

bevisz 1. a duce inäuntru; hineinbringen. 1543 Az ezer forinthe fel nyilwan wagyon the k., hog ely kewlthem wala Hawasaly waydahoz, hog zegeytene megh az my vronk zabadulasat wele, bathor az w embere wyne be az chazar porthayg-lan [Fog.; LevT I, 23]. 1584: egy Sophia Neweó hugomat tartom vala hazamnal, Az labat meg vesztek es 'a kezeis el zarada az ereyet el veottek Azon Nap a' kohniaba emelte(m) vala a' zegeny leant, Es ot hagiam, hat eg kewes wartatwa egy fat veót kezebe es a' fahoz tamazkodwa(n) leony kezdde be az zobaba, Maga hogy be vym ha a' varost Neki attak volnais, sem fawal sem-miwl fel nem Alhatot volna [Kv T Jk 4/1. 256]. 1592 Jstuan, Takach Mihali jnassa vallia mikor az Inas be akart menni eotetis hitta es vgian wsteokenel fogua akarta eotet be vinni az vizbe [Kv; T Jk V/1. 273]. 1597 egj kosár mehet vitt volt be [UszT 12/36]. 1600 a Mente az sarba esek, Orban Janos fel wewe, s be wiwe az hazba | Dekan Gergely megh fogta az me(n)tet raita, mygh oda iutek le zakazta rola es a sarba haita, en fel veóm az me(n)tet, s be weóm (!) [i.h. 15/138]. 1678 Mikor elvégeztük volna az translatiót, mindjárt bévivük az vezérnek [BTN 111]. 1630 ez az nagy fogolj Leani egj kato-naul viszet vñon (!) be az Istalloba, Cziapi Ist-uannal penigh enis egi czeber viszet segítke be vinni [Mv; MvLt 290. 197b]. 1637 vigjek bé az ladat mert be rakodot [Mv; i.h. 291. 80a]. 1670: fel kelek es az kargyát Lodinhját fogám be vüm az hazba(n) [Szamosújvárnémeti SzD; RLt 1]. 1708 a' minapiban mikoron Sz(e)b(en)-b(e) mentem bé vittem [Fog.; KJ Fogarasi János lev.]. 1711 (A levelet) mingyárt küld utánna biro mártonnak, had vigye bé, talám meg bé nem ment [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1716: Az Mi-hacz Samuel dolgában I(ste)n bé vívén magamis bele tekintek [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1722: (A gyermeket) karácsan után vigye bé* a Feleségem [Fog.; KJ Rétyi Péter lev. — *Ti. Szebenbe]. 1744 a fel vetett Pénzt vigyük be Köpeczre [Középajta Hsz; JNyR 5]. 1758 mi-dön Udvar Istvánné a' Pipét el hozta volna, addig udvarára bé sem vitte, hanem a Falus Biró(na)k, és egy esküt(ne)k meg mutatván Pipeje(ne)k jegyét, a' több pipékkal edgyütt öszve vetvén övének lenni ismérték [Betlensztmiklós KK; BK]. 1763 id ád a koltsár egy palatzk bort hogy vigyem bé a házába [uo.; BK]. 1769: azt sem látta hová vitte bé amit vitt a Sakba [Bögöz U IB]. 1778 rajtam levo hitvan szoknyatskaman kívül mindeneket az Udvarb(an) be vittek [Agárd MT Told. 8]. 1788 a Contractus vagy magam bé viszem, vagy bizonyos embertől bé küldem [Ben-cenc H; BK Bara Ferenc tt lev.]. 1799: az én Fiam vitte bé Kováts Istvánnéni azon el romlott cse-ber rudat [Almás Hsz; Bogáts 5]. 1866: kéretnek a' T. Papok hogy a mesteri fizetések ki mutatását írják ki és a R. 'sinatra vigyék bé [Gyalu K; Rak 114].

2. 1768 az ut a mű határunkot Pelső Ben-ce fejére bé viszi és onnan el hagyván a mű hatá-

runkot ki hág a bértzre [Tordasztlászló TA; JHb XXXVI/17].

3. (erőszakkal/felkészítve vkit) magával visz; a duce/lua cu forță; (zwingend) mit sich nehmen. 1570: az leant Be vytte volna az gazdazson eleybe [Kv T Jk III/2. 81]. 1589 k. Matias deak az Azzonyat Andras Ispannet az pinczebe be vitte es oth volt velle [Dés; DLt 226]. 1590 vta-na Jeowenek horbelj Janostol Jsmegh be viwek [UszT]. 1632 Zöcz Mihaly oda jöue, s Berkeszi-net az Cziki Zabó Mihali czüriben viue be [Mv; MvLt 290. 82b]. 1779 Ezen Protestatio tételre. kik indították fel Néhai Kemény Gergely Ur eő Ngát, kik vitték bé Marosvásárhelyre és kik vol-tanak munkások, hogy édes Gyermekait eő Nagyságával meg tagadtassák, és a Kemény Joszágból exhaeredaltassák? [Dob. Ks vk]. 1823 Csernátoni Samuel Uram reá vett a rosza ., akkor a Mikor tsak egyedül voltam bé vitt a Házba le tett a Ládára, kezeimet hátra fogván ugy elkinzott, hogy egészen vérbe küpiült [Radnótfája MT TLt Praes. ir. 65/827-hez].

4. behord; a căra (acasă) einbringen. 1722 k. Fűvetharom Szekerre valot adnak, meg kaszaly-lyak, fel takarjak, be viszik [Szászfülpös MT GörgJk 85]. 1732: az Szénát fel gyűjtők, Szekerre fel rakók Deszmérben bé vivők [Pata K; JHbK LVI/19]. 1751 Vándor Péter tulajdon magam kész szénámot a mezőről el lopta maga számára bé vitte [Balázstelke KK; IB]. 1799 k. Vét az Ekla minden fordulora ösz Buzát 6 ~ hat Vékát mely-lyet maga^a tartozik le takarítani, az Ekla bé viszi [M.bikal K; RAK I. 2. — *A kántor]. 1807 Széna-fű, melyet az Ekklesia kaszáll, a' Pap fel-gyűjti, az Ekklesia bé viszi [Szék SzD; SzConscr. mell.].

5. beszállít; a transporta; einliefern. 1604: my welwnk be fogata az Zeker Eleybe hat okreot hordótt Tönk rea wgi menenk az zölő ala az borat Zekerestől be wiuók [Keresztúrfva U; UszT 18/138]. 1634: Cziapon ez az Dalmata Janos az en szekeremre tötte (?) pozlekit (!), en en (így!) vufn be Radnotra, es ot uizont le noue szekerem-rol [Mv; MvLt 291. 15a]. 1654 mikor à Buzá-nak, vagy egyéb akarmi el adni hozot marhának szük volta esik, az Új keresztyénekhez viszik bé, nékiek adván el minden élést [Törzs fej.]. 1768/1777 meg engedte Udvar Biro Uram hogy 80. Szeker Fát vinnénk bé Dávára és a Restantariusok-tol a' mit fel vehetnének fordittanak a' Templom Számára [Bukaresd H; Ks 114. 61. 43]. 1796 vitt bé egyszer Kolosvárra 8. szekér Hánto Fát [Kv; Aggm. B. 15]. 1798: most Kolosvárat Jár-tamba az ott valo Serfözövel beszéltem hogy ha Árpát venne . bé is viszik néki az ujj Eszen-dő kezdetin [Mezőbodon TA; IB]. 1805: Buzát ... be vittének Kolosvárra 219. vékát [Szamos-fva K; BLt 21]. 1842: az Udvarrol egy Német öll fát vittem bé a Református Kántor Urni [Bereck Hsz; Bogáts 4].

6. (díszkísérettel) el/bekísér; a însoți/conduce (cu alai); hi einbegleiten. 1613: Jutottunk bé

Konstantinápolyba die 22 Maji; igen nagy pompával-tiszteességgel vünek bé minket. Ő maga csauz pasa is és az mellett az császár mellett járó seregek két fő ágája jöttek ki előnkbe sok csauzokkal sem búcsúra az császárhoz bé nem vünek, sem káfánt reánk nem adának [BTN 67, 75]. 1617: Tudom Pap Jstwant hogy Becz Pal Jobbagia Volt ... megh az mikor Jstwan kyralt^a be viuek Lengyel Orzagha(n) akkoris Becz Jmreh Vramal Vala [Szentmárton Cs; BLt 3. — *Báthory Istvánt].

7. (bűnözöt, kihágást elkövetőt) bekísér; a escorta, a duce sub pază; einführen (unter Bewachung). 1568: az porozlo Lazlo, be vity vala az kayantay embert az toromba^a es az ember el futankodek elotte, bezeg oztan Lazlo az zekerce fokaua es lapossaua egy nehazor meg wthe [Kv; TjK 195. — *A városi börtön]. 1573: Giar-maty Imre vallia hogi egy Eyel Lampassal leot volt eohozza egy leany felj keolty keryh Eotet azon hogi be vyne az Eskolaba Kapa Myhalnet Mert Igen keresik [Kv; TjK III/3. 55]. 1574: tudom hog az bor kwton fellywl az werő felbwl tekey embert hoztanak be erkedre, mert enys welek volta(m) mykor be wyttek | az erkedyek hog ot az was kwt mellet talaitanak erked felöl, Engemet ot meg kötöznek es be wwnnek erkedre mynd Jwhostwl [Erked K; LLt FF. 29]. 1577: mikor en ot timafaluaban szolgálok wala akoris mentem oda erdőbe de engemet senky az per högi patakanak az tima falua felöl walo felen nem bantot de ha tul mentem bezeg akor ha ot ertek be witték az bet falwyak [UszT]. 1586: az szolgaknak hog kj hoztak be witték az toromban^a d. 20 [Kv; Szám. 3/XXV. 2. — *Ti. a halálra ítéltet]. 1592: Eorbe^a fogua be vittik volt [Dés; DLt 235. — *Alör SzD]. 1597: Sardy Janos immar megh fogtatta wala az feleséget mikoron az lean-katis az Biro vram hazatul be vim a toromba [Kv; TjK VI/1. 94–5]. 1598: innat az Tanach haztul be wewm balogh Thamast az foghazban [Kv; TjK VI/1. 173]. 1600: az Feier Niko oldalaba(n) ala ne erezkedgyeönk az diznoval, hanc(m) chak a kareba iariunk, mert be wiznek az Parkaslakiak [Malomfva U; UszT 15/106]. 1606: Jartam az Veres Patak neüy helyben mybe valo fat üaghtam ott, en az Korondiaktul tartotta(m), hogy be viznek, mert vgia(n) be is akartak viny [i.h. 20/72]. 1616: 4 Fokreomot zekeresteol Zenastol vytte be [HSzj szekér al.]. 1629: ne uigjetek adegh be had keös-sön be az Borbely [Mv; MvLt 290. 162a]. 1650: magamatis ... vittének be az Fejeregyhazi ret-rül | telb(en) egy Cziki embert talála az reten, az kit ket lovu szánával be vün Fejeregyhazara | akkor a lovasis megh foghtak azon az reten, s' be vittik az Fejeregyházi várban(an) [KvAKt Mss. hung. 340]. 1703: Mikor bé vizik wala az Torony-b(a)^a eszt az Legent, mondak nemelleyk hogy ennek semmi vetke nincs megis bé vizik [Kv; Wass 7. — *Városi börtön]. 1752: reám jöven két Testvér Attyafiaival Gligor Krácson bé vinek Gligor Mihályhoz [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. 1763: mingyárt felesen nagy Sietséggel neki futamodának 's meg fogák és mint az üllü az tsürkét

ugy bé vivéek az Udvarban [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1764: egy száz rakodik az Ur eő Nga szénájából, a kinek is monda a Fiam hogy mingyárt bé vizlek mit keressz te itt(en) [Kóród KK; Ks 19. I. 6]. 1765: egy Diosi nevű mező Pász-tort bé ragadtanak s ki egy felől, ki más felől verve, tépve vitték bé Fő Biro uram szállására a pitvarba [Eszt-Mk Vall. 127]. 1775: Belső Czintos Mártontis cser hántásból, vagy makk szedésből be viven meg békellett [Bodok Hsz; Mk II. 2/71]. 1815: bé vittük az Exponens Báro Ur Udva-rába Arestomba [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: törvényre ~ törvényszék elé visz/állít. 1635: ez nagy Csismasiakat tanqua(m) publici status turbatores az priuilegium szerent be witték teor-venre [Kv; KvLt Cénir. I. 12 városi tanácsí végzés].

8. (szolgálatra) beállít; a bága in serviciu, a pune (în slujbă), a plasa; anstellen. 1726: Szász Ianos togás Deak wala hogy az Iskolabol haza jöve ugy vivéek be Kolcsarnak s onnan bujdosek el [Zágon Hsz; Szentk Gy]. 1750: Fudaka Mihályt vigye bé beresnek, az mint hogy be is vitte, és két esztendeig bereskedett [Sz; Told. 3].

9. (tiszttségbe) beiktat/helyez; a instala într-o funcție, a investi; einsetzen. 1575: eo K. varoswl Tablara Iarwan valasztottak eo keget Swrdok Symont az zas^a vram keozwl Az Espotal Mesterseg-re, Az Niolez vram holnap vigik Beh helheztessék Beleh es Minden Inuentariumot Regestum zarent agianak kezében eo kegnek [Kv; TanjK V/3. 112a. — *Olv. száz]. 1576: Tablara Iarvan eo K. varosul valasztottak az Espotal Mester-segre Az Magyar vram keozwl, Lakatos Janost Az zamwewek vegenek zamot az elebitwl ... holnap vigek Be az Tyztben [Kv; i.h. 135a]. 1577: Keryk ezenis byro vramat, hogy valazzo(n) keteot az vram kezezel. kik az ket ispannak az falukat kezekbe aggiak, es be vigiek a tyztibe [Kv; i.h. 150a]. 1580: Miert hogy Az valasztot Espanok kewannyak hogy Moddal vegyek az falwkat kezek-höz wegeztek eo kegnek hogy Az zam weweo uraim wygyek be a Tyztbe. Az tanachybely vram keozwl keteot aggio(n) melleiek Biro vram, kik be Iktassak Az tyztbe, es Lassak megh myt veznek kezekheoz az Espanok Mit ne(m) [Kv; i.h. 215b].

10. birtokba (be)iktat; a pune în stăpinire/posesiune; belehnen. 1585: Puskar Gaspar az w Testamentomaba(n) Az farkas vczaban valo hazat hagia testamentomaban az eo attia fianak Puskar Balasnak, Minden hazbelyi marhakkal Egietemben, Es ott voltam mikor az hazba be vittük De hogj en Tudnam Azt Micziada Ezkeoz marhak voltanak ott, mit ert volna, ot az hazban Abban en semmit ne(m) tudok Mert azt senki megh nem beochwilleotte [Kv; TjK IV/1. 401a]. 1826: 11. kb. bevezet; a conduce; einleiten. 1826: ez az árka annak a viznek^a ... mostis ha jo mod-dal kitisztittatik 's jo gondviseles alatt fog tartatni, a vizet minden nevezetes kártétel nélkül, valamint ez előtt régen bévitte, vgy ezután is bé fogja vinni

a' Küküllőbe [Msz; GyL. — *Ti. a Csulokáj völgye patakának].

12. kb. áthelyez; a muta/strāmuta; verlegen. 1727/1751 ezen Hargita Havassán már romlásban való Kápolna az magok^a határookban építettett lévén ahoz a' Butsut a magok Praedeces-sorok impetrálták, és osztán azon Havassan gyakorta forgani szokott Tempestasok miatt kételenítették Succesu Temporis a Faluban ex indulgentia Papali azon Kápolnát és Butsut bé vinni [CartTr II. XXX/3b. — *A Kápolnásoláshfalusiak].

bevitel 1. bevivés; ducere (in); Hineintragen, Einfuhr. 1614: minden varosokban es ereossegekben az Nemes Emberek feleség(es)teol gyermekesteöl marhastol be boczatassanak ..., marhaioktól pedig es gabonaioktól, se az be vitelkor, se az kj vitelkor bert ne uegienek, hanem az haz berrel legienek contentusok [Ks 87 egy-i végzés].

2. beszállítás; transportare; Einlieferung. 1734: majorságnak az Urfiak számára való bé vitele miá, sokszor mind az Ur, mind mi szántással s egyéb mezei dologgal erőssen el maradtunk [Szentpál K; TKI]. 1764 látván minnyájjon az meg ölt sertést, disponálták a' Bosban való bé vitelre [Torda; Tjk V. 202]. 1791: ha Natságod bártsak két vétel parantsolt volna eléb a borok bé viteliről ... a Boros szekerek ... fele utyanál le rakodván vissza jönnek [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. 1812: homiknak (!) bé vitelére nints szükség, semmit bé ne vinnének [Héderfája KK; IB].

3. behajtás; luare de pripas; Eintreibung. 1625: az ökeör be uitele ahunnat volt azis orban Janos birodalma [Kénos U; UszT 181c].

4. (tiszttségbe) beiktatás; instalare, investire; Einsetzung. 1580: Amy penigh az Introductiot es be vytelt nezy, vezekték eo kegmek hogy Birovram az előbby modot megh tartwa(n) Inuentariummal adasson eo kgme(ne)k mindent kezebe ky zerent ennek vtanna is vehessenek zamot twlle [Kv; TanJk V/3. 206b].

5. (fogolyként) bekísérés; escortare; (Hin)ein-führung (eines Gefangenen). 1770: igyekezém a Czigánynak az Udvarba való bé vitelin, de hirtelen más két Czigányok az burjánból ki szökdösvén, oltalmára fel támadának [Mezőpagocsa TA; SzentGy].

bevitel 1. beszállíttat; a dispune să fie dus/transportat; einfördern lassen. 1570: ez Kowach Kalara .. Jgen Jaygat volt Az byro ... Borbelt hywatot oda es Be vytette Landor Myhal hazahoz otth keottetek be az Labat egy vasar nap az Nagi Neste leania eo vele ket Ladat az Mezar zekbewl egy kamrabol vonatot kj es az keofal melle egy kis hazba vitette be [Kv; Tjk III/2. 57, 66]. 1597: Hogy be witedtek az szamosban az Baarkat wodtem harom szaaly Istrangot ... f — /07 1/2 [Kv; Szám. 7/XIV. 109]. 1774: (A dézmát) Antal Miháj Ur(am) bizonyos Emberrel bé vitette nyersiben vittek el innét Motsra [Szamosfva K; KS Conscrip. 196]. 1805: egy nagy

Fedeles Kotsit ... Kolosvárra bé vitettünk a' meg betsülés végett [Szamosfva K; BLt 9]. 1822: a' Zabott Tavasszal kel vala el adni majd bevitetem Kolosvárra [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

2. behordat; a căra in; einfahren lassen. 1585 az fakat hogy az Scolaba(n) be vitetünk (!) es egy zeker feowent hozatunk, attunk a Zekeresnek f 0 d. 14 [Kv; Szám. 3/XIX. 31]. 1629: Varga Mihaly megh nyta azt az kaput s fat uিতে be rajta [Mv; MvLt 290. 176a]. 1733: Péter Déák Uram onnéf füvet kaszálatot es az Bial szekeren az Udvarba bé vitette [Hévíz NK; JHbT]. 1799: Vagyon a' Papszámára a' Mál nevű hegyben egy szőlő minden munkáját az Ekla tartozik vég(en) vinni, a' Termést szüretkor a' Papi házhoz bé vitetni, és az Egyháziak által, el szüretni [M.bikal K; RAk I. 1]. 1805: Az Utrizált kaszálo ... az ergének közepéig akkor bé kaszálodott az Expo-nens Ur eo Nsga kaszáloja mellett, hanem a' mennyi az Ergéhez tartozott, azt a' város bé vitette jól tudom és a' Város Istálojára rakatta [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

3. (fogolyként, zálogként) bekísértet; a dispune să fie escortat; einführen lassen. 1570: Mykor be hytta volna Thywadart az kenez az Teorwenre nem vart az Theorwentwl, hane(m) megh fogatta es be vitette, az Thoromba^a [Kv; Tjk III/2. 12—3. — *A kv-i fogház]. 1574: Eleoszer meg akaria volt fogtatny Zekel Matthe Andrast ... Az vtan .. Be vitette volt az varos haza eleol az Toromba [Kv; Tjk III/3. 342]. 1674: Asztalos Andrast ... bé vitetvén az Toromban ... az város szolgájának az bé kisirésért fizettünk d 6 [Kv; Szám. 34. I. 20]. 1737: Tudgjaé a Tanu .. hogj Groff Széki Teleki Adam Ur o Nsga Gliga Simon nevű Jobágját .. rabul Gjörgjfal-vára bé vitte s vitette, és ott kalodáb(a) verette? [Dob.; TKI vk]. 1769: egykor Testvér bátyámat .. nehaj Zoltaj Kata Aszony azon Erdőből ókrivel szányával bé vitette vala maga udvarában [Dicsősztmárton; Ks 19. VIII. 41]. 1844: bé vitetlek az aristomba [Torda; KLev. 9].

bevitethet beszállíttathat/hordattathat; a putea căra/duce/transporta; einfördern lassen können. 1766: Ha distingvaltatnék a' mű részünk Joszág közöttünk, és nem lenne szabad bé jaro Szekereink egymás Földire mennünk, tsak egy Szekereiske fátis a' maga része udvarán edgyik felől is bé nem vitethet és így a' Joszág haszontalan lészen [Torda; Tjk V. 305].

bevitetik bekísértetik; a fi escortat/dus; eingeführt werden. 1671: Az p(ro)testans személy ez hazába(n) residentiatlan lévén ..., mint hogy maleficiumb(an) találatot, ... bé vitet, az szokas szerént [Kv; Tjk VIII/11]. 1673: Belenyési Szabo Istva(n) Vr(am) ... Hadnagy Vr(am) által megh fogattassek, és az toronyba(n) be vitesék [Kv; KvLt Vegyes III. 143]. 1770: Belső Szolnok Vármegyéb(en) a Salamoní Határnak Bezdéd nevezetű Falu felől való szelib(en) ... (az) Irtovány Kaszálot ... potentiosé ki invadalta, ki

kezdte kaszálni és consequenter ki is intercípialtotatt, és ki által s hova vitetett bé [BSz; JHbK LIV/12. 7.].

bevitett behordattat; a dispune să fie cărat/transportat/dus; einbringen lassen. 1595: vettünk az Malom biraktol egi haio dezkat p(ro) f — /50. Hogi be vitetetek az malomtól attünk f — /4 [Kv; Szám. XIII/6. 47].

bevitettethetik bekísértettethetik; a putea fi escortat; eingeführt werden können. 1798: mar el lévén fogottatva azon praevaricator, ki Segedelmé által hol mitsoda nevezetes helyen szabadított meg hogy az udvarba be ne vitetethessék? [Kük.; JHb XIX/58. 6].

bevon 1. beborít; a acoperi; überziehen. 1671 koporsomat penigh belől fejr gjolesal vonnyák bé [Ks 14. XI.IIb özv. gr. Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr.]. 1736: (Az asszonyok) koporsóját kívül az nagy rendeknek fejr bársonnyal vagy tafotával. vonták bé. Az házasságiak koporsóját, kivált az urakét, fekete vagy setét megyszín bársonnyal, az alábbvalókéket fekete bakacsinnal [MetTr 402]. 1750: Temetésre költettem. Kék Selyem Creditort koporso bé vonni 24 Sing Fl. R. 48 [Ks 91]. 1804: Egy pár Tornyo Vas ágy Zöld selyem superlattal bé vonva és hasonló egy takaroval [Koronka MT; Told. 19]. 1824: Egy kisdéd régi modi Lengyel mentéhez, viseltes fekete bőrrel bé vont három helyen meg ezüstözött hasanlo maraklatu kard [Fugad Af; HG Mara lev.].

2. (bútor) behúzz, kárpitoz; a îmbrăca/inveli; überziehen. 1747 Negj szegü Iró asztal viaszos fekete Vászonnal bé vonva [Borsa K; Told. 21]. 1804: Egy pár Tornyo Vas ágy Zöld selyem superlattal bé vonva és hasonló egy takaroval [Koronka MT; Told. 19]. 1810: A koporsom belől légyen gyoltsal bé vonva három párna fejr Tafota pantlikával mászlva [Héderfája KK; gr. I. Bethlen Sámuelné végr.]. 1825: Egy hosszú Asztal avatég zold posztóval bé vonva, két fijkkal [Dés; DLt 595].

3. betesz/húzz (ajtót); a închide/trage; (die Tür) zumachen. 1570: Mind ketten ky Mennek az Aytot beh vontak vtannok az Reteznel fogwa hogy vtannok Neh Mehessen Zeoch gérgh [Kv Tjk III/2. 158]. 1596: oda ieóúe ura(m) Benedekfi Janos be vonak az erez aitayath hogy az rezegh embere(n) valamj ne teórten(n)yek [Kadiccsva U; Uszt 11/54].

4. (magával) behúzz/vonszol; a tiri/trage cu sine; mit sich hineinschleppen. 1570: latta hogy az Molnar az azzony alatot Beh vontha egy zegeletbe az Zakok keozze, Es otth az myt akart azt chelekette az azzonemberrel [Kv; Tjk III/2. 104–5]. 1573: chiuka Matias Megis akaria volt verny Benedek Matias, De nem hattak Be vontak az hazba [Kv; Tjk III/3. 227]. 1583: myhal kowach Isthwant ziggya vala Az lelkwel, de az vtan be vona az Mihalt Gergel kowachne [Kv; Tjk

4/1. 135]. 1585: egy Iffiw leghent fejer zwreóst az haz eleől be vona Eger leorincz es az fal melle le wltete [Kv i.h. 521]. 1591 Nyreo Iosanal valek vachoran mikor en oda jutek, latom hogi be vonak az legint de Immar az legini megh holt vala [Kv; Tjk V/1. 175]. 1613: Czereny Caspar Vram Osvat Annat erovel be vona az hazba es az hazban addig tusakodnak hogy Osvat Anna három pislent nioma meg tusakodas közben de megh birvan az Azzont es az agyban fel vetven az ajtot be szegezven ugian az eő akarattia teliesedek mindenbe(n) [Görgénysztimre MT; KJ]. 1631 hogj kapdos uala Balint Deak ket fele hat my megh ragadok s be uonok az hazba(n) s az ajtot be szegezök [Mv; MvLt 290. 243a]. 1637: lattam hogj megh foga a kovacz legeny niakon Istua(n) Deak Uramatt s be vona az ajton torkon foga s az kis kertnek nioma [Mv; i.h. 291. 119a]. 1644: nagi Ianost az felesége be vona az ajton s az ajtot be cziapa [Mv i.h. 410a].

5. bevontat; a trage; hineintragen/schleppen. 1570 latta Kalmar Andrásne Ladayat esthwe hwl egy hwl mas ember vonta be [Kv Tjk III/2. 69]. 1585: 9 Iuly vettem egi zeker teowisset — d. 14. hogy az seowenbe az leza ala be wontak egi embernek attam attul d. 6 [Kv Szám. 3/XVII. 16]. 1752 az Mihály György Uram borat ugyan a Városiak vonták bé Salatia Balásni [Szgy; Bogáts 9].

6. kb. betesz/helyez; a așeza înăuntru/in; hincinlegen/setzen. 1586 Az Hid kapw emelchioie Vasazasa Achi Gergeolynek az Bardolasatol Czinallasatol miert hogi vj ostor fakatis vont be attam borra valo penszel f 4/12 [Kv; Szám. 3/XXIV 39]. 1593: Ach Lukachnak hog az Arkosokat Chinalta es az fero do hazbol egh gerendat ky wont Es meg egh wy kosorw fat Be wont f. 3 [Kv; i. h. XXI/5. 145].

7. beljebb vesz/húzz; a trage mai înăuntru; zurücknehmen. 1607: Az mi az Czeopeges kj ereztetere Nez. az Varas teorüenie szent Valo czeopeoges Masfel lab Nionni Ez penigh Nagiob Annal s ha az A. tolleralni Ne(m) akaria tartozik az J teorüeni zerent be vonni [Mv; MvLt 290. 12a].

8. betöm; a astupa; zumachen, verstopfen. 1637 mondam neki hogi Istua(n) Uram ezt az liukat be czenallia kgd it mert en nem szeretem s monda az felesége hogi be vagio(n) az Czenalua en monda(m) hogi be vagio(n) czenalua(n) mert most vonad be teóuissel de az lator által mene rajta [Mv; i.h. 291. 121b].

9. ~ja magát behúzódik; a se retrage/aciuia; sich zurückziehen. 1767 én a Kocsis Ferencz Udvarára bé vanván mogomot Kocsis Gyuri a Venter Pál udvarára vaná be magát s ugy marada meg hogy agyan nem vertek [Betlensztmiklós KK; BK].

bevonás 1. bevontatás; tractionare; Einzug, Einschleppen. 1595: Az Taraczkokat hogi heliere vonattattam fizettem az bevonasatol [Kv; Szám. XVI/6. 20].

2. behúzás kárpitozás; îmbrăcare; Überzug. 1757 ami özeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzni az öz böreket irhanak vereszen Székek bé vonásokra vad ketske bört kordovannak ki keszetessenek [Déva; Ks 92. I. 23].

3. kb. behelyezés/tétel; aşezare, punere; Einlegung. 1585 a gerenda fa bewonassatol es az koszorwfa fel sotulassatol Ezeknek munkaytol mindenestül fizetunk neky Ezümmba f. 6 d. 50 [Kv; Szám. 3/XIX. 34–5].

bevonat kb. behelyeztet/tétel; a dispune să se aşeze/pună; einsetzen lassen. 1685 Biro vram es az Tanach akaratiabol eo Keg(e)k hattak vala megh hogy a Scolaban egy puzta Kamarat fel epítsünk az kamaraba vonattunk egj Mester gerendat be es megh is padaltatuk az felet [Kv; Szám. 3/XIX. 34–5].

bevonattatik beboríttatik; a fi acoperit (cu); überzogen werden. 1756: Nyilik más avatag fenyő Deszkabol allo hevederezet ajto .. az Házban Ablaka helyei Lantornával és Papirossal vonatattak bé | a Dél felől valo Ablak Papirossal vonatattott bé [Branyicska H; JHb LXX/2. 12, 26].

bevoncol 1. behúzog/vonszol; a tiri/trage; einschleppen. 1768: Nemes Idősb Toth Vonul elő Nganak egy Birta Juvon nevű sellérit egy Ovre Grigoria nevű ide valo Nemes Emberel az Falu utzájáról a Nemes sessiora be vontzolták s ott kemenyen ketten meg verték [Kaján SzD; BK]. 1807: Pastina Prékupot .. a' földön vontzolták bé [A.dtrehem TA; KCSl 16]. 1804: Tamás Lukát a Házban bé vontzolták [K; KLev. 10]. 1808 onnan a' Házba bé vontzolta ott a' földre bukván [Dés; DLt 162].

2. behurcol; a tiri/duce; (hin)einschleppen. 1788 meg kötözvén engemet keménnyen a' Nálmasi Tiszt eleiben bé vontzoltanak és a' Tiszt a' Tömlőtben tétetett onnat más huzott ki [Somb. II., Nagy András Kis Petri^a Contribuens^a]-nek az alispánhoz intézett panaszleveléből. — *K].

bevonoz becibál/ráncigál; a trage înăuntru; hineinzerren. 1703 az után be vonozák a Biro házához az Urát és ott is pofoz csapá Incze Geörgj kis Istvánét [Csíksztmárton MT; Berz. 12. 92/173]. 1757 meg fogá haját a szegény Pakulár Vaszilj(na)k s be vonozza az házba a hajánál fogva [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14].

bevonhat 1. behúzat/tehet (ajtót); a putea închide; zumachen können. 1625 Az plebania haznal, az hatulso hazban az Ajto mellicke heliebol ki mozdult volt Vgi Annira hogi az Ajtaiat be be nem Vohattak (!) [Kv Szám. 16/XXX. 28].

2. behúzat/vonszolhat; a putea tiri/trage; hineinschleppen können. 1638 az biro Vram haza taianis riadas lön latam hogi az biro vr(am) zolgaiait hozzak fogua es enis az kalitkahoz menek s hat az Esperest Vram zolgaia az földön fekkiz az kalitka ajtaja előtt es ugy akartak be vonni

az kalitkaban es az midőre be vonhatak ugi teuek az masikatis be [Mv; MvLt 291. 139b].

3. beboríthat/burkolhat; a putea acoperi/inveli; überziehen können. XVIII. sz. eleje Mikor Nagy Ember hal meg a koporsot hozzá kel csinálni a koporsot a mivel akarják bé vonhatták s apro fejr szegekkel kel meg verni [Ks].

4. ~ja magát behúzódnak; a se putea retra-ge; sich zurückziehen können. 1592: Azomba ki Jwue Somogi Sara, Mihali az eoue megwl egi zekerczet vona ki es kecceris czapa az Azzonhoz harmadzor hogi hozza chapa elig vohata (!) be az aiton magat Somogyi Sara hason ne(m) talala [Kv Tjk V/I. 211].

bevonó I. mn Szk: ~ bőr 1732: Uti hinto Veres posztovál Sárga paszomántal, hinto párnákkal, két Sellyem Sárga hanyotlo párnákkal Maria Cortinakkal külső bé vono bőrökkel [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 34] * ~deszkatábla külső ablaktábla; oblon de fereastră; Fenstertafel. 1692: premendas haz egy ablak rajta, bevonoz deszka tablaja [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] * ~fenyőábla 'ua.; idem.' 1688 az hátulso Cseled hazban két ablak rámak nélkül ablakai fakkal vadnak be csinálva az edgyik(ne)k egy be vono fenyő Táblaja vagyon [Kozmás Cs; Törzs Inv. 4].

II. fn 1. (ajtó)behúzó; trágátor de usă; Türeinzieher. 1632: Az Eöregbik Uduarlo Palotara nilik egy fejer bellett vas pantos sarkos paraszt Zaros aito kilinczeuel be vonoiaual edgiwth | Az negiedik kis hazaczkara nilik egy fejer bellett vas pantos sarkos paraszt Zaras aito forditoiaual be vonoiaual edgiwth [Komána F; UC 14/38. 134–5]. 1636: Azon hazbol nilik egy kamaraczkara egy hasonlo festet bellett vas sarkos pantos forditos kilinczes ayto vas be vonoiaual egyyüt [Siménfva U JHb Inv.]. 1794: edgy rossz ajto Ezen lévő edgy pár sarok és egy bé vono [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. 1817 egy fenyő Dészkabol készült .. gyöngy színre festett vas Sarkakan forgo kerek bé vonoval kolcsos jo záral meg erősített jo ajton bé menyen az Ember a Palotába [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 1–2].

2. ablakbehúzó-gomb; bumbul cu care se trage fereastră; Knopf zum Einziehen des Fensters. 1821: (Az ablak) sorkai bé horgoloi és bé vonoi meg lehetősök | az ablakok vas sorkaikkal horgoloikkal és vas gomb bé vonoval együtt még használhatok [Koronka MT; Told.].

bevonogat behúzog/döntöget; a dărîma; (öf-ters) umstürzen. 1598: kertek Zilagi Jstwant Jstwan deaknak az Annia es huga hogi engedgie megh hogi merited helie legien az kuton de Zilagi Jstwan nem engede megh Istwan deak egikor mene az kuthoz es az kut Gardaiat az chiakannial mind be vonogat(a) [Kv Tjk V/I].

bevonóju (ajtó)behúzó/vonós; cu închizător de ușă; mit Türeinzieher (versehen). 1761: (A tornác-

ból) diofa festékű, gjontáros fenyő deszkával párkányosan bérlett Németes Ajtó szemöldekek között Németh Zárú és bé vonoju, hasonló festekü gjontáros Ajtó nyílik a két ház között lévő téglá pavimentumu ... Pitvarban [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 499].

bevonós behúzó-gombos; cu bumb de tras; mit Einziehknopf (versehen). 1636: uas fejes szegekkel uert uas sarkos pantos kilinczies, es be uonos ayto [Siménfva U; JHb. Inv]. 1696: Njilik innet az ... kapu felett lévő házra, vas sarkas, pantos, fa hevederes, vas plehes paraszt záros vas útközös és fogontos avagj bé vonós retezes es retez fejes, fa melljekes félszer Ajtó [Borberek AF; BfR].

bevonsz bevonszol/húzogató; a trage/tiri înăuntru; hineinziehen. 1585: Az darabantot vonzak vala be Az Azzony Nepek de Nem Mene [Kv; TjK 4/1. 524]. 1638: latam hogi ket legent hoznak hogi az kalitkaban tegyek az eggiket ugian ... korczolian Vonzak de hat segre wlt es labbal vonzak be az kalitkaban [Mv; MvLt 291. 139a].

bevont 1. behúzott, kárpitozott; tapißt; überzogen, tapeziert. 1758: Veres muszuja bevont kanapé [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1767: Börös, és Varrott Czitrom szín kender Bársonnyal bé vont Székek [M.zsákod U; Ks 19. 18]. 1794: veres bagazival be vont töltött romlott egyes szék [Zentelke K; CU]. 1820: Egy virágos tiztel bé vont rongyos kanapet diofából [Szászvevsszód NK; Told. 19]. 1824: a kék metzet selyemmel bé vont kanapélyt ... hagyom kedves Eötsémnek B. Apor Lázárnak [Torockósztyörgy; BLt 12]. 1841: Egy karos és hat kék kartonyal bé vont egyes Székek [Egeres K; Ks 89]. 1860: Egj nagy kék virágos damasztal bevont kanapé [Kv; Végr.].

2. beborított; acoperit; eingehüllt. 1758: A Palota közepin fel kötve üveg kristályos Gyertya tartó, külömb külömb féle czirádákkal veres muszuja bé vont, Veres Sellyem rojtos sinoron függ Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8].

bevontat behúztat/vitetet; a dispune să fie dus in; eintragen lassen. 1630: Csiszar Mihaly .. az piaczon fogadot eökreöket s vontatta maga be az Talpat [Mv; MvLt 290. 198b].

bezár 1. (ajtót, kaput) zárral berekeszt bezárol; a încuia; verschließen. 1599 k. Latam hog eg' veresbely Rézegh kozák ky leowe az pyaczon eg' Boltbol ... es az Boltnak aytoyat ablakát (!) vtanna eg' azzon, Be chapwán es mint Jsmerem be Zaarwan be Rekezkedek [Kv; TjK VI/1. 384b]. 1633: latam hogi ezt az Pap Annokott kett katona az uczaiban vonaszolliak (!) vala es az harmadik az aito(n) belöl lesi vala hogi ha be vihetik, be szariak az aittott [Mv; MvLt 290. 133a/2]. 1644: Szima Giörgy valtigh taszigala

az ajtot h<ogi> be menien, de az ajtot be zarta vala az Nagi Janos Felesege [Mv; i.h. 291. 410a]. 1679: Vagyo(n) az ajto fel fában foglalva 31 szeméből álló tekert szemű lánccz, mellyel mind az ajtot s mind az őregh kaput egiszer s mind bé zárják No. 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv.]. 1718: Hogy ha penig törtennek ... valamelly olly lakós és számos böcsülletes Emberek maga Háza népe vagy Cselédin contagio ... az olly Házat vagj egészszen vagj azon részét az mellyben történnék az Casus Separálni kell és bé zárni, az beteghez láto egj cseléddel egjűt [Kv; KvLt I/225 gub. — *Pestis]. 1749: az hatulso kis ajtot bé zártam a mellett bé is Czövekeltem es egy vastag fával meg is támasztottam, az pitvar ajtóra hasonloképpen lakatot vetettem, ... az hatulso ajtot is ... bezárva jól meg czövekelve és Támasztva tanáltam [Kövesd NK; Ap. 1]. 1756: egyszer bé zárván Szántó a kulcsokat a' Boltba ... meg nyitván a' Bolt ajtaját, ki vévé a' benn rekkelt kulcsokat [Kv; Mk IX Vall. 119]. 1757: 600 M. Farintakat ... hagyak egy kis Ládátkában lésznek bé zárva [Torockósztyörgy TA; Berz. 3. 1/4]. 1761: a Ház ajtó is bé lévően zárva, bé nem jöhetett [Szászsztyván KK; BK]. 1774: én ... bé zártam azon Házat a hol az Török Buza állat [Mocs K; KS Conscr. 90]. 1775: a kortosmárosné bé zárván ajtaját mi hárman rá feszítettük az ajtot [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1776: bé volté az ajto zárva? ... azt sem observáltam [Karcfva Cs/Csókfva MT; GyL]. 1802: észre vette, hogy nem jo féle emberek, és töstent bé zárta az ajtot [Remete TA; TLt Közig. ir. 1029]. 1807: a szobák bé vadnak zárva [Kv; Wlt Pap Sámuel lev.]. 1812: meg akarván nyitni a Ládát, hát nincsen bezárva [Hédertája KK; IB]. 1818: Ifjabb Hegyesi Elek az ajtókat bé zárta [Vajdasztiván MT; TLt Praes. ir. 32 Budai István viceispán kezével]. 1823: (Csernátóni Sámuel) a keziben lévő süto lapáttal verte ki bé zárván az ajtott, az ablakon akart bé buni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez]. 1833 k. Férjem az ... ajtot meg nyitván, Az Koltsot magához vette 's kívülről viszont bé zárta [Usz; Borb. II]. 1838/1845: Kocsol (bé) bezár t.i. ajtót | bé- s kizár valamit [MNyTK 107 szék.]. 1843: Bako uram ... az ajtot bé zárta — a' mikoris kértém hogy éngemet eresztene ki [Dés; DLt 586. 9]. 1849: azon kultsal megpróbálva a' szoba ajto zárját, ugy találtuk mikép azon kultsal bé és ki lehet zárni a' kérdéses szoba ajtot [Kv; Végr. Vall. 73].

2. (levélhez) csatol, (levélbe) rekeszt; a anexa la scrisoare; beischließen, beifügen. 1764: ezen írást Levelembe bé zárva vissza küldöttem [Bonchida K; Bál. 1].

bezárás 1. bekulcsolás/zárolás; încuiere; Verschließung. 1849: miután bizonyos tudomást kaptunk arról, hogy azon kults az mely a' Krizsan Mária ott lakása ideje alatt azon ajtohoz használtatott azzal a' bé és kizárást előbb ottan elpróbálva elmentünk a' Kelemen Béni ... szállására [Kv; Végr. Vall. 73].

2. becsukás, elzárás; arestare, inchidere (in închisoare); Einsperrung. 1847: Virág László a' kérdésben kétféres verekedéssel elkövetett közbotrányért 14. Napi bezárásra s ennek eltöltével, mint bizonyos életmod nélkül korbólo eredeti lakás helyére kísértetésre ítéltetett [Kv; Dlt 530a gub.].

bezárát bezáróztat; a dispune să fie încuiat; zusperrren lassen. 1872: a' több Házában szolgáló Ajtókat mind bé záratta [Héderfája KK; IB Magyar János kertészlegény (19) vall.].

bezáratik bezáróztatik; a fi încuiat; zugesperrt werden. 1763: Mind ezen Portékák mi előttünk fel hanyattatván ismét azon Ládába rakattak és az említett Aszszony által bé zárattván és el petséltetvén Szadler András Mészáros Mester embernél 6 Kglménél mint maga szállásán hagyattak [Ns; Szer.].

bezárattatik becsukatik/záratik/záróztatik; a fi încuiat; verschlossen werden. 1756: A Boltak ... vagyon fenyő Deszka két felé nyíló kotzkáson Párkányozott Ajtója két két Vas sorkokon fordulok, melyeket közepette lévő Párkány Öszue foglalván ütköznek retesz főben, és Zaratatnak bé Lakattal [Branyicska H; JHb LXX/2. 21].

bezárható becsukható/zárótható; care poate fi încuiat; verschließen können. 1787: egy ép üveg ablak, ennek is ajtója vas sorkokon forgo és jó zárral bé zárható [Mv; MvLev. 2 Nagy György hagy.].

bezárkodik bezárkózik/rekeszkedik; a se închide/încuia; sich einschließen. 1681 Sophia Borsai Michaelis Kereskedő consors nec non ... Laurentius Molnar de Des Varosunk(na)k közönséges Malom Hazab(an) be zárkódtanak ott Fajtalankodtanak es paraznalkodta(na)k [Dés; Jk]. 1763: az I(nct)a eleitől fogva éjjel, nappal fogadokban katonák szállasára s mas olys helyekre ment és járt, hol feslett erkölcsét gjakaralhatta, holott is minden szemérem és tartalék nélkül, csokolodot ölelgetődzett, különös helyekre bé zárkodat, de a' mi nagyobb fassiókból ki jó világon gonosz cselekedete, paráznalkodása [Torda; Tjk V. 179].

bezárkózik berekeszkedik; a se închide/încuia; sich einschließen. 1688: (Feleségem) a' hazba(n) a' szolgálva bé zárkózt fiamat hazámtól el küldette [F.szóvát K; Sz.Jk 229]. 1736: azon Jobbagjok erősen bé zarakazatt (!) levén az hazból ki nem vehettek [Algyógy H; BK]. 1756: a hegyi Fogadonál két szép Aszszony ember lakott a kiket láttam itt az Udvarban Molduán Vonjával bé zárkóztván egy házban innya égett bort mit tsinált vélek mit nem én nem tudom [Galac BN; Wlt]. 1776: Nemes Thott Samuel Uram maga mellé vévén két katonát ream jöttek a Malomb(a) én az Malom házba bé zárkóztam, mélynek ajtaját ream bé rontatták [Kiskaján SzD; BK].

bezárkózt berekeszkedett; închis, încuiat; sich eingeschlossen. 1770: hol ment bé az az ember a' ki a' be zárkózt embert az Ladákban keresgélni szemlélte ? [H; BK sub nro 1017 vk].

bezárulás bezárás; inchidere, încuiere; Zusperung. 1593: lakatos balint az kapura az kapu ostaranak bezarlasara lanczot Czinalt [Kv; Szám. XXI/5. 19]. 1747: Ezen Kapunak bezárulásához való lántz [Borsa K; Told. 24].

bezáruló bezáró; care închide, închizător zuschließend. 1679: Vagyon egi Vri Udvarház két fele nyíló, felszer, romladozott partazatos Kapuja No. 1. El tört ostaranis vas pánt No 1. Ostora végét be zárlo, horgas retez, retezfőstől No. 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv.].

bezáródik bezáródik; a se încuia; zugesperrt werden. 1694: ugjan abbanis Zarlódik be azon Kis Ajto, mely Retezben mostis azon Ajto be tetetven es Zaroltatva(n) egy fel vetet öreg Lakatis va(gyo)n [Kóvár; JHb Inv.].

bezáró-retesz tolózár; zăvor; Schubriegel. 1798: Az belső Udvarra bé járó Kapu 2 ágosokra, és két felé nyíló deszka kapu levelekre vagyon fell tsinálva maga azt bé zárlo retesszével edgyűt [Brád H; Ks 76. IX. 27].

bezárótt bezárt; închis; zugeschlossen. 1694: (A) kapu edgyik Felin, vastag Tölgy fabol csinált ki járó kis Ajtocskajais van vas szegekkel meg veret azis ... most be zarlot Lakat van rajta [Kóvár; JHb Inv.]. 1703: kezűnk egy roz be zárlott bolton tartottuk, noha abban is az mi veszendő dib dáb porteka benne volt, penzem ára volt [Kv; Pk 6]. 1761: a' Feleségem Séra Kati beszéli, hogy a' bé zárólt ajtót étzaka, ki nyitotta és a Feleségemhez az Agyhoz ment, 's kényszerítette a' Feleségemet a' véle valo közösülésre [Szászsztván KK; BK Ferentz Mihály (23) jb vall.].

bezáró I. mn berekesztő; închizător; Zuschließ-. 1824: Egy fenyő fa rozsasz ajto ... van egy belőlről bé záro vas rudatska [Erdőszengyel MT; TSb 43].

II. fn záró-szerkezet, zár; dispozitiv de închidere; Verschlussvorrichtung. 1797: A' Léányok Házából, a' Legények Házába nyílik más fenyő deszka Ajto, mely két vas sarkon forog vas kilints, forditto, kilints tarto, bé záro rajta [Ajton K; CU IX. 2. 11].

bezáródik 1. becsukódik; a se închide; sich schließen. 1756: (Az ablakok) két két vas rudatskákön fordulván egj egj kis vas horoggal Zárodnak bé [Branyicska H; JHb LXX/2. 21].

2. véget ér, lejár; a se încheia/expira; Ende nehmen. 1862: meg üresedvén a Budai* Papi állomás a pályázás bé záródik Május 3-án [Gyalu K; RAK 68 esp-i kl kiv. — *Burjános-óvuda K]. 1864: Megnyílt a Sepsí Egyház megyében

a Bodolai papság . A pályázás megnyílik és május végével bezáródik [M.bikal; RAK 145 ua.].

bezáró-fordító ablakfordító; zăvor de fereastră; Fenster(vor)reiber. 1764 Egy ablak rámkra szegeletes Sarkokért, által foglaló vesszőkért, kivono gombocskákkal és bezáró fordítókkal 1 Rfl. 8 xr [Hszj által-foglaló-vessző al.].

bezáró-horog ablakhorog; cirilg de fereastră; Fensterhaken. 1817 Kortsoma az ablaknak fenyő Táblái vadnak; vas Sarkakkal és bé záro horgaikkal edgyütt Őrdöngösfüzes SzD; Őrműz. Inv. 7].

bezáról bezár; a închide; zuschließen. 1570 az Thymar Gergel paitaianak Aytayan Bochatta be az leant es vtanna be zarlotta az aytot [Kv Tjk III/2. 79–80]. 1573 azkor az Eztenddeobe az tehenes Myklos zeolos kertenek Aitaiat giakorta talalta Nythwa hogi beh nem zarlotta, hane(m) zabadon minden fele barom be mehetet | mykor ely temettek volna az leant valamye Marat volt Mind meg zamaltak fely Irtak ladaba raktak Be zarlottak pechetlettek es az kwlat eoneky attak volt [Kv Tjk III/3. 148. 242]. 1581 Egj kis ladat bezarolva es pechetelve egj sakot kibe egmas marha vagion [Hszj láda al.]. 1593: Az legeni az mihelibe zalada vegre eleottę, es be zarla, mert odais rea megien | vince vizza tereh be Menenek es az Azonj be zarla tiz orakor ejel az Aytot, be Menenek, es a' leankat mas hazba kwldoettek [Kv Tjk V/1. 336, 423]. 1636 szepen ismet be tövök az lada fedelet, es be szarlok | nágy széndules leon az uciaba(n), en ki tekintek es be szarla(m) az ucia aytajat [Mv MvLt 291. 10a, 68a]. 1638 mutatak az hazat s en be zarolua talalam [Mv i.h. 123a]. 1644: Az kapu mellet az resen be mene(n)k Mert az kapu bé Vala zarolua [Mv; i.h. 427a]. 1648 hol mi eggiel massa ... marat volt az hazba(n) be zarolva [Kv Tjk VIII/4. 320]. 1670 az elseo Szobában . nemű nemű bonumok vadnak bé zárolva [Kv; Tjk VIII/11. 25]. 1671 a Var kapuit Instructiom szerint Zarlom bé [KJ]. 1677 az ladat bé zárolván az kolczokot el küldötte(m) [Fog; UtI]. 1694 iffiu Bálpataki János Ur(am) Borberekí háza Udvarára, njilik az uttzárol, két felé njiló, párkánjos fenyő deszkás kapu . melljet bé zárol, rajta lévő reteze és retez feje [Borberek AP; BfR]. 1749: a' kaput bé zárták volt, és meg hagja András vram a' Darabont(na)k hogj vigyázson reá mikor viszsza megjünk és botsásson bé [Szentbenedek SzD; Ks].

bezárólat bezárat; a dispune să fie închis; (ein)schließen lassen. 1573 Biro vram az eleby Themetteo helieket zaroltassa ereossen be legen Bekessegel senky oda Neh Iarion seh drabant se egeb fele Ember [Kv; TanJk V/3. 79a]. 1610 Hadgiuk es Parancziolukis, hogj ez Leueleónk latva ketek Azon Templomnak Aytaiatt zaroltasza be es my hireonk Nelkeol se egi se penig mas Rendnek meg Ne Nyttassa [JF 36 Báthory

Gábornak a gerendi pápista templomba „arianus” pap-állítási kísérlet ügyében kiadott rendeletéből].

bezárólatik bezáratik; a fi închis; eingeschlossen werden. 1694: ugjan abbanis Zarlodik be azon Kis Ajto, mely Retezben mostis azon Ajto be tetetven es Zaroltatva(n) egy fel vetet öreg Lakatis va(gyo)n [Kóvár; JHb Inv.]. 1796: Tegnapi Napon t. Esperest Uram, mind a Papot, mind a Mestert Cselekedetekre nézve szolgálattyyok folytatásától felfüggesztette, és már ma a' Templom bé zárólatva, sem papunk sem Mesteriünk nincsen [Krasznaréce Sz; KemLev. 1265].

bezárt închis; geschlossen. 1714: Fejer fab(a) bé zarrott 3. darabbul állo Perspectiva [Nsz/Fog; REkLt II. Apafi Mihály hagy.]. 1848: pénzét csak egyszer loptam a bezárt asztala fiájából (!) [Dés; DLt].

bezárta vminek lezárása; închidere; Verschließen. 1757 Pakular Vaszil talam koporso-bezártáig is meg fogja érezni azon verést [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14].

bezörget bekopogtat/kocogtat; a bate/bocăni (la ușă/fereastră); bei jm anklopfen. 1632: Az uta(n) keseőn jöue oda az az Erdeli Mihokis be zörgete hozzánk ugia(n) az szallonk erezte beis [Mv; MvLt 290. 76b].

bezüdített bezubogtat/zuhogtat, beönt; a vărsa/turna în; hineinsprenzen, hineinschütten. 1826: (A pálinkát) a Lájterekből a Hordokba veder számra zudítottatta bé [H; Ks III Vegyes ir. Gencsy Alojsius ub kezével].

bezzeg I. hsz bizony; zău, bineînțeles; fürwahr. 1567 Bezzeg ne(m) adom s nem akarom adno(m) meg aztis banom az mit attam semmit per nelkw ne(m) adok [Kv; Tjk 74]. 1568: az porozlo Lazlo, be vizi vala az kayantay embert az töromba^a es az ember el futankodek elötte, bezeg oztan Lazlo az zekerce fokaua es lapassaua egy nehanzor meg wtne | Ezth halota(m) Mastol, hogy monta volna az zöchne hogy bezeg a Jacabe Job a tiednel [Kv; Tjk 195, 225. — *A városi börtönbe]. 1569: More Janosne kerdy oth ez Cristina Azzoyont hogy voltae ma az en hazamba, es mond Cristina En ne(m) voltam, Esmet mond More Janosne, bezeg voltal Es masúnat hagtal be es az ladabol vezet el, szasz hetvenoth penz [Kv Tjk 246]. 1572: Mond az Caspar hogy Bezzegh eo kialt. Mert zabad korchoman vagion [Kv; Tjk III/3. 25]. 1577: engemet senky az per hogi patakának az tima falua felöl walo felen nem bantot de ha tul mentem bezeg akkor ha ot ertek be wittek az bet falwyak [UszT]. 1590: Chiomorta(n) Janos mo(n)da az kj engemet hamisnak mond hamis eo maga, Chywtor Benedek mo(n)da bezzek tj vattok hamisak mert My Igazan fel osztottwk vala [Bögöz U; UszT]. 1593 moqda Balas Janos, bezzeg igen akarom edes batiam hogy ide Jeottel [i.h.]. 1597: az ew felesége volna keozelb atiafi s eotet

illetne inkább az Tutorsag Marthon deak vram azt felele neki, vgi volna bezzegh de az zewkseghnek ideie(n) hol voltatok, mikor Vacey Thamas sok adossagba hatta volna maradékit egytek sem wolt hane(m) en igazítottam el mindeneket [Kv Tjk VI/1. 65–6]. 1599: ki jöue az Nyirő Legeny az Mühelyből monda; bolond bestye, bezeg sok bolondot czjnalz [Kv; i.h. 384]. 1600 bezzegh ezenelkewl volt Boytos Boldisar neha neha [Kv; i.h. 461]. 1606 Beszeg io ember uagi hogy neke(m) keörtuelt zecz [Gagy U; UszT 20/195]. 1615/1616 Monda Gaspar Uram bezzegh az nem leszen [Kv; RDL I. 100]. 1633: monda Bandi Ferencz minekvnk az tulso hid ala bezzegh szep eöreg Harczat keötenek az halazok [Mv; MvLt 290. 119b]. 1731 Groff Teleki János Ur meg pironhatta Groff Teleki Samuel Urat ezt mondván Ötsém Uram tsak Czini, Czini, s tántzi tántzi, és a Jozság pusztul, de bezzeg a mig keziben volt Teleki Pál Urnak addig nem volt olyan pusztá, hanem egész állapottyan volt [Kendilóna SzD TKI]. 1788 a szöllonek is eddig jól járt dolga, a szeme szépen meg nőtt a fájával együtt, de bezzeg az iden Zabunk kevés vagyon, még a magotis alig kapjuk ki belőlle [Bencenc H; BK Bara Ferenc tt lev.]. 1793: bezzeg a ked épített szöllője Buzdan Sirattyá kedet, gyamlálatlan, kapálatlan [Drassó Af GyL gr. Lázár János lev.]. 1853 én bezzeg szigorok busulok eleget ; bezzeg mert egy xrom sints, sokat éjszakázok a Lelkem Anyám mellett [Kv; Pk 6]. — L. még HSzj *paripa* al.

II. mn igaz, bizony; adevárat, intr-adevár wahrhaftig. 1586 zola ezenkeppen Igiarto Georgy a' Beregzazy lukach zolgo leania Attianak Jeozte Imreh Biro, fogadom Nem te Akaratodbol Irtak az feleletet Akit ellene(m) leaniod be Ada Monda erre a' leany Atthia Bezzegh Jstenre mondom en Akaratombol Irtak, meegh my mondank, bezzegh ighen oda mondađ azt io Atiamfia [Kv Tjk IV/1. 597].

III. 1. Sokszor ellentétes értelmű tagmondat nyomósító szava kb. persze; dar, darámité, insá; aber, wahrlich. 1573: Mond Leorinch Bezzeg engemet eccher sem hittal, Nem Mondas abba Igazat hogi oda Nem Mernek Menny, Mert Ely Mere en oda Menny howa te [Kv Tjk III/3. 261]. 1644: de azirt hogi Uram azt mondotta volna, hogj az mikor kel szabadosan vigie bezegh én olliant Uramtul nem hallotta(m) [Mv; MvLt 291, 423b]. 1793: bezzeg mikor Csernátoni Ur jelen volt ebédén vagy vatsorán, akkor nem veszedet, hanem olyan kedve vólt, hogy madarat lehetett volna ő Ngával^a fogatni [Koronka MT; Told. — ^aTi. az asszonnyal]. 1826 k. bezzeg ha ezen Patak a Kelementelkieknek egy hasznos malmot hajtana, bizonyosan nem sürgetnék azon esetbe a Patakjoktól meg válni [Gyalakuta MT; GyL.].

2. Az állítás nyomósítására: ugyan(csak); chiar; gar. 1568 Eleget zol vgmond Bezzek kaar vgy mond hogy effele parnath Jlyen roz dízno zaggátia [Kv Tjk 145]. 1570: mykor az arwath az Andrast megh Talaltak volna, Mond eo andrasnak

Bezzegh kazdagh legen vóltal Te hogy egy Ladaert Arangyereowel fizettel [Kv Tjk III/2. 68]. 1592 Chehy Elbert monda, bezzeg chuda dolgot latek, az ablakon tekintek be Meggiesi Boldisarekhoz, es latam hogi az legini eggik kezeuel az Meggiesine laba kezoetot kotoraz vala [Kv Tjk V/1. 268]. 1763: hallattam közönségesen az Falub(an) az Aszszanyak között beszéleni; Bezzeg jól elt Manyika Iuon a' Mezőségen ott ő mind fejeér kenyeret ett nem szorult alá valo gabonára [Gálíva KK; Mk V VII/1. 34–5]. 1766: Nekem bezzeg meg esék az Instantia irás [Nsz; Llt]. 1825: bezzeg szepen hagyta az udvart hogy nem gyözök a' ruinakért fizetni [Kv IB gr. Korda Anna lev.].

3. de bizony; dar zäu; aber, wahrhaft. 1570: Janos kenez találkozyk Balint Tivadarra (!), Mond neky Jgh zolgals Te hogy az Boron Jzol, Thywadar azt mongya Bezzegh zolgalok [Kv; Tjk III/2. 12–3]. 1634: bezzegh azt monda, enis hallam, seot enis nehezelem hogy azt monda [Mv MvLt 291. 22a].

bezsákol (zsákba) becsomagol; a bága/pune in sac; einsacken. 1609: Mierthogi Feyeruarat megh cziak etel nemwnek sem tehette ember zeret, itho(n) kellet be Sakolno(m), hogi eo kelmek^a megh ne fogiatkozzanak [Kv; Szám. 126/IV. 295. — ^aA városnak a fej-hez küldött választott-jai].

bezsindelyez zsindellyel befed; a şindrili, a acoperi cu şindrilă; (be)schindeln. 1647 egy Uy fakból fel allatott Gabonas haz, csak fel rottak s be sindelyeztek [M.királyfva KK; 48/1d]. 1737: Az Szarvazatty a' templomnak tölgyfából valo, és fenyő sendellyel épen bé sendellyezve vagjon [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 9].

bezsindelyezett zsindellyel fedett; şindrilit, acoperit cu şindrilă; mit Schindeln gedeckt. 1669 Ezen Udvarban vagjon kő labakon allo gabonas haz, meljnek harmada megh padoltatot, besindelyezet job resze, csak szinten egjik ueke (!) sindeljetlen [Királyhalom NK; Ks 67. 46. 24a]. 1687: (Az) udvarház vagyó(n) egészszén Csak sövénnel bé kerítve. hanem mostan két szegeletré építettek bé sendelyezett két darab palánkot sövenből [Mocs K; JHbK LVI/6].

bezsindelyezett zsindellyel befedet; a dispune să fie şindrilit/acoperit cu şindrilă; beschindeln lassen. 1727 e héten akarnék valamit építtetni, és kiváltképpen a házamat bé sendelyezettetni, ha el menyek hazul még tsak sendelyezőt sem kaphat(na)k [Impéríva Cs; Ap. 2 Balási József Apor Péternéhez]. 1793 Az régi Házaknak az Sendelyezését, a régi muhás (!) Sendelyezésig el végeztettem, s aztat is tsak Sendely szeged Csináltathassak bé Sendelyeztettem [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. 1861 A' Magyar Bikali Evangelico Reformata Nemes és Szent Eklésia ... a' Tornycot bé 'sendelyeztette ... és a' nagy

Istennek ditsősségére ujbol felszentelte [M.bikal K; RAK 134].

bibálé itókára való, borra való; bacsi; Trinkgeld. 1600: A vincelernek bibalet attam f. — d. 18. Az zeoleo paztoroknak f. — d. 40 Kinierre pecheniére attam nekik f. — d. 40 [Kv; Szám. 9/IX. 53].

bibelődés 1. piszmogás, bajmoldás; mocoșeală; Trödelei. 1823: úgy hallottam az ezekkel való bibelődés közbe [Dés; DLt].

2. bajlódás, vesződés, veszkődés; necaz, trudă; Abmühen. 1767: még az Apám sokszor szidta őket edénnyel való bibelődésekért hogy el pusztították az erdőt [Kisfenes TA; JHbK LI/4. 105]. 1795: Illyeten rendetlenségeket követvén a' jó ötsém, valahányszor haza érkeztünk; mind annyiszor fekélyekkel, bogarakkal, újra meg újra rakva találtuk, s A velle való utálatossággal telyes bibelődésnek vége hossza nem vala [Mv; Told. 47]. 1840: Bosla Ferentz Uramnak . a kezén hagyott Jok, fáradtsága, s a kibérelt Jossággal való bibelődése jutalma bérét joval félyül haladja [A.szentmihályfa TA; Bosla. — Kövendi Kováts János székbíró kezével]. 1848: én pedig nem voltam sehol egyszeris, itthon Nagy apóskodom. A' gyermekekkel bibelődés eléggé elfoglal [Kv; Pk 7].

bibelődik bajlódik, vesződik, veszkődik; a se trudi/necăji; sich mit einer Sache abgeben. 1752: ha tétzik o Excell(entiajának) az én szolgálatom, saltem eő: bibelőgyem az Ratiokkal, meg mutatom ha élék azokból hogy mitsada praeda volt az szolgálatyak, Tiszteinek [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1795: oly iszonyatos Szagos volt, hogy még a' Cselédek is erőltetéssel bibelődtek ő velle [Mv; Told. 47]. 1801: illyeten gazért Annyi méltatlan hirtelenséget kellett szenvedni, tovább keze alá sem fogja a Számado Acceptalni, nem erdemelven hogj bétületes ember bibelődgyék Semmivel [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós lev.]. 1822: ne bibelődjenek meg gyermekeinkis azokkal a miket mü el igazíthatunk [Hadrév TA; KCsl 5]. 1823: Most a' szállóval és málé vetessel bibelődöm | a Széna tsinálással bibelődöm [Alpestes H; Told. 6, 7]. 1831: hallania lehetett ... hogy az egyik a másikat mikor a Lovakkal bibelődének, hogy szamarazta le [Dés; DLt 332]. 1832: Udvaromon dohány készítettéssel bibelődven . [Dés; DLt 574]. 1840: En a Gerendak és Szaru fak meg találása és őszve szedesebe merőbe munkalodom vosarnaptól fogva lehet kezdeni edes Bosla Uram mennyi nem idejere született és hantzfut emberrel kellett bibelődni, annál fogva nyukhatatlankadás elég volt de megis Isten után a sok bajodások közöt őszve szedtünk ... 40 szál gerendát és 4 Szaru fat [Várfva TA; Bosla]. 1851: Lelkem Anyám ... ő szegény oly gyenge egy éjtszaka 10szeris fel kél serbeliére perszé én mindig talpra ugrom mikor mozog ..., de nékem nem tereh ... — az esik jól ha mind velle bibelődöm [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1853: te

édes Miklosam tsakis a Bogdányal bibelődöl ... ha tartya az ember el romlik Bogdán és kárba megyen az egész hizlalás [Kv; i.h. ua. ua.-hoz] | Én vélek tovább nem bibelődöm [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek lev.].

bibi vkinek a gyengéje/kényes dolga; punct vulnerabil, buba, slăbiciunea cuiva; wunde Stelle. 1819: az a' szolgáló a' ki Rákosinét szolgálta a' tudná Rákosinénak minden bibijét és Csinyait [Kv; Pk 2].

bibircs bibircs, bibircsók; neg, negel; Wärschen. XVIII. sz. eleje: Az melly lovon rüih indúl, az ajakának belső részén a foga felől apro hegyes bibircsok lésznek azt így orvosollyad* [JHb 17/10 lótarási ut. — *Köv. az orvoslási mód leírása].

bibircs 1. bibircses, bibircsók; negos, cu neg/negel; warzig. 1838/1845: hóbörös: bibircs, warzig, egy a tájszótári* hóbörösessel [MNYTK 107. — *Tsz].

2. hólyagos felületű; (cu smalt) in formă de bășici; mit blasenartiger Glasur. 1683: hozott Imre Miklósné . ejteles fületlen bibircs csupor 14, füles csupor 3 . . harmadrész hólyagos fületlen 16 [Torda; TT 1889. 247 SzZsN]. 1773: egy Bibircsos üveg kantso [Szászkerked K; LLt Csáky per 202. L. 9].

bibircs 3. bibircsók; a se face cu negi; warzig werden. XVIII. sz. eleje: A fekély ha az elein indul megh a lónak a Szemin ismerszik megh ennek is kétt orvoságha vagon ... , mind kétt felin az orrán vetesd megh a csikját Avagy pedig azon részről a hol elsőbben kezd bibircsodni, Szakasz le egy csoport Szört naphaladkor (!) meg vágván a Csipke bokornak az aljat, harom ujnyira a földtől a parte occidentali csiptesd oda a Csomó Szört, és harmadnapra Száradni kezd a fekély [JHb 17/10 lótarási ut.].

bibirkál babirkál, babrálgat, matatgat; a migăli; tândeln. 1730: Ezt hallottam a Varró Asz(szony)-tól hogy mondotta neki Borbara Aszsszony: fogja kglđ egj kitsinyég ezt a keskenőt az előruhamat had igazítsam meg, mert el oldott, ... láttam hátra maradt volt egy kevés s' ott bibirkált az elő ruháján [Torda; MvRK].

biblia a Szentírás; biblie; Bibel. 1596: Magyar Biblia ket keonybe (!) Aranyassok es egy wy Magyar Testamentum két fekete beorbe keoteot Nemet Biblia in folio. Egy Biblia in quarto veres beorbe Nemetewl [Kv; RDL I. 65]. 1629: Egy deak Biblia ér f. 1 d. — [Kv; i.h. 143]. 1684: Egy Iskatulyáb(an) egy Biblia [Ebesfva; UII]. 1747: Egy Biblia magyar de Rongyosocska [LLt 3. B].

biblia magyarázat a Biblia szövegének fejtegetése; explicarea/interpretarea textului biblic, exegeza; Bibelauslegung. 1852: A Biblia Magyarázat

ki adási elő fizetése Szeptember 15-ig meg hozzab-bitatlik [M.bikal K; RAK 50 hiv. leirat kiv.].

bibliotéka 1. könyvtár; bibliotecă; Bibliothek. 1824: Az Enyedi Bibliothéca sokakat bir a' regist-ralt MSScriptumokból [Ne; DLev. 3. XXVIII]. 2. könyvvállvány; raft de cărți; Büchergestell. 1609: Aztalos Janos chinalt Az mester Vram hazaban egy Bibliothectatt attham neky f. — d. 65 [Kv; Szám. 126/107].

bíbor finom kelmefajta; purpură; Purpur. 1620: Egy vegh keöz Czemeletteől f. —/50^a. Egy vegh Bibortul f —/20. Egy vegh Dupla Hernacztul f —/40 [Kv; KvLt II/69 VectTr 8. — *Ti. a fize-tendő harmincad]. 1688: Egy vegh Bibortul f —/30 Egy vegh Dufla Hernacztul f —/60 [BfN Vect.]. 1720: Vagyon 5 sing Bíbor Zöld melyet megh eddigh munkaba nem vöttek hane(m) csak azon modon darabba [Kv; Pk 6]. 1732: Egy bíborból öszve Varot kis Vánkos hajacska [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 8]. 1736: Nyári palástot is viseltenek, az mely szintén úgy mint az téli palást vagy sima vagy virágos bársonyból vagy bíborból volt az uri fő nemes asszonyoknak | Az kinek haja nem volt, hogy kopocz volt, szép fekete bíborból vagy bársonyból való sapkát viselt [MetTr 343, 450].

bíborfátyol voal de purpură; Purpurschleier. 1740 k.: Vettem Harom sing bíbor fáttyolt singit három harom marjason [Nsz; Ks 9. XXXVIII]. 1770: Egy Bíbor Fátyol Fejer téli virágos Fő kötő [Kisasküllő K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy. lelt.]. 1787: Egy fekete Bíbor fáttyol [Mv; MvLev. Vadadi hagy.].

bíborkeszkenő maramă de purpură; Purpurtuch. 1763: 3. fehér bíbor jegyb(en) valo keszkenő [Nsz; Szer.].

bíbormatéria bíborkelme; purpură; Purpurstoff. 1732: Viola szín Bíbor Materia 3 sing, s, egy dara-boska [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6].

bíborpalást női bíborkelme-palást; mantie de purpură; Purpurmantel. 1686: Edgy Fekete bíbor nyári palást Fekete csipke körülé [KB Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1709: egy király szín kamuka szoknya Egy bíbor Palást [Kv; Pk 6].

bíborpalatinli bársonymente; mantie de catifea; Art Purpurmantel. 1763: Fehér bíbor palatinli ezüst s arany virágokkal Edgy ezüst flajcz munka palatinli hozzá való Láczliával [Nsz; Szer.].

bíborsubukula kb. bársonyköntös; haină de catifea; Art Purpurkleid. 1732: Egy Viseltes bíbor Subukula Viola Szín 12 pár ezüst kapocsal [Kv; Kornis Zsigmond lelt. 6]. — Vö. PPBl Subucula Subitza, Imeg. Dolmány-alá való szoros-köntös.

bibula itató, itatós(papír); sugativă; Lösch-papier. 1630: Köuendy Georgy deak Hozot Becz-

beől ... 1 Bál pappirosst tt f 1 d — Fél Bál fejer Bibulat tt f — d 70 [Kv; Szám. 18b/IV. 48]. 1755: Szürke bibulára xr 8 [TL Teleki Ádám költségnaplója 10b]. 1756: Bibulara, kovára, s tarka papyrosra, két lakatra Rh. flor. 2 xr 44 [i.h. 87b]. 1757: Bibolara x 3 [i.h. 132b]. XVIII. sz. köz.: a Levél igen rongjos, és bibulaba van takarva [LLt Fasc. 144]. — Vö. lat. *charta bibula*: Itató papiros [PPl *bibulus* al.].

bibulapapiros itató, itatós(papír); sugativă; Löschpapier. 1751: vasárlottak . Egy kontz bibula papirost [Mv; Told. 29/48. — Uo. alább ez még egyszer]. 1758: Papiros Officinából fel hozott szürke bibula papiros kötés 120 [Déva; Ks 76. IX. 8].

bicecent biceg; a schiopăta; hinken. 1843 a Daru^a szinte észre vehetetlenül a farából Bittzent [Dés; DLt 622. — *Ökörnév].

biceg a schiopăta; hinken, schwer gehen. 1850: Trézsi biceg döcög^a a' mint lehet [Kv; Pk 7. — *Terhes nőre]. 1853: Trési alig bitzeg oly vastag [Kv; Pk 6].

bicel becsm ? szajha; tífá; Betze. 1768 az uton bé éré Veres András Ura(m)ot minden ok nélkül hohér(na)k biczin(e)k nevezgeti vala, az után kérdém Ferencz Jánost mért nevezi hohér(na)k biczi(ne)k, azt monda, olyan Kutya Kölykemet ütötte meg, hogy sokat ért vólua [BLt 7].

bicsak tör; pumna; Dolch. 1560: Egy merő Ezwst bychak mynden zerzamawal [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1585: Ebben a marhaban egyebet pro memoria urwnknak nem marasztot-tnkn, egy aranyas zablyanal, egy bychyknal, walamy egy kowes lo feiebe walo wertnel [Gyf; BáthoryErdLev. 271]. 1637/1639: valamj Eőre ualo csatoczykak, es egj bicyak(na)k az fortunaasa Ezüst, vgj mint teoredek ezüst harom boglarral suplealtuk [Kv; RDL I. 111]. 1655: ket Török biczakok [Kv; i.h. 29]. 1840: A közelébbi Vasárnap estve ... a Déesi Csizmadia legények báált tartottak — mikor Tkts Ujfalvi György Urnak Veres László nevü inassa gyilkolo intézettel Béell (!) Samuel és Nagy Mihály Csizmadia legényeket bicsokkal nyakokon meg vérezte, nyakokba döfvén mint gyilkos vérengzésre szánt bicska [Dés; DLt 848].

Az utolsó adalékban a szónak 'bicska' jel-ével is számolha-unk.

biese gabonatarató hombár; hambar, grinar; Frucht-, Getreidetonne. 1590: Veöttem a Swteő-hazhoz egy eőregh tekeneőth fl. — d. 38. Veöttem esmet az Bicczekekhez 3 hozzü dezkatl fl. — d. 30 Az Aztalosnak az ki a Bicczekek chinalta fizettem fl. — d. 40 [Kv; Szám. 4/XIX. 17—8]. 1723: vöttem 16 ágost az hátulso házak-ban 1., 18. Bicséket csináltattam az Asztalos(na)k

adtam 2., 38^a [Kv; KvRLt X. A 16. — *Az első adalékban a címbeli szó *biccének* is olvasható].
Vö. erd. szász *Bätsch* 'ua' (SSWh).

bicska briceag; Taschenmesser. 1723: laczikának ennis egyebel nem tudok kedveskedni tudom hogy Szereti az kést egy nagy picsakot (!) küldöttem [Darlac KK; Ap. 1 Apor Zsuzsánna lev.]. 1780 Balog Josziv Nemes Ferentz Vramtol egy bitskot el lopott [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1781 Egy fein Bitsok [Mv; Told. 9a]. 1789 vásárlatt 1 fejer nyelv bicskat [Mv; Berz; 7 Fasc. 69]. 1794: egy bitskat vett tölle hajtó pénzt [Letka SzD; TSb 5]. 1795: Egy bitsakra, és orakötőre 30 x [ETF 182. 72 Gyarmathi Sámuel jegyzéke]. 1803 Ezüstös nyelvű Bitsok [Szőkefa KK; UnVJk]. 1821 Egy Bicsok [Szászújós SzD; HG Mara lev.]. 1840: Egy roszt Bitsak [Dés; DLt 1590]. 1844: Bática! meg engedlgyen mert Ked utette bele a kezét a' Bitskomba én oka nem vagyok [Bágyon TA; KLev.]. 1849 ott volt Szávuly Simon maga kezében lévén egy sok elű Bitsok [Héjasfa NK; CsZ Voldorfi v. Lombos Nyikuláj vall.]. 1863 Antal Andrásnak fia János belé esett egy bicsokba, 's rögtön meghalt [Körösfő K; RHÁk 8].

bicskia 1. csizmadia-, varga-, szíjgyártó-kés (bőrszabáshoz); csűt; de cizmar sau curelar (pentru croitul pielii); Schustermesser. 1632: az mas Niaron ezt az Inast . kinallia volt egj Biczkjaual eötuen penze(n) tarta ennekem az Biczkiaat s en huszon öt penzen kerem [Mv; MvÁlt 290. 94b]. 1717: 2 Csizmadianak valo öreg Bicskia —/68 4 Varganak valo mettzo kés [Ap. 5 Apor Péter lelt.]. 1734: Csizmadija Múszér 3 kopott bicskija valent H fl: 10,,00 [Kv; Pk 6]. 1810: Egy két nyelvű bicskia xr 42 Egy egy nyelvű bicskia xr 2 [Mv; MvLev. 17 Trincseni Mihály szgy hagy.]. 1839: Egy Bitskia [M. lápos SzD; DLt az 1846. évi iratok közt]. 1843: kért töllem egj Bitskiját [Dés; DLt].

2. bicska, zsebkés; briceag; Taschenmesser. 1755: A két Bicskiám Tokjaiért xr 24 [TL Teleki Ádám költségnaplója].

3. kés; csűt; Messer. 1787 Egj tészta vágó Bitskia [Mv; MvLev.].

? **bicski gyoles** ? vmilyen gyolcsfajtából készült főköttő; scufie confecționată dintr-un sortiment de giulgiu; Art Haube. 1697 Egy Pár Bicskia^a gyoles [Beszt; KGy. — *A *bicsi* (értsd *bécsi*) elírása v. a *bicskei* hangkivetéses formája ?].

bigámia kétnejűség; bigamie; Bigamie. 1763 Bulzesden lako Dsurs Avram, és Felesége Maria feleségestől bigámiával vádoltatván el fogattattak [H; Ks 72. I. 34].

bigamus kétnejű; bigam; bigamisch. 1748: Mind a' maga Passiojabol az Inctusnak s, mind feles Patensek fassiojabol constal, hogj ő nem tsak nősz (!) parazna, hanem annak feletle Bigamus

is, mivel mind a' két felesége itt a Városon actu jelen vagjon; az első feleségét s, gyermekeit deseralta Rettegen, . és ide az Varosra vetődén, itt vette el a' második feleségét, Azért itiltetett, hogj feje vétetessék az akasztófánál [Torda; Tjk III. 217]. 1762 Az kérdésbe tött bigamus Szelistyei Gornik Iion, . mig azon gonosságban élt, bukált, hogj Krajnik Uram eleiben nemis került [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

bigott vakbuzgó; bigot; Bigott. 1818 nem átollya a' boldogtalan és bigot Pálista azt hinni [M. fráta K; KLev.].

bihalár bivalyos, bivalypásztor bivolar Büffel-hirt. 1701 A Bihalárt Pogány András hozassa le ő kglme szegődött Béres volt mostis a Bihalok mellett [H; UtI].

bika 1. a szarvasmarha hímje; taur; Stier. 1587 vagattam egj Bikat meg, melliet gonozsagaert kellett megj eolneom [Kv; Szám. 3/XXVI. 33]. 1627 Bodolai es Vzoni . . labos marhak(na)k szamban adasa Eoregh bika Nro 2 [BLt 1. 1638: Egy Bika tinoiaual Eggiwtt [Kv; RDL I. 114]. 1647 Eoregh bika No. 2. Harmadfw bika Nro 3 [Nagyteremi KK; BK 48/Ic]. 1656 Vagyo(n) hat taualyi tinois mellyek(ne)k kettei Bika es az negye úszó [Doboka; Mk Inv. 12]. 1675 Eöregb Bika egy [Dés; Borb. II].

Szk: ~ alá való folytatni/párzatni való. 1752 egy bika alá való tehén [Koronka MT; Told. 12/32]. 1765: volt egy Tinoja bika alá való [Nyárad-karácsonfva MT; i.h. 76]. 1768 Harom Esztendős Tehen bika ala valo [Fejérd K; Ap. B Fasc. VI].

2. *dtv* kan (nagy nemi képességről hírhedt férfi); mascul (bárhat cu potență sexuală deosebită); geschlechtlich kräftiger Mann. 1583 Poko Peterne Anna Azzony vallia Hallottam zaiabol Gergeli kowachnenak hogj Nagy Newetessel mondotta Am Az farkas vczay Bikanak meg veszet a' farka es hidwczan kiweol giogitthiak Petreselem lewellel [Kv; Tjk 4/1. 151]. 1794: mikor Csernátomi Antal Ur estve fele ő Nagyságához hajtatott bé az Udvarába akkor mondá nekem a Falus biro: Né a Bika megyen [Udvarfva MT; Told. 42/13]. 1819 én nekem nem is kell, ott van, s a' bikájával egye meg [Kv; Pk 2]. 1840: Kereskedő Amberboj Josefne Alexander Mária a város jelenlegi Fő Hadnagyát, Tkts Vajda Pál Vrat Város Bikájának, Huzo Vononak szidta nevezte, s azt mondotta, hogj nem Város Hadnagyának, hanem Czigányok Vajdájának valo, mert nem akarja hogj más betsületes ember a' Városon élhessen [Dés; DLt 1452].

bikabér bikapénz (hágatási átalány); taxă de taur, taxă pentru gonit; Deckungspauschale. 1643/1778 kaszáltunk Bika bérben Faluul [Told. Transsumptum 152]. 1756 midőn a' bika bért kellett volna fizetni, s a' Falusi marhák bé lettek volna hajtva nállam, Moldován Vonja azt porontsolta hogj adgya meg az pénzt, és

mennyen dolgára [Galac BN; Wlt]. 1798 A Tavasztól fogva bika bérből incassaltam 18 xr. [H; Ks 108 Vegyes ir. 55].

bikabírság latorkodási büntetéspénz, parázna-bírság; gloabă/amendă pentru desfrinare; Straf-geld für Hurerei. 1640: Mulcta. Ver bírság f. 1. Bika bírság f. 3 kek bírság d. 66 [Gyalu K; GyU 57]. 1652 Az Verbírság f. 1 Kek mutatas den. 66 Az Bika bírság' f. 3 harmada az Biroje az ket resze a Tiszteke [Szászfenes K; GyU 122] | Bika bírság' az Neőtelen legyenyen f 1 [Asszonyfva K; GyU 142].

bikahivály hímbivály; bivól; Büffelstier. 1698 Rörög fejős Tehén bialy nő 1 3 esztendő bika bialy nő 1 [A.porumbák F tlt].

bikaborjú hímborjú; táurel; Stierkalb. 1632: El mult niari bika borju N 4 [Porumbák F; UC 14/38. 187]. 1686: Tavalyi Bika Borju nrő 1. Herilt Borju nrő 3. Ünő Borju nrő 3. Az elmúlt nyari: Bika borju nrő 2. Ez idej Bika Borju nrő 1 [Szűv; UtI]. 1687 Tavalyi Bika Tino nrő 1. Herilt eőkör Tino nrő 6. Ünő Tino nrő 7. Ez idei Bika bornyu nrő 10 [Fog.; UtI]. 1688: Ez idei Bika bornyu nrő 3. Ez ősz Bika bornyuk nrő 5 [Fog. UtI]. 1734: Ökör tinoja no 1. Tavalyi bika borju nro 1. Jdei ökör borju no 1 [Datk NK; JHbB gr. Bethlen Farkas lelt.].

bikácska fiatal bika; taur tinár; junger Stier. 1627 tauali kis bikaczka Nro 1. [Mezőrűcs MT; BLt]. 1632: Egi taualy bikaczka [Hsz; LLt] | Nagy Bika 1 Nagy Tehén 4 Bikácska 1 [Nagyercse MT; Told. 70]. 1749: Nagy tehén 4. Bikácska nrő 1. Borju 3 [Koronka MT; i.h. 12/3]. 1756: Két esztendő Bikácska 1 [Déva; Ks 92. I. 32].

bikafalvi a Bikafalva (U) tn képzős szárm.; din Bikafalva/Täuren; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bikafalva. I. mn Bikafalváról való; din Täuren; Bikafalvaer. 1590: Gergely Bikafaly vrunk jobba(gya) | Bikafalui Barrabas Benedek [UszT]. 1591 k.: Barrabas Benedek Bikaffaly Vrunk Jobbagia [i.h.]. 1592: Az Bikafalwj biro Imreh Ambrus. Gergely Mihaly Bikafaluy Vurunk drabantia [i.h.]. 1594: Pal Gergely Bikafalui [i.h. 10/81]. 1606 Bikafaluj Lukacz Miklosne [i.h. 20/239].

II. fn bikafalvi lakos; locuitor din Täuren/Bikafalva; Einwohner von Bikafalva. 1600 mikor búzat akartak el vinnj az Bikafaluiak, Vduarhely Azzon nepek, egy nehanial el hagiatta ki éöttette sakokbul [UszT 15/18].

bikalistálló grajd pentru tauri; Stierstall. 1851 Bika istálo Ennek végibe van egy kis borju pajta [Erdőszentgyörgy MT; TSb 34].

bikapohár kb. latorkodás/paráznaság büntetése-ként a hivatalosoknak járó ital; băutură cuvenită oficialilor drept pedeapsă pentru desfrinare; Amts-

personen gebührender Trunk wegen Bestrafung der Buhlerei. 1593: Teolcheres Leorincz vallia hogy Vincet ot fogtak megh Eyel Kajtar Annanal Zablias kezzel forgodot ellenek, chismaiath Az Zobaba talalok Meseres bort talalank Az pad alat es azt a Directorraal eozwe Balassy Gergelliel bika poharha meg Jwok [Kv Tjk V/1. 423].

bikasüldő növendékbika; táurel; junger Stier. 1792 2 Esztendő Bika Süldő [Drág K; JF 36 LevK 75]. 1793 Egy Negyedfüre Menő Bika süldő 1 [Szer Sz; i.h. 230]. 1806 Egy Bika Süldőért adtam 130 Vftot [Bajom KK; Berz. 8 Pasc. 72]. 1811 Három bika süldők két két Esztendősek melyek most három Esztendőbe fordul(tak) [Mezőör K; MkG]. 1823: a leg kisebb égj esztendő Bika süldőt a' magistratus nem acceptálja [Dés; DLt]. 1827 kettő fő Esztendő Bika Süldő [Mocs K; Told. 39]. 1844: Eszt(endőre) Men(endő) Bika Süldő 2 [M.köblös SzD; RLt Retegi Sándor jk 13]. 1850 3 Eszt(endős) Bika Süldő 1 [uo.; i.h. 95]. 1867 Egy éves bika Süldő [BfN dobozott anyag X].

bikaszarvas a szarvas hímjé, szarvasbika; cerb; Hirschbock. 1720 Edgy öreg bika szarvas lőttenek [Kézdisztlélek Hsz; Ks 96 Apor Péter lev.].

bikaszemű nagyszemű, szemők; cu ochi de taur, cu ochi mari; stieräugig. XVIII sz. eleje A Ménlo körül ezeket kell observalni a Diszno szemű Lo igen rút, de a Bika Szemű lö Szép [JHb 17/10 lóartási ut.]. Vö. MPászt. 440.

bikatelelés a bika téli tartása; iernarea taurului; Überwinterung der Stiere. 1826: Bika Telelésért Rhflor 12 [Szkr; Borb. I].

bikatinó növendékbika; táurel, táuran; junger Stier, Jungstier. 1687 Tavalyi Bika Tino nrő 1. Herilt eőkör Tino nrő 6. Ünő Tino nrő 7. Ez idei Bika bornyu nrő 10 [Fog. UtI]. 1735 Harmad füre menő Bika Tino nro 1 [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 11]. 1774: egy Bika Tinaja is Maradott volt [Korond U EMLt]. 1791 Popa Jakob egy 2 esztendő Bika Tinoját meg nyusztta [Sebeshely H v. Szb ?; JHb]. 1805: egy esztendő Bika tino [Szováta MT Sár.].

bikázik párosodik, üzekedik, táj megfolyat; a se goni; sich paaren. XIX. sz. v.: Zsemle tehénke bikázott [HSzj zsemle al.].

bikfalvi a Bikfalva (Hsz) tn képzős szárm.; din Bikfalva/Bicfalau; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bikfalva Bikfalvaer. Szn. 1730 Emericus Bikfalvi. Petrus Bikfalvi [Dés; Jk]. 1732 Emericus Bikfalvj [Dés, Jk]. 1840: Bikfalvi Sigmond gubacsinaló [Dés; DLt].

bikk 1. bükk

bikszádi bikszádi ásványvíz; apă minerală din Bicsad; Bikszader Wasser. 1829: az alkalma-

^tösszából egy keves Bikszádit^a is küldene [Hada Sz; TSb 5. — ^aBikszád Szt].

bila szálfá; bilá; Langbaun. 1818: Klopotivai Adám Hauz és szolgálja Mihutza Sura és Nms Bora János ki kalátsoltattak, hogy a Grunyh 150 Bilákot vágta [H; EMLt]. 1819: A Bányász Czigányok által készítettett 30 Ganéj hányo lapatok és Négy Jármak fel osztattak, úgy harmintz négy Bilák is meljet az el mult őszszel Dezmaba vettem volt a Tomestyiektől [H; i.h.].

billet 1. (színházi) belépőjegy; билет de intrare; Eintrittskarte. 1795: Bileték árara 7 — [Cserei Heléna jk 70b]. 1822: Szarvadi Farkas Úr egy biletet a Kolosvári Komedia háznál százszoris használni nem szégyenli, hol észre vétetvén hamisága ki-üzettetett [KvLev Gergelyfi Bénéámin (28) kibédi ns vall.]. 1857: Majálisi biletékért a' szegények számára 25 darab 6 Rf 15 xr [Kv; AsztCSzám. 51].

2. gyorskocsi/delizsánsz-jegy; билет de postalion/diligentia; Fahrkarte für Postkutsche/Deligenca. 1849: Kelemen Béné nekem egy biletet mutatott és azt hagyá meg nekem, miszerint készülnék útra ugyanis reggel 4. órakor Szebenbe kelletik elutaznam [Kv; Végr. Vall. 38].

billetszedő jegyszedő; controlor de bilete; Bilettabnehmer. 1825: Szakáts István a Bálba Antré nélkül jövőn bé a Bilet szedő Fatens ki vezette [Dés; DLt].

biliárd 1. biliárdszoba; cameră de biliard; Billardzimmer. 1814: A Nagy Fogadóba a Pilliárd háznak egy egész új Ablak, 16 tábla, új ónban, és Czinezéssel 4 Rf A Pilliártnak . . . Ablakjai, az ótska üveg (így!) ki vettem, és ki réperáltam [Déva; Ks 110 Vegyes ir. Vinker György üveges számlájából]. 1849: Ezen Szobának a' Biliárt felé nyíló ajtaja két felé nyíló [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

2. biliárdasztal; masă de biliard; Billardtisch. 1848: A' Biliártnak posztója, jádzo és piramidli gojoi 40 rfl [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

biliárdasztal masă de biliard; Billardtisch. 1849: A Bileárt asztalt bé takaro lepedoje rongyos [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

biliárddákó biliárdbot; tac; Billardstock. 1851: 2 Biliárt Táko [Dés; DLt].

biliárdház biliárdszoba; sală de biliard; Billardzimmer. 1814: A Nagy Fogadóba a Pilliárd háznak egy egész új Ablak, 16 tábla, új ónban, és Czinezéssel 4 Rf A Pilliártnak Ablakjai, az ótska üveg (így!) ki vettem, és ki réperáltam [Déva; Ks 110 Vegyes ir. Vinker György üveges számlájából]. 1848: A Biliárd házba bé menő veresre festett két felé nyíló ajtó [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. 1849: A Bileárt Ház Lila színre kifestve feje, és sárga virágokkal pompás [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

biliárdi pálea biliárdbot, dákó; tac; Billardstock. 1849: Egy a bileárti páltzákat tarto lagirozott machina — tiz páltzákkal [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

biliárdos biliárdozó; jucător de biliard; Billardspieler. 1836: Vári János . . . nagy kártyás, kuglis, biliárdos és tántzos, gyakran dohányoz [DLt 577 nyomt. kl].

biliárdozás biliárdjátzás; joc de biliard; Billardspiel. 1784: Grof Toldalagi László Ur ö Nga M Vásárhelyi Nemes Udvar házának Felső Tractusában, az Uttza felől valo nagy Palotáját adja által Fridrich Novák ö Kegyelmenek és Feleségének oly véggel, és tzéllal; hogy ö Kegyelmek ezekben Tractirsággal, Vendég tartással, Bálók tartásával, Biliárdozással, Kávézással, a' Kertben tekézéssel kereskedhessenek [Mv; Told. 16/87].

biliárdozó-asztal biliárdasztal; masă de biliard; Billardtisch. 1849: A Bielartozo asztal igen szép és pompás alkotásu — őt hozzá tartozó golyoival edjűt [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

bilincs rablánc; fiare, cătuşe; Fessel. 1594: egy estwe Jeowe hozza(m) kere valami belencziket teollem . . . latam hat deak Thamast fogta meg harmad nap mulva . . . kerem kj teolle kezessege(n), oly fogsagban volt vgia(n) megh szederjeswlt vala az keze az laba az kalodaba(n) es a kezen Belincziek valanak, en kezemmel veottem leis rolla [Uszt] | Az Thoroniban^a valo kalodahoz es Beolenczekhez attam 6. lakatoth p(er) f 3 Lakathos Balinthnak az kalodahoz valo Beolenczek czinalasastol (!) es kaloda czinalasastol: attam . . . f—/60 [Kv; Szám. VI/6. 2. — ^aA városi börtönben]. 1647: három bokor kezre valo bilincz [Marosillye H; Vlt 55/541]. 1694: Rab kezire valo Bilincs nro 5 [Kövár; JHb Inv.].

bilind 1. bölény

bilingvis kétféleképpen valló, szava/vallomás-másító; cel care depune mărturie în două feluri cel care își schimbă mărturia/cuvintul; worthbrüchig (auf dessen Wort man sich nicht verlassen kann). 1820: Bása György bilingvis, mert Karátson előtt nekem kérdetlen azt beszéllette hogy a' Báro kitsi fia iránt nékie azt mondotta enyím az én Udvaromba Született, akár ki mit mondanais Soha ki nem tagadnám, mégis a Cancelisták(na)k a' mint maga nekem beszéllette azzal ellenkezőt vallott [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Bíró Gábor (69) hites ass. vall.].

billeg kapálódzik, ide-oda mozog; a se mișca încoace și încolo, a se bălăbăni; schwingen. XVII. sz. köz.: egy olykor az mezeon Teouissi Istua(n) ket zolgaloia eoszsze vesze s az kissebbik monda az Nagiubbik(na)k te utálatos el halgas mert lattam hogj billeget a labad az mas ember vallan [Kük.; Kp III. 79 Demeter Ilona Nagy Bálintné (79) jh vall.].

billen mozdul; a se mişca; kippen. 1783: nem billen az^a a' mivel szolgálai kéne [EMLt. — 'Ti. férfinak a penis].

billentő penis; Geschlechtsglied. 1716: ha az sogor Földvári Páll ne bolondoskodgják es nyakon ne csapjan, megh ne(n) házasodom vala, mert az én billentőm nem jo, nemis vizelhetem véle [Nagyida K; Told. 22].

billerné 1557 in domo pistoria Byllyerne domni (!) pistorie Bekenne dicta [Kv; SLt ST. 5]. 1556: Jbi^a bekenne | Ibi billerne [Kv; Szám. 1/X addóösszeírás. — 'Lat. ibi 'ott' (ti. lakik)]. 1572: eo mykor hallotta volna hagi Megh fogtatta volna az Thakachne az Bekennet, feddy volt az Byllernet myert zolnak ollyat hagi haborusag tamad beleole [Kv; Tjk III/3. 43]. 1590: Bekenne Billerne [Kv; Szám. 4/XXIV. 40 addóösszeírás]. 1598: Pistoriam Stephani Munich Jbi Billerne [Kv; i.h. 8/II. 9 ua.]. 1600: Pistoriam Lazary Adam Bekenne 1/4 Billerne [Kv; i.h. 8/VI. 129 ua.]. 1601 Zabo Leorinczne Anna azzoni az Jspotaly seotho hazabely byllyerne | az Seotho hazban az byllyerne bekenne kezenel volt mind az harom fedel [Kv; Tjk VI/1. 562]. 1697: egy öreg csebet vöttem //18 Az it valo szolgak Jani Janosne Bekenne, es Ersek Uj-Varine Billerne voltak jelen a' meg vételén [Kv; KvRLt I. C. 8. 6]. 1700: Bekenne. Vereo Mártonné, Billerné Fogarasiné | Az Ovari Sütő Háza valo kölcség . . . Bekennének fizettem Flor 3 Dr 15. Billernének fizettem Flor 3 Dnr 6 [Kv; Szám. 40/II. 18, 23]. 1701: A' Kiraly vczai sütő hazhoz . . . Az ot valo Billerne Járái Györgyne [Kv KvLlt]. 1715: Szegöttem meg Billerné(ne)k Udvari Györgynét [Kv; EMLt Kmita Jánosné jk]. 1742: Egj Bekennét és egy Billernét szoktak tartani mindenkor [Kv. Aggm. C. 12]. 1750: Rfa Eccl Sütő Haza ibi Eva Billerne [Kv Szám. 69. XX. 5].

A *billen* szóval és a *-né* asszonynevéképzős származékának lát-szó *billerné*-vel kapcsolatban a *billen* esetében még gondolhat-nánk a *biller* ~ *böller* 1. 'vágóállat-kereskedő, egyszerűmindent hentes' [CzF]; 2. 'disznóölő (nem tanult hentes)' [MTsz] merő alakváltozatára (habár ilyen alakváltozatot egyetlen szótárunk sem ismer), a *billerné*-t azonban a fennebbi kijelzések néhány kétségtelenül vmilyen sütőházbeli, azaz pékségi alkalmazott-nak bizonyítja. E származékos alapszava vmiképpen összefügg-het a fr. *biller* igével. Minthogy ugyanis ennek van egyebek mel-llett 'tésztát gyúr' jelle is (vö. FrMSz), a *billerné* egyútt értel-mezetlen *billerné* 'dagasztó-asszony' jel-t sejtet velünk. E sejt-tekezés elfogadhatóságának vagy elvetendő voltának megviz-ssgálása a magyar szófejtő-szótörténeti kutatás illetékességi körén túl a francia-német jövevényszó-vizsgálódás rendjébe vágo kérdés.

billerség 1750: Bekken és Billerséget viselő Nagy Istvánné fizetése HFlor 18 d 36 [Kv; Szám. 70. VIII. 18].

billet 1826 Egy matring tzérna . . . Szaz billet Egy vég galand [Koronka MT; Told. 19].

billikom (fedeles) serleg; pocai; Becher. 1665/1754: az ujj Társ legény tsináltasson egy ötven pénzt erő ezüstből álló Siltet vagy Czimert,

melyre a' Papjától vett jelit mettsesse fel nevel együtt, melyet az Vilcumnak fedelére emlékezetre fel-függeszsenek. Annak utánna a' Vilcum néki praesentáltatik, eléb nem [Kv; AsztCart. 22-3]. 1840 k.: Egy ezüst Vilikom négy Siltel és Koronával ahoz tartozik (így!) hét le vett Siltek [Kv; i.h. 29]. 1877 1 aranyozott ezüst bilikom [Ks Kornis-osztózás lelt.].

bimbó (virág)rügy; mugure; (Baum)Auge. 1585: Menenk ky vosarnap io Reggel Harsongartba Talalok oth Vuch Jstwant, es hat ot az Zeoleó Elewen gypwyet ereossen vagia, Megy fanak zinte Akar Jeót vala az Bimboia ky es hat feyzewel igen vagia, es Irtia az fakat [Kv; Tjk 4/1. 391].

binder kádár, bodnár, pintér; dogar; Faß-binder. 1818: most közelebből 12. Válye Brádi kádár, és a' Dévai Bindér a' Vultsesdi Erdőn: Hüttő kádoknak, Lajtereknek, Töltsérnek, csebreknek, fenekeknek készítettek négy száz nyoltzvan darab donga fákot [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

binderít penderít, pederít; a rásuci; zwirbeln. 1838-1845: binderít: penderít; pederít [MNYTK 107].

bír 1. birtokol; a poseda, a stápi; besitzen. 1547: Bochiatta My Kezwknben az tho helth hogy Birjwk mind ewrewken ewreke [Sv; MNY XXXVI, 53]. 1550: Az Eghez reznek Az kyt . . . chyeteny gabriel Byrt volna, berenden hason-felet: eztrigj Myhalnak megh <e>reztettem [Berend K; BfN VI. 28. 2]. 1561/1579: Mely . . . Jozagokath Chierelek my elottwnk Eoreokbe megh wonhatatlanwl Ew Magoknak es az Ew Maradekynak (!) byrnyok [Kozárvár SzD; SLt AB. 4]. 1568: azt a földet . . . toth Mathe birta es eque volt my az zoloth 10 eztendeig birtuk [Kv; Tjk 192, 212]. 1569: az Nagy weölgj torkat bernald balas kazaltatta, s byrta, de my moddal byrta Legyen ezt ne(m) twggya [Mezőbánd MT; VLt 7/682]. 1570: (Néhai Bánffy Menyhért jószágát) el oztottuk es Myndenyk felnek az Ew Reze Zerenth Byrnya hattwk senky ellene Mondo Nem lewen [Bh; Eszt-Mk Magyaró cs.]. 1574: ammely ket zantho feoldet horwatt gergely . . . birt volna . . . azokoty meg ereztette Elek uram horwatt Gergelynek [Somlyó Sz; WLt]. 1584: witezleo Zelemeri Petert welkerbe es hatarabah leuo Rez Jozagokbah, bele wittwk, Bele Iktattwk es mind az ket nemreh Birniok mind az Bennek leuo Kiraly Igassagauale eggiwth [M. frata K; Bál. 80] | Lakatos Balint Nem tuggya mi keppen lakot az hazba Giarfas pap, Mert Nem volt zabad papnak tulajdon hazat It birnia [Kv; Tjk 4/1. 328]. 1588: Ket hasz Jobba(gya) uagion Also Jaraba, Azokat viszontagh Engede birnia [Ne; Berz. 7. LXV/3]. 1589 k.: sok panaz vala hogy cziak egy nehania(n) birnak az glepw czierieitt [Szu; UszT]. 1591: A diofaknak haznatt, Es egeob (!) giomólchóket, Birnik (!) nem Engette [i.h.]. 1592: Orozhgieket lattam hogy birtak az

Nywlad newu heliet nem latta(m) sem tudom fanczaliakat hogy birtak volna | orozhegyben lakomba(n) le vaktak az fanczaliak kerteket Nyuladban, nem hattak bekesegezen birniok | egy ezendeobe(n) be veteok az feoldet s birok | hol azt felettetek hogy my azt az Nywlad New helyet Mod nelkwl Birnok Arol illyen valaszt tezwk hogy my ne(m) Modnelkwl Birtwk mert eleyteol fogva eosswnkteol attya(n)ktol maratth my Rea(n)k [i.h.]. 1593: Az my Atthianknak, Orozhegyben wagion eöreökege, mellyet mostis egy Arant birunk az Actrix Azzonnial [Szu; UszT 9/45]. 1606: volt ennekem egy földem ... en azt az földet attam uolt Desi Jstuanennek birni, en oda mente(m) hozzaia, kerdettem, te birod e az földet, ő azt monda hogy ne(m) birom, mert lato(m) hogy Basa Andrasne szantia [i.h. 20/21]. 1607: tudom hogi az peres Erekeget Birak [i.h. 20/355]. 1608: az falun kuul bir uala egy feoldet [Kozmás Cs; BLt]. 1609: Kaychya Jmreh kazon vy falui lo feö nemes ember^a. hiti uta(n) azt felele ... lakom uala bech palnal, azt tudom hogi az cheke tanorokban ualo rezet bech geörgjenek hiak uala, becz pal biryan uala, . bech pal holta utan bech palne bira mind eltiyg . . az geörgeös beli rezet az ponkon alol bech pal, bekesegezen birtan ... seöt ugja(n) kerteben tanorokban fogottan vala bech pal | becz pal birtan azt az Tompos eoreoksegit anak utana becz palne azoniom birta (!) bekesegezen holtaig [Tusnád Cs; i.h. — *78 éves]. 1615: az ... Giúmolczy kertötis Bech Pal bira; most Farkas Janosne biria [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1618: melly hazat Bala Istvannak kezehezis ereszte birnja [Kv; Incz.]. 1620: Kis Pal Balintnak . . conferaltam . . haro(m) buidoso vratlan Jobbagyokatt ezeket az személyeket es hazhelyeczket . . engedgye bekesegezen birnyi [Kp I. 1. 27 Bethlen István adománylev.]. 1622: Chiatozegibe(n) az Daruas Benedek eöreökege mellet ualo tanorokat Beczy Jmreh bira eltigh . . de en ne(m) tudom mint birta [Szentsimon Cs; BLt 3] | azt az haro(m) fertali zeoleott el attak kez penzen harmincz Eött magiari forinto(n) vgi mint Eoreok arron, es eöreökeöskeppen megh hihatatlanul fiurol fiura maradekirol maradekira birnia bekesegezen [Kv; RDL I. 118]. 1625: birt legien nemw nemw seorfeozenek vallo kiczin darab feoldet Garan patak mellet [F.boldogasszonyfva U; UszT 165a] | az eggik peres feoldet illien okon birtad hogi az en anyam hatta birnod ugj hogi Dezmaiat ki adgiat es kertit el tarczaiad [i.h. 2]. 1647: az eleot Balassi Mihali es az Attia nagioB Balassi Ferencz keozül birják uala mind Het bukeot es az Eeolueosi (!) portiot [Vécke U; Bál. 82]. 1654: bikesigesen hagia lakni mind uduarauval, kertiuel, szabadoson birnya hagia [Dés; Hr 2/15]. 1667: uagyo(n) huszon Nyolcz uaagy harmincz Esztendeje hogy az Szöölöt czerelte kitt ugj akar birnia az mint akkor talalta [Kv; RDL I. 148f]. 1676: Tudodi bizonjason Emlkezelj rea Ezen föld kin most allasz hogy Nijah Mihaj Györgj(ne)k Haza uta(n) ualo Eöörökös földet löt volna eo bikiuel birta

elte ...? [M.köblös SzD; RLt 1 vk]. 1689: az el mult tele(n) szolga biroval eoket admonealtattam, doceallyak mi mibe(n) vagjon Zalogban, le tészem nekik, de tovaB semmikeppe(n) birniok ne(m) engedem karo(m)mal [Szökefva KK; Szád. Sárosi János kezével]. 1694/1699: Tudodé hallottadé nyilván Hogy Thamásfalván az Kamuthi Familia ezen Thamásfalvának hasonfelét birta volna ...? [Kv; Törzs]. 1711/1815: azt is akarván távoztatni, hogy ha együtt birnok^a Cselédink miatt jövendőben idegenség ne származzék közinkben, Tettünk ötsém Szalántzi Gábor Urral illyen másolhatatlan örökös cserét magunk között [Medgyes; HGBeth. — ^aA házat]. 1755/1797: ezen Exponensek(ne)k Praedecessori itten Kis Dobán és Nyirmon nevü Helységben ... hány Teleket birtanak, és actu is hányat birnak ...? [Sz; Borb. II vk]. 1756: ezen ... földeket, én még akkor birtom mikor General Montekukulli it Beszterczén volt Quartélyban, s én azokat sokáig birtom [F.borgó BN; BK]. 1775: ezen Nevezett Testvér Atjafiak Orbai székben Barátoson Szatmari just birtanak [Borb. II. Borbara Mitrats cons. Clementis Lazar de Dalnak (50) nb vall.]. 1820: Tudjae, ... hogi ... Fell Torján valami névvel nevezendő olyan Sándor féle Jus volna, melyet a' néhai I. Sándor Mihály és János egy Testvérek vagy magok birtanak, vagy más valaki Birtokába engedtenek volna? [Mv; Borb. II vk]. 1843: egy borozdányi Földet sem birak [Dés; DLt 1897].

Szk: ~ vkire vki jogán birtokol. 1590: az peres eoreokseget More Mihallenak az eositeol es atiatul marat eoreokseget attak harma(n) voltanak akkor eggiek vgy birtak Keomives Palnak mind felesége s mind gyermeke megh holt az kire birta Jmmar Jdege(n) benne [Szu; UszT]. 1600: azt a Bereczki iozagoth Simo Balinth felesegire birta wala . . de en ne(m) tudom miképpen keölth oztan Kornis Miklos kezehez [i.h. Gr. Bencze de Zenth Marton ass. vall.]. 1602: wöt wolt az J . . Egg eorökeget, kit azon czieby cziki miklos Birt felesegere [i.h. 16/88]. 1603: azt az örökseget dobay gergelj biria wala az arwara [i.h. 17/24]. 1605: eö kegme az Actor atiamfia, az attiara birt s bir ott eorekseget, az en atiamjs birt az attiara, ebbeöl eö kegme ne(m) kereset enge(m) [i.h. 20/49]. 1647: Ezeket^a Balassi Myhaly birta, az fen specificalt felesegere Petki Ersebetre [M.zsákd U; Bál. 82. — ^aTi. földeket]. 1680: az peres jószágotis az felesegere birta [Alfalu Cs; LLt Fasc. 151] * ~ vki udn. 1591: Keomiwes Palnak en Immar abba(n) az eoreksege(n) sem(m)i Igasagat nem tudo(m) mert felesége vta(n) birta [Szu; UszT] | Ezt az feoldet mi ketten egygywe birtwk Lukaczj Imrehwel feleségeonk vtan mint egy tizenhat eztendeigh mert mi nekeonk feleségeonk uta(n) atta wala az falw nyl feoldwl [i.h.] * ~ vmi számdra. 1591 Ezt ez peres feoldet tudom hogj Lukaczj Imrehnekis az falw Nyl feoldeben atta wala, Es Nyl feoldul birta falu számara [i.h.] * ~ vmihez. 1574: az mel erdöt mostan az tekeyek el Iartattak . . erkedhez^a Jitek es byrtak en soha nem tudom hog azt tekehez^b byrtak volna [LLt

Fasc. 29. — *Szász/Mezőkerked K. bTeke K]. 1596: Eo neky vagio(n) 75 eztendeje, de azulta oda az Georgifj Matéh hazához birtak azt az éórekeget [UszT 12/123] * ~ vmire. 1592 k.: En mostan cziak kerestem az en hazamra Jaro feoldekert mellicket oda birtak az en hazamra kit az varos ahoz adott [i.h.]. 1792: tudom hogj Sz. Ersébethi Mojzes Gjörgjnek, Danielnek és Jánosnak egy sessiojok találatott, arra bé birtak mais bé birnak az erdőre, de . . nem tudom Szabo Andras mire birt ide [UszT; Borb. II] * ~ vmivel. a. vmi vkinek tulajdona. 1570: Besterchey Gergh Byrt az hazakal es ew viselte gongyat [Kv; Tjk III/2. 72]. 1574: Aztis latta hogj egieb Az my volt az haznal Bereck birt vele [Kv; Tjk III/3. 339]. — b. vki vmilyen jogon birtokol. 1600: Elseőben zolunk az Zenth Jmreh vczaban lakok felol . . illie(n) igassagal birtuk eőket, nemis bochatuik innet eőket, hanem az feidele(m) eo Naga lewele melle tartuik magu(n)kat [Szu; UszT 15/258]. 1619: More Sigmond Mőre Laszlonak az Attia Nemes ember volt, es az Eőreőksegitis az Vaida Martontul ugian Abrugibanaitul reaiok szerzett Nemesseggel birta [Abrudbánya; Tőrsz]. — e. dív vmilyen szellemi tulajdon birtokában van. 1598: En Gerendj Pal latuan az Istennek kezert rajtam, azt nyllan tuduan hogj életwnknek űegenek kel lenny, Azert mostan epp, es igaz elmeuel biruan, tezek illyen testamentūmot [Gerend TA; i.h.]. * vmilyen okon ~ vmilyen jogcímen birtokol. 1602: Tudom hogj Benedek vra(m)nak birodalma volt ben(ne de ne(m)) tudom my okon birta [UszT 16/91] * oda ~ odafooglal. 1592: Nywlad tudom hogj orozhegy hatarba(n) vagio(n), tudom hogj hatalommal birtak oda az fanczaliak [i.h.]. 1600: En birtam oda negjue(n) Eztendeőteol fogua [i.h.]. * özvegyi kenyérben ~ özvegyi tartásdíjban birtokol. 1863: kedves nöm özvegyi kenyérbe birja, amig el, a Nagy hid végénél lévő Iső szám alatti házat és telket is [Kv; Végr.] * penze után ~ vásárlás útján birtokol. 1591 Benczeör Janos Kertiben Ennekemis Birodalmomis wola penzem vtan, meljben egy nehany eztendeőteol fogua benneis voltam birtamis [UszT]. 1602: Vgj uagio(n) hogj vitt volt egy puskat palastot oda az hazhoz . . en pedig ver leűen ahoz, ne(m) akartam hogj ydot teoltsen, Eőis penze vtan akarta Volna byrni, Enis penze(m) vtan byrni Akartam, ez okon ne(m) tagado(m) hogj az puskat palastot ki ne(m) tettem volna az hazbúl [i.h. 16/70]. 1609: aztis tugiak eők ketten, az erdeő Sülester rezit Becz palne, penze utan birtan [Kozmás Cs; BLt I].

2. ad, juttat, rendel; a da/rindui; geben/zu-kommen lassen. 1507 Eleozor hagyom az En feleségem (nek) az Bozy tot mynd az molomal egyetembe . . mert mykoron Isten Nekem Byrta vala, Eo hozzot <E>n hozzam Barmot pezt (!) kyket En Egyut el koltote(m) [Kv kör; NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. 1574: Vagion Egy kis korda Ew, azt hagiom Wkitieővith (!) Gieőgynek aggia annak az kit Jsten neki bir [Gyf; JHbK XXI/12. 3–4].

3. (súlyt, terhet) képes tartani, cipelni; a putea duce/ridica; (Gewicht, Last) halten/tragen können. 1588: hogj ell vowe az eokreoth nem birani terhemet [Zsákíva Sz; WLt]. 1849: Nyilka Pétert láttam hogj az Udvarbol annyi poszto gunyát hozott ki, hogj alig birta [Héjjasfva NK; CsZ].

4. ~vkivel/vmivel boldogul vkivel/vmivel, kellő ereje, hatalma van vki/vmi féken tartásához v. ahhoz, hogj vkivel rendelkezék, megbirkózzék v. vmit elvégezzen; a rázbi cu cineva, a bíru; jd etw. gewachsen sein. 1569: Nem volt myt teneonk Mert ne(m), byrtunk vele [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. 1573: fely hag az kertre, Es eleh Megen rayta zinten az Darochy Zeowenyere Hat ott egh az zeoweny Mas egy legenis Erkezyk ketten eoremest oltiak volt de ne(m) birtak vele [Kv; Tjk III/3. 189]. 1575: Az kapubely Drabantok. Igen gondwiseletenwl vadnak Reszegek az Tyzedesek sem Byr velek teolle Nem halgatnak [Kv; TanJk V/3. 119a]. 1576: Az Drabantok meg legenek az kapukra Az ky penig Eleotek Jaro gondwiseleoyek lezen oly Ember legien ky byrion vele es Zorgalmatos gondot visellien Reajok [Kv; i.h. 133b]. 1581 az varas el vegerte azt hogj idegen procuratort be ne erezenek sok okokert . . Biro vramnak tanachyawal legien gongya Reaiok es biryon wellek [Kv; i.h. 238b]. 1597 hogj Istuan ezt halla, megh futamek es en valtigh wzem, de hogj nem birek velle, egi kertbe zalada be [Kv; Tjk V/1. 164]. 1771 Hogj ha pedig Valamellyik B Fésüs mester embernek Rendeltetet Timárjánal a szaru Felettébb meg Gyűlne s nem birna velle hogj feldolgozhassa tehat Tartozik a Cehnak által adni ne hogj idegenek a szarvat el vigjek [Kv; FCLev.]. 1823: Csernátóni Samuel Uram . . le tett a Ládára, kezeimet hátra fogván ugy elkinzott, hogj egészen vérbe küpült, eleget kiáltottam . . senki sem hallotta segítségemre nem jöhetett én pedig vele nem birtam [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

5. jó erőben van; a fi in putere; gut bei Kräften. 1736: a mig magam birtam Juh és Sertés pásztor voltam [Gyszm; LLt Fasc. 161].

6. tagadó formában: (vmely testrészeben) nincs jártányi erő; a nu-l ține; sich kaum auf den Beinen halten können. 1638: Varga miklosni el eset oli reszegh uolt hogj az laba ne(m) birta [Mv; MvLt 291. 142a].

7. tagadó formában: (vmely végtagjával) mozgásra képtelen; a nu-și putea mișca (braful, picio-rul); unfähig sich zu bewegen. 1732: a kinos köszvény csak hamar Labaimba allott, és ugy anynyira el kinzott, s naponkint öregbítvén sullyát annyira vagyok hogj semmi tagomat nem birom [Ks 99 Petki Dávid lev.].

8. van hatalma; a avea putere; Macht über etw/jn haben. 1572: kewanna byro vra(m) hogj az Zaz vrain procuratort vallanak (!), De Eo kegelmek Azt Mongiak hogi Nem zwksegh, hane(m) eo k. arra biro hogj eo k. byrion es az ky gonoz megh bwntesse [Kv; TanJk V/3. 63a].

9. győz; a face față, a izbuti; fertigbekommen. 1637: monda ez az Szekely Istua(n) neki, hogj

mi nélkül voltal szükös edes Katam nem bírlak penzemel, hiszem nalad alot gjűszűm, s oda költeötted penzemet, a hova akartad úgy mond [Mv; MvLt 291. 107a].

10. *jól ~ja magát* előnyös anyagi helyzetben van; a fi in situație metarială bună; wohlhabend sein. 1583: Eothweos Orban... Jol biria vala akkor magat, Igen Iol lakot a' felesegewel az elseőwel [Kv; TjK 4/1. 118]. 1585: Kuthy Antalne Io swteo Azzony vala, es Iol birta magat mindenkepe(n) Buzaia Zalonnaya, es Bora volt hazanal [Kv; i.h. 437]. 1589 k.: Tudgia az adott hogy vgy uegeztek hogj az ky Jobban biria magatt tehatt az tob adott adgio(n) [Szu; UszT]. 1597: Elek Janos iol birta magatt, mert vgia(n) eomaga mondotta hogy Jsten eotet megh aldotta mert minde(n) marhaja vgia(n) zeme lattara zaporodik [Kv; TjK VI/1. 16]. 1599: Razman Adam eleleben vewek azt az Monostor vczay hazat Akkor igen hytwan vala az haz, az vram elelebennis epitek de kywaltkeppen eozwegysegeben epite, az Azzony Jol birta magat [Kv; i.h. 383]. 1630: Ennek az Bozedi Ferencz Annianak idejeben... iol birjak vala magokat [Mv MvLt 290. 211b].

bírák 1. bíró

birakozlk birkózik; a se lupta (cu cineva); ringen. 1749: tavalý Sztupár Dumitru és az Detentus Josiff együtt birakoztak [Korollya H; Ks 101] | az Actor a Feleségemet megragadván erőszakot akart tenni rajta én is... haza érkezvén tanáltam az Feleségemet az Padon le nyomva és kiáltozva, Az Actort pedig len fen álva, és birakozva az Felesége(m)mel [Kersec H; Ks LXII/13]. 1807: Mnyerka Nyikuláj, Onka Mitruval birakozott [K; KLev. 33].

birákság a falusi esküdség/tanács; consiliul comunal; Gemeinderat. 1821: (A zálogokat) a' Birákság még eddig el nem atta hanem könyörületességből mind eddig várakazatt, de már tovább nem várakazhatván a' Birákság... ezennel admoneáltatták Kegyelmedet [Kövend TA; Borb.].

biráktárs esküdtárs; cojurat; Eid(es)helfer. 1769: comparealvan előttünk Provid(us) Bartok András o klme egyik Birák Társunk, exponálá miképpen acquirált légyen holmi Bányabéli részt [Torockó; Bosla].

bíral birtokol; a poseda/stăpini; besitzen. 1825: Apám is életibe Sokszor beszéllette nekem ezen Lőveria Ekkla Erdejét; melyet örökkeis a Lőveriek-től bíralni érte [Kelm. — *Lőver MT].

bírali közbíróvá/fogott bíróvá tesz/nyilvánít; a face sau a declara pe cineva arbitru/impăciuitoar; für Ersuchrichter erklären. 1619: monda Beczj Imre Vram JM feyet köte neke(m) Gwteo Peter, s leuelet Jrattam rolla, s nekem Boczykor Janosnak monda te Iffiu legenj uagj s Ieőuel peczjeteld

meg, s ugj pecsetle(m) megh s abban ugian bírala engem Beczj Imreh Vram [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1630: engemetis bírala akkor Azzonyo(m) eo kegme seot kezemetis foga [Illyefva Hsz; BLt]. 1639: Mikola Sigmond Ur(am) Eő keglme jambor szolgália Uy budai Nagi Istva(n) Fű biro vram elöt protestala azon hogi azokat az vice szolgabírákot ü nem bíralia nemis akarya hogi ebben az dologban fű biro vramon kívül mas szolga biro legien Biro [H; JHBK XLV/32]. 1650: Az mint o kgme aszt mondgia, hogi minket senki ne(m) bíralt volna arra azt mondgiuk, hogi my nekünk az itt valo szekből emanaltatot vtrumat hosztak, es abban paranczoltak Tiszt Vr(a)mek, hogi feleltetnenk, my nekünk vgi kellet hytünk szerint feleltetnünk, mivel hogi mi akar mint s akarhogi my csak bírak voltunk es az szerint adhattuk az Relatoriat az mint az bizonyisagok feleltak [UszT 13b]. 1654: mind ket felek kezeket be adva(n) es bíralva(n) minköt, tőnek mi előttünk illy eörökös es megh masolhatatlan keppen valo alkotmat [Uzon Hsz; Kp 75]. 1659: Ez dologban pedig ez fellyel megh irt Testamentariusokat bíraluan az en io lelki ismeretem szerint e'kkepen Testaltam az mint fellyel megh irattam. Mellyet mü fellyel megh irt bírak es Testamentariusok az mü h(ü)tünk szerint irattunk peczietünkkel megis erősítettünk [Altörja Hsz; Borb. I]. 1666: mely dolognak nagyob bizonyiságára es megh állására bennünket fellyeb specifiált attiafiakat bíralának eő kglmek kezeket be adván [Imecsfa Hsz; LLt]. 1682: En Egykor Imperi Tamas Mihaly Uramnit Mulatok nala akor... Engem bírala most annak harmad fel éstendeie [Felsőfalu Ksz; Born. XL. 94]. 1705: Mely Testamentaria Dispositioban én is bíralom Danka Péter Uramot és Márton Miklos Deákot [Altörja Hsz; Borb. II].

bíralkodik birtokol; a poseda/avea/stăpini; besitzten. 1754: a' hol az előbszöri gátrol lejóvó viz járása láczik, azon tul a Mgs Lázár familia jország felől, vagyon egy darabocska, mellyen mü nem bíralkodtunk, az falue vagy kié nem Tudom [Jakabfa Cs; BCs].

bíralt közbíróvá/fogott bíróvá tett/nyilvánított; declarat arbitru/impăciuitoar; für Ersuchrichter erklärte. 1619: Mw ez leuelbe iratot dologba(n) bíralt zemeljek úgy mint... Nemes Balas es Mihaly Pap [Hídvég Hsz; LLt Fasc. 70]. 1733: Tetzett az Istenes törvenjnek, mü tizenjölcz emberekből allo bíralt köz emberek úgy értük s ugj tudjuk, hogj az ki külső, avagy belső örk-seget akar valakitől keresni, jo levellel, vagj jo bizonyisággal, es jo fegyverrel álljan ele az ki be vehető, vagj megh állhato legjen [Torockó TA; Bosla].

bírandó birtoklandó; de stăpinit/posedat; was zu besitzen ist. 1682: Fogarasba(n) Lako Uitezlő Boros Istuan Ura(m) Felesege Nemzetes Kali Sophi Aszoni eő keglme Jussaba es Uersegere bírandó Rett [Fog; Borb. II].

bírá 1. birtoklás; stápinire, posedare; Besitzung. 1583 Gallaczy Annazzon Az kett haz Jobbagynak pedig el foglalassara Byrassara es Thartassara Horvatth Kozma vramnak zabad Akaratoth ada es engedí Elleó Nelwewel [Oroszfája K; Wlt]. 1589/XVII. sz. eleje Mi annako-kaert az mi Iteletünknek bizonios voltabol, teörüeny szerent megh láttatott, rostaltatott, bę ueött, es helyen hagiatoth, es az Keömiues giwlekezetnek örökbe valo Birasara, rendtartasara megh igazittatuan, ki adatot Ceh levelnek es abbeli Articulusoknak bizonisagara, erősegere, Ez mi Priuilegium leuelwnket ., az meg mondot Farago es Rako keömiues mestereknek attuk es ajandekoztuk [Kv; KvLt Céhir. II. KómcArt. 28–9]. 1614/1615 az Vitezleo Teorók Istuant es Mocioni Gergelt Thorda varmegyebe(n) Kakucz neuw egez falunak hatalmasul valo birasaert hittuk niolczad napra, Ngod eleiben ok adasra [Törzs]. 1621 ada el egy hazat Farnasy Albertne Katalin Azzony Colosuary Varga Peternek f. 23 Igeruen es obligaluan arra magokat, hogy ez haznak Dominiumiaban birasaban, Varga Peter es Successorit minden legitimus Impe- titorok ellen euincalliak es megh oltalmazzak [Kv; RDL I. 116]. 1645: Ebeni Laszlo Uramis Felesege es az teöb Attjafiak kepeben tiltja s tiltattja Fabia(n) Istvan Uramat az Joszagnak el foglalasatul es birasatul [Ajton K; Törzs]. 1651 (A) nemes földnek bikesiges birasaban kóte es igrte arra magat [Dés; Hr 1/7]. 1665: Galgai Racz Peter Hivünknek . Kapolna nevü Falut conferralvan Rakoczi Gjörgj . ujjolag ö Kglme(ne)k attuk, es birodalmab(an) confirmaltuk assecuralljuk ö kglmet, hoj sem mi, sem Successorink ö kglmet, es ö kglme maradokit nem impedialluk, haborgatjuk annak batorsagos birasaba(n) sem most, sem ennekutanna [JHb 1/8 fej.]. 1697: az Bethlen Laszlo ur(am) Tiszti az Lukácsfalvi határon három darab Szántó földett bir, de ez mái napig sem hozák az föld bírásául valo igasságokat hanem erőszakosan szánt-ják vetik [Szilágycséh; BK]. 1707: így alkuva-(na)k mi előttünk mind ez felül hogy ezen Cserenek birasab(an) kótekis magokat mű előttünk, hogy egj mast megh oltalmazak [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1717: az Czelnaiakat senki az csomorna pacifice bírásáb(an) ne(m) haborgatta [Celna AF; EHA]. 1734: az mellyik fel ezen Cseret fel bontana, es valamellyik fel az masikott, az földnek birasaban turbalna, vagj turbalni akarna, tehat ötven forinton maradgyon [Bágyon TA; KW]. 1761 kerdeztem, hogy mint tudgya azon Rétnek dolgát, énis azután jobban igyekeztem ki keresésében, s bírásában, s az emberekett onnét tiltogattam [Hlyésfva Sz; BfR 45/9]. 1777: Tudhattyák ki-gyelmetek miképpen, es micsoda Conditio alatt Transigaltak vala Kigyelmetek azon rész Joszágok(na)k idegenektől valo ki keresese s annak utánna örökös bírása iránt ... Mező Madarason, es Pagocsa nevü Falukban [Dés; Borb. I]. 1818: mely fél hold szántó földeteket által adák ot bé vetésekig, Evictiot vállalván magokra es mara-

dékaikra az irt Summáig hogy a földnek békességes bírásában mindén háborgatok ellen meg oltalmaz-zák [Asz; i.h.]. 1854: ingo es ingatlan vagyonom légyenek holtom után kedves jo felesé- gemé úgy hogy azoknak sem bírásában, sem birhatásában senki is bárki légyen az ötet semmi szín es ürügy alatt meg ne háborítsa es háborithassa [Kv; Végr.].

2. birtok; proprietate; Besitz. 1642: az ha- rom Atyafi mind vrasol megh haluan ., ez az Vaczi Benedek marat az megh neuezet Bahya- nak Birasaban [Abrudbánya; Törzs].

3. kb. vkivel való bánás/boldogulás képessége; stápinire; Behandlung, Fertigwerden. 1571 An- nakvtanna Megis kerik biro vramat kiral byro vramatis Es az Tanachbely vramat, hogy az Eskola Mester zerzesere visellienek eo k. olj gondot hagi az ky lezen ne legien gyermek, hane(m) legien Ember zamba es Beochwetbe ky az varas- nak gyermekinek Thanitasara Egieb eskolaba valo deakoknak Byrassara elegt legien [Kv; TanJk V/3. 52a].

bírat birtokoltat; a dispune să posedate/stápi- nească; besitzen lassen. 1614: az Mihaly vayda kj Jeowetele eleot Apor Peter biratta, es az fiais Apor Janos birta az Soliom vegbely kis Auast [Kvh; Borb. I]. 1775: Mikor meg osztotzak a három Miko Testvér Urak oszlás szerént jutot Miko Páll Urnak, egj darabig birata Maté Andras nevü Jobbagjával [Bodok Hsz; Eszt-Mk].

bíratik birtokoltatik; a fi posedat/stápinít; be- sessen werden. 1642: úgy fatealtak, hogy az uiznek felen innet Erdély felöl molduui birada- lom nem uolt az előt hanem Erdeljhez biratot [Sófva BN; BesztLt Miss. 115 Petrus Gauay a beszti főbíróhoz]. 1758: Tudak feles szántó föld- deit de mi forman biratik nem tudam nem visgal- tam [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1765: Ugy tudgyuk es hallattuk hogy régentén a mi falunk es Oláhszentlászlo egy falu volt es aztán a mi eleink magaknak külön építvén falut a határt két egyenlő részekre felosztották es majis (!) egy biratik [Szászszentlászlo KK; MúzBeth. 5501]. 1766: (A telek) ha ily sok üdötöl fogva az pársoktól minden méta nélkült birattat- hatott, s biratottis, mastan azon usust turbalván meg szaggatni s kertel el rekeszteni leheté mind két fél romlására? [Torda; Tjk V. 340].

bírató birtokolt; posedat/stápinít; besessen. 1761 Ezen Gergélyfai Lakosok(na)k Falu neve alatt bírató kevés Szántó földé a' Falu mellet Pókafalva felöl vagyon [Gergelyfája AF; JHbK LVIII/1. 715]. 1823: (Br Kemény András mara- dékainak) Csekelaki Joszágához birato nem kü- lömben ezen N(e)m(e)s Also Fejér vármegyében fekvő Száraz vámi Praediuma [Szárazvám préd. AF; EHA]. 1840: némely általa nem bírató földet adoja [Kv; DLt 166]. 1842: Nemes Kiss Mihály Uramnak es Feleségének Nemes Péra Anyiskának örökös Jussón birato Nemes Curalis

belső Telke [Doboka; Mk III. XVIII/309]. 1843: Pekárik Jo'sefet Idősb Ferentzi Károly Ur Ref. Ecclesiától birato kortsomájában ki? miért? és mi mondon, 's mitsoda Eszközzel kinezta légyen meg? [Dés; DLt 586. 2]. 1852: Sajgo bértzin az erdő közt birato Földje [Étéd U; EHA]. 1867: Mult vasárnap T. Pálfi Lajos bátyám nálam vala, hogy még ez előtt itt járta alkalmával tett Szavának áljon, hogy Zári Simonne által birato Jozságok el adása felől végső égyezetre lépjen [Bözödújfalú U; Pf. Kovács Sándor Nagy Károlyhoz].

bírátódik birtokolódik; a fi posedat/stápinít; besessen werden. 1832: Az Albisi Határon a Kertekbe egy mint egy három vékásni Szántó föld kaszálo gyanánt biratodik [Hsz; Bet. 1].

bíratott birtokolt; posedat, stápinít; besessen. 1737: A specificált Sessio után vannak abalienált és titulo pignoris masoktól bíratott földek [Ká-szonújfalú; BCs]. 1761 számlállya elő mindenik fordulora azok után bíratott külső és belső minden haszonvehető helyeket [Jedd MT; Told. 45/3]. 1774: háza után bíratott Földe [Mezőerked K; LLt].

bíratat bírat; a dispune să posedat/stápinească; besitzen lassen. 1720 k. Mi a praetitulált Groff Urral^a minket egyenlő Anyai jussal illető Specificált Jozságunkat idegentől bíratatni behunt szemmel nem nezhétvén, tartván eczcersz-mind attolis hogy idővel azon Jozság tollúnk igaz vérektől örökösön el idegenedik ... [JHb XVIII/3. ^aGr. Székely Ádámmal]. 1745: ő Klme egy darab szántó földemet. másoknak dézmájában birja, s bíratattja [Torda; TjK II. 42]. 1757: azon Keményes sorkát Gáborffi Uram bíratatta maga Embereivel békeségesen [Gyszm; DE 3].

bíratatandó bíratandó; de posedat/stápinít; was zu besitzen ist. 1757 Groff Redeine Asz-szony elő Nga embereitől bíratatando Török buza Földeketis, hallottam hogy Gavrus nevű Jobbágyé volt [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 17].

bíratathat birtokoltathat; a putea dispune să fie posedat/stápinít; besitzen lassen können. 1600 Zent Thamassi Keleme(n) Meniharth teött tilal-math az Orozhegy idege(n) emberek ellen, zantho feőldbol, zena fwbol a mint teőrweny nélkül az attiafiak ki attak wolt neki azo(n) maga tilalmatt Zabadiattattia megh, adhassa a kinek akaria, es azzal bíratathassa [UstT 15/211].

bíratathatik birtokoltathatik; a putea fi posedat/stápinít; in Besitz gehalten werden können. 1766: (A) jozság az pársoktól, s' Praedecessoraktól minden méta nélkült bíratathatott, s bíratott is, mostan azon usust turbalvan meg szagatni s' kertel el rekeszteni leheté mind két fél romlására? [Torda; TjK V. 340].

bíratatlik 1. birtokoltatik; a fi posedat/stápinít; besessen werden. 1588: Ez a' darab feold ennek vtanna mind eoreokra varos zamara bíratatassek es az Azonfaluiak eozwetesnek zanchak [Kv; Szám. 4/IV. 2]. 1630: (A) Jozságok szabado(n) bíratatassanak [Törzs egykorú, hitelesítetlen más. I. Bethlen István aláírásával]. 1714: az urak ő Nsgok Gyermek lovai Szamara bíratatott, azon bek nevű hely [Buza SzD; JHb V/9]. 1738: ada Veres Istvannak All Csik Szekben Szent Imre között egy darab belső iozsagot az mély iozság között az több Veres Atyafiakkal az mély vatoslag bíratatik [Hr 10/8]. 1762: A Krajnikok Számára excindált földhöz nagyob darabot irtot és ragosztot, mint az előtt volt és birototott [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1763: az előttünk folyó Patakon tul valo darab helységis egészsen áma Borzafáig ezen örökséghez bíratatott [Szecsel SzD; JHb]. 1766: az én Praedecessorom és a Tiszteletes A. ő kegyelme Praedecessora, Consequenter műis tacite contractizáltunk és mutuo meg edgyeztünk abban, hogy köztünk Meta ne erigaltassék, hanem továbbiás azon Vdvar bíratassék közre [Torda; TjK V. 304]. 1767: nehaj Also István ur őzvedgye szomszédágiban bíratatik még egy darab erdő a Bodoni atyafiaktól közöttön [Vajdasztiván MT; JHb IX/48]. 1784: a' Galgáiak által bírottatotté békeségesen, azon Téréség? [Dob.; JHbK LIV/8. 6 vk].

2. bír; a avea; haben. 1589/XVII. sz. eleje: Miért hogy penigh az egész Társasagnak szwkseges bizonios ereősséggel es teőruenniel es tanacziokkal bíratatni; Mert az teőruennek ereie .. nélkül, az bwntetesnekis felelmenekwl, az emberek be-kesseges állapathban semmikeppen boldogul megh nem maradhatnak [Kv; KvLt Céhir. II. KőmCart. 13].

bíratató birtokolt; posedat, stápinít; besessen. 1756: (A telket) vicinállya B. Josika Josef Ur részín bíratato sessio [Dumest H; JHb LXX/2. 85]. 1811: a' Rosa hegy felől lévő berek felső végében bíratató Cziher fűzes [Dés; DLt 19].

bíratatott birtokolt; posedat, stápinít; besessen. 1801: a Dévai Ns Uradalom 's Blesenyi Titt. Birtokos Urakkal közösen bíratatott Határ-bol el kezdővén azon helyen, a' melly a Perositzá-nál kezdődővén a' Diálu Mutzi, s Koaszte Perositzi nevezetű Hellynél a Kőrös Vízéig bé függ használlyák a Grohotiak [Lunka H; Ks 80. XL. 26].

bíratattatik birtokoltatik; a fi posedat/stápinít; besessen werden. 1727: Buczurj nevű helyben csere bokrokból allo egy darab erdő .. csak az Josika hat resztől birottatott [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX/5].

bírdogal birtokolgat; a posedat/stápiní; besitzen. 1678/1683: Palosi portiomot Gieket Is(te)n kegielméből mar bírdogalvan ... hazoj-

motis epitetem [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1688: (A földet) eddig hidegkuti Janos birdogalta [Szentgerice MT; Sár.]. 1755: azon Berket irtogatták a Szent Demeteriek .. ugj birdogalták és a Berket irtogatván tágasították [Havadtó MT; LLt 72/6] | Az erdőt ... Sárosi János uram birdogalta [Vaja MT; Sár.].

bírhát 1. birtokolhat; a putea poseda/stăpini; besitzten können. 1540: En Ba(n)fi Gaspar nagj faluy az Valazutj es Bonzidabelj rezemet wetettem szalagon Igy hogy wk birhassak mind addiglan mig wk K: penzet en meg atthatom [Sebesvár K; MNY XXXV, 55]. 1552: az felíwl meg mo(n)dath. Thot... az Kelemen pap, taual voltaerth, Semmikepen Nem Byrhatna, sem oltalmazhatna, Mely Thot, meeg az eleott valo oltar mesterekys, Nem birhattanak Jo modan [Mezőszengyel TA; BfR]. 1557/1585: az Eos J<oza>got Mikola Pal Birhassa [Gyf; JHbK XXVIII/29]. 1568: az Mogyoroy házhoz Mogyoroy hataron valamenny feold wayon, awagy kywel walo hatarokon, kyth az mogyoroy hazhoz Eelt Paal uram .. Paal wram zabadon birhassa [Gyf; JHbK XII/8]. 1573: Magyar orboth Enyedhez tartozoth neky Attwk es keotheottewk ezer forynthba hog' Birhassa mynden haznawal es hozza Thartozoyawal egyethembe [Fog.; Törzs, Bekes Gáspár aláírásával] | az kertet Byriad mynt tyedet Es az felet Igen aldotta hogi Zokaig Birhassa [Kv; Tjk III/3. 235]. 1579: ne(m) Birhatz te semmit az Kisfalwdj^a hataraba(n) [Bál. 79. — *Maroskislalud MT]. 1584: Ez wdeo-ben pap Ne(m) birhatot tulaidon hazat [Kv; Tjk 4/1. 328]. 1591 az eoreokeget magamnak kiuno(m) .. vgy vagio(n) hogy vduar biro vra(m) megh Altatta hogy ne birhasswk [UszT] | en az Jozaghot cziak zaloghull birhassam | Zakmar varmegeben minden falubali rez Jozagomath el foglalhassanak, es mind addigh birhassanak (így!) Az migh az harom zaz magiar tallerth.. en meg fizetem [Perecsen Sz; WLT]. 1596: az en Rezemett senkhj Ne birhassa kedwe(m) elen osztatlan [UszT 11/101]. 1598: az eoteod rezt minden(n) helien valo Jozagimbol kj vehesse es birhassa mint Saiattiat [Gerend TA; Törzs. Gerendi Pál végr.]. 1602: attunk egj darab szena Retet ... flo: 6 örök arron elteigh, holta utánis penigh felesége es giermekj ugian birhassak [Vaja MT; Törzs]. 1625: (A földet) ez utannis az Azzoniom Jobagja birhattia [UszT 176] | ha valaki Belieniesi Vramot megh haborgatna a megh neuzet föld feleől mindenek ellen eő tartozzek megh oltalmazni Belieniesi Vramot, hogi mint saiattiat mindenek ellen bekesegezen birhassa, maradekys pediglen holta után birhassak [Fog.; Szád.]. 1627: ha Zegedi Mihali Swkosd Mihali vram földéről el me(n)ne vizza vihesse földere es birhassa zolgalathassa eletejgh [Kisgörgény MT; Ks]. 1631: hagiom Janos Deaknak az Heuizi hazatis libere birhassa, es marhaiatis szabadon raita tarthassa vgi mint egi haz heli nemes ember [Nagyteremi KK; JHb XXI/1 Sükösd

György végr.]. 1638: a Megh neuzet cziganokot ugj birhassa mint maga saiat eörökes Jobagiat fiurol fiura leanirol leanira, holta után pedig az eőkegme maradekys ... in pacifico dominio birhassak [Fog.; Szád.]. 1651: mely Jobbagyakat Nemes Györgyné Aszszonyam ... birhassan [Árapatak Hsz; BLt]. 1666: a To helyeket szabadoson birhassák, gátolhassák és fel tölthessék [Imecsfa Hsz; LLt]. 1766: azon sikátor nem Város fundussából valo, hanem különösen aquiralt fundusbol hagjatot sikátornak a malom kedviért, azért az Nemes Mag(istra)tus mint nem Város földihez just nem tart, hanem az Instans Vr mint sajattyát birhattya s' azt ... juxta antiquos limites ki is jártathattya [Torda; Tjk V. 336]. 1772: ezen földnek bé fogott fele részit ... Birhassak Fiuro! Fiura [Ádamos KK; JHb XIX/13]. 1780: adta ezen Erdőt ő Klme(ne)k zálog jussal, hogy mig maga vagy Posteritassa és Successora ki váthattya, mind addig bekésségesen birhassák [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1798: Fodor Sara Aszszany is az hazat birhattya és hasznát veheti [Csegez TA; i.h. I]. 1807: ezen ki szomszedalt ket hold szánto földet .. az Testalt Summáb(an) bekésségesen birhassák és használhassák [Asz; i.h. II]. 1824: azon földet . Kendi Ferentz Uram és Postelitási szabadon birhassák vala [Étéd U; NkF]. 1834: (A) fél hold földet szabadassan birhassa és Használhassa [Sinfva TA; Borb. I].

2. Tagadó formában: (nem) ~ vkivel/vmivel (nem) boldogulhat vkivel/vmivel; a (nu) putea răzbi; (nicht) aushalten/vertragen können. 1584: Ieowe a korchomarol Az Apam, az Ania(m) hon nem leteben, Es engemet Az Agyba vete, es ot kenzot fertelmeskedet vele(m) Nem birhatta(m) velle, Nemis kialthatta(m), mert a' keest az Torkomnak tartotta es vgy feniegetet [Kv; Tjk 4/1. 305]. 1586: Senki Coloswary Ember Az Zentmartoni Vamra Ne Mennyen Ha penig vgyan semmikeppen Nem birhatnanak nemelj Vakmereo Emberral, hat biro vramnak az Drabantok be mongiak [Kv; TanJk I/1. 27]. 1613: Az kikkel pedig nem birhatnanak es reaiok tamadanak ... harminczadosunk es szolgai mellett tartozzek fel tamadni, és azokat az Embereket meg fogúan Zazlonk ala be vinni [KvLt PLPr 36 fej.]. 1724: én bizony Pekri Ferencz uramat eleget kértem és intettem, hogj az Iffju Asz(o)nyt jo kötes alatt vegye viszza, ne gyalázatoskodýék, hanem élylen I(ste)n szerént valo életet ... de én ő kglmével nem birhatok [Názánfva MT; BK]. 1748: tartottak né talántán ha hirt tesznek kezeket rá vetvén Tiszt Vraimék nem birhatnak véle [Kerestelek Sz; BfR III. R. 60/9]. 1771: Ne bántsa ketek eszt a' rossz gyermeket, mert evel nem birhat ketek [Vadad MT; VK].

3. Tagadó formában: nem ~ják lábai nincs erő a lábában; nu-l țin picioarele; keine Kraft in den Füßen haben. 1827: Pétrutz Tyifor lábai jól nem birhatván, tasztásunkra Katona Albert Mártonra tántorodott [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110].

4. rávehet; a putea convinge/determina; jn zu einer Sache bringen können. 1615: semmi uton az Azzont arra nem birhatak hogy uizza meny-nyen az Vrahoz [Cs; BLt 4].

birhatás birtokolhatás, birtoklási lehetőség; posibilitatea de a poseda/stăpîni; Besitzmöglichkeiten. 1854: ingo és ingatlan vagyonom . . . légyenek (így!) holtom után kedves jó feleségemé . . . úgy hogy azoknak sem bírásában, sem birhatásában sem követelésében, sem követelhetésében senki is bár ki légyen az ötlet semmi szín és ürtügy alatt meg ne háborítsa és háborithassa [Kv; Végr.].

birható birtokolható; care poate fi posedat/stăpînit; was man in Besitz nehmen kann. 1590: Az Also Espotaly mester zol walamy kiwaltkeppen Birható ky zakazta(n)do zena fw feleol [Kv; TanJk I/1. 128].

birhatóság birtokolhatás; posibilitate de posedare/stăpînire; Besitz(möglichkeiten). 1757: a' mostan el-adott Szőlőnek örökös birhatóság(an) . . . Intze István vramot, Hites Társát Tőke Sára Asszont, mind két Ag Maradékait és Legatariussit ő kglmek(ne)k in ejusdem perennali Possessione meg-is-erősítte [Mv; DLev. 5. XVII. nro 1].

birka juh; oaie; Schaf. 1839: Görgény Marhássai Szénát hordattak a Birkák(na)k [Görgény MT; Born. G. XXIVb]. 1840: Kintses^a Gyalagassai Birkákot Mostak és Nyirtak [uo.; i.h. — *Kintses MT]. 1841 Görgény Marhássai zénát vitték a Birkák(na)k és ganét a Magdalénára [uo.; i.h.].

birkabarány bárány; miel; Lamm. 1840: Kintses Gyalagassai Birka Bárányokat nyirtak [Görgény MT; Born. G. XXIVb].

birka gyapjú juhszörzet/gyapjú; lînă de oaie; Schafwolle. 1841 Birka gyapju — Czigara gyapju — paraszt juh gyapju [Kv; DLt 1840 nyomt.].

birkaistálló juhistálló; ocol/grajd de oi; Schafstall. 1841: Kákovának^a . . . Gyalagassai ganét hántak a Birka istállókba [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — *MT].

birka juh juh; oaie; Schaf. 1849: Meg feresztettem a birka juhokat fizettem . . . A feresztőknek 2 Rft 30 x. [Nagycsán TA; Born. F. Ie].

birka legelő juhlegelő; pășune de oi; Schafweide. 1845: ide értvén, és vévén az érintett völgy és erdő mellett napkelet felé nyuló Birka legelőt is [Nagyalmás K; EHA].

birkaász birkapasztor, juhász; cioban, păcurar; Schaffhirt. 1844: Borsai Birkaász Oravetz Mihály [Bádok K; RAK 4]. 1864: B. Josika Lajos ur Birkaása Takács Mihály [Szamosfva K; RAK 5].

birka szövetű gyapjúszővésű, gyapjú-; țesătură de lînă; wollen, aus Wolle. 1850: Egy koczkás, fejéres birka szövetű szőr nadrag [Mv; DE 2].

biró I. mn bírni való, birtoklandó; de posedat/stăpînit; habend, besitzend. 1816: Contractus mellett közöslég biró helj volt a két viz köze is megis abból hírnök nélkül a F. Sinfalvi Közöslég 170 öl szélességű 200 hosszúságú Német ölnyi heljet fel szántat [Várfa TA; Borb. II].

II. fn 1. birtokló, birtokos; posesor; Besitzer. 1719: Fejer Istvan Jóságá ha Zallagja (!) le tennék a Verek a ki biroja lenne ezen jóságának tartozzék ki bocsattani [Imecsfa Hsz; i.h. I].

2. városbíró; judele orașului; Stadtrichter. 1564: Leorincz byro [Kv Szám. 1/X. 13]. 1568 Biro vra(m) es kyal biro vram [Kv; Tjk 178]. 1573: Ennekwtannais Az melj Birakat Isten az varos Eleybe Mwtat, Azt Akaryak hogi az Byro és Thanacz kezebe Legien az falunak^a Byrodalma [Kv; Tjk V/3. 72b. — *Ti. a tőszomszédos Feleknek]. 1584: az so wogok filik tiztelik beotswlik az varas biraiath [Torda; DLt 212]. 1590: hivata hazához az al peres wgj mintt Biro Lewen Kerezwt warosaba [UszT]. 1597 Vrap vtan valo Szeredan menteonk vala az birohöz mo(n)da az biro mi nekeonk teorwent ker vala Parkas de azért nem adek hogy engemet tiztessegeben nem tart, biraianak sem tart [Szt; i.h.]. 1602: Vagyon Eot Eokreom . . . hattam azokat az Feyeruari es Enyedi Ispotalyba, Jrla megh kd^a Az Enyédj es Feyeruari Biraknak [Kv; RDL I. 73. — *Ti. a kv-i bíró]. 1640: keru annak okaert Segesuari biro vram biro vramat^a eo kigjelmet hogi Szakmari Martonnak rata portioiat adanj (!) ki eokigjelme [Kv; i.h. 117b. — *Ti. a kv-i bíró]. 1661 Beszterce várossa Biroja [KJ]. 1740: Toldi Ferentz Város Hites Birája [Torockó; Bosla. 1742: Akarmely Nemes Ember mennyen lakasra az Örmény Városba az Örmény Biro pälczája alá, mig ott lakik, nem tartatik Nemes embernek [Szúv; EHA]. 1757 (Az alperesek) Bányájokhéli Vizeket magok Istalyokon jártassák, Mű reánk Semmi módon ne botsássák, hanem rollunk elfogják, a mint a Torotzkai Birákok előttis bé adtuk [Torockó; Bosla]. 1769: Kriza Dániel Város biroja [Torockó; Bosla]. 1770: Sako Daniel Város Biroja [uo.; i.h.]. 1772: Almási Mihály a Torotzko Varossa Biroja jelével examinaltuk [Asz; i.h.]. 1792: Almási Mihály a Torotzko Várossa Biroja [Torockó; i.h.].

3. Csak tbsz-ban: *birák uraim* a (kv-i városi) főbíró és a királybíró (másodbíró). 1582: az ely mult nagy Karaczon nap Eleot harmad nappal hyttak wala mynket az Coloswary Byrak es Tanacz vraynk valamj vysz Torlasnak meg latasara [Kv; KvLt Fasc. VII. Nro 421]. 1588: Veeg Istuan vitte ala az birak vramat az Kiraly Retyre keet lowan attam nekj d. 25 [Kv; Szám. 4/1. 58–9].

4. falusbíró; jude sătesc (primar comunal); Dorfschulze. 1591: Istwan deak Capitani vr(am)

képe meghatta volna a mi bironknak hogj mester balast fogwa hozna jde be az varban | Sendorfalj biro Miklos Antal [Ust]. 1594: Philep leorincz Byro [Somlyó Sz; UC 113/5. 2-3] | Andras Kowach biro [Kraszna Sz; i.h. 17]. 1604: Tiboldi Jsak Jgen hazudtata az birot Igen orrogata mind polgarostol, aztis monda hogj hazuttok, mind birostol polg(aros)tol orrok cziganok wattok [Ust]. 1606: (Az ökörre) ra akadot az zolgam, be haitotta a bironi [Kovácsna Hsz; Bogáts 9]. 1632: Leörincz Balint az koris hadnagy uala megh fogatta darabontokkal Kayczia Mihalt, a bironit az kalodaba verete [Kozmás Cs; BLt]. 1637 Patkos Thamas monda Ambrus Gergelnek, Gergely megh Uerök annyra az birodot, hogj megh eri vele [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1701 Két szeredai német beszálván a bíróni postaszánát kérték [Rákos Cs; SzO VII, 76]. 1737: Havadi Sándor kidei hűtös bíró [Kide K; Bíró János lev. 15]. 1838/1845: bíró: többesben bírák; bíró s néhutt az egész esküdség helyett [MNYTK 107].

Szk: ~ra rendel a bíró használatára ad. 1596: Az faiban ugjan reszek volt s uagio(n) a nemes Vrai(m)nak merth az varos tilalmassa volth de hogj birora rendelte azúlta es hogj az varos keozzul ki vettek magokat ne(m) birtak az fnyet [Szu; Ust 11/39] * ~t csindl bíró tesz/állít. 1592: Birot eonneon keozteok egienleo akarattal chinallianak [Kv; DiósyInd. 42].

5. íbsz (falusi v. falusias jellegű bányavárosi) esküdték/hitesek összessége, az esküdség; jurati; Gemeindegesschworene. 1594: az Biraknak kik az hordokat megh mertek egi pint bor arrauul tartoztanak [Somlyó Sz; UC 113/5. 7]. 1606: Az Birak tudgiak azt mit vettek s mit nem vettek [Ust 20/10]. 1671 (A bánatpénz) 2 része az Birakoké [Bözöd U; Pf]. 1722: A mikoron Soos János a' birakokkal bé hajtotta vala az Utrumban Specificált bikát, ugy el verték rongálták volt hogj orrán Szajan egy aránt ment a' vére [TL]. 1730: azert a Birak ki menván kinek kinek a Retyet fel rudallyak [Bh; KHn 11]. 1741 Boka Bumbul

Egri János Ur ellen nem hallott(am) hogh panaszkodott volna, azt sem tudom hogj az birakott verte, gazolta, es tömlöczözte volna Egri János Vr(am) [M. frata K; BLt 1]. 1742: az Runkan Gabor sertessit . . az gabonabol hajtotta be el becsültette mi becsültük el Birakokul [Bányabük TA; JHb XIII/16]. 1756: az akkori Birákak Gálja Bukur és Buda András Láncaizt sua authoritate el vették [Kóród KK; Ks 17. LXXI. 15]. 1757: a Torotzkai Birákok elottis bé adtuk [Torockó; Bosla]. 1758: mindenkor szabad volt az Erdőallyi Biráknak kár látni, bétsülleni [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17f]. 1768: Petrucza Ignát . . vélle meg is bekélllett tudni illik Farkas Janossal ugy a Birakokkal [Rogna SzD; Ks 25. III. 68] | A' Birákok, és más Polgárokis szoktáké Tilalmasbol a' Marhákat bé hajtani? Ekkor tájat . . kéntelenítették a' Birákok, Polgárok, Marhákat tilalmas Határból bé hajtani? [Mezőmadaras MT; BK vk]. 1782: Tudtara adgyuk Ezen parancsalatunkban

Thoroczkaj Birakoknak hogj ezen tul se Boldogat se Boldagtalant szabadosagaba nem lesz (igy!) az Erdőert büntetni hanem az kik praevaricalnak Kötelessegek lesz Földes Uraknak referalni [Torockósztygyörgy Thor. 21/24]. 1791 a Néhái édes Anyámtól hordott Bor, és pálinka árrát, amellyeket a Birákak számára vitenek meg fizette [Torockó; Bosla]. 1806: Ezen utnak kijárása és határozása pedig esett, nem tsak a' Falusi Közönség és Birákok által, hanem assistált Mlgos Daniel Elek Ur [F. rákos U Falujk 8]. 1807 Mi halván Birakakul a Tolvay kiáltást oda Nyargaltunk [K; KLev.]. 1813: egy emberit velünk Birakokul el fogatta [K; i.h.] | (Az udvartól) olly parantsolatot vettem hogj a Birákat vigyem ki és jártassam körül az egész fogást En e szerént a Birákokat ki vittem, és Testimoniumat készíttettem [F. berek-szó, Sz; BfR III. 12/9]. 1814: mű Birákokul a pásztarokat kérdőre vévén [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1823: 10a 9bris meg érkezvén a Birakot meg tettem ez idő alatt réam tseledeimre a Biro költött őt Rfl. 56 xr [i.h. Szigeti^a, tordai szb Torockóra von. bejegyzése. — *Keresztnév nélkül]. 1829: A három Esztendők alatt egy egy petá-kot forint után rovatván ki a Notarius, azt a Birakok fel Szedték [Mezőkölpény MT; TSh Bágyi Márton (35) vall.]. 1831: a' Déés Aknai Birákok által megis betsülttettem erről az Birakok által készített Becsü levél világosabban is meg mutathattya [Dés; DLt 332]. 1835 négy vagy öt Gazdán kívül mindjájunkat egybe gyűjtöttek volt a' Biro birákjai vagy az Esküttek [Zsibó Sz; WLt Jos. Zörgő (34) vall.]. 1838/1845 bíró: többesben bírák; bíró s néhutt az egész esküdség helyett [MNYTK 107]. 1839: 18 Esztendeje a' miolta Ér Káváson Folyvást Hadnagy vagyok az előtt pedig a' Nemes Birák közt, huzamosan Esküdséget viseltem [Érkávás Sz; Borb. II Nyisztor György (65) nemesek hadnagy, gkat. vallású vall.]. 1843: akkor meg is kötözték a Birákok [Fejérd K; KLev.]. 1845: Mihent az tehene kért a D(omina)lis biro kezest allitot, a Páp azonnal Haza hajtoni engedte, de az akkori Helység Jegyző Nehai T: Szénási Lajos Ur, az Falusi Esküttekkel jelen lévén tulajdon maga Notáriusi hivatalánál fogva, az Papnak aklából kötélnél fogva a Birákok kezibe adta azért, hogj Rettegi Sándor Ur Marhája az P Csehi határon több kálokat (!) is tettek (igy!) az Papén kívül [Páncélcséh SzD; RLt Pap Styéfán (35) vall.]. 1847: látván az Birákokat lármázni el szaladott [K; KLev.].

6. szolgabíró; judele nobililor (pretor); Stuhlrichter. 1547 Ez zewrzech mohay Laios megy nem Akarja wala Allany, es My Akarank az ew Jozagan Igazatth wennwnk Biro Espan nekwl [Sv; MNY XXXVI, 53]. 1577 belseo Zolnok var megiebe(n) Girotty Albert Damokos Miklos varmegie biray [Ks]. 1592: Hogj ha az en keotesem zeren Bathorj Elekne Azzoniomnak Jakczj Anna Azzonnak ell nem hadnam foglalnom magha erejeuel az en Jozagomat, . . holtom vtan, anagj eltemben; Tehat azkor bely Zabolcz Var-

megiej Vice Ispanoknak Birajuali egjetemben legjen hatalmok Bathorj Elekne Azzonio(m)-nak, avagy gjermekeinek Rez Jozagomat kezekben adnj [Perecsen Sz; Wlt].

7. szék/törvénybíró; jude (judeátor); Richter. 1591 teorwent kerte(m) en te teolled ket uttalis azt mondottad variad cziak ezennel adok azért tartoztal volna teorwent adny mert mikor biroa teonk mind szegennek bodognak leo wennek (!) meg Eskwttel hogy teorwent teszes | Im erte(m) mit mondaz de en teneked azért ne(m) atta(m) teorwent hogy azt mondad szeme(m)be(n) hogy en teneked bírád nem vagiok te en rayta(m) semmit nem adczy ., Azt megh bizonito(m) mikor vtol szor teorwent kertel attam en neked teorwent megh bizonito(m) [UszT]. 1785: Törvény lévén ugy békéltek meg a' Birák előtt hogy Nyegre Blaguj Szavatyossat adja hogy kitől került a' l'ejse [K; Klev.].

Szk: *bírád/ ~t kér (ki)* bíró kirendelését kéri. 1600: Mikor elseobe Vduarhelt teorueniek leon Vargias faluának Almas faluauat az Diznok be haitasa feleol Az Almasiak bírat kerének kj, az vargiasiakis kerének [UszT 15/15]. 1606: az Actor falu protestal hogy vadnak teób bizonsagokis kiket hittak es el nem érkeöztek azoknak wdöth keuannak vadnak olljakis kik betegek azoknak bírot kernek [i.h. 19/32] * ~ra fog kb. (az előbbi törvény)bíróra hivatkozik. 1604: Az J azt mo(n)dotta megh bizonitia hogy ki fizette az eőreksgebeól s megh az marhabúl(is) ., de ez ellen ez Alperes bírora fogott volth s az eő felesgegeth kj ne(m) fizette az eőreksgebeól per hoc be jőo az biro ha vegezőo biro volth keoztek [i.h. 18/7] * ~t állat kb. törvényszéket összehívat. 1578 Meg értettek eo kegmek my nemő gyalazat esset legie(n) eo kegmén Byro vramon Mindazonaltal eo kegmeknek egy teczet egez varassul hogy senkit Teorwen nelkwl nem bwntet-hetny, azért eo kegne Biro vram wltessen bírot, es az rayta leot gyalazatrol agallyon ellene, az város procatori által melto bwntetessel proceda-liának ellene [Kv; TanJk V/3. 173b].

8. fogott bíró, közbíró; arbitru, ímpäciutor; Ersuchrichter. 1553: dolognak Byray leznek myhol (!) deak Es Borsos gyorgy [Kv; BfR VI. 295. 1]. 1569/1577 nemes ember keozoott paraszt ember biro nem lehet, az Paraszt Biro vallasa, ereotlen [Dés/Székelv. vársárhely (Mv); SLt XY. 24]. 1590 Az lengielfaluj Matthias Birtalannak volth dolga aszon lengielfaluj Damokos Peterrel, nemy nemy nyl feöldolgaból, melj fele dolgok felől . . . olljan vegezcek volth faluúl hogy Azt falú elől ki ne hozhass(a)nak effele dolgokath egj forint keötél alatt mely dologra vgian Birakot harom Biroth eskettenek uólth Azerth az egj forinth keötelen hagiak eo kegmek Damokos Petert hogy ki hozta az faluból [UszT]. 1600: Chiki Thamas . eöst(eöl) maratt hazawal eőreksigewel cherelte, . . . En woltam Byro az dologba(n) [i.h. 15/136]. 1607: Azt ne(m) tudo(m) sem hallotam hogy az Actrix Annja atta volna el az peres Eőreksget de az ky el atta vala, Annak my arrúl leuelet

attünk vala s abban Biro volta(m) egy emberül [Kobátfva U; i.h. 20/63] | ezen leuelnek es birakoknak ereie alat [Szentmihály U; Pf]. 1673: Tudom azt hogj Rethi Istva(n) Ur az Kóver Istva(n) Joszagat, valamit bir mind zalagon biria, mert sok rendbelj levelejb(en) vagiok biro melljekből vilagosban extal [Altörja Hsz; Borb. I. Cziupa Istvan Deak (50) ns vall.]. 1679: Kouaczj Barthalis de Z. Marton Nob(ilis) (60) . . . Juratus. Azont felelj mint Boczjkor Ianos. Jgireol Jgire, mert enis Biro uoltam aban az dologban [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1633: My birak Szekelj Boldisar . . . Zekelj Andras [Kilyén Hsz; i.h.]. 1659: Ez dologban pedig ez fellyel megh irt Testamentariusokot bíraluan az en io lelki ismeretém szerint e' kkepen Testáltam az mint fellyel megh irattam. Mellyet mü fellyel megh irt birak es Testamentariusok az mü h(ü)tünk szerint irattunk pécziatunkel megis erősítettünk [Altörja Hsz; Borb. I.]. 1663: Ezt mi fellyel megh irt Birakok az mi hitünk szerint irat(tu)k [Dálnok Hsz; BLt]. 1667: Mi Aranyos Szekb(en) lakok ugi(m)int Fejerdj Gergely Csegezi Praedicator, Bítai Janos Deak Bagyoni schola mester Thordai Samuel Rakosi Mester, es ugia(n) Csegezi Borbely Janos Ara(ny)as szek(ne)k hűtes Vice Király Biráia ugi mint az Sz. Szektől ki boczatot Executorok es Birakok Adgiuk tudtara mindenek(ne)k az kik(ne)k illik ez mi Levelünk(ne)k rendjb(en)* [Asz; Borb. I. — *Köv. az ügy érdemi része]. 1680: Mü ez dologban birakok ugy mint Nemzetes Szotjori Ferencz Samuel Szotjori Mihaj es Szotjori Pal, mind harman Sepsi szekben Szotjorban lakok . [BLt]. 1684: Mü kik ez alább megh irt dologba(n) közül fogot Birakok vagyunk Mellyekreől mü fellyel említet Birakok adgyuk az mü peczetünkkel megh erősítettet levélünköt [Bikfva Hsz; BLt]. 1694: Mü Kik az ide aláb Megh irt dologban kez be adás által lött birak vagyunk . . . jövenek mü előnkbe(e) ilyen bötsületes szemelyek. és . . . mü előttünk fen megh irt birakok előtt igt alkúvanak [Szgy; BLt 3]. 1696: előttünk fen megh irt birakok előtt igt alkúvanak [uo.; i.h.]. 1722: ide alab meg irt Birakak [Aranyos-rákos TA; Borb.]. 1751: Münköt azért keresnek hogy mint Birakok ki menyünk az vett földnek szinere | ezekis mü nekunk Birakoknak kezeket be adak [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1760: mi előttünk meg irt birák előtt | müis mint Birakok az Ioszagra be menven [uo.; i.h.]. 1767 fel olvas: ván mü előttünk Birakok előtt [Szentrontás MT; Sár.]. 1812: betsültünk Libánfalvi Todorán Mihály-nak 130. Csős Véka Török Buzát . . . A kiknek meg betsültésében ezek voltak az Birakok^a Ezen meg edgyezés eset meg a fen meg irt Birakok előtt [Görgénysztimre MT; Born. G. XVI/3. *Köv. a fels.].

Szk: *bírává fog közbíróvá/fogott bíróvá tesz.* 1579: Jeőwenek My előnkbe Egy felől Mark Miklos lo fw zemelly . . . Mas felől lazlo pap uzoni predikator . . . ez alat Megh irtt dolgokba minket mind ket felwl birakka foganak [Uzon Hsz; Kp 1] * ~t fog közbíró/fogott bíró tesz. 1586 k.: Fodor Istwanis ky Akor Biro wolt . . . az ő király

Biraianal Eppel peterrel es Igiarto Benedekkel ott egy Akaratbol az ket fel Jdegen birot fogtanak es fodor Jstwa(n) az Biro Kakas Andrasnak az fogot Birak Elöt Arra köttötte Magat ...^a [Kv; TjK IV/1. 566b. — ^aKöv. a maga-kötelezés].

A címszóbeli szó itt adott jelentésének szokásjogi hátterére nézve 1. MNy LI, 232-3, SzE 127-31.

9. udvarbíró; jude domnesc, vátaf; Hofsrichter. 1588: Pascha vayda Galponyai^a Sombori vram biraia [Wlt. — ^aGalponya Sz]. 1597 wezteotte nek wolltt walamy marhat El Kereztwrffalwabol . Es vgy hozak Be Az wram Birayahoz [UszT 12/65]. 1613: Veres Benedeknek kwlön biraja uolt hogj sem az Donalt Jobbagioknak [Cs; BLt 3]. 1639: az olljan ganejos hely ugj hagam az birámnak hogi fel szántasso(n) egj darabot benne s vessenek valami rosz teokeot mit bele [Homoród-sztpál U; Szád.]. 1652: Rosos Mihaly Ur Biraja nem szolgal [Visa K; GyU 135]. 1694: Juon Danila nevü Bpataki Ur(am), régi Birája [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János lelt.]. 1740: innet Boztáról hatvan négy Bányai Vékával mértt Véka Zabot Vitetett volt velünk a Biránk ... Rognáig [Kisbozinta Szt; Ks]. 1790: Szabó András Groff Kornis István 8 Nagysága Csicsai Birája^a [Csicsó Cs; Ks 21. XV. 19. — ^aAláírásában Szabó András csicsai Biro mp]. 1791 Fogadtam meg Bungardi Tatár Praecupot Bungardi Birámnok [IB]. 1798: Curiámon tartok egy Birot, a' ki Conventio mellett számado szolgám [Torda; Borb. I].

Szk: ~ *polgára* kb. kisbíró; judele mic, vice-jude; Gemeindeweibel/diener. 1744: Mi Torotzko Várossában lako Hütes Személyek u.m. Karakai Márton Város Actualis Birója Vernes István és Koncz Mihaly Város Polgári Vernes Andras Biró Polgára, több Eskütt Társaikkal edgyütt adgyuk tuttura ez Levelünknek rendiben mindenek(ne)k á kiknek illik, quod ... jöve mi előnkbe Bartok Andras és kére bennünket, hogy azon vásárt Városunk(na)k praxissa szerént confirmálnok [Torotzko; Bosla]. 1746: Mi Torotzko Várossában lako tizen nyoltz Személyekből álló köz emberek Széki Járai Ferencz Város Birója képe Vernes Mihály és Kriza Gergely Város Polgári képe Karakai Márton Biro Polgára képe több legitime adhibealtatott Társaikkal edgyütt adgyuk tudtura mindenek(ne)k á kik(ne)k illik .^a [uo.; i.h. — ^aKöv. az ügy előadása] * ~ *szegények bírja* kb. a (helyi) szegényrendűek ügyeinek intézője. 1594: Zabados Thamas Marthon Zegienek Byraia [Somlyó Sz; UC 113/5. 4].

◇ **Szn.** 1564 Joannes Byro [Kv; TanJk V/1. 72]. 1570 Annos Byro Mathene [Kv; Nyelvtér. 59. 31]. 1584: Byro Gaspar [Bonchida K; Ks 42. B. 21]. 1598: Biro Catalin [Kv; Szám. 8/VI. 25]. 1699: Elizabeta Biro quondam Johannes Szabo alias Kórmóni relicta vidua [Dés; Jk].

birodalmaeska 1. országoeska, államoeska; stáulejt, jársoarä; Kleinstaat. 1678/1683: jlilik azért magokra igen vigiazníak kiket közületek ... Ez Erdelj Birodalmoeskaban Is(ten)

megis továbbra tartvan helhezett, s, helhezettet [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. (föld)birtokoeska; moşioarä; kleines Gut. XVIII. sz. v. Azan kis Birodalmotska mellyet Arenda titulus alat bir [Usz; Pf].

birodalmas birtokos; cu moşie, avut, posesor; besitzend. 1643: (A cinterem) uj építésnek idején valamit az falu külső oda birodalmas emberekre felvét, ő kegyelmek is részek szerén adgyanak Gyárfás Ferencz és Thamás vram, mint az egyyk oda birodalmas külső ember [Egerpaták Hsz; Barabás, SzO 378]. 1679: az keresben forgo halas tot Nehai őregbik Nagy Pal, küssebbik Nagy Pal, es Nagy Tamas Uram, ugy mint Heviznek birodalmas Urai bekessegesen birtak es annak halat az Udvar hazhoz hordottak [Héviz NK; JHbT]. XVIII. sz. köz. Ujfalvi^a birodalmas emberek kerteltek farkas vezibe a kertet [LLt Fasc. 158. — ^aGyergyóújfalu Cs]. 1697: Aprehendálván az Hevizi Jozágot Nihai Nagy Pál, annakutánnais az Fiai Nihai Küssebbik Nagy Pál es Nagy Tamás, birodalmas Vrak, ha békességesen birták [Héviz NK; JHbT].

birodalmaskodik birtokol, birtoka van; a poseda, a avea moşie/pămint; besitzen. 1779: hogy itt birodalmaskodatt volna Benedek István Ur(am) vagy maga vagy Praedecessora, nem tudom [Bibarcfa U; Hr 1/21].

birodalmú. Csak jelzős szk-ban: birtokú; cu posesiune/moşie; mit Besitz. 1776: Tudgyaé . . . hogy Pétsi Símón ... Názánfalván, Kisfaludban, ki terjedett birodalmu Possessor lett volna ...? [Msz; Wass 5 vk]. 1792: nagy birodalmu jo Gazda volt [Telekfva U; Pf].

birodalom 1. birtok; posesiune, stăpinire; Besitz. 1560: magyar frathan es ohla (!) frathan a' mynt ennek előtte byrodalmok wolt, mostanys wgyan birtokok alat legyen, ... bekeseges wrasagaban legyenek [K; SLt S. 4]. 1573: ertyk eo k. Byro vram kewansagat hogi Maganak es az Tanacznak kewannia feleknek Birodalmat Ennek wtannais . . . Az mely Birakat Isten az varos Eleybe Mwtat, Azt akaryak hogi az Byro es Thanacz kezebe Legien az falunak Birodalma [Kv; TanJk V/3. 72b]. 1576: Az varosnak Minden Ieowedelmenek haznanak Byrodalmat es Bezedeszt (!) Talalyak az vnioban, hogi Az ket Nemzetsegnek^a egenleo keppen engettek az feiedelmek, Es Nem kywal keppen chiak Byro vramnak Az wagi Thanaczbely vrainnak Igazgatasa Es Byrodalma ala Rekeztük, hanem Egenlo keppen Ez dologbanis Mikeppen Egieb keozeonseges dologban valo Byrodalomba az ket Nemzetseget egiben keotelezik [Kv; i.h. 131b. — ^aA magyar és a szász nemzetről és ezeknek uniójáról van itt szó]. 1577 Az^a es az en Zwlaimnek eleynek byrodalmaban vt kyn Az kwtt vagon [Mv; Bál. 79. — ^aTi. a telek]. 1583: En az Ayto be Iaras feleöl Nem versengettem ... Amikor en birodalmomba volt

[Kv T]jk 4/1. 179]. 1585: tulajdon kolchegen tartoztek Dechey Mihalt megj oltalmazny ez megj neuzet feoldeknek birodalmokba minden teoruin zerint bantok Ellen [M.csesztve AF; Told. 27]. 1589: az meg halt Kws Benczeor Janos Kertibe Ennekemis Birodalmomis wola penzem vtan [UszT]. 1590: Tudo(m) Kosa Tamának Birodalmat Nagy Guzorában [Mindszent Cs; Bál. 54] | az melj erdött ennek előtte az Szölő Berczin . Birtanak Ahoz ennek vtanna semmj közöket, Igassagokatt es Birodalmokat ne mong'ak, neis Biriak [Jobbágyfa MT; i.h. 89] | ha walla-mely Attjamfyanak közy wagon az En hazamhoz walló byrodallom felől Engemeth keressen Jrette [UszT]. 1596: Tilalmat tette(m) az J ellen ., hogy mégh az Vduarhely var kezdetekor az el múlt 1563: ezt(endeo)ben menth volth el az Vrunk eo felsege feoldereől az J es az mely eoreksege most bele njult, hozza kezdett birodalmához, el hatta volt kinek nagio(n) harminch haro(m) ezt(en)-deje | Az J az had alatt hosza njult birodalma ala vette,* embert zalított bele, hasznait el vette [i.h. 11/57. 77. — *A telket]. 1599: reghen ... az Leng'elfaluiak my teöllunk a' zentlekiekteól kertek uala egy extendeöre walo zallas helyet ., de az vta(n) azert mind birtak ne(m) elegendenek meg az egj extendej birodalo(m)mal mindenütt el iariak [i.h. 14/11]. 1603: az mezeon walo Erőkségekné mint walo birodalmában En semyt ne(m) tudok oztua wolte közettek wagi mint wolt [Tarcsafva U; i.h. 17/25]. 1604: Mely meg irt Nemes wles helynek, eoreksegek, es ahoz iarando igassagnak, kik vadnak So Varadgian es annak hataraba(n) Maroszekben, birodalmában, vrasagaba(n) . Janos deakot bele vyveok, es aldomasat iúok io Serrel, es kezeben hagiok [Sóvárád MT; Berz. 15. XXXIX/3]. 1606: az Jozag azokban az wdeőkben az kiket declaral Ingien sem voltak te kezembe se birodalmodban | az keörtüely fat tedő ideigh birta extendeóuel es harom napal . Azert eztendeo es haro(m) napi birodalma Vta(n) ne(m) kellett volna patialni [UszT 20/162, 206] | ez az helj az Palfaljakal farkaslakiakal keoz hatarok farczadjaknak birodalmokoth nem tudom [Küsmöd U; i.h. 20/171] | Galfi Jstuannek soha bardoczfaluan birodalmat nem tudom [Szálados U; i.h. 20/160]. 1610: Meltan kereshettwk teolle*, mert eotet talaltak birodalmában ne(m) mast [i.h. 14c. — *A földeket]. 1617: En soha az Lazaroknak sem petkine Azzonyomnak semmi birodalmot nem tudom azban az földben [Csicsó Cs; Bál. 41]. 1621 Menedeksegetis ueón fel mi eleöttwnk mind magara es glermekire Vegh Mihaly, hogy minden teorueny szerent ualo haborgatok ellen meg menti, az meg neuzet erdeőnek birodalmában Veres Christina azont, es az Nagy Andras aruait [Meggyesfva MT; DLv. 1. II. 31]. 1625: annak az Jozsagnak reszem szerent ualo birodalmatol hatalmasul kj hajtot, az melj factomert az maior potential uagion [UszT 72a]. 1631: (A) Malomhoz es Annak heliéhez mw Miniaian Attiaian semmi Jussunkot es birodalmunkot ne mondgiuk, es ne mondhasuk Se Fiaink, se Leanink se azok-

nak postéritasy, se semmi nemzetsegwnk [T.venice F; Szád.]. 1642: ugy fatealtak hogy az uiznek felen innet Erdely felől molduui birodalom nem uolt az előt hanem Erdelyhez biratot es kmetek hatara volt [Sófva BN; BesztLt Miss. 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1655 ha magok vagy Successorok Béli Pál u(rama)t a specifi-calt lab föld(ne)k, es porondos pásitos helyek(ne)k birodalmába(n) interturbálnák avagj békesse- gesen birnj nem engednék eo facto az fen specifi-calt öt ezer hat száz hetven hét forint summán maragyanak Béli Pál vr(am) es posteritassi es legatariussi ellen is [Brassó; BLt 3]. 1681: a' Praedium birodalma penigh legyen a Patronus jo akarattyáb(an) [Koronka MT; Told. 68]. 1689: Ebbe(n) az birodalmokban eo kglmeket se magam se Jobbagym meg nem bantottak [Székelyva KK; Szád. Sárosi János ítélőmester kezével]. 1693: ennek előtte valo üdőkbe(n) attunk volt* városul életig valo birodalomra nehaj Keresztes András Uram(na)k [Dés; Hr. — *Ti. egy földet] | Az szálában levő Falu helyt, to helyt, es egjeb kaszáló helyeket megj járván s, visgálván, es meg mersekelven kinek kinek valo birodalma helybe hagyatott [Gyula K; SLt A. H. 17]. 1696: Mindezek Petki David ur(am) biradalma alatt vadnak [Ádamos KK; Pk 7]. 1722: hagyá örökös biradalmában az nevezett szőlő földöt [Backa-madaras MT; Hr 1/7] | a minek az ember biradol-mab(an) vagion azt mástol keresni nem szükséges | ha comprobalodik hogj olyat keres, a m(ne)k biradalmab(an) vagyon ha az adversa pars közt nem tart hozzá, Calumniant intentál méltánis, mert birja, mégis ötöt keresi erette [Székely-kocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.]. 1731: az le irt földnek örökös biradalmab(an) az ó kigyelme posteritását . megj oltalmazom [Mező-sámsond MT; Berz. 5. 42. S. 53]. 1743: Berki Czigán mig el nem szököt mindenkor bekeséges biradalmában volt [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1748: mindeneket valameljek talaltatnak Házam-nál es birodalmam alatt hagjóm es kötóm hűtös társomnak Egyedi Rebekának [Vh; Wass 20]. 1753: Jozságonnak birodalmában turbaltak [Kis-solymos U; Márkos lev.]. 1754: mindenkor azt végezték, hogy semmiképpen azon falu közönséges helyiben senkinek birodalmat ne engedgyenek [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17a]. 1760: mostani Lako Haza micsoda alkotmatossággal ment a' mostani Possessor Praedecessorának birodalmába [Körtvélyfája MT; Bál. 86] | fel méretvén actú mind két résznek biradalmába(n) levő minden Erdők ... | mind az két részről eddig birt es mostanis biradalmab(an) levő minden szánto, es kaszalo Földek maragyanak meg tulajdon magok-nál az eddig valo Possessoraknál [Szava K; RLt O. 4 hiv.] | tudam, hogy Mosa László Uram nem régen jött bé biradalmában itten lévő Jozságának [Árpástó SzD; BK]. 1769: a' kérdésben Lévo Hegyes Ér nevezetű helynek a Keresztur felől valo oldala mind a' Possessor Urak örökös biradalmab(an) volt s vagyon [Keresztur MT; SLt XLVIII. 15] | (Az erdő) miképpen jöt azután

Balog Sigmund Ur birodalma alá azt Sem tudom [Dicsőszendrőn; Ks 19. VIII. 41]. 1774: bíradalamban lévő más haram .. Mlgs Possessor Urak [Kük.; LLt 47. I. 2]. 1778: a' Mlgs R. Fiscus bíradalmakor a' Falun aloll valo Rét ... a' Falusi Contribuens Communitas által birattatott [Bányabükk TA; BLt 11] | bíradalamban vette vala azon ... Házát és Telket [Dés; Hr 7/17]. 1778/1779: Affidálo az Arendast, hogy a' dato p(rae)sentium négy Esztendő(k)ne)k bé teléséig a' Jóságának bíradalamban, sem én magam, sem kedves véreim, meg nem háborítják [Kv; Ks 65. 44. 13]. 1781: valamennyi szántó Földek Jobbágjai bíradalmakb(an) voltak [Ádamos KK; Pk 7]. 1783: Két Kis Ház az Exp(onen)s Ur bíradalamban vagyon | (A) Ház helyek mind az Exponens Ur Elei bíradalmakban voltak [Mezősámsód MT; Berz. 5. 43. S. 87]. 1793: az által adott Malombeli részünknek bíradalamban Bő Exját meg oltalmazni tartozunk [Küküllővár KK; JHb XIX. 37]. 1793/1806 azon Jóság bíradalamban meg tartom [Ecsellő AF; Kath.]. 1794: azon Ház bíradalamban meg hagyattatom [Déva; Ks 73. III. 29] | azon szőlőt . nem bírhatta s esztendei bíradalmat nem töltött [Szászkerék K; LLt Csáky-per 227. L. 28]. 1797/1801 hagyam és Testalam bíradalmakban [Kv; Némethi lev.]. 1798: az nevezett földet bíradalmába viszzá ada [Nagykend KK; Told. 24]. 1798/1800 Azonn benn valo örökség a' Rákasiék bíradalmak előtt vérségre kié volt . ? [Harasztkerék MT; i.h. 30]. 1799: A Méltóságos vradalomnak azon Török buza földiben .. mindekor bekésséges Bíradalmát tudom [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1800: A' Kődiek .. a' Kelentzeiek bekésséges bíradalmát háborgatni kezdték [Benedekfa Sz; Bfr II. 58/21 Vervölgyi Bányai János kezével]. 1800/1827 ő klmeknek az 58 Jagerumnyi Irtásokból örök Bíradalmakban maradt 52 Ötven két egész Jagerum [Erdősztyörgy/Mv; TSb 51]. 1803 a' Csere nevezetű Erdőt bíradalmába vette [Sáros KK; BLt]. 1804: Vagynak több Irtásai is Drentye Mitrunak a' Kádár Kretsun bíradalma alatt [F.berekszó Sz; Bfr R. 12/7]. 1806: az Empor Mlgs Urat és Aszszant magakat s minden Maradékakat azonn Erdőnek . Bíradalmába(n) minden legitimus impetitorók ellen Tartazzanak minden idő koron meg-tartani, és oltalmazni [Vaja MT; SLt 12. V. 19] | (A jószágot) az Exponensnek Bíradalmáb(an) engedni Méltóztassék [Szászpaták Hsz; Hr 2/48]. 1812: egy őss örökös allodialis Szántó Földjét, mely szakadotlon Bekésséges Bíradalmakban s használatokba volt mind eddig az ideig, erő hatalammal meg szántották, és aztán alattomban ... be vetették [M.bőlkeny MT; Born. G. XIII. 16]. 1826 (A) Szántó Földet Tartsattalvi Pálffy Miklos etsemnek bíradalmába bocsattam [Pf]. 1855: (Az ingatlant) a mi üdőkben ... mind edig bekésséges bíradalmokban tudjuk lenni | ezen jószágokat még néhai Vajka Mihálynak is bíradalmába érték | en elso tanu nem tudom ezen bíradalmat [Csikszsimon; Hr].

Szk: bíradalmába esik. 1754: ezen házhely ... mi formán eset pedig bíradalmába, eő Nsgok-(na)k aszt nem tudom [Ádamos KK; JHb XIX/12] * bíradalmába jön által. 1800: Mlgs Grof Malomvizi Kendeffi Elek Ur Erdő Sz-Györgyi akkor Birtokába volt Rész Ioszága édes Gyermeke . Bíradalmába jött által [Mv; TSb 24] * bíradalmába megy. 1754: (A házhely) mi formán ment bíradalmában Mlgs G(ro)ff Mikes Istvan Vr(am)-n(a)k nem tudom [Ádamos KK; i.h.] * bíradalmon kívül birtokon kívül. 1834: az Appellat(i)o .. Bíradalman kívül felbotsáttatik [Borb. I Asz törvényes széke].

2. (föld)birtok, jószág; mošie, posesiune, proprietate (funciară); Gut. 1577: vagyon Egg' Markos Neww falu Aszt totaliter Beldy Janos eltéigh Lazar Anna aszszonnak hagyta es ada byrny minden byrodalmawal egyetemben [Uzon Hsz; BLt 7]. 1584: nem tudo(m) hogy Balatthffy ferencznek ... leot volna Jth chyapo(n) azo(n) az vto(n) alol valam Byrodalma [Csapó KK; JHb XX/45]. 1592: Ennekeom ot Bírodalmo(m) soha ne(m) volt | a Nywladot en vgy tudo(m) hogy oroszhegy határ es bíradalom [Ustz]. 1596: Tudom hogy Palfi Peter bíradalma az fenesbelj kis kert [i.h. 11/67] | Actor(es) comp(ro)bant hogy az malom retinek az fejeben bíradalmok volth. Incti Comp(ro)bant hogy miotatúl foghua az Varos kezzil ki vétettek az az hogj megh nemesittek, Azulta ne(m) birtak [Szu; i.h. 11/37]. 1597: Az lofejek keőzzúl Caspar Thamas p(ro)testal hogy eő el donaltotta minden bíradalmath, Az njlatis az melle tartia. Alard Mathe Vra(m) vizontagh egy drabanthia kepebe p(ro)testal, Azis el statualtatta minde(n) bíradalmat [i.h. 12/31]. 1599: myvel lehetett egieb bíradalminkat(is) birtuk, mely megh neuezett bíradalmu(n)k vagio(n) az Orozhegy hatarnak az tulso zelen | Actores p(ro)bant hogy az eő bíradalmokból zallas helyekbeől yztek es az Alperesek az eo marhajokat, dezmaajokat es hogy Reghy ydeoteól foghua valo zallas helyek eő nekjek az a hely [i.h. 14/1, 3]. 1600: az Kikelon thyl az Warosnak* semmi byrodalma ne(n) wolt, ha nem az baratoknak wolt egy kichin tanorocskaiok [Tamásfva U; i.h. 15/263. — *Szu-nek] | Az mely eőreksigbe most Kisfaludi Ianos lakik azon kiwöl walaki mit byr, Sofalui Janos bíradalma [i.h. 15/9]. 1602: Hallotta(m) hogy az Auasban bíradalmok kylen volt az Bereczkieknek, de en se(m)mi határ hasitasokat ne(m) tudom [i.h. 16/76]. 1604: Ez ket megh neuezett eőregsegh keőzt valo bíradalo(m)ra mikor jeőttek volna jamborokkal megh kerettem hogy ott ne hatalmaskodgianak ghatot keotenek raita* [i.h. 18/175. — *Ti, folyóvízen]. 1606: Migh Zekel Moises az Aknan el ne(m) hatalmasult, addig az fenjeó kúton beleől az mely út megien, meleg patak felé, addig az Kechet megiejenek reghi eős bíradalma vala [i.h. 20/71] | (A kecsetieknek) az Veres Patakban reghy eős zallas helyek Bíradalmok volt [Rugonfva U; i.h. 20/71]. 1607 az viz kerten alol az hol az varsa vezt el hánta Lazar Janos az peter Janos kertebe semmi bíradalma nem uala Lazar

Janosnak sem az attyanak [Dánfva Cs; Eszt-Mk] | Tudom aztis hogy ualami birodalma uolt feketes elue(n) Galfi Istuannak zalagon Becz Imreh uramnak attá uala de nem tudom hogy megh ualtottak uolna azt az iozagot Becz Imreh ura(m)-tol [Szeitsimon Cs; BLt 3 Beke Oremus (60) ns vall.]. 1609: It en az cheke tanorokaba(n) Bech geörnek, semi rexit sem birodalmat nem tudom, hane(m) Bech Pal es bech Palne, holtokig bekesse- gessen birak es birtak, Soha senkj benne nem habo- ritota(n), az eök holtok uta(n) Bech tamasneys bira, masnak en bekessegesen ualo birodalmat ne(m) tudo(m) [Kozmás Cs; BLt 1]. 1625: Az Varga Balint ökretis ahunnan bevitte azis Orban Janos birodalma volt [Telekfva U; UszT 181b]. 1632: volt .. nagi giörg es balasnak egi haz üles helyek .. vicinussa egi felől ... Janos deakne Aszonyom birodalma [Msz; Berz. 15. XXXVII/19]. 1635: az mely helyen ziluas kertbe(n) mongya Nagy Janos zanto földet lenny. Nem volt ott semi birodalma Nagy Mattyasnak sem nila sem eörök földé [Kál MT; i.h. 2. 40/82] | tudom hogy arról az ioszagrol myndenkor az Beldjeket szolgalyak en nem tudom masnak ot semj biradalmat [Szent- györgy Cs; BLt 3]. 1641: nem tuggja Matthyas Istwannak semmi Birodalmat [Káson; Born.- Csut.]. 1651/1653: Tudo(m) ezt az Uy Prasmari fel vettett (!) Gatat, hogy az Beldi Pal Ura(m) Joszaga(n) vagion Bodolai birodalo(m) [Bikfva Hsz; BLt]. 1683: Ez neuezetes Petertelketis . Tösedhez ualo helynek, es birodalomnak tudom lenni mind az mai napigh [Kál MT; Berz. 2. 40/72]. 1708: itt ebb(en) a' faluban eleitől fogván nem az Urak részéről, s biradalmakról viselték .. a' falus Biroságot [Vámosudvarhely KK; SLt AM. 46]. 1724: Az Bozzai birodalmat az régi Atyáinkrol maradtot szabadságal birjak az falusi lakosok [Kisborosnyó Hsz; SzékPt 33]. 1728: erdő vagjon, vic(inussa) falu birodalma köröskörül [Réty Hsz; SVJk]. 1735: az egész Bolducz Bira- dalmanak igaz negyed része cedál a' Fejer nevezetű Lineára [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. 1751 nem hallottam hogy Remetenek bira- dalma lett volna a Dudad Patakán alol [Remete Cs; LLt Fasc. 50]. 1751/1753: Koronkában lévő mindennémű Birodalmi Törvényesen való kijárá- sakor eő Nagysága azon földeket elé sem hozta magáénak sem praetendálta [Koronka MT; Told. 78]. 1760: a Titt. Mlgos Familia birodalma vagy kaszáló helysége mellett [Ditró Cs; LLt Fasc. 149] | Hát ezen Mlgos Possessor vrak Portioján kívül vagyóné itten másnak, valami birodalma, kinek mennyi van, és mennyiből álló, azt quo jure birja, s kitől apprehendalta ...? [Kővár vid.; KS vk]. 1766/1800: Enis a' Harasztkeréki Joszágomat azután járandó minden nével neve- zendő külső Birodalmimat hagyom, kötöm, és Testáom átok alatt fogadtatt Fiamnak [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1789: a ho harmat és Jég esső által a Török buzába kárt vallott a mlgos Groff Arendátor Ur másokkal edgyütt, de minthogy a Birodalmat nem tudgya mennyi legyen, a kártis meg intézni nem tudgya [Désfva

KK; GyL]. 1792: mind szánto, mind kaszáló birodalma volt annyi Zoja Sára aszszonyinak hogy annak hasznából betsfületesen meg elhetett volna [Telekfva U; Ff]. 1795/1820: holtok után Szállana a' Birodalam ó Ngra [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1796: ezen elő számlálando külsőkn kívül itt sohult semmi egyéb birodalma nincsen [Csató- szeg Cs; Berz. 7. 66. V. 1]. 1799/1802: ezenn Joszá- got is a' Dosa Birodalommal együtt attá volt el, mert ezt is akkor kezdette birni [Makfva MT; DLev. 6 Vall. 72]. 1800/1802: a' benn valo Joszá- gal együtt külső Birodalmot is adott volt mind a' két határunkban [Sóvárád MT; i.h. Trans. 305]. 1801 a Kovásznai paraszt Joszagok külső bira- dalmokkal együtt [Zabola Hsz; BLt] | Sándor Jantsi Uj Parast tsupán az cigány házbán lakot, s minden biradalom nélkült, tette a szolgál- latot [Erdősztgyörgy MT; WH]. 1804: Ezen Malom helységének .. szomszédgya a' két víz között Sigmond birodalom .. a' vizen innen Dosa Dániel és Farkas Urak, Pálfi és Kovács Birodalom 's többekis [Makfva MT; DLev. 5]. 1805: az Anyaszék nevezetű szálos erdőből kaszá- lobol és szánto földből allo a Kászoni és Szovatai közönség birodalma között fekvő helység [Szovata MT; EHA]. 1809: az Havasalji Falubeli belső s külső Birodalmi [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1818: azon biradalom Mlgos Grof Kornis János Ur eo Nagyságára Szállot [Ujszékely U; Borb. 11]. 1819: Az Város Birodalma Határja a Széltsovába a Dioszegianum Iustol jo Hatar metakkal el jegyeztessék öreg emberek vagy Írásbeli Bizanyi- tások és Utasítások mellett [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt]. 1828: a' melj Abodi Néven vagy ágon lévő Birodalmat ma is Birnok azon Birodal- mok Dosa Gergelné Aszonyinak s nevezett Píainak valóságos öss örökös Birodalmok Mivel azon Abodi Juss Néhai Tekintetes Dosa Gergely urra Anyai Lenian szállot [Makfalva MT; DE 3]. 3. (falu)határ; hotar(ul satului); Dorffur. 1592: Tudgia hogy az Zentkiraly es orozhegy birodalom Vicinussa Nywladnak | Thudom hogy Kis Kwn mezeo keozelb valo vicinussa es az Kapolna mezeye Nywladnak, mely oroz hegy birodalom, mas feleol az Zent kirali birodalom [UszT]. 1599: az eő birodalmokbul hatarokbul yztek be az Actorok diznait [i.h. 14/3]. 1606: az Bereczki birodalombul foglaltak uolt az Varhoz borjú kertnek* [UszT 20/293. — *Ti. helyet]. 4. kb. bírás, birtoklás; posedare, stápinire; Besitzung. 1572: (A bíró és a királybíró) Mykor az wy Eztendeo Ayandekawal Ala Mennek Az feye- deemhez lelyek megh eo k. Igiator Myhalt Es Inchek zep zowal hogi lenne wres az Baratok kertenek Byrodalmatol, Es engedye megh Az varosnak [Kv; TanJk V/3. 60b]. 1586: Bachy Janos borozdolta el az peres földet de neky sem thudom egyeb Byrodalmat az Borozdalasnal Raytha [Ugra KK; JHb XX/48]. 1589/XVII. sz. eleje Bereczk Mihaly. Berkeniesi Mathe Elek mesterek .. Keoniörgenek ennekokaert, hogi mi az eő Ceheknek es Tarsasagoknak bekeseges, cziendes, hasznos birodalmara talaltatot es ujonnan

ratot Articulusokat, kegyesen Atyai engedelemmel vennők, megh ertenők, es a mi abban megh iobbítando, igazgatando volna, azokat az mi meltosagunk szerent megh tisztogatuan, eo nekiek egész Cehul edgi bizosios erősegl, Priuilegiumul, ki adnok az eo Ceheknek örökeos birodalmara, igazgatasara [Kv; KvLt Céhir. II KőmCART. 1]. 1665: Galgai Racz Peter Hivünknek ... Kopolna nevű Falut conferralvan. Rakoczi Gjörgj ... ujjolag o Kglme(ne)k attuk, es birodalmab(an) confirmaltuk [JHb I/8 fej.]. 1802: Komjatzeg nevű egész Falut az arrol nevezetett Nemes Komjatzegi Familia birta, de el-szaporodván és aprosodván ezen Nemzetség végre, hat nevezetes részekre vagy Ágakra határozottatott ezen Falunak Birodalma^a [Torda; JHb XIII/9. — *Köv. a részek fels.]. — L. még *appropriál* al.

Szk.: megszabadít vminek birodalmában kb. feljogosít vminek bírására/birtoklására. 1606: (Az alperest) az törwénj meg zabaditta az peres marhanak az belcz tarczia tehennék birodalmaba es az Anak keresetitol az It meg zabaditta, miért hogi a J. minden bizonsagít el hozta es kezen wolt dolgahoz [UstZ 20/299].

5. uralkodás, országlás; domnie; Herrschaft. 1667: Az Ur Isten Nagysagodat hozu eletel Bodogh birodalommal algja megh mjnt Kegjelmes uramot Isténtól szwbol Kevanom [KJMiss. Bálpataki János a fej-hez]. 1705: az Ellenkezőket s közönseges bekkességnek fel háborított meg Szégyenitvén, Kglis Vrnk eo Felsége boldogh Emlékezetű Attyanak és Eleinek dítsiretes jo példájára az miképpen Birodalmának kezdetit klgmességen akarta fundalni; ugy mostis ... azokon kívül, kik fő indító s okaj voltak ennek, az mostani haboruságh fen tartásának, Gratiát és minden eddigh valo tselekedetektől generalis Amnestiat offeral [Nsz; KvLt I/119 gub.].

6. uralom; stápinire, dominiatje; Herrschaft. 1643 k.: Mivel az magyar orszaghi urak, nemessek, feo nepek, Varasok, az nemettől szabadsagokban ighen megh bantodtanak mar sok üdeötől fogva nemet Csaszar eöket semmi könyörgésekbe(n) megh nem halgatta, naprol napra eöregedven haborgattatasok az nemet miatt talaltanak meg minket, hogy fel kelven seghitsegekre mennenk, es eöket vennők az mi oltalmunk es gondviselesünk ala az nemet kemeny birodalma ellen [Törzs. fej.].

7. kb. uraság, földesúri hatóság; stápinire feudallá/mosierească; Herrschaft. 1619: (A feje kötött, de elszökött jobbágyokat) Beldj Keleme(n) Vram akar my neüel neuzet helien, meg foghassa, meg fogathassa, es az eo birodalmaba visza hozathassa [Uzon Hsz; BLt 3]. 1757 Vagyan leg alább is Harminez esztendeje, hogy Opra Csismas innen el szökött az Ő nsgok birodalmok alól [Alamor AF; BfN VII/3].

8. hatalom; autoritate, putere; Gewalt. 1575: Vagion panazolkodas Az kapubely Drabantok feleol hogi igen Gondwiseletlenwl vadnak Reszegek, Annakfelette hogi az Tizedesek sem Byr velek teolle Nem halgattnak ... Azert legie-

nek fenytek alat es az tyzedesnek legen Byrodalmok rajtok hogi zertartosok legien [Tablara Iarwan eo K. varoswl az harom falwnak espansagara Es ez varosnak hatarinak Erdeynek Mezeinek gongia viselesere, valasztottak az zaz Rendreol Vrbéger Gergelt, Az Magiar Rendreol Balint deakot, Minden Rendel es birodalomal vgi visseliek az tyztet Mint elseoben Ferenczy Antal birta [Kv; TanJk V/3, 117, 119a]. 1591 valameliknek az atiók Testame(n)tomban hadgia aze lezen az eoreoksegh, az az atiók birodalmaban vagion melliknek akaria hadny [UstZ].

9. ország, állam; țară, stat; Land, Staat. 1605: Mely vezedelmes legien ket feyedelem keozot lakny, kiknek birodalmok ellenkezesben es az viadalmok bizontalan ky meneteliben forogh, minden értelmes férfy meg gondolhatia [Kv; TanJk I/1. 503]. 1647 mellyet ha nem praestalna ... az praefigalt napokra mind maga személyhez (!) hosza nyulhasson mind penigh Erdely Birodalomban leueo Nemes es Nemtelen erokseghhez [Abrudbánya; Berz. 17]. 1680: Tekentetes Nagos Ratoti Gyulaffy László Ur(nak) o kglmenek birodalmunban (!) Minden Vármegjekb(en) lévő Arendás Jozságinak Fiscusunk számára járandó mindenfele Dezmaitt negj esztendőknék el telése alat kglmesse(n) meg engedtükt [Törzs. fej.]. 1683: az o Ngok meltosagos Híret Nevét Birodalmát az én tehetsegem Szerént oltalmazom [UtI]. 1685 Micsuda Mostahaja, volt Pedigh a Nemet Nemzet Eleitül fogua, a magjor Nemzetnek es micsuda Romlasi s csorbai esték a Magjor Birodalomnak, Kiralysaga alat melyet hivalkodo szemmel nezet Historia Nelkül is közlünk (!) a Giermek is tud [Gyf; Törzs. Barcsai Ábrahám kezével].

10. kb. rendelkezés; dispoziție; Verfügung. 1737: a Kastélyban Kamarajok ... ki keze s birodalma alatt vagyon ? [Ne; EHA]. 1785: Biradalmak alatt lévő paraszt személyek [Szászkerked K; LLt 67/1845]. 1792: valameddig az Sz. Ur Isten hatra lévő rövid eleteknek fog kedvezni, mind addig azon Capitalotskaim, és azoknak Interesse hatalmom és birodalomom alat légyenek [Héjjasfva NK; SLt XLIII. 17 Felső Dobofalvi Marothi István kezével].

11. kb. birtoklási jog; drept de posesiune/stápinire; Besitzungsrecht. 1560: Az vi^a malombol, valami bamfi menyhartott jllethe volna, kezét es birodalmat ki veüen viszontak, bamfi pái, Engette es attha io Akarattyauai, bamfi menyhartanak az also molnot [Mv; JHbK XII/7. — *Olv. új]. 1694/XVIII. sz. eleje: Én Szabo Ersebeth lévén ezen jóság(an) Dotalista, az én életem(ne)k utolsó végéről gondolkodván, az én Istenemhez való buzgoságomból, adtam es engedtem^a azon birodalom szerint a' mellyel én birtam [Krasznahorváti Sz; SzVJk 202. — *Ti. a birtokolt jószágot a ref. egyházközségnek].

Ha. 1736: biradalmában [Msz; VK]. 1745: biradalmában [Marossztkirály AF; Incz.]. 1757: biradalmában [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1770: biradalmában [Kük.]; Pfl. 1772: birodalam [Backamadaras MT; Hr 1/5]. 1776: biradalmakba [Maros-

keresztúr MT; MvLev. 9]. 1782: biradalma [Bögöz U; MbK]. 1789: Biradalomból^a [Szentháromság MT; Sár. — ^aÍgy, de közvetlenül utána: Birodalomban] | Biradalma [Mezőkölpény MT; Hr 6/55]. 1790: biradalam [Msz; Llt 10/2]. 1795: biradalma | biradalmában [Szentháromság MT; MvLev. Szere-dai lev. 9] | biradalmi [Vaja MT; MvLev. Msz-i anyag 8]. 1796: biradalmába [Kük.; Pf]. 1805: Biradalmamban [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1806: biradalom | biradalmában [Fiátfva U; Pf]. 1807: Birodalmakban [Msz; VH]. 1814: Biradalom | Biradalmi [Nyárádsztlászló; Sár.]. 1818: biradal-mába [M.fráta K; KLev.].

birodalombeli. Csak az alábbi szk-ban bi-ro-dalmi; din imperiu, al imperiului; vom Reich, des Reich(e)s. 1787: Romai Szent Birodalombeli Groff [Pagocsa MT; Pf]. 1812: Romai szent Birodalombéli Grof [KelM].

birodlik bíratik; a fi posedat; besessen werden. 1728: A Nyilas Gyurka kertye s telke .. ugy a' Felső Fogado a Rettegi Mihaly Nyiljab(an) környül állásasan fel van írva mi modon birodlik [Apahida K; RLt O. 4].

birogat birtokolgat; a posedá; nach und nach besitzten. 1796: az Utrizalt Hellyet oly forma-lag birogaatta azon két familia ... hogy mikor a tilalom alol fel Szabadítottak oda ha akartak mást eresztettek bé ha akartak Senkit se [Uzon Hsz; Kp V. 288].

birohagyás bíróhelyettes-kijelölés; desemnarea substitului/locuitorului de jude; Bestimmung zum stellvertretenden Schulzen. 1590: az Ursten Biro vramat Igyarto Mihalt, kit valasztottak volt, meegh az etbe(n) megh tartotta, hanem eo kgme akyre bizta az ideigh az pechetet, mostanis Byro vra(m) eo kgme arra bizza Effele Byro hagyas ne(m) egiebet hane(m) Byro vramath illety, eo kgme iure substitualhat reeghy zokas zerent olliant Az tanachbely vrain keozzw, Aký eo kgmek keozzeowl ideosb [Kv TanJk I/1. 149].

birói 1. udvarbírói; de jude domnesc/vátáf; richterlich. 1752: En fatens Tisztarto vram ide jövetelétul fogva Birói hivatalban voltam [Gardán-fva Sz; BK].

2. ítélelbírói; de judecător, juridic; gerichtlich. 1842: Birói telyes meg gyözödéseg bé lévén bizo-nyosodva az Alperes férj nös paráznsága a Felperest az Alperestől örökösön elválaszto Itélet minden cikkeken helyben hagyatik megerősítetik [Kv; Borb. I].

Szk: ~ zár alá tételik. 1849: Krizsán Mária podgyásza birói zár alá tételtek^a [Kv; Végr. Vall. 5. — ^aEltulajdonítás gyanúja miatt].

biróné 1. városbíróné (a városbíró felesége); soția judeului; Frau des Stadtrichters. 1570: Eo ele ment volt Byronehoz es teob azzonyokhozis, Az Byrone azt Monta hogy chyak perest Rugez-

tellyek eleoszer az Byrowal kénnyeben veget Ernek [Kv; Tjk III/2. 101].

2. falusbíróné (a falusbíró felesége); soția judelei sátesc/primarului satului; Frau des Dorfschulzen. 1604: Pal Janosne Zent Ersebeti bironi anazonj | pal Janosne Zent Ersebeti bironé Anazonj [Uzt 20/316, 320].

3. udvarbíróné (az udvarbíró felesége) soția judeului domnesc/vátáfului; Frau des Vogt(e)s. 1851: a' még haza nem megyek ad(d)ig főz a' bírone Anika [Kv; Pk 6].

bírós birtokos, birtokló; posedant; inneha-bend. 1670/1740: Homorod Sz: Palon^a Iako emberek ... az egesz telyes Falu minden renden valakik ot lakos és Birós Emberek és a Tekintetes és Nem(ze)t(e)s Urak ... ez ide alább megirt dologban meg bírálnak [Wlt. — ^aU].

bíróság 1. város-, falus-, udvar- v. törvénybírói tisztség/hivatal; funcție de jude al orașului, de jude sátesc, de provizor, de jude domnesc, de judecător; Richteramt, Gerichtsbehörde. 1548: quendam officia primipilatus Byrosagh appellata [Görgény vára MT; SzO II, 82]. 1590: ertettek Biro vramnakis Akarattiat hogy eo kgmenek az Cementre kellettnek Menny, Az birosagnak tiztiben egy ideigh ithon Nem Jarhatna el zemeli zerent [Kv; TanJk I/1. 146]. 1596: Mjoltatúl foghua birosagha rendelek az retet azulta az fjuet ne(m) birtak az nemesek [Szu; Uzt 11/39]. 1650: annak az bironak itt ez szeken residentiat ne(m) tudom. Ergo annak az birosagha ne(m) stalhat, ergo corrualtatni keuanom [i.h. 2b]. 1725: idvezült Milgos Aszszony Barczai Sigmondné Aszszony eo kglme . . Nagy Istvant atta volt Bironak Cseli Városá(na)k Biroság viselésére maga Sánta lévén említett Nagj István nem viselhette el a Biroságot, hanem lévén egy Nagj János nevü Pia, azzal viseltette el a Biroságot [Szilágycseh; TKI]. 1731: magamis tizenhet Esztendeig viseltem Biroságot, magamis ugy szolgáltattam eoeket [Gambuc AF; KA]. 1739: az Jámbar Falu az Biroságotis ream vetették (így!) . . . az sok mindennapi nyomoruság rajtam fordul meg [Zágor KK; Ap. 2 Bél István Apor Péternéhez]. 1755: hogy iff(jú) Sándor Ur eo Nsaga kezde itten gazdás-kodni én a' Biroságból hamar kiestem [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1782: a Dominalis Biro Illya a Birosagrol le mondot, mondván, hogy ő soha töllem fúgni nem akar, mondam Illya a Birosagrol előttem le ne mongy, mert nem én, ha nem eo Nga tett, azért ahoz semmi szom [Baca SzD; Gyl Molnár György lev.]. 1814: Én nem érzem még maig is alkalmatosnak magamot hogy a Biroságot vihessem ezért is küldöm a N(a)gyobbik fiamot méltotasson Bironak eskettetni [M.gyerő-monostor K; GylMiss. Varga Pál dom. bíró lev.]. Hn. 1617: Az varos hataran az Porgolad kapun belol az Birosagh rethi mellett [Abrudbánya; Törzs].

2. falusbírói tisz, vkinek falusbíró volta; func-ția/calitatea de jude sátesc; Amt des Dorfrichters.

1612: Sombori More Gergely falus hitős biro az ő birosagara megh esküt hitire így vall^a [Szász-sombor SzD; KJ. — *Köv. a vall.].

3. udvarbírói tisztségviselés; funcția de jude domnesc; Kurialrichteramt. 1608: wys emlekezik az Kis Peter birosagara kit Kornis Janos teott volt bjroua [Muzsna U; TSb 21].

4. a bírói tisztségviselés ideje; timpul indeplinirii funcției de jude; Zeit des Richteramtes. 1568: az el mult eztendőbe flystych Lőrinc birosagaba, karacson elöth, akor volt az öze vezes Jtúés (!) orban es ötues gergel közöt [Kv; TJK 179]. 1570: Kolb Miklos .. vallya, hogy Borne-myza Byrosagaban eo volt procuratora Syweges Gergelynek | Kadar Gergel hythy zeren vallya fodor Esthwan Byrosagaba volt, hogy az Byro hazatwl Menthene volt az ew hazához Zabo Vinche es Zekely peter, Es Akaranak volt otth Egy Massal vegezny valamy dologrwl [Kv; TJK III/2. 14a, 151]. 1573: Nyreo Kalman birosagaba lowayrol patkokat Bekokat ely loptak volt [Kv; TJK III/3. 140]. 1585: Antonius Ferenczy fatefur Birosagaba Ment volt Daroczy Peterne Sara Azony eozweg koraba(n) eleybe a tanach hazba es haladek lewélet le teotte eleotte [Kv; TJK 4/1. 394]. 1596: Az rethnek faiat Demeter Deak birosagaba vagok le [UszT 11/38]. 1606: egjzer az Keczeti diznot beis yztek vala az Benedek Albert Birosagaba onna(n), es megh tizedlek az var zamara [i.h. 20/70]. 1619: Abrugibanaij Feiernegiebeli Adamosi Tamas Deak birosagaba(n) More Laszlo az .. Bradi Janos reszire valo Boreokseget en altala(m) kwlde megh Valaszuti Istvan Deaknak szaz tiz forintot [Abrudbánya; Törzs].

5. kb. udvarbírói hatáskör; competența judelei domnesc; kurialrichterlicher Wirkungsbereich. 1737: Ezen Gyalai Udvarházhoz szolgáló Jozsag el osztatik 9 Biroság vagy (igazab nével:) Pallér-ság; allya Jóságokra Nemes Kolosvár(me)gyéb(en) Gyalub(an), Lonán, Vistáb(an), Solyom-telkén, Körösfőn, Nagy-Kapuson, Egerbegyen, Hév-Szamoson, Hideg-Szamoson és a Hév Szamosi Havasokon. | Gyaluban két Birosag allya Jóság vagy on a Nagy Biro, Balás György, Kis Biro: Major Illyés, ezen Jóságbeli Jobbágyok [MNY XXXVIII, 368; 1. még GyU 365]. 1745/1760: Mikor náznán-falva Kisfaluddal^a egy Biroság alá öszve ereszkedet, ... a Kisfaludiak a Tere viselés Nagy Léven Náznánfalvával ugy ereszkedet öszve, gondolván aszt, Hogy a Tere viselés könnyebedik rajta [Berz. 17b. — *MT].

Szk: ~viselt bírói tiszttet betöltött/teljesített. 1582: Petrus Gruz .. fassus est En pedig hillen tanachot Adek Neki, fogasd meg a leant, mert the birosag viselt ember vag' polgar vagy mostis Amit a torweny hoz bwntesd meg awal [Kv; TJK 4/1. 34]. 1617 Sallar Janos Zaz fenesy feo biro ... Zabo Gyeorgj, Syház Mihaly, Chinder Janos, Jambor tiztességbelj, Birosag niselit Zemjliek [Szászfenes K; KemLev. VIII. 448]. 1636: Mü Chyeób Janos Szaz Fenesi feó

Biro, Her Simon, Kis Mihaly, Leőnez (!) Janos birosagh viselt személyek [uo.; RDL I. 108].

bírósház közsegháza; primărie, casă comunală; Gemeindehaus. 1742: Mi ... Torotzko várossában lakó Hites személyek ... midőn volnánk a Biroság Háznál, jövének mi előnkbe két rendbéli személyek [Torockó; Bosla]. 1746: Midőn volnánk ... az Birosag haznal törvenj szeket ülven, Jövének mű előnkben ugjan ezen Városunkban lako bajaskado banyasz emberek [uo.; i.h.]. 1758: midőn volnánk p(rae)attingált Nms Vármegyében és Városban a' Biroság Háznál [uo.; i.h.].

bírósl bírói (tisztség után járó); de jude; richterlich. 1848: A Hollosi árok mellett vagyis bírósl láb szomszédi alólrol az ut [Méra K; EHA].

bíróslgazítás falusbírói tisztségviselés szabályozása; reglementarea indeplinirii funcției de jude sătesc/al satului; Regelung der Bekleidung des Schulzenamt(e)s. 1709: Tudode mikor Papai Pal vram igazította it Galfalvá(n) az Birosághot az Nemes vármegye Notariussa Pauli Ferencz vram jele(n)leteben; mellyik reszre ment akkor az Birosag viseles, és mitsoda rendet tót az Nagy és az aprob részek közet hánj Esztendeje annak az birosag igazitas(na)k ..; mostis mellyik részt tartod Szeres(ne)k bírósl viselésel? [Kük. Ks S. 37—39 vk].

bíróslviselés a bírói tisztt betöltése/teljesítése; exercitarea funcției de jude sătesc (primar); Ausübung des Richteramt(e)s. 1709: Tudode .. mikor Papai Pal vram igazította it Galfalvá(n) az Birosághot mellyik reszre ment akkor az Birosag viseles ...? [Kük.; Ks S. 37—39. — A teljesebb idézetet l. bíróslgazítás al.]. 1756: A Biroság Viselés közöttünk fizetéssel jár ugy hogy a ki érdemesebb annak Viselésére tanáltatik az Falu közönségessen egy másra fel vetvén fizet a Bironak flh 12 [Szirb H; JHb LXX/2. 76]. 1760: Az Faluban az Biroság viseles miképpen jár? [K; BLt].

bíróslviselet bíróslviselés, a bírói tisztt betöltése/viselése; indeplinirea funcției de jude sătesc; Ausübung des Richteramt(e)s. 1807 a Condivisionalitast mutatya a Birosag viseletis, az melly rendel, és mértékben viselte a nehai Baronissa része es az irt Szarvadi Familia K. Iklodi része a Birosagot mivel ezen részek egy Csomoban vagynak [Dengeleg SzD; Ks 80. 24].

bíróskodik falus- v. udvarbírói tiszttet tölt be/ teljesít; a indeplini funcția de jude sătesc sau cea de jude domnesc; das Richter/Schulzenamt ausüben. 1708: ugy emlekezem jól reá hogy itt ebb(en) a faluban eleitől fogván nem az Urak részokról, s, biradalmakról viselték annjba(n) (!) a' falus Biroságot mint inkább a' melj részen levő ház

helljen a' jobbagy lakot, s, lakik annak kellet rendszerént biroskodni [Vámosudvarhely KK; SLt AM. 46]. 1733: addig pedig miglen vagy eö, vagy más tanálkozik e mostani biro jo forma, és alkalmas gazdának hallom lenni, már sok időtöl fogva biroskodik [Kv; Ks 99 Endes Péter lev.]. 1761 En három Esztendeje hogy biroskodom; és azon biroságom alatt az Fintoagi Faluból . Roskanyban egy emberis hogy dolgozott volna nem tudom [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1810: a' ki volt a', Korcsomáros, az egyszersmind az it valo Szolgáló emberekre nézve bíraskodot is ugyan akkor vétetett ki az ezen Telken lako ember a' Falu közönséges terhe hordozása aloll is mint Korcsomáros az Udvar részire [Újfalú K; Ks 76 Conscr. 523-4].

bírótetel bíróállítás; instalarea judelui (primaru-lui); Setzung in das Richteramt. 1614/1616: Az új Biro tétel poharara eleitől fogva volt rendelése szaz kö soo, aztis mindenkor annuátim és miolta en rea emlekezem meg attak^a [Torda; RDL I. 100. — ^aTi. a kolozsi só-arendátorok Kolozson]. 1749: Die Pirma (!) Januárii attam az Tanacs Hazhaz mikor Birotetel volt Gyertyat N 10 [Mv; MvLev. Szám. 3].

bírótilalom bírói tiltó-határozat/végzés; hotärire de interdicție judecătorească; gerichtliche Protestentscheidung. 1598: chyreny Sara Chyereny gabor vramnak . iobagitt el foglalhas(s)a . ezben pedegh se biro tilalom se feiedelem misilis leule se patens parancholatiual ualo tilalom ne ellene alhason (így l) [Balázsfa (A.v. F. ?) BN SLt 29. Y 8].

bírság 1. pénzbüntetés; amendä; Geldstrafe. 1567: paranchiolunk nektek hog az feo nepek kezeolettek . az Eotwen penzt az eg'haz hely Lo feyek kedig az huzon eot eot^a penzt Zas Sebesnek epetesere minden haladeknelkwl zokot terhek es birsagok alat az my hyweonknek witezleo Kornis myhalnak ez dologra valasztot zemelnek kezebe zolgaltassatok [Törzs, fej. — ^aÉrtsd: huszonöt-huszonöt]. 1568: azt monda kakas Andras kez vagyok Rea hogy ha azyonyomnal hagyak a fenesy szolot es meg ne(m) bozonkodtatnak, es az birsagotys meg Engedem nekyk [Kv; TjK 218]. 1589: Thudom hogy az birsagot az kapu czinalasaertt fizete az varas [Szu; UszT]. 1589/XVII. sz. eleje: Ha teörtennek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iöuese, miuenek giakorlasanak okaert, . Az mesteris az Ceh mesterek hire, engedelmeknelkwl touab nalla ne tartlassa, ne miueltesse, eöt forint birsagh alat [Kv; KvLt Céhir. II KömCART. 10-1]. 1591 monda Marthon halgas te zena lopo, mert en Adam megh az birsagatis zegient vallasz vala [UszT]. 1594: az Maior biro alat minden fele birsagh neki jart egi forintigh meli birsaghnak az harmada az Bjronak jart [Somlyó Sz; UC 113/5. 6]. 1596: Ennek előtte walo wdökbé eö kemek zekwl meg Jzentek volt Janosj mihalytol ez Jnek :

hogy húzon negy gira birsag alath ne feniegesse se Iobbagyomath se zolgamoth hanem tarcza teöruenihez magath [UszT 11/69]. 1600: kapita(n) vram pechetiwl megh tilta Gergely Thamas Zombatfalwa kepebe(n) az waros biraia elot hogy az malomnak semmiel el ne tekozzolliak tizen kett forint birsagba [Pancsal U; i.h. 15/265]. 1653: Nyerges Janos . monda nekem Am el vittik az eördögök az bestye hamis lelek kurua fiat Meszaros Petert, czak az kuruakon menny hamis bírsagot vont [Ne; KemLev. 1394]. 1697 világosan Constál ezen jobbagy ökör nyuzása az melyírt az Törviny megis bünteté, az melj birsagirt azon ökröt maga az kglmes ur(un)k jobbagya háromszor adta kezemb(e) [Szilágycseh; BK Kömíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1756 k. Bányák és Stompak körül verekedők, vérengzők, kékségért négy forintat, vérontásért 12 forint birsagat fizessenek [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.]. 1770: ha a Falu az Avart gyujtot, ki nem adná, Maga a Falu fizesse meg a birsagot és az kárt is [Nagyesküllő K; Léssai lev. V/10].

Szk: ~ba ejt bírsagot rötat vkire. 1634: Mirzie Zania contradicala Mellírt törüenbe hiua Boer Peter Uram es az utan törüeni szerintys el Nieri söt meg birsagban eyte hogi Apellalt volna nem jut eszembe [Récsé F; Szád.] * **~ban von** bírsagot vesz. 1638 k.: Az tizttarto harom tallert vont rajta birsagban hogy pwnkeostben bort kezdet ki magáét, holot az feiedelem borat kellet volna akkor arulni [Bogártelke K; GyU 41] * **~gal vet** bírsagot helyez kilátásba. 1572: Mynek penygh hjttanak parancholattal Es weteottenek Byrsagalys hogy el Mennywnk [Sálvásár K; KP] * **~on marad** büntetéspénz-fizetésre elmarasztalódik. 1570: fodor Esthwan Birosagaba Vegh Katalin 20 fl Maradot volt Zas Gergnel ellen, . Azvtan fylstich lörinch Birosagabanis . Birosagon Maradot volt, ver Tetelert, De Nem Thwgia Myn Maradot volt [Kv; TjK III/2. 6] * **~on maraszt** büntetéspénz-fizetésre (el)marasztal. 1589: berze Matte hatalmo(n) es birsagon marazta az varast mielhogy . az Rett kapuiat berakatta vala Draga Mate az biro varas akaratiabul [Szu; UszT] * **~ot elkölt** büntetéspénzen szerzett ételt-italt elfogyaszt. 1790: a' Szöllös Gazdák . . . Birsagat el költeni egyben Gyűlnek [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76] * **~ot iszik** büntetéspénzen szerzett italt megiszik. 1760: az korcsomám alkalmatosságával nállam ivának az Falusiak birsagot [EMLt] * **~ot kimond** büntetéspénzt megítél. 1568: mikor az birsagot ky mondak, vg monda ötues orban hogy mas biraia vagion neky halotta(m) az protestalast ötues orbanatul [Kv; TjK 179] * **~ot megad**. 1760: a' minaphan valami Törvény lévén, a' kik Convinkalodtak, el hívának az kortsomara hogy meg adják birsagot s megis adák [Ks 17. XXXI] * **~ot vesz** rajta. 1591: hallotta teolle, hogi az Isten vgi segíllie megh eoket az meli igazan veottek raitok az birsagot [Kv; TjK V/1. 62] * **~ot vet vkinek/vkire** a. büntetéspénzt ró. 1568: hamis hitonek monda, eotues gergel, es ezen közbe az Ceh közikbe alla

es meg bekeltete őket, egymast meg követek, es mindeniknek birsagot vetenek. Egyeb fele vetkeyt mongyak vala ötues orbannak, ezeket mind özue tudua(n) vgy vetetek az birsagot rea [Kv; Tjk 179]. — **b.** büntetéspénz-fizetést helyez kilátásba. 1596 Bardochfalui Janossi Géorgj es Janosi Mihaly Peter keozí az zek huzon negj ghjra birsagot vct ne fenyegetsek haborgassak egymast es zolgaiait, hane(m) teorue(n)hez tartsak magokat [Uszt].

2. (tiltott legeltetésért) zálogolás, zálog; seches-trare/zálogire (pentrú pásunat interzis); Pfandung (für verbotene Weide). 1684 Birsagban vet járomba fogható Tulok nr 2 [Porumbák F Ut].

birság-honoráriumpénz kb. büntetéspénzből szerződéses tisztségviselőnek fizetett tiszteletdíj; onorar ce se plătește din amenzii celor care indeplinesc anumite funcții pe bază de contract; Pfandungshonorar (gezahlt dem Dignitar aus dem Strafgeld). 1671: Szarvasi kezebe(n) Adamt fizetésre, Fogarasi Birsag Honorarium penzt kilenczven Nyolcz forintot [Ut].

birságium büntetéspénz; amendă, gloabă; Straf-geld. 1700: Dálnoki Daniel Ura(m) N. Déés Varassa Feő Had(na)gya fogadta meg anniversalis Procuratoranak Almasi Istvan Uramat, fizetése lesze(n) a' birsagiumok(na)k tertialitassa [Dés; Jk].

birságkanca iapă ținută în gaj pină la plata amenzii; Pfandstute. 1680: Egy eorogh szepe birságh Kancza [Radnót MT; Ut].

birságlás büntetéspénzszedés; percepere de amenzii/gloabe; Auferlegung/Einhebung der Geldstrafe. 1653: Intem annakokáért mind mostany és ennekutánna lejendő Gondviselőimet, Biráimat, kenézimet, hogy Jobbágyamat illetlen exactioval, birságlással ne bánták, se földemről s birodalmom alól azzal el ne kergessék idegenitcsék [Cege SzD; Wass 18 Lapos vidékére von. ut.].

birságlol 1. büntetéspénzt ró ki/szed; a stabili-percepe amenda/gloaba; eine Geldstrafe über jn verhängen/einheben. 1585: Az Juhott penigh Adegh Jartassak oth Ahol az felekiek Iartattiak az Iegzet es ky Mert hatarban, ha pénig Azon kiweol tallalliak egieb feőldeón mindenewt haychak es birsagolliak [Kv; Tan Jk I/1. 14]. 1588: ha ky eheoz Nem tartia magat, Biro vra(m) eeros bewntetessel birsagollia [Kv; i.h. 82]. 1592: Mikor el Indulank eorzeni kerde az Capitan az tizedesteol, ha mind ot vadnak az eo tized allia. Az Capitan meg hagia hogi megh birsagolliak akki ott nem lezen. Azomba oda Iuta ferencz, es monda, vay ne birsagollianak mert en megh allom az en heliennett [Kv; Tjk V/1. 252]. 1666: szeginy emberinket mostis fogdossák, büntetik birsagollyák, hat forintra, nyolczra es Tizen kettőre is megh büntetik őket [Thor. III/3 Thoroczka Mihály, Péter és István a fej-hez].

2. (meg)ver, veréssel büntet; a bate; schlagen. 1746: De nem csak a Marhakot birságlolta, és trak-

tálta ily törvénytelenül, hanem az embereket is akár mely kitsin dologért az hó! találta ot verte meg [Szentegedy SzD; Wass 6]. E jelentésre nézve l. még *megbirságlol* al.

birságlolt büntetéspénzzel megrótt; amendat, globit; zur Geldstrafe verurteilt. 1589/XVII. sz. *eleje*: Hogy ha peniglen az illien birsagolt szemellek elegendető zalagot adnak az Ceh Mestereknek az eő vétségekért, ki ki mind azon esztendeoben Uy Ceh Mesterek valasztása eleőt tartozzék azt ki váltani [Kv KvIt Céhir. II KömCART. 25 – 6].

birságlottatik pénzbüntetéssel sújtatik; a fi amendat/globit; mit Geldstrafe verhängt werden. 1583/XVII. sz. *eleje*: Ha ky penig keőzzullunk ott^a nem lenne es az Ceh tablaia hon erte uolna, uagy e<o> magat uagy feleséget huzon eot penzel birsagoltassek, ha elegendő okkal magat nem mentethy [Kv; MészCLev. — *Ti. a temetésen].

birságos (törvénytelenül) birságloló; cel care amendează/globește ilegal; (gesetzwidrig) Geldstrafe über jn verhängend. 1701 reszeges ember birsagos ember volt huzo vono magat hivato ember vala [Bözödújfalú U Pf].

birságpénz büntetéspénz; amendă, gloabă; Straf-geld. 1669: (Administrált) fogarasi boérok székin esett birságpénzt, fl. 87/64 [AUt 12 a fog-i jövedelem elszámolásában].

birság-proventus pénzbüntetés-jövedelem; venit din amenzii/gloabe; Ertrag aus Geldstrafe. 1677 Fogarasi kapitány ad(mini)str(ált) Birságh proventust f. 159/66 [Ut].

birságszedés büntetéspénz-felhajtás; percepere a amenzilor/gloabelor; Einhebung von Strafgeld. 1571 ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... ereoltettesek es kynzasok nagy sok kylemb, kilemb es giakron raitok valo eles zedesek [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly.]. 1590: Ezeknek is egj modgiok vagio(n) az Bogartelkjekkel, mind birsagh zedesbeól mind teőruinjek foliasabol [Jegenye K; GyU 25] Birsagh zedessel vgj elték^a pechet ne(m) beochylles fl. 1. kek mutatas d. 40. Az biroe harmada az birsagnak ket Reze az tiztartoe [Mákó K; GyU 27. — *Ti. mint a többi faluk]. 1632: Eleitől foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feőlde birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott. Kék Birsagh uolt f. 1/20. Ver birsag uolt f. 4. Felesegtől ha elualik cononalt ember f. 12 Ha penigh cononalatla(n) ualik el f. 6. Louatt az ki Lop f. 40. Tehen lopas f. 6. Dizno lopas f. 6. Juh Lopas f. 3. Meh Lopas f. 3. Ha Boer Boeron hatalmat cselekezik f. 12. Paraszt ember hatalma f. 1. Az ki mas ember leanniat el ragadgia, uagy fejet vezik erette, uagi solvit f. 40. Az Kapitán peczetit az ki meg nem beőcziwll f. 12 Uduarbiro peczeti marasztasaga f. 1 [Grid F; UC 14/38. 6] Birsagh

szedesbennis az teőb Fogaras feölden leueő Teőrienueu elnek [Ohába F; i.h. 18].

birságvétel birságszedés, büntetéspénz-felhajtás; percepere de amenzi/gloabe; Einhebung des Strafgeld(e)s. 1571 ele Zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes karulioknak eolveknek solymoknak keresesekre es zerzesekre fogsagokkal birsagvetelekkel ereoltettesek es kynzasok [SzO II, 330 a székelv nemzet foly.].

birsalma 1. birsalmabokor/fa; gutui; Quittenbaum. 1851 13 bokor birs alma, 3 dió, egy körte [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

Hn. 1700 az birsalma nevű oldalon [Kisludas AF; EHA].

2. birsalmagyümölcs; gutuie; Quitte. 1724: Ez alkalmatossággal küldöttünk Ngd számára kevés Szőlőt baratzkot, almát, birsalmát, körtvélyt [Ne; Ks 83]. 1738: az Aszony .. ed nihány Bisalmát küldöt Ngod(ua)k [Papolt Hsz; Ap. 2 Jeszenszki Pál Apor Péternéhez]. 1747 küldöttem .. egy néhány bisalmát [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.]. 1748: Bis alma Metr 16 [Szászsztyakab SzD; Told. 11/95]. 1770: A bis Almát is mind szépen kézzel .. le szedettem [Esztyén SzD; i.h. 29]. 1771 Bis Alma is leszen [i.h. 5a].

3. birsalmabefőtt; compot de gutui; Quittenkompott. 1841 visznek még egy Kanta mustba fött Bús almát [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó lev.]. 1848: Két üveg fött Dio nádmézzel 3 fontal. 2 rft. Málna két üveggel ... 2 rft. Veres Szőlő bé fött két üveg 2 rft. .. Bé fött Birs alma négy kupás üveg. 4 rft. [Görgénysztimre MT; Born. E. XXIVd].

birsalmacsemete birsalmamagonc; puieř de gutui nealtoit; Quittenpfropfling. 1727 Oltott Cseresznye fa nro 4 Bis alma csemete 12 [Csákigörbő SzD; JHbK XXVI/13. 12]. 1832 Bisalma Csemete [Szentmihálytelke (K MT?) HG].

birsalmafa gutui; Quittenbaum. 1741 Betsüsitik ezen Szőlő hegjet a Baratzk, Bisalma s vadalmafák [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. 1772: edgy magon költ Birs-alma fa [Mv; D. 5. XVII. 3]. 1715: Bis Alma fában oltott törpe körtvély fa 1 [Görgénysztimre MT; Born. G. II. 20].

Hn. 1722: a Birsalmafánál (sz) [Farkastelke AF; EHA]. 1745: A Bisalma fánál [Krakkó AF; EHA].

birsalma-liktarium birsalmabefőtt; compot de gutui; Quittenkompott. 1649: Rakoczy Ferencz Bő Naga szüksegere Bis Alma Liktarmott, Vagott Bis Alma Liktarmott [Kv; Szám. 26/VI. 119–20]. 1676: Birsalma liktarom(na)k merte(m) Szekfüvet harom lotot Lib. Nr. 3 1/2 [Uti 15]. 1697: Holmi edenyekb(en) Bis alma licitar(ium). Törött bis alma licitar(ium) [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4]. 1736: Liktariumok. Egy zöld Fazékban Medgy Liktarium just(is) 2. Két fazékban bisalma licitarium cir. just(is) 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 96].

birsalmapogácsa (keményre főzött) birsalmakocsonya; jelu de gutui; Quittengallerte. 1736: Az Űr Házáb(an) ... Bús alma Sajt 2 Bús alma pogácsa 4 [Várhegy MT; CU XIII/1. 102].

birsalmás birsalmakert; livadá de gutui; Quitten Garten. Hn. 1768 az Birsalmásban [Krakkó AF; EHA].

birsalmasajt (keményre főzött) birsalmakocsonya; pastă de gutui, chitonag; Quittenkäse. 1736: Az Űr Házáb(an) Bús alma Sajt 2 Bús alma pogácsa 4 [Várhegy MT; CU XIII/1. 102]. 1746: Egy fél bisalma sajt [Vargyas U; DanielAd. 257]. 1820: Ött birsalma sajt [Mv; Told. 19]. 1821: Bisalma Sajt kettő [Veresegyháza AF; i.h.]. 1848: Birsalma sajt két és fél font 4 rft. 30 xr [Görgénysztimre MT; Born G. XXIVd].

birtat bírat, birtokoltat; a pune/face să posed; besitzen lassen. 1591: a' diofaknak haznatt, Es egeob (!) giömölchöket, Birnik (!) nem Engette .. harom eztendőtől fogua, Egieb idegen Emberekkel Birtatta mindenestől fogua* [UszT. — *Ti. az örökséget, azaz telket]. 1596: az en Rezemeth az kikuel birtatnj akarja szabad legyen w es welle [i.h. 11/101]. 1597: ne legien keső az mezey földeknek es erdőknek to heljnek uicinussat meg neueznem* ez engem ilyen uere il(!)et mert az en atyam azt mind halalaig birta, mint őuet, atyamrol en ream maradat en es birtam kit ugjan te ueled birtatam te kezedből uarta(m) az en Jozagomnak haznat, megis atad ennekem nem tudom micsoda oka Ig uőted kezembe akaratom nélkül. [i.h. 12/73. — *Ti. a törvényes szék előtt]. 1604: ez volt az en procuratoromnak Imre Janosnak vetsege kibeol meg hittam* hogy az hul azt mongia volt hogy zabad volt az en Attiamfia Bartha Gergely kiwel birtatta az eoreokseget, s ha elne most sem ellenezne(m) valakiuel birtatna, de most az vyob procuratorom által azt mondo(m) hogy nem engedem az en Eosteol marat Eoreokseget hogy idegennel byrtassa mert en ream zallot verre az Eoreokseg [i.h. 18/5. — *Ti. törvényszék elé hívta, idézte]. 1692: Azon helyett Lázár István jobbagyval ha békességesen birtatta volna mind eddig vagy pedig ellenzetek-e magat eő kglmet vagy jobbagyt felölle ? [Vasláb Cs; LLt Fasc. 160]. 1750: az mely Szántó földeket az Exponens Űr nem bir a masokkal is nem birtat a szántó földet .. a Mlgs Űr nem birta mással sem birtatta [Szováta MT; Berz. 11. 79/4]. 1772: az Bentzédi^a joszágnak felső felit birtattya .. Miklos István nevű jobbagyjával [EMLt. — *Bencéd U]. 1799/1802: a' Dósa Adám jussát küben meg vette volt Barátosi Űr itten Makfalván vele birtattya arendaba minden Esztendőben 50. Ötven Forintokat fizet Barátosi László Űrnak [Makfva MT; D. 6].

birtathat bírathat, birtokoltathat; a putea pune/face să posed; besitzen lassen können. 1752: A Contractusokban Specificalt Erdőkett az mltó-

sagos úr, és Successori pacifice birhassak s birtathassak Eö Natságok [Aranyoslóna TA; JHb XVI/47].

birtok 1. birtoklás, bírás; posedare, posesiune, stăpinire; Besitzung. 1560: magyar frathan es ohla (!) frathan, a' mynt ennek előtte byrodalmok wolt, mostansy wgyan birtokok alat legyen, ez felwl megh mondot hazhelnek kwwle, bekesege wasagaban legyenek [K; SLt S. 4]. 1569: Az leweleknek Eleő Adasarwl Jgy Jgyenesedenek, hogy Kwn Ferench Ew maga Ezen megh Eskedgyek, hogy Minden leweleketh kik Iztrigyi Janost Jllethnek, kik Ew nala wolnanak, Awagy Egyebwth Ew birtokaban megh Adna [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. 1597 Pestesy Janos Az Jozaghrul valo leweleketh, az ky ew keziben es byrtokaban volt meg ada my eleotteonk [Galac BN; WLt]. 1604 yeottek uala az Alperesek, fiatalos kert neuy helibe es az chur Balas kerte neuy heljeben el folio vizre, melj ket megh neüezett heljek en birtokom alatt Vadnak Zentleleken Vduarhelzekben [ÚszT]. 1649 Kendi Kristina halala vtan Szilvasi Andras vra(m) foglala el a keresdesben levő malmot, es ő kgme bira, es ugyan az ő kgme birtoka alatt egethis el, es az ő kgme neve alatt vala, es ő kgme birtokaba az malo(m) [Borsa K; TGsz 51]. 1758 semmi némű abból következendő kár, terhe ne feriallya Tar Gergelyt, hanem Csegezen resziben excindalt Jozzagok bekességesen kezinel es birtoka alat maradhassanak [Asz; Borb. I]. 1768: az ő birtakában volt [Maroscsapó KK; Berz. 3. 7. C. 7]. 1778: Angjal s Vas Urak birtaka alatt volt [H; BK ad 465 vk]. 1783: a Szolg(á)lo emberek ... az Exponens Aszszony ő Nga birtakába jüttek [Buza SzD; Csáky-per 110. L. 17]. 1791: azon kaszálló birtakából^a el esnék [O.kocsárd KK; Berz. 9. Fasc. 73. — *Uo. még birtakáb(an) és birtakától alak is]. 1796: birtaka alatt volt [Dés; DLt 52/1809]. 1803: Préluká Telháruluy azon havasokkal határozodik, a' melly régen a' Molduvaiak birtokjokb(an) volt [Toplica MT; Born. XVc. 1/34]. 1806: azért van Birtokokban az utrumnak 10 pontyában eléggé szomszédosított kaszálló hely, hogy ... Siménfalvi Antal Ur ... el zállagosította volt [Gálfva KK; Kp II. 71]. 1811: nem adá birtokábo^a [Szentháromság MT; Sár. — *Uo. kárbo alak is]. 1812: azan szegéletbeli bolt Birtakaban volt Néhai Boznyák István Testvéremnek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1835: a privatusok(na)k birtokakban lévő Hellyeken [Asz; Borb. II]. 1859: ha a fenn irt summát Szt. György nap előtt két hetekkel vissza fizetendém. — az föld birtokamb(a) vissza szál [Sinfva TA; i.h. I. Kerekí Moses jegyzete]. 2. földbirtok, fekvőség; proprietate, funciáră, moşie, posesiune; Gutsbesitz. 1803: a' Puskás Urak most említett birtokjokon fellyül [Várhegy Cs; Born. XVc/1]. 1809: mű is az Haza Törvényei szerént, a több Immunis Nemeseikkel edgyüt az Adozás terhe alol pihenésünket érezve birtakáink-haz képest Insurgálni tartozunk [Asz; Borb. II]. 1814: zallogosítat külső birtakán [Nyárádsztlászló

MT; Sár.]. 1815: a' menyiben az Helly állása, és a' körüllette lévő birtokok mutattyák ... bizonyosan az Uradalomhoz tartazzék [Hodák MT; Born. G. XV. 13]. 1865: Kedves unokámnak Antos Klárának hagyom b) Bányabiikki és Pusztaszent Mártoni öszves birtokomat, az ezen birtokok után járo mindennemű kárpótlással együtt c) Somlyó Ujlaki öszves birtokomat [Kv; Végr.]. 1877: mű eladgyuk egy Darabotska külső haszonny vehetetlen birtokunkott [Szováta MT; Bereczki József lev.]. 3. tulajdon; proprietate; Eigentum, Besitz. 1570: Ewa azzon Kalmar ferenchne, Ezt vallya hogy Ewis Lakot vrawal egetembe Az vrbéger gergel hazaban, Es akkor Besterchey Georgh Byrtokaba volt az haz ... es evys neky fizette az haz Berth [Kv; Tjk III/2. 72]. 1800: Mlgs Grof Malomvizi Kendeffi Elek Ur Erdő Sz. Györgyi akkor Birtokába volt Rész Jozsága édes Gyermeke Birodalmába jött által [Mv; TSb 24].

Szk: ~*aba foglal*. 1807: azon darab tseplesz Erdő és Csere bokrot ... birtokokban foglalák | ezen helyet mi előttünk magok birtokokban foglalak, és onnan bennünköt mind az Falunak egész Hitésségit 's általunk az egész falut Solemnis protestatio mellett el tiltának [Árapatak Hsz; LLt Fasc. B. no. 28] * ~*aba száll*. 1846: kedves Leányom Klári ugy tractálja ezen Jozságot hogy kedves Kereszt Leányom Báro Bornemisza Susika Férhez menetelekor minden terület mentve szálljon birtokába [Kv; Végr.]. * ~*aba vehet*. 1863: Domzsodi Mária és testvér unokám Pap Ignátz halálom esetében a' töllem-altalom nékiek hagyományozott részeket rögtön birtokukba vehessék [Kv; i.h.] * *keze és ~a alá kerít*. 1802: Josika Imre ur ő Nsga bizonyos Részeket appropriált és a Komjáztzei Familia béli vérek s ennel fogva az Exponens Ur Össi Successiojának tetemes praecjudiciumára keze és birtoka alá kerített [Torda; JHb XIII/9].

birtóka (szilva)bingyó/bincsó (éretlen, elkorcsosodott szilvaszem); prună nedezvoltatá/pipernicită; kleine, unentwickelte Pflaume. 1792: Birtóka: birtyóka, bába szilva; ragyaütött, el fájult szilvaszem [SzD^a]. 1838/1845: bab szilvaüszög, mit másutt — gondolom helyesebben — *birtókának* neveznek [MNYTK 107].

Ez utóbb i.h.-en megadott jel. nem szabatos; helyette a MTsz-ben rögzített és erdélyi nyj-i gyűjtés során a szerk-től is lejegyzett pontosabb jel. került értelmezésként a címszó után.

birtokabeli vki birtokában levő; care se află în posesiunea cuiva; im Besitz befindlich. 1846: a Pálffy Lajos Ur birtokábali Száento [U; Pf Sz. Mihályi Pap Sámuel hites ülnök kezével].

birtokatlan ingatlan nélküli; fără proprietate imobilă; besitzlos. 1810: Első régi, egész Telek Lakik rajta Fogados és egyszers mind az ide valo Dominális Bíróaságot vivő Birtokatlan Nemes Pap Ignáth [Doboka; Ks 76 Conser. 227]. 1822: mindnyájon ide való születésűek, és birtokatlanak |

Márkus János — idegen születésű ugyan, de birtokatlann, — Taxás házba lakik [Dés; DLt az 1821. évi iratok közt]. L. még *birtoktalan* al.

birtokháborítás tulburare de posesie; Besitzstörung. 1872: Gondnok afiának szoros kötelességévé tétetik a tettes kitudása s annak t. Hankovics György ügyvéd általi bepereltetése birtokháborítás címén [M.bikal K; RAK 298].

birtokív kataszteri ív/lap (ingatlan helyrajzi adatait és területének méreteit tartalmazó okirat); foaie/coală catastrală; Besitzbogen. 1861: a birtok ív szerént sajto alatt intre határ (k) [Csombord AF; EHA]. 1868: Mind két munkálathoz a papok nyujtsanak segédkezet, bérlistákat a bérkimutatáshoz szükséges birtokíveket, conscriptiókat tartásuk készen, hogy ezek hiánya miatt a munkát ne hátráltassék [M.bikal K; RAK 167 esp-i kl].

birtokkő (birtok)határkő; piatră de hotar a unei proprietăți funciare; Feldmarkstein. 1641: a Turbuczaj hattart az birtok kövigh hattak [Csokmány SzD; JHbK VIII/8].

birtoklat birtoklás, bírás; posedare, posesiune; Besitz. 1862: minden bár hol is találhathato ingo és ingatlan birtokunkban egyenes örökösöm maradjon, az én kedves nőm Tamás Anna, oly moddal, hogy ő a meg maradtott vagyon birtoklatába senki által is ne háboríttathassék, sem atyai sem anyai rész kiadására ne szoríttathassék [Kv; Végr.].

birtoknok (föld)birtokos; moşier, posesor (de pământ); (Guts)Besitzer. 1837: Mint hogy mind a Jozságot el Zállagositó mind pedig a' Zallagban vevő Urak, külön birtoknokká válnak Also Szótsón olyan formán edgyeznek meg az határon létező Erdők hasznában, hogy a' Also Szótsón lévő egész Szepesianum Jozság után osztály szeresen jutando erdőbéli haszonnak egy aránti részese-dése légyen [Dés; Bet. 5].

birtokoeska kicsiny birtok; moşioară; Güthen. 1806: ezen birtokoeskát Seboss Uram birta [Nagymon Sz; Bál. 68].

birtokos I. fn földbirtokos; moşier, proprietar de pământ; Gutsbesitzer. 1812: Birtokasak és Lakosok. Birtakasok [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1814: Közös^a más Birtakasakkal [Omboz SzD; CU. — ^aA föld]. 1816: el hiszem másak a több birtokasak el igazittyák Férjem nélkül is a mint jobbnak látták a' privatusok(na)k birtokakban lévő Hellyeken kívül ami osztatlan földek voltak azokból a Felső Sinfalviak edgyütt részesedhesenek az Also Sinfalvi Birtokasakkal az Exponens Birtokasok Elei ... akkorba kevés Számuak valának [Asz; Borb. II]. 1831 a tulavizi dírab, darab arendaba adatott Földekből a Birtokasakkal tégyenek cserét [Dés; DLt 904 mell.].

II. mn (jelentős) földbirtokkal rendelkező; care posedă pământuri multe; über (bedeutenden)

Gutsbesitz verfügend. 1799: minden esztendőnek kezdetén a' falunak közönséges szükségéi magának a' birtakos Nemességnek vigyázattya, alatt a' falu Lakossaira fel-rotassanak [AszLt Nr. reg. 207 gub-i nyomt. 6014, 6463]. 1806: ha az oskola Mester magát jól Viseli, a' birtokosabb és tehetősebb gazdák bővebben is Segittik [Szilágyszeg; SzVJk 134]. 1823: a mi Eleinknel törökösőbb Birtokosabb Rákoson és Also Sing folván nem volt [Aranyosrákos TA; Borb.].

birtokosasszony földbirtokosnő; moşiereasă; Frau des Gutsbesitzers. 1816: az Urakat és Kegjelmeteket az Exponens Méltóságos Birtokos Asszonyak és a Nemes Közönség ezennel cum protestatione admonealtattyák és Inhibealtattyák [Asz; Borb. II].

birtokosság 1. a birtokosok összessége; totalitatea proprietarilor de pământuri; Gesamtheit der Gutsbesitzer. 1835: Várfalvi Tkts Barla Bénéámin Ur az Also Sinfalvi Birtokasságnak fő Biztossa es az Also Sinfalvi elpusztult Falu Praedialis Hellyének Birtokassai [Asz; Borb. II]. 1864: Szárhely községe külhavasaival határos Ditro községével ... illetőleg az Oláh Topliczai birtokossággal [EHA].

2. vkinek birtokos volta; calitatea de posesor; Besitzerwesen. 1807 nem Gondolván az Exponensek örökös birtokosságakkal [Aranyosrákos TA; Borb.].

birtoktalan ingatlan nélküli (személy); (persoană) fără proprietate imobiliară; besitzlos. 1843: Karacson Juvon Tit Varo Moses Urnál szolgáló birtoktalan [Bágyon TA; KLev.]. 1847: a Tekintetes Hadnagy Ur még piromgat hogy ha sürgetem a' Tekintetes Tanács határozata tellyesítését edgy birtoktalan s megeshető hogy ha sok pénzt feltsalhatott el illanto emberért [Dés; DLt 617]. — L. még *birtokatlan* al.

Ha. 1850: Birtoktalanak [Dés; DLt 1061].

birtokviszony rendsz tbsz a földbirtok birtoklásával kapcsolatos állapot; situație/relații de posesie; Besitzverhältnis. 1848: minthogy még akkor midőn közöttünk a' csere kötés tétetett, a' birtok viszonyoknak ilyen fordulatra^a senki sem számíthatott — reméllem nem fog ötsém uram Jóg és igazságtalansággal vádolni, ha most azon cserebéli kötésünknek fel bontására uram ötsémet atyafiságoson fel szóllitom [Ipp Sz; Végr. Veres József lev. — ^aTi. az úrbéri törvény megjelenésére].

birtóka I. birtóka

bislet alá s fel/ki s be jár, koslat; a se foi; hin und her gehen. 1792: Bislet koslat, jár alá s fel [SzD^a]. 1838/1845: Fislet, feslet = bislet, vislat, koslat; ok nélkül ki s bé, ide s tova járkál [MNYTK 107].

biszerika I. beszerika

bisziók bazsalikom; *Ocimum basilicum*; busu-
ioc; Basilikenkraut. 1719: Valamikor Hazabol
Dögös időben Emberek közti kimegyen az Ember
Szegény Legény Dohant, Basalicumot, melyet
biszióknak is hinak vagy örmény Gyűkeret, vagy
Livisticum Gyűkeret vagy tsak Fenyő magot
ropogasson [Ks 54. 84 Medica instructio]. 1745:
Virágok között edénybe épen valamire valót nem
láttam; olá rozsát, Eszter parét, bisziókat s a
félét, az melyet én kihányatok a kertemből [Danielo
235 Daniel Istvánné Bécsben írt naplójában] |
(A) párnákat* töltötték meg ő kegyelmek az követ-
kezendő jószagu kertbéli füvekkel ugymint: mir-
hával, asszu rózsával, majoránnával, ispikinárttal,
székfűvel, bisziókkal [Ne; i.h. 226 Daniel István
apósához gr. Teleki Sándorhoz. — *Halotti pár-
nákat]. 1813: Vagyon egy jó Zsendely fedél alatt
lévő és Téglából rakott oldalú üveges virág ház

Ezen Házban a' következendő virágok
vagnak: Sárga violák Tizen kilentz cseréppel
Patkontza veres violák negyven cseréppel
Bisziók két cserép [Koronka MT; Told.].
Sz. 1771 Bisziók Ferentz Czigány [Dés;
RkAk 20]. 1789: Theresia Bisziók [Dés; i.h.
90]. 1800: Clara Bisziók [Dés; i.h. 124 cig.]. 1831
Josephus Basziók [Dés; RkAk 27]. 1839: Iuliana
Bosziók [Dés; i.h. 45]. 1840: Anna Bosziók [Dés;
i.h. 47]. 1846: Iuliana Bosziók [Dés; RkAk
157]. 1851 Basziók Anna [Dés; i.h. 185]. 1853:
Bosziók Anna [Dés; i.h. 192]. 1874: Jasko Márton
Buszujok [Györgyfa K; RAK 168].

bitang I. fn I. fattyú; bastard; Bastard. 1574:
Meg Janos kyrál Elteben volt . . . Azkor az
Zwkiak Siteo hazaban veot volt fely egy Ely wetet
gyermeket Lwcha azzony meg az eo vra feddete
hogi myert tart az fele bitangot, ha akar tartani
tarcon keresten Ember germekek [Kv; Tjk III/3.
334]. 1743: Kichin Annok Sokáig mind Simon
Péter Uramot szolgált és s.v. egy gyermeke vala
bitang kit hinak Kökösi Jánosnak [Uzon HSz;
Kp I. 148]. 1798: Dosa Ádám Uram soha meg
nem házasodott, hanem örökké nőtelenységbe élt
's él mais, és így a' melly gyermekek Bernad Ersé-
betholt születtek tsak fattyu Dosák és Bitangok
[D. 6 Vall. 103] | Bernád Pentso első Férjétől
olozs Tamástól lett el válása után soha senkihez
Törvényesen Férjhez nem ment, hogj Bitangjai
Felesen voltanak aztis tudom [Kakasd MT; D. 6].
1801 Sándor Jantsi Bitang . . nemis esmérte
kitől tsináltatott [A.várca Sz; BfR 130/1]. 1802/
1806: Bajka Susánnának, Bitangjai vagnak,
egyiket a Csigojában a réten a másikat a Gabonába
szülte [Dálnok Hsz; Kp IV 317]. 1802/1816:
Rápo Katátis jól ismértem azt tudom vilá-
goson, hogy egy Betsülletes személy, ám bátor
két Bitangjai lévén, annak utánna betsületesen
férjhez ment, mostis betsülletes aszszony [uo.;
i.h.]. 1844: törvénytelen ágyassa Sebe Rákhel
már ötödik bitangjával hozos* Szakmári Ferentztől
[A.sófva U DLt 1440. — *Uo. alább még így:
már a negyedik bitangjával hozos* tölle | ágyasa
most tölle a' negyedik gyermekkel terhes. — *Olv.:

hozós]). 1888 Sajgo György bitang [Györgyfa
K; RAK 344].

Szk: ~ba csinált. 1755: bitangba(n) tsinált
gyermek [Udvarfva MT; Berz. II. 85/5] * ~ban
kap. 1682: Sipos Janos, ennekem fiam, de en csak
ugy bitangb(an) kaptam volt, ennekem ennekem*
fattyu gyermekem [Marossztygyörgy MT; Bál.
55 Borszontzul Istvánné Bukur Piroksa (45) vall.

*Így kétszer]. 1688: Bagia Giöörnét az ő hites
ura Bagia Giörgy . . hitetlenül el hagyván, azon
iobbágy aszszony fattju fiát, az alat bitangban
kapta volt [Nyáradsztlászló MT; Sár.]. 1712:
az kérdőbe(n) forgo Balog Mihályt az Annya
csak bitangba kapta volt [Nagyegrestő KK; Bet.
6]. 1728: az ifju Czegze Janos es Jakab ides Ap-
joknak az hütös felesége it nalunk Seljeben*
özvegyen marada es egy nehány esztendokig özvegj-
kedvén egj Balog Janos nevű ide valo jobbajj
legenjtől bitangban kapa egj fiat azon Balog
Mihalj záb Gyermek [Bet. 7. — *MT]. 1741 hal-
lottam . . hogy Dumitru az Annya az ur(na)k
egj Muczok nevű Jobbágjától bitangban kapta
volna [Glédén BN; Ks 7. XIX] * ~ban születik.
1801 uj Paraszt Sándor Jantsit jól esmértem,
bizonyos az hogy Bitangban születet volt, Annak
okáért elis volt vetve, az Annyanem tartotta [Er-
dösztgyörgy MT; WH] * ~ot vet fattyat szül.
1802/1816: Bajka Susanna ide Dálnokban
indulván azon utyában egy Bitangot vetett, s
az után is lett még egy [Dálnok Hsz; Kp IV 317].

2. átv, becsm kakukkfőka; ou/pui de cuc;
Kuckucksei. 1820: az a' hir eredvén, hogy .
Rákosi Papné Tiszt. Ferentziné Aszszony azt
beszéllette volna, No a' Bároné a leg első Aszszonyt
választotta volt Kereszt Anyának, 's éppen az
utolsot kapta meg, de jo ez egy bitangnak [Kercsed/
Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48]. 1843: azt monda
ja Lörintzi Josef ur a fiahoz beszélve mitsoda Grof
— nem Teleki nem grof csak bitang [Moson
MT TSb 49].

3. kóbor/gazdátlan állat; animal de pripas;
herumirrendes Tier. 1756: láték négy nagy jo
Jármas Bivalokat . . s mondák Bitangoknak
lenni még Husvét elottól fogva [Kendilóna SzD;
TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1777 a
Barcsai határba rá tanálván egy pár ökörre gondol-
ván hogy bitangok el hajtottam [H; Ks 114 Ve-
gyes ir.]. 1806 a' Kantzát Bikatzán a' Te(kin)t(e)-
tes, Eotves Ur Udvarában meg találták mint
bitangot [A.várca Sz; BfR 130/1]. 1818: Juon
Padure panaszol Juon Borta ellen egy Berbétse
kerestében meljet mint Bitangot ki adott [Iszk-
rony H; JF 36 Prot. 24].

4. gazdátlan, jogtalanul birtokolt állat/föld;
animal de pripas/pámit fără stăpin, deținut fără
drept; herrenloses Gut/Tier. Szk: ~(já)ban bír.
1686: Bizonyicsa megh az A. hogy citatorijab(an)
specificalt szánto es Kaszalo földeket az I. eő
kg(me) bitangb(an) birta, mivel sem szüle Attja,
sem edes Attja az Anak Zalogb(a) nem vetette
volt Inek [Szád. „St. Leszay not. supr. sedr(iae)
Fogarasiensis” kezével]. 1735: (Az erdőt) talám
Szalaiék bitangban birják s talám Falu erdejé

[Mezőmadaras MT; Berz. 15. XXII/10]. 1766: Vagyon egy szántó N(eme)s föld fen a Pojénban, melyet eddig egy is másis Csak bitangjában birt [M.köblös SzD; RLt]. 1811 k.: nem bitangjában birta hát ezt^a az alperes, hanem törvényes uton kereste ki [Dés; DLt. — *Ti. földet] * ~(já)ban felfog. 1745: a több szántó földeket és kaszálókat mind. Szelistyán Gligor nevű sellére bírja és colállya csak úgy bitangjában fogván fel két három Esztendőktől [Ugróc K; RLt] * ~ban felfogott. 1759: egy alkalmatossággal Fekete Kőrösi emberekkel találkozáván azon bitangban fel fogott lovakat nékiekis notificáltam, describálván az lovak(na)k szőrit és jegyeit, kik közüllis nemelljike károsnak apperálván magát velem edgütt az lovak után Dávára mentek [Bulzest H; Ks 101]. 1804: azon Pujka fíjakat sem eő kegyelménél nem költették, sem senki eő kegyelmének nem attá, és ezek szerint tartozot volna azokat vagy úgy mint bitangban fel fogattakat Tiszt kézhez adni, vagy nekem .. megjelenteni [Torda; TVLt Köz. ir. rten] * ~ba fizet? hiába, feleslegesen fizet. 1585: Monda Zep Miklos-ne zep bezeddel, Hagy beket Hagione, Nem fizetek nem Regennis hat frtot bitangba, Monda hagione, Ha fizettel kezoend a' the edes kis Nielwednek [Kv; TjK IV/1. 499] * ~ba küld bitangjósázként meneszt. 1805: a' Hatvani határról ide bitangba küldött Lo [DLt nyomt. kl] * ~ban szerez. 1761 azokat imit amott bitongban szereztek [Komjátszeg TA; KW] * ~ban tart. 1807: Ugy tudom, hogy a Pányikiak, Oláh-Nádasiak és Bedetsiek harapoztanak bé a' régi Meták szerint a' Jegenyei Határban, ... azon Nagy darab Territoriumot tsak bitangban tartanak a fellyeb meg nevezett Falusiak [Körösfő K; KmUlev. 3] * ~ban van. 1742: Senki ekkor még a maga Jóságára sem vigyázhatott háboruságos idő lévén, Veres Samuel elé vetődött 's hogy látta hogy bitangba vagyon a' Jóságá belé ült 's az fiai is ott marattak [Kisenyed AF; JHb]. 1748: A háboru idő és sok nyomorúság miat majd az egész Falu elpusztulván azon ház helyen lévő épület is mind el pusztult és az oltától fogva mind tavalig pusztájában és bitongjáb(an) lévén egy ember házat Csinála réa [M.királyfa K; Told. 35a] * ~ban vett. 1684: Birsagb(an) vet járomb(an) fogható Tulok nő 2. Bitangb(an) vet 3. esztendő üő no. 1 [Porumbák F; UtI].

5. uratlan jobbágy/zsellér; iobag/jeler fără stăpin; herrenloser Leibegene/Inquillin. 1774: a midőn mondtuk ennek előtte való udőkben, hogy bajainkot ha nem igazítták el megyünk Földös Uraminkhoz, melyre aszt felelték az Varmegye Tisztjei hol Uratak, hiszen néktek nintsen földös Uratok, mert ti bitangok vadtak, kinek merre tettik arra von [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.].

6. ? latortárs, fajtalankodó társ; partner in imoralitate/desfriú; Unzuchtpartner. 1573: halottak az uthan chiuka Mathiasne ezt Mongia volt kowach Benedek hazas leanianak Katalinnak Mytt Iars Te oda chosor (!) Azzony zegeny roz eb mit Iars apad vtan Min Nem atthiad te Neked

az hane(m) Bitangod, Meg ugian Rea peok volt ez zo keozbe [Kv; TjK III/3. 227].

7. szikh. 1573: Mond az Istwan Tyzta attwl Az gatiad hogi az Mostany hitnel Job volna az eleot valo, Azt meg hallia Grwz peter Meg ter es Mond Neki hogi Mondal (!) te Bitang bestie kwrwafy hogy Zaros az gatiám [Kv; TjK III/3. 305]. 1793: He kutya pítsájából esett parasztja Gazon kapott bitangja! [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. 1797 Te bitang gazon tsinált [Dés; i.h.]. 1816: Várj-meg baszom a' Lelked bitang; mert ezt meg siratod [Dés; DLt 99]. 1843: Baszam a szented Huntzfut Laposi^a bitangja [Dés; DLt 410. — *Láposról, esetleg a Lápos vize mellékéről való] | akkoron egy más közt szó váltás lévén Szabo János Pekáriknak Teremtésit szidta, — mondván nékie hogy bitang, lipitor, jövényén! Miért vittél katonát a' házamhaz a' portiojért? [Dés; DLt 586. 13].

II. Jelzői jellegű haszn-ban: 1. hitvány; fără valoare, slab; wertlos. 1629: bitang zablia, kit Bardossi Birtalan Paltol ueot uolt el az tiztarto [Szentdemeter U; LLt]. 1679: Bitang fejős tehen nro 2. Öregh meddő Tehen nro 8 | Kancza ló nro 30. bitang Kancza nro 1 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János lelt. 118—20]. 1683: Penzen vet vago Okör nr 50 ... Bitang Okör no 8. Bitang Tehen no 6 [F; UtI]. 1684: Bitang örög Artan nő 4. Bitang örög eme no 2 | Konyhara valo vago marha ... Mészárszékről marat 20 Bitang marha nő 2 [Porumbák F; UtI]. 1744: Bitang fejér Eme 2 [Marossztkirály MT; Told. 18]. 1745: az oldal ház ..., melyet nem régen valami quartélyos Németek ragasztottak és csináltattak az Városiakkal, mely ... bitang munka volt [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs.]. 1756: Bitang két esztendő okörtinó 2 ... Esztendő bitang üő tino 1 [Déva; Ks 92. I. 32]. 1768: Bitang Csitko 1 [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1773: Bitang hibás lábú kancza [Mezőkapus TA; Berz. 4. 22. L. 8]. 1794: Bitang Barna Pej Kantza [Zentelke K; CU].

Az adalékokbeli szövegezés bizonytalansága miatt némelyik kijegyzés a 3. jel. alá is tartozhatik.

2. fattyú; bastard; Bastard. 1806: hogy ha a bitang Professortol^a függesz úgy jársz, hogy soha el nem felejtet [Sáros KK; D.4. XXXVIII. — *Dósa Gergely professzorra von.; ő valóban törvénytelen szülött volt].

3. kóbor, gazdátlan; rătăcit, fără stăpin; herrenlos, umherirrend. 1603: En magams erte(m) azért hogj ez ne(m) bytta(n)g marha mert ha en aszt tudnam czyak hat foryntot sem adnek Jrette [UszT 171/73]. 1633: Bekj^a Janos igen szida az Menes paztort hogy mind(en) bitang marhat be fogad [Mv; MvLt 291. 201a. — *A Bekesi vezetéknév elírása]. 1735: nintsené ott Gyekében egj bitang Tehén [Nagygyeke K; Ks]. 1758: fel fogván egj kik szórú harmad füvén járó bitang Marhat ... [Szentháromság MT; Berz. I. 10/36]. 1762: Az ben irt bitong Lovokra Segesvári intro-scribált emberek heten réz esküvén el vitték [Kóród KK; Ks 17. LXXXII. 4]. 1769: En sem

egyszer sem masszor sem itt a Faluban sem Vásáros Helyeken nem hallottam hogy Medve István Uram valami bitang Marhát ki kialsztatott volna [Mezőmadaras MT; BK]. 1774: Ménes Tartásból Lovak, Paripák, Kantzák el adásából mi gyűlt bé s ki vette kezéhez, ugy Bitang lovakból is [KS bé s ki vette kezéhez, ugy Bitang lovakból is [KS gub. vk]. 1811: Azon bitang bornyú bódorgván az Hidegvizi Határon egy tilalmas kaszálóból hajtatott-bé | egy bitang üsző Tino [DLt 525, 723 nyomt. kl]. 1820: Egy bitang Csiko a' hátulso lábaival könyökös, lötsös [i.h., ua.].

4. gazdátlan, jogtalanul birtokolt; fără stăpin | posedat ilegal, uzurpat ilegal; herrenlos, unge-rechterweise besessen. 1797: Orban Antal Ur ő Nsga részín lévő bitang Colonialis szánto föld [Ajtón K; CU]. 1812: Ezen Rész Jozsághoz tar-tozható, és ennek akár melly részétől is el szakadott Bitang, vagy másoknál zálogba lévő földek nintse-nek [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 253]. 1823: a' Bitong Földek potlásai | A' Bitong Földek kimutatására valo utasittás [Dés; DLt].

5. hamis úton/tolvaj módon szerzett; cistigat pe cale nelegală; auf falschem Wege erworben. 1867: Tudom hogy eő Ngok Jobbágyi disznokat hajtottak volt ki Erdélyből magoké gyanánt, kik mostis eő Ngok nyájja között vagy(na)k, én meg kiáltatta(m) mind Zilahon mind Czehbe(n) Udvar-bíró vra(m) képéb(en), és az Hadnagy bé hozatta azon Udvarhelyi Jobbágyot, azért hogy azo(n) bitang Disznók forgottak kezéb(en) [GramTr VIII].

bitangol (gazdátlan jószágként, törvénytelenül birtokolva) veszteget, prédál; a folosi (stăpinind ilegal, drept un bun fără stăpin); (entwendend) vergeuden, verschwenden. 1721 Vagjon egy fellyűl Csapo egy kerekű Malom, mely is az Udvar-házhoz valo fundusra epittetett volt. most bitangollya egy rosz Seller [M.gyerőmonostor K; KCsl 5]. 1724: egy szánto föld ezt eddig bitangolták hane(m) tavaly a Falu nyilban vonta mivel nem volt ki adoza [Középlak K; JHb VI/3]. 1741/1756: némelley Földeket némelleyek az én Feleségemének mongyák, némelleyek másoké-nak, és mások is bitangolyák [Backamadaras MT; Told. 78]. 1743: A Rücsia Határnak Nagj részét Sub illo titulo et praetextu mintha a' Templom számára rendeltetett és excindáltatott volna azon egy néhány paraszt Nyakas emberek bitangollyák adják a' kinek szeretik a' templom pedig igen keveset participalodott azokból [Ks 14. XXXII. 4. — *Mezőrücs MT]. 1761 (Az) Erdőt Szindi Dipsai András Uram bitongolya [Komjátszeg TA; KW]. 1763: vagyon egy darab hely de a Gropa nevű Falusiak mind el foglalták 's máigis mind ok bitongallyák [Drágavilma SzD; TGsz 70]. 1767: A fen nevezett két Szánto földeket Kamarasán Todor Groff Lázár Antal Sellére .. minden Zalog nélkül bitangollya [Fek-etelak SzD; LLt Csáky-per 2. L. 2] | a Szamos-patakbeli^a egy darab erdő azon osztózásban nem ingrediálvan, mai napig is a kinek kel, és szüksége vagyon reá vágja, hordgya, és teczése szerint

bitangolja, mind két részről [Vajdasztiván MT; IX/48. *Alább: Samospatakbeli]. 1782: ezen erdőkhez semmi Jussok nintsen ingyen usur-palják a Torotzkai Lakosok nem tsak a Torotz-kai határon lévő örökös Erdeinket bitongolták (!) s bitangolják mais, hanem a felett más Faluink határaitais ki terjeszkednek, s onnanis praevarical-nak [Torockó; Thor. XX/2]. 1792 Vas Pál Uram .. A Malombéli jövedelmet naponként bitangolja [Brassó; Ks 101 Madéfalvi Tamási András lev.]. 1795/1800: ingyen bitangollya a' kérdésben forgo Just^a [Harasztkerék MT; Told. 30. *Házhelyre von.]. 1799: ki üzték a Jozságból nem akarván hogy Nemes Jozságokat paraszt ember bitangalya [K; KLev.]. 1815/1817: gyeres fiatalos, Cziheres er-dő, erről aszt vallyák hogy Vágási fiak bitangolnák [F.dobó U; EHA] | A Görgény Vidéken az Erdők-be, Erdős Helyekbe magokat bé vont és ottan irtogatatt Harsanyokrol annyi bizonyast tudok .. Hogy .. ottan némelley Faluk Erdős Helyein, és völgyein irtogattak; Marha teletetésre valo Helyeket, elsőben Hurubákat; azután Házakatis építettek, kaszáló Helyeket készítettek irtogattak, mellyekről ok, az udvarnak Taxatis adtak önként, némelleyeket pedig el titkoltak, és Taxa fizetés nélkülis bitongalták az Irtásaikat [Görgénysztim-re MT; Born. G. XVIII. 5]. 1828: edig ellé az adot Nsgotok fizetéek azokért az földekért, mások bitan-golták a mind bitangolja máig is [F.gezés NK; Told. 7a]. 1847: szabadon bitangollya a' Nemes Város helyét minden határozatok ellenére [Dés; DLt 617].

bitangolás elbirtokló foglalás, bitorlás; ocupare cu scopul de a lua în posesie, uzurpare; Besitzergreifung (mit Absicht der Entwendung). 1823: A' Som-kut és Csatány felé valo részeken tett^a foglalások, vagy Bitangolások fel adásai [Dés; DLt. — *Ti. a határszéli földekben].

bitangoló (törvénytelenül) elbirtokolva/bitorolva vesztegető, prédáló; folositor/risipitor stăpinind (illegal)/uzurpind; Verschwender, Vergeuder. 1828: nem tractálnak ugy mint ha azon Iusnak erősza-kos bitangolói lettünk volna [Martonfva Hsz; Bet. 1].

bitangolt (törvénytelenül) elbirtokolt/bitorolt; luat în posesie ilegal/uzurpat; gesetzwidrig erses-sen. 1812: Ezen Rész Jozsághoz tartozó de mások által bitangolt, ugy az ide valo colonus által el zálogosított földeket nem tudunk [Vécke SzD; Ks 76. 190].

bitangoltat (elbirtokolt/bitorolt földet) veszteget-tet, prédáltat; a lăsa sã fie folosit/risipit (un pãmînt stăpinit ilegal/uzurpat); ersessenen Bo-den verschwenden lassen. 1774: (A tisztartó) az Majorság Földekből el foglalt darab földeket ne éngedgye másoktul bitangoltatni .. magam à falu őregeivel ki mentem s négy helyen lévő el foglalt szánto földökből valo darab földökököt viszá

foglaltam [Mocs K; KS Conscr. 74]. 1802: örökségemet idegenektől bitangoltatni nem szenvedhetvén kényszeríttem adosságban verni magamot [Kóród NK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. 1852: A városnak szánto, és kaszálo helyeit, Erdeit, mezőit, senki privatus által elfoglaltatni, vagy a városi Tisztek által ingyen biratni, bitangoltatni meg nem engedi [Dés; DLt 180].

bitangoltatik törvénytelenül birtokoltatik/bitortoltatik; a fi posedat ilegal/uzurpat; gesetzwidrig besessen werden. 1798 a' deserta Curialis hely után tartozik egy pusztá hely, ezen hely most Groff Teleki Sámuel Ur eő Exja Lutsán Togyer nevű volt Jobbágyától bitangoltatik es most kaszálo hely gyanánt használtatik [Buza SzD; CU]. 1804: Szűts Irimia minden Fölgyei tsak tsupa alodiumokból bitangoltatnak [Boros-benedek AF; SLev.]. 1872: Semmi névvel nevezendő, ezen le irt Telkek után tartozható Appertinentiak hogy valaki által Bitangoltatnanak, vagy Zalogosítottak volna, nem tudatik [Szászfenes K; Ks 76 Conscr.].

bitangoz bitang névvel illet, fattyasoz; a face pe cineva bastard, a-i spune cuiva că e bastard; einen Schuft nennen. 1846: Darvas János Virág László leány testverit is bitangozta kurvazta — s mondotta hogy fattyat vetett [Dés; DLt 530/1847].

bitangú. Csak számjelzővel bitangos, fattyas; cu bastard; von Bastarden. 1802/1816 Bajka Susánna két Bitangu személyt egyike az Gabonában szülte [Dálnok Hsz; Kp IV 317].

bitangul 1. bitang/alávaló módon, hitványan; in mod nemernic, mișelește; schändlich. 1586: Albert .. azt Monda, oh bitangol eleo te Ianos Bestie Curwafia [Kv; Tjk 4/1. 540].

2. gazdátlanul kóborolva; rătăcind fără stăpin; umherirrend. 1759 itt az Bulzesti Hataron egj szürke szőrű lo más csitkos barna kanczával bitangul találtatván az falusi Esküttek hozzám hozták [Bulzest H; Ks 101].

? bitókos 1633: mondgia uala az Nagi Szeócz Istua(n) vra(m) szolgálójanak Annoknak, hogi mond megh (: igi szolua(n) :) az Palabu Janos leanianak azt, hogi az partat tegie le bator, es kennie (: tisztességgel szolua(n) :) megh az szeggit (!) uelle, mert eő neki csak ugí illik az parta, mint az komának az bitokos járomi palcza, mert el szedőkte eő az parta uiselest s ueste bar az marosba be [Mv; MvLt 290. 136a].

bitszék hordó-székláb; capră (de lemne) pentru putină; Buttengestell. 1585: Chinaltattam az Suteo hazhoz egj Bidt zéket p(ro) d. 75 [Kv; Szám. 3/XXVI. 67]. 1652: csináltunk egy bit szeket d 50 [Kv; AsztCjk 55a]. — Vö. SSWb *Butten* al.

bivaly 1. Bos bubalis; bivol; Büffel. 1588: 31 Marcy Perechyeny Georgy es Haydo Janos hajjótanak vrünk Zamara: Byalokat Tordara fiztettem f — d 50 [Kv; Szám. 4/III 12]. 1627: Eoregh bial Nro 3 Negjed fwbial (!) Nro 3 [Bodola Hsz; BLt]. 1632: Also Porumbaki^a Uduar ház .. Bialok szama. Negiedfw Tehen Bial N 3. Negjed fw Bial Bika N 4 .. Tauli wszeő bial borju N 5 .. Ez iden ellet tulok bial Nr 4 [UC 14/38. 187. — ^aF]. 1637: Egi byal tauli borjaua [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1656: Bialok ugyan Borsan. Eőregh Bial Bika promiscule Nro 16. Eőkör Bial Nro 10. Az elmúlt Őszi Bial borju Nro 8 [Doboka; Mk Inv. 10]. 1674: Kender mag erogatioja Olajt csenáltattam a Bialok kenésire [Uti 18]. 1679: Bivaljak Disznok es mindenfele lábas marhák [Marossztkirály AF; Told. 18] | Bialy borjuk(na)k valo rekeszecske. Bialy bika Őreg 1. Borjús bivaly nro. 6. Ez idei Bivaly Bika borju 2 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 117]. 1680: Esztendos Tehen bihal nő 2 Bialy bór ki keszitelle(n) nő 2 Eoreg jármos Bihaly van no 2 [Fog; Uti]. 1684: Idej Ünő bial Eorőgh vono Bial Eoregh bial tehen [Drassó AF; LLt 13/5]. Őreg bialy nro 7 Oreg Jármos bialy nro 6 [Ebesfva; Uti]. 1689: Bialyok extractussa. Vanak jelen Őrőg Tehén bialj ... [A.porumbák F; Uti] | Bivoly it nintsen [Almakerék NK; Uti]. 1699: Őreg bial vagyon nro 2. Negjed fü Bial nro 2 Fejős bial nro 1 Bial ökör bornyu az idei nro 1 [Szentdemeter U; LLt Inv. 39]. 1700: Bihalyak számma. Őreg Fejős Bihally Tehén nő 7 Jarmos Bialy ökör [Fog; Uti]. 1714: az eő kegelme biallyi olljan oltovanyomot raktak el es a ki meg maratiss mind esze rontotak [Abafája MT; Born. V. 36]. 1716: kett Bialt attak [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 69]. 1722: Marhái Bialai Menessi Juhai ugy döglöttek [uo.; i.h.]. 1727 Bialokat ott ne tarcsen, ne fejessen [Dés; Jk]. 1729: az Kapumat az Bialok le rontottak [A.karácsonfva AF; Told. 31] | az Bialokat örözték velle [Berend K; Born. V. 41]. 1737 Mikes Pál két bialt is adott volt Jankó Mihálynak [Papole Hsz; Szentk.] | Attam Szamban Fejős Bialt. Meddú Bialt nro^a Bial Bikat [Petek U TKI Petki Nagy cs. szám. 86b. — ^aA szám hiányzik] | vöttem Az Bialra edgy Harangot d 09 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51] | Bivall nro 9. Biall Borju három [uo.; Ks 15. LVII]. 1732: Az bialok mind körül be (!) volta(na)k 12 4 őregh bialy [Noszoly SzD; Ap. 4 Hatházi Kristóf Apor Péter-néhez]. 1734: Biall approstol circit(er), huszig való [Koronka MT; Told. 29/88]. 1751 a' Bialoktul lehetetlen lenne azon Réteket megtartani [Koronka MT; i.h. 14/46]. 1752: 4 jármas bial [Backamadaras MT; i.h. 37/4]. 1753: Fejős Bial No 2 .. Meddó Bial No 2 [A.karácsonfva AF; i.h. 18]. 1755: az Fejős Bihajakat Istalob(a) rekesztettem probaltam hogj kötve tarcsuk a bihajakat [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Zsigmond tt lev.]. 1756: láték négy nagy Bivalokat mely Bihajokat .. jo volna Lonán jármalni [Kendilóna SzD; TKI

Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1760: Házakotis ... még bihajokkal vontatták elébb [Mv; Told. 15/44]. 1767 nem lehet ... a rétekre siető kantzát és bihalakat az oldalokon meg tartani [Korona MT; i.h. 19/30]. 1772: Fejős Bihajok [Szászfejes K; BethKt Mikes conscr.]. 1780: Bihalaít oda haytatta volna [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. 1784: nem acceptalya (a) jármos Bihalak [Msz; Told. Fasc. 20]. 1795: Két Jármos Bial, az Ifiab Bial Tehén edgy esztendős Bial bornyu [Felőr SzD; Bet. 5] | A Bival Tehenet fejtem és még vagy on csinált íros vaj két kupanyi a melyet bé küldöttem is a Bivajtol valo íros vaj volt [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1796 k.: Bihalt kettőt fejn(e)k. ezek közül edgyik Bihal nem engedi mindenkor magat fejni [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1797: Vagyon edgy nagy darab füzes rét. tsak Lovak, Bihalok legelődnék rajta [Csombord AF; CU III/2. 23] | Bivalak és szarvas Marhák. Két esztendős metztetlen Bival. Fejős kitsin Borjus Bial [Körtvélyfája MT; LLt]. 1798: a Bivalast két Bivalakkal elfogván | mennék el a Bihalakkal [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1799: Negyven hat esztendőig voltam az udvarban a jármos Bihajok mellet, Bihajakat legeltettem rajta [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. | Jármos Bival [Mezőbodon MT MkG Conscri.]. 1804 két Jármos Bialok egy Fejős Bihal [A.jára TA; BLt 11. 11]. 1805 a' bivalt nagy bajjal az olt vizebe bé verték, de nagy lévén a viz, s a bival sem akarván általjöni, a' bajoskodás alatt elesztvédtek [P. rákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével] | A Tehenek és Bivalak [Szováta MT Sár.]. 1813 Fejős Bihaly 7 Meddó Bihaly 5 Jármos Bihaly 2 [Alpestes H; Told. 18]. 1815: az Exponensnek Bihallyát jármoztattván 7000 véka Csős Törökbuzájának egy részét vele hordattatta a Kasokban. kérte az Exponens, hogy Bihal Tehenit tovább ne jármoztassa [Mv; Born. XXXIX. 44]. 1818 Egy Diofa Csemetéjét tulajdon Bivala rontatta el [M. fráta K; Klev.]. 1819 Két nagy Jármos Bival nr 2 [Baca SzD; TSb 6]. 1825: A Bival el veszít sem felejttem el [Kv IB gr. Korda Anna lev.]. 1842 a Bihalokra költött 2 Rftat és 30 xárt [Nyárádtó MT; SLt Vegyes ir.]. 1844: A' Bihalokra mindennap Szükség lenne [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós lev.]. 1845: láttam négy bivalot [M. kiskapus K; HG br. Diószegi lev.]. 1847 Vasárnap vagy hétfőn indítsd el a' bivalat [Kv Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1849: a Bivalokrol sem tudok [Héjjasfva NK; CsZ]. 1851: fejos bival vané vagy mind el dögölt? [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Hn. 1762/1779: A Bihally Kosárnál (sz) [Szilágycseh; EHA]. 1773 A Bihajok Pajtáján fejjül [Egeres K; KHn 192] | Bihal Feredőben (sz). A Bihaj Feredőben (sz) [Szárhely Cs; EHA]. 1807 a Bialok oldala nevezetű hely [Szováta MT; EHA]. 1833: Bihal Tonál (sz) [M. péterlaka MT; EHA].

Hn. 1773 Bihalak [Mezőkapus TA; Berz. 4. 22. L. 22]. 1816: Bihalok [Szamosfva K; Born. III. 33]. 1831 Bivalam [Dés; DLt 561]. 1839: Bihalaím [Mezőkapus TA; Berz. 20].

2. medvetalp (a malom kőpadjának talpgerendája); talpá (grindá de bazá); Haushaum. 1815: a Sajo vizén vagy on Malom ... Az ugy nevezett Bihalok, vagy azok a Talpok a' mellyeken a' Kő Pad tartó Medve Lábok állanak régiek [Somkerék SzD; Ks 79. 19 Conscri. 236].

bivalybéres bivalyos; bivolar; Büffelknecht. 1634: Conventioia ... Bial Beres(ne)k [Gyf; UtI]. 1674: az bialberesekbenis (!) a kettő fogua [Bethlen SzF; BLt 7. — a' Az előtagot olv. bial.]. 1730: Ebből a' ivutt az Bial Beres just(ae) 2 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. — a' Borból].

bivalybika bikabivaly, hímbivaly; taur de bivola, bivola neastrat; Büffelstier. 1627: Bial bika Nro 1 [Bodok Hsz; BLt] | Bodolai es Vzoni^a marhak(na)k szamban adasa ... Eoregh biall Nro 3 ... Taualli biall Nro 2. Bial bika Nro 1 [BLt 1 Inv. — a' Hsz]. 1632: Also Porumbaki^a Udvar ház. Negjed fw Bial Bika N 4. Eztendeős Bial Bika [UC 14/38 Urb. 187. a' F]. 1662: Bial Bika nro 1. Bial medü Tehen nro. 4. Fejős Bial nro 3 [UtI]. 1674: percipialtam Bial Bikát nro 1 [UtI 18]. 1679: Bivalyok Jármos Öregh Bivaly nro 4. Tavalyi Úszó bivaly nro 3. Tavalyi Bialy bika nro 2 [Uzdisztéter K; TL. Bajomi János inv. 120]. 1680: Eoregh Bihaly bika nr 2 [Fog.; UtI]. 1682: Bialok extractusa: Eöreg Bial Bika nr. 1 [UtI]. 1684: Öreg bialy bika nr 2. 4 fű bialy bika nro 3 2 esztendőre menendő bialy bika nr 1 [Ebesfva; UtI] | Eorög vonó Biall Eorögh Bial bika [Drassó AF; LLt 13/5]. 1686: Öreg bialy bika nr 1. 3fű bialy bika nro 2 [Ebesfva; UtI]. 1689 Öreg bialy bika nr 3. 4fű bialy bika nro 3 [uo. UtI]. 1698: Harmadfű Bial bika Eoregh Tehen Bial [O.csesztve AF; LLt]. 1699: Eötd fű bial bika nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lett.]. 1700: Bihalyak számba ... Bihally ünö borju nro 4 ... Harom Esztendős Bihally Bika nr 1 ... Tavallyi ökör Borju Bially nro 2 Öreg Bihally Bika nro 1 [Fog.; UtI]. 1716: az Biall Bika Iránt Ngod parancsolattját ... értettem [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1730: Bial Bika No 1, Bial ökör Nr 4. meddú bial tehén nr 1 [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. 1731 Attam Szamban ... Medü Bialt nro^a Bial Bikát^b [Petek U TKI Petki Nagy cs. szám. 86b. — a' a' szám hiányzik]. 1754: Háromszékre Arapatakára hajtatott Tehen bialt 2. bial bikát 1, ökör bialt 1 [Mezőgerébenes TA; BLt 7]. 1756: Tehén Bial Nro 5 Két esztendős bial bika 2 [Déva; Ks 92. I. 32] | Bihal (!) Bika nro 1. Jármos Bial Nro 2. Fejős Bial Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 23. XXIIb]. 1763: Bihal bika 1 Bihal ökörborju [Marossztyörgy MT; i.h.]. 1767 égy Bival is dögölt, de ennek is a' Bival Bika a' Lábát el rontotta [Kóród

KK; Ks 19. I. 8]. 1793: Bihalok .. Egy három esztendő Bihal Bika ... Egy ket esztendő Bihal Tehenetske [Bodola Hsz; BLt 2]. 1794: Egy három esztendő Bial Bika [Koronka MT; Told. 12/104]. 1807: Nagy Bivall Bika 1 .. Bivall ökor borju 1 [Dédács H; Ks 98]. 1827: Egj két esztendő bival bika [Mezőcsán TA; RLt].

bivalybikaborjú bikabivalyborjú, hímbivalyborjú; táurel de bivoli; männliches Büffelkalb. 1679: Bialy borjuk(na)k valo rekeszecske .. Ez idei Bivaly Bika borju 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 117].

bivalybordéj bivalypajta; grajd/staul pentru bivoli; Büffelschuppen. 1804: a Bival Bordelyok és Felső szín [Hosszútelke AF; Kath.].

bivalyborjú malac; Büffelkalb. 1656: Az el mult Őszi Bial borju Nro 8 [Doboka; Mk Inv.]. 1682: Bialok extractusa: .. Ezidei bial borju nr 10 [UtI]. 1688: döggel holt meg bialyborju nr 2 [Bucsum F; MvRK]. 1737: Bivall ... nro 9. Biall (!) Bornju három [Szentbenedek K; Ks 15. LVII]. 1748: Bihal Bornyu 1 [Vargyas U; CsS]. 1773: Tavalyi Bihal Bornyu [Jobbágyfva MT; Bál. 71]. 1775: testálok Boér Sofia Ötsem Aszonynak egy tehenetskét egy kis bial bornyúval együtt. Kata ötsem Aszonynak ... egy kis bial bornyút [Örményszékes AF; Bet. 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbála végr.]. 1795: edgj esztendő Bial bornyu [Felőr SzD; i.h. 5]. 1807: Bivall Borju 2 [Dédács H; Ks 98]. 1813: egy Bivaj Bornyu meg dühödven [Dés; DLt 329].

bivalyborjúbőr pele de malac; Büffelkalbsleder. 1629: Bial borju bőr Csitko bőr 1 [Szentdemeter U; LLt]. 1656: Döggel holt külömb kulomb féle bőrök. Lo bor nro 9 Bial bőr nro 8 . Bial tino bőr [Doboka; Mk Inv. 4]. 1679: Bialj borju bőr nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 149]. 1714: küldöttem két biall borju bőrt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1747: Bial borju bőr [Borsa K; Told. 24]. 1750: Bial bornyu bőr N. 1 Kancza bőr N. 1 [Gyeke K; Ks 8].

bivalybőr pele de bivoli; Büffelleder. 1594: Giartot Bial bur uagjon No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 31]. 1632: Also Porumbaki Uduar ház . Egj eöreg Czaualatla(n) bial beör N. 1 [UC 14/38 Porumbáki urb. 185]. 1637: egy darab bial beör [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1680: Bialy bőr ki keszitette(n) no 2 [Fog.; UtI]. 1684: Döggel holt Bial bőr négy [Gyf; UtI]. 1686: Nyers Bialy bőr apostol vagyon nr 34 [Ebesfva; UtI]. 1706: Rigó András Uram vitt el edgy Bial bőrt [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1734: egj Biall bőr [Koronka MT; Told. 29/88]. 1750: Bial bőr N. 3 [Gyeke K; Ks 83]. 1756: láttam 13 ki keszített Bihally Böreket [Burjánosbuda K; TSb

21] | Bial bőrek voltanak | hallottam valami Bihally bőreket .. vittének [Gernyeszeg MT; TGsz 51, TSb 21]. 1792: Loo Bör 6 Bihally Bör — [Hada Sz; JF 36 LevK 70]. 1805: Két versen vittetett el 2 Bival Bőrt [Szamosfva K; BLt 12]. 1807: Bival és Szarvas Börek [Körtvélyfája MT; LLt]. 1810: Egy fél Bival bőr timsoval készítve [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy.].

bivalybőrboeskor opincă din piele de bivoli; Bundschuh aus Büffelleder. 1741: tiz pár bihal bőr bocskor [Mocs K; JHbK XLIX/25].

bivalybőrpating (az ekét és a taligát összetartó) bivalybőrszíjazat; poting de piele de bivoli; Wiede aus Büffelleder. 1741: három Berés ekekhez kívántato Bihal bőr patinok, nro 3 [Mocs K; JHbK XLIX/25].

bivalyesont bivalyszarv; corn de bivoli; Büffelhorn. 1589: Harom puska palazk, ketej horgas Bial chont [Kv; KvLt Vegyes I/2. 68].

bivalyistálló bivalypajta; grajd pentru bivoli; Büffelschuppen. 1730: Ezen udvarházon alól vagyon ... egy boronából épített uy bial istálló [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4].

bivalyjászol ielă pentru bivoli; Büffelkrippe. 1821: Az Istáló hidlása a' Bival Jászollal betűltettek volt 10 Rhfk-ra [Dés; Ks 79. 29. 711].

bivalyos I. mn bivaly-vontatású; cu bivoli, de bivoli; Büffel-. 1732: Bihalos taliga 1 [Szentbenedek SzD; Ks. 40. XXVIIIc]. 1750: Egy bialos szekerekhez valo Kisded Láncc [Gyeke K; Ks 83]. 1755: Bialas Szekeret küldett utánna Bereknéri (!) Ferencznek [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1757 (A rétnék) mindenkor Bihalas szekeren hordották be a Füvit a Gyekei Udvarba [Gyeke K; Ks 4. VII. 6]. 1785: Bihalos es Beres Szekerek [TSb 6]. 1796: 1 hoszu Láncc a Bivalos szekérhez 1 ft. 25 xr [Déva; Ks 95]. 1816: Három bivalas Szekérbe valo Kerekék [Szamosfva K; Born. III. 33]. 1864: Hordoskut ... az ottan lévő ... feneketlen kutba el, bele sülyedt egy bivalos szekér hordoval együt [Vista K; KfH 273].

Hn. 1681/1748: A Bivalyos alatt valo lábban [Balázsfva; EHA].

II. fn bivalybéres; bivolar; Büffelknecht. 1730: Bialos Conventiojaba [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1732: Koncz Boldisár ... E Sz. Benedeken Bialos [Szásznyíres SzD; Ks XXVIIIc]. 1747: Juon Dandaro .. Bihalos [Királyhalm K; Ks 23. XXIIb]. 1760: Bihajas Vinczel-ler [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1772: találám a' Groff Toldalagi László Ur Bihalassát [Ákosfva MT; Told. 26]. 1792: Kerekas Pál Bialos hol mas Marhának pasztorlására applicatitak [Bh; CU. Bánffy Sándor conscr.]. 1793: az Sánta Bihalosnak convent(iójában) 1/42 Biva-

Szep egyenes Allas Deszka alá-valo fakot [Ádamos KK; JHb XIX/53]. 1803: a Bátyám az ide valo Bial szekeret Apahidára a Gát körül meg kívántato munkára el küldi [Ród K; RLt O. 2]. 1816 Két Bivaj fako Szekér [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.]. 1844: (A cigányok) el haladtak, s még Bihal Szekeret követeltek [Széplak KK; SLt évr.].

bivalytaga kétkerekű bivaly-vontatású jármű; teleagă trasă de bivoli; Büffelkarren. 1756 Bivaltaga egy [Déva; Ks I. 32]. 1798: a Bihaj taji-gával edgyütt haza menék és a Bivalak(na)k ennnek attam [Ádamos KK; JHb XIX/58].

bivalytehén tehénbivaly, nőténybivaly; bivoli-tá; Büffelkuh. 1662 Biál Bika nrő 1. Biál meddű Tehén nrő 4. Fejős Bial nrő 3 [Uti]. 1674 Inventarium Szerint percipialtam Bial Bikát nro 1 Bial Tehenet nro 3 [Uti]. 1686 Fejős bialy Tehén nro 8. Öreg meddű bialy Tehén nrő 23 ... 3 fű bialy Tehén nro 9 [Ebesfva; Uti] | holt megh megint döggel örög bialy-Tehén nrő 1 [Bucsum F; MvRK]. 1699 Bial tehén meddű nro 4. Eőreg eőkör bial nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1700: Öreg Fejős Bihally Tehén nro 7 . Meddű Bihally Tehén, nro 1. Harom Esztendős Bihally Tehén nro 2 [Fog.; Uti]. 1729: Két örög Bial Tehén [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1789: hozott két Bial tehenet [Bód SzD; RLt]. 1790: Bihally Tehény 3 [Déva; Ks 76. IX. 24]. 1792: Kolosvárra hajtattott Bihal Tehén [Drág K; JF 36 LevK 75]. 1795: Két Jarmos Bial, az ifiab Bial Tehén [Felőr SzD; Bet. 5] | A Bival Tehenet fejetem [Szilágycseh; IB]. 1804: 5 Nagy Bival Tehény [Hosszútelke AF; Kath.]. 1805: egy Nagy Fejős Bival Tehén meddű Vfr. 40 [M.köblös SzD; RLt]. 1813: a' Bival Tehén ha az annyától meg találát dühösdni Emberekbe s marháka mennyi kárt nem tehet [Dés; DLt 329]. 1815: meg kérte az Exponens, hogy Bihal Tehenit tovább ne jármoztassa [Mv; Born. XXXIX 44]. 1829/1830: A Csoka nevű Bival Tehén A Kitsiny nevű Tehén Bival Rf. 30 [Zabola Hsz/ M.régen MT; TLt Közlg. ir. ad 196/830]. 1835: Egy bivaly tehény, és harom bival tulok [Betlensztmklós KK; HGBeth.]. 1847: Két fejős bihaj tehen [Újfe 3]. XIX. sz. eleje: Fejős Bihal Tehén edgy ... Meddű Bival Tehenek Kilentz [Majos MT. Told. 35].

bivalyteheneeske nőténybivalyocska; bivoli-tá mică; Büffelkuhleín. 1775: Hagyok és testálok Boér Sofia kedves Ötsem Aszonynak egy nagy fejős Bialt ..., egy harom esztendős bial tehensket [Örményszékes AF; Bet. 6 Özv. Szalantzi Józsefné Boér Borbála végr.]. 1793: Egy ket esztendős Bihal Tehenetske [Bodola Hsz; BLt 2].

bivalytehéntinó nőtény növendék-bivaly; malac; Büffelkalbe. 1756: két esztendős bival tehén tinó 2. Nyári üdő bivalybornyu 1 [Déva; Ks I. 32].

bivalytej lapte de bivoli-tá; Büffelmilch. 1797: Bivaj tej kávéhoz Dr. 6. Egy Semle Dr. 2 [Sz; IB III. CXLV. 22].

bivalytinó növendék-bivaly; malac; Büffelkalbe. 1674: Inventarium Szerint percipialtam Tavalyi üdő bialt nro 2. Tavalyi Bial Tinot nro 1 [Uti]. 1794: Egy két Esztendős Bial Tino [Korunka MT; Told. 12/104]. 1827: két bial tino és egy tehen [Vécke U; Told. 41].

bivalytinóbőr növendék-bivalybőr; piele de malac; Fell der Büffelkalbe. 1656: Döggel holt külömb kulomb féle bőrök. Lo bor nro 9 ... Bial bőr nro. 8 Bial tino bőr [Doboka; Mk Inv. 4]. 1808 Uduar számára Talpnak ki érelt egy Bihal Tino Bórnak kikészitiesiert fizettem a Timarnak Hfl. 2 xr 40 [Gálfva KK; Ks 99].

bivalytulok növendék-ökörbivaly; bivoli tinár; Jungbüffelochs. 1684: Tavalyi üdő bialy borju nrő 6. Öreg bialy borju nrő 6. Öreg bialy bika nrő 2. Öreg bialy nro 7. 4 fű bivaly Tulok nro 4. 4 fű bialy bika nrő 3. 2 esztendőre menendő bialy ökör borju 8 [Ebesfva; Uti]. 1686: 3 fű bialy Tulok nrő 5. 3 fű bialy Tehén nro 9 [uo.; Uti]. 1689: Öreg Fejős bialy Tehén nrő 18 Jarmos bialy nrő 6. 4 fű Bihaly Tulok nr 3 [uo.; Uti]. 1690 Bialyokruval valo Extrac(tus) örög bialy tehén nro 30 3dfű bialj üdő nrő 5. 3dfű bialy tulok nrő 3. 4dfű bialy üdő nro 9. 4dfű bialy Tulok nrő 8 [uo.; Uti]. 1728 Bihal Tulok no. 2 Ökör Tulok numero 1 [Ludvég K; Told. 29/19]. 1781 Bial tulok esztendős 1 két esztendős 2 [Korunka MT; i.h. 10]. 1796: két Bival Tulak [Nyárádsztbenedek MT; i.h. 37]. 1807: Tavaszszal két esztendős Bial Tulok [Kört-vélyfája MT; LLt]. 1835 Egy bival tehény, és harom bival tulok [Betlensztmklós KK; HGBeth.]. Küküllővári vásáron eladtam ket bival tulokt [i.h.]. 1840: vettenek vagyis vásároltanak Fel-faluban . egy két esztendős Bival tulokat [Maros-felfalu MT; DE]. 1861 két Darab négy évre menő Bivaly Tulok [Válaszút K; BFN dobozolt anyag 10].

bivalyüdő növendék-bivalytehén; bivoli-tá tinár; Büffelkalbe. 1690: örög bivaly tehén nrő 30. örög bialy bika nrő 4. 3dfű bialy üdő nrő 5. 3dfű bialy tulok nrő 3. 4dfű bialy üdő nro 9 ... Tavalyi bialy ökör borju nrő 5. Tavalyi bialy üdő borju nro 4 [Ebesfva; Uti]. 1807: Két Esztendős Bival Üdő 2 [Dédács H; Ks 98].

bivalyüdőborjú nőtény bivalyborjú; bivoli-tá; Mutterkalb des Büffels. 1663: Az idei Biál Bo-keor borju nro 2. Az idei Biál üdő borju nro 1 [Uti]. 1674: Inuentarium Szerint percipialtam Bial ökör bornjut nrő 2. Bial üdő bornjut nro 1. Tavalyi üdő bialt nrő 2 [Uti]. 1690: 4dfű bialy Tulok nrő 8. Tavalyi bialy ökör borju nrő 5. Tavalyi bialy üdő borju nro 4 [Ebesfva; Uti]. 1700: Bihalyak számma. Öreg Fejős Bihally

Tehén nrő 7. Ezek alát Bihály ökörr borju nro 3. Ittem Bihály ünö borju nro 4 [Fog. UtI].

bivalyünnö növendék-bivalytehén; bivalyünnö tinärä; Jungbüffelkuh. 1756: Tavaji Bihaj ünö Tino Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 23. XXIIb]. 1773: Harmad fü Bihal ünö Tino [Jobbágyfva MT; Bál. 71]. 1805 égy tavai bival ünö Tino [Szováta MT; Sár.].

biz 1. bizony; zäu; gewiß, wahr. 1718 nem felek bizén(!) mert semmit sem hajtok ra [Kv; Told. 2]. 1762 te Apad találte pénzt, melyre felele igen biz eo ... éjjel a Szokmánja alljáb(an) hozott, égy kändővel, égy keszkenjővel és égy Hirgoval együtt [Gyeke K; Ks]. 1813: bizonyoson Baratosi meg tébollyodott, mert Ugy Confundalta magát, hogy engemet (így!), vagy velem akarván beszélni, tehát helyettem Dobolliyi Mihály Czéh Mesterrel beszélt, azt mondván: Te koma fogjuk meg a' Czéh Mestert, és hozzuk ki a' hazból, és szagassuk öszve, melyre a' Czéh Mester azt mondván: hát réá léssel é te Koma, melyre vizont felele, réá bizén (!) [Dés; DLt 56. 17]. 1838: A' Bekest általadtam Dobraynak ... — e' biz egy kissé drága [Kv; Pk 7].

2. hát bizony; apoi de; wohl, ja. 1774: monda a Tisztarto biz én nem tudom tám egy vedret adok [Mocs K; KS Conscr. 191].

biz 1. feladatkörébe utal; a incredința; jm etw. anvertrauen. 1602: Az deakoknak es Mathe vramnakis az kit hattam, Azokath az ktek gongia viselése alá hattam és biztam [Kv; RDL I. 73]. 1720: Josephre biztom hogj urgiallya és mentés indicsa meg az embert [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. 1815: Az Urra bizam hogy a Fel Vintzi Hadnagy Urat tudositssa jo előre hogy ottan is készen legyenek a Lovak [Kv; TVLt rtlen].

2. hagy; a lása (pe seama cuiva); überlassen. 1604: az ökreket oswat Janos az nagj ob zolgaiara, Janosra bizta wala, hogi hoza lasso [Kede U; UstT 77a]. 1778/1779 aztat bizom az Arendásnak maga betsületire [Kv; Ks 65. 44. 13]. 1816 (Az osztózást) a Böltsék igazítsák a mint leg jobb nékem majd leg küssebb részem vagyton benne, azért azakra bizam, Cselekedgjenek a szerint mint jobbnak láttják [Kövend TA; Borb. II].

3. ~za magát biztonságban érzi magát; a se simti in siguranță; sich sicher fühlen. 1573: Egy Eysel Adnak egj dolmant Rea Es egy Syweget feyebe vgy vyzyk az eskolába hagyak egy kamaraba, Mykor otth Nem byzta volna Magat egy Kwrteon akar volt ky bwny eo vgi erkezik oda [Kv; TjK III/3. 62].

bizakodás elbizakodás; incredere in sine; Übermut. 1807 N(e)m(e)s Nemzetes Vitézlő Possessorok, magok erejekben helyheztesett bizakodástól viseltetvén, az előtt is Ugyan csipegetőleg: De leg inkább a' Nemes Limitáné Militiának fel állításától fogva ... erőszakoson ... terjeszked-

ni törekedvén violentiakat miveltenek, és vittének Végben [T; Born. XVD].

bizandó de incredințat; was jm anzuvertrauen ist. 1678: En Palogiaj Mihaj Fejer Varat Lako . én maga(m) jo akaratamból (!) valalta(m) fel az Dessy harminczadnak Rationistasagat, Eskusze(m) azért az Elo Istenre hogj ezen hivatalomban minden ream bizatatot es bizando dolgokban az en kglmes Ur(am)n(a)k és klmes Aszonjo(m)nak igaz tőkéletes jambor Jstenfélő es hasznót kereső Szolgajok leszek [Gyf; KaLt Apor István ir.].

bizatandó bizandó; de incredințat; was jm anzuvertrauen ist. 1669: En Boer Sigmond Fsküszöm azért az Elő Istenre hogy az mint egjeb minden dolgókba(n), ugy azon Portan lévő minden ream bizatando, es azon hivatalt illető dolgokban . az Nemes Orszagnakis igazan szolgak [Gyf; Törzs. Boer Zsigmond kapikiha eskü-lev.].

bizathatik a putea fi incredințat; etw jm anvertrauen können. 1576: Az Drabantok meg legenek az kapukra, De varosbely Jambor lakos Emberek kykre az varos kapwia Meltan Byzathassek [Kv TanJk V/3. 133b].

bizott bizott; incredințat; anvertraut. 1649 myis keg(yelme)sen tekintuén Veres Istuannak hwseges szolgaltatára, melyet ekkedig mind fiscusunk causainak procurálásában, es egyeb eo reaia bizott dolgokban is igaz hüszeggel uiselt .., assecuralljuk, es certificalljuk arról, hogy az fen specificalt Malombeli Jussokert es igasságokért Ezer Magyar Forintot deponalunk menteöl hamareb kész pénzül [JHb III/4 fej.].

bizattatik bizatik; a fi incredințat; anvertraut werden. 1673 mind ezeket magamra nem mertem fel valalni hanem az Aszszony eo kglme irt Kozárvári Ferencz Deak Ur(amna)k mivel eo kglmire bizattatot volt inkább az dologh, s mikeppen alkut .., nem tudom [Szentpál KK; Ks 90]. 1763 ha ki jött az, hogy ő gyujtotta fel azon epületet, egjenesen réája kel vala dirigáltatni az Sententianak azért ellene, s' nem ellenem kel vala dirigáltatni a Deliberatumnak. De ha ellenem dirigáltatott is nem lehet vala tsak nékem egyedül vetni az nyakomba ezen kárnak meg fizetését ex eo principio, hogy ream bizattatott volt az Haznak gondviselése, mert Böszörmenyi Uramrais ugj volt bizattatva mint reám [Torda; TjK V. 159].

bizattatott bizattott; incredințat; anvertraut. 1678: En Palogiaj Mihaj Fejer Varat Lako en maga(m) jo akaratamból (!) valalta(m) fel az Dessy harminczadnak Rationistasagat, Eskusze(m) azért az Elo Istenre . hogj ezen hivatalomban minden ream bizatatot es bizandó dolgokban az en kglmes Ur(am)n(a)k és klmes Aszonjo(m)nak ... igaz tőkéletes jambor

Jstenfélő es hasznót kereső Szolgajok lesznek [Gyf; KaLt Apor István ir.]. 1748: az puskások réájok bizototot vásári Strásalást posthabeáltak . . az kereskedő vásári Görögökre rohontanak [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1755: minden Tizednek egy egy jo értelmes Tizedes rendeltessék, a' kik kötelesek legyenek minden estve, reggel magok Tizedségek alá bizatatott házakot el jární és megh visgálni [HSzj tized al.].

bizgat bizget, piszkál; a zgindári/scormoni; sticheln. 1770: égj Kapjoni Udvari Cselédgye eo Nga liberias Cseledí között a' mig ott az Kalibámnál állatt az Tűzett melly el hamma-hazatt volt izditani kezdém, mellyről meg intett hogy ne bizgatnám [Dés; JHbB 361].

bizgatás út veszegetés, piszkálás; zgindárire; Stichelei. 1724: Sz. Királyon vólt a többi között egyszer és ott beszéltek, h(ogy) a vallása bizgatása miatt kellett el mení az Ifjú Asz(szonyna)k az Urtil [M.királyfa KK; BK].

bizhat 1. ~vkihez/vmihez bizakodhatik vkiben/vmiben; a se bizui pe ceva, a avea încredere în ceva; sich auf jm etw. verlassen/trauen. 1597: ha penigh igassagunkhoz ugya(n) nem byzhatunk, Latnok, hogy maskeppen venneok eleyt az dolognak [Kv; TanJk V/3. 20a]. 1686/1696: nem irta(m) Kgd kívánsága szerént nem bizhattam az levélvivőhöz [Harasztos TA; JHbK XXXII/30 Felvinczi Zsigmond lev.]. 1718: méz nincs. Tojás-hoz sem bizhatni mert pénzen sem tanálni [Fog; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1738: az mint Groff Forgács Uramis beszéli hogy békességhez nem bizhatunk [Szamosfva K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

2. rábizhat; a-i putea încredința cuiva; etw jm anvertrauen. 1804: hogy én a Contractussal a' pénz lévatiójára Emberemet küldhessem sem olyas bizadalmas emberem sem Cselédem nintsen, kire affélét bizhassak [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferenc kapitány aláírásával].

bizik 1. kb. reménykedik; a spera; zuversichtlich sein, hoffen. 1796: mind azan által bizam Isten után hogy erősödöm és a Nagyságod parantzolattayaitis teljesithetem [Koppánd TA; GyL].

Sz: 1749 az ki hol bizik ott hizik [Kilyén Hsz; Ap. 1 Székely Elek lev.].

2. ~vkiben/vmiben a avea încredere în cineva/ceva; jm trauen. 1776 haszontalan biznék a' Kis Aszszony Groff Lázár János Urffiban, mivel a' Kis Aszszont ő el nem venné, hanem tsak szóval tartaná [Szeben; GyL hiv.]. 1795 Ne bizzék abba [Aranyosrákos TA; Borb.].

3. ~hozzá/vkihez bizik vkiben; a se încrede în cineva, a se bizui pe cineva; sich auf jm verlassen/trauen. 1568 azt mongya volt Vicy János, hogy ha ő felsege ith ne(m) volna és hozza ne(m) biznal meg az wyomat sem merned meg harapny, egyeb bezedelis váltig hanyak egymast [Kv; TjK 240c]. 1648: I(ste)n uta(n) Ura(m) Kd az

mi fautorunk, es Patronusunk s nincsenis kihez biznunk [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo Petrus Zenas de Balliok-hoz]. 1776: Csizi Hadnagy ... arra unszolta mind Mlgs Groffné ő Ngát mind M. Annikó Kis Aszszont, hogy B. Henter Antal Urfit meg ne vessék, Groff Lázárhoz ne bizzanak [Kóród KK; GyL Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.].

4. ~hozzá(ja)/vmihez v. v. hóvó u. bizik valamiben; a avea încredere în ceva; sich auf jn/etw. verlassen. 1653/1655: Én mint igaz és ártatlan lévén bizván az Rázmány Istvan nekem adott obligatoriajához, zalagom mellett attam kívánságha szerént valo obligatoriámat [Kv; CartTr II, 880]. 1690: Az szegény úr, Teleki uram az Kálmán lóról fordult le, ahoz pedig leginkább bizott szegény [IIAMN 326 megjegyzés Teleki Mihály, erdélyi kancellár elestével kapcs-ban]. 1764: mig masok ellen folyt a Causa, addig ő semmit sem ágált, mikor pedig kettőnk között folytis inkább lehetett volna Bátyám Ur(amna)k az én Contestált Sinceritásomhoz, mintsem az ő hamis lelkéhez, s paraszt tudatlanságához bizni [Középlak K; BfR]. 1798: a Közlebb elmúlt esztendőben a Major házat mint égj meg ígérték volt hogy Márton Györgynek adják s bizott is erőssen hozzája [Backamadaras MT; CsS]. — b. reményt táplál; a nutri speranța; Hoffnung hegen. 1631: Magam halotta(m) az Valaszutj László szajabol, hogy eszt monda. Ne bizzek More Laszlo ahoz hogy az atya(m) eoreokseghebeol hazasczia ki leanyit. Mért az mgh az leszen, mind maga s mind leanyis megh hálnak [Abrudbánya; Törzs]. 1659 Azert Nag(to)k, s, Kegyelmetek cselekedgyek ugy hogy az szegeny hazanak utolso veszedelme ne legyen, mert küleomben nem leszen ha az penznek szerit nem teszük, ide nem lehet bizni, mert itt semmi uton módon szerit nem tehettyük | az kinek penze vagyon adgya ki, most az ideje, mert bizony nem tréfa, mi sem egyhez, sem máshoz nem bizunk, mert bizony feleo mind Orszagostol utolso veszedelem keoveti (!) bennünket [Borb. I. Erdélyi követjelentés Konstantinápolyból].

bizlal ? bérel; a arenda; pachten. 1580. Ferenczy Istwannetwl byzlat (!) volt tawaly biro vram valamy kertet Az waras zenayanak. Byro vra(m) adassa megh az beryt fl. 1 [Kv; TanJk V/3. 219b].

Vajon a címszóbeli szó az egykorú szövegben nem elírás byrlalt h.?

bizodalmas 1. udv jelentés- v. levélkezdő formulában, megszólításban, címzésben bizalomra érdemes (olyan, akibe vki bizodalmit veti); demn de încredere; vertrauenswürdig. 1573: keozene-temet zolgalatomat Irom Mint Bizodalmas azzo-nyomnak, kere(m) keg(ielmed)et hogi Nekem kwlgy Bot Zing Sayat [Kv; TjK III/3. 155-6]. 1584: Ez lewel Adassek Doboka Varmegienek feo Ispannyanak, es zek wleo vrainnak Ennekem Bizodalmas vrainnak kezebe [Újfal K; Ks 42. B. 9]. 1593: Ez Leuel Adassek Hogiaba(n) Ho-

gjay Geornek vichje Királj Bironak Enekeom Mindenkor Bizodalmas vramnak kezében [UstT]. 1597 Zolgalatomoth Ayanlom ty kegyemeteknek mynth Bizodalmas wramnak kewanok Az wr Istenteol ty kegyemeteknek minden Jokatt [i.h.]. 1614: Ezeknek wtanna kerem es hagiom az Vitezleo Deczej Andras vram Trauzner Lukacz vramat^a . szeplakj Horuat Janos vramat, Keremis mint bizodalmas vr(aimat) hogy eo kegelmeok legien segitsegl az en keuez el teuelyedet Jozagomnak recuperalasaban [Gerend TA; Törzs. Gerendi Pál végr. — ^aMás négy név elhagyásával] | Hiuanak minket Egieleio Akaraból Kiraly Uchaban, Az mi Bizodalmas Vrnk Chyszar Istuan Egi reszreöl, mas Reszreol somliay fazekas Mihaly [Kv; RDL I. 95]. 1620 attam el egy hazat .. az en io akaro Bizodalmas Vramnak Horuat Giorginek, eoreok arron, meghihatatlanul [Kv; i.h. 110]. 1642: Jo akaro bizodalmas, somsed Uram [Sófva BN; BesztLt Miss. 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1719: Mint bizadalmas és kedués Sogor Urajm(na)k ajánlom Ura(m) Kgl(te)k(ne)k szomoru állapottal valo kész szolgalatomot [Gyergyóújfalu; Borb. II Solyom István kezével]. 1721 Bizodalmas nagj Jó Uraink es kedves fautorink [Dés; SzCLev.]. 1738: Bizodalmas Angyam Aszszonyomnak, Atyafiuságos köteles szolgalatom ajánlása mellet . idvességes Husvétí napokat érni .. kívánok [Nsz; Told. Fasc. 24]. 1824: Bizodalmos Keresztes Uram! [Kv; MkMiss. Rhédey Adám lev.]. 1852: Tisztelendő Esperest Ur! Bizodalmas Jo Uram! [M.déce SzD; SzConscr. mell.].

2. megbízható; de incredere/nádejde; verläßlich. 1804 De hogy én a Contractussal a' pénz levatiojára Emberemet küldhessem sem olys bizadalmas emberem, sem Cselédem nintsen, kire affélét bizhassak [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferenc kapitány aláírásával]. 1824: szükséges léssen az Executiokor egy bizodalmos és ahoz tarto Embernek is a' Tt(e)s aszszony részírói jelen lenni [Mv Pk 2].

bizodalmasan bizalommal; cu incredere; vertrauensvoll. 1655 Azert kerem bizodalmason kgl-det mint Uramat, ez obtractio ellen vindicalni méltotassék [Kv; CartTr II, 897–8]. 1656: Kgelmedet mint jo akaro Uramot kerem bizodalmason, az megh neuzet napnak eleotte ualo estüen Aszoniommal eo kgelmeuel egjút Fejéregihazi hazamnal jelen lenni ne neheztellje [Fehéregyháza NK; JHb Paulus Haller lakodalmi meghívója]. 1778: kerem bizodalmoson kigelmedet hagi agion énekm bár tsak száz véka buzát [Ks 96 Apor Péter lev.]. 1719: Minek okaért Kglket mint Kedves Sogor Vrajmat nagj bizodalmason kerem, szegény Feléségém még hidegült Tetemít El késcsni ne terheltesék [Gyergyóújfalu; Borb. II]. 1721 Bizodalmasan kelle-ték Kglket re Quiralnom (!) [Bethlen SzD; BesztLt IIa. 478/35]. 1752: Recomendalom azert bizodalmoson az Mlgs Ur(na)k, azon Processust

meltoztassek remittálni [Nsz; TKI Bornemisza Ignác Teleki Ádámhoz]. 1770: kerem bizadalmason az Urat, adasson Szert hogy Hétfiün éstvère jöhessenek haza [Mocs K; SLt XL]. 1790: Esztet Nagyságod Grátiájából bizadalmasan reméllem [Mv; JHbMiss. Jósika János anyjához]. 1807 a Regestrum(na)k által adattatását bizodalmoson kérem [F.esküllő K; Somb. II]. 1821: bizodalmoson instálván az Urat .. [Kv; Pk 3]. 1825: bizonyos alkalmatosságoimis nem volt, akitől bizodalmoson elküldhettem volna [Mv; Pk 2].

bizodalmasít vkiben bizalmat kelt; a inspira incredere; Vertrauen erwecken. 1839: Néhány esztendőig tartam örökképpen kised korától olta, most már hajadon Ambrus Rosaliat, Esztendő olta szolgál pedig Krisán Márisko — kikkel árva özvegy létemre hogy magam aránt a bizodalmasittsam, őket anyai képpen bántam [Dés; DLt 1230].

bizadalom 1. bizakodás; incredere, nádejde; Vertrauen. 1658: mely nagy bizadalom volt ennekem ugy is kellett lenni azokban az szep igiretekben [Beszt.; Ks 90 Cseffey László lev.]. 1678/1683: az e(n) I(ste)nemben valo bizadalom vizgaltal enge(m), s benne valo bizadalom megh se(m) csal | valakik edes teremptő Is(te)neknek . parancsolattjat, s edes igaiat Öremmel visellik, teljes benne valo bizodalomokban, megh nem csatlak [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1748: méltó bizadalom által tápláltatunk, hogy .. szükséges rendelésit meg teszi [Déva; Ks 73. VII. 14]. 1756: kerem Soguramot (!) bizadalommal considerallya az en hoszszos es Sullyos nyavallyamat es varjan addigh engem mig ki mehetek [Lőrincfva MT; Kp III. 135]. 1778: teljes bizadalommal támasztam nagy Sérelmim orvosaltatását [Csi-csómihályfva SzD; LLt 34/16]. 1809: eredeti Privilegiumunkat, mind peng Nemesi Praerogativánkat oly bizadalommal és reménységgel, hogy hajdani Székely Privilegiumunkban visszatétetünk bé attuk vala [Asz; Borb. II]. 1836: Farkas Samuel nem részeges, nem korhel, sem nem ki csapongo s azzal a' bizodalomalis vagyok hogy mindenekbe a' Nagyságod parantsolattjainok pontosan eleget fog tenni [Vécke U; Ks 101].

2. bizalom; incredere; Zutrauen. 1671 Mint hogy I(ste)n után kedves közelyeb valo Atiam fiaihoz vagjon bizadalmo(m) kérem az én szerelmes edes kedves ötsémet Kornis Kata Aszszont hogy eo keglmek halolomat halván mindjárt szegeztessék bé koporsomtól mentől hamaréb lehet [Ks 14. XLIIIB özv. gr. Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr.]. 1782: az Mlgs Ur(r)al valo mastani vásáramatis azért kívántam meg ejteni, inkább mind másokkal hogy teljes bizadalommal voltam, s vagyok egyszersmind meg kapni [Gyula K; SLt XXXIX Alex. Pekry Suky Jánoshoz]. 1798: kérem egész bizadalommal Bátyám Uramot [Mv; D. 2. XIXA]. 1814: kérem

édes Bartalis Ur! külenes bizadalammal, valami képen járjan végire, hogy ha meg kaphatnám, öremest meg fizetném [Apanagyfalu SzD; TKhf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára Bartalis János insp-hoz]. 1865: Bizodalommal kérem gyermekeimet, részeltessék felkelhetőmből jobb jobb embe-reimet emlékébe [Kv; Végr.].

bizony I. mn 1. bizonyos; cert, sigur; gewiß. 1591 az biro monda bizony hogy nem tar-tozna(m) adny^a mielhogy engemet beochiwl-letbe(n) nem tart [Szkt; UszT. — *Ti. törvényes ítéletet]. 1629: Az bizony dologh penigh hogy akar ki honnat jeot volna oda attuk volna [Kv; Tjk VII/3. 58]. 1631 De az bizony dologh hogj ha my megh nem oltalmazzuk vala Varga Mihalt ugjan megh ölik uala az sok paraszt emberek [Mv; MvLt 290. 245b]. 1672: bizony dolog hogy kgldet ennyiszor busittani neheztelem [Kantafva Hsz; Bál. 1]. 1674: bizoni dolog ura(m) hogi az sze-szermi hataron az falun alol buza igen szegeni [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béli Pálhoz]. 1706: Ngd Méltóságos parantsolattját az élés iránt aláz(ato)son vöttük. Bizony dologh az mi szorgalmatoskodásunko(n) el nem mult, de az szegénység(ne)k tehetetlenséghe miatt ... fel nem tudtuk volna hajtani, ha Ngd Biro Pál Ur(am)ot bé nem küldötte volna [UszLt XIII. 94].

2. igaz; adevarat; wahr. 1566: mostis alaza-zatosan kenyeorgunk felsegednek, az hatalmas egy byzon Istennek zent fyaert, meltoztassek kegyel-mesben es wilagosban az my hozzank walo kegyel-messeget meg mwlatny [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. 1665: Eskü-sző(m) azért enis az elő Istenre ki Attia fiu sz. lelek egy bizoni örök isten, Szűz Mariara Tizenket Apostalakra, es az sz naporara es mind sz. napokra és bőjtekre ... Hogy soha ennek utanna Nemzetes Bojer Sigmund vr(am) eo klme földéről es neve alol el nem szököm [Récse F; Szád.]. 1678: Eskü-sze(m) azért az Elő Istenre ky Attya fiu Sz. Lelek Telljes Szt Haromsag egi bizony Istén, hogj ezen hivatalomban ugi mind az Desj Rationistasagban igaz tökéletes jambor Istenfélő es hasznót kereső Szolgajok leszek [Gyf; KaLt Apor István ir.].

II. hsz valóban, igazán; intr-adevăr, cu ade-văr; wahrlich. 1568: Myth feltitek ty seres Annath, enis oth voltam az lesesben, akor Eyel bizony egy szalat sem aluttam akor eyel [Kv; Tjk 226]. 1570: Pechy Estwanne ezt Montha hogj Thwdom hogj tartozwnk, De Mostan byzon Igen zegenyek vagywnk, ha Isten valahonnat Adna byzon megh elegitenenk [Kv; Tjk III/2. 208]. 1585: Byzon chywddalkozom en Kegden hogj Kegd ennekem sem Ir, sem Izen [BfN]. 1632: az mintt szolottal vala elmentem vala Beldi Kellemen vra(m)hoz, bizoni sokatt zollottam eo kgnek, de semikeppen nem akarja vala megh czielekedni [Kozmás Cs; BLt 3]. 1642: Jo akaro bizodalmas somsed Uram mivel bizony alkalmas előttem allo dolgomot kel el halaztanom ... igen hatra marattam ualami nehez dolgokkal [Sófva BN; BesztLt Miss. 115

Petrus Gavay a beszti főbíróhoz]. 1718: Szabo Istvan uram is Tékazlasamert nem fizet, bizony vram egy lovasznak job becsüje vagyan mint nekem [Mezőbodon MT; KJMiss. Fogarasi János lev.]. 1723: az előtt bizony jobb(an) forgott az Vr Malma [Szásznyíres SzD; Ks 25. IV. 5]. 1729: Minemű hírek folyanak felöllem oda bé, értem az Aszszony leveléből, bizony csudálkozom azonn becsülletes emberenn, hogy bizonytalanságot oly bizonynyal meresz az Asz(szonyo)m(na)k beszél-teni [Ns; Ap. 1 Haller János Kálnoki Borbára-hoz]. 1731 Az Mely kancza lovat mond István ur(am) hogj vak az bizony Mostis vak az minthogy inkább hiszem hogy mindétig azis leszsz [Gyke K; Ks 99 Biró János lev.]. 1767 az bizony mind ugy volt [Koronka MT; Told. 26]. 1762: 6 bizony karott és ágat mit hányt ezen Arokban [Kört-vélyfája MT; Bál. 87]. 1763: én bizony lelkemből bánam ha kezemből ki esnek [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. 1801: itt bizony most keveset lehet tsinalni, mert majd mindenap esde-gel [F.zsuk K; SLt 17 Margitai János lev.]. 1843: bizan ojan forma [Dés; DLt 65].

III. isz-szerűen nyomósításként; intr-adevăr; als Interjection der Verstärkung: wirklich. 1567: monta Zöcz Fabyane hogj no el hatta az pert merth penzes tanúkat fogadoth volt es en meg tuttam, Immar meg yedet es azért hatta el az vra Esmet ezt monta de byzon ne(m) hagy [Kv; Tjk 54]. 1568: monda Zabo Janos ne vid el, azt, az azyon esmet monda bizony el vizem, mert enym | onnat penyg az lakatos meg Jöuen kerdem, hogj meg, nitatote az ladath (Igy l), s monda az lakatos, Nem Nytok meg de bizony meg bannyak | Bestye kwrwa ha el erhetlek wala byzony el haytok wala raytad benne [Kv; Tjk 147, 171, 188. — *Ti. a deszkát]. 1570: Eo Mond az leannak Te kwrwa lean byzon megh Banod azt myt mywelel [Kv; Tjk III/2. 80]. 1588: ty vesseleni Jobbagy rea ne boczyassatok az erdeore az díznot mert bizony nem ezek zalonnat, mondek en bizony nekeonkis vagon vrwnk [Zsákfva Sz; WLt]. 1590: Mond Zeoch Myklos neky, Byzon megh Lad hogj Theorwennel ky hanlak Jnet mint azfele Laborgo embert [Kv; Tjk III/2. 78]. 1595: Kezde mo(n)dani a' molnar Lazlo Peter feleoll bizoni azért az Jambor el talalh volt az vam búzaban meritteny, s a' vegebe meg is zida [Hodgya U; UszT]. 1629: bizony ha a törvény szolgal, bizony fel akasztatlak [Mv; MvLt 290. 162b]. 1631: En bizony ne(m) ihatom, nemis izom [Mv; i.h. 241b]. 1653: De eo ugia(n) nem halgata, hane(m) annal inkább káromkodot, ez felelue(n) nekem: bizony az Urnak Szemébenis megh mondanám en ezeket [Ne; KemLev. 1394]. 1663: bizony meg aratom mindenehez hozza nyulok [M.ród K; Ks 33 I. 11]. 1668: Lázár Péter ... bizony megh leo benneték, ha hatalmasul réa mentek [Diós/Kv; Ks 65. 43. 10]. 1670: én bizony hetven pénzt sem adok nem hogi hetven forintot adnék [Kv; KvLt Fasc. I. 182]. 1682: Mondott (l) Nyiró Janos Ur(am) nekem, Perlessé Teleki Mihaly Urammal felette én monda(m), nem én

bizony [Kv; RDL I. 162]. 1718: Ami penig a' penzt illeti meg ádam, mert en bizany Senkinek anglia posztot nem ajándékozak. ebből Fogytakzas nem lézen [Mezőbodon MT; K] Miss. Fogarasi János lev.]. 1728: En bizony igazán tudom Hogy két Szolg(á)l(ó)j(ána)k is Pekri épített [Mezőbánd MT; BK]. 1764: tsak azt nezem hogy olly boldogtalan együgyű Kgyd; mert bizany meg tanítanám a hamis passus tsinálásáért, hogy többször nem mérészlén(é)k senki neve alatt passust tsinálni [Erdőcsinád MT; Told. 44/25]. 1819: bizan egy bűdös vén embernek ily iffiu Aszszont feleségül el venni nem is kellett volna | Dehogynem szereti a patvarba, hiszem bizan ha nem szeretné nem is játszodna véle éppen olyan édesen [Kv; Pk 2].

A címszó XVIII. sz. eleji divatjára I. MetTr 416.

IV. fu 1. tanú; martor; Zeuge. 1598: az teórúeny azt ítlé hogy megh bizonyicha eleűen bizonyial, hogy az a Jakab vetette volna zaloghba^a [UiszT 13/47]. ^aTi. a földet. 1606: az Actor kapitán vram eo kegelme <a>z Keresetreol chiak egj bizonial bizonyithat [i.h. 20/18]. 1623: Veres Miklos Chycke falui^a Annor(um) 70 . . Azont felelj az mit az elseo bizony Peter Deak [BLt 3. - ^aCs]. 1656 Tekentes nemzetes, Lazar Istuan Vr(am) ut A. Bizonyi, Remetej Nagy Ferencz es Istvanek elle(n) [Gysz; LLt Fasc. 69]. 1684: Ezek Kglmes Urunk az fen megh irt bizonyoknak hűt szerint valo vallasok [Szentmiklós Cs; Borb. II]. 1746 egy néhány bizonyok az öregek között azt importálják hogy néhai Kispál Györgyné Aszszonyom az itt lévő Vzoni Papnéval 's Mesterével communicalt [Uzon Hsz; Kp I. 160b]. 1810: . . így irtunk bé, egyéb aproságokat . . . Falusi előnkbe idézett Bizonyokkal határozatván meg [Doboka; Ks Consr. 17]. 1818: a meg jelent Zagoni katanaság jelenti hogy a bejaratott Bizonyok vallas teteleket fel venni nem lehet, mert — azok mind az Udvar emberei [Zágon Hsz; Szentk.].

2. bizonyosság; certitudine, siguranță; Gewiŕheit. 1596: Vöttwk az kegd levelét, ertiwk irasat; az vy hírek felől . . . kik noha nem mind igazak; gondolhattia kegd, hogy az Erdelnek (így!) vgian propriuma volt mindenkor hogy affele híreket oly nagion es bizonial hordoztanak, azért nem chiuda ha mostis azt chielekzik [Törzs. Báthory Zsigmond Keresztúry Kristófhöz]. 1729: bizony csudálkom azonm becűlletes emberenn, hogy bizonytalanságot oly bizonynal meresz az Asz(szonyo)m(na)k beszélni [Nsz; Ap. I Haller János Kálnoki Borbálához].

Szk: ~nyal tr. 1724: bizonynal írjuk Ng(na)k ugj el jettezett^a ez a szeginség hogy ha valami tagulást a tereh viselésben nem tapasztal, jobb része innen el mégje(n), mivel ez az város jobb részint jövevényekből áll [Ne; Ks 83 a város hadnagya es társai gr. Kornis István főispánhoz. — ^aAz erdélyi nyj-okban, főként a székelyben, ma is gyakori hangkivetéses forma, ijetkezett h.]. 3. ~jával teljes bizonyossággal; cu toată certitudine/siguranță; ganz gewiŕ, fűhrwahr. 1578:

Meg értettek eo kegmek my nemó gyalazat esset legie(n) eo kegmén Byro vramon, melyet byzonynyawal eo kegmek ige(n) kedwetlenwl veznek az zemelytwl a ky miat esset [Kv; Tan]k V/3. 173b].

4. bizonyos (dolog); ceva sigur/cert; etwas Sicheres. 1572 Dabo Tamas, Azt vallia hogi Egeb dolgaiban senny (!) byzont Ne(m) twd [Kv Tjk III/3. 10]. 1573: Eölwessy Balint hity vtan senny (!) byzont Nem val [Kv; Tjk III/3. 64].

5. valóság; realitate; Wirklichkeit. Szk: ~jába mond valóságként/komolyan mond. 1584: Nem tudom ha Trefaba Montaye ezt Keodme(n) Janosne vagy bizoniaba maga feleol [Kv; Tjk 4/1. 369].

Szk: ~t mond vmiről kb. határozottan kijelent vmit. 1629: egykor Lukaczinetol saitot veszek vala huszonkilencz penznel alab eo nem adgya vala, en sem akaram huszonnyolcznal fellyeb venne(m) egy penz felet sokat usokalank miel mindenik bizont mondot vala rolla [Kv; Tjk 14].

bizonyára 1. bizonynal; de sigur; gewiŕ, wahrlich. 1602: Reggel latam hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember . . En monda(m) mingiarast hogy Nem mezze valo or chelekette ezt vgy monda farkas mihaly hogy bizoniara en az gazdamra az Takachra gyanakodom [Kv; Tjk VI/1. 616].

2. egészen bizonyosan, teljes bizonyossággal (mondhatni); cu toată siguranță/certitudine; ganz gewiŕ, fűhrwahr. 1819 Az első feleségével Rákosi Boldisár bizonyára sokáig élt, de soha gyermekek nem volt [Kv; Pk 2].

bizonygat bizonyítgat, erősítget; a tot dovedi; fortwährend beteuern. 1691 eo kglme fel teszi

Szöcs Istvannak Ökrét hogy el Esküttem volna . . . a' mely ökröt en mikor s holot el Esküttem volt valaha, ugy Esküttem mint tulajdon saját marhamat bizonyos és nyilvánvalo megh bizonyított ideivel, de eo kglme ugy hallom csak nevez ökröt, de annak szörít, szarvait vagy valami oly bizonyos jelet nem nevezi, avagy nem bizonygattya [Dés; Jk].

bizonyít vmely állítás, tényállás v. esemény való voltát igazolja; a dovedi; beweisen. 1574: Az penig semyt Nem bizonyit hogi Annye Marat volt fzytetlen hatra Mint Eo Mongia fl 43 [Kv; Tjk III/3. 298]. 1590: ha mit Ebben tagadnal wagj walami rezeczkeyet tagadnad az myt lehet bizonittok | valamit ebben tagadnatok, hogy tj meg nem fogtatok volna^a, kez vagyok bizonitanom [UiszT. — ^aTi. a gyilkost]. 1591: Ahol téh ézt tagadod . . neked bocziatom bizonis (!) te uellé bator hogi ez igi ninch ha penigi al pérés uoltomra nekem Itili az törüny hogi ennekem kel bizonitanom nincj mit ténném fel uizem meg bizonitom [i.h.]. 1591 k.: ha tagadod hogj az Jdes attyame ne(m) uolt es En ne(m) byrtam uolna byzonyttok az myt byzonythattok [i.h.]. 1592: Ha pedyg . . . valamj tagadast tenne, Twdomant tezek az elle- nes (!)^a, kez vagyok biszonitanom [i.h. — ^aOlv.: ellen es]. 1592/1594: p(ro)testalok zawat halwan

teőbet zolok es az miehez valo igassagom vilago-
sitasara mindent bizonitok es replicatiomban si
necesse teőbet zolok [Kv; RDL I. 63]. 1597
Az A(nak) ezt kel bizonittany hogy az hol az
malom Arokath elasztá wolt az I ., azt meges
izentte az I az Anak zabadsagott adott Rea. Az
I bizonittia aszt hogy az hol ez Arokott most el
asztá, be es teoltette wolt az w assasatt [UszT
12/75]. 1598: azt kel uala bizonitani hogy az en
felesege(m)nek attia fia Zeölös Jakab vetette
volna zalogba* [i.h. 13/47. — *Ti. a földeket].
1599: nem tartozunk sem bizonitani erreol, sem
Iuralnj [Dés; Eszt-Mk]. 1600 Az j bizonicha hogy
neki semmi weghezese nem wolt az A(ral) [UszT
15/181]. 1603: Ha ezt tagadna hogj eő czelekette
volna ki fogok s feleletem zerent bizonittok, s
a' mellet teőruentis kerek [i.h. 17/33]. 1604:
vgjan bizonitanik (!) kel valamit bizonithatnak az
lofejek, vagy leüellel vagy emberbeli bizonsaggal
| ha mit ezekben tagadna ki fogunk s bizonyittunk
hogy donational birta [i.h. 17/13, 18/183]. 1606
ha tagadna hogy illyen ver ne(m) volnek hozzá
ki fogok feleletem zerent bizonitom Genealogia-
mott [i.h. 20/123]. 1610: Ne legien keső bizonyt-
tanunk az erdeonek tulajdonsaga feleől ha a'
teorueni itelj [i.h. 4/8a]. 1615 Beldi Vra(m)
Kis Antalnak hett forintyat megh atta, kjtt az
maga fassioiais Kis Antalnak bizonitta [Szgy;
BLt 3]. 1625: kez vagiok bizonittani hogi mastol
hallottam [UszT 148b]. 1650: Ezekreől ha szükség
bizonyttani bizonyttunk [i.h. 6b]. 1681 bizonyi-
tom Istenemmel, ha az szükségem nem kenszeritene
illyen marczona dologgal, az Ngod meltasagos
füleit nem terhelnem [Somlyó Sz; UtI]. 1730
Istennel bizonyittok hogy annyi fel háborodásomat
az Aszszonyra nem ismérnem magamba, mint e
mai lett ártatlamba [Fehéregyháza NK; Ap. 2
Haller János Apor Péternéhez]. 1768 szolgálta-
tott é okot arra bizonyittani nem tudom [Ka-
tona K; Born. XL. 81]. 1773: bizonyítottam a
Szerént lenni [Szárhegy Cs; LLt]. 1785: mely
esmét azt bizonyittya, hogy nem Patronus, és
Földös Uraink adták azokat [Torockó; Thor.].
1796: ott a' patakba lévén egy fűzfa a' bizonyítná
meg hol vagyon* [Panit Sz; TSb 2. *Ti. a
határ]. 1798: ezen hitelkedő szavai Jánosi Uram-
nak mtsoda valóságot fognak szűlni és mutatni,
a' következés meg-fogja bizonyittani [Torda;
Borb. II Kolosvári N. István kezével]. 1799
Hogy M. Valkai Embereim hoztak két száz
szál Deszkát ide M. Bikálá az Vitéz Nagy Udvar-
ban asztot bizonyittom Köntzei Joseff [M.bikal
K; Bet. 2]. 1810: Kádár János nemis tud
bizonyittani, hogy Appellált légyen [F.rákos U
Falujk 56–7 Sebe János pap-not. kezével]. 1821
azan Sertések el kapott Sertések mellett a' Pász-
tor több Falusiakkal bizonyitt [H; JF 36 Prot.
26]. 1824: a fatensekis bizonyittják a regen is
leirt földek mind meg vannak [Szásznyfres
SzD; Ks 79. 102]. 1827: ezen frásom által meg
esmerem, és bizonyítottam Udvarhely Széki
Ujj Székeli Buzogány Sigmund Réff. Déák m.
pr.[SzConscr. mell. Visa (K) ref. tanító-konvenciója].

1828: meg Egyezett Cajetán Meier Uram Kis
Béniamal (!) ... meljet bizansagul Kereszt voná-
saval bizanyit [Kv; KCJk 115a]. 1829: Ezt én
magam is szemeimmel láttam, s bizonyittok is
rola. Sorostélyon* ... Toth Elek mp Ud(vari)
Regius [IB. — *AF]. 1830: A' Ho harmat által
lett tetemes Kárt énis hitelesen bizonyítottam Ala-
moron* Sebestyén János mp. ud(vari) Reg(ius)
[TL. — *AF]. 1831: Alabb irt bizonyittok arról
[A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Újfalvi Nagy
Ferenc hites ass. kezével] | Hütem szerint biza-
nyitom Bágyonban* [Borb. II. — *TA]. 1842:
A melyet mi is igaz hitünk szerint bizonyittunk
[Szováta MT; Bereczki József lev.]. 1862: Az
mái napon Superlévált Kardos Sámuel
a bént irt rétre . Nyoltzvan x
mit is ezennel bizonyittok Sinfolván [Asz; Borb. I].
1880: Panaszo nem tudván panaszt bizonyittani
mind két félnek megtiltatik, hogy egymással
ne bajlodjanak [M.bikal K; Rak 348].
Ha. 1782: bizanyittunk [Nyárádtő MT Sár.].
1788: bizanyittani [Dés; DLt]. 1790: bizanyittunk
[Msz; LLt 10/2]. 1792: bizanyittani [Backamada-
ras MT; Nkf]. 1796: bizanyittani [Bács K;
RKA]. 1804: bizanyittani [M.fráta K; KLev.
8]. 1840: bizanyittani. bizonyitam [Dés; DLt
1250]. 1841: bizonyitam [Dés; DLt 367]. 1851
bizanyit [Dés; DLt 606].

bizonyítás 1. az állítás igazolása; dovedire, pro-
batiune; Bezeugung. 1560: Azert ezek mynd
Igy leuen az mynt megy mondttwk ... kyket
myndeneket megy byzonytwnk leueleinkel es elew
byzonsaginkal Chak ty kegyel (!) az vdeonek es
az dolognak myuoltahoz kepest aggyon alkalmas
napot az byzonytasra mert az byzonsagokban
Sokan el ozolua vadnak es hamar Ewket egybe
ne(m) lelhettywk [Kv; SLt St. 6]. 1570: Kayan-
thay Bak Myhal felperes Byzonytasa koloswary
Czynka Lazlo Alperes ellen [Kv; Tjk III/2. 45].
1600: Az vargiasiak ereossen kezdenek tudomant
tennj, hogy az Bizonittasnak hellie ne(m) ott
volna, hanem itt, ahol mos vagiunk [Füle U
UszT 15/15] | Mely dolognak bizonyittasara az
mynemw Bizonsagokat my eleonkbe hittanak
a' vagiasiak azokat megh eskettwk es vallasokat
hwtwnk szerent megh irattuk [UszT]. 1792 k.:
(A székelyeknek az ökörfizetés kiváltsága) Bon-
ffiniusnak bizonyittása szer(ént) nem porontso-
latbol, hanem mivel a' Székelyek marhabéli Va-
gyonokkal bővölködtenek önként való jóakarattól
hűséginek (!) Zalogául adatott, semmit egyebet
nem adoztak [UszL X. 80 Plánum a székely nem-
zet állapotáról]. 1807: A Novizata Rész előbbeni
Szoszoloja Balla Moyses a Novizans Rész
által fel-adott okokra s azokat támogatni kíváno
Bizonyittásaira maga Feleletét punctuatiim e kö-
vetkezendőkben teszi meg [Áranyosrákos TA;
Borb. II]. 1833: A' mely való Személyek(nek)
peres Leveleik közül a' keresztelő, és nem kénssze-
rittésről szollo papi bizonyittások hibáznak, ma-
gok(na)k tulajdonittsák ügyek késedelmét [Vaja
MT; a hagymásbodoni ekl. könyve]. 1834: a'

P Betűvel jegyzett Bizonyítással szollo Tudositás szerint Szabadságában állván a' Felperes Résznek akár minemű Ujj Bizonyításokat a' perbe beadni [Borb. I Asz törvényes székének ítéletéből]. 1842: 'A bé panaszzoltatott vele közöltetett terhelő pontokra tett minden bizonyítások nélküli Feleletébe hiába törekedik panaszo Hadnagy Atyánkfíának igazságos kérelmére Szoszolli el fatsarásokkal bé lárvázni [Dés; DLt 1452. 9] | Beretzki Ferentzet bővebb bizonyításra utosított [Szentháromság MT; Bereczki József lev.].

2. tanúság, tanúbizonyság; márturie; Zeugnis. 1841/1842 igaz hitünk szerint való bizonyítást tészünk arról hogy [Felfalu MT; DE 2].

Ha. 1878 bizonyítás [K; KLev. 10].

bizonyíthat állítást igazolhat; a putea dovedi/proba; beweisen können. 1597 k. ha tagadod hogj az Jdes attyame ne(m) uolt es En ne(m) byrtam uolna byzonymtok az myt byzonymthattok [UstT]. 1592: Protestalok hogj az mit ezekben az en feleletim zerent bizonyithatok bizonyttok [i.h.]. 1599 Nem tagadhattia, mert Jobbagiomon eset factum Constal, kit biro vram oculalt Ez mellet byzonitokis az mit byzonymthattok [Szi nye SzD; Ks] | Gyeörgyes bizonicha ha bizonyithat hogj nap^a nelkeöl wolt [i.h. 15/192. — *Ki nem tűzött tárgyalási napra von.]. 1604: vgjan bizonitanik (!) kel valamit bizonyithatnak az lofejek, vagy leüellel vagy emberbeli bizonsaggal [i.h. 17/13]. 1606: az Actor kapitan vram eo kegelme <a>z Keresetreol chiak egj bizonial bizonyithat [i.h. 20/18]. 1628: Ezekert az okokert az Isten szerent valo törvenjtől es Z. zektol zabadulast varok tölle^a, kit ha tagadna elegendendő bizonsaggal nem bizonyithattnak, hitre is <kö>telezem magamat ha az io törüennek tecese az elé <te>zen [SzJK 20. — *A valóban lévő asszony férjétől]. 1635: Bob Koztint kenszeritte az szek, hogj megh bizonyitsa azt, hogj More Lazlo azzal feniegette, hogj meg előj De ne(m) bizonyithatta senkivel [Abrudbánya; Törzs].

Ha. 1790: bizonyithatunk [Msz; LLt 10/2].

bizonyító tanú; martor; Zeuge. 1838: Első Bizanyito: Pál György 68. Eves Másadik Bizanyito [Dés; DLt 8].

bizonyító-cédula marhacédula/levél; билет de vite; Viehpaß. 1800: a Vásárlott Marhárol bizonyító Tzedolát valtsanak három Krajtzárok le tétele mellet [Kv; DLt].

bizonyító-írás 1. bizonyiságlevél; act probatoriu, scrisoare de mărturie/adeverire; Beweisstück. 1813: Ezen 21. számbol álló Tanuk ... Fassiojok rész szerint a hej színén, rész szerint pedig az esöss idő nem engedése miat meg irt háznál irattatott bé ezen Eskető Levelünk rendiben . . . arról mi is adgyuk ezen Bizonyito Írásunkat Nevünk all írása és szokott Petsétünk alatt [F.berekszó Sz; Bfr III. 12/9]. 1833: Mű neveinket alább irtak

adjuk ezen bizonyitto írásunkat arról, hogj Mű tarsaságosan megis nyusztuk a Bika Tinot de belső részeiben többet mint egy veder sárga vizet nem találtunk [Szecsor I^a TL]. 1834: megfontolás alá vevén a' Törvényes Derék Szék mind két részrol felhozott okokat, Erösségeket és Bizonyitto Írásokat ezekben tészí meg a maga Határozását [Asz; Borb. I]. 1849: Alóll írtt, adom ezenn bizonyító írásomat, arról, hogj a folyó 1849 Jv Április 22-én lépének En előtem illy békességes egyezésre . . . Melly béke egyezésnek valóságáról igaz Hitem 's jó Lelkiismeretem szerint bizonyiságot tészek M. Pagotsán^a a fenn írtt időbe [TSb rtlen. *Mezőpagocsa MT].

2. tanúsítvány; adeverință, dovadă; Bescheinigung. 1837 Bizonyító Írás Negyven Kőből Törökbuzának el adásokrol Alamoron^a Sebestyén János mp. ud(vari) R(egius) [TL. — *AF].

Ha. 1797 bizonyitto írás [Dés; DLt]. 1825: Szolga Biro bizonyitto írásai [Torda; TLt Közig. ir. Nr. 1470]. 1833: bizonyitto írás [Dés; DLt 777]. 1847 Egy bizonyitto írás [Etéd U Nkf].

bizonyító-levél bizonyítvány; certificat, scrisoare de mărturie/adeverire; Zeugnis. 1792: a' Meny aszszony Papja eskesse meg az egybe kelő Személyeket a' Völegény Papjának mind publicatiórol mind akadálllynak nemlétéről valo bizonyitto levele mellet [A hagymásbodonai ekl. könyve]. 1807 Meg vizsgálván mind a bé adott kötöledző Levelet, mind pedig azon kötöledző levélben foglalt adosságnak felvételekről lett lépésekről költ bizonyitto leveleket . . . mind azokbol az adosságnak valósága tökéletesen világosságra jött [Kp II. 58]. 1807: Hanoverából származott Romano Catholicus Pap . . . Fridrich Wilhelm Frantz . . . Frantzia Nyelven írt bizonyito Leveleket hordoz magánál arról: hogj 1797. a' Frantzia Hadvezéréknek a' Frantziáknak akkori bé-ütésekkor nem tsekély szolgálattya volt [DLt 66/808 gub-i nyomt. kl]. 1815: A Lásznai, és Uzoni közönség bé adgya bizonyitto Leveleit [Hsz; LLt]. 1818: (A királyi perceptorok) a' Himlő oltásb(an) fáradozo Physicusok(na)k 1 Rfr. 5 x-ba(n) Chirurgusok(na)k 37 1/2 krok(ban) megh határozott napi Bereket az arra rendeltetett Copulationis Fundusbol, az illető Tiszteknek assignatioja, és hiteles Bizanyito Levelek mellet, azt legitimálván azo(n)nal időről időre pontosan és tökéletesen kifizetni el ne mulassák [Kv; RLt gub.]. 1828: Mely illetén zálogos vásárnak modgya . . . hogj mindenekben a már irt modon előttünk az szerint mént légyen végben, arról adgyuk, és irtuk ezen bizonyitto Levelünket tulajdon Neveink aláírása, és szokott pecsétünk letételévelis meg erőssítve [Borb. I. Huszti István F.Sinfva (TA) hites notariusa kezével].

Ha. 1811 k.: bizonyitto Levél [Dés; DLt]. 1819: hiteles bizonyitto Levelek [Kv; MészCLev.]. 1829: Bizonyitto Levelek [Dés; DLt 300].

bizonyítvány *certificat; Zeugnis | tanúsvitvány; adeverintā; Bescheinigung. 1837: Völtsi adossaim bé kívánván egész tartozásakat fizetni ... , ha*

*az restáns Usora iránti bizanyitványt kezembe hozzák a' tartozást azonnal fel vészem [M.köblös SzD; Bet. 3] | Egy bizonyitvánt instállok alá-
zatosan adni [Dés; DLt 1404]. 1847: a Kolosvári Betsülletes Nemes Asztalos Céh Erdemes elől Járól ... arra bírának bennünket, mint Tized, elől Jároít hogy adnánk egy Hiteles bizonyitvánt arról hogj Kászoni András mi némű maga viseletű Tizedünkbe [Kv; AsztCLEv.]. 1848: az ezennel általam önnel eredetileg közlendő bizonyitván szerént általa is el ösmert czikkekre ... öszvesen 102 ft 3 xrt adott intető aszszony saját pénzéből [Kv; Végr. ^aKöv. ezeknek fels.] | a bizonyitványba még ezt kel irni^a [Tarcasfva U; Pf Pálfi Lajos lev. — ^aKöv. a részletezés]. 1857: Örvendek, hogy bizonyitvánra nincs szükség mert .. az elnök Báro Ur betegsége mián azt mostanság kézbe nem kaphatom [Kv; DE 2].*

Ha. 1807 bizanyitvány [Dés; DLt]. 1841 Bizanyitvány [Dés; DLt 653]. 1851 bizanyitvány [Dés; DLt 1409]. 1872: Bizanyitvány [Cege SzD; Wass 13 Mozsos György jegyző kezével].

bizonyial *biztosan; cu siguranță, de sigur; gewiß. 1568: egybeketh hallottam eleget de en bizonal semit ezen kwl ne(m) tudok | En tudom hogy oth az Mesgyen, Jartam zoltakys erte, de en bizonyal ne(m) tudo(m) ha szabad mesge volte vag ne(m) | Ezt tudom hogy egy golchy Jngem vezet vala el, es o rea gyanakotta(m) de bizonyal ne(m) tutta(m) [Kv; Tjk 155, 119, 200]. 1570: Nem esmery byzonniat ha az Malach kyt Zekely Mateneh Ewenek Mond, hogy ha Ewek vagy nem | Byzonnyal Thwgya hogy Kadas Istwan es Kadas Myhal egy Tharsasagba voltanak [Kv; Tjk III/2. 16, 176]. 1572: Byzonnyal Twggia az Kis Arkochka desy hatar [Dés; DLt 184]. 1574: Azt Byzonniat, twgia hogi az Leany . Az Maszik hazban volt [Kv; Tjk III/3. 329a]. 1580: ezt bizonnial tudom hogi neki lutoth [M.palatka K; JHbK XII. 29]. 1584: Leorincz kowachne vallia hogy hallottam hogy Kadar Janosne meg dagadozwa(n), es azonkeppen ellenben a' fazakasneis meg Nyomorodwa(n) ez vargane Annysara kialtottak hogy eo dolga volna, Chizar Agostonis rea kialta de bizonnial senmit hozza Nem tudok [Kv; Tjk 4/1. 274]. 1589; en nem tudom bizonnial [Dés; DLt 226]. 1607 Bizonnial tudom hogj ados Fanczialy peter öt veka zaladdal, es egi forintal sigmond benedek-nének s pal demeternének [UszT 20/25]. 1770: (A beteg) itt Gyógyon menyí üdőkig fekütt bizanyal arról nem recordálok [Algyógy H; BK sub nro 1017 gr. Kun István kezével].*

Szk: minden ~ egészen biztosan, teljes bizonyossággal. 1762: Minden bizanyal tudgyuk [Körtvélyfája MT; Bál. 87]. 1770: minden bizanyal ... ki mutatott utatt ... nem hallottam [Dés; JHbB 361].

bizonyodás *kb. bizonyosság; certitudine; Gewißheit. 1758: (A földet) Bidőskuti vr(am) Csak*

az maga ide való Jobbágyának szavára 's nem egyéb bizonyodásból foglalta el [Nyárló Sz; Mk III. XXIV. 464].

bizonyos *1. biztos; sigur; gewiß, sicher. 1573: Tugy (!) azt mykor Veres Sigmond meg holt 18 Éokre vasas zekere es Egyeb Tehen Barma eleg volt. Byzonios zamat Nem twgia [Kv; Tjk III/3. 165]. 1577: Meg ertettek eo kegmek Byro vram zawabol az chery Clastromba valo Mester, es pap dolgat Miert hogy penig eo kegmek nem byzoniosok my moddal legienek ot es my okbol leotenek oda, keryk eo kegmt Byro vramat, hogy az Romay hwten valo vramat hywassa be es ertekeztek eo kegme teollek [Kv; TanJk V/3. 151a]. 1579: ez dolognak bizoniosb erősögre az ket felliw meg newezót kótótt birakis hyteók zerint valo leweleket aggyak [Uzon Hsz; Kp I]. 1581: Mi felliu meg irt fogot birak ezt mi az mi hitonk zerent yrattuk es peczeyetteönel megis ereositettuk hogj az dologh bizonios legen [Bikfva Hsz; Törzs]. 1584: az ydowthöl fogwa zorgalmazhatam weselenj wramat byzonjos walaz theltre [Kömlöd K; WLt Petrichewich Kozma kezével]. 1585: Nyreo Istwan vallia hogy bizonios hallomással ertette A gr(ati)a meg leteleit Balassy Ianos deaktol [Kv; Tjk IV/1. 405]. 1586: En semmy bizonios Arút Ne(m) tudok az kert feleol [Kv; i.h. 580]. 1608: Miuel hogj az vr Isten az Embereknek ilete felöl auuagj ileteknek uige felöl se(n)kit bizoniossa nem töt .. nem tudo(m) az vr Isten w felsige mikor es hol uigezze el iilemetet [Kv; RDL I. 84 Tölcséres Ádám kezével]. 1614/1616: bizonyossok voltak benne miuel tartozzanak az Kamora Ispanok [i.h. 100 „Ioannes Bottyani civis opp. Colos senex” (60) kezével]. 1625: tecczet az teöruennek hogj valamit erdeöt s mezeöt irtast az kett peres faluk egj arant köozwl birtak; mindeneket aequal(ite)r ozzanak es interzenek el bizonios hatarral [UszT 137b]. 1664: Ez orán erkezek bizonjos hirünk hogj ok vetetlen Estvere be erkezik Taborunkb(a) a Pö Vezernek ujabn Kapucsi Passaja [Wass 26 fej.]. 1692: Szeginy edes Felesegem .. egész Eleteimbeli Istapom .. lélkit az eo Teremtő Istenének, kit is egisz eléteben, és mind hálálaig bizonyos reménységgel ohájtót, fohaszkodva, szép csendesén meg adta [D. 5]. 1718: a bizanyas hogy en eleg erotelen es Gyenge egességgel Vagjak [Harangláb KK; Ks 96]. 1732: Mely ki adott Summának mennyisége ezért nem annotáltatott, hogy előtünk nem Constált annak valósága, s bizonyos száma [Szászsztyakab SzD; TSb 51]. 1783: Bizonyos hallomásból én is világosan tudom mondani [Sámson Sz; Borb. II] | más napra kelve is, hogy bé menetekben bizonyosabb lehessen az Udvarba ujra fel mentem [Perecsen Sz; 18]. 1787 Ezen tul specificalt Licitatio alkalmatos-ságával congeraltatott Summa ... Hf 327 . és 34 pénz resz szerént Interesre bizonyos helyekre jo securitas alatt elocaltatott, rész szerént egyebb szükségekre fordittatott [Mv; MvLev. Csiszár György hagy.].*

Szk: ~*sá tess.* 1733: kegelmed keresi en töllem az örökseget, en nem ... soha megh eddig az örökseghnek birásában senki nem haborgatta, az miolta immár reánk szállott ., azért nem engem illet hogj bizonyossa tegjem kegelmedet azokrol, hanem mint hogj kegelmed en töllem sulyos gyanoval keresi az örökseget, hozzon kegelmed vagy jo levelet, vagj jo bizonysgot, avagj jo fegjvert az ki megh alható legyen [Torockó; Bosla].

2. megbízható; de *incredere/nádejde*; zuverlássig. 1572: egyhz waros kypyben mely paranchiolattal kywanak mynket Nemynew Byzonios Thanwk wallasoknak be vytelyre [Dés; DLT]. 1591 16 die Aprillis waras akarattyabol B. vram Byzonios Zemelyeket kwldet . . Az hattar megh lattasara [Kv; Szám. I/5. 22]. 1602: Edes Biro vram Arrol az Jozagrol valo levelem . . mingiart vitesse kd hazahoz, Soha kd addégh kj ne aggya, mégh Cheythi Jstua(n)k Bizonyos embe-riteol ir [Kv; RDL I. 73]. 1603: Az Sum(m)anak fel zedesse felöl vegeztek ő km(e)k Varossúl,

Az mely Azzony allatok es Leanyok bizonyos embereknél zegődne laknak, Azokatis magok visselesse es ruhazattyokban valo Iarassokból, Ezekenis az ő erdemek szerent vegyenek [Kv; TanJk I/1. 454–5]. 1613: az 40. forintot, Egjzeris mazzoris zwksegebe(n) Aztalos Samuel fel veot, Radnothy Jstua(n) vramtol . melljet Radnothy Istua(n) vra(m) bizonios es igaz zam uetes zerint p(rae)sentala [Kv; RDL I. 92]. 1619: (Boyer Peter és Boyer Jonasko) Kezeket azért eőszve advan bizonios nemes szemeliek eleőt, az szerint ut supra, componaltak és megh alkuttak [Fog.; Szád.]. 1673: Bethlen Kata aszszonjnak penigh . . Bizonyas Registrum extál ki hazasitasarol [Marossztkirály AF; IB]. 1722: az Evangelicusok ususa szerint légyen egy bizonyos, értelmes és a' Megyében elsőbb residentiaju ember, a' ki a megye pénzét procurálja [A hagymásbodoni ekl. könyve. Konzisztórium hat.]. 1788: a Contractust vagy magam bé viszem, vagy bizonyos embertől bé küldem [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 1801 mely Summa in loco bizonyos Embereknél elocálva vagon [Szentegyed SzD; SzConscr.]. 1830: Instálam . . az kilentzven Válto floramnak meg küldését, bizanyas Ember által [Mocs K; Bet. Henter Parkas Vajna Istvánhoz]. — L. még SzO VI, 77.

3. megbízott; delegat; beantragt. 1602: tetczet eo kg(kne)k hogy az kapuk Alat bizonyos zemelyek legyenek, akyk minden buzat naponkent mind az buzának zamaual diligenter fel regestralia (így!) [Kv; TanJk I/1. 401]. 1613/1630: egj bizonyos megh hith Embert hadgjon az Solymaszok eloth kinek meg hadgjad (így!) . meg ne hadgjak ehezny coket^a [MNY XXXV. 262 Bethlen Gábor sk lev. — ^aTi. a solymokat]. 1625: Sepsí és Kézdi székekben való városinkot Sepsí Szent Györgyöt, Illyefalva városát, Kézdi Vásárhelyt és Bereczket ezutan magunk arra rendelt bizonyos emberünk által akarván dirigálatni, hűségtek^a iurisdictionja alól őket eximáltuk

[Barabás, SzO 361. — ^aSepsí- és Kézdi székrei]. 1682: Gyula Fejervari városunkban bizonyos Attyokfiai által megh jelenni okvetetlen el ne mulassa [UszT IX/76. 12 fej.]. 1687: Azért valamikor Széplaki Petrityevit Horuát Miklos vram vagj eo kglme bizonios embere ez levelemet meg mutattya, . . mind hármát mind(en) ingo bingo marhájokkal edgiütt add kézben [Fog.; SLt Mikola László aláírásával]. 1697: mar I(ste)n kglmiből az aratas vighez megyen, bár egy bizonyos ember júne ki az kalongyát fel olvasná [Szlágycseh; BK]. 1699: És, az, mikor az munkához fognak az Aczok . . continue edgy bizonyos embere, vagy jo hyteles szolgálja, mi(n)t edgy gazda heljet, mindenkor itt légyen, es serennyen vigyázzon [Kv; BLt 7]. 1707: Ezen bizonyos emberitől Kégyelmednek . . egy kis ajándékokat kíltem [Gyeke K; Kornis István Gyerőfi Borbálához]. 1744: (A dézmát) Antal Miháj Ur(am) bizonyos Emberral bé vitette [Szamosfva K; KS Cons. 196]. 1752: utban találván az Ember eo Ng(á)t Ngod levelére nem válaszalhatot . vagy postán, vagy bizanyas Ember által fog válaszalni Ngdnak [Szászmáté SzD; Ap. 5].

A 2. és 3. jel. alá sorolt adalékok szétválasztása sok esetben bizonytalan.

4. a nyelvi nyilatkozatot tevőtől ismert, de közelebből meg nem határozott (dolog, személy, idő v. körülmény); anumit; bestimnt(e) Sache, Person, Zeit). 1580: Hoza my nekünk az Nagd paranchyolatiath az witezlo teoreok Mathy galaczy Hogy my El mennenk galaczy Thamashoz Mineminiw (!)^a dezmannak (!) ell Takarsaert Es Nagysagod wdwaraba es Eleybe hinok es intenok es Egeb bizonios dolgokert is kik az Nagod paranchyolatiaba vadnak Irwa [Galac BN; WLt. — ^aNyilvánvaló elírás *nem-nemw* h.]. 1583: eő Nemw Nemw Byzonios zwksegnek myatta kenzeretethwen, az vyzteleo Horwath Kozma vramthol kertht volna negwen foryntoth kett Sayatt haz Jobagya [Oroszfája K; WLt.]. 1588: Zena Reteknek megh eresztetset Nem itilik most eo kegnek Ionak lenny bizonios okokból, hanem az aratasnak dereka le zalwan, eresztessenek meg [Kv; TanJk I/1. 83]. 1593: my koron Bathori Elekne Azzonion Iakchy Auna azzony, ezeketth az feliwll megh Jrt harom Jobagiokat . nemw nemw Byzonios okokert, es Gonoz Cielekedetekert megh foghatta uolna . . , kóniórghenek my nekwnk, hogy közesseghwnkón (!) ki zabaditanük Eőket [Perecsen Sz; WLt.]. 1613: Mint hogy bizonios okokból az portara sietseggel kel boczatanunk, . . Haggiuk es serio parancziolliuk ked(ne)k Jeotest ieoion ide hozzank, hogy kesedelem nelkwl indulhasso(n) [Törzs. fej.]. 1619: bizonios somma fizetesert keoteotte uolt magatt Eoreokeos Jobbagiul mely Kus Janos annak Eleotte Zabad szekely uolt [Kál MT; Berz. 10. 77/13]. 1625: byzonios szamu diznaymot ky kergeti haromzor az rauay hatarboly az makrolj potentia mediante [UszT 142a]. 1654: bizonios szamu Sum(m)atis uőt uolt fel bizonyos swksigire [Dés; Hr 2/15]. 1690: ha mi

bantodasink az eö kglme jobbagj miat volnanak azokat bizanyas punctumaiban redigalvan, ha miket eö kglme illendönek itelne meg orvaslana [Fog.; Szád.]. 1721 bizanyos üdöktül fogva kezdet viszzsálkodni s hozzájuk just formálván praetendálni ... Samariiai Samuel vram eö kglme [Kozárvár SzD; KGy]. 1723: determinaltatottis ö Exc(e)ll(entia)ja számára bizanyos summa pénz [Kv; Ks 18/XCIII gub.]. 1765: Erogatio ... Az Udvarb(an) meg kivantato bizanyas Ajtocskára [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1781 Ennek előtte bizanyos időben beszéllette Nékem [Mv; D. 4. XXXVI. 1]. 1793: bizanyas Elemről (!) réám szállatt adosságnak interressiert által adtam* Telekbeli allodialis azan szölömet mely vagyon mind két felöl az Creditor szomszédságában [Szökeva KK; Kp II. 44. — *Újfalvi Krisztina]. 1798: Bizanyas szükségemre nézve kértem ... Tizenhat vonás forintakat [Asz; Borb. I]. 1802: Maras Székben Wadasdan bizanyas Toldalagiana Portiom adatatott volt Zallogba Száz ötven két Magyar forintokba [Vadasd MT; Told. 42]. 1819 jelente Tövisi Gergely Uram, hogy bizanyas szükségétől kényszerítetvén Háza népe /. Gyermeké táplálására ruhazattyakra kért ... Pálfi Danielé Orosz Sára Aszszontol . 30 ~ Harmintz R. Forintakat [Asz; Borb. I]. 1820: az eö kegyelme általvetőből bizanyas elrekkentett köntösekett ki kerestetett [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48]. 1824: a' Mlgs Ur áltol, és áltolam is bé adott levelek a' birtokat egy bizanyas időtől fogva figálni láttatnak, s valósággal figállják is [Vaja MT; SLt évr.]. 1833: bizanyos tavallyi el maradt Contributio [Dés; DLt 777]. 1843: suttamba abba introductiotis tettnek bizanyas fel tételek alatt [Torda; HG].

5. hiteles; autentic; beglaubigt. 1598: Hannes Weidner wallia Tudom azt hagi tempore diuisionis az Eotwes Balas mellet walo zeoleot Lombon az Janos deak feleségének attak wala, kireol bizonyos irasis keolt wala [Kv; Tjk V/1. 203]. 1636: Mely dolognak nagyob erőszegere es bizonsagara Adgjuk ez jelen valo leuelünket falunknak szokott es bizonyos peczjetj alatt, megh hihatatlantul [Szászfenes K; RDL I. 108]. 1660 Csepregi Mihály hívünk jelenti hogy szegény Fejedelem vásároltatván általa hét singh Angliai posztót tizen három forinton singét, melynek árra arról valo bizonyos testimonialis által deputaltot volt Colosmonostori Harminczadosra s Perceptorra Farago Istvánra hogy megh fizessen [RDL I. 114. fej.].

6. kb. meghatározott; hotárit, stabilit, determinat; bestimmt, festgesetzt. 1587 egy bizonyos napoth hagyának az eotwen haz Jobagynak fel oztasara [Hadad Sz; WLt]. 1600: melj dologbol Bizonsagra bochatotta volt az vargiasiakot kegtek mind az Almasiakkal, melibeol bizonyos napottis, helleottis az Bardoch zek eleott Jeleonteottek volt az Almasiak, melibe megh fogiatkoztattak volt magokotis az Vargiasiakot Merth Biraiokkal, Deakokkal az bizonyos hagiót orara es heljre nem mentenek [Vargyas U; UszT 15/15]. 1632: Rethi

Istuan Fogarasi Udvarbiro megh holt Vrunka^a paranczolatliabul vett eztendeönként szolgálattokert raitok bizonyos summat, az, az, f. 70 [Poianamarul F; UC 14/38. 16. *Bethlen Gábor]. 1690: Mathe Mihancsul nevü eö kglme Jobbaganak az maga reszere Czedalando Szanto Poldeiert es retiert adat volt Szegeny Atyank bizanyos Szamu penzt [Fog.; Szád.]. 1761: (Az) adosságnak bizonyos Summáját nem tudgyuk [Szászvessződ NK; JHb XXIII/31. 31]. 1847 Virág László . 14. Napi bészásra s ennek eltöltével, mint bizonyos életmod nélkül koborló eredeti lakás helyére kísértetcsre íteltetett [Kv; DLt 530a gub.].

7. kb. valóságos, kétségtelen; real, cert; wahrhaftig, zweifellos. 1625: azért azt keuanik hitesse meg uelvnk az J mit adot erte es keszek lesznyk le teny penszedet, a szena fvet meg keuanik mint byszonios uirek | mikor Mihaly Peter el foghlala az peres örökseget egy Nehanszer megh kenalta az falut Aztis tudom hogj bizonyos Ver találkozek egj somborine es attul veue vyoba(n) Mihaly Peter [UszT 82, 141d]. 1638: az Tekintetes es Nagos Rakoczy Georgy Erdeli orzagnak bizonyos Feiedelme es Magiar orzagh Egi Rezenek vra szekelieknek Jspania [JHbK XII/24]. 1718: bizonyos szükségétől kényszerítettven ... [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1717: A' Rósa hegy alatt vagyon egy négy kövü malom, melyet bizanyos Possessorok birnak [Dés; DLt 504].

Ha. 1711, 1717, 1726: bizanyos [Dés; DLt 504, Jk]. 1739: bizanyos [Ne; Incz.]. 1746: bizanyas [Mv; Told. 17/3]. 1750: bizanyas [Mocs K; KLev 15]. 1758/1763: bizanyast [MkG]. 1762: bizanyas [Nagyida K; Told. 5]. 1767: bizanyas [Szentháromság MT; Sár.]. 1774: bizanyas [T; CU]. 1783: bizanyos [Szászfülpös K; KLev.] | bizanyos [Buza SzD; EMLt]. 1786: bizanyos [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1796: bizanyas [Dés; DLt]. 1806 bizanyas [M.sáros KK; D. 4. XXXVIII]. 1818: bizanyas [M.fráta K; KLev.]. 1835: bizanyos [Asz; Borb. II]. 1840: Bizanyasra [Dés; DLt 1239]. 1843 bizanyas [Torda; HG].

II. fn biztos dolog; lucrui precis/cert; Sichere, Gewisse. 1572: Pillep Tamas, azt vallia, hogi hallomast eleget hallot Keomyes Georgne feleol, De semy Byzonios Nem latot [Kv; Tjk III/3. 3]. 1600: Halottam az nagy emberektől hogy a hon az chorgos pataka be megye(n) az Feier Nikoba Orozhegy felől walo fele, Orozhegy hatar, de en semmi bizonyost nem tudok [Üike U UszT 15/112]. 1630: Semmj bizonyost az elseo kerdesre nem tudok [Kv; RDL I. 19]. 1640: En semmi oly bizonyost nem hallottam azok felől, sem Nagy Peterné, sem Molnár Istvánné, sem Bíró Pálné és az többi felől is semmi bizonyost, mert én igen siket ember vagyok [Mv; MvLt 291. 233a átrásban]. 1749 arról éppen bizonyost mondani nem tudunk ... minthogy régtske a dolog [Koronka MT; Told. 29/42]. 1752: most hogy ott laknaké vagy nem abban bizonyost nem

tudunk mondani [Körtvélyfája MT; IB]. 1763: Mányika Iuon . minemü excessusokat patralt légyen én arra Semmi bizonyast nem tudok mondani [A.preszáka AF; Mk V VII/1. 55] | a' gabona mennyi és mitsodás volt bizonyast arról nem tudok mondani; egyéb efféle dolgairól Lependen tudnának bizonyasabbat fatealni [Gálfva KK; i.h. 27]. 1764: Hallottam azt, hogy a nevezett Jnas Páll Joseffni két veka búzát vitt volna de bizonyost benne nem tudok [Bögöz U; IB]. 1770: bizonyosabbat egyebet nem tudunk [Nagyercse MT; Told. 3a]. 1791: Semmi bizonyast vallani nem tudunk [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9]. 1796: rossz életéről annyivalis inkább bizonyasabbat állíthatok, hogy egy versben Gál Kátival egy ágyba egygyűtt feküve találta [Aggm. B. 15]. 1798: semmi bizonyast nem tudok írni [Preszáka (A. v. F.?) AF; MkG]. 1801: az 3dik kérdésre semmi bizonyost^a mondani nem tudok [Koronka MT; Told. 10. ^aUo. ugyanígy még többször]. 1804: Szent-ersebet^a Agilis Amburus János Üdösbik 76. Eszt(en-dős) ... semmi bizonyost nem felel [Borb. II. ^aU]. 1806: azon utrizált Sertéseket 3 kutyák ... zaklatták, de szükséges volté 'a martzonglástól őket menteni vagy sem, arról bizonyost mondani nem tudhatok [Dés; DLt 82/1820]. 1818: már most én is nem hagyom el a bizontalanért; a jelen való bizonyost [Kv; GyLMiss. Székely István kezével]. 1820: a több emlegetett Személyekről is én bizonyast nem tudak [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48]. 1831: a Gujás . hol járt, arról bizonyast nem tudhatak [Dés; DLt 332. 7].

bizonyosabban biztosabban; mai sigur; sicher, gewisser. 1581: eo kegmek hozasson Articulus es Ahoz kepest eo kegmekis byzoniosban tudnak zolny vezetny [Kv; TanJk V/3. 244a]. 1592: az Vitezleo Bathorj Ferencz vram ennekem kezemben erezt az Jozagot, mely Rez Jozagh bizonyiosban ky teczi az eő keme nekem adot leuelebull [Perecsen Sz; WLt]. 1790: az effélékét Nsgtok jobban tudhatják nállomnál, s bizonyosabban, én tsak bizonytalan hireket írok [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 1815: akkori praefectus . maga mellé vett Jozág erejével, a' mint bizanyasabban emlékezem ősi Időben ... Hersánnak iratványán volt épülettjeit fel égettette [Hodák MT; Born. G. XV. 13].

bizonyosan biztosan; cu siguranță/certitudine; sicher, gewiß. 1571: errwl tw k: Bizonyosan Jrihatom hogy wgyan, maiusnak 17 napjan lezen, feyerwarath mynd az wrunk^a temetese es mynd az gywles [BesztLMiss. 42 „Paulus Bamfi Lossonchy de mogyoro” a beszt-i tanácshoz. — *János Zsigmond]. 1592: bizonyioson tugia [A.jára TA; Berz. 7. LXV/6]. 1598: bizonyiosson ne(m) emlekeze(m) rea ha veghez mente vagi nem^a [Kv; Tjk V/1. 168. — *Ti. a házaladás]. 1600: Nyilwan es byzoniosson tudom Boythos Boldisarnak Bolondsagat [Kv; Tjk VI/1. 462]. 1611: Az my penigh Az eőreoghsegeket nezy hogj megh ne(m)

oztotuk ielőüendeőben ha az Vriste(n) eltetj eőket, bizonyioso(n) be vadnak írúa es Jsten zerenit alkudgianak megh egi mas kezeőtt [Kv; RDL I. 88]. 1614: Emlekezem rea bizonyoson hogy egy-czer Vinczen More Gaspar bemenien Jmrephine Azzonim maga hazaba [Nsz; VLt 53/5267]. 1614/1616: noha bizonyosan tudgya, hogy az feidelem meg paranczolta ő nekjis hogy meg adgya^a de ugyan nem atta meg [Torda; RDL I. 100. — *A fej-i adományként járó 800 kőst]. 1623: byzoniosso(n) ell hihetthy hogy igenn megh fogh gyalazodny es karrosodny [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1625: hallottam hogj Aniai iozagh uolt de en nem tudom bizonyioson [UzT 42c]. 1627: Tudom azt bizonyioson [RDL I. 17 „Paulus Kis alias Szeőci (jb) in poss. Bogath” (TA) vall.] 1629: de hogy Rab Gergely teőrté volna fel az hazatt es ladatis en nem tudom bizonyiosson [Mv; MvLt 290. 36b]. 1633: Retkes Iános azt tudom bizonyioson hogy ide ualo 7. egyedi eoss Fiu [Szentegyed SzD; Wass]. 1636: tugia Bizoniosson, hogj Lazar Andrasne, Azonio(m) ualkaj Susannatol valo Lejana volt, Somborj Lazlonak [Zsombor K; LLt]. 1640: Én nyilwan valo kurvasagat tudom Molnár Istvánnéknak, azaz hogy bizonyosan tudom hogy híres kurva [Mv; MvLt 291. 233a átrásban!]. 1653: Bizonyossa(n) tudom, azt, hogy . egy reggel it az Nagy Enyedi Keő hidon allunk vala egynehányan [Ne; KemLev. 1394]. 1654: hallattam bizonyioson Napczya (!) Istvanet hogy Jaygat vala [F.szilvás H; Törzs]. 1666: Az meny üdöre en emlekezem bizonyoso(n) tudom az Apamtolis így hallottam [Homoródsztpál U; BLt 11] | el hívém bizonyosan, hogy Colosvárat mint vég helyet mint szemek fényét úgy igyekezik óltalmazni [Kv; KvLt Fasc. I. 188]. 1668: Tudom azt bizonyiossan .. [Egrestő KK; Bál. 44]. 1675: Tudom bizonyiosson mikor Abrugbania(n) Teorveny keozben megh bekellenek egy massal [Abrudbánya; Törzs]. 1684: Ezen küül teőb emberek feőldeib(en) valo kapdosásit is .. tudom bizonyiossan [Csőkfva MT; Bál. 50]. 1688: tudom aszt bizonyiossán hogy az szomszedomtól az Strasa mesterne mezét (!) vont hogy szallot rea nem szallitot [Kv; UtI] | Tudom bizonyiosson aztis, hogy ez ház örökséghez Gal Istvan a közelebb valo vér [Makfva MT; D. 3. XXXIA. 25]. 1701: Tudom bizonyiossan hogy Gergocs Ur(am) kész volt fel adni őket [Keresztényaltnás H; Szer.]. 1702: Tudade bizanyason ? [Fejér m.; Kath.]. 1712: Tudam nyilwan s bizonyosan [Dés; Hr 6/28]. 1714: Tudam nyilwan és bizonyosan [Fejér m.; Told. 2] | Tudgyuk bizanyasan; hogy Kornis István Vr(amna)k vagyon Glódenb(en)^a egy abalienalodat ház-helye [Ks S. 11. — *BN]. 1718: Tudgya ē az vallo bizonyiosson, és nyilwan hallotta ē ? [Szentmihály Cs; Borb. II] | tudom bizonyiosson hogy tavaly ... eget el ... Branyicskai major-haza [Branyicska H; JHb]. 1721: Tudom bizonyiossan hogy az Hadmező nevű szena füvet az M. Bánffi Úrak Nagyaluhoz birták [Nagyalu

Sz; EHA]. 1724: Tudad-e, láttad-e hallatad e bizonyosan ? [Sövényfa KK; MbK vk] | Tudom h(ogy) két szolgálójával Pekri bizonyosan közösködött Evával és Ersókkal mint az kutya [M.királyfa KK; BK. Pap Karátsony (40) j b vall.] | Tudgya é az Tanu nyilván és bizonyoson, vagy hallotta é ? [Sz; WLt vk]. 1725: tudom bizonyoson [Türe K; Told. 28]. 1727: Tudgyaé a Tanu bizonyoson és nyilván ? [Kr; Borb. II. vk]. 1728: hallattam bizonyosan hogy annak az embernek valami pénze vesztet volna ell [Fárpás F; TKl BB. XIII/15] | bizonyoson ugj tudom s ugj hallottam [Hídvég Hsz; Mk I. Fasc. I]. 1730: Hallottam bizonyoson hogy Szakács Mátyást Mihálec Mihály Uram Szabadította volt meg lopásért az K. Vásárhelyi kalitkából [Altörja Hsz; Borb. I]. 1732: tudom bizonyoson, hogy recuralt Radics Borbara Aszszonj Napoliné Aszszonjomhoz [Kv; MvRK]. 1733: Tudom azt is bizonyoson hogy az Arapatakiak mentenek ki ..., és ... gyújtották meg az Rétet [Erősd Hsz; BLt 7]. 1734: Tudam bizonyoson [Petek U; Hr 3/35] | bizonyosan Volt Egy Pusztá Házhely [M.régen MT; BLt] | azon futásokon bizonyoson tudom hogy Philep Menyhárt Ur(am) az Várfalvi Székelyvár oldalán való Lyukba futat [Várfalva TA; EHA]. 1735: Nem tudom bizonyoson es meg sem esküszöm [Dés; Jk]. 1737: Tudgyaé a Tanu nyilván és bizonyoson ... hogj Nemes Pap Gábor Gróff Széki Teleki Ádám Ur 5 Nga Gliga Simon nevű Jobbágját . egj Executor Némethnek el vádolta ? [BSz; TKl vk]. 1744: (A földet) tudom bizonyosan 27 Esztendőktől fogva mind Kornis részre birták [Velkér TA; Ks] | Nehai Gruz Todor Meg hagyott özvegye Oltyán Ráda Maros szekben Uraljban lakó (58) ... Fassa est sic Tudam bizonyosan mondani, Mivel Nehai Gruz Todorinak én voltam Második Felesege Kornias Mária után való Jolis ismertem üttét mint hűtös Ferjemet [SLt A et V Nro. 7] | tudom bizonyoson hogj az ötsem Csipkés Kata részre Rétek jutottak [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1748: Hallottam az édes Anyámtól bizonyoson [Hadađ Sz; TKl]. 1753: Tudgya é az Tanu nyilván és bizonyosan, régi örög emberektől hallattae ? [Asz; Borb. I. vk]. 1754: Tudam bizonyosan [Veresegyháza AF; Told. 28]. 1756: Tudom bizonyoson hogy az erdőtt desolálták [Bácsi H; BK]. 1757: Tudjuk bizonyoson [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129] | Tudam azt is bizonyoson Hogj két Ökröt vett volt hitelbe [Gálfa KK; Ks 66. 45. 170]. 1758: Tudgya é Láta é Halatae a Tanu Nyilván és bizonyosan Hogj ... Gyirászim Volya mitsoda életű ember volt? [Fejér m.; TKl 19/42] | tudam bizonyosan [Feketelak SzD; LLt 64/1767]. 1762: Én értemre ugj tudom bizonyoson ., hogj . Kertész Sigmond fell nem váltalta a Falu Stráslását [Bögöz U; IB] | Tudade! Lattade! vagy Fuleidel bizonyosan hallatade! [Mezőbánd MT; MbK vk] | Tudom bizonyosan ... [Körtvélyfája

MT; Bál. 87]. 1763: tudam bizonyosan hajg az Aszszony Pártját nem fogja Semmibenis [Kóród KK; Ks CII. 19] | bizonyosan nem tudom [Mezőzáz TA; Mk V. VII/1. 7]. 1765: talám jo lenne Ngd ha méltoztatnék azon dologb(an) ő ngá(na)k egy Levelet írni; tudom, bizonyoson hogy elkészülne az Inquisitio [Torda; Borb. II. Alsó Lajos lev.]. 1766: ezen Szántó földet ezen belső fundus után valonak lenni tudom bizonyoson [Tompá MT; SLt XLV. 6 Gallus Botos (76) ns vall.]. 1767: Én Bizanyason tudom hogy Horváth Uram maga ereitől tiltotta azon ökör tilalmast [Búrjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 10] | Tudgyaé a Tanu nyilván, és bizonyosan ? [Nyárádó MT; LLt Fasc. 129]. 1768: tudjuk bizonyosan [Abafája MT; Told. 17a] | Tudgya é, Láta é a Tanu nyilván, és bizonyosan értette é vagy hallatta é, hiteles Relatiokból ? [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 7]. 1770: Hány hétig dolgozták mar eddig azt mi bizonyoson nem tudjuk [Torockó; Thor. XVI/39]. 1771: azt bizonyosan mondhattuk [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. 1772: bizonyoson tudjuk, hogy . cserélte volt . Vád nevezetű Possessioját [Szászfeles K; BethKt Mikes conscr.]. 1776: Tudam ezt bizonyosan és nyilván mondani [M.bogáta SzD; Bet. 6]. 1779: Tudgyaé nyilván és bizonyoson kívált az édes Attyok és édes Annyók ezenn meg nevezett Embereknek mind Vezeték mind Kereszt nevekre mikeppen nevezettek? [K; Gyl vk]. 1781: Tudgyaé ... bizonyosan, hallattae ? [Mv; D. 4. XXXVI. I]. 1783: bizonyoson értettem hogy ... Eő Excellenciajának . Szokoli Udvarából el károsodott volt egy kosár [Mezőszokol K; IB]. 1784: a vasvillát tudom bizonyoson hogj Széjes Josef mint magát úgy vitte el töllem | tudom bizonyoson hogy Jakab Pálnit elsőben Széjes Josef szidá meg Csáki Györgyöt [Béta U; IB] | Én látam bizonyoson, hogy Csutak István Uram hordta a bornát a Csüre valót Sámuel Deák Uramni [Kovácsna Hsz; Bogáts 9]. 1786: Én bizonyosan nem tudam nem láttam hanem hallottam másaktól [Hídvég MT; Gyl]. 1791: tūgyuk bizonyosann ... [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9] | Ismerie a Tanu Nyilván és bizonyosonn Etfalván Lako Baksti Sigmond, Miklos, és Elek ökglyelmeket? [Kézdiszék; Borb. II. vk] | Tudom bizonyoson hogj Székely Maria, Anna, és Judith édes egy Testverek voltak [Várfalva TA; i.h.]. 1796: Tudjuk bizonyoson ... [O.hidegkút U; Told. 39/30] | bizonyosan ki fogam adadni [Mv; TSb 24] | én is köteles vagyok az Erdőt ki jártotni Szombathra égj hét bizonyoson ki fogjuk jártotni [Vaja MT; Ks 101 Balla Imre lev.]. 1800: a' Kelelntzeiek ... meg mondoták a' Benedekfalviaknak, hogy ha vélek alkalomra nem mennek a' gáttokat bizonyoson el vágják [Benedekfalva Sz; BFR II. 58/21 Vervölgyi Bánya János kezével]. 1801: tudom bizonyosan Hogj itt a Koronkai Határon Hét darabb allodialis Erdei vagynak a Tisztelt Exponens Groff Urnak | Láttom szememmel bizonyoson, hogy a Názán Demián négy

Marhái jártonak a Nagy Erdőn [Koronka MT; Told. 10]. 1806: a' Birák sem erőskedtek félvén a' rossz következtéstől mely bizanyasan megis lett volna [M. sáros KK; D. 4. XXXVIII]. 1807: Ezen kérdésre bizanyason valhatom azt, hogy Néhai Iffibb Rettegi Sigmond Ur .. azon Udvarházat .. maga építette [Borsa K; RLt O. 2]. 1807 k.: bizanyasan valhatam azt hoj (!) az Eskető a Szüleihez jól viselte magát [Sinfva TA; Borb. II]. 1810: Ezen Ház .. nekem bizanyoson mint vetegettem 400 Rftomba belé kerül [Torda; Pk 7]. 1812: azokat bizanyoson a Groffnenak kellett el vinni [Héderfája KK; IB]. 1815: a' menyiben az Helly állása, és a' körülette lévő birtakok mutatták bizanyoson az Uradalomhoz tartazzék [Hodák MT; Born. G. XV. 13]. 1817: én bizanyosonn mondom [Torda; KvAKt MssH 363]. 1818: Legfelyebb Tsötörtökön vagy Pénteken bizanyosonn le inditom azon Pénzt [Galac BN; WltMiss. Kováts Mihály gondv. lev.]. 1823: akkor a mit bizanyoson tudtam és láttam környül állásoson meg nem vallottam [Déva; JHb Fasc. 18]. 1824: A' Korsomárlást Tudják bizanyosan hogy mindég szabadon volt [Szásznyfres SzD; Ks 79 Conscr. 130]. 1831 bizanyoson tudom hogy a' Felpere-seknek a' Mojses Juss íránt Eskető Regiusok volt [Szenterzsébet U; Borb. II]. 1839: bizanyosan meg ne mondhatam [Dés; DLt 20]. 1842: bizanyosan el vészem | bizanyosan tudam mon-dani [Dés; DLt 85, 1516]. 1848: bizanyosan nem tudam [Dés; DLt]. 1849: Tudgyaé nyilván és bizanyoson azt hogy már néhai Cseh Josefett ki ... Gyilkolta meg? [Héjjasfva NK; CsZ] | Kelemen Béni nem is tudta bizanyoson hogy milyen kalap tétetett belé [Kv; Végr. Vall. 77. -- aTi. a kalapdobozba].

Ha. 1681: bizanyoson [Dés; DLt 445]. 1722: bizanyosan [Dombó KK; PfM]. 1724: bizanyosan [Sövényfa KK; MbK]. 1733: bizanyosan [Bárdos MT; MvLev. Msz-i anyag 8]. 1753: bizanyosan [Hosszúteleke AF; Kath.]. 1755: bizanyosan [Bálintfva MT; Sár.]. | bizanyosan [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1767: bizanyosan [uo.; Sár.]. | bizanyosan [Dányán KK; LLt Fasc. 129]. 1779: bizanyosan [Mihályfva (Csicsó-) SzD; BfR 34/16]. 1781 bizanyosan [Szucság K; CU]. 1805: bizanyosan [M. köblös SzD; Becski lev.]. 1807 bizanyosan [Kiscég K; Pf]. 1827 bizanyosan [Szind TA; Mészköi lev.].

bizonyosíttatás kb. megintetés, felszólíttatás; somatie; Aufforderung. 1842: Mi a' Tekintes ki rendelt osztotato Biztosság előtt innepélyesen jelentjük ... Hogy mi ezen elégvételre lett bizonyosíttatásunk alkalmával vissza intettük Budai Jánosné Lengyel Sára aszszonyt miként ellenünk elég vételt ne hozzon, mert mi készek vagyunk fel vejjendő Falusi akár nemes, akár köz elfogulatlan emberek előtt, a' Felperes-nek lehető osztályos nyilját, nyilakat készitvén — ki adni, a' köz terheket szintén fel osztani [Falfalu MT; DE 2].

bizonyosképpen 1. biztosan, teljes bizonyossággal; de sigur, cu toată siguranță; gewiß. 1584: Leorincz kowachne vallia hogy bizonioskeppe(n) semmi gonozt hozza Ne(m) tud [Kv; Tjk 4/1. 272]. 1591: Jonal egiebet ne(m) tudok nemis hallottam Varga Georgine feleol bwueolest baio-lastis nem hallottam feleolle bizonios keppen [Kv; Tjk V/1. 124]. 1605: az en atiam Kecheti Caspar mívelhogy Anniara jaro eörekseghe uolt az Kisfaludj, .. minden Kisfaludj aniaiy eörek-seg helien az kecheti atiaiy eöreksegeol adott mast, abból elegitette megh, meljreol az en atiam-nak leueleis uala bizonios keppen, de az minapi romlott ydeöben az Racz Jaraskor el vezteok az leuelet [Uszt 20/49].

2. állandóan, állandóképpen; permanent; fortwährend. 1646: akkor az Inctus biszonios keppen sohol nem residealt [Szjk 62].

bizonyosság 1. tanúság; dovadă, mărturie; Beweis. 1540: En Ba(n)fi Gaspar nagj faluy az en Batiaimtül kerten harom szaz forintott kinek bizonsagara attam peczetes levelemet [Sebesvár K; Mny XXXV, 55]. 1546: Ez fellyl meg yrth dolgokath my, ygy wegwrzthk, az meg yrth kethel, alath, kynek bizonsagara athwk, mynd az keeth felnek Ez my yelen walo Lewelywn-keth, kyth, meg Ereossythethywnk az my peche-tyinkel [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19] | kynek byzonsagara atthwk my az my Lelynketh^a az my pechethynkel' meg eresylthetheth mynd az keeth felnek [Panot^b; DanielO 6. — *Alkalmasint saj-tóhiba *Lewelynketh* h. ^b?Panád KK]. 1551 Ennek bizonsagara attwk my az my lewelunket peczie-tunk alat [Mezőszengyel TA; BfN II. 304/108]. 1559: ez witezleo Rakosy Antal Rakosy Ianos es Rakosy Ferencz, keötek my eleottunk magokat .., hog az leowendeo zenth Margit Azzon napiaara Az ok leveleket, Mindeneket melyek Az Zentgiely Jozag feleol wolnanak, mely leueleknek Az Byzonsagaul es Ereieüel Eo Reaiok zallot wolna^a, Barchay Farkas kezebe Zengielbe tartoz-zanak Adnya [uo.; BfN VI. 304/39. — *A szen-gyeli jószág az oklevelekkel együtt]. 1568: kynek byzonsagara es ereossegere Aggywk ez My peche-tes lewelewnkett, ky keolt, Gywla feyer waratt Zent Vrban Nap vthan valo Zerdan Anno d(omi)nj 1568 [BfN 54/6]. 1569: My Elewtunk Illyen kewtest Tewnek, Melynek Byzonsagara es Erews-segere attuk az My Lewelwnket [Diós K; JHbK XLV/13]. 1573: Ennek byzonsagara attam(en) az-zonyomnak Menedekyl az en peczetes levelemet [Kv; i.h. XIII. 25] | Kynek Byzonsagara es Boreokes Ereossegere es Allandosagara attwk ez my Lewelwnket eo neky^a kezewnk Jrasawal es Pechethewnkelt megh Ereossythetheth [Pog.; Törzs. Bekes Gáspár aláírásával. — *Kamuthy Balázs-nak]. 1578: .. kinek bizonsagara attam pecze-tes Leuelemet [Perecsen Sz; Wlt]. 1590: Kinek naglob ereossegere es Byzonsagnak okayert Attuk Az my tulaydon pechetunket Alat meg niomtatuan [Kv; RDL I. 3]. 1602/1603: Ennek penigh naglub bizonsagara egez faluiul attuk

peczetes levelünket [Vaja MT; Törzs]. 1603: Ennek nagjób bizonyására adjuk az my pecziet alát ualo lewelwnket [Kv; RDL I. 75]. 1613: Kinek Nagjób bizonyására es ereössigire mys keöz bírak liuin Attuk az my peczetes leweleönket [Kv; JHb] | Ez leuelet Nagjób Bizonsagnak Es Ereössígnak okaert pecheteonkel meg Ereositetteok [M. valkó K; Ks 42. E]. 1632: az dolognak nagyobb erős bizanságára attuk ki az mü hitünk szerint pecsétes levelünköt [Udvarfva MT; Barabás, SzO 370]. 1639 mely(nek) nagyob bizonyására es erőssigere attuk ez mi peczetes levelünkett kezünk írása alatt [Arany H; BK]. 1689: (Sztójka) paráznalkodott Mihály Deák Feléségével, annak utánna az házb(a) bé jövőn, az ágyban fekütek, és Virattig paráznalkodtak ketten, melynek nagyob bizanságára, az macsukáját el dugtam volt [F; BK]. 1724: Melly Divisionak jövődöbeli bizanságára irtuk és attuk ezen osztosztato Levelünkét [Asz; Borb. I]. 1814 az Executionnak Törvényesenn léjendő végben vitelere a bizanság okáért lévő Commetaneusok előttis, a Leveleket fel olvastuk szorol szora [Asz; i.h. II]. 1827: Melj dolog vagj örökös vásárnak modgja és rendi hogy mü előttünk mindenekben a fen meg irt mod szerint ment légjen végben arol adgjuk mü is ezen Contractualis levelünket Jövendőbeli bizanságnak okáért az mü igaz hűtünk Szerént tulajdan nevünk alá írásával és Szokatt petsétünkkel is meg erősítvén ki is attuk [Asz; i.h. I. Várfalvi Fodor Sámuel kezével]. 1828: meg Egyezett Cajetan Meier Uram Kis Beniamal (!) ..., meljet bizanságul Kereszt vonással bizanyit [Kv; KC]k 115a]. 1833 k.: A Közönségnek jobb jobb gondolkodásu tagjait bizanságul hívni mérészem [Usz; Borb. II].

Szk: ~ot tehet. 1615: mely faratsagos munkának, chiak eddigis minemw haznos latattia uolt kegtek keözött ez kicin wdeo alattis, arol minden rend jo bizonsagot tehet [Törzs, a fej. Usz-hez]. 1696: szorgalmatos vigyázással voltunk uram mindenütt az egész Joszágba(n), a' mint a' Joszág tehet bizonsagot közönségesse(n) [Balázsfa AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez] * ~ot tesz. 1794: a Czibre éltel félben hajgván ilyen bizansagot tett [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1831 Mely procedura hogy általunk a' meg irtuk mod Szerént ment légjen végbe arol bona fide bizonsagott tészünk [Étfva Hsz; i.h. II]. 1848: Mely dolog hogy mi előttünk a fenn meg irtak szerént ment légjen végben az mi igaz hitünk szerént bizansagot tészünk saját neveink all írása és Petsétünk erőssége alatt [Asz; i.h. Várfalvi Fodor Mózes ns kezével] * ~ra von tanúságtételre idéz. 1570: Az Anyamis Jgaz vgi Megh eskwt volna ha hattak volna De hogi ne(m) hagykw byzonsagra vona [Kv; T]k III/2. 142] * ~ot tevő levél bizonságlevél. 1801 adom ezen bizonyását tévő Levelemet arol: Hogy.. [M.igen AF; IB. Deák Pál városi not. kezével].

2. tanú; martor; Zeuge. 1550 az fewld zynyn myndenyk feely byzonsagokoth vygenek, es az

byzonsagoth megh erthwen, walamellyknek az fewldhez Job igazsaga lezen, az fewld annak maradgyon [Mányik SzD; BfR]. 1558 Zerethe Anna Bizonsaga Thamas dyak, Meg eskewen azth walla' hogy lattha az lygedewznehez Sok Latrok ees dyakakoth (!) Jarthanak, es hayagatthának [Kv KvLt Vegyes I/26]. 1563/1569 Ezekbe Byzonsagok Mezkeóról Zenthgörgj Pether, Thamas pap, az Mez kewy plebanos [Mészkö TA; Told. 27]. 1568: meg Ertettuk a K. lewelbol hog' azminemw bizonsagok wolnanak Ötwos gergelnek hog' my hyt zerint be wennok, Jm my hyt zerint meg vallottattwk Ewket [Abrudbánya; Törzs]. 1569: Takach' Jacobne Byzonsagy Siweges gergely ellenn [Kv; T]k 164a]. 1570: byzonsagokat hywt volt [Gyalakuta MT; Bál I]. Bwdy Thamas Es Eottwes Janos ceh mesterek Bizonsagi, Eottwes pal Ellen, hogy Egez ceh mywelte az Bwntetést | Paysos Janos Es Kadar Esthwan hitek zerent vallyak hogy mykor Zabo Janos eeket byzonsagwl Jdezte volna ... Alnak volt kywl az Aython [Kv; T]k III/2. 138] | Pal mester protestal, hogy semmy helt nem ad az bizonsagoknak, mert zem latomas ellen, semmy helye nynchy az Emberbely bizonsagoknak [Gyalakuta MT; Bál. I]. 1572: My azert bizonsagokat kerwen teolleok, zaz keet bizonsag vallia egyarant mind hogj soha az Drullia neueo Erdeoben, Jakczj vraknak Semmi birodalmok nem volth [Sz; WLT] | Thoroszkai ferencz Esmet Hina my Eleonkbe harom paraszt Embert az Nagol paranczolatliawal kiket my meg Esketwen Egienló keppen aszt valliak mint az fellywl meg irt Bizonsagok [A.jára TA; Thor. IV/6]. 1573: Zeoch Georgy azt Mongia Biro vram Eleot hogi hon Nem leot volna Byzonsaga Azert esmet ky fog [Kv; T]k III/3. 200a]. 1577 Elseo Bizonsisagh Zeoke Matias [Mv; Bál. 79] | Elso Bizonsisagh balas kouach nemes ember nagi galamb falwy [UszT]. 1578: Negyed rend bizonsisagh [Amadéva Cs; Eszt-Mk]. 1579: feketé Mathenak es Maglas Tamasnak atam hog az vicenssakat parancholattal hytak az hatara Jgazytassara byzonsagol kölchóget ata(m) de 20 [Kv; Szám. I/XVIII. 29]. 1582: egwt welunk kezek elleo allatnj az bizonsagokat [Dés; DLt 210]. 1592: Por Thamas bizonsagokat hytt | kgd adna valami eskütt embereket az vegre hog valamy byzonissagnak feleletitt be veneyek [UszT]. 1594: Az mely bizonsagokatth mj eleonkbe hivatanak, Azokatth mj ereos hittel megh esketwen vallasokatth be veottwk [M.fráta K; Told. 27]. 1597: Miklosi Janos . hwti zerint azont valla az mit az ket felső bizonyisagok [UszT 12/127]. 1604: Az mw eleonkbe hyuth bizonsagokoth megh feleletettwk [Kézdipolyán Hsz; Bál. 81]. 1609: az mely bizonsagokat eleonkbe huiatot azokat ereos hituel meg ualatuk [Kozmás Cs; BLt 3]. 1627: az Actor Comportala in facie sedis io igazsagat es bizonsagit [UszT 16b]. 1639 az Exponens az mw neniw bizonsagot mi eleonkben allata mi azt Ereos hitre megh Esketeok megh examinalok [Vajdasztiván MT; Borb. I]. 1651: Az A Com-

portálván az Thordai házról való nyilván való bizonságokat, ... azis restitualodgiek az Anak juxta Actiōne(m) [Asz; i.h.]. 1720: Ezek Uram az bizonságok az Kiknek hűtök után való fassiojokot le irtuk [Recsenyéd U BLt 11]. 1831 Tordai Mihály beszéllet nekem, hogy néhai Gál Péter(ne)k Regiussa is volt, azután pedig Bizonyásnak megis eskette [Szenterzsébet U Borb. II]. 1845: Bizonságok neveik Iső Bizony-ság Moga János an: 68 [Moson MT; TSb 35]. 1849: a tétetett köteleességünké, hogy mind az panaszo, mind pedig a panasz alatti lehető ada-taikot vegyük bé 's bizonyásaikat halgassuk ki [Szu; Borb. II].

Szk: ~ot bevesz. 1568: meg Ertettuk a K. lewelebol hog' aminemw bizonisagok wolnanak Otvos gergelnek hog' my hyt zerint be vennok es the K. Irwa kwldenok Im my hyt zerint meg vallottattuk Ewket [Abrudbánya; Törzs]. 1577 paranchol wala nag(isagod) minekwnk hogi el mennek tina falwy hatarra az pörös erdőnek szene-re, és ott az minemw biszonsagokat mi előnkbe hosznanak es Intenenek aszokot mi be wennök es meg esketnök [UszT]. 1633: Hozá mi nekünk Pagarasban lako Vitezleo nagy Thamas Vram, az Kapitan Vram peczetit Melliel inte minket, hogy Komana uidekire ky mennenk es eo kegnek Nemw Nemw Bizonsagih be uennök. My Annakaert ... az Minemw uallokat eo kegme mi előnkbe(h) húa es allata, azokat mi Erös hittel meg esketue(n) kinek kinek lwtek után való vallasokat kegtek(ne)k meg irtuk [Szád.] * ~ot lámaszt kb. tanút állít. 1574 Hary Imreh . az zamosfalwy Embertwl Thwdwan zamosfalwy hataron termet Mwstot Nem veot volna hane(n) Mint varos felden thermetet az gyanant vette, Mely dologra Mind ket fely Byzonsagot tamaztot [Kv; Tjk III/3. 376a] * ~ul fog kb. tanúként való idézését kívánja. 1575: Az Mykor az zam weowe vram Eppel Janos Safar polgar zamada-sat Igazityak az adossagh feleol Azkor Theremy ferenczis legen Jelen zekely Leorinchel egyetembe kyre Byzonsagul fogh [Kv; TanJk V/3. 2b].

2. tanúval való bizonyítás; proba cu martor; Bezeugung. **Szk:** ~ra bocsát. 1591 Vgj uagio(n) hogi biszonsagra bochatott volth enge(m) asz teörüenij hogi bizonichak [UszT]. 1600: melj dologbol Bizonsagra bochatotta volt az vargiasia-kot kegtek mind az Almasiakkal [Vargyas U; i.h. 15/15]. 1606: mind az ket felet az teörüenij bizonisagra bochiatthia feleletik zerent bizonjchia-nak [i.h. 20/144]. 1625: Az teörüenij bizonsagra boczatuan attunk Vtrum jrasert f - d 2 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21]. 1672: A Törüenij mind kett felet bizonsagra bocziata. Az Actort, Doceallia hogj eo rea az eo Uer attyafiáról szallot, es eo mint uerus haeres magais birta az peres földet [Ksz; BLt 3] * ~ra ereszt. 1585: Theleky Ist-wan es Leorincz Deak valliak hogy Amynt Az ket fel keozt volt az villongas, egieb Egienesseget Nem leltenek benne, hane(m) Razman Pal ha azt meg bizonittia hog f 60 Adot My eoket bizonsagra eresztettewk [Kv; Tjk IV/1. 446]

* ~ra kieresztelik. 1592 Senki ez orszagban lako, Ne vallathasson Coloswary ember ellen, tiztesseg dolgaban addegh amegh bizonsagra teor-wenybeol kj nem eresztetik [Kv; DiosyInd. 29] * ~ra (hi)fog. tanúval való bizonyításra kered-zik. 1568: myuel hogy, bizonsagra fogoth feyer-wary Jmre es bizonsagaba meg fogiatkozot, azert inente hattwk Eothues lorincet feyer wary Imre-től [Kv; Tjk 222]. 1570: fogtam en ky byzon-szagra byro úram elwt [Kv; Tjk III/2. 162e]. 1585: Gallffy vram ellen hogy bizonsagra ky fogtunk, es hyttwnk parancholattal vallatokot, azok keozeott Nemes embereis voltanak keolt-tettwnk f. 3 d. 45 [Kv; Szám. 3/XVI. 36]. 1590: Myert hogy mind az ket fel Bizony(s)agra fog-nak, Bizonichanak. Az A Bizonicha azt hogj teobbet teoltett esztendönel ben(n)e az Jrta-s feoldben. Az J Bizonicha azt hogj nem birta ezten-deigh, Nem za(n)totta teobzer az egyzernel [UszT]. 1592: Ertem az Actor Az peres feöld felöl bizon-sagra es leüelreis fogh [i.h.]. 1593: Ahon azon keres, hogy meg h tasigalt volna magadot az en szolga(m) es szolgaló leaniodotis. en azert senkit oda nem kwledeottem ha leot volna kit en nem tudok en az en szolga(m) feleol teoruent teszek ha eleombe hiuod, Azert engem ne(m) kereshec-z. Mind ezek szerint ki fogok bizonsagra [Szu; i.h.]. 1596: Interim az J mas teoruenj napra bizonsaghra fogott s bizonytottis hogy mas var megieben volt mikor hittak [i.h. 11/70]. 1607 Ozdfaluj Horuat mihalj Jelente mj előtthwnk hogy Kemetek előth fogot volna nemw nemw dolgaibul bizonisagra, melj bizonisagoknak be vetelere minket kert volna Kemetektwl, my . az melj bizonisagot my előnkben hiut valasat Annak be vöttwk [i.h. 20/354]. 1618 Ezek után, ki kwldeok eoket az teoruini hazbol, Kortonacz Georgi bizonsagra foga; az bizonyisag mellet maganakis kere az teor-uint hogi ugi uolna az mint eo mondotta az zöoleő gepwnek allapatia [Vajdasztiván MT; RDL I. 12] * ~ra idéz. 1570: Orsolya chyegowdy (!) Janosne ezt vallya, hogy Az Thorday azsonnepek mykor Eothet Byzonsagra Jdezyk volt, Azkor az Nyreo Mathiasne Azon kery volt Eoteth hogy Azt vallanaia hogy eok fogoth Embert nem fog-tak az zerzeodesre sem kezeket Beh ne(m) attak volna [Kv; Tjk III/2. 173c] * ~ra keredzik (hi). 1629: mind az ket fel bizonsagra keredzik kj [Kv; Tjk VII/3. 175]. 1650: J ... bizonsagra keredznek hogy az viz foliassa ne(m) az eo eorök-segen volt elein nem ot eset be az derek patakban, az hol most bele esik [UszT 8/64. 59].

4. (tanú)vallomás; depozíció, depunere, mártu-rie; Aussage (eines Zeugen). 1570: onnet munket kywana mynd kettew, tw k keozzeol az byzon-sag be venni [Gyalakuta MT; Bál. I]. 1574: otth pal eleh hozza Az Rea vallot Thanuk Byzon-sagit Es azt meg olwassak [Kv; Tjk III/3. 335]. 1588: zolgalh Byrott es htyeos Nemes Embert kireónk kegtekteol kj Az bizonsagnak be wete-lere [Somlyó Sz; Wlt] | my el mennenk Bwrkeosre hogy Nemwnemw bizonsagokat be wennenk [Fejér m.; SLt V. 14]. 1590: Deliberatu(m)

Vtraq(ue) partes Juxta suar(um) p(ro)po(sitio)nes bizonitsanak harmad ezten nap Sombato(n) es Vasarnap vegiek be az bizonysagokat hetfeon az teorvin legie(n) [UszT]. 1591: Mielhogy Constal az bizonysagokbol hogj ell alltontanak melleoleok kwleon valtanak^a tehát mostis cziak az lofeiek tartoznak adni^b lo feonek, vrwnk Jobbagj nem [i.h. — ^aTi. a lófők a darabontoktól és a jobbágyoktól elkülönülnek. ^bNyilat, azaz földhasználatbeli részesedést]. 1599: Mentem esmet negi jobbagiert Desre bizonysagh be veteleert [Kv; Szám. 8/IX. 18]. 1600: My ezeket az vallasokat es bizonysagokath az my hiteonk zerent veottuk be [Fintaháza MT; KvAKT MssH 343]. 1627: Thoran lako Vernes Janos vrunk talala megh mfnket illjen okon, hogy it falunkba(n) Bogaton^a akarna ualami bizonysagot be uenni, es hogi my azokat hitvnk szerent be uegiük, es leuelvknkbennis irnuk [RDL I. 17. — ^aMarosbogát TA]. 1653: Inte minket Praesidens Nagy Thomas Vra(m) eo kglme Capita(n) Vra(m) eo Naga peczeteuel, hogy Felseo Venicere^a meniunk Nemw nemw bizonysagok(na)k be veteleere [Szád. — ^aF].

5. kb. bizonyságlevél, tanúsítvány; scrisoare de mărturie/adeverire/atestare; Bescheinigung. 1577: Ez leuely es byzonsag adassek Az my kegielmes Vrunknak Somlay Batori christophnak Erdely Orszagnak feiedelmenek Nekünk kegielmes Vrunknak kezeben [Alparét SzD; Ks]. 1655: Hogy kereste^a arról sem producatl semmi levelet hol jart költ. Azert megis keresse, melyről az jövendo partialisra reportállya bizonysagot [SzJk 76. — ^aTi. válóperes asszony őt hűtlenül elhagyó férjét]. 1673: Az Asszonyj keresse az Urát s hozzo(n) bizonysagot rulla [i.h. 122]. 1802: parantsoltatik ezennel Kegyelmeteknek, hogy a' Pálinka Főzést gyakorlo személyeket az Emberi élelemre alkalmas Gabonából-való Pálinka Főzéstül sub paena (!) Confiscationis tiltsák-el, olly további Rendelés, hogy azon Gabonát, a mellyből Pálinkát szándékoznak főzni, előljáro Tisztjeiknek jó előre a' végre bé-mutatni, és tolek a' felől bizonysagot venni el-ne-mulassák [Borb. II gub-i nyomt. rend.].

6. minek bizonyos volta, bizonyosság; mărturie, adeverire; Gewißheit. 1589/XVII. sz. eleje: Mi annakokaert az mi jteletünknek bizonyos voltából teóruey szerent megh láttatott, rostaltatott, be ueött, es helyen hagiatot, es az Keömiues giwlekezeteknek örökbe valo birasara, rendtartasara meg igazittatvan, ki adatot Ceh levelnek es abbeli Articulusoknak bizonyságára, erossegere, Ez mi Priuilegium leuelunket ..., az meg mondot Farago es Rako keömiues mestereknek attuk es ajandekoztuk [Kv; KvLt Céhir. II KőmArt. 28—9]. 1666: melly dologhnak nagyob bizony-ságára es megh állására bennünket fellyeb specificat attiafiakat bírálának eo kglmek kezeket be adván [Imecsfa Hsz; LLt].

Ha. 1681: nagiab bizanságára [Alvinc AF; Incz.]. 1682/1686: nagiab bizanságára [i.h.]. 1783/1834: bizanságát [Kövend TA; Komjatszegi lev.]. 1790: bizanságakul [Msz; LLt 10/2]. 1806: bizonysagot [Szováta MT; Sár.]. 1812: bizansagot

[Mv; MvLev. 2]. 1827: bizansagot [Mocs K; HG Eszterházi lev.]. 1839: Bizanság [Vaja MT; VH].

bizonyság-írásocska bizonyságlevelecske; билет de adeverire, adeverintă; Bezeugungsschriftchen. 1780: vettem 'a Száz harmitz egy M Forintokat melyről adom is ez bizonyság irásotskámot [Száva K; RLt O. I egy kis papírszeletkén Sombori László kezével].

bizonyság-jegyzet elismervény; notă de adeverire, adeverintă; Bestätigung. 1837: Also Szótsi Joszagrol Szollo eredeti ok Levelekett Inventariumba valo iktatás, és hiteles bizonyság-jegyzet mellett kéri kézhez adatni [Dés; Bet. 5].

bizonyságlevél tanúsítvány; scrisoare de mărturie/adeverire; Zeugnis. 1591 attük penigh az my bizonisagh leuelünkent, Ez vitezleo szemelik Eleott Nagiob bizonysagert, es ez dolognak megh Masolhatatlan Ereesseb Eoreokes woltaert [Déva; JHb 53f]. 1665: Doma al(ia)s Popa Iv(an)cz. . Babai^a Eörökös eös jobbagya Dragiba(n)^b tanult olah Deaksagot Bethlen Gabor idejeben szökek el . Babarol be ment Moldovaba es onnet hozot Papsagorol bizonysagh levelet az olta ott Paposkodik [Sófva BN; Ks 41 Gávai ir. C. — ^aBába SzD. ^bDrághia/Drágos-fva SzD]. 1805: Kádár Iuon kére minket az iránt, hogy körül nézván a helyet, és a Viz folyomottját adnánk arról hiteles bizonyság Levelet, hogy azon Gátotska okozott é valami kárt ... Embereinek Fölgyeikbe, vagy nem [Rusor H; Ks 92].

Ha. 1801 bizanság levél [Torda, KW].

bizonyságtévő bizonyító, tanúsító; de adeverire; Zeuge. Szk: ~ írás tanúsítvány, bizonyságlevél; dovadă, atestare, scrisoare de adeverire; Zeugnis. 1826: adam ezen Bizanság tévő Irásamat arul [Mocs K; Told. 36]. 1842: (A parquet) le rakásban, majd semmi hibát nem esmervén, arról igaz hűtünk szerint adjuk is ezen bizonyság tevő irásunkat [Kv; AsztCLev.] * ~ levél 'ua.; idem.' 1812: hogy az általam el adatott Búzák(na)k az árát a' szerént administráltam légyen arról adom ezen tulajdon kezemmel irt Bizonyság tévő Levelemet Bogár István m. pr. [Somlyó Sz; IB].

bizonytalan I. mn 1. kétséges; nesigur; unsicher. 1602: Miuel hogy Bizontalan az Ember, az eo eletenek vége s határa feleol, holott, s mikor, es mi keppen lezen tezek illyen testamentomot [Kv; RDL I. 73]. 1605: Melly vezedelmes legien ket feyedelem keozoat lakny, kiknek birodalmok ellenkezesben es az viadalmak bizontalan ky meneteliben forogh, minden értelmes férfy meg gondolhatia [Kv; TanJk I/1. 503]. 1608: Noha minden wdeöben ighen bizontalan Embernek hazahoz valo vizza ieöneteli ..., kiwalktkeppen penigh ez mostani wdeöheöz es allapathaz

kepest, vgian nem zinten volna batorsagos Embernek hazatul mezze ideghen Orzagban menny [Kv; RDL I. 85]. 1610: mostanis perlik az Jozagot es bizontalanok benne [Kv; i.h. 6]. 1615: Kendi Istuan .. sok fele bizontalan hamis Vadasokkal arra jndította volna eő felseget*, hogy szantalan Verontasra, Orzagok puztulasara, es Vegetlen hadakozasra okott adgion [Törzs, Bethlen Gábor Usz-hez. — *Báthory Gábort]. 1640: azon fele be szedetlen be varando Adosagokat, mind bizonyost, es bizontalant Diuidal-tuok eo kigyelme(ne)k [Kv; RDL I. 116]. 1658: Mivel hogy az Ember(ne)k elete igen Bizontala(n), azt nem tudhattya holott és mikor leszen ki Mulasa az Vilagbul [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1674: mind az Törvény(ne)k forgatasaban valo magok Tehecségtelensegeket, mind az Törvénynek bizontalan kimenetelit megh tekintuen, ... ilyen vegkeppen való fel bomolthatatlan megh edgjezesre es alkalomra lepenek [Havadtó MT; BLt 11 Isák György kezével]. 1682: És hogy noha abban bizonyosok vagyunk, hogy megh kell halnunk, de abban bizontalanok, hogy hol, mikor, mely napon, és mely órában avagy szempillantásban, s kinek keozzúllunk mit hozzon utolsó órában, jáigh az údeo azonban keozelit utolsó óránk [Kv; RDL I. 160]. 1685/1792: meg gondolván azt, hogy minden Emberek az ő utolsó órája igen bizonytal (!) [Dálnok Hsz; Barthos lev.]. 1716: Mint hogy egyedül Istennek ő szent Felségének titkaiban vagyon minnyájunknak halando Embe-reknek, életünknek vége. Ugy én is megh élemedet üdömmek, és avar edgyút lévő betegeskedésemnek állapottjában lévén, bizontalan vagyok abban mikor és mely órában avagy szem pilantásban teczik a' jó Istennek ebből a' mulando 's nyomorult világából bűnös lelkemet magához venni [Kv; JHb LVII/28]. 1782: Liber Báro, és Gye-nralis Branyicskai Josika Joseff Ur . meg emlekezven ez boldog, és boldogtalan örökkevalóság közzé helheztetett, kicsiny Punktumotkáloság közzé az ennek az Életnek bizontalan voltáról Testamentumot tett [Kv; JHb V/9].

2. kétes; indoelnic; zweifelhaft. 1621: Zeme eleott viseluen miuel hogi az teoruen(ne)k kj menetele es uege mely bizontalan es ketseges legeni (!) [Szökefva KK; RDL I. 113 Tuissi* János kezével. — *Olv. *Tuiss* (Tövisi)]. 1707: Bé varando de bizontalan adosság [Kv; Pk 6]. 1787: meg gondolván a' pernek bizonytalon ki menetelit .. [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1790: az efféléket Nsgtok jobban tudhatják nállomnál, s bizonyosabban, én tsak bizonytalan hieket irok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1801: Sándor Jantsi Bitang . nemis esmérte kitől tsináltatott azis bizontalan [Erdősztygyörgy MT; WH].

3. meghatározhatatlan; de nedefinit; unbestimmbar. 1672: Egy Buzas Janos new Ember hatalmasul igaz uttyaban ra tamadot volna, es minden jowaytol meg foztotta, es bizontalan helyeken búdosnejek, mint olyan gonoz teueo

zemely [Kv; PLPr 47]. 1689 3dfü borjuzando únő nrő. 1. Item bizontalan borju zam [Bucsum F; MvRK]. 1855: Az Isten különös bölcs végzése szerént bizontalan lévén e földön szeretet kedveseim közti mulatásom ideje [Sároumberke MT TSb 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

4. kiszámíthatatlan; incalculabil; unberechenbar. 1724: Comenderozo Generalis ur(ami) ő Excellenciaja bizontalan érkezése után valo Várakazásunk, s arra valo bajas készületünk mia hamaréb nem lehetet [Veresegyháza AF; Ks 83]. 1750 k.: az Ur Praefectus Uram jelen nintsen több egy heténél, mikor jó haza bizontalan [SLT XLIV. 13-hoz Mich. Kozma kezével]. 1848: telyes reményel vagyok, hogy ötsém Uram engemet mint ki előtt négy gyermekeim bizonytalan jövődjö áll, a' dolgok ilyen reménytelen fordulatával nem fog hibáztatni [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.].

II. *fn* bizonytalan dolog; lucru necert/nesigur; Unsichere, Ungewisse. 1818: már most én is nem hagyom el a bizontalanért; a jelen valo bizonyost [Kv; GyLMiss. Székely István kezével].

bizonytalanság 1. kétes dolog; lucru necert/nesigur; Unsichere. 1729: Minemű hieket folyának felöllem oda bé, értem az Aszszony leveléből, bizony csudálkozom azon bec sülletes emberenn, hogy bizonytalanságot oly bizonnnyal meresz az Asz(szonyo)m(na)k beszélleni [Nsz; Ap. 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. 1780: ezek-(ne)k fassiojok tsupa bizonytalanság, sőt akik erről valamit vallani láttatnak, nézetessék meg azok(na)k és rumináltassék fassiojok, ki jó hogy vagj temerarie vagy ex audito vallanak [BSz; JHbK LIV/25. 20].

Szk: ~ba ejti magát. 1795: ha tudtam volna, és gondolhattam volna, hogy illjen bizonytalanságba ejtem magamat, ötsém Uramnak nem alkalmatlankattam volna azon pénznek fel vételivel [Szásznyíres SzD; Ks Szásznyíres I. 8].

2. vminek kétes/bizonytalan volta; incertitudine; Unsicherheit. 1719: a qvartélyok dolgát ... lehetetlen a sok inficiált, és minden nap inficialodható faluk bizonytalansága miatt itt determinálni [Ks 83 gub.]. 1862: Tekintve az élet bizonytalanságát Isten segítségével szerzett vagyunkam felett éltében kívának bekövetkezendő halálom esetére rendelkezni [Kv; Végr.].

bizott 1. birt. szr-os *rea* hsz-s szerk-ben: vkire rábizott; incredinpat cuiva; jm anvertraut. 1761: Én Istennek hálá szerentsésen meg érkezén, mingjárt réam bizat dolgait bé telyesíteni tartattam köteleességem(ne)k [Nsz; KsMiss. I. Adamus Szentmiklosi lev.]. 1773: Szanka* Togyer a réam bizott rév hajohoz Káprár Péter nevezetű Guraszádi korcsomárossal érkezék [Guraszáda H; BK. — *Elfrás Szánka h.]. 1834: a' papok változásakor a' matriculáknak és egyéb reájok bizott dolgoknak, bátorságosítása tekintetéből ... méltatott (!) ő Felsege kegyelmesen rendelni a következőket [N.kapus K; RAK 7].

2. megbízható; de credere/nádejde; zuverlässig. 1579: parancsol vala azonünk ő Naga hog veres paternel volna valamy barsan kamuka es arany fanol (l), hog eg byzot emberemel el küldenem [Kv; Szám. 1/XVIII. 28]. 1756 mellyik Tselédgye volt bizotttabb, és járt azon Boltba? [Kv; Mk IX. Vall. 107 vk]. 1812: égy falusi bizot embert rendelék oda akki kortsomárolyon [M.egregy Sz; JFMiss. V. Baczó László lev.].

3. megbízott; delegat; beauftragt. 1742: Jo volna irni nsgodnak bizott emberinek Szebenbe hogy ha az Gyüles el nem bomlanék mikorra jovallanak nsgodnak kimenetelit [Ap. 4 Zalányi Apor János Apor Péterhez]. 1756 a' koltsok a' szánto kezibe állottak, mivel bizott tseléd [Kv; Mk IX. Vall. 48]. 1810: egy bizot embert küldök a szekerek mellett [Mezőrics MT; Borb. II].

4. udv pontosan meg nem határozható jel-sel; cu sens care nu poate fi precizat mai de aproape; in höflicher Redensart mit genau nicht bestimmbarer Bedeutung: kb. bizodalmas; demn de credere; vertrauenswürdig. 1561 Thyzthelen (deo) es Byzoth vram, The k. Thutthara Aggywnk Mynd Az Aknay Byrowal egetembe [Dés; BesztLt 6]. 1571: Zerelmes Bizoth vram es enne-kem zomzed Baratim [i.h. 42 „Paulus Banfi losszonch de mogyoro” a besz-i tanácshoz]. 1578 En batory elek adom mindeneknek tutara az en lewelemnek rendyben, hogi en az en bizot vramal es attyamfyaual Jakchy boldisarat tottem Jllen vegezest. [Zsibó Sz; Wlt]. 1591: im egy czisimat kwitem be Kegdet kere(m) mint bizott szo(m)szed uramat poro(n)czollio(n) az lakatosnak mingiarast patkollia meg [BesztLt 45 „St. Szentgeorgy arcis Bethlen^a praefectus” a besz-i főbíróhoz. — aSzD]. 1593 az is olly rez, hog' mas bizott Vramis el venne [UszT]. 1600: Gyeörgy vramis bizot baratit talalta wolt, hogy ha az a zandekok, ne egessek hane(m) chak hanniak el^a | Zonkal eörefömet oltalmaztuk volna eo kegmeket, mi(n)t illie(n) bizott vrainkat [i.h. 15/24, 25. — aTi. a törvénytelenül épített, lerombolandó házat].

bizottmány bizottság; comisie, comitet; Aussch. 1849 felhivom a tisztelt kinyomozó bizottmányt, vegye kérdőre Krizsán Máriát, hogy honnan mi jövedelme volt [Kv; Végr. Vall. 6]. 1853: méltóztasson ha kívántatni fogna — a' dolog állásáról egy saját kebelébe ki nevezendő, 's az én vagy a végre megbizatozando személyesem' közbejöttével a' hely színén szemlélt tartandó Bizottmány által meggyőződve, — annak végrehajtásához hozzájárulni [Kv Pk 3].

bizottmányi bizottsági; de comisie/comitet, (a) comisie, (al) comitetului; Aussch. 1865: Julius 23án Tartando bizottmányi gyűlés alkalmával az asztalos ifjuság értesítette a bizottmányi asztalos Czéh gyűlést azíránt mi szerint az ifjuság a bejáró mester urak közbe jöttével el határozták hogy a társaság ládáját átt tegyék Lászlófi Antal urhoz [Kv; AsztCLev. Prot. 43].

biztában 1. vkiben/vmiben bízva; bizuindu-se pe; jm einer Sache betraut. 1582: panazolkodot ennekem a' leany hog biztában Halaz Gergelnehez ment volt, es azis ereossen megh werthe [Kv; TjK 4/1. 3]. 1600: ment Rea egy kertunkre

az hol akarta el kertelte az melljk felett akartta maganak foglalta wrara walo biztában [UszT 15/55—6]. 1697: velem is meg eggjezének Görög Istvánné és Görög György ezt mondván: hogy én vélek meg alkhato(m) arra valo biztomban áldomásnak meg ivása után s á Pénz fel vétele után hozzá fogék az építéshez [Kv; KvLt Fasc. I. 186].

2. vkiben megbízva; avind credere in cineva; sich auf jn verlassend. 1589: Vgj attá volt oda az én megh holt feleségem, nagj biztába(n) mind az penzt [Márféva U; UszT].

3. elbizakodottságában; in infumurea sa; in seinem/iñrem Übermut. 1754: Oltyán Vonu az F(xponens) Aszszony ő Nga . Sellere Lévén biztában bé szállott Társaival edgyütt de hogy eszre vette Szász János Udvari Biroval Bodorral együtt mi Járásban Légyenek immediate in Captiválni es arestálni ügyekeztek ketteje elabát az edgyike incaptiváltatott [Káptalan AF; TL].

biztat 1. bizakodtat, reménykedtet; a face pe cineva să spere, a da nádejde; hoffen lassen, vertrösten. 1788: A Török buzák jol biztatnak. kivált a Maros járta helyen ahol másszor leg gyengébb volt, most ott leg derekasabb [Bencenc H; BK. Bara Ferenc tt lev.].

2. buzdít, ösztökél; a stimula; anspornen, erregen. 1632: noha k(ne)k ualazt irattam mind az altal ket harom szoual magamis ez reouid irasochkammal akaram kdet biztatni keöztünk ualo bekeseges alkalom es eggiesegh feleöl [Kv; Ks 41 D. 20 Lud. Bornemisza lev.].

3. hiteget, kecsegtet; a nutri (pe cineva) cu speranța, a face să creadă; jn auf etw vertrösten, jn etw versprechen. 1695: ő bizony rosszul biztatta a pénz aránt . . . a' Több hátra lévő részét is meg szerezvén Ngdat Contentallya, tsak ne neheztellye Ngöd patientiával [Gyf; KaLt Apor István ir. Récsey István lev.].

biztatás 1. buzdítás, ösztökélés; imbold, indenn; Anregung. 1573: Nagi Pal . . azt Monta hogi semmy keppen hatra Ne(m) haghatty Mert Rea zerzeodet Istwan deakis Rea Byzta^a az eo Byztatasara [Kv; TjK III/3. 120. — aA posztó szállitását]. 1585: Gyeongyuzeo Mathias vallia . eo chinal vala egy gieongieós premeth Zemere Sebestien biztatasa [Kv; TjK IV/1. 456]. 1671: kinek biztatasa fogatta meghis az gazdá Asz(szo)ny azon személyt [Kv; TjK VIII/11. 153]. 1854: Balsorsunk sebére írt, a jövőre biztatást nem nyújt a búskomor jelen a borult láthatárról remenysugár nem mosolyg felénk [ÚjFE 3].

2. hitegetés, kecsegtetés; amägire, purtare cu vorba; Vertröstung. 1583: Margit Pal Deakne,

vallia hallotta Az biztatásat(is) az ket Az-zonnak ... Ne fely mert ki vezewnk my Neg-we(n) forintigh kezessege(n) ha megh fogtat Igiarto Georg chak mond azt Amyre my tanítottunk [Kv; TjK 4/1. 126]. 1805: G Bethlen Ferencz Ur tsak a' Nagy biztatással vagyon, mivel azolta nemis láttam és tsak a' levéllel s a' nagy Atyafisaggal maradtam [Dés; KsMiss. I. Thuróczy Károly lev.].

3. nógatás, noszogatás; stimulare, indemn; An-trieb. 1755: En ugyan inkább szoktam volt a szegény Dobránál az ebb attával való biztatáshoz mintsem az Isten nevében való kéréshez [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.].

4. biztató nyilatkozat; declarație incurajătoare; Zuspruch, Zured. 1588: Myerthogy Reghy Attia-inktol ily bizonyos okert Adattatot volt Az keo-mywesek Ceh lewele hogy eok minden fele-keomwre Epitesre elegendeoknak haznosul Epi-teoknak vallottak magokat. Ilyen biztatosokra Attak volt Attiaink nekik az lewelet Mely constal az eőneőn Ceh leweleknek eleybeol [Kv; TanJk 1/1. 60–1].

biztathat reményt kelthet vkiben; a putea insufla cuiva speranțe; ermutigen lassen. 1734: Vig Sándor akarná Ngodtol értekezni hogy ha biztathatja Ngod hogy itt meg maradhatna jo házat és Csűrt Csinálna magának [Gyeke K; Ks 99 Bfró János lev.].

biztató bátorító; de incurajare; Ermutigungs. 1654: az Gyulai Szantsogsaghba(n) Orkoláb neuw falu, ennek előtte ualo reghi wdőben el pusztulván az hadak miatt, sok ideigh puztan allott, azonban Istenben el nyugott Betlen Istua(n) es Ibra-nyí Mihály Vr(am)ek biztato leuele<t> adua(n) azon falubol el buydosott szegenseghnek hogy batorsagoso(n) megh telepedhetnek, arra kepest haza szállottanak, illendeő adaikat, dezmaikat Urok(na)k megh adua(n) nem volt azoktol habo-ratasok [IB fej-i rendelet I. Bethlen Domokos-hoz].

bizton I. mn biztos; sigur, cert; sicher. 1674: az buzadat rosoltatom giomlaltatom bizton dolog vram hogi igen vekoni az szeszermi hataron az buza iob resze borso igen apro [Bethlen SzD; BLt 7 Fileki Mihály Béli Pálhoz].

II. hsz biztosan; cu siguranță/certitudine; si-cher. 1674: Ura(m) Kegd paranjCzolljon (!) fe-lölle mit czelekegiem mert maid el erkezik az dolog idefe akor inkab nem mehetek biston igen meghromlom [no. i.h. ua. ua-hoz].

biztos I. mn megbízott; delegat; beauftragt. 1796: az igaz vérségi Atyafiságnak meg Sértés-sévelis udvari Biztos Tisztynak meg háboritta-tásával Semmit sem gondolván a Natságod Biz-tassai és emberei azokat a Metalis Határozásokat hir tétel nélkül meg változtatták [Kük.; JHb XX/27].

II. fn megbízott (személy); delegat; Beauf-tragte. 1838: Meg találá Minket Torotzkai Bosla Ferentz Uram Alexa Nevezetű ketske Pásztor es biztassa s kére azon hogy rosz Ember által tetemes Ketskebéli kára történt, hogy az (!) Mataznok Meg s tennők írásba [Asz; Bosla]. 1851: T. Pákei Lajos Ur, mint Napája özvegy meltgos Székely Farkasné Sala Térésia Aszszony e végre meghatalmazott Biztossa [Kv; Pk 3]. 1856: az Andrási Sigmond Házánál volt 2 fel szollamlási biztosra let költésibe ki attam ösve-sen 2 Rf 1 1/2 xr [Firtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével]. 1859: Tamás Zsófia özvegy Czako Jánosné ... végrendeleté-ben megnevezett felkelhető javai ... az egyház biztosai által el árvereztetvén, tőkésítették az egyház főpénztárába [Kv; Végr.]. 1868: A Mlgs Egyházi Fő Tanács a' Papi Dézmák verificatio-jára biztosokat nevezett ki, mind a világi mind a' papi rendből [Gyalu K; RAK 68]. — L. még fennebb I. al. is.

biztosít kármentesít, bebiztosít; a asigura; ver-sichern. 1863: minden Egyház Templomát, Pa-rochiális épületeit biztosította [Gyalu K; RAK 83]. 1869: tudatja a n. t. espres ur, hogy az egy-házi épületeket a victoriánál biztosította [M. bikal K; RAK 182].

biztosítás biztosíték; garantie; Gewähr. 1849: (A podgyászok) Wendler Károly úr keze alatt hagyattak tartozása biztosításául a Krizsán Mária ellen folytatandó kinyomozásig [Kv; Végr. Vall. 5].

biztosíték óvadék; cautiune; Sicherstellung. 1849: Krizsán Mária ... szobájának kulcsával az én szállásom szobaajtáját kinyitogatta és a hite-lezők részére biztosítékul az ottan letéve volt szobámbanis podgyászait kilopta [Kv; Végr. Vall. 5].

biztosítékpénz (pénzbeli) biztosíték; garantie in bani; Gewähr. 1856: Az előre bé fizetett biz-tosítotték pénz mit Firtos Váralyanak bé kellettét fizetni 42 Rf 30 Krajtz. [Firtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

biztosítódhatik biztosíttathatik; a putea fi asigurat; versichert werden können. 1850: egy egész Egyház^a Csak akkor tekintődhetik más hitfelekezetre át-lépettnék, ha annak minden tagjai egyenként, át lépésőkrölis nyilatkozatokat meg tették — Csak ezen uton biztosíttathatván, minden egyes tagnak, egyéni meg győződése, és lelki ismeretbéli szabadsága [Nagykapus K; RAK 44. — ^aEgyházközség].

biztosság bizottság; comisie; Ausschuß. 1803: szükségeseznek találta a' Biztosság, az Ebeni részen lévő Antiqua Sessioknak tellyes számát ki keresni, és meg-állítani [Torda; JHb XIII/68]. 1823: Nemes Közép Szolnok Vármegeve Leveles Tárából

az Insurrectionalis Biztosság Munkájából ki irta és ki adta Weröti Sándor Archivár(ius) és H Notar(ius) [Zilah; Végr.]. 1837 Titt Cameralis Chyrurgus Vajna Janos Ur a dolog megvilágosítására nézve, Fassiott téven, azt ezen Biztosságnak altalis adta tulajdon subscriptioja alatt [Dés; DLt 332. 24]. 1843 Ezen Tanuk bévetele után Szükségesnek látta Biztosságunk bé panaszoltatott Szabo Jánosnak e' következendő terhelő pontokat ki tenni^a [Dés; DLt 16. — ^aKöv. a pontok]. 1844: a' Dulloi és Ado írói Biztosi hivatalok választása végbe vitelére ki rendelve volt Biztosság jelentésit meg teszi [UstT XI. 85/1. 55].

bízásban biztonságosabban; mai cu siguranță; sicherer. 1597 Az keozepseo Zamoson valo palohoz, az Jspotali molna elleneben, vonatek az legeniekkal ket kozorofat, es ra tetetem, hogy meg meeg kezwl bízásban iarhassanak raita ita, penzt adek nekik f d 8 [Kv Szám. 7/XII. 16].

bízást bátran, nyugodtan; liniștit, fără grijă; getrost. 1592/1593 Tudom azt az porond zigaretet, ki feleol perleodis vagion azon az viz folias haniason bizuast etettewnk, de azon kwűeol nem mertwk barműnkat bochatanj Dees fele, mert be hajtottak volna [Décse SzD; Ks]. 1597 Simon Janos wallia hiwa egizer eleombe Sardine az leankat, monda neki hallode leany mond megh az gazda eleot mit chelekedet az vrad veled ne zegenlied hanem mond megh bízást [Kv; Tjk VI/1. 95]. 1669 szoval bőveben izentem ken(ek) ez level Vívő Beresztelki Gond viselomtül. ked agion hitelt beszedenek bízást tudosithat Ked atala Edes batiam Ura(m) [Berestelke MT Ks 101]. 1670: Hogy Balo Laszlo hivunk^a eo kglme job moddal procedalhason, Assecuraljuk eo kglmét per presentes, hogy ha ki azon jo igyekezeteiben o kglme kivánsága szerent szolgáll, bízást kglme Ezer Tallerokott igerhet annak az személynek [Törzs, fej. — ^aPortai kapikiha]. 1748 Mindenekben mind edes Familiám mind magam részéről a Királyi Fiscusnak assistentiáját a' Kegyelmes Decretumoknak tenorak szerint méltán és bízást expectalhatom [TKI Teleki Ádám kezével].

bízutteriás-láne ékszerlánc; lanț de bijuterie Schmuckkette. 1834: volt neki ... arany orája, melyen találtatott sárga réz bijouteriás lántz [DLt 781 nyomt. kl].

blána gerenda; blană; Balken. 1827 ennek előtte egy blána ol fátol jo pénzbe 20 Xroat fizetnek [Hsz; HSzj]. 1847: a padimentumra sok must csőpeg; annak egy igazi töppesztőben fölfogó tekenyőjének kellene lenni blánákból oszszeszerstve, mint a nagy sajtó tekenyője [KCsI Kemény Dénes kezével].

blánás fakereskedő; negustor de lemne; Holzhändler. 1818: Blánásokkal a mostani Arendato-

rok egyaránt nem egyeztenek | A Blánásoknak Banco czédulákban fizettek egy öll fáért 4 sus-tákat [Hsz; HSzj].

blandaj-kötés kötésfajta; un fel de tricotaj; eine Art Strikerei. 1776: Egy pár virágos Fejér fátyol ing. Uj ahoz valo belső gallér, kettős taszlik, aranyos Blandaj^a kötéssel [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt. ^aA bizonytalan betűvetés miatt Blandojnak olvasható].

blankbőr eleven/fénybőr; piele blanc (tűbácítá vegetal); Blankleder. 1849: Egy puska szij fekete blank bőrből [Dés; DLt].

blant-hajú ? szőke; blond; blond. 1840 Jósá János blant hajú [DLt 561 nyomt. kl].

blaszfémál káromol, gyaláz; a hulí/ocári; lästern, schimpfen. 1601: Kewantatik hogy az Jsten ellen valo blasfemiak megh zeonnyenek, kik nem egyeb keppen c(om)pescaltathatnak hanem az beontetesek által, valakikhez penigh ketczeg vagion qui publici status turbatores essent Az wagy penigh az religio ellen blasfemáltak, es ez vthanis karomlast zolnanak tehat affeleket mingyarast zemely valogatásnekeol indifferentem megh beontessenek, az blasfematort az Kalodaban tegyek es ott tartassek az regy mod zere(n)t pro vt peccauit [Kv; TanJk I/1. 393].

blaszfémátor (isten)káromló, gyalázó; hulitor, ocáritor; Lästerer. 1601 az blasfematort az Kalodaban tegyek es ott tartassek az regy mód zere(n)t pro vt peccauit [Kv TanJk I/1. 393. — A teljesebb szöve. blaszfémál al.].

blaszfémia (isten)gyalázás/káromlás; blasfemie; Blaspheme. 1601 Kewantatik hogy az Jsten ellen valo blasfemiak megh zeonnyenek, kik nem egyeb keppen c(om)pescaltathatnak hanem az beontetesek által [Kv; TanJk I/1. 393. — A teljesebb szöve. blaszfémál al.].

bláumontágozik suszterhétfőzik, szentheverdelnapozik; a face luni de chiul; Blaumontag machen. 1832: Bruzer nekie Szentyit Istenét Szidta és Karomolta hogy miért Dolgozik midőn o Bláumontagazik, emellet még Bottal is leszködött utánna [Kv; AsztCLEv. Hat. Prot. 1].

blokáda ostromzár; blocadă; Blockade. 1707: megyen az Hadakkal generalis Pekri uram, solválván az szebeni bloquadt [TT 1890. 324 SzZsN].

blondin-csipke csipkefajta; un fel de dantelă; Art Strickerei. 1771 Blundin tsipke 6 1/2 Sing [Kv; Told. 56]. 1810: A koporsom belől légyen gyoltsal bé vonva Szem fedél a legrégibb módí mennél oltsobb fejér fátyol es legrégibb módí blundin tsipkével garnirozva [Héderfája KK; IB. — I. Bethlen Sámuel végr.]. 1821:

virágos Blundin Csipke [NkF. 1832: Szép Fekete bárszony köntös Fejjér Blondin csipkével ki gárnyirozva [HG br. Brukenthal lev.].

blondin-főkötő főkötő-fajta; un fel de bonetă/ scufie; Art Haube. 1832 Blondin Főkötő egy [HG br. Brukenthal lev.].

blondin-kötés kötésfajta; un fel de tricot; Art Strickerei. 1770 Egy pár virágos Fátyol Ing ujj, ahoz valo belső Gallér, kettős Taszli az szelin aranyos Blondin kötés, ahoz valo Előruha Bétsi Fejer Kötéssel [Kisesküllő K; RLt O. 4]. 1773 Egy virágos fejer fátyol elő ruha fejer blondin kötés rajta [RLt Salánki Ráchel lelt.]. 1792 Egy fejer virágos selyem fátyolból Ing ujj, Tászlis, kesken Blondin kötés az Taszlin [A.jára TA; BLt II. 12 Béli Mária lelt.]. 1797 7 sing blandin kötés [Mv Bál. 71].

blond-rece recefajta; un fel de plasă/fileu; Art Netz. 1807 Külömféle Petine, blond és tzerina retzek [DLt 378 nyomt.].

blunding, blundring női (ing)szegélydísz; un fel de tivitură de ornamentație pe cămeșile femeilor; Art Verzierung auf dem Frauenhemd. 1768: Aranyos Fátyol ing Előruhástól, Tászlis, Galérostól, aranyos Blunding körülötte [Császári SzD; Wass 12 Wass Ágnes fehérnemű-lelt.] | Két pár fein gyapot Blunding 33 Sing [LLt Fasc. 112].

Vajon a két alakváltozat egy vagy két külön címszó alá tartozik-e?

blundingos ? vmilyen szegélydíszítéses; cu un fel de tivitură de ornamentație (pe cămeșile femeilor); mit einer Art Strickerei am Rand verziert. 1788: Egy fejer blundingos kék pántlikás főkötő [Mv; TSb 47].

boa női nyakprém; boa (guler de blană pentru femei) Boa, Pelzkragen. 1843: Számolat Balázs Jo'sef által készített szőts munkákról Natságos Aszony Számára három Boát 37 Rf. 30 xr. [Kv Újf.].

boaria tehenészet; crescătorie de vaci; Molkerei. 1721 Minekünk két darab rétünk van tilalomba s egy darab időtől fogva mind ő Naga kaszaltattya eo nomine hogy az Boaria Számára kaszaltattya; most penig a Boaria nem olly sok mint masszor [Ne; Ks 95].

bobota (szalma)tűz; bobot; Feuer. 1723: az Szalma tűz is, kivált szoros helyeken, mely vulgo bobota(na)k mondatik sub poena f 12 prohibáltatik [K; Told. 2].

A szövegbeli vulgo vonatkozhatik román anyanyelvűek nyelvi nyilatkozatára is; ez esetben erdélyi magyar szókészletbe tartozó adalékként nem vehető számba.

boesánatos megbocsátó; iertátor; verzeihend, entschuldigend. Szk: *vkinek* ~ megbocsát. 1615:

ha bántodlik k(egyelmed) kerem k(egyelmede)t nekem boczianatos legien [KJ].

bocsát 1. ereszt; a lása; (los)lassen. 1570 Talas Mathe kyaltot az Embernek hogi Ne Bochatna az gepwre az Barmot Ne Teoretne Ragatna leh a gepwt | Latta hogy egy dezka helien allatot fely egy labfat, Az talp fatis az Sala Jmre Talp fayara bochatta [Kv; Tjk III/2. 47, 60a]. 1591

Az Bositeol marat Boreokseget ne(m) tartozik keozikbe(n) bochiatany [UszT]. 1598 Ennekem vgmind Coloswarat ket almas kek paripam wagion egi madaramis vagon mikor azt az niulnak bochiatom mingiarast megh kapia az nyulnak az zemet [Kv; Tjk V/1. 145]. 1613: Az Feiedelem^a eo felsege Azzoniunkal, feleségeul, megh bekellick, hozza vegie, vele lakiek, ha nem zerety es nem akar Azzoniunkall lakny, teorueni zeritt suis modis repudiallia, vallick el teolle, es tizesegesen bekeuel bocziassa hazaiaba [KJ]. ^aBáthory Gábor]. 1614: Nagj Gyorgy lo feo volt, hogj Kendi Istvan V(ram) Moldovaba be szalt eois el akart menni vele, Barabasi Ferenc nem boczata, hanem mind felesegesteol megh fogta es ugj teotte Jobb(aggya) [Ehed U; UszLt VI/56. 42]. 1625: az uiz az mj saiat eoreoksegunket zena fuuunket minden nap zaggattia es karosittia aggia okat miert bocsatta minden io ok nelkul az mi saiatunkra az uizet [i.h. 22a]. 1729 a N sinki chyrurgus csak a' vért okozza hogj nincs jo circulacioja, hane(m), kicsiny vért akarna bocsátani [Almakerék NK; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1734: kiásván a talpak alatt valo földet ugy bocsátták alább az házatt enis szegilytettem alább ereszteti ezen házatt [Kalotasztkirály K; BfN]. 1826 En Gyalakuti Grof Lázár István mint egész Gyalakutának Possessora semmi törvény és semmi igasság szerént nem tartozom ennek az ároknak és pataknak vizét egészen a Gyalakuti határonra bocsátani [Msz; GyL].

Szk: rossz szagot ~ szellent. 1805: hejteleniül, rosz szagot bocsátottam mellyért a Rector az asztallábara ültetett [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 63].

2. szemet ereszt/ad (a gabona) a da/produce; (das Getreide) trägt gut. 1768 Ki tsépléskor bocsát egy kalongya Buza 2 mr [Szökefva KK; Kp. III. 150].

3. enged; a permite, a da voie/drumul, a ceda; erlauben. 1570: az Trombitás Zabo Janosnak egyszer Mynden rea valo keolchegereol megh fizet, es elj keowetzet Theole, De Zabo Janos Nem bochatta, hane(m) azt Monta hogy vgian gazdal-kodny akar nekj mjlen Jdeje Thartya | otth volt az Byro Fodor Istwan eleot hogi Filstich leorinch vramhoz kwlte varas zolgayat hogy megh Erche Theole mykeppen Bochyatta volt az eo Byrosagaban Az haznak fely kialtasara Kalmar Janost [Kv; Tjk III/2. 20, 144a]. 1575 Recognicio Iudicis Antoni ferenchy Tawaly Eztendeoben Ment volt eo hozza partas katalin es Zolgat kert meg fogtatny Eoket . Eo zol-gat adot Neky es Reaiok botchatta [Kv; Tjk III/3.

362f]. 1589: Zabo Istvan az cziczerben valo feoldet varas keoziben bocziatta [Szu; UszT]. 1589/ XVII. sz. eleje: Ha penigh ott veghez nem mehet, le nem cziendeswlhet, hát onnat az Ceh mesterek minden Causakat erőszak nélkül, az Colosuari Biro eleibe bocziassanak [KvLt Céhir. I Kőm-Cart. 27–8.]. 1591 Kis Thamas is akara keozinkbe wlni, de mierzthogy mi sokaig mulattunk vala, nem boczatuk keozinkbe [Kv; T]k V/1. 72]. 1593: Aitoni Gal Balas Zegedi Caspar zolgaianak mondotta magát, az harmiczadon vaczon^a vgi bochattak, es ugi irtak beis ő zegedi Caspar zolgaia [Kv; i.h. 418. — *Vác]. 1599: Ott wolta(m) az Warga Pal hazanal, haza ieőwe az fia wires agyal, zabliat ragada, mi megh kapwk s ne(m) bochattuk oda [UszT 15/186]. 1624: ket haz helyet eörksegesteől Zalanczy Istuan vramnak kezeben birny boczyatta [Mihályfva NK; JHb XXII/6]. 1669: Kérek minden rendbeli io akaro vrainat baratimat igaz járásbeli embernek^a ismerjek, boczássák, és boczássak mindenűt békével mellette leveő embereivel edgyút [Kv; RLt I Dionisios Bánfi de Losoncz, Kolozs m. főispánja salvus conductus-ából. — *Paporicz István nevű ifjú legény]. 1707: ada azon fundus Jozzagbol Cspikes Ferents Ur(am) Annak negyed reszit batsatotta Es atta Kovats Janos Es Istvan Uramek(na)k [Aranyosrákos TA; Borb. I].

Szk: biradalmába ~ birtokába enged/bocsát. 1757: biradalmába bocsátta [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1826: (A) Szanto Földett Tartsafalvi Palfi Miklos etsemnek biradalmába bocsattam ~ biradalmába bocsatték [Pf] * **bizonyásra ~** 1591: Vgi uagio(n) hogj bizonsagra bochatott volth enge(m) asz teórúenij hogj bizonyichak [UszT]. 1600: mellj dologbol Bizonsagra bochatotta volt az vargiasiakot kegték mind az Almasiakkal [Vargyas U; i.h.]. 1606 az törúenij mind ket felet bizonyisagra bocziatta [i.h. 20/199]. 1625: Az teorúenij bizonsagra boczatuan attunk Vtrum jrasert f — d 2 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21] * **helyébe ~** visszabocsát/ereszt. 1631 Valaszutj Istuan feligh ki nonuan az hegyes teort, ismeg helyeb(en) bocziatuan, az kezeuel mint ha vagdalkoznek ugy czelekeszik vala [Abrudbánya; Törzs] * **idegen kézre ~** nem vérrokon kezébe ad. 1769: idegen kézre bocsáttani akarván [Koronka MT; Told. 10]. 1803: az elébb említett drága portékák .. egy részinek vévője tanálkozván ... Néhai Gr. Kornis Ferentz nem akarván idegeny kézre bocsáttani magának tartatta [Szentbenedek SzD; Ks 38. V. 35] * **az idő tovább nem ~ ja a dolgot** a dolgot halasztást nem tűr. 1671: az idő tovább az dolgot ne(m) boczattya, az holnap nap praefigáltatik, akkor comparealua(n) törvények lesz(en) [Kv; T]k VIII/11. 43] * **kaput ~** (város)kaput nyit. 1574: Meg Erttettek ő K. varoswl Byro vramnak az postak myatt valo Nywghatatlansagat, Es azoknak Eyely Alkolmatlan Ideoben valo Jeoweteleket az kapura kjert ... Talaltatnak megh az fyeledelmet ..., hogj Eyely Ideoben Neh kellenek nekyk

kapwt Bochatnj, kywalkeppen az Mostany felelmes Ideoben [Kv; Tan]k V/3. 103b] * **kezébe ~ a. döntés végett eléje ad.** 1560: kezwnkbe bochyaták, Az minemw per patiar thamadoth volt, Ez el múlt Napokban, az kiraly eo felsege tablaian, az valaminemw Magyar Regeni határba keöz feöldeón, az maros vizen, vyonnan valo Malom chynálás felől ... Jlyen egienessegre es bekessegre ieóttnek [Mv; JHbK XII/7]. b. **birtokába/tulajdonába ad.** 1559: o ys az yozagotth kezekbe bochatotta hara(n)glabi myklosnak [Défva KK; BfR II. VI. 279/3]. 1560: farkas Wram my Elottunk fel weue azt, hog Ez Jeowendeo Pünkest napiara, kezebe Bochatia az Jozagot, Minden ok Wetetlen [Ebesfva; Ks 101]. 1569: Paranczollywk neked ereossen, hog ez lewel latvan mingiarast ez meg irt wdwarfalwat^a bocsasd Banffy Pal kezébe [SzO II, 245 fej. — *Udvarfva MT]. 1598: Zekel lorinczneys oda Jowe prokatoraval. Kewániak hog az orokseget epé(n) kezwnkbe Bochatanaja ottves pal [Kv; T]k V/1. 244c]. 1599: Palfi Isthan az földet beöcheöiwl kewanta, mierzthogy az zalagiat fel wötte wolt es ez keözbe mas kezebe bochatotta, hatalmo(n) wagyó(n) erette [UszT 15/193]. 1614: Somogy Georgy Szász Lona neveő faluiat mi szamunkra el foglaluan, per manus bocziassa Mikola Janos Uram embe-
renek kezeben [JHbK XII/18 fej.]. 1630: kezekhez kell boczattani Diomalt [Ne; Bál. 82]. 1668: Contrahaltak volt eo kglmek egymással hogj eo kglme Keresztesi Ferencz vram maga boczattana azon Jozzagokat eo kglme kezbe(en) [T; JHb XIV/2]. 1683: az mely pártá övet ada es boczatta mi előttünk az fia kezeben [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1701: tartozzanak az földet kezembe bocsáttani [Uzon Hsz; BLt]. 1759: Tanko István ur(am) is tartozzek a földet kezibe bocsáttani a vérnek [Hr 10/15. — L. még SzO VI, 77] * **kezéből ~ tulajdonából kienged.** 1633: tartozzek kezéből bocsáttani [Sepsisztiván; BLt]. 1653: Sera Janos is tartozzek kezéből bocsáttani [Illyefva Hsz; BLt] * **kezéhez ~ birtokába, tulajdonába enged.** 1600: Az mely portiot es Rept Bodoni Georgi vram birth volna, Telliessigesen kezyw kglmenek Bodoni Marthon vramnak
hez boczyata Bodoni Janoss vram [M.köblös SzD; Ks 90]. 1608: megh parancziolah hogj az Tutornak mindeneket Bonis tamen Conditionibus kezekhez Bocziatanank [Kv; RDL I. 83] * **közosztályra ~ közös osztózás alá enged.** 1820/1827: nekiek köz osztályra kellett volna bocsáttani [Erdősztyörgy/Mv; TSb 51] * **oszlásra ~** 1592: Bogozben az mikippen az Lofeo Vrainmal ozlast kertónk vala az Irtas feöldeből, ennek az Vrunk Jobagi Drabantokis ig engettek uala, hogj az Lo feo Vrainmis uala mi nalok uagio(n) ozlasra bochassak ozlasra is bocsáttu uala [UszT] * **remekre ~** a mesteri mintadarab (remek) elkészítését engedélyezi. 1815: a' Czéhot arra kérték vala hogj ezen Ifjat Remekre bocsáttána [Kv; Öjk]. 1818: tartoztunk ő Kigyelmét Remekre bocsáttani ..., melyek (!) ezekből allottak Egy

pár Brilláns Fülbe valo fityegővel, egy kosaros, Brilláns Alliant Gyűrű, és egy pár Stempelezt gálántéri fülbe valo | Arany Münes Legény Lukás János ... kívánván magát a' Czéhba incorporálatni bocsáttaná a' Betsületes Czéh Remekre [Kv; i.h.] * táblát ~ hirdetvényt közzétet. 1684: mikor az céhmester táblát bocsát ..., tartozik minden mesterember elmenni [Dés; DFaz. 11] * vért ~. 1846: mind a' bé panaszoltatott Virág László — mind panaszlo Darvas János kik az A. és B. betűk alatt bé adott lát leletek szerint egyik a másikan vért bocsáttottak — külön külön egy egy vér birságot fizessenek [Dés; DLt].

4. kibocsát/kiild; a delega, a trimite (undeva); entsenden. 1641 Vitezeő Peczy Janos Colos Monostorj egyik kaptalan híúinket boczatuan bizonyos vallatassok veget hússeghetek districtusában: . paranczollya varasakban comparealni az districtusok belj Faluk lakosít [BesztLt 140 fej.].

5. küld, meneszt; a trimite; schicken, entsenden. 1575 Minnyayatoknal nyílván wagian, minemew towzet, keoezonseges vezedelemre walo haborwságot tamasztottak nemely orzagwnkbely hytwan partos emberek . . . Azert effele hytwan embereknek jozagok marhayok el foglalasara bochattwk az Nagysagos Apaify Gergelyt my tanachwnkat, kynek tellyes authoritast es hatalmat attwnk [BáthoryLev. I, 330—1 fej.]. 1589: Ez el mult Ideokban ... en ream az Vr Isten betegseget bochiatot vala [Márfva U; UszT]. 1592 u.: tilalmat teotte(m) ez Jk ellen . . . mely tilalomnak ok adasara az olahffalwj biro Jakoczy Georgy Jde bocziatot Capitany vram eleyben az szombat szekre [i.h.]. 1613: Mint hogy bizonyos okokbul az portara sietseggel kel bochiatanunk, ... Kedet boczjattunk feo keouetnek Borsos Tamással eggwt [Nsz; Törzs, fej.-i rend. Fr. Balási senior de Veczke usz-i kapitányhoz]. 1632: Biro vram az varos szokása szertent Nioiczad napot praefigalt volt teórueny napnak Suliok Istuan vram sem maga el nem Jeouen, sem senkit nem bocziatuan kepeben, ... succumbalt és halni hatta dolgat [Ótorda; Kp III. 65]. 1696: Isten kiváltképpen való látogatását bocsáttván réám az Feleségem nagj hirtelenséggel igen nehezen meg betegedék [Gernyeszeg MT; BK Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1718: Suljos Itileit bocsátá I(ste)n erre a Városra Tüz támadván á Bethlen Uttában [Fog; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1780: Nagyságodnak hozzám bocsáttani méltoztatott levelét vettem alázatos tisztelettel [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.].

6. (A) Czéh Gyűlése arra bocsátotta volt, Barátosi Joseffné, hogy a hány Talpra meg esküszik, hogy Ujvari Samuelné által titkon el adatanak volna, tehát mind azokat kész ki fizetni [Dés; DLt 56. 12].

Ha. 1702: bocsátták [Kadács U; Pf]. 1775: Bocsáttani [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14]. 1807: bocsátóna [Mocs K; HG Eszterházi lev.].

1807 bocsátták [K; KLev.]. 1836: bocsáttá [Malomfva MT; Ben.]. 1850: bocsáttani [Mv; Lok.].

bocsátandó menesztendő, küldendő; de trimis; (der, die, das) entsendend(e). 1642: az kik őket fatealtattak Sigeti es Galaczi Uram tiztek leuen Doboka varmegieben Nemes emberekis leuen hogy in specie ot lennenek es az Vayda oda boczyattando feo commissarius Boeri előt ore tenus et in specie in personis suis referalhatnak [Sófva BN; Beszt-LtMiss. 115 Petrus Gauay a beszt-i bírőhoz].

bocsátás engedés; permisiune, ingäduire; Zulassung. 1833: A' Harangozásnak szerre bocsátása pedig tellyességgel meg nem engedtetik [Vaja MT; A hagymásbodoni ekl. könyve].

bocsátkozik 1. kb. rámegy; a intra in, a încălca; daraufgehen, sich darauflassen. 1801 ottan Nemes Burzo Szimionnak Semmi jussa nintsen tsak hatalmason bocsáttkozők a Providus Kornye Togyer Iratványára [F.szöcs SzD; TKI].

2. leereszkedik; a cobori; her/hinabführen/steigen. 1769/1802: Amint a Bezdedről Nagy Kristolczra^a jaro orszagh uttya Nagy Kristolcz felé bocsatkozik azon alol egy kevéssel ... egy ut jó le [JHb Vall. 34. — *Mindkettő SzD].

bocsátó eresztő; care lasă; lassend. 1825: a malomra vizet bocsátó Zápor tarton el kezdue . ujba építeni tartozzanak^a [FMI. — *Ti. a malmot].

bocsátódik bocsáttatik; a fi lässt/dat; überlassen werden. 1772: Ha én fiu az Atyal Joszagok között akár melyiket praetendalom tsak fiu ágot illetőnek, ... az Arbiter Birák Urak itele-tire bocsátodni itéltessek [Ádamos KK; Ks 92].

bocsátott 1. küldött; trimis; geschickt. 1762: De dato 10ma p(rae)sentis hozzám bocsátott Levelet Kedves Uram Baty(amna)k atyafisagos tisztelettel veven, Sajnálalom hogy a' Venitzei Joszagrol valo Literalekot Mlgs Groff Teleki Pal Ur(am) eő nsga által nem küldötte [Fehéregyháza NK; Borb. II Mich. Sándor lev.].

2. behelyezett, rögzített; bágat, fixat; eingelassen. 1797: egy kisded kő falba bocsátott fenyő deszkából valo almariomotska [Kórispatak U; Pf].

bocsáttat engedtet; a fi lässt; gelassen werden. 1669: Ez levelem^a mutató Paporic István nevű becsülletes ifju legeny ... immar hazájába viszsza fordult ... igaz járásbeli embernek ismerjek, bocsássák és boczáttassak mindenütt békével, mellette leveő emberivel edgyűt [Kv; RLt. — *Dionisius Bánfi de Losoncz^a Kolozs m. főispánjái].

bocsáttatás engedély; lässtare, ingäduire; Zulassung. 1708: kirtem azonn hogi insinualja mind

Íő es Vicze kapitány uraimeknek, azonn pénz-
czenek (!) kezünkben való bocsátotat fogotta is
ő kglme meg Cselekeszi de meg edig Csak abban
vagyonn [Fog.; KJ Fogarasi János lev.].

bocsáttatik 1. engedtetik; a fi lásat; gelassen
werden. 1620: Ez leuelem mutato Jambor szol-
gam Michael Demeter, Mígyen oda Szekelli feo-
dire „ mindenűt oda meneteliben és uizha
ieoueteliben bikiel minden ba(n)tas nekwl
bocziatassik [Kv; Borb. I „Nimethy Gergelli”
usz-i kapitány útleiv.]. 1808 Bolog István
nevezetű Asztalos Legény ide érkezővén, de
minthogy úgy nevezett Kuntsafftyát az Uton el
vesztette Műhelybe nem bocsáttatott [Kv
AsztCLev.].

2. küldetik; a fi trimis; geschickt werden.
1598: Amely varosunkbely Attiank fiai ny eret-
teonk mostan az hadban bochyatattanak
amely adott az olta fel vetettenek, amiolta oda
faradnak, az olta fogwa fel vetetet Adayok legyen
haladásban, es az ado zedeo vram azoknak hazok
nepet ne kenzergessek [Kv TanJk I/1. 323].

boeska 1. kád- v. hordófajta; un fel cadă sau
butoi; Art Paß od. Bottich. 1570 egy bochka
es kas bwzanak valo | az ew Anna hazához
vyttek volt egj Bochkat egy zeoleo hordot
(!) Bothot | ket hytwan altalag negy kad egy
Bochka egj Teoke | az kadat Bochkat es kast
eo maga Anna azzon attá ely [Kv; TjK III/2.
97, 144, 156]. 1588 Ket kad. Egy bochka [Kv;
KvLt Vegyes I/2. 19]. 1589 chinaltatta(m) 4 vy
altalagot, öreg bochkakat legelyeket es öreg cheb-
reket [Kv; Szám. 4/XI. 39]. 1592: Makai Tamás
egj bochkan wl vala [Kv; TjK V/1. 255]. 1593:
1 Eoreg boczikat weotem f — d 35 2 Czebret
aprot f — d 10 [Kv; Szám. XXI/5. 35]. 1595
Egy bochkat keottettem az Ouarbely swteohaz
zamara d 8 [Kv; i.h. XIII/6. 3]. 1597 lat-
tan azt hogi amely wiz az chiatornabol ala folt
egy bochka allot allatta s abba folt | mikoron
esseo esetis tekeneokkal bochkakkal fogtak fel
az vizet [Kv; TjK VI/1. 79]. 1599: Az zwret
dolgrol Egi bochkat egj kadat keottetünk
az zeoleoknek zwksegere tezen d 28 [Kv; Szám.
8/XVI. 49]. 1600 Az Kiraly vcjai swteó hazhoz
keottette(m) megh egy boczkat [Kv; i.h. 9/XIII.
16]. 1601 2 Saythar 2 Bochka [Aggm. A. 41].
1611 Egi io eoreog hordo, Egi eoreog zeoleos
kad, egj kis boczka [Kv; RDL I. 90]. 1614 Az
Negy Aruanak az Anyokal egywt Jútót Egi
chyap ala valo bochkad (!), egj fenieő zapulo
kad | Egi chapallia kad Jo f — d 32. Egi Jo
szapullo Eoregh boczka vy f — d 27 [Kv; i.h.
95, 96a]. 1615: Egi trebelyes kad es egj io boch
kad (!) f l d — [Kv; i.h. 97]. 1622: Kadbol,
hordobol, altalagbol, boczkabol, es affele edeniegh-
ből iutat az ket Aruaknak f. 2 d. 83 [Kv;
i.h. 119]. 1628 Egi Altalagh f l Egi Bo-
czika . d 35. Egy Lyu, Borito, Czieber, Es
Egieb dib, dab, aestimaltuk tt f l d. 25 [Kv;
i.h. 139]. 1633: Egi Cziapallia boczika ... d. 40.

Egi feredeő Kad f. l d. — Egi szapullo boczika.
mas boczika . d. 25 [Kv; i.h. 103]. 1655.
Ueotteőnk Egy czap allya botskatt egy Mus-
tos kadatt [Kv; SzCLev.]. 1656 Pincze
vagy(n) egy veres boczka [Doboka; Mk Inv.
6]. 1662: Vagyon egy nyomo kád Egy tsiap allya
bocyka [Kv; SzCLev.]. 1672: Vagyon egy tré-
belynek valo boeska [Kv; i.h.]. 1675 Kötettem
megh egj boczkat az Lovak számára kevertnek
d. 18 [Kv; Szám. 35/I. 6]. XVIII. sz. eleje
Egj káposztás botska Egy nagy káposztás
kád [Kv; LLt Fasc. 71].

A címszóbeli szó jelölte tárgynak milyenfélé faedény-jel-
legét, hordó- v. kádfajta voltát a fennebb felsorolt és más ren-
delkezésre álló régiségbeli adatokból kétségtelen bizonyossággal
nem lehet megállapítani [vö. TESz].

2. egy hordócskányi, egy bödönnyi; de un
butoias, de o putinică; ein Fäßchen/Tönnchen
groß. 1573 Kalmar Lazlo eotetis kenalia
volt vele hogi Maiora lenne . egj hetig zolgalla
Eotetis kenalia volt zolgalatyaba egj Bochka
Twrowal . De eo Ne(m) akarta venny [Kv;
TjK III/3. 212].

boeskas boeska-készítő; butnar; Böttcher. Szó-
1609: Boczkas Pető [Zilah; Sennyei 47/11].

boeskor szíj kötéses bőrlábbeli; opincă; Bund-
schuh. 1587: Attam el 2. Tawaly Tino beort ...
d 14. Az Teobby az beresek zwksegere keolt
Bochkorra [Kv; Szám. 3/XXXIV 29]. 1589:
Juhaznak, Tehen paztornak es Dizno paztornak
attam bochkorokra f 2 d. — Az melj paztor a'
diznokat a' Makkon eorizte attam(m) Zw-
man(n)t es bochkort . f l d. 25 [Kv; i.h.
4/XI. 41]. 1592: Az Jdegheneknek, penigh ha
effele bochkort hozzanak a' vasarokra, azokat ky
kwlgiek velle [Kv; TanJk I/1. 203] | Attam az
dizno paztornak Eztendeő altal Bozczkorra
valo penzt [A.füle TA; Szám. XII/5. 8] | eo
latta volt holua Az diznot, es eo igazította rah
Por Thamast hogi megh nyusza bochkornak
[UszT]. 1600 Az Ispotalibeli barommal bano
Leghinnek egy Bozczkort veotte(m) [Kv; Szám.
9/XIII. 16]. 1638: Az Szürben penigh s bocz-
korban mikor bele eolteőzeot vala Kalos balint,
asztis tudom [Mv; MvLt 291. 169b]. 1670: Con-
tinuus Bereseknek Bocskorra Par. 12 [A.
komána F; UtI]. 1700: Az Halaszaknak ...
Per Annum kett kett öltő botskarak 2/2 Az Csi-
kaszoknak . Per Annum ket kett öltő bats-
karak nő 2/2. Az Vinczeleknak per Annum
kett öltő batskara nő 2 | Batskarnak fél bőr
nő 6 [Radnót KK; UtI]. 1756: Butyászai három
Jobbágylegény az kik az Juhok mellett voltak
az ehség mia el szöktének ki nem adván p(re)mon-
dájokat s: botskorokat [Butyásza Szt; TKI].
1764 (Az asszony) a' Fiatskájával mingyarást
elment, meg a' Gerneknek a Botskarais ott ma-
radatt, ugy a Harisnyája, és süvege is [Csúcs
AF; BfR II. 66/28]. 1782: Mlgs Groff Toroczka
Sigmond ur ő Nganak egy Tisztje Tkts Praefectus
Dési Sigmond ur, ő kglme ... nem áttallya ...

szemtől szemben azzal fenyegetődni, hogj meg mutattja azt, hogy Torotzko várossa koldus leszsz, hogy a Torotzkai Aszszonyok mind Botskorban járjanak, hogy a Férjfiak gyékényből vagy Szalmából font köntösben járjanak | Desi Sigmund Uram azt maga mondotta nekem Sz(en)t Györgyen hogy meg mutattya hogy le vetteti a piros tsizmát az aszszonyokkal Toroczkon ..., nem illik az paraszt embernek tsizma ha nem botskor s gyeken ködmen mint a Sváboknak [Torockó; Thor. XX/4]. 1831: Egyed László hasztalan beszédű 's tselekedetű ember volt, a' Környeknek bolondos Komája, Nadrágot adtak hogy azt botskorba járva viselve el [Szent-erzsébet U; Borb. II]. 1852 Sokadalmi Tarifa az 1852ik évre Minden pár szőrös bocskor 1/2 xr [TSB 51].

Szn. 1626: Boczkor Matthias Baczkor Janos | igen zidgia uala az molnar az Boczkorokot [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1774: Praefectus Bocskor Ur(am) [Vécke U; LLt Vall. 204]. 1777 Batskar Illyés Felesége Monár Mária [Majos MT; Told. 35].

Sz. 1761 kenyered nem ettem, botskorodot nem szagatom [Majos MT; Told. 35].

Hn. 1698 az Boczkor hegyen (sz) [Budatelke K; EHA] | az Boczkor hegyen (sz) [Buza SzD; EHA]. 1752 Az Boczkor hegybe (sz) [uo.; EHA]. 1767 A Batskor hegyen (sz) [uo.; EHA].

bocskor-bivalybőr pele de bivól pentru opinci; Büffelleder für Bundschuhe. 1811 egy pár botskor bial bőr [DLt 629 nyomt.].

bocskorbőr pele pentru opinci; Bundschuhleder. 1784 Aky Bochykor beor (!) hoz be, wagy Egy beört zab fel, wagy ketteot, wagy felet chiak egy pinzt wegien rayta^a [Kv; KvLt Vegyes III. 10. — ^aTi. a vásárhírő]. 1764 a mi a botskor bőrt illeti, a nem probaltatott soha hogy azon lopott sertések bőriből való volt volna [Torda; TJK V 204].

bocskorkötözés bocskorfűzés; legarea opincii; Festbinden des Bundschuhs mit Riemen. 1570 (A vincellér) az Mywessekert Regel Mindiarast ky vigie az zeoleobe, Es Bochkor keoteozesre Tyztitasra valo Mwlatat Neh engedien Nekyk [Kv; TanJk V/3. 12a].

bocskoros bocskor-viselő; cu opinci; mit Bundschuh. 1774: latott a Tanu egy czupőkös és egy botskoros embert [Msz, Pf].

bocskorosan bocskort viselve, bocskorban; in opinci, cu opinci; bundschuhtragend. 1665: Ngod kgl's parantsolatjából szüntelen parantsolják, hogy hadi expeditióra botskorosan ne menjünk [Hsz; SzO VI, 300]. 1683 mind Lovas, es gyalog Nemessi szabadsággal élő, és hadban szolgáló Rendek legye(ne)k olly kész hadi apparatussal jo köntösösön, jo fejveresse(n), paripáson (ne(m) ugy mint tavaly s annak elotte fa kengyelesse(n) s bocskoros-

son) [UszLt IX. 76 15 fej.]. 1801 botskorosan szököt el [DLt nyomt. kl].

bocskorpénz jobbágyszolgáltatás-nem; bani de opincă (un fel al prestațiilor iobăgești); Bundschuhgeld. 1585 Botskor pénztis mindenikük fizetett, 's fizet tizenkét pénzt külön külön [Torockó; Thor.].

A szöveg értelmezésbeli bizonytalansága miatt némi valószínűséggel számon lehet tartani a Biharból ma ismert 'pásztorbér' jel-t. [Szilágyi N. Sándor véleménye].

bocskorszif bocskorfűző-szif; curea pentru opinci; Bundriemen. 1749 ötet a' Varga István fia ingerlette hogj a' Halas vram ökréről levegje a' harangot .. de a szijját Varga Minya felvagdolta botskor szijju(na)k [Szásznyíres SzD; Ks]. 1870: Harmintz négy pár fejer és fekete botskor szijju Rf 26 xr 8 [Mv; MvLev. 13 Trincseni Mihály hagy.]. 1813 meg fogadtam T. Szen Györgyi Imre János fiát Jánost, kisebb Béresnek igérvén neki egész évre fizetésibe 18 forintat pénzt egy pár botskor szijjat, lábbelinek botskort, amennyi szükségeltetik az idő alatt [Torockó; Bosla].

bocskortisztítás curățirea opincilor; Bundschuhreinigung. 1570: (A vincellér) az Mywessekert Regel Mindiarast ky vigie az zeoleobe, Es Bochkor keoteozesre Tyztitasra valo Mwlatat Neh engedien Nekyk [Kv; TanJk V/3. 12a].

bodacs tinó (növendékör); junc; Jungochs. 1700: Egy borjus Tehén^a ötöd fü bodacz nro 1 [Csicsó Cs; Bál. 71. — ^aE szó után az elválasztó vessző az eredetiben is hiányzik]. 1708 (Hagyok) egy sarig szőru téhenet és egy fejer sörü (!) bodachot [Kászonjakabfva; LLt Fasc. 85].

bódító kábító, szédítő; amefitor; betäubend. 1853 az olta Miklosan valami Veres himlő ki ütött, mingyárt bé hozták hozzám már itt vagyok el szigetelve Lelkem — csak isten tudja mi unalmas és szomorito nekem e' méla bus magány, hol meg ember szo is alig hallható a' gyermekek bódító lármájától [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

bodnár kádár, pintér; dogar, butnar; Böttcher, Büttner. 1793: tettem parantsolatott Hadadra hogy külgyenek Bodnárt a Kádak meg igazittására [Drág K; JF 36 LevK 348].

bodon 1. bődön (faedény); putină, budăi; Tönnchen. 1594: Somlőy maior hazban Az felseő Maiorhaz pituaraban vagio(n) ... Altalogh vagion no 1 vagion Bodon No 1 .. vres Bodon vagion No 1 | Vaynak valo vres Bodon No 1 | Kenier hejnak ualo Bodon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16—7, 22—5]. 1722: mérettem Török buza vamat ... van a Nagy Bodonban 4 veka [Lezsnek H; Szer.]. 1724: Kolosvarra küldöttem ... Őszi Turot egy bodonnal [TKI]. 1747: Vajas

Bodon avateg 1 [Borsa K; Told. 24]. 1759: Vaj-(na)k valo bodon no 4 [Marossztyörgy MT; Ks 67. 43. 51]. 1765: egy véka, egy Kőpécze ..., egy Bodon [MNy XXXVIII, 54]. — L. még *bödon* al. is.

2. Sznévi jelzővel: vhány bödonny/bödonre való; de o putinā; ein Tönnchen groß. 1733: jött két bodon vaj [Gernyeszeg MT; Told. 49].

3. bodontönk (korhadt belü v. kivájt fatörzs); budái, buduroi (trunchi de copac scorbuos sau scorbit); ausgehöhlter Baumstamm. 1550: homini Cuida(m) qui Lignu(m) oblo(n)gu(m) vulgo Bodon ad fenetum Harmad wölgh eduxit d. 50 [Kv; Szám. 1/II. 6b]. 1828: a' Kuthoz a' Bodon el hozasáért 1 ku(pa) pálin(ka) [Koltó Szt; EMLt]. 1864: Bodomos kut szép kaszálo rét, rajta egy vastag erü kut, melyen egy kijukasztott vastagfa úgy nevezett Bodom áll [Bh; KHn 26].

4. bodonhíd (hosszában kettéhasított, a hasítási felén homorúra kivájt fatönkből készült fahidacska); fa-áteresz; punte fäcută dintr-un trunchi de copac despicat în două și scobit (podeț); aus ausgehöhltem Baumstamm verfertigter Durchlass/Steg. 1757: Tudok bizonyosan ... Sárvásárolt fogva Sebesvárig* Hidakat, töltéseket, Bodonokat, a mint szokták hívni tizenhármát | a nagy ország uttyán vadnak szám szerint nagyobb és kisebb hidak 7 ~ hét; Töltések és Bodonok hat; melyeket ezen B. Hunyadiak és ide szolgáló emberek és Faluk tartanak [BfN AA/31. — *K]. 1759: A malmon innen egy patakocskán két ölös ág töltés és a közepén Bodon vagy is üres Tőke A Lázár Kuttyánál ugyan két ölös ág töltés és Bodon a közepébe(n) [Csákgörbő SzD; JHbK XI/8] | ezenn Gorbai határon a Völgyön sok forrásos és Sáros helyeken vagynak ág töltések és Bodonok [Paptelke SzD; i.h.].

A 4. jel. Kelemen Lajos egykori szóbeli tájékoztatása nyomán.

Hn. 1682: Bodon völgyben (irt) [Galac BN; EHA]. 1712: Bodonban (sz) [Gelence Hsz; EHA]. 1729: Bodon Torkában (sz) [Pálfa U; EHA]. 1740: A Bodon Horgasban (sz) [Sztána K; EHA. — L. még BHn 307, 310]. 1748: Bodon nevü helyben (sz) [Etéd U; EHA]. 1758: Bodonban (sz) [uo.; EHA]. 1766: Bodon nevezetü Szőlő hegybenn (szö) [Mv; EHA]. 1767: Bodom alatt [Etéd U; EHA]. 1781: Bodon Telekinél (sz) [Farkaslaka U; EHA]. 1783: Bodon száda (sz) [Pálfa U; EHA]. 1785: Bodonnál [Győrővársárhely K; KHn 153]. 1816 k.: Bodon Telekiben [Malomfva U; EHA]. 1818: A' Bodon hágoiban [Cserefa MT; EHA]. — Idevonható több adalékok 1. még BHn és KHn Mut.

bodonfa forrás-felfogásra/foglalásra használt kivájt, mindkét végén nyílt fatönk; stiubei, budái, buduroi; ausgehöhlter, an beiden Enden offener Baumstamm, geeignet zur Einfassung einer Quelle. 1587: 23 Január: ... Egi forrasban valo Bodom fát veottem —/25 | 26 Junj az Thordaj vt mellet

valo bodon kwtat esmeg fel kellet bontatnom ... az arkat melliebben azattattam (!) | 27 Juny az Nadas fele valo forrasbanis az zanto feoldek keozeot Czinaltattam egi vj bodom fat be az Negi legennek attam —/48 [Kv; Szám. 3/XXX. 9. 18].

bodonhíd fa-áteresz (hosszában kettéhasított, a hasítási felén homorúra kivájt fatönkből készült hidacska; punte fäcută dintr-un trunchi de copac despicat în două și scobit (podeț); aus einem langen ausgehöhlten Baumstamm verfertigter Steg. 1766: a Badoki Határ szélben lévo kis Bodon hid [Doboka; Mk III. XXX, VIII/57].

Hn. 1687: Bodon hidnál (sz) [Néma SzD; EHA]. 1741: A Bodon Hidgyán tul vágyon egy Horgas nevü Föld (sz) [Koronka MT; EHA h.]. 1742: Az Bodon hidgánál (sz) [uo.; EHA].

bodonka 1. (fedeles) bödonöcske; putinich; Tönnchen. 1637: Harom Bodonka Egresnek valo [Teremi KK; Ks 69, 50, 44]. 1740: Öt átalagotska. Hét fedeles Tsere buddonotska ... Harom furutska ... hét budonkát három furutskát ki vitette (!) az Asz(o)ny ö Nsga [Ap. 5 Apor Péter lelt.]. 1770: Egy kártya, egy dobonka [Uzs; Pf]. 1801: Egy degenyeges dobonka [Koronka MT; Told. 23]. 1840: Bentze Illyésnek ... Vagynak ... e következendő Felkelhető Jovatskai ... Pálinka főző üst sisakjával, Csős Csebrivel R. frt. 4 ... Két Budunka Záldog fábol Fuszunka tarto xr 50 [Várhegy MT; TLT közig. ir. 1042/840].

2. (laposacska) víztartó hordócskaféle; fedelés; Fäßchen, Legel. 1730: Egy kártya, egy dobonka [Kórispatak U; Pf]. 1744: Dubunko 1 Désa 1 [Branyicska H; JHb 103/151]. 1754: két tarka Erdélyi Kantso egy kis bodonka [Kincsi KK; JHbK XXVIII/10]. 1761: Mezőre Viz hordo Dobonka [Siménfva U; JHb LXX/2]. 1781: Egy kártya. Két Dobonka [Mocs K; CU].

Az 1744-i adalék ide tartozása kétes; egyébként is az adalékos szövegek szükségessége miatt az egyes adalékok 1., ill. 2. jel. alá sorolásának helyes volta tekintetében a szerk. fenntartással él.

bodonkút odvas v. kivájt fatönkben felfogott forrás; fintină cu stiubei/buduroi/budái; mit ausgehöhltem Baumstamm eingefasste Quelle. 1586: 10 Decemb, Veottem egi Bodom kwtak valo fat —/25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 42]. 1587: Maj. 3. az Bodom kwtak valokat vitettem es Negi legenniel (!) etelt jtalt attam nap zamokkal egitemben attam —/59 | 26 Junj az Thordaj vt mellet valo bodom kwtat esmeg fel kellet bontatnom Negi leginnel, az arkat melliebben azattattam (!) Czinaltattam fizettem nekik —/48 [Kv; i.h. 3/XXX. 15, 18]. 1637/1639: Bekas Patakon Tul vagyon egi szanto feold meljnek az vege az bodon kutra nyul [Kv; RDL I. 111]. 1643: az eleót ne(m) nolt ot kut, hane(m) reg(e)n czinalak (!) az oroszok oda bodon kutat oda* [Páncélseh SzD; RLt O. 5. — *Így, kétszer]. 1665: haz helliet

adott Pal Janos Uram(na)k ... az bodon kutt felől valo kender földért [Burjánosóbuda K; Ks 65. 43. 10]. 1728: Ládd-é fiam, ez a Bodon kut határozza meg a két Maladét [Maladé Sz; BfN]. 1735: az rét szélén valo Bodon kut [Szamosfva K; JHbK XLII/27]. 1785: ezen Bodon kutra rugo egygyik hasábotska Foldnek jobb része vizenyős lévén meg nem Szanthattuk [Aggm. B. 26]. 1808: az Bongord alatt lévő Bodon kut. a' Bongordi Bodonkuttál [Dés; EHA].

Hn. 1595: az Bodon kutnál [Kide K; BHN 86]. 1651: Az Bodon kut Terin [Szék SzD]. 1680: A vizes To mellett Bodon kutig (k). a Bodon kutytyán alol (sz) [Oroszfája K]. 1691 u./1770 k.: Bodon kutnál (sz) [Katona K]. 1693: Bodon kut [Dés; ETF 101. 17]. 1697: az Bodon kutnál (sz) [Tótfalu SzD]. 1699: Antban Bodon kutnál (k) [Egeres K; KHn 190]. 1713: A Bodon Kutnál [Fejérd K]. 1718/XVIII. sz.: Bodon kutnál [Monó Sz]. 1732: az Bodon kutnál (sz) [Buza SzD]. 1733: A Bodon kutnál (sz) [Doboka; DHn 11]. 1738: Bodonkút [Szamosújvárnémeti SzD; SzD-Mon. VI, 272]. 1739: Bodon kutytyán fellyül [Etéd U]. 1744: a Bodon kutnál (k) [Deréte K; KHn 33]. 1745 e./1770 k.: A' Bodon kutnál (sz) [Nagydeveser SzD]. 1747/1810: A' Bodonn kutton tul [Szamosfva K]. 1754: A' Bodonkút mellett (k) [F.tők SzD; THn 13]. 1757: az Bodonkút Arka mellett (ke) [Burjánosóbuda K; BHN 41]. 1758: Bodonban az Bodon kutján alol (sz) [Etéd U]. 1766 k.: A' Beden (!) kut előt (sz) [Méra K; KHn 241]. 1767: A Badan kutnál [Buza SzD]. 1775: A Bodon Kutnál (sz) [uo.]. 1797: a' Bodon kutnál (sz) [Ajton K]. 1798: Beden kutnál [Méra K]. 1804: A' Bodonkut patakán alól [Somlyó Sz]. 1822 k.: a Somkuti Forduloban a Bodon kutan tul lévő bokros közhely [Dés]. 1840: a' Bodon Kuton alol [Krasznahorvát Sz]. 1846: A bodon kutnál (sz) [Torda]. 1850/1860: Bodon kut és Gatyá (sz, k) [Málom SzD]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. L. még idevonható adalékokat: BHN és KHn Mut.

bodonoskút bodonkút; fintină cu știubei/buduroi/budăi; mit ausgehöhltem Baumstamm eingeeasste Quelle. Hn. 1715: Az Bodonos Kutnál [Kalotaszékírály K; KHn 50]. 1719: Bodonos Kutnál (sz) [Bh; KHn 10]. 1740: Bodomos Kut Bodomos kutra jár véggel [Gyerővásárhely K; EHA]. 1747/1810: A' Bodomos kuton innen (sz) [Szamosfva K; EHA]. 1756: a Bodonos kuton fellyül az Eszakban (k) [Farnas K; KHn 287]. A Nyiresen a' Bodomos kutnál (k) [M.kiskapus K; EHA]. 1758: A Bodomos kutnál (k) [Inaktelke K; EHA]. 1785: A' Bodomos kutnál [Gyerővásárhely K; KHn 152]. — L. még idevonható adalékokat: KHn Mut.

bodontúró bódönbe gyúrt túró; brinză de putină; Tönchenquark. 1672: Adó. Szent György Adoja f. 3 d. 50 Vagho Marha Nr. 1 .. Bodon Turo Nro. 1 [Bereksző Sz; Born. VI d/24].

bódorgás kóborlás, kószálás; hoinărit; Herumstreiben. 1779: (Az asszony) ezután szökött el, innen és jo darab ideig oda bódorgott, Keringett, és Haza kerülven a' bódorgásból, szüret után szült [Km; KLev.].

bódorgó I. mn kóborló, kószáló; rătăcit, vagabond; herumstreifend. 1648: Kemeny Janos docealta ..., hogy az eő uduarara Nem eő sem haza nepe nem hajtotta be az louat, hanem Sigmond Mihalj hajtotta be ugy mint szellel bodorgo louat [Kv; TJK VIII/4. 289]. 1740: ha valaki, valahol ... találma akárki; olyas bódorgo szökevény embereket ... [Dés; Jk]. 1782: (Eskettem) Egy bodorgo Kis Mihály nevezetűt Viselős Virág Susi Czigány Leánnyal v. mivel [Gyalu K; Rak 8]. 1821 a' Pásztornak is midőn látta hogy Sertéseik millyen bodorgok jobb ügyelettel kellett volna lenni rájuk [H; JF 36 Prot. 26]. 1846: Tudván Vetsei Uram hogy Tehene oly bódorgo, ne vette volna ki a' Csordából [uo.; DLT 1136]. 1847: (Az ökrök) másnapig tsak bodorgo módon Szabadon jártok [K; KLev.].

II. fn csatangolás, kóborlás; hoinăreală, vagabondaj; Herumirren, Herumstreifen. 1770: az alatt mig bodorgob(an) volt [Nagyercse MT; Told. 3a]. 1782: azon Tolvaj máigis bodorgójában van [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1784: Hátzegán Avramot ... jól esmérem ... Olosz jusson ... kérték fel ő Ngok M.Bényéről ... L. Báro Radák István Urtól kinek malmában ifjuságátol fogva bodorgójában lakott [O.tordos AF; BK ad 465]. 1840: A' ... Bival ... bódorgóban járván magára a' réten [Dés; DLT 1057].

bodor-kaszten szekrényfajta; un fel de dulap; Art Schrank. 1843: Egy ugy nevezett bodor kaszten [EMLt].

bódorog I. kóborol, kószál; a hoinări, a umbla hoimana; herumstreifen. 1765: az pásztorak Hadaro Nyikula által kezek alá adott tulkát, fizetés mellet őrizték, s midőn eltevelyedet, akkor is az edgyik pasztor látta, s még is meg nem térítette, hanem önként hadta bódorogni, maga pásztori kötelességének eleget nem tévén [Torda; TJK V. 293]. 1777: azon Gligor nevű Legény azon Feleségét Irinát el hagyván oda bodorgott Világra sokáig [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1778 k.: egy Oloszianus Hatzegán Angyel nevezetű Jobbágy nevedékeny korába fel szökök és ide bodorog N: Also Fejér vármegyében Tordosra [BK ad nr 465]. 1798: a mikor mü el mentünk volna és sokot bodorgottunk volna az Erdőben, mondék Palinak [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1811 Azon bitang bornyú bódorogván a Hidegvizi Határon egy tilalmas kaszálóból .. hajtattott-bé [DLT 723 nyomt. kl]. 1819: Motsán Illie Bodorog [M.köblös SzD; Bet. 3].

2. bujdosik; a pribezi; herumwandern. 1841 bottal, fegyverrel kergették hogy neki bodorogni kellett mind égyre [Bordos U; Pf].

3. Ólalkodik, lesekedik, sündörög; a pindi, a armări pe ascuns; lauern. 1771 Az el mult nyárban parantsolattya lévén a Falunak, hogy Tyiu Györgyöt el fogjuk, énis el mentem de a Háza felé Senki nem mért menni. ., hanem a kerte körül és tsürébe bódorgottunk, látván Tyiu György pedig hogy utánna lesekednénk azt kiáltá. [Bukuresd H; Ks 114. 61].

bodré bodor, fodor; increțitură; Kräusel. 1820: 3 virágos potyolatból készített rojtos firlang felső bodréjával edgyüt [Mv MvLev.].

bodri fodros/fodrozott csipke; dantelă cu crețuri; gekräuselte Spitze. 1838/1845: bodri ~ budris tászlis, fodor-csipke [MNYTK 107].

Az előbbi címszóbeli szó merő alakváltozata?

bodris fodros; cu increțituri; gefältelt, gekräuselt. 1775: 1 Rosz bodris elő ruha x 3 [Déva H; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1838/1845: bodris ~ budris tászlis, bodros ing, tászlis ing | Tászlis ing csipkés ujjú vagy ráncos, bodris mellő ing [Torockó; MNYTK 107].

bodros fodros; increțit, cu pliuri; gefältelt, kraus. 1838/1845 bodris ~ budris: tászlis, bodros ing, tászlis ing [MNYTK 107].

bodulás 1. (fel)bolydulás, kavarodás; inválma-seală, harababură; Wirrwarr, Rummel. 1602 Teutsch Ianos ket hetigh nem igen mutogatta magath mint hogy az bodulas esett | fabianhazyne azt hatta volt hogy ha budulas teortenkyis tehat eo kezehez kell az ladat adnj [Kv; Tjk VI/1. 589, 598]. 1660: Ha peniglen (kit az I(sten) el Tavosztasson:) az Országának budulása, az vagy Futamása Törtinnek [Kérő SzD; Wass 8]. 1745: Az utrumb(an) mentionalt Mócsi Sokadalomban én is jelen voltam mikor az katonakal az veszekedés eset latok nagy bodulast, és az katonak ki vont kardókal az Sokadalmos paraszttsagot kergetik [Domibó KK; Ks 5. X. 6]. 1763 midőn nem régiben támodott Tatár hír, 's abból következett bodulás vala az országban. éppen akkor őreltem volt meg két Sák Buzát [Záh TA Mk V VII/1. 20].

2. nyugtalanság; neliniște, agitație; Unruhe. 1719 ige(n) nagy bodulásban vad(na)k mert a Pestis csak folytattya Cursussat [Ebesfva; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1786 eddigis pusztá volt Bentzentz, de a mostoni költézködéssel még nagyobbban el pusztult, még a királyi kassais meg érzi ezt a bodulást, mert magok(na)k, se nem veteményeztek, se nem kerteltek, török buzát se vetettek, egy szemetis eddig [Bencenc H; BK. Bara Ferenc tt lev.].

bodulás-idő felbolydult/kavargó/háborús idő; vremuri tulburi, timp de război; Wirbelzeit, Kriegzeiten. 1618: En nagi Janos Egesz eiletem fottaigh, sem maga(na)k suki benedek vrnak mind felesegenek es maradekinak neűek alol el

ne(m) szököm hanem w kegelmeket szolgalm kitwl Isten meg otalmazon ha valami bodulas wdő lennejs w kegnek neuek ala vissza lőuők [Botháza K; SLt Y. 33].

bodza l. borza

bodzarózsa vmilyen (népi) gyógynövény; un felde plantă medicinală (populară); eine Art (volkstümliche) Heilpflanze. 1731 Kovács Maria Asszany engem el küldöt egy Bogács nevű Faluban egy oláh Asszanyhoz azért hogy onnét valami orvosságot hozzak ő kglmé(ne)k .. küldöt az az oláhné töllem ő kglmének valami bodza rosát, melyet oláh nyelven Fejer Szolfinak hívnak tegye mellé azt a bodza rosának és igya bé [Sövényiva KK; Born. XXXIX. 16].

A növény szövegbeli román elnevezése alapján esetleg feltételezhető a 'Mellotus albus; fehér somkóró; sulfina alba; Weißer Steinklee/Honigklee' jelentés [vö. Al. Borza, Dictionar etnobotanic. Buc. 1968. 109].

bog 1. göcs, görcs; nod; Knoten. 1838/1845: bog: der Knoten [MNYTK 107].

2. tiltott szerető; iubită/ibovnică tainuită; verbotene Geliebte. 1838/1845 bog tiltott szerető [i.h.].

3. szajha; tífá; Hure. 1838/1845: bog ringyó [i.h.].

Az i.h. a három jel-t egy címszó al. nagyenyedi és székelly szó megjelöléssel adja. A 2–3. jel-t a szerk. máshonnan nem ismeri és így bizonytalanann tartja. SzD*-nál az i.h.-ról beiktatott három jelentés helyett a 'tsomó, tsombók' értelmezést találhatni.

bogáneskóró számartőviskóró; scai; Eseldistel. 1746/1831 a' Kertnek tetejében egy asszu bogánts koró vagon [Szentdemeter U Told. 38].

bogár 1. rovar; insectă, gindac; Käfer. 1605: mattias Kouaczj azt monda az feleségének hogj gazdazzonj egj bogart lettem [Uszt 20/333].

Hn. 1666: Bogar Malban vagon el vetet ősz Buza Sax. Cub. N. 83/1. Az Also Bogar Málban vagon el vetet ősz Buza Sax. Cub. N. 49 [Gyalu K; GyU 173]. 1676 Az boghar mayban [uo.; EHA].

2. ? bögöly; täun; Dasselfliege. 1598 ott azban az lo kertbe(n) mind adik tartotta az louai(t) mik az bogar ky wzte onnat [Pálfa Cs; Bál. 81].

3. Jelzői haszn-ban ? fekete(színű); negru; schwarz(äugig). 1763: Egy Bándi Olának egy szép Bogár Teheuit el véteté [Udvarfa MT; Told. 44/15].

bogaras zsurszókós, búzaférges; gärgäritos, cu gärgärite; kornwürmig. 1749: az itt Valo Buzákban buza féreg miat feles kár vagon, holott a nyáron Vas rostán eresztettem, szellőztettem, de megis elég féreg benne abból bizony soha ki nem tisztul jól, mig nem Consummaltatik had distraháltatnék innen ez a' bogaras buza Valamely felé [O.csesztve AF; Ks 83].

bogárette zsuzsok-rágta; gäurit de gärgärite; von Samenkäfern gefressen. 1726 Bogár ette búza Sax. Cub. 6 [Görgény MT; Born. G. VII. 23].

bogárfalvi a Bogárfalva (U) tn -i képzős szárm. din Bogárfalva/Bulgäreni; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bogárfalva Bogárfalvaer. 1590: Michael Bogardfaly. Bogardfaly Mihály. Malomfalj Pal Jstuan [UstZ]. 1591 Bogardfaly Sente Janos. Michael Bogardfaly [i.h.]. 1592 bogardfalwi mihály wgyan bogardfalwi. Bogardfalwy hatar [i.h.]. 1592 k. Az Kadiczfali Benedekfi Peter p(ro)catora Bogardfaly Mihály [i.h.]. 1596 Nagy Benedek Gyalai prokathora Bogartfaly Mihály [i.h. 11/43]. 1597 Gergelj Lazlo Sewkej P(ro)curator Bogartfalwj Mihály | Bogartfaly hatarba(n) [i.h. 12/9, 87]. 1600 Enghi Lukach Bogardfalwy. az Bogardfalwy azalwany alliaban. Michaellem Bogartfalj de eadem bogartfalja [i.h. 45/3, 45, UstZt II/2. E. 14]. 1600 k. Bogardfalwy Mihály vgyan Bogardfaluy [UstZt 15/69]. 1603 Bogartfalwy Lenart Marton. Bogartfalwj Peter kowacz [i.h. 16/44–5]. 1604 Bogarfali Mihály vra(m) [i.h. 18/177]. 1606 az peres földet birta Bogartfalj vram. Ennekem attá wala az peöreös feöldet az Nagy patakba Bogartfalj vram [i.h. 20/284].

bogárhátú bogárhátszerűen kidomborodó, ormós (dlszú/zsinórozású); bombat in formā de gindac; mit ausbauchend(er) Ornamentik, Verschnürung. 1696: Bogár hatu ezüst kacsok [Buza SzD Llt 193. B] | két rendbeli ezüst aranjas dolmányra valo Gombok, bogárhátú ezüst kacsok [Kv; Llt Fasc. 146]. 1705: Edgy deszkara Tekert bogárhátú elegyes Prem. Mas egy het rendő bogarhatu Premes fekete bársony nyári Palást [Wass 15 Vas Dánielné lelt.]. 1714: Pistokának Egy Angliai szederjes horvatos, hiuzzal rokaval bellet, Scofimus bogár hatu sinoros, 16 öreg s apro tekervényes rosás ezüst gombos makkostol mentéa [Kv; Pk 6. – *Ti. szabattam]. 1723: Egy szegfü szín Angliai Poszto Dolmany, feje bogár hatu sinórral | Sárga bogárhátú Sinor harmadfel sing [Koronka MT; Told. 29/2. 37/17]. 1735: Fejér bogárhátú színor [Wlt, Mny XXXVIII, 54]. 1748: Az Nehaj Aszonynak Hoszu aranyas paszomántos Bogarhátú Roka torokkal prémezett és Roka Mállal bélett földig érő mentéje | Néhai Daniel Ferencz Uramnak róka torkos Bogárhátú Sinoru arany fonallal kötött Gombokkal rókával bélett menteje egy [Vargyas U CsS]. 1812 Székely Lajos 25 Esztendő visel sarkantys bogárhátú sinoros csizmát [Dlt 219 nyomt. kl].

bogárkék ? kékesfekete, fényes-fekete; de culoarea corbului, negru lucios; gläzendschwarz, bläulich-schwarz. 1754: egy fehér két Kormos szőrű és egy Bogár kék négy ökrei ... Szántó földeken találtattak [Kük. Ks 39. XI. 11 vk].

bogároz 1. bögölyöktől, legyektől megvadítva futkos; a strechea; bistern. 1724: Falu csordájából

ha az marhák el szaladnak az tilalmasban vagy bogároznak ha az csorda pásztor meg mer eskünni hogy elegendő pásztor volt mellette nagy marhárol két pénz aprorol egy Pénz az büntetése [Kisborosnyó Hsz; SzékP 33].

2. csámborog, kódorog, kószál; a rătăci incoace și incolo, a hoinări; herumschlendern. 1752: (A tisztartónak) se prudentiája, se activitása nincs arra valo, hanem az nagy szélesseggel bogaroz minden fele [Mocs K; Ks 83].

bogárszarv kifelé álló/forduló szarv coarne intoarse în afară; nach außen gedrehte Hörner. 1690 Beres Ökrök 1. Sargha Fel allo Hegyes szarva, 2 Barna, Boghar Szarva 3 Kesely, Buta Szarva [BK Kentelki inv. 14–5].

bogárszarvú kifelé álló/forduló szarvú; cu coarne intoarse în afară; mit nach außen gedrehten Hörnern. 1692: Öreg Tehén, szöke, bogar szarvu. bellyeges [Mezőbodon MT; BK Inv. 21]. 1695: az futaskor Felső Torjáról egy bogár szarvu sarga szőrű tehenet le hajtának egy tehen bornyaval együtt [Kökös Hsz; MvRK]. 1697 Fejős Tehenek. Sarga bogár szarvu nro 1 Kék elé szarvu nro 2 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6]. 1711 hallottam az szolgáktól, egj bogar Szarvu kék ökröt mutatván hogy mondták, mégh ez az Vesselenyi ur(am) marhái féle [Szárhegy Cs; Wlt]. 1755: Három eszt(endős) Ünő Nro 7 Melylyek közül az első . Sárga bogár szarvu [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláci conscr.]. 1761: Moldován Todor Béres keze alá tartozó ökreik közül egy pár melynekis edgyik (!) Barna nevű, fako szőrű, bogár szarvu, másika Tempe nevű, ugjan bogar szarvu fako szőrű [Mezőcsán TA; Ks 15 LXXIX. 3]. 1802: Egy kis bogár szarvu elő huso (!) Tinotskát 13 v forintokra betsültünk [Szarvaskend SzD; Slev.]. 1805: Bogar Szarvú, vén Tehén [Dlt nyomt. kl]. 1822: Egy fatsarodatt bogár szarvu harmad füre menő Tehén tino [Dlt ua.].

bogártelki a Bogártelke (K) tn -i képzős szárm.; din Bogártelke/Bägara; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bogártelke Bogártelker. 1573: Antal espan Bogartelky [Kv; Tjk III/3. 94].

bogháj kb. gomolya/tömlőháj; osinză în burduf, osinză în formă de bot; Flaumfett. 1720: Az Udvar Haznal Tanáltatott Sodor 4 Bog haj 4 Ennek hármaban vagon ketto őszve varva [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1]. 1741: bog haj nrő 2 az edgyikbe két Sertésnek az hája vagon varva [Mocs K; JHbK XLIX/25]. 1748 Kőlcseg tanáltatott e Szerént Orja nrő 4. Bog háj nro 4 Száraz diszno fő nro 3 [Csicső Cs; Ks 65. 44. 13]. 1767 az Elés-ház Szalonnákkal, Bog-Hájokkal, Oldalokkal, órákkal, Désa-Vajokkal olly rakva volt, hogj alig fordulhatott meg az Ember [Kóród KK; Ks 19. 6].

boglár agrafá, rozetá; Spange. 1576: wacion egy partha ew kybe wacion eot gyra, het Boglar Raytha .. A boglarbays Beossegessen weres keowek wadnak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1592: Bekessi Gergeli, Nimethi Jstuan akarattia-bol chinalta es forrogatta volna, az eo maga miheliben Nimeti Istuannak az boglarok zegit [Kv; Tjk V/1. 259]. 1622: Egi fekkete maicos eo tiz boglar raita egi egi nehezekes rész a chyatia . f. 4 d. 53 [Kv; RDL I. 119]. 1628: Egy Lora valo Ezwsteos arannias zerza(m), Mayczon duplettel, twrkessel rakot az boglara [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 8]. 1628/1635: Az Zegeny Azzoni^a eo teozeti Egi gjongjos korona, tizen niolez boglar rajta. Mas egi kys aranj boglaros korona uege rubjnt es egi Smaragd benne [Bodola Hsz; BLt. — ^aNéhai Uzoni Béldi Kelemenné Bánfi Mária]. 1629: Egy ket Elw pallos melynek Eot boglara wacion az fark vasáual Egiwt aestimaltuk tt f. 50. d — [Kv; RDL I. 132]. 1636: Egy párta Eö, melinek az Cziattia réz, Az boglari Ezwt Aranniasok nro: 12 [Kv; i.h. 109]. 1645: Egi Kantartis boglaroztam feieren haguan csak holjagos boglarokkal [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1673: Egi aranj főköttöske, egi nehanj boglarral [Marossztkirály AF; IB]. 1764: Zamántzos nagy boglár [Pókafva AF; Kathl.].

Ha. 1768: boglárak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109].

boglárforma boglárdisz-alakú; in formă de agrafă; spangenförmig. 1766: Egy kised boglár forma reszkető tő [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

boglárka boglárdiszecske; agrafă mică; Spängelchen. 1744: ezüst Csatt 12. kis ezüst boglárkák rajtok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1758: Egy gyöngyös Párta, 138 öreg gyöngy, 9. kised Rosa forma boglárka, egy egi kised Rubintotska mindenikbe [Nsz; TSb 21]. 1768: Rubintos apró boglárkák, nyakra valónak valók 23. s egy egy szem Rubintotska benne [Nsz; TGSz 51].

? **boglárlábacska** 1733: Az T. Kolosvári András Uramnál lévo arany romlott boglár lábotskátis hagyom az nagy oltárhoz forditsanak valamit velle [Kv; SLt XLII. 6. 32 P. Horvath Krisztina végr.].

boglárocska boglárka, boglárdiszecske; agrafă mică; Spängelchen. 1591: az ezwt keozeot latek egi kis feier boglaroczkát [Kv; Tjk V/1. 180]. 1673: három boglárotska. Egi aranj főköttöske egi nehanj boglarral [Marossztkirály AF; IB]. 1681: Egy gyöngyös pántlika rosa egy rubintos boglarocska az fütyögője | Két gyöngyből gomb formára kötöt fülbe valo mindenik végiben egy kis boglárocska az boglár közepib(en) egy gyémánt s az boglárnak vigib(en) egy orientális gyöngy [Wass 27]. 1703: egy egy kicsin arany boglarotska mindenik boglaron negy negy szem jo fele gyongyos-ke ... es egy egy arany szemetske wacion [LLt

Fasc. 115]. 1716: Egy homlok elő Parta 24 gyemantos boglarocskakkal fűzött [Wass 11]. 1720: két ezüst gombocska, 4 ezüst karikácska, valami elegy belegy pénzecskek [Kv; Pk 6]. 1734: Ször Selyemmel kötött főköttöz ezüst fonallal boglaratskával rakat [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina lett.]. 1742: holmi dirib darab apro boglárotska | Öt kis Arany boglárocska [Nsz; Told. 19]. 1761: holmi aproság boglárotskák jöttek volt által Nehai Bartsai Josefne Károli Ersebet Aszszonyrol . Bartsai Agnes Aszszonyra [Szentmárton Cs; Berz. 15. XXVII/12]. 1766: Nyak szoritto tizen nyolcz darabból álló arany boglárotskával [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1771: Egy kis Boglárotska két jo féle gyöngyöske benne [Nagyida K; Told. 19]. 1776: Tizenhat kicsid, apró feier zomántzas boglárotskák [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lett.]. 1786: Három kitsin fekete boglárotska Zamántzos mászli formára Csinált egy kis jofele gyöngy a közepibe [Nsz; Ks 74/56]. 1801: Három zomántzos Boglárotskák | Két darabba össze aggattatott fekete zamántzos tizennégy Boglárotskák mindenikbe egy egy szem gyöngy s a végin két nagyobb szemek [Kv; Ks].

bogláros 1. boglárdisszel ékített; impodobit cu agrafă; mit Spangen verziert. 1570: Lattha hogy az Aszszonyonak (!) az Vrok penzt hoztanak es egi Boglaros partha Eowetis [Kv; Tjk III/2. 168]. 1589: Egy Boglaros partha Ew feyer ezwt Majczon f 17 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 30]. 1590: Zogottem egy zolgalo Azont Az Hazhoz Attam nekye ... Egy Boglaros eoiet d. 25 [Kv; Szám. 4/XVII. 13]. 1594: Hat lora ualo barsonios boglaros ham No. 6. Hat lora ualo fekete barsonios boglaros fek No. 6 [Somlyó Sz; UC 78/7. 27]. 1595: Egy arannas zablja boglaros [Zsombor K; SLt Sombori László lett.]. 1625: Wacion egy ezüst maicos cziattos boglaros aranyos partha eo ... f 62/50 [EMLt]. 1627: Egi aran(n)ias ezwsteos kard. boglaros maicz raita [BLt I Béldi Kelemen lett.]. 1651: Egy Rosas köves boglaros partha, melynek boglaranak negie, merő Gemantos wacion mindenik (egy!) Eöt Eött Gemant azon kiuöl három köves Boglar [Wass 12. 72/2 Vass Judit kel.]. 1652: Azon Iskatulyab(an) egy gyöngyes köves boglaros arany láncz [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lett.]. 1697: Egi horgas kard szijjas boglaros tarsolyával [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lett. 8]. 1728: Vacion egi ezüst boglaros arannas kehelj [Besenyő Hsz; SVJk]. 1767: egy Pár Czézás Lora való Ezüst de meg aranyazott Tsattas-Bogláros Hárok [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78]. 1769: egy boglaros sziju [Nagyercse MT; Told. 19]. 1837: A boglaros Colie helyet jutott egy zomántzos gyöngy virág bokréta [Szentbenedek SzD; Ks 88].

2. boglárforma-fejű; cu cap in formă de agrafă; mit spangenartigem Kopf. 1652: a Tarhaz ... avatag bellet, gyalult, ritkan boglaros szegekkel vert, vas sarkon panton forgo retezes retezes fejtes ajtaja [Görgény MT; Törzs].

boglárosan boglárdísszel ékesítetten; impodobit cu agrafă; mit Spange geschmückt. 1688: Egy Gyerme(ne)k való Portaj Arányas kárdocska véres barsnyal borított szíjval fel kötve boglárosan szablya tasalys (!) rajta [Beszt. Ks S Misc. 27].

boglároz boglárdísszel cifráz/ékesít; a impodobi cu agrafă; mit Spangen schmücken. 1645: Egj Kantartis boglározta feieren haguán csak hójagos boglárokkal [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120].

boglározó boglármintát vágó/véső szíjgyártó-szerszám; sculă de curelar folosită la agravarea modelor de agrafe; Spangenmeißel (ein Sattlerwerkzeug). 1810: Háram boglározó, égy jukaszo [Mv; MvLev.].

bogláröntés boglármintázás; fasonare de agrafe; Spangenverzierung. 1679: Boglár öntéshez való kőveczke [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.].

boglárú. Sznévi jelzővel; boglárdísszes; cu agrafe; Spangen-. 1655: Egy Aranjas kard 7. boglaru [Kv; RDL I. 29]. 1687 k.: Egy jóféle sok Boglaru fél agytul f — //09 Egy köz negy Boglaru fél agytul f //04 1/2 [MvRK Vect. 13].

bogló 1748 Kasza egy. Nyolcz bogló. Öreg Káposztás Csere Kad [Szovát K; CsS].

boglya 1. széna- v. szalmarakás; claie, căpiță; Schober. 1572: My penyh hogy Jgon fazunk wala Egi Baglya zena Melle Menenk Az zell eleoth [Nagymeregnyó K; KP]. 1591 Borgias Mihál zabo ferencz Mihál kenallia vala eot buglia zenua [Kv; TJK V/1. 172]. 1599: 1 Zakaz Zena niolcz eol. Az hawason es az retczken eot boglya [Kv; Szám. 8/XV. 18]. 1603: Szenat is ne(m) akaryak ó kk varossul hogy Zakasszal rakyanak és Búglákat, hanem Istaloia rakya [Kv; TanJK I/1. 448]. 1631 az szenat negi Bagliaban rakiak | Az ki hatra maradt zena vala . . az ki bugliaba(n) vala azt megh oztok [Mv; MvLt 290. 53b, 58b]. 1658: Mostan bogliab(an) nincsen az szena, mivel még kaszalatlanis [Gyalu K; GyU 119]. 1682: Az mezon szyna harmincz eott Bughlia [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3]. 1697: mutata Giukszo (!)^a Berke Vagasa neü helyb(en) Az hunet ket Buglyáit praetendalya hogy elvitte [M.köblös SzD; RLt 1.^a Olv Tyukszó v Csúkszó?]. 1703: Széna vagyon ket baglyaban Cur. 4 [Hsz; Törzs. Rákóczi lelt.]. 1736 az köpenyeget az füre vagy az buglya mellé leterítették [Apor, MetTr 360—1]. 1737 Az Arpábanis sokat le kaszáltattam s kalongyaba, vagyis buglyába is rakattam [Altörja Hsz; Ap. 4 Márton Mihály Apor Péterhez]. 1767: az kaszáló helyeket . . meg kaszáltotta, de Boglyában rakotván a' Tisztek(ne)k vigyázotlanságok mián, hogy rosszul voltak bé hegyezve, az Eső erőssen meg vesztegette [Kóród KK; Ks 19. I. 8]. 1774. Sarjut különösn 'a Csűr kertben

raktak hol két hol 3. buglyát, egy egy buglyában, csak rakvak őt hat szekérral [Szentdemeter U; LLt Vall. 14]. 1776: a' Nyarádnak voltak olly nagy Aradásai, mint annak előtte, ugj harmad ideje Bugjánkot, szénánkot, Kalangjainkot el hordotta [Backamadaras MT; Sár.]. 1789: Somlyorol hozattam 28. kötés Szalmát bugja földni [Cskszereda; UszLt XIII. 97]. 1798: A' Nagyságod szénáját még Karátson Hetiben jó móddal el-adtam . . a' negy boglyákat . . 100 Rfton [Torda; Borb. II]. 1800 k.: Szenat Csinaltat harmincz bugjat vontatni valot [Mezőcsán TA; Ks 20. XII. 2]. 1824: tartazik egy bugját adni [Kv; Pk 5]. XIX. sz. közepe: Az ugy nevezett nagy Rét Huszonöt Bagját termő [Somlyóújlak Sz; MkG].

2. Jelzői haszn-ban; vñány boglyányi, vñány boglyára való; de... claie; (als Quantitätsbezeichnung) Schober. 1594: Zygethy Janostol veottem egy Buglia zenat p(ro) f 4 d 50 [Kv; Szám. VII/6. 10a]. 1597: Talaltam . . 4 Búgla Zenatt attam el 2 búglat f 3 [Kv; i.h. 7/VIII. 1]. 1622 minden ember egy egy meszey (!) Boglia szenat ad [Szeszárna SzD; SzJK 9]. 1663: egy fel buglya szena [Erdőcsinád MT; Told. 1a]. 1680: egy buglya szénáját vittik el eő kglmek [Fejér m.; Törzs. 1688: vett 3 Buglia Szénát pro f 17//50 [Bucsum F; MvRK]. 1694/1770 k.: adnak Egy egy nagy buglya szénát [Keszű K; SzConscr. 155]. 1699: A Cseh alljáb(an) van edj darab Berkes rét . . két kis bugja Széna leszen rajta [Búzás-besenyő KK; EHA]. 1730: használtat két buglya szénát [Mihályfva AF; LLt Fasc. 127]. 1748 k.: edgy buglya szénát a' réten hagvyott [Ohába AF; Told. 3]. 1753: Egy bugja Lentse [Karácsonfva AF; i.h. 18]. 1755: Pataki István Vram(na)k . . 12 buglya szénája égett el [M.köblös SzD; RLt]. 1766: Iffju Pap Iuon egy Buglya Szénára valo helyet irtott [Szentegyed SzD; Wass 18]. 1820 k.: Nemes Udvar Háza az ugy nevezett Tőkös Tonál lévő Helyen tanálható 8. Bugja szénát termő kaszáló Réttel edgyütt [Dés; RLt]. 1833: Három bugja nád, melybe van 36. Kalongya [Katona K; Ks 73. 55].

Szk: egy ~ra való egy boglyányit termő. 1717/ XVIII. sz.: Vagjon egj Baglyára valo Rét [Tóhát Sz; Berz. 7. 68/1]. 1727/1911: Szenafű . . 2 buglyára való osztatlan [Köpec Hsz; Köpeczi lev.]. 1760: egy buglyára valo füvet bír [F.törja Hsz; LLt]. 1761 azon Réten csak egy boglyára való kaszáltottam | egy buglyára valo rétet örökké Falu közönségessének hallottam s tudom lenni [Illyésfva Sz; BfR 45/9].

boglyácska 1. széna- v. szalmarakásocska; clăie, căpiță mică; Schöberchen. 1724: Szénája volt két bugjátskával [Buza SzD; LLt Fasc. 109]. XVIII. sz. köz.: A Kis Simon végiben egj darabocskák; mellyen mikor terem; egj közönséges boglyácska leszen [Koronka MT; Told. 18]. 1763: amennyi kívántatott annyi fát vágtunk le s e szerint a' helyet tisztítottuk, hol egy boglyátskára valo helyet hol többet [Zágon Hsz; SzentkZs] | egy két boglyátskára volna [Köpec Hsz; Köpeczi lev.].

1788 A Jég verte buzát meg kaszáltatván lőtt rajta öt buglatska [Eszény SzD; Told. 6]. 1798 Az erdőn csinyált kalongyacskakot 7 3 buglacska [H; Ks 108 Vegyes ir. 44–5]. 1823 a Szenafűn Kaszalba rakatot 33 bugjatska [Buda-telek K; Born. P. Ic]. 1825: vagyon a volt Bironak meg mintegy ket szekeretske bugjatskája [Jedd MT LLt].

2. Jelzői haszn-ban vhány kis boglyányi, vhány kis boglyára való; de (o) clai/căpiță mică; (als Quantitätsbezeichnung) ein Schöberchen groß. 1687 (A kaszáló) csak kicsin edgy kús Buglacska széna terem rajta [Néma SzD; LLt 16/2]. 1727 az említett irottvány nem volt nagyobb egy buglyacska Szénára valonál [Középfa SzD; SLt 29. Y 26]. 1749 edgy buglatska Szénát külön hajtván [Ohába AF Told. 3]. 1751/1753 hat boglatska szénát is tsináltanak [Koronka MT i.h. 78]. 1761 a Rét nehol gazosotska lévén irtógattam, és mind a felső, mind pedig az alsó végiben egy egy Bogjatska szénára valot a Falu közönségesnek tartott [Illyésfa Sz; BN 45/9]. 1764 adótt el mint egy vékásnyi földet egy mellette lévő kicsiny kaszálotskájával edgyütt terem rajta egy mezei bugjatska széna [Cserefa MT; Told. 30]. 1771 egy bugjatska Sarju maradot volt [Eszény SzD; i.h. 5a]. 1804: egy Bugjatska Széna [Borosbenedek AF; SLt]. 1822: Hat bugjatska Szalma [Somkerék SzD; HG Mara lev.]. 1841 Egy buglatska Széna [Kissármás K; KLev.]. 1849 Egy bugjatska széna [Dés; DLt].

Szk: egy ~ra való egy boglyácskányit termő. 1753: egy két buglatskára való kaszálóját Olá István bírja [Szováta MT; Told. 3a]. 1754 tudok ... egy buglatskára való kaszálotskát [A. jára TA; CsS].

boglyácskányi egy kis boglyányi, egy kis boglyára való; de o clai/căpiță mică; (als Quantitätsbezeichnung) ein Schöberchen groß. 1732: Egy mezei boglyácskányi [Göcs MT; Berz. 15. XXX/7. — *Ti. a széna]. 1740: lévén ... a nyárad nevű Patakon (így!) edgy két kővű Malmocskája ... a végiben egy kis bugjatskányi szénát termő kaszálotskával [Nyáradmagyaros MT Berz. 15. XXXVI/9].

boglyáló boglyarakó; clăditor de clai/căpiță; Schobersetzer. 1687 Az Tisza Zab 9710 czipokat nem az idegen mester emberekre Erogalta. Hanem nyarat Szaka Széna Sarju kaszásokra, gyűjtökre, buglásokra, Buza Zab aratokra s, egyéb efele munkásokra kiknek Tisza Zab czipot Szoktanak adnia [Máramarossziget; Törzs].

boglyányi egy boglyára valót termő; care produce o cantitate egală cu o clai/căpiță; von einem Schober. 1782: A Kápolnába lévő Ret egy jo Bugjányi [Nyáradmagyaros MT; Told. 76]. 1790 az olt mellett egy bogjányi Széna fű helj [Szentimre Cs; EHA].

boglyas borzas, kócos; zbirlit; strubbelig. 1787 Gyönyörű boglyos Personalisod által motskos

pennával iratt Leveledet vettem nem ditsekedem de látzik hogy kegyelmed Kopotz Ur(am) a Vásárhelyi Vargáktól kevés betsületet tanult [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Sigmund tréfás levele gr. I. Bethlen Sámuelhez].

boglyaszéna boglyába rakott széna; fin in clai/căpițe; aufgefimtes Heu. 1680: Az itt való Lovasz házott Istállókat, Kazal és Buglya szénakat mehes kertet az Inuentarium(an) bővebben meg lehetni [Szkorei F; Ált Urb. 70]. 1687 Vagyon(n) buglya széna nro. 600. mellyekb(en) hordottak be negyedfél buglyára vagy kalongyára valot [Mocs K; JHbK LVI/6].

bogos 1. bütykös, göcsös; noduros; knotig, knorrig. 1752 Első nap itt a tallyekán Peleltetnek a kérdésben forgo Peleltet Tisztek a hol most kegyelmetek, de más nap bé vitettetek a bogos Cserefához az Asztalt, s ott Peleltetnek [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 326]. 1798 láttam is valami horgos bogos fa volt [Backmadaras MT; CsS]. 1818 5. rusnya bogos Gyertyánfa a tetején tseplesz [Szászánadas KK; Told. 37]. 1822: le vágott reszbe is van 5. rusnya bogos Gyertyánfa [uo.; i.h. 24. *Ti. az erdőnek].

2. ? bibircses, biborcsókos, bibircsós; verucos; warzig. 1826 Krisán Nituj nagy bogos orru [DLt 573 nyomt. kl].

3. göbös; cioturos; knotig. 1773 Czako Istvan ökrit tudjuk hogj a vectura előtti Csögös és bogos Lábu volt [M.léta TA; JHb II/3]. 1826 A Csitko külömben ép, hanem a tavalyi Seb helye mostis egy kevésse bogos [Kv Pk 7].

4. göcsös; noduros; knotig. 1692 ket jo hoszu kötelek, harmadik rövidet hoszu kötel, viselt, bogos [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1761 Béres szekerre való bogos kötel [Siménfa t JHb XXIII/17].

5. ? bogozásos; cu noduri; in Knoten geschlungen. 1748 Karmasin Sellyemel varrott Parna hally egy pár, más Tenger szín Sellyemmel varrott párna hally egy pár (egy) pár bogos [Vargyas U; CsS. — *Uo. bógós alakban is].

bogosan göbösen, bütykösen; noduros; knotig. 1753: menék Köszte Juonhaz s, látám hogy meg vala vagdalva az alla, és edgyik ujja, Ugi hogj csak a bőr tartatta az ujját, még magom kötetem bé Fa közü már most látom hogj bogason egybe Forrat [Erdőalja KK; Ks 38. X. 9].

bogsó kőso; sare gemă; Steinsalz. 1762: egy jó bogsot is láttam [Oltszem Hsz; Mk RN. IX. 109]. — A jelentésre nézve 1. MTsz.

bogyó vmilyen bogyószerű ruhaszegélydész; un fel de tivitură pe rochie în formă de boabe; beerenartige Verzierung auf dem Frauenkleid. 1819 Deák 'Sofia. viselni szokot tőbnyire fejér Pergál köntöst az alján bogyokkal [DLt 703 nyomt. kl].

bogyoszlói az (Ér)bogyoszló (Sz) tn -i képzős alakja; din (Ér)bogyoszló/Budusláu; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bogyoszló. 1629 Bogiozlai rész ioszag [Wlt].

bohó m I. 1. félkegyelmű, féleszü; timpit, idiot; blödsinnig. 1777 ide is ahol most vagyunk bé kezdett volt jöni a Konkolyfalvi Boho Ember, s itt szenát tsinált [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28]. — L. még *bohókás* al.

2. balga, báva; neghiob, näuc; töricht. 1756 azon füst házban is talált egy kesztyűben egy rakás tallér pénzt, de azt ott hagyta, 's hozzá sem nyúlt, arra mondam ugyan s.v. bahó voltál, ha tudtad hogy lopott pénz, mért nem vettél el benne [Kv; Mk IX. Vall. 180]. 1793 éppen olyan bohó^a volt az a' Josef mint Apor; azért sem Formájára, sem természetire nézve semmit sem hasonlított a' Mikokhoz [Zalán Hsz; Mk. — ^aA bizonytalan betűvetés miatt *bohó* alakban is olvasható].

II. fn. 1. balga, báva (személy); prost; Tor. 1761 Darabán Vonulné adott holmi ördög tudta mi féle port s arra tanított hogy aztat az Vram(na)k adgyam bé s meg nem verhet, melyet én mint bahó el vészem és egyszer attam bé is benne az Vram(na)k [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. 2. (játékosan) bolondozó; şăgalnic; spaşig. 1847 Kítsi Roza friss, eleven nagy bohó, 's minden nap új huntzfutsággal áll elé [Kv Pk 7].

bohókás félkegyelmű/eszü; näting, netot; blödsinnig. 1742: itt lakott egy Irimia Csoku nevű ember, kinekis Sztána nevű bohókás hajadon Leánya maga mondotta meg Germekesedvén, hogj Veres Samuel tsinálta a' Gyermekeket [Kisenyed AF; JHb]. 1777 itten a hol most vagyunk irtogatni kezdett volt egy Konkolyfalvi Bohokas^a Ember Csatlos Pintye [Resztolcsb; JHbK LVII. 28. — ^aUo. más valló ugyanerről az emberről azt mondja: egj konkolyfalvi Tibojodott Ember Csatlos Pintye kezdett itten . irtogatni. ^bHosszúrév SzD] | a konkolyfalvi Bahokás Ember CsatlosPintye ... ezen a heljen . kaszált mikor itt irtogatni kezdett tiltották Falus Biro által hogy ne irtson s ne dolgozzék [Kisnyfres SzD; i.h.]. L. még *bolyókás* al.

bojér, bojár 1. havasélvi v. moldvai fő- v. köz-nemes; boier; Bojar(e) aus der Walachei od. Moldau. 1543: wayda azthys mongya, hogy az boyereketh aggyok kez kezben awagy Brassoban awagy Zobonben^a [Fog.; LevT I, 23. — ^aOlv. Szöbönben]. 1554: Im Mostan Jwtha tegnapon, hawashel fwdebel, egy emberem, ky azt Bezely . hogy az Wayda három boyart vagotth le . Towaba az Waydaual chak eg' nehan Boyar maradotth wolt . Jutott megh Egy Boyar kytwl azt Izenze Petrowyth az Waydanak, hogy Imar csak Nag aszon napra gwlekezenek [Hunyadvára; Pesthy, Krassó IV, 65—6 Joannes Fanczy de Cordowa Hunyad vára prefectusa Paulus Bornemissza erdélyi püspökhöz. — L. még Hurm. II/5. 225]. 1569 Judex bonorum per boerones in Civitate Cibiniensi

relictorum . vrunck ő Pelségének izenetjéből és parancsolatjából én rendeltem és becsülttettem az bojérok marháját ., az felett az mi megmaradt az bojérek marhájából írva vagyon ez regyestromba [Nsz; Veress, Doc. I, 279]. 1583 Az hawasely wayda dolgarol azth yrhatywk felsegednek Az orzagh, wgy erthyok, hogy igen megh bodula, az Boerok kezzol, nemellyek Brassora, nemelliek Zebeure tarthanak, es így Zaladoznak feleönk attwlis, hogy az sok Boernak ky futassa, nekeönk is ide walamy gonoth az portarol ne hozzon [Gyf; BáthoryErdLev. 71 az erd-i kormányzótanács Báthory Istvánhoz]. 1585 17 None(mbris). hozot zenat esmet az boerhoz egy zekeruel fizette(m) d. 6 [Kv; Szám. 3/XXII. 25] | 22 No Hauas alfoldebol Júta Vurunkhoz Egy Boer kowetsegen [Kv; Szám. Gellien Imre sp kezével]. 1592 Causa Boiaronis | valamely boert megfogának [Gyf; Veress. Doc. III, 253 fej-i ítélszék jk]. 1594: P(rim)o die Augusti Jewc Esmeg egy kewart Kanagiz Býyer es Stanopo Buyer | 9 die Septemb(ris) Az Molduai kewartt Buyer Gorgoritt (!) 9 Magaual wyzik keott Zekerem Tordara [Kv. Szám. VIII/6. 87, 197 Casp. Semel sp kezével]. 1632 nagyságod . intett vala arra, hogy al-ból az országból ki futott népet és bojérokat hazajokban bebocsátanak, sőt ugyan bekiüldenek [TMÁO II, 176—7 a fej. Abara pasához]. 1642 lattatnek megh az Boerok elöt is hogj mi az közön-séges igasságot keressük ki az hatarak felől [Sófva BN Besztlt Petrus Gavay lev. a beszt-i főbíróhoz]. 1665 Kemény János hogy ki jött volt Tatárországból az rabságból Havasalföldc-ben kért volt egy Bunie nevű buér fíjátol Velkult három ezer tallérokat kölcsön [Drinápoly TMÁO IV, 243, 274—5 Cserményi Mihály a fejhez]. 1672: Az havasalföldi boérokat az portán mind megfogták | Az buerokat fogva hozatta ki, de nem öletett senkit [TML VI, 77, 142—3, 176, 199, 538]. 1674 Jött hozzám a havasalföldi vajda követe az oda valo boéroknak, kik onnét birodalmunkban jöttek volt, dolgok felől [AMN 154]. 1757 sokszor a' Plajon állottam, Sadany patakán által nem bocsátottunk. Az Intsenér Silz is itten járván, ugy edgyezett volt a' Bojérokkal, hogy se innen, se Mólduva felol azon helyre marhát ne hajtssanak [Gyszm; EMLt]. 1796 Huszár Ferencz Nevezetü ember . Bukovinaban valamely Katona Tisztneél szolgált és ottan is egy Nagy Bojért nagyon meg lopot amelyis ki tudodván Szinte fel is akasztottak erette [Füzkiut K; BfR Gombos István ns lev.]. 1821 a szomszéd szél Havasal földin nem szüntek meg a Zavarok amint a köz tudás és onnen jövő menő Emberek beszélik hogy a Török a Boérokat ugy nevezet Possessorokat Gyilkolja a Föld népét a Polgári rendet nem bántya [A.porumbák F; RLt Kállay János Rettégi Sándorhoz]. — L. még EOE IV, 30, 184, 523, X, 480; Hurm. II/1. 234, XV/1. 67; SándorO 157; SzO VI, 445; TMÁO II, 176—7, 245—6, 253, VI, 204, 233, VII, 59—60, 119—20; Veress, Doc. I, 316, IX, 296, X, 89, 95, 303, XI, 7—8, Heltai, Krón. 255, 280—1, Szamosközy István:

Monár XXX, 92–4, 111, 119–20, 122–3, 134–5; Gyulafi Lestár: i.h. XXXIII, 65; Enyedi Pál: ETA I, 201; Borsos Tamás: ETA II, 9, 56, 83, 208, 305; Haller Gábor: ETA IV, 34; Kemény János: ETA IV, 251; KeményÖné. 294, 112, 215, 291; Szalárdi János, SirKr 266, 270, 280–3, 286–7, 314, 335, 374; Cserei, Hist. 188, 193–4, 439, 468, 471; BethlenÖné. 230; Mikes, TörL 241; Halmágyi, Nlr. 277, 403.

Az EtSz és a TESz első vn-i előfordulásként 1486-ból, ill. 1493-ból, köznévi szerepben latin szövegből 1502-ből idéz a címszövebi szóra adalékokat; az utóbbi adalék a hazai latinságban kétségtelenül magyarból átkerült kölcsönszó, és így a románból átvett kölcsönszónak a korabeli magyarban való meglete tagadhatatlan bizonyosságát tekinthet. A szerk. szótört.-i kijegyzéseiből maga is idézheti latin nyelvű szövegben a köv. ide vonható adalékokat: 1529: Nos Nago Wdornik et Dragan Postelnik, specialis belli ductores Spectabili et Magnifico domini Moysis, Dei gratia Woy<od>e transalpinensis, necnon ceteri boyerones eiusdem regni transalpinensis [Nsz; Hurm. XV/I, 331. – L. még i.h. 332]. 1535: boyaronesque nostros cum omnibus boyarionibus nostris [Tirgoviste (Havaselve); Veress. Doc. I, 13–4 Radu havaseli vajda Majláth Istvánhoz]. 1569: Judex bonorum per boerones in Civitate Cibiniensis relictorum [Nsz; i.h. 279]. 1592: Causa Boiaronis [Gyf; i.h. 111, 253 fej-i ítéldőszék jk].

2. fogarasföldi v. kővárvidéki (fejedelmi) kiváltáságos szabadosféle; boier din Țara Făgărașului sau din Chioară; privilegierter (fürstlicher) Lite aus der gegend von Fogarasch und Kővár. XVI. sz. hsz.: Minden bojár dereczkelőjéül egy lazsakkal tartoznak [GtSz I, 165 a fog-i uradalom rendtart.]. 1590: Czocza Lazlo Komanay Boer [UszT II/1. H. 9]. 1615: eleitől fogva ott Kővár vidékin, inkább minden faluban afféle meg nemesített Boerok, kiket vaidáknak is hinak voltanak. régi királyoktól és fejedelmektől nagyon szabadságokrol privilegiumok; attul elválva hogy a várhoz lovok hátán inide amoda való kiüldözéssel tartoznak szolgálni [Gyf; Veress. Doc. IX, 62 Bethlen Gábor Doczy Endre kapitányhoz]. 1619: Mi Leszai Gaspar Urunk elő Főge Fogaras Varaban es Videken leveő Udvarhíraia es Gondviseleje Adgiuk emlékezetre, mindeneknek az kiknek illik hogy in Anno 1619 Szent Mihály Arch-angyal nap tayban az videknek regi szokasa szerint az tizenket Boyerokkal teoruent latni le wltwnk volna Jeőve nek mi eleőnkben, az vitezleő Reczei Boyer Peter es az előce Boyer Jonasko Jelente panaszolkodvan Boyer Jonasko mineküink, hogy Boyer Peter, az megholt Boyer István battioknak resz előreok seget es Jozagat éppen maga számára occupalta volna es bírna, es, hogy nekie abból semi rest adni nem akarja. Jelente aztis Boyer Jonasko hogy az Attioktol marat jobkol, marhakból igazan es éppen reszet ki nem atta volna, ha nem meg restalna [Fog.; Szád.]. 1632: Boerok. 1. Kolcziar Istuan nobilis. 2. Szekely Janos nobilis. 3. Lup Konta nobilis. 4. Ztan Algie nobilis. 5. Miklos Deak nobilis. [A.komána F; UC 14/38. 140] | Alsó komanaj Kalcuna Janos hűtes boer Annor(um) 70 | Also Veniczei Ztan Pencz (?) boer és Nemes Zemelj Annor(um) 35 [Szád.] | Boerok. Niagoie Boer Assessor, Raduli Safar, Hangul Safar, Raduly Ispan, Komsa Sztancziul, Burzan Komsa, Sztancziul Ztoyka, Markul Niagoy, Koman Sztancziul,

Opra Markul, es Markul Patkova Vagion ez hataron Eőtt malom, edgik Hangulie, masik Niagoia Boere. harmadik Raduli Saffaré, negledik Komsa Zta(n)czule, Eőtedik Raduly Ispane [A. vist F; UC 14/38 57–8] | Eleiteől foguan valo rendtartas szerent Fogaras feőlde birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott Ha Boer Boero(n) hatalmat cselekszik f 12. Paraszt ember hatalma f. 1. Az ki mas ember leanniat el ragadia uagy fejet vezik erette, uagi soluit f. 40 [Grid F; i.h. 6] | Vagion két malom egj egj kerekre, mellemek edgike az Sinkai Boeroke, kikbeől Tized iar az Varban [Ohába F; i.h. 19. – L. még i.h. 18, 23, 25, 33, 74, 83, 91, 93, 159–61]. 1633: az Boerokys, Zabadosokis, Mys az szegenyseg Falustol seremes (!)* szerint meg segitettuk eo kegmtet [F.venicze F; Szád. – *Nyilvánvaló elírás heremes h.] | Sztan Preutiasza Boer (32) [A.komána F; i.h.]. 1635: Az boeroknak Kovács Péter helyett rendeltess edesem, más gazdát Kovács Péter helyett [RákCsLev. 7 a fej. lev. feleségéhez]. 1637: Boyerok. Szabadosok. Koloczay Istuan, Szekely Janos fiay Demeter és miklos. Czotsa Raduly. Uladimir Kantha. Ztan Algye, Ztan Popitsa. Ztanczul Monya, Miklos Deak [A.komána F; UC 14/42 184] | Ugyon Borbat Jgnatnak es felső Porumbaky Opra Lazlonak egy keővő malmok; kiknek vamyajból az tized megj jártt az Uduarhazhoz, az parasztok reszeről. Az Boerok sem producálnak semmit de annuentia. Ennek utanna az Urunk elő naga Kglis iniungalasabol meg kel uenni az tizedet az Boerok reszereől [A.porumbák F; i.h. 165] | Boyerok. Thoma Vladimir. Opra Batsila. Productioiok a' Boyerok Consigna(tio)ab(an) uagio(n) be irua [A.ucs F; i.h. 154] | Boyerones et Libertini. Nyagoy Boyer Jur. Ass. Sed. Judicia(r)iae Fogar(asiensis). Popa Komsa a Ezeknek productioiok az Boyerokrol irt consignatione b(an) be vagio(n) irua. Pop. Popa Komsa. mostan falu papia, oda felieb az a' Boerok seriessebe(n) uagio(n) | Vadnak oly feőldekis, Retek es Eőrekssegek a' mint az Eskőttek referalliak, mellemek penze(n) szerevue(n) a' Boyerok, semmi Dezmat Nem adnak rolok: Azert szükség a' Tiszteknak az ollia(n) Dezma es Ado fizető Eőrekssegeket eszek b(e) venni s azokrol illendeo Administratiokot velek praestaltatni [A.vist F; i.h. 149–50]. *Köv. a felsoroltakon kívül még 9 név | Boyer: Radul Bants: Nil produxit. Mostan Ur(unk) ó Naga Zkutara [Bráza F; i.h. 117] | Boerok a Vagyon mas malomis kitt az specificalt Boerok bírnak eddig nem attak meg az vambol az tizedett az Uduarhazhoz, nil producunt de Annuentia. Ennek utanna Az Urunk eo Nga keglis iniungalasabol meg kell venni [F.komána F; i.h. – *Köv. a nevek fels.] | Boyerok és Zabadosok. Volkany Boyer. Ztoyka Boyer, Opra Boer. Ezek louk hata(n) tartoznak a' varhoz szolgálni [F.vist F; i.h. 146] | Boyerok ...* [Herszény F; i.h. 87]. *Köv. 8 név felsorolása; az első három név után ez a megjegyzés áll: Ezek hárman „Butsumi Koma(n) Bursza(n) leuele igassagaul éneke ...” Az utolsó öt nevet ez a megjegyzés követi:

„Ur(unk) eo Nagatul uagio(n) Leuelek, mellet publicaltattak a' telen, de nints statutioiok rola' | Vagyon ezen a' patakon kett felöl Czapo Malom, melieket az felöl specificalt Boyerok bírnak teób paraszt Attiofiaiuat eggiótt kikbeól a' parasztozok es a' Boyerok kozólis Voncza Pyrroh az Tizedet a' varhoz megh attak, a' teób Boyerok pedig nem akar (így l) semmit, kiről most miuel semmi Annu(en)tiat n(em) Producaitanak ennek utanna ökis, mint egieb helieke(n) a' tizedet tartoznak mindenikbeol kiadni [Illyen F; i.h. 97. — L. még i.h. 66, 72, 87, 93, 102, 121, 125, 127–8, 149–50, 194–5, 197]. 1639 Synka nevü határon^a levő erdőkben lótt károk meg becsülésére kimenvén, és ugyan azon fogarásföldi tizenkét hűtös boérokat mellénk vevén. ezeket, úgy mint kik ifjúságuktól fogva az erdöket látták, járták, azoknak szokott tilalmát s törvényét jól tudják, nevezet szerint ... Lucziai Drágicz boért és Iassi Gaurila Oprát, régi fő boérokat. az megmondott hűtök után egyenlő értelemmel legelsőben azt az tölgyerdőbeli kárt az boérok mi előttiünk itélték és böcsülték két ezer magyar forintra, id est pro flor 2000 [Erdő I. 434. — *Sinka (később Ó- és Újsínka) F.]. 1640: Vadnak uli feoldekis Retekvel edgiüt es Eoreksegek az mint az esküttek referalliak melieket penzen szerevzen az Boerak semmi Dezmát nem adnak rollok Azert szűksegh az Tiszteknak az ullian Dezma es Ado fizeto eoreksegeket eszeck(e) venni s azokrul illendo administratioakat nellek prestal(tat)ni [A.vist F; UC 14/48. 128. — L. még i.h. 27, 74]. 1644: Mw Ohabay Ztoika Bullia, Besimbaki Ztoika Granull, Ludzay Draguz Bojer, Marsinay Komani Ursz, Bogálifalul (!) Salamon Laczkull, Illieni Oppra Kornie, Synkay Niagoje Zdrimbull, Reczey Jonasko Bojer, Jassi Opra Gavrilla, Leszay Radull Graull, Arpasi Oppra Vaszull, Illieni Iupull Piro, hűtteős Assessor Bojerok [Fog.; Berz. 17. XII/36]. 1653: Az mi penigh az Pap Iuon Mihanczul Fund(usa)t Illetj, Egj Tehenen 3 forinton uőtte ez Boertol, Sza(n) Popiczatal [F.venice F; Szád.]. 1662: My Fogarasba lako Szabo Mihaly, egik nemes hitess Szolgabiro, és Also Veniczen lako Kornia Janos, Boer ugy mint az jde alab megh irt dologba(n) közbirak [Szád.]. 1663 Fogaras földén Huyrezon lakó Salamon Stira boér [Fog.; TMÁO IV, 98]. 1681 Az bírő ezeket mondta kegyelmes asszonyom, az boérok jó kedvűek, mivel az idén ő nekik bekességek lévén, táborban nem mennek [Fog.; i.h. VI, 133 Bethlen Gergely a fejedelemszszonyhoz]. 1688: Boerones. Ieszka Mátyásné alias Kenduljászane, Az mint az Urhariumokból, ki teczik, p(ro)ducalta volt Lorantffi Susanna Fejedelem asszony levelét. Meljbol ki teczik hogy usq(ue) ad beneplacitu(m) maga Mány Kendulyecz in persona lova hátán szolgalljon Ezen Boerok magok eős örökségeken kívül mas fundustis bírnak [F.porumbák F; Ált Urb. 14]. 1742: Az Jobbágjok közzött az irtoztato Veszekedés meg vagjon mostis a Groff Teleky Sándor Ur Jobbágji Felső Árpáson az szegény Opra Pistut egészen le taglatták azon Sessioert, amellj(ne)k Groff

Uram felit az Boérok(na)k adta a felit pedig nék hadgja [F.árpás F; TKI Várad Zsigmond gr. Teleki Ádámhoz]. 1757 Fogaras földin boéroknak tűzifa és nyári munka interesre kiadott adóságaimból 300 háromszáz magyar forintokat... tartozzanak ezen testamentom ereje szerint oda kézbe adni [Hévíz NK; Árva Bethlen Kata ir. és lev. 573]. 1774: Sztréza Kertesorán^a vagjon pálinka Főző üstyeke Tader Sztréza Boérnak, Andréj Anna Groff Teleki Lajos Ur eő Nga Jobbágjának. egjszer másszor főznek pálinkát [TL „Vaszilija Sztréza Boér” (45) vall. — *F]. 1819/1843: Fogaras földén in genere az oláh nemes emberek Boeroknak nevezetnek, és tsak azzal különböztetnek meg a nemesek a Boeroktól, hogy a Nemesek Nemes Boeroknak mondatnak és iratnak a literatus emberek által [Mv; Puscarin, Fragm. IV, 775 táblai produkcionális perirat]. — L. még EOE XII, 166, 186, XIII, 527, XV, 344; HalmágyiNtr 231 Veress, Doc. XI, 52–3.

Az 1. jel. adalécai után közölt észrevétel ide vonatkoztatásával a szerk. latin szövegből a köv. kijegyzéseket idézheti: 1531: unus ex boyaronibus nostris ibidem lesus est [Fog.; Hurm. XV/I, 364 „Johannes, prefectus castri Fogaras” a brassaiakhoz]. 1535: agilis Balya de Berywoy Boyaro ac familiaris noster exhibuit nobis et praesentavit quasdam litteras Egregiorum condam Pauli Thomorii comitis ac Stephani Thokos, huius castri nostri Fogaras piae reminiscitiae castellanorum supplicansque nobis ut easdem, et omnia in cisdem contenta et habita rata, grataque et accepta habere, atque pron innovatione sui Boyaronatus litteris nostris similiter privilegialibus de verbo ad verbum inseri facere et perpetuo valitura confirmare ignaremur [Fog.; Veress, Doc. I. 12–3 Mailath István erdélyi vajda okl.]. 1599: ex humillima supplicatione Agilium et providorum universorum Boierorum caeterorumque incolarum districtus Fogarasiensis intelligamus | praefatos Boierones | memoratis Boieronibus [Veress, Doc. V, 218 Báthory Endre a fog-i bojérokhoz]. 1637: Boyerones et Libertini [A.vist F; UC 14/38. 147–50]. 1680: Boerones [F.porumbák F; Ált Urb. 14].

Szk: ~rá tesz fogarásföldi kiváltságos szabados-ságot adományoz. 1632: Leszai Janost, az Fejedelem Azzony ki menetelekor teőtte Boerra [Lésza F; UC 14/38. 79] * ~ok széke kb. bojéri és jobbágj-ügyekben ítélkező, bojérokól álló törvényszék. 1670: (Administrált) Fogarasi boérok székin^a s egyebütt esett bírságot, fl. 48 [Aut 13 fog-i szám. — *Másik nevén udvarbíró széke: az udvarbíró vezetése alatt 12 bojér-asszessor (ülnök) és egy notariusból álló, bojéri és jobbágji ügyekben ítélkező törvényszék. A befolyó bírság egy része mint Fogarasföld urát a fejedelmet illette (1. erre: Kolosvári-Óvári, Magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjt. I, 328; Szádeczky Lajos: EM IX, 615] * depositus ~ (kiváltságlevele hiányában) földesúri szolgálatra vetett fogarásföldi kiváltságos szabados. 1640: Ztoika Ztreza

Depositus Boer^a nem adat megh eddigh adott (!). Serban Popa^b Le tott sz(ab)ados féle. Alde Popa Le tott szabados fele [Beszimbak F; UC 14/48. *A jö-ok táblázatában az alábbiak társaságában. ^bE név elé odajegyezve: depositus] | Depositus Boerok es Szabadosok Mani Csora Szakacs Andrasne szakács az fia ... Pap Janos. Horvat Balas .. Lovasz. Pall Beli-baka. Szakacs Andras ... Urunk szakácsa [Sze-

vesztrény F; i.h.] | Ztoyka Lupul Depositus Boyer^a [Vád F; i.h. — *A jobbágyok közé sorolva minősítik így az összeírók] * egyházi ~ egy telkes fogarásföldi kiváltságos szabados. 1664: Fogaras földi jobbágyos boérok capitatum adjanak tall. 2. Egyházi bujérok capitatum I [EOE XIII, 293 egy-i törv.] * esküdt ~ (törvénykezésre) fel-
[A.venice F; Szád.]. 1654: En Hiduegi Georgy mostan, az mi keglis eöregbik fejedelem aszonyunk eő Naga Komanay Uduar biraja az töb huttős eskut bujerokal; edgyüt úgy mint Sztojka Janos Many Vojk Pettrasko Andras. Kornya Istua(n). also veniczen lakók es Raduly Czocza(!) Sztanilla Idomir also Komana(n) lakók .. Mikor az mi szekes helyiunkbe(n) törveny(n)ek Discualassa (!) le ültünk volna Compariallanak mi elöttünk^a [Fog; i.h. — *Köv. a felek felsorolása és a szóban forgó ügy előadása]. 1682: Kománai számtarto, Kopacseli István adminisztrált tárházunkban 7 esküdt boérok honoráriumát [Fog.; AÜT 293. — L. még i.h. 328]. 1717: hivata mi előnkben ... Also Komana(i) Sztan Ienutat (?) és Stéphan Kohora esküt Boér Uraimeket(!) [Uti] * hites ~ (törvénykezésre) felesketett fogarasföldi kiváltságos szabados. 1634: Hallotta az Szeknek hites Bojeritol es töb parazt embe-
rektőljs hogi erők Arron uette uolt meg^a Boer Peter Coman Raukatul [Kisberivoj F; Szád. Radul Rad (60) jé vall. — *Ti. a szóban forgó bojéri helyet] * nemes ~ (fejedelmi) adománnyal nemesített fogarasföldi kiváltságos személy. 1632: Nemes Boerok. Pap Janos nobilis ab Auibus. Boer Miklos nobilis à Ser(enissime) quo(ndam) Prin(cipe). Pribeke Simon Nobilis. Pal Belybek et Andreas Algie Nobil(es) Zakacz. Thamas Hanguly Nobilis. Nikul Komse Trombitas [Szevesztrén F; UC 14/38. 87]. 1762: Jöve más rescriptum amelyben inter reliqua a főpénz jobbágytól 2 frt . . nemes boér és civistől 6 frtra határozottatott [Hal-
magyiNlr 6].

A fogarasföldi bojér kiváltságos rendre nézve l. részletesen: Prodan David, Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI — XVII: AnII VI(1963), 161—312 és kny. Cluj, é.n. 152 l.

3. kb. fej-i darabont(katona); dorobanț (táran obligat la serviciul militar în Principatul Transilvaniei); Trabant (Militärdienst leistender Bauer im Fürstentum Siebenbürgen). 1681: A(nn)o 1681 Die 23 July Az mü kls Ur(un)k ő Nga meltosagos konyhaja melle rendeltetet Boerok ezek, kik Taborba mennek ...^a Item uezetekek melle rendeltetet Boerok ...^b Tar Szekerek melle rendeltetet Boerok ...^c [Uti. — *^c Köv. a név szerinti fels.] | Vadnak bizonyos számú boerok és lesznek puskások s gyalogosok, kiket io illendő fenytékben tartván, ha mire kívántatik fordítsák | urunk ő nga udvara népe praebendájának rendivel Lovázmester uram keze alatt levő boéroknek ... Komornyik uram keze alatt levő boéroknek [EOE XVII, 204, 211 a fejedelemasszony utasítása a hadjáratra készülő tábori személyzet számára].

Szk: lovas ~ kb. lovas szolgálatot teljesítő fogarasföldi darabont(katona). 1633: Az fogarasi udvarbírónak is parancsoltunk hat avagy hét jó lovas boerokat rendeljen a kik körüllettele legyenek és szolgáljanak neki [Gyf; Veress, Doc. IX, 324 a fej. Szalánczi Istvánhoz].

◇ Szn. 1486: Boyer (vn) [Dellőpáti SzD; Csánki V, 753]. 1522: Boyar (vn) [uo.; i.h.]. 1553: leowe my Elonkbe Boyar Balas Az Ew feleséghe kypeben [Kv; BfR VI/295. 1]. 1562/1567: felsegednek alazatos hywey Boyar Istvan [Cege SzD; Wass 26]. 1594: Búyer ferentzet postatt vízi Zikzay Miklos 2 Loña Bidess pattakik (!) f l d 74 [Kv; Szám. VIII/6. 150]. 1613: Boer Peter [Fog; Törzs]. 1625: Búer Simon [Kv; Szám. 16/XXXIV. 237]. 1665: Récsei Boér^a Sigmond Ur(am) [Fog; Szád. — *Uo. alább többször is így, de egyszer Boér alakban. A vallatás utolsó részében is „Boer Györne Aszszonyom” háromszor, de egyszer „Boer Györne”. 1670: nemzetes Buer Sigmond uram úi kegyelme Erdélyországnak s kegyelmes urunknak kapitihája [Drinápoly; EOE XV, 123]. 1688 Nem(zetes) Bujer pal uram ő kegyelme [M.nádas K; RLt]. 1690: Buer Istuan. Buer Peter [Nsz; Szád.]. 1756: Boér István [Kv; RKAk 21]. 1831 Boér Sándor [Kv; Pk 6].

◇ Hn. 1597: melj szeőleoth Boyer szeőleónék hinnak [Cegőtelke SzD; EHA]. 1623: Tudom azt hogy az Boyerok^a pataka hasittia meg^a az Maroszeki hauastol az vduarhely zekit [JHb. — *Uo. Bojerek alakban is]. 1644: Bojerok szőlője [Veres-
egyháza SzD; SzDMon. VII, 95]. 1695: az mely szőlöt hinak Közep oldalon Buer szőlőjenek^a [Bh; KHn 8. — *Uo. Buer Jánosné örökségét említik]. 1695/1717: Bóér kerti felett (sz) [Tarcasfa U; EHA]. 1800: in Oppido AlVintz^a Plateaque Boer Uttza dicta [EHA. — *AF]. 1807 Boér Malb(an) [Aranyosrákos TA; EHA].

bojérrasszony 1. moldvai (fő)nemes nő/asszony; boiereasă; Bojarin. 1653: Az vajdánét s gyermekét és az több boer asszonyokat is igen is megfenyítő-
zünk (!) és meg ijesztessük az Nagyságod poron-
csolatja szerént [Román (Moldva); EMLt Gheor-
ghe Ștefan vajda Kemény János főkapitányhoz].

2. fogarasföldi kiváltságos szabados nő/asszony; boiereasă din Țara Făgărașului; privilegierte Litenfrau aus der Gegend von Fogarasch. 1632: Boérok: Boer Simon, Eőcze Boer Istuan 6. Kis Kompsa Boér. 7. Sztrecza Nan Boer Azzony. Ezek mind egj nemzetbeol ualo Boérok, Huniadi Janostol uagion Boersagrol ualo leuelek [Kopacseli F; UC 14/38].

bojérratyafi bojérrtestvér, bojérvérrokon; boier consanguin, boier inrudit prin sînge; bojarischer Blutsverwandte. 1640: Kompsa Pirro Al(ia)s popa. Boer eorőksgeit bir az oda fel meg^a irt pirro nevu valo (egy!) Boer Attia fiaival [Illyen F; UC 14/48. 68].

bojérember fogarasföldi kiváltságos szabados; boier din Țara Făgărașului; Bojar(e) im Fogara-

scher Gebiet. 1637: Volt az en Attiamnak egi fundussa Also Komanán^a Melliet Boer Peter New Boer ember, cziuda Informationual Bethlen Gabortol megh kert uolt, eo Felsegeis megh fokta volt neki adni [Stád. — *F].

bojérfalu (moldvai) nemes-falu; sat boieresc (in Moldova); Bojarendorf. 1657 Majus 13. Indultam urunk parancsolatjából Kozákországban és Tatárországban hazul. Junius 1. Tatrosra. 2. Bacsóra. 3. Román vásárra. 4. Dragoselre egy boér faluban. 5. Szucsvára^a [RákDipló 517 Sebesi Ferenc követ naplójából. — *Ti. érkeztem].

bojérfi havaselvi bojér-nemzettségbeli fiúleszár-mazott; tinár dintr-o familie de boier din Munte-
nia; Bojarenjunge. 1600 az mely boer fy Vegh Andrasnal vagion arra gondviseles legien hogy el ne zalagion [Hurm. XII, 1067 Gyerőfi János Beszt-hez] | kegyelmetek az boier fiat Czakj vrunk paranczolatiaert meg tartoztatta [i.h. 1073 Cotnari Dimitrie Bornovschi moldvai poharnik Beszt-hez] | Az boier fiatit kegyelmed bochatassa el [Gyf; i.h. 1080 Csáky István Beszt-hez]. 1636: egy Fogaras földin meg telepedett Boer fiát tartoztattak itt meg valami adosságaért az mely boerfia ugyan ez országi fiu volt, innét szókott volt ki a pénzzel és valami dolgáért itt megtartoztatták az adóssi [Bukarest; Veress, Doc. IX, 360 Matei Basarab vajda a fej-hez].

bojérfundus fogarasföldi kiváltságos szabadostelek; moşie de boier din Țara Făgăraşului; Bojaren-
gut im Fogarascher Gebiet. 1637 Papok. Popa Bukur Boyerbul (igy!) allo pap, boier fundust es orokseget bir [Mondra F; UC 14/42 102]. 1640: Papok. Popa Bukur Az aplával lakik opra Tophlannal Boerbul allo pap. Boer fundust es eorokseget bir [uo.; OL Kam. lt. Rákóczi ir. B. 1606. fol. 311]. 1680 Nobiles ac Boerones . . . Paszkul Boér, András Deak Senior Egy szél-tiben birnak itt Boér fundusokat az patak mellett Sztréza Bérsz fiaival edgyütt bir egy boeri fundust Sztaucsul Bérsz és Iffiu András Deak Egy Boér fundust birnak [Szkorei F; Ált Urb. 68—9].
L. még *bojér* al.

bojérház fogarasföldi kiváltságos szabados-ház (telekkel); casă boierescă din Țara Făgăraşului; Bojarenhaus im Fogarascher Gebiet. 1653: hogy Popa Juonnak valamj marhay Iouay volnanak az Atia hazanál, avagj Nagy Thamas Vr(am) Boier házához tartozó eorokseget byrna Popa Juon nem Tudu(m) [F.venice F; Szád. Sztán Brenza (45) vall.].

bojérhely fogarasföldi kiváltságos szabados-fek-
vőség; moşie de boier din Țara Făgăraşului; Bojarengrundstück im Fogarascher Gebiet. 1640: Pap. Petrasko Marciul . . . Boer helt es Eorekseget birt kireol eoiss fellül megh neuzezt Stoyka Urszul es hozza tartozó depositusok leuellekel statualia (igy!) [Herszény F; UC 14/48].

bojéri fogarasföldi kiváltságos szabadosi; de boier din Țara Făgăraşului; bojarisch, Bojaren-
(auf dem Fogarascher Gebiet). Szk: ~ferdela kb. bojéri részjóság. 1680/XIX. sz. eleje az papok-nak az édes Atjok Pap volt, az szülő Atyok is hasonló képpen, az szülő Atyoknak az atya Boér volt azon Papok mivelünk egy ferdelát birtanak, mely Boéri ferdela volt [Persány F Szád. Radul Rajta (70) fej-i jb. vall] * ~fundus bojéri telek. 1677: Kglmes Asz(szony)om Ngod Kglmessegeből Sarossi János Urammal lőtt alkal-mom Szerint, Kezennél maratt négy fundusok közül (egy) fundusom régi Boersága hiteles Relatoriambol constal: a' más három fundusokrol pedig bizonyságokat nem kaphattam elégségeské-pen Ngodnak könyörgők al(á)z(ato)san kgl's resolutioja Szerint az Boeri fundusrol nova Donatiot kglsen megh <a>adni meltoztassek [EMLt]. 1680: Nobiles ac Boerones Sztréza Bérsz fiaival edgyütt bir egy boeri fundust [Szkorei F; Ált Urb. 68—9] * ~hely. 1690 Az Popicza Fundussarol Jo igassagunk vagyan hogy Boeri es nem Paraszt hely [Fog.; Szád] * ~jószág bojéri birtok. 1570: Iffiu Jánosné Maylad Margith aszszony inte minket, hogy mi el mennénk Kurják Demeterhez és ő tölle Zunyogszegeből, es Vledenyből oszlást kérnénk, azért mi el menénk, és Enyeden kérék az oszlást tolle . . . kire minekünk ilyen választ tön hogy néki Iffiu Jánosnéval nincs semmi osztó marhája, mert az az Jószág ő neki Boyeri Jószágá [Hurm. II/5. 686 Paulus Zigethy protonotarius bizonyság-levele. Az említették kötésleivel 1. i.h. 685. — L. még *bojérfundus* alatt] * ~malomhely. 1690: Fogarasi Fő Udvarbiro N(em)z(e)t(e)s Rétyi Sigmond Ur(am) . . . vött volna Fogaras földlen Hurez nevű falunak az havas felől valo fordulo határában egy lisztelő malomnak valo Boeri pusztá malom helyett örökk árron nyolczvan Magjari forintokon Laczkul Boér Uramtul, ugy hogy . . . malmot erigalhasanak azon helyen [Fog.; Szád, „Gábor deak” hites ass. kezével]. * ~örökség bojéri telek és ingatlan-tartozéka. 1640: Pap. Popa Komsa . . . parokialis hazb(an) lakik Boeri Eorokseget praetendal birni de Nihil produxit [Dridif F; UC 14/48] | Papok. Popa Juo(n) . . . Boer (l) lőtt^a Koman Czecz fia Az Aplával edgi Boeri eorekseget bir Scit bene [Szeszcşor F; i.h. — *Értsd: Boerből lőtt pap]* ~vendék. 1703: vadnak Több Nemessi és Boéri becsülletes Rende Districtussunkb(an) [Fog.; UtI] * ~szabadság. 1664: (Boernak) ítéltetvén Lészai Bukur Pallér is, ötet egy testvér öccsinek, Sztoj-kának fiával Rádullyal, mostantul fogva ennek utánna minden időbeli Bojéri Szabadsággal meg-ajándékoztuk kegyelmességünkéből [Veress, Doc. XII, 52—3 Bornemissza Anna kiváltságlevele. — A teljesebb szöv. *bojérság* al.] * ~szántóföld. 1640: Papok. Ztan Popa Boier Eorekseget bir min-denestul ezen határo(n) Boery es penzen vet szanto feoldet bir 20 köbölre valot veczinele (l) vagion 6 haz [Kopacscl F; UC 14/48].

bojérkatona fogaraszöldi kiváltságos szabadoskatona/darabont(katona); dorobant din Tara Fägäraşului; Bojarensoldat. 1662: Viszek kegyelmes uram innét velem két jó boér katonát [Fog. TMÁO IV, 37].

bojérlevél fogaraszöldi kiváltságos szabadoságról szóló fejedelmi adománylevél; act de donație boierească din Tara Fägäraşului; Fogarascher Bojarenfreibrief. 1667 Anno 1667 die 26. Februarii fogarasi udvarbiránk adminisztrált tárházunkban számtartója által Luczai Sorbán deák által bojér levelektől adott pénzt [AUT 6]. 1670: 8. Maji a fogarasi számtartó maga hozott Fejérvárra korszoma pénzt, fl. 500. Item plajások s boér levéltil adott pénzt 75 [AUT 20 porumbákai szám.]. 1672: 6 Martii Sinkai István fogarasi számtartó hozott egy boér levélért fl. 40 [AUT 16 fog-i jöv.].

bojérmente mentefajta; manta boierească; Bojarenmantel. 1696: Egy igen viseltes angliai boér mente [LLt 2/24]. 1736: Hosszu mentéket is viseltek az akkori emberek, melyet boér mentének hittanak, az urak a főemberek jó féle posztóból megbérelve, az nemes emberek veres muszulyból, báránybőrrel bérelve [MetTr 351].

bojérnemzet fogaraszöldi kiváltságos szabados nemzetségből való személy; boier din Tara Fägäraşului; Bojarengeschlecht. 1637: Papok. Popa Ztanczyul Boer nemzett falusi pap [A.porumbák F; UC 14/42]. Papok. Popa Many Falusi pap Boer nemzetnek mongyak lenni [Kercsesora F; i.h.] | Boyerok. „* ezek is reghi boyersagokrol testálnak ugyan az Also Veniczej eskwttekis hogy igen reghi teos gywkeres boer nemzetek [A.venice F; i.h. 10/63. — *Köv. a fels.].

bojéroeska kb. (havaselti v. moldvai) köznemes; boiernas; bojarischer Kleinad(e)lige. 1641 nio-munkban az Vayda leveleket kuldeot hogy mindenunet az felső orzagi boierok es boieroczkak el mennienek [Hurm. XV/II. 1084 „Michael Literatus bistriciensis” a besz-t-i követekekhez].

bojéronális fogaraszöldi kiváltságos szabadosi, bojéri; de boier din Tara Fägäraşului; bojarisch (auf dem Fogarascher Gebiet). Sz: ~ *szék* fogaraszöldi kiváltságos szabados-ügyekben ítélkező törvényszék. 1714: My Fejer vármegyében Fagaras földén Szkorén lakok Szkoraj Istvan Also Porumbaki Boeronalis Szeknek hüttes Notariussa Szkoraj Boer Györgj Nemes szemelly; Szkoraj Popa Illya ugyan Szkoraj Falu Popja Nobilis Persona, és Illya Vulkul ugyan Also Porumbaki Szeknek hüttes Assessor (!) Boer; és Szaratan lako opria Kaliafar „, és Opria Tamoje junior; Kgl. Aszszonyunk eö Herczegsege jobbagy [Szarata F; Borb. II].

bojeronizál (fogarasi) bojéri kiváltságot adományoz; a-i acorda (cuiva) privilegiu boieresc; boja-

rische Privilegien verleihen. 1673/1688: Opra Berbát, Komsa es Radul Berbát Attjokfiai részekről P(ro)ducaltatott volt ennekelötte mostani Kglis Urunk eö Nga levele, sub dato Segesvár dje 11 Apr. 1673. Melyb(en) mogokot es mind kétt ágon levő maradekjokot Nobilitallja | Opra Borbat és kétt egy Testvér Attjokfiai részekről P(ro)ducaltatott volt Lorantffi Susánna Fejedelem Aszonj levele sub dato P(o)g(a)r(as) 14 Apr. 1652. Melyb(en) öket és fiu ágon leveő maradekjokot Bojeronizállyá, sub Conditionibus tamen ibid(em) expressis. Es házokotis eximállja Publicaltatott debito tempore, nemine Contradicente [F.ucsá F; i.h. 32—3]. 1680 Boérok Opra Barbát és két egy Testvér Attyafiai részekrol producaltatott volt Lorantfi Sussana Fejedelem Aszony levelet (!) sub Dato Fog(a)r(as) 14 Apr. 1652. melyb(en) öket és fi ágon levő maradekjokot Boeronizallja sub Conditionibus tamen ibidem expressis es hazokotis eximallja „, Publicaltatott Debito tempori nemine contradicente [F.ucsá F; ALt Urb. 78. — Ugyane bojeronizálásra vonatkozó szövegrészt szószerint ismételve beiktatták az 1688-i fogaraszöldi urbariumba is (i.h. 32—3)]

bojérosodik (fogarasi) bojéri kiváltsággal felruházódik; a fi investit cu privilegiu boieresc; mit bojarischen Privilegien versehen. 1722: menyileulet hozta(na)k a Felső Cancellariarol Boerósodni akarván némelljek „, csak edgy Bástjás hozzám küldette Váradit úgy próbálgatott 200. forintot és 6 ökröt igirt csak halgassam el Armalissa(na)k Publicatiojat soha eng(em) senki ne(m) Corruppalhatot [Fog. KJ Rétyi Péter lev.].

bojérörökség fogaraszöldi kiváltságos szabadosjóság; moşie de boier din Tara Fägäraşului; Bojarenerbe. 1637: R(elicta) Popa Ztanul (?) Ennek az Ura pap s Boeris uolt Boyer örökseget bir mostis kiről mind az által semmit sem producalt [Dridiff F; UC 14/42]. Boyerok. Latzko Peter — Boyer Öörökseget bir Meg holt. Most a' fia Ztancsul birja [Grid F; i.h. 67]. Boyerok^a. [Kopacsel F; i.h. 90. — *Köv. 9 név fels.-a; alább ugyanabban a forrásban a papok között: Koman Pap Ez is Boyer eörökseget bir Ztantsul Boyer levele ereyeuel] | Boyer. Bukur Boyer Boyer örökseget bir [Parroh. F; i.h. 64]. Papok Algye Popa. Ez Jasi faluba(n) jar szolgatatra, de Boer öröksege itt leue(n) itt lakik [Szevesztrén F; i.h.107]. 1680: Thamas Halmács, Opra Sztaréza, Iuon Sztancsul es Iuon Velku Boerok Egy szeltemben birnak hat Boér öröksegeket [Szkorei F; i.h. 69].

bojérpap fogaraszöldi, személyére nézve kiváltságos szabadosrendű gör. kel. lelkész; popă din rindul boierilor din Tara Fägäraşului; Bojarenpope im Fogarascher Gebiet. 1682: az udvarbíró adott be boér pap honoráriumát, fl. 7, 50 [Fog. AUT 293].

bojérság 1. fogaraszöldi szabados-kiváltság; privilegium de boier din Țara Făgărașului; Privilegium im Fogarascher Land. 1632 Boerok Ztoia Barath*. Boersagrol ualo levelek uagion [Nagyberivoj F; UC 14/38. *Előtte még két bojér neve] | Bóerok. Niagoi Vaszul, Koman Algia, ezeknek Maylad Istuantol uagion Boersagrol ualo levelek. Russori Miklosnak Bathori Andrastol [Russor F; i.h. 40]. 1637 Boyerok. Salamon Pents, Sztan Pents, Opra Pents, Many Pents, Raduly Pents. Ezeknek nagyon levelek Maria Christiernatol ky akkori ideoben birta Fogaras földit, mely leuelbeöl megh teczik boyersagoknak mind szemelyben valo, s mind exemptiojoknak adasa sub Dato in Fogaras quarta July Anno 1597 Ittem vagon azon leveleknek Catharina F. Aszszonytol ualo confirmatioja es ugyan azon egy leuelben armalissokis extal ugyan az F. Azontol .. Annak felette ezekis reghi boyersagokrol testalnak ugyan az Also Veniczei eskwttekis hogy igen reghi teos gywkeres boer nemzetek [A.venice F; i.h. 10/63] | Thodoriczay Boyerok. Felföldi György, Felföldi Mihály Iduezölt Bethlen Gabor noua donatioiat producaltak Boyersagokrol [Todolica F; i.h. 14/42]. 1640: Boyerok Boyer Sztancsul veczinye vagon 11 közönsegesen ott lako Bojersaggal birnak ket havastis .. harom lztina raitak. Kompsa Boer .. Mindenestöl azon határo(n) bir 12 köbölre valo feoldet Bojersag (gy!) es penzen vöttet ... veczinnye vagio(n) No 14 [Kopacselt F; i.h. 58. — L. még alább a 2. jel. al.]. 1664: Nemzetes Váradí Udvarhelyi György hívünket, fogarassi és minden örökös jószágunknak praefectussát több melléje rendeltetett híveinkkel, Fogaras földére küldöttük, a' végre, hogy az ott valo Bojérságot szorgalmatosan felírkálván, azkik mind személyekre és értékekre nézve alkalmasnak ítéltettek az Bojérságra, és arról való igazságok is megvilágosodnék, tehát mi is őket abban meghagynók Minemőnek ítéltetvén Lészai Bukur Pallér is, ötlet egy testvér öcscsinek Sztójának fiával Rádullyal, mostantul fogva ennek utánna minden időbeli Bojéri szabadsággal megajándékoztuk kegyelmességünkéből, és ugyan Lészán lévő házát minden hozzá tartozó milyt és miveletlen szántó földelivel, kaszáló réteivel, és miveletlen szántó földelivel, kaszáló réteivel, és azoknak helyeivel minden adózás, dézma-adás, és egyéb szedés-vevéstől üressé tölttük és megnesesítettük: az mint hogy megajándékozzuk és megirt házát megnesesítjük úgy mindazáltal, hogy ők is, az régi szokás szerint, fogarasi várunkhoz tartozandó szolgálatjokat jó köntösökkel, paripákkal és fegyverekkel fel lévin ruházattva, nekünk maradéknak és Fogaras várának következő urainak tartozzanak praestalni [Veress, Doc. XI, 52—3 Bornemissza Anna kiváltságlevele]. 1677: Kglmes Aszszonyom Ngod Kglmessegeből Sarossi János Urammal lótt alkalmom Szerint, Kezemnél maratt négy fundusok közzül (egy) fundusom régi Boérsága hiteles Relatoriamból constál [EMLt].

2. fogaraszöldi kiváltságos szabados-fekvőség

(telek és külső ingatlan-tartozéka) moșie boierească cu pămînturile accesorii proprietății din Țara Făgărașului; Bojarengut im Fogarascher Gebiet. 1633: Nagy Thamas Vram marhat eleget hozott vala Also Komanara, mind Juhott disznott Menest es ökör Tehen Barmot, miuel eo kegmek(ne)k ottis vagon Boersagok, ittis adogattak az emberek valami Juhoczkatt, mit Joakarattiokbol, aztis tudom, hogy az Felső Veneczey hazatt Ponicza new Boer ada eo kegnek Asztis tudom hogy az malom hely Boersagh es Nagy Thamas Vramna(k) Boerok adák. Mys az epiteseben mind Boerok es szabadosokis s az szegenysegis segítettukk clakaban eo kegnek azon kiüül penzelis fogadot eo kegne, műes es dolgozo embereket [F.komána F; Szád. „Nagy Parkas Boer Hwtes Asesor” (60) vall.] | az Felső Veneczey Boerok adak eo kegne, az Malom helt az aldomasbays ott uoltam, de senky nem Contradict mind az hazott s mind az Malmott es Tott Ugy Epitette, Aztis tudom(h) hogy az Malom Boersagon vagon, Azokis Boerok az kik Nagy Thamas Vramnak adak [A.venice F; i.h. „Sztancziul Zagania (60) Eskut Boer” vall.] | Nagy Thamas Vram Marhakkal Iőue közikbe ott tartotta Also Komanan, az magok Boers(á)gan Uduarokban, maga Barom kostian [uo.; i.h.]. 1640: Papok, Ztan Popa .. Bojeri Eorekseget bir mindenestül ezen határo(n) Boerj es penzen vett szanto feoldet bir 20 köbölre valot veczineie (!) vagon 6 haz. Koman Pap Boersagot bir Szanto feoldet mindenestül 20 köbölre valot Retet 12. szekerre valot, eot veczineie vagio(n) Levelet nem producal egiebet hanem Sztanczul Boiersagaval akar elni az Apiais pap volt [Kopacselt F; UC 14/48. 58].

3. fogaraszöldi kiváltságos szabados-rend; boierime din Țara Făgărașului; Bojaremtum aus dem Fogarascher Land. 1664: Nemzetes Váradí Udvarhelyi György hívünket Fogaras földére küldöttük a' végre, hogy az ott valo Bojérságot szorgalmatosan felírkálván, azkik mind személyekre és értékekre nézve alkalmasnak ítéltettek a Bojérságra .. tehát mi is őket abban meghagynók [Veress, Doc. XI, 52—3 Bornemissza Anna kiváltságlevele. — A teljesebb szöve. fennebb az 1. jel. al.]. 1722: Tegnapelott töttem vala emlékezetett az Várbeli Tűzifá(na)k hibás administratioja iránt. irta(m) vala hogy az Boérság holnap számra 50. 50 szekér fát praestalna [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.] | kellett Fogaras földinek is másfél ezer száll Cserefát Szállítani Szebenbe, a Vad Kertnek meg csinálására .. a' Boérságis vecturázta a' Cserefákat [Kv; Ks 83].

bojérság-fundus fogaraszöldi kiváltságos szabados-telek; moșie de boier din Țara Făgărașului; Bojarengrundbesitz im Fogarascher Land. 1637 Komsa Boyer Boyersagh fundust es örökseget bir [Sebes F; UC 14/42].

bojérság-hely fogaraszöldi kiváltságos szabados-fekvőség; moșie de boier din Țara Făgărașului; Bojarenbesitz im Fogarascher Gebiet. 1633. Az

Malom penigh Boersagh heljen uagion, miuel mys Boerok uagunk, Noha kopiaual nem szolgálnak [F.venice F; Szád., Petru Daykul (80) vall.]. 1637 Pap. Popa Radul Boyersagh helt bir, maga mind az alatal nem Boyer [Illyen F; UC 14/42. 97]. 1640: Popa Radul, Penzen vótt Boersagh helien lakik, falu papia [Illyen F; UC 14/48. 89].

bojérság-level fogarásföldi kiváltságos szabados-ságról szóló fejedelmi adománylevel; act de donatie boierească din Țara Păgărașului; Bojarenfreibrief im Fogarascher Land. 1640: Boyerok. Popa Raduly Falu papia Boyer eorekseget bir. Sandor Sandrilla Azon Boyersagh levelevel el szabados Boyer. Az falunak negyed resz Boyersagat briaik az har(om) resze fiscuse [Vád F; UC 14/48. 33].

bojérság-poreló fogarásföldi kiváltságos szabados-részsóság; moșie boierească din Țara Păgărașului; Bojaren-Teilgundbesitz im Fogarascher Land. 1634: Mikor az Faluban Reczien megh uette s megh alkut Boer Peter Coman Raukaual az Reczej Boersag Portioj <a> felet en akkor ott nem uoltam, de mikor az szek elejbe hozta Leuelit hogi publicallia ott uoltam. Es az Leuelnek continentiajays ez uala, hogy uőtte megh 12 forint kez penzen es Marhakotys adott azon kyül, edgiel massal, annyra egy altallyaban hogi mindenekről contentalta Coman Raukat es az olta bekeszegezen birta az szekyes Leuelitt publicalla Jol lehet az hogi Mirczie Zania contradicala Melliert törüenbe hiua Boer Peter Uram, es az utan törüeni szerintys el Nieri sőt meg birsagbays eyte [Récsé F; Szád. „Sztoyka Motok de Szesczeor Boer” (70) vall.].

bojérság-szántóföld fogarásföldi kiváltságos szabadosi szántóföld; pământuri arabile boierești din Țara Păgărașului; Bojarenackerboden im Fogarascher Land. 1640: Boyerok. Riinie Vaszil Ezen hataron bir Boyersagh szanto feoldet 51. köbölre valot vecsinnye vagio(n) 4 [Hersény F; UC 14/48].

bojérszemély fogarásföldi kiváltságos szabados; persoană boierească din Țara Păgărașului; Bojare(n) person im Fogarascher Gebiet. 1717 Also Venitzei Nikula Nénej Boer személy m.pr. [Fog. UtI aláírásban gyűrűpecséttel].

bojt 1. rojtsomó; ciucure; Quaste. 1809: Csináltottam Thordán a Csakora vitéz kötést és egy bojtot vagyis Rosát ezért fizettem a Gombkötőnek 3 Rfr. 30 kr [Várfa TA; KW].

2. fenyőgally; ramură de brad; Tannenzweig. 1607: az fwzeken beleol az az falu feleol iár uala az víz annak utanna: Olty Lazar kezdte teolteny boytal es zemettel Egyzer is maszor is ugy vettete kwlyeb az vizet ide az hol most jár [Dánfa Cs; Eszt-Mk]. 1650: migh mjkos ferencz dugatnj nem kezdte bojtokal s ganeval fön az vyz zörte tervlt az Dam(okos) petor kertjbe [Gagy U; UszT 8/64. 58a].

bojtorján az Arctium termése; brusture; Klette. 1722: Ezen Nállam álott pénz egy fertálljos csiporb(an) volt, de az sem volt teli, hanem szösszel; es bojtorjással töltöttem meg hogy az Eger hozzá ne terjen [Borzás SzD; Ks 5. X. 28].

Hn. 1833: A Bojtorján Malomnál (sz) [Szörse Hsz; EHA].

bojtorkodik 1. beleakaszodik/kap; a inhäta; (hin)eingreifen. 1710: távul létemb(en) az szegény Apor István az jóságomb(an) ne bojtorkodgyek [Nsz; JHb br. Jósika Imre Jósika Máriához].

2. akadékosodik; a căuta nod in papură; kritteln. 1732: a mit ez a szegény Ur(am) ő Ngok(na)k testál, mi aszt ki adgyuk és ugy is ninc ő Ngok(na)k rajtunk és kőszünk mit bojtorkodni [Kóród KK; Ks Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz].

3. beleköt/akaszodik; a se lega de cineva; mit jm anbinden. 1798 David Nyikula]... Igliczán Ignatba bojtorkadott [Nagykristole SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

bojtos 1. bojtódszes, bojtal díszített; impodobit cu ciucuri; mit Quast verziert. 1628/1635: Egi bojtos seljem fő kötő, gjongjos boglar rajta harmincz [Bodola Hsz; BLt 5 Néh. Béli Kelemen hagy.]. 1756: Jó Béres szekér szüából font bojtos ostarával együtt [Piskinc H; JHb XXXV/35. 33].

2. rojtos; cu canafuri; quastig. 1628/1635: Egj aztalra ualo tőrök bojtos abroz [Bodola Hsz; BLt 5 Néh. Béli Kelemen hagy.]. 1674: két boytos kendő [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály hagy.]. 1698/1770 Jo Samuel conforalt Ekla számára egy bojtos Sáhos fejér selyemmel szött végü abroszt [Málom SzD; SzConscr. 203]. XVIII. sz. eleje: Egy viseltes veres bojtos also szoknya [Kv; LLt Fasc. 71].

3. kócos, borzas; zbirlit; zottig, struppig. 1570: Margith Kwpa Janosne Ment volt egykor hoz^a Bartosnéhoz, es weot volt egy fewalt teole. Es al volt otth ez peres, Mond eoneky Jmez Rwth Bojtos leanye volna, De ha Megh halok hyzem Marad Annye hogy Mast adhatnak erthe neky [Kv; Tjk III/2. 99. — ^aEz vn]. 1589 latam egi Nagi zolgaló leant hogi az agy melleol allapadek fel az puczokba, Az feye boytos vala az Parta az kezybe vala Matyas deak az Agy eleot Ewl vala [Dés; DLt 226]. 1736: (A fej.) órákot igazgatott. Sok óra volt az házában az többi között egy az asztalán állott, mint egy bojtos kicsin kutyácska [MetTr 337].

Szk: ~ bársony. 1627: Egy fekete viragos barsony kis suba boitos barson(n)al bellet [BLt Béli Kelemen lelt.]. 1628/1635: Ez Zegeny Azzonja eolteozeti Kws Subak: Egj zederies vont aran] kek bojtos barsonnjal bellet kys Suba, ket rend aran] perem rajta ... | Egi fekete viragos felzer veres tafotauall bellet kys suba, az elej] zederies bojtos barsonj, egj rend aran] perem rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Néh. Béli Kelemen hagy. — ^aBéli Kelemené Bánffy Mária]. 1639: hagiom

... egi fekete Barsony kis Subamat zederis boytos Barsonial berlet [LLt]. 1651 Vagyon edgy Fekete Barsony Palast Arannyas Bojtos Barsony az fordulassa belől Tafota Arany galanddal szegtek bé [Wass 27 Wass Judit kel.]. 1652: egi Niari Palastot ... fekete viragos barsont adot eó kgme az eleje fekete boitos barsony belől Fekete Tafo-taual berlet [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. 1668: Egy fekete meczet viragu barsony kis suba, egy rend Szeles, es egy rend keskeny regi premmel premezet, prem nr. 7 rend rajta Kiraly szín bojtos barsonnial merön bellet [Mk Kapi György lelt. 2]. 1687: Egi régi, kék sima barsonj suba sarga bojtos barsonjal bellett 6. rend aranj premmel [Uti]. XVII. sz. m.f.: bársony Palást nyári bojtos bársony az Elein, egy Sor Arany csipke az allyán [Klobusitzky lev.]. 1723: Egy darab tettšin [Korunka MT; Told. 29/2]. 1736: bojtos bársony [Korunka MT; Told. 29/2]. 1736: Nyári palástot is viseltenek, az mely szinten ugy mint az téli palást, vagy sima vagy viragos bársony-ból vagy bíborbol volt az uri fő nemes asszonyoknak, az eleje selyem a galléra egészen bojtos barsonnyal vagy karmazsin színű vagy veres vagy zöld, ki mint szerette, meg volt premezeve [MetTr 343]. 1763: Egy mente alá valo bojtos bársony [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1788: Egy mente béllésnek valo karmasin szín Bársony bojtos, viseltes [Mv; TSb 47] * ~ *bársonykesztyű*. 1686: Nuszt kesztyű 1. Karmasin szín bojtos bárson kesztyű edgy 1 [BK Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1735: Egy Teczin bojtos bársonj kesztyű [Sv; Hr]. 1752: Egy teczin bojtos Bársony kesztyű [Nsz; Told. 2] * ~ *daróc*. 1840: plüs, moidon, bojtos darotz [DLt 938 nyomt.] * ~ *legyező*. 1692: Zadogh-faból csinált boitos Legyező no. 1 [Mezőbodon MT; BK Inv. 9] * ~ *posztó*. 1755: Bérleni bojtos fejer posztora Rhf. 2 xr 48 [TL Teleki Adám költségnaplója 10a].

◇ Szn. 1600: Boytos* Boldisar [Kv; Tjk VI/1. 468. — *I.h. 418, 461—2 az előtag *Boithos* és *Bojtos* formában]. 1605 Thomas Zabo al(ia)s Boythos Egresien(sis) natione hungarus [Kv; PolgK 111]. 1629: Boitos Zabo Istuan [Kv; Tjk VII/3. 116]. 1637: boitos ersok [Mv; MvLt 291. 96a]. 1648 Boitos Szabo Tha(m)as [Kv; Tjk VIII/4. 324].

boka 1. bokacsont; glezná; Knöchel. 1638: Latam hogj Egi kiczin seb uagjon az bokaian [Mv; MvLt 291. 133b]. 1639: Szekely Janos Szeocz Danielne Aszoniatom a bokaitul fogua teteigh mind fel vajta kortorta, eölelte czokolta nyalta falta [Mv; i.h. 174b]. 1701 k. az egesz öszön bokaig jartam az sarban [Ne; BLt 9 Tóth István édesanyjához (Angyalos Hsz)]. XVIII. sz. eleje: az ember is két keppen Szokot meg ficzomodni a fejeben és a bokájában [JHb 17/20 lórtási ut.].

Szk: *Lig járhat vízben*. 1736: húsvét másod napján az az vízben vető hétfőn rendre járták az falut, erősen öntözték egymást, az leányokat hányták az vízben. reggel csak könnyen öltözték, tudva már az jóvendőt. Reggel azért az udvariak

csebrekkel, kártyákkal rea mentek az leányokra, ottan olyan öntözés volt, hogy bokáig járhattál volna vízben [MetTr 359].

2. csukló; incheieturá (a münii); Handgelenk. 1727: Az Hidon való résért, melynek mértéke az, ha az keze bokáig bé megyen rés, denár 20 büntetetik [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 36]. 1774: Gli-gor a kezével ellent vetett, melyet ugy meg ütött a keze bokáján, Negyed napig is a kéke meg lát-ztat [Bábahalma KK; Ks 19. VII].

bokacsont ciolan; Knöchelbein. 1601 Fodor Gergelyne Anna azzony valya Enys zinthe Akkorban mentem vala az mezarzekben hws venny Az mertekben az ket Darab hwst hat penzre megh Akara Niomtatny az Mezaros Daurert Georgy egy darab boka chyontal vgminth egy tiukmonninal ha nagyobb volt Akara megh Niom-tatny [Kv; Tjk VI/1. 530].

bokály 1. ónmázás (díszes, finom) cserépkancsó/kanna/korsó; cană de lut ars (ornamentată, fină) smălțuită; feinglasiert (verzierter) Tonkrug. 1594: vagion az aztalon Bokali No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/34]. 1628: Az legh belseő tárházban Bokaly kinek egike fedeles Nro. 3 [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 1]. 1681 Egy kosár(b)an üveg, masikb(an) bokály [Uti]. 1684: Egy Vinczi kosár-b(an) bokályok [Ebesfva; Uti]. 1687 4 bokály edjik zöld, kettei fejer [Kál MT; Berz. 2. 41/95]. 1692: valami romlot bokájok, es üvegek [Szár-hegy Cs; LLt]. 1697 Vagyon az Vinczi felső várban Egy kőház Itt vagyon Parka-nyos fogas nro 3. Paraszt fogas nro 1, ezeken az fogasokon kék viragos bokály nro 5 Fejer bokály nro 2 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lelt.]. 1700: Bokaly zöd // 1 // kék Bokaly // 1 // .. Bokaly Fekete mázasok //2// [Szászkerd K; i.h.]. 1703: Sokszor száma nélkül vittem bokályokkal [Hr. — *Ti. bort]. 1719: Egy kosár abban bokályok fejer bokaly apostol nro 9 Zöld bokaly nro 4 [TSb 26]. 1731: A Viragos Palotára nyilo Bothba minden nemü Szőnyegekett kilimeket, drága Bokályokatt. és egyéb Portékákat bezár-ván Ajtaját három tulajdon pecsetünkkel bé pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. 1733: Ajakas bokály Nro 5. Nagjobb és arobb fejer bokaly 16. Bokaly fazek 3. Nagjobb, és kissebb on fedelű czapas bokály 2. Viragos szoros szaju fedeles bokály 1. Kis Kanna forma bokály 1 ... Kék Viragos ejteles bokály 1 Eget boros bokally korso 1. Edgy forma Viragos kék apro bokally 8 Nagjobb és arobb zöld mázu bokally 12. Zöld bokallyotska 1 [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1734: Groff Kornis Ferencz ur(am) ő Naga ... vitetet el Sz. Benedekrűl ... edgy cziffra Ibriket feles Kristályokat, drága Bokályok [Gyf; Ks. — *SzD]. 1736: az asszonyok ... Ittak ugyan, de igen ritkán bokályokból is, kivált sert [MetTr 326]. 1743: Groff Kalnoki Borbára Aszszony ő Nsga koporso bé tételkor Márton Mihály ur(am) el vitt edényeket konyhára valokot Egy Onos kantsot ... Zöld Mazos Bokaj ...

bokály

Mázás Tálát Nro 72 [Ap. 3]. 1747. A Leánjok házáb(an) Cseriptál 6 Bokály 9 Vizes korso 4 [Királyhalma NK; Ks 22. XXIIb]. 1748: Fejér és Zöld mázu ejtelesni Bokáj 1 Kék mázu fel ejteles Bokáj 2 [Told. 11/95] | Láttam az házban bokályokat, egyebeket is [Torda; Borb.]. 1752 asztalra a' melly bort fel adtam abból maga Tisztartó uram egy bokállyal az Leányok házából (így!) el dugott [Szentdemeter U; Ks 83 Sükei Mihály lev.]. 1753 Bokályok. Onos fedelű kerek Bokaly 1 Szegedi onos fedelű tarka Bokaly N 1 . Egy hosszukó keskeny száju onos fedelű Bokaly N 1 Más onos fedelű tzipás Bokaly N 1 Sima Vintzi tarka Bokaly N 3 Sima Töltséres tarka Bokaly N 1 Egy formájú kék kerek Bokaly N 8 Ugorkahoz való Fedeles Bokaly Csesze N 2 Űrmes bornak való Betsi Bokaly kantsok N 4 Hasonló kisebb Gömbölyég bokalyok | Szegedi onos fedelű tarka Bokaly N 1 Sima Vintzi tarka Bokaly N 1 Tarka Bányai Korso . Bokály fejér Kávés Fintsia No 4 [Marossztkirály AF; Told. 18] | Ejteles bokaly no 1 Fel ejteles bokaly no 7 az edgyik csonka az másik csorba [Buza SzD; LLt]. 1754: Borsárol^a visznek . Maros Sz Királyra Bokajt fedelest és fedél nélkül nro 10 Kétfülű bokaly Tsészet nro 1 [Told. 53. — *K]. 1755: fel ejtel bort hozattam ki . ki jöven az Ur Inczedi Ura(m) fogadosneja mondván adgyátok ide a bokájomat tám nem lopjátok el, mellyre monda Panit Istvánne hiszem én nem Lopom el a bokájodot [Kékes SzD; Wass] | Zöld mázás bokály No 1 Fülés üveg bokálj No 1 | Fejeres tarka ejteles bokály 1 Fel ejteles tarka Bokály 1 Fel ejteles kékes vinczi bokaly 1 Zöld másos (!) bokály 1 Fülés üveg bokaly 1 [Buza SzD; LLt]. 1758 Bokaj 7. Kisseb vagy apro bokaj 8 [Csapó KK; Berz. 21/14] | mind bokájjal itatta véle az éget bort [O.kocsárd KK; Ks 8 ad f. XXIII]. 1762 egy Bokályt az asztalról le üttenek [Hagymásbodon MT; Told. 48]. 1763: afféle drága Bokálylyok s üvegek (noha romlandok:) sok pénzben kerülnek, és így méltó lesz vala (így!) afféle Bokálylyokat s üvegeket mint pénzt érő Mobiliákat inventálni és fel írni [Kv; Tjk XVII/2. 234 néhai Gráff János özvegyére, Veres Katára maradt javak 1723. évi leltárával kapcsolatos ügyvédi észrevételek]. 1772: á Kő Boltban három fogasak edgyik teli bokájokkal [Mv; DLev. 5. XVII/3]. 1780/1821 Nro 23. jo Bokálylyok [Kv; Pk 5]. 1782: fogas Csinos bokájakkal, a talássa (!) on edennyel rakva [Mv; DLev. 4]. 1783: Fejéb(en) vagta, hogy a bokály mind össze romlott (!) [Agárd MT; Told. 10]. 1793: Egy Kupás Bokályly Két törpe Bokally [Mv; i.h.].
Szk: *ajakos* ~. 1733: Ajakas bokaly Nro 5 [Marossztkirály AF; Told. 2] * *apró* ~. 1733: Edgj forma Virágos kék apro bokally [uo.; i.h.]. 1758: Kisseb vagy apro bokaj 8 [Csapó KK; Berz. 21/14] * *aradi* ~. 1801 Ket Fedeles Bokaj fel fel kupas Aradi Hf 1 dr 2 ... Negy Fedeletlen vgyan Aradi Bokajok Hf 1 Dr 20 ... Négy Vintzi Bokajok fel fel kupások Dr 24. 6 Tordai bokajok egy egy Fertajosok Dr 18 [Mv; MvLev. Özv.

Ugrai Dávidné lelt.] * *capás* ~. 1733: Nagjobb, és kissebb on fedelű czapás bokály 2 [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1753: Egy hosszukó keskeny száju onos fedelű Bokaly N 1 Más onos fedelű tzipás Bokály [uo.; i.h. 18] * *csónakos* ~. 1756. Egi csónakos bokaj [Szentdemeter U; LLt] * *fedeles* ~. 1654/1696 egy koronás fedeles kerekded bokály, kívül aranyas merőn kit még mátkám korában adtam feleségemnek [Medgyes; Bál. 46]. 1714: egy fedeles bokály [Kv; Pk 6]. 1733: Virágos szoros száju fedeles bokally [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1744 e./1770 k.: Kigyós György conferalt az Ekla(na)k egy ónba foglalt fedeles kék Bokályt [Feketelak SzD; SzConscr. 109]. 1801 Ket Fedeles Bokajok fel fel kupas Aradi Hf 1 Dr 1 [Mv; MvLev. Özv. Ugrai Dávidné lelt.] * *fedeletlen* ~. 1787 16. nem éppen jo féle fedeletlen Bokaj [Mv; MvLev.]. 1801: Negy fedeletlen Aradi Bokajok Hf 1 Dr 20 [Mv; i.h. Özv. Ugrai Dávidné lelt.] * *felsőországi* ~. 1763: Fogasok, Pohár-Szék rakva voltak ón Tál, Tángyérrokkal, és Nagyobb, s kissebb On kannákkal. Felső országi Bokálylyokkal [Kv; Tjk XVII/2. 234 néhai Gráff János özvegyére, Veres Katára maradt javak 1723. évi leltárával kapcsolatos ügyvédi észrevételek] * *iratos* ~. 1713: Nagy Öreg Veres Becsi Ládában . 5 Lengyel országi onos iratos Bokájok [Wass 27 Wass Györgyné Nemes Mária hagy.] * *kannaforma* ~. 1773: Kis Kanna forma bokály 1 [Marossztkirály AF; Told. 2] * *kerek* ~. 1753: Onos fedelű kerek Bokály 1 [uo.; i.h. 18] * *lengyelországi* ~. 1773: Nagy Öreg Veres Becsi Ládában . 5 Lengyel országi onos iratos Bokájok [Wass 27 Vass Györgyné Nemes Mária hagy.] * *paraszt* ~. 1755: Csorba paraszt bokaj [Buza SzD; LLt]. 1760 Ivo paraszt bokally 2 [Szentdemeter U LLt] * *pléjfedelű* ~. 1773 Sárka pléj fedelű Töltséres száju kis bokály [LLt Fasc. 149] * *szegedi* ~. 1726: Szegedi Tarka Bokáj nro 12 [Kéménd H; JHb LXXV/1. — Vö. EM LII, 145]. 1753 Szegedi onos fedelű tarka bokaly N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1756: Szegedi Bokály Numero 1 [JHb XXXV/35 néhai Jósika Mozes hagy. — Vö. EM. i.h.] 1787: 10. szegedi fedeletlen Bokaj* [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 6. — *Az árverésen darabja 20—20 dénaron kelt el] * *töltséres* ~. 1753: Sima Töltséres tarka Bokály N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] * *töltséres száju* ~. 1773: Sárka pléj fedelű Töltséres száju kis bokály [LLt Fasc. 149] * *törpe* ~ 1793 Két törpe Bokályly [Mv; Told. 10] * *vinci* ~. 1753: Sima Vintzi tarka Bokály N 3 [Marossztkirály AF; 18]. 1756: Vincsi (!) bukaj [Szentdemeter U; LLt]. 1801: Négy Vintzi Bokajok fel fel kupások Dr 24 [Mv; MvLev. Özv. Ugrai Davidné lelt. — A teljesebb szöve. fennebb *aradi bokály* al.] * *virágos* ~. 1697: Vagyon az Vinczi felső várban Egy köház . Itt vagyon Parkanyos fogas nro 3. Paraszt fogas nro 1, ezeken az fogasokon kék virágos bokaly nro 5 Fejér bokály nro 2 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lelt.]. 1753: Kék virágos ejteles bokály 1 [Marossztkirály AF; Told. 2].

A címszóbeli szóra, a vele alakult alábbi és különösképpen az *aradi meg szegedi* jelzős további adalékokra nézve 1. Csefkó Gyula, *Bokályos ház*: MNy XXIII, 197–201. — Herepei, Az *aradi és szegedi bokály*: Néprajz és Nyelvtud. VII, 125–33; uő., *A bokályos ház*: Kelemen-Eml. 326–33; EM LII, 145.

2. *egy* ~ egy bokálynnyi; (!) o cană; (attributiv) eine Kanne. 1737 Draban (!) Kata hozott ki az pinczéből egy zöld bokály bort [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI].

bokályesésze ónmázás (díszes, finom) cserépesze; ceașcă de lut ars (ornamentatá, finá) smál-tuitá; feinglasierte Tontasse. 1585: bokály Kancsó bokály Csésze 10 ... 26. apró bokály Kancsó [Uti 5]. 1589 Egy Bokaly Chesze [Kv; KvLt Vegyes I/2. 40]. 1685 előtt: az Sido Üczában az más boltban .. Bokály Csésze Nrő 2 Gyümölcs(ne)k valo bokaly Csésze Nro 12 [Gyf; MvRK Urb. 22, 24]. 1743: Bokály, vagy Cserép Edények Het, Gyümölcsnek valo bokaly Csésze [Marosztkirály AF; Told. 19]. 1752: Két Gyümölcsnek valo Bokály Csésze | Bokályok és Bokaly Tálak. Negy nagy öreg bokály Tál Virágos nagy bokály Tál N 2 Hoszsú fejer bokály Csésze N 1 [uo.; i.h.]. 1753: Ugorkához való fedeles Bokaly Csésze N 2 [uo.; i.h. 18]. 1754 Kutyogós üveg kettő bokáj tsésze 1 | Borsarol vizznek . Maros Sz: Királyra ... Bokajt fedelest és fedél nélkül nro 10 Kétfülű bokaly Tsészet nro 1 [i.h. 51, 53].

bokályesészséske ónmázás (díszes, finom) kicsiny cserépesze; ceașcă mică de lut ars (ornamentatá, finá) smál-tuitá; feinglasierter Tontäßchen. 1752 Gyümölcs ala valo két bokaj tseszetske [Marosztkirály AF; Told. 19].

bokályesupor ónmázás (díszes, finom) cserépbögre; ulciță de lut ars (ornamentatá, finá) smál-tuitá; Tonnäpfchen mit feiner Zinnglasur. 1678: Dje 15 July Eperjesi által vásároltatván az Uj keresztényektől vinczi edényeket ez szerent vizes rostelyos korsokat ötöt husz husz penzen egyiket egyiket f 1 // Bocaly kancsot ötöt Tizenötöt öt penzen egyet egyet teszen f — // 75 Apro bocaly Csuprot negyet hat hat penzen egyet egyet f // 24 [Uti].

bokályedény ónmázás (díszes, finom) cserépedény; vas de lut ars (ornamentat, fin) smál-tuit; Tontopf mit feiner Zinnglasur. 1683: egy új Keresztjen Kosárban Bokály tálak s egjeb Bokaly edények [Uti]. 1703: Kornis Sigmond Uram bē szállot ide S egy üveget s vagy két bokály edēnt el lopot [Gyke K; Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1708: Vagyon egy kék negy ejteles Bokály edény [Kv; AsztCJk 69]. 1743: Bokály, vagy Cserép Edények 1. Egy Tókban hat Porczinella Fintisia Tallyaival edgyütt. 2. Fintisia ala valo Pleh Credentia egy. 3 Het, Gyümölcsnek valo bokaly Csésze [Marosztkirály AF; Told. 19]. 1746: a harmadik lādában valami cifra bokály edények voltanak [Szárhely Cs; LLt Fasc. 150].

1798 A Bokálj edények béli tertium határozottatott ad Dr 48 [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.].

bokályfazék ónmázás (díszes, finom), cserépfazék; oală de lut ars (ornamentatá, finá) smál-tuitá; Tongefäß mit feiner Zinnglasur. 1733 Nagjobb és arobb fejer bokally 16 Bokaly fazek 3 [Marosztkirály AF; Told. 2].

bokályfíndzsa ónmázás (díszes, finom) cserépbögre; ulciță de lut ars (ornamentatá, finá) smál-tuitá; Tonnäpfchen mit feiner Zinnglasur. 1753 Bokály fejer Kávés Fintisia N 4 [Marosztkirály AF; Told. 18].

bokályház ónmázás/fajanszcsempével borított falú szoba; cameră cu pereții căptușiți cu teracotă smál-tuită/cu faianță; Zimmer, dessen Wände mit Kacheln ausgelegt sind. 1666: Inneta menve(n) az Ur bokaly hazaba(n) ebben vagyon egy mazos kementze, az Tűzhelynek alatta Singh vasak vagion ket Ablak azokon vad(na)k Üvegh Ablakok fa ramako(n) Nyocz szőnyegh az fal oldalán fel szegezve, ennek negje Divan szőnyeg, egy Asztal labastul azonnis egy szőnyegh | menven az Ur bokaly hazan altal, az Aszszony eő kgel(me) hazaban vagion Egy bokaly kementze az Tűzhelje alat vasak [Gyalu K, Gyl' 167, 169. — *Ti. az ebédülő palotából]. I. még alább *bokályos ház* al.

bokálykályha ónmázás (díszes, finom) kemence-csempe; placă de faianță (ornamentatá, finá) pentru sobă, cahlă (ornamentatá, finá) smál-tuitá; zinnglasierte Kachel. 1699 Kemenceze nagy örög feier bokaly kalyhabol rakot, teglakra csinalt labokon allo, csipkes harom gombos a teteje | Haz hian vagion tarkason festet mazos bokaly Kalyha [Boroskrakkó AF; BN dobozott anyag VI]. 1732: ezen háznak faragott kőből valo tűzhelje rakott, Sárga, zöld és kék virágokkal szépen rajzolt fejer bokaly unicornis czimeres csipkés, és gombos káljhákból rakott fűttös kemenczéje [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] | ezen palotának bokáj káljhábol rakott kemenczéje [Kóród KK; Ks 12. I]. 1745 egy bokály kályhábol tsinált ujj kementze [Marosztkirály AF; Told. 18]. 1756: Nagy bokály kályha három darab [Déva; Ks 92. I. 32 az egykori feji kúriában].

bokálykályha-kemence ónmázás csempékemence; sobă cu cahlă, sobă de teracotă; zinnglasierter Kachelofen. 1732: ezen háznak bokáj kájha kemenczéje, faragott kő tűzheljen [Kóród KK; Ks 12. I].

bokálykancsó ónmázás (díszes, finom) cserépkanna; cană de lut ars (ornamentatá, finá) smál-tuitá; zinnglasierter (feiner, verzierter) Tonkrug. 1678: Dje 15 July Eperjesi által vásároltatván az Uj Keresztényektől vinczi edényeket ez szerent vizes rostelyos korsokat ötöt husz husz penzen

egyiket egyiket f 1 // Bocaly kantsot ötöt Tizen öt penzen egyet egyet teszen f — // 75 Apro bocaly Csuprot negyet hat hat penzen egyet egyet f

// 24 [Uti]. 1679: Apro fejer bokaly kancso nro 3. Kek bokaly kancso nro 3 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 29]. 1685 e.: Bokaly kancso p(ro)miscue Nro 3 . Bokaly Csésze ... Nro 3 [Borberek AF; MvRK Urb. 3–4]. 1696: Egy fel uidres bokaly kék kantsot csinaltatvan mostan a mellynek feneke es fedele onban foglaltatott [Kv; AsztC]k 20]. 1727 Vagjon egj öreg kék Bokály Kancsois [Kv; i.h. 135]. 1738: egy katona fogas mellyen vagyon (igy!) öt fedeles Bokály kancsok [M.bikal K; Mohai lev.]. 1763: 1 Fedeles bokáj kantso 1.36 2 Virágos bokáj kantso 1.36. 1 Törpe fedeles kantso —60. 1 Fedeletlen bokáj kantso — 24 [Kv; T]k XVII/1 Polykter István hagy.]. 1792: Bokaly kantsok mellyek közül egy on fedeles 21 Darabb [Bögöz U; CU]. 1819: egy onfedelű bokáj kantso | egy onfedelű kupás bokáj kantso [Kv; Pk 3]. 1836: Egy kupás on fedelű bokáj kantso Rh fl. 1 Négy fél kupás bokáj kantsok . 40 xr [Kv; i.h.]. — L. még MNY XXXVI, 187.

Szk: bécsi ~. 1753: Űrmes bornak valo Betsi Bokaly kantsok N 4 [Marossztkirály AF; Told. 18].

bokálykanna ónmázás (díszes, finom) cserépkancsó; cană de lut ars (ornamentatâ, fină) smaltuită; zinnglasierte (verzierte, feine) Tonkanne. 1685 e.: az Sido Uczában ... az más boltban Bokály Csesze Nrő 2 . Bokály Kanna Nrő 11 Bokaly Korso [Gyf; MvRK Urb. 22, 24]. 1816 Egy ónos Bokáj kanna, mellynek Krispány Szinű füles tserépből való dereka ön fenekeén ezen betűk vagynak „Szent Gericezi^a Unitaria Ekklesia költségével 1783” ónbol való fedelének felső felén a’ Passarovitz Békesség emlékezetére vert monéta formáját mutató öntés vagyon ilyen fejlírassal „PAX TURCICUS DATA” alól pedig ez: „PASSAROVITZ. MDCCXVIII [UnV]k 19–20. „MT].

bokálykemence ónmázás (díszes, finom) csempekemence; sobă cu cahle, sobă de teracotă; zinnglasierter Kachelofen. 1685 e.: Kül fűtő fejer bokaly kemencze Nro 1 [Borberek AF; MvRK Urb. 13–4]. 1740: jo bôlt hajtású ház mellyben vagjon faragott kő lábokon álló tűzhely kővű, jo bokály kemencze [Kv; BfN Gyalui cs.]. L. még MNY XXXVI, 187.

bokálykorsó ónmázás (díszes, finom) cserépkorsó; cană de lut ars (ornamentatâ, fină) smaltuită; zinnglasierter (verziert, feiner) Tonkrug. 1683: Ket Bokaly korso n. 2. Egy vízes Bokályos korsó n. 1 [Gyf. Uti]. 1685 e.: a Sido Uczában ... az más boltban ... Bokály Kanna Nro 11. Bokaly Korso Nro 1 [Gyf; MvRK Urb. 22, 24] | Zöld tarka bokály korso Nro 1 [Borberek AF; i.h. Urb. 3–4].

bokálmázú ónmázás; cu smalt; zinnglasiert. 1699: Vagjon ezen ház(na)k három faragot kő labakat (l), szép faragot, parkanyu kövekre egy vas Lábra, körülis vasra rakot szép bokaly mázu czifra kerek tüzelő kemenczéje, ennek kúrteje a kőfal között ki nyulo kemenybe szolgál | öt szép, faragott kő lábakon álló szép párkányoson faragot kövekre czifra bokály mázu tüzelő kemenczeje fel rakva ezeknek kúrtejek az also házabol fel nyulo kemenybe szolgál(na)k [Szentdemeter U; LLt Inv. 17]. 1736: Vintzi bokály Mázú füles Csészetske [CU]. — L. még Herepei Néprajz és Nyelvtud. VII, 132.

bokály-mosdómedence ónmázás (díszes, finom) cserép-mosdótál; lighean de lut ars (ornamentat, fin) smaltuit; zinnglasierte (verzierte, feine) Tonwaschschüssel. 1628: Az Legh belseő tárházban . Egy Bokaly mósdo medenceze teőreőtt korsóiaual egiut [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 1].

bokályoeska ónmázás (díszes, finom) cserépkorsócska; cană mică de lut ars (ornamentatâ, fină) smaltuită; zinnglasiertes (verziertes, feines) Tonkrüglein. 1733: Edgj forma Viragos kek apro bokally . . 8 Nagjobb és aprobb zöld mázu bokály 12. Zöld bokallyotska 1 [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1736: Zöld mázu apro bokallyotskák [CU]. 1748: Vinczi Bokálljok Nro 6 . Vízes korsok Nro 3 ... Zöld bokájocsák edgyik tarkás Űveg bokájocska Nro 1 [Ks 8. XXVIII. 5. Kornis Antal lelt.]. | Edgj forma Viragos kek apro bokally 8 Nagjobb es aprobb zöld mazu bokally 12. Zöld bokallyotska 1 [Marossztkirály AF; Told. 2].

bokályos 1. ónmázás festéssel bevont, fajansz.; de lut ars smaltuit; zinnglasiert. **Szk: ~ cserépdaltalag.** 1679: Zöld bokályos cserép átalagh nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 29] * [csupor. 1679: Serbet, egi kék bokalyos csuporban, egi keves | Fejer bokalyos öreg Csupor nro 3 [uo.; i.h. 24, 28]. 1683: Egy bokalyos csupor ... n. 1 [Gyf; Uti] * ~ fazék. 1679: Tarka bokalyos öreg fazék nro 1. Tarka mázás csupor nro 6 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 22] * ~ forma ' ? ' 1675: Rostelyos Csesze 8 // — Zöld csesze kettő 2// Más féle lábatlan csésze 7 // — Fejer csesze egy más fele 1 // — Fejer Lictariumnak valo vinczi bokalyos forma no. 26 // — Egy zöld medenceze forma vinczi edény [Uti] * ~ kancsó. 1679: Kék bokályos Kancsó nro 7 Fejer bokalyos kancso nro 14. Szürke bokalyos kancso nro 1 . Sarga bokalyos Kancso nro 3 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 24] * ~ kemence ónmázás (díszes, finom) csempekemence. XVIII. sz. Vagyon ezen házban tüzelő bokályos kemencze [HSzj bokálykemence al.] * ~ korsó 1663: Ket Bokaly korso n. 2. Egy vízes Bokalyos korsó n. 1 [Gyf; Uti] * ~ pohár ónmázás (díszes, finom) cseréppohár, bokálypohár. 1679: Fejer bokalyos pohar csupor nro 4. Kék bokalyos pohár nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 24] * ? ~ pohárcsupor. 1679: Fejer bokalyos pohar csu-

por nro 4. Kék bokalyos pohár nro 1 [Uzdisztpéter K; i.h.] * ~ *vizeskorsó* ónmázás (díszes, finom) cserép vizes kancsó, bokály-vizeskorsó. 1679: Ket bokalyos, rostas vizes korso nro 4. Zöld bokalyos, rostas vizes korso nro. 3 Sarga bokalyos rostas vizes korso nro. 1. Kék bokalyos Kancso nro 7 | kek bokalyos, törött, vizes korso [Uzdisztpéter K; i.h. 24, 33].

2. ónmázás/fajanszcsempével borított falú; cu pereții căptușiți cu teracotă smălțuită/cu faianță; mit zinnglasierten Kacheln ausgelegten Wänden. Szék: ~ *audencia-ház*. 1676 Kedden virradolag adta Isten Apafi Mihály fiamat Fejérvárott. 18. Octobris a bokályos audencia házban keresztesített meg Toféus Mihály által [AMN 215] * ~ *ház*. 1632: Az mely mester az bokályos házat csinálta volt, Kegmes uram, neve nélkül, azt én nem tudom, ki légyen [Szilágyi Sándor, Levelek és okiratok I. Rákóczi György keleti összekötéseinek történetéhez. 39].

A fennebbi két szék-ra felezzámú adalékot és a bokályos ház fogalmára nézve részletes tájékoztatást találhatni a köv. közleményekben: Cséfkó: MNy XXIII, 197–201. — Herepei: Kelemen-Eml. 326–33; 1. még uő.: Néprajz és Nyelvtud. VI, 125–33.

bokály-szegeletkályha ónmázás (díszes, finom) cserépsarokcsempé; cahle de colț (ornamentate, fine) smălțuite; zinnglasierter (verzierter, feiner) Winkelkachel aus Ton. 1745: Kementzéhez való Cspikés paraszt kályha nro 34. Bokáj szegelet kályha nro 3. Oldal kályha nro 3 Párkány bokály kályha nro 5 [Marossztkirály AF; Told. 18].

bokálytál ónmázás (díszes, finom) cseréptál; blid de lut ars (ornamentat, fin) smălțuit, strachină (ornamentat, fin) smălțuită; zinnglasierter (feine, verzierte) Tonschüssel. 1683: egy új Keresztyen Kosárbann Bokály tálak s egjeb bokaly edények [UtI] | Vinczi két kosárokbán találtnak het bokály Tál n. 7. Egy bokályos csupor n. 1 [Gyf; UtI]. 1685 e.: belső ház Ebben Öreg virágos bokály tál Nro 2 [Borberek AF; MvRK Urb. 3]. 1714: Egy nagy bokály tál egy fedeles bokály [Kv; Pk 6]. 1753 Bokalyok es Bokaly Tálak. Negy nagy öreg bokaly Tál Virágos nagy bokály Tál N 2. [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1765: ket Bokály Tángyér egy fedetlen Cseszével Egy Bokály Tál [Szászsztyakab SzD; i.h. 8].

bokálytálacska ónmázás (díszes, finom) cseréptálacska; străchioară (ornamentat, fin) smălțuită, blid mic de lut ars (ornamentat, fin) smălțuit; zinnglasierter (verzierter, feines) Tonschüschen. 1594 Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium. Az Azzon' Thar hazaban Vagjon Bokali talachkais No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 33–4].

bokálytányér ónmázás (díszes, finom) cseréptányér; farfurie de lut ars (ornamentat, fin) smălțuită; zinnglasierter (feiner, verzierter) Tonteller. 1765: ket Bokály Tángyér egy fedetlen

Cseszével Egy Bokály Tál hat apro Bokály egy ürmőssel [Szászsztyakab SzD; Told. 8].

bokálytartó bokálytartás célját szolgáló ládafele; un fel de ladă pentru păstrarea vaselor de ceramică; eine Art Kiste zur Aufbewahrung feinerer Tongefäße. 1685 e.: Bokaly kancso p(ro)-miscue Nro 3. Zöld tarka bokály korso Nro 1 Bokaly Csésze Nro 3 Fedeles bőrös bokaly tarto Nro 1. Bokaly csesze benne Nro 2 [Borberek AF; MvRK Urb. 3–4].

bokály-üvegpalack ? korsószerű üvegpalack; ca-rafă în formă de cană; krugartige Glaskaraffe. 1699 Ejteles srofos üveg palacz Gjongj Virág vizel tele Nro 1 Strof nélkül való bokálj üveg palacz Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.].

bokály-vizeskorsó ónmázás (díszes, finom) cserépkorsó; cană de băut din lut ars (ornamentat, fin) smălțuită; zinnglasierter (feine, verzierte) Trinkkanne aus Ton. 1735 Bokaj vizes korso 3 [Ks 38. V Clenodia fam.].

bokányos piaci kiskereskedő/szatócs; băcan, negustor de mărunțișuri; Krämer. 1785 jelen voltak ottan maga a Bokanias Vajna Péter Váradi Sámuel, és Bugyi Mihály Uram, a mikor is én bizonyos számú pénzt Leválván a Bokonyostol magam szükségére, minyájon boroztunk [Torda; EMLt]. 1786: Lunda Ágoston ittasan bé jöve, s fél kupa bornak árrát kéré a Bokányostol a Bokanyossal Horáról discourálván s vélekedvén ... [uo.; i.h.]. 1800: Zámfira Néhai volt Bokányos Vajna Péter Özvegye Néhai Férjem meg halálózásával Bāncrotizáltattam [Torda; TVLt].

bokázó-fűró fűrófajta; burghiu mare; Felgenbohrer. 1696: Hoszu kúfal Furu no 2 Bokazo Furu nó 1 [Bethlen SzD; BK]. 1701 Egj bokazo furu [A.csernátón Hsz; LLt]. 1706: egy öreg bokazo furu, egy öreg csapozo furu Egy kús hoszszu szaru furu Egy lecz szegh eresztő furu [Körispatak U; Pf]. 1720: egy bokazo furu [Kál MT; Berz. 2. 40/67]. 1755: adtam ... kétt jo bokázo furut [Udvarfva MT; i.h. 11. 55/5]. 1761 Kalan furu 1 Bokázo fűró 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16] | Bokázo furu Nro 1 Kalán furu Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 18]. 1770: Egy Bokazo furu. Egy Csapozo furu. Egj hoszszu szaru furu. Egy küsebb furu. Egy Leczeg eresztő furu. [Usz; Pf]. 1772: Bokázó fűró. Csapozo fűró [Backamadaras MT; LLt 336. B]. 1773: Bokazo furu 1 [Koznás Cs; Ks]. 1799: egy jo Bokazo furo [Doboka; Mk]. 1812: Egy bokázo furunak ujbol valo tsinálásáért 24 xr [Frákos U; Falujk 73 Sebe János pap-not. kezével]. 1828: Edgy bokázo jo furu [Oltszem Hsz; MkG]. 1848: Kerék főhöz valo furo 8 rft Bokázo furo egy 48 kr Tutaj furo négy 2 rft 24 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. 1850: Egy bokázó fűró [Bölön Hsz; Berecz lev.].

bokonyiea piaci szatócsbódé/árulószín; dugheană de mărunțșuri, băcănioară; Krämerbude. 1835: az ide való Bokonyitzásoknak a Piatzi Vámolással, állítolag megterhelhetések orvosoltatása tárgyában a' Mlgos B. Fő Ispán Urhoz nyújtott kérelem levelőket 6 darab záraték-jával alázatos Tudosito Feleletünket engedelmesen e' következendőkben tésszűik meg:

Panaszul és Sérelműl adják fel a' panaszlo kérelmesek Hogy mint különböző sorsu emberek meg szoktak vásárolni holmi aprolekos Bokonyitzába való Szereket, azokat Szombatonként, és az országos vásárok alkalmatosságával árulgatni szokták, és ugy szokták Elelmőket keresni [Torda; TVLt. L. a teljesebb idézetet *bokonyicás* al.].

bokonyicás piaci kiskereskedő/szatócs; negustor de mărunțșuri, băcan; Krämer. 1835 az ide való Bokonyitzások. Panaszul, és Sérelműl adják fel Hogy mint különböző sorsu emberek meg szoktak vásárolni holmi aprolekos Bokonyitzába való Szereket, azokat Szombatonként, és az országos Vásárok alkalmatosságával árulgatni szokták és ugy szokták Elelmőket keresni lévén kö-zöttek Nemesek, igen Adofizetők is, és az Árulo Helyekért fizetnek Esztendőnként az Allod. Cassába 1 l'or. 51 xrokat még is mind a' mellett — hogy a Város közönséges Pénztárába, tölle-k, évenként 1 for 51 xr Taxa vétetik, ezen kívül a' Szombati és országos vásárokhban, az Arendáto-rok által meg szoktak vámolgatni, s meg is vámol-tattak, így tehát miért fizetnek esztendei Fori Taxába, 1 for, 51 xrokat? ha még vámadás Ter-hével is terhelhetnek? [Torda; TVLt — Felzetén — hihetőleg — a főispán, br. Jósika Lajos kezével írt, köv. szöveg: A' Tordai Tanács, ugyan csak az oda való Bokonyitzásoknak kérésére 914. sz. alatti rendelesem telyesedéseül feleletét meg teszi].

bokor 1. cserje; arbust; Busch. 1591: az ligat-ban Illjes Janos egy helyet kezdet vala Irtani, egy keűes bokrot uagott uala le [UszT]. 1744: kgltek leg közelebb ez jelen valo Tavaszon azon káros Bokrokat, fakot irtsa ki [Koronka MT; Told. 11a. 14/10]. 1762: a Tavaszal egy né-hány bakrat vágottam [Körtvélyfája MT; Bál. 87]. 1781 A Csépan Cseréiben (e) apróság bokorbol áll [Rigmány MT; EHA].

Szk: beveszi a ~ benővi a cserje/bozót. 1757: ezen Kornjételki határt mind be uőtte az bokor és tsak nem régen kezdettk ki irtani [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g] * *felveszi a ~* benővi a cserje/bo-zót. 1732: egy darab szena fű a bokor fel vőtte igen rossz fű termő helyi [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 59]. 1757 (A határt) ha minden esztendőb(en) munkás irtogatás által nem tisztogat-tatik, és nem tágasittatik erdőháton fekvénn szaporán a' Bokor fel vészi [Guraszáda H; BK ad nro 144]. 1764 a' melly földeket és hegyeket a gyp, és Bokrok fel vettek volt, azokbol az B. Várallyai lakosok feles számmal resz szerint szánto

és kaszáló földeket irtottak, resz szerint pedig szőlő Hegyek(ne)k applicálták [Bálványosváralja SzD; EHA]. 1771/1817 Magyaró nevű helyben, melyet a' Bokor erdő fel nem vett, kevés tisztá van benne Kaszáló [Keményfva U; EHA].

Sz: 1760 Bizony magam is sajnálom, hogy B. Kordáné Leányom* iránt annyi próbákon mégyek által, holott se Medve se Nyul nem vagyok, hogy egyik Bokorbol a másikk(a) kergesse(ne)k [Igenpa-taka AF; TL gr. Teleki Ádám lev., de csak az aláírás sk. — *Gr. Teleki Zsuzsa gr. Korda György-né].

Hn. 1778 az élen a Bokrok mellett az Árokra le menő ősvény [Dés; EHA].

Hn: 1737 Bakor [Zentelke K; EMLt]. 1795: Bokran [Mezőköbölkút K; CU].

2. cserjés, bozótos; tufis; Gebüsch. 1725: a' mint az előtt az Ölt(na)k edjik ága follyt erre az árok felé azon alól lévő darab Széna fű helyb(en) a' követesb(en) az Ölt vize mellett olyan bokor volt hogy az ember hasznát nem vehette [Hévíz NK; JHbT]. 1745 a gödrök felé nyúló él ez alatta való kaszálócska között cselegyesen fekvő föld szántójával bokrával és tövissel együtt [Nagy-ida K; Told. 9]. 1750: a' Hegyek között a' mely kitsiny tseplesz, észkos bokor vagyon adatott Groff Toldalagi László Uramnak [Koronka MT; EHA]. 1754 Négy Esztendeje hogy birják Vládék ezen földet annakelőtte pedig Bokor volt [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11]. 1758 Tudom hogy az nevezett Retnek job részze Erdőből és Bokor-bol allott [Szentlászló MT; Sár.] 1764 nemelylek azt fateállják hogy az A. szena fűviben éget bokorbol jött ki az tűz, s az miá égett el az oldal [Torda; Tjk V. 244].

Hn. 1746: kert farka avagy Bokor rakottya nevű helyen (sz) [Lisznyó Hsz; EHA].

3. pár; pereche; ein Paar. 1560 Egy Bokor Eoregh Ezusth aranyas kewes^a kapch keöz tyzen keth bokor kapch Keozep zerw es kysseb Aranya-sok [JHb QQ Temeswary János reg. — ^aErtad: köves]. 1568: az leannal vala keth kwswntywyw es három bokor kapchyi [Kv; Tjk 159]. 1573: Negi vagi Eot bokor Rakot gēnges kapcotis veot volt orgonas Ianostul [Kv; Tjk III/3. 172]. 1581: A Malomnak zwksegeert . Egj Bokor keowet vontatam fel [Kv; Szám. 3/III. 3]. 1583: Ki-kelleo varat veot volt egy Bokor kapchot d. 80 [Kv; i.h. 283]. 1585 Ket Bokor Harangochka [Kv; i.h. 3/XIX. 5 a Szent Mihály-templom lelt.] | Veottem Egy Bokor kengyel Ziyat f — d. 8 [Kv; i.h. 3/XXI. 7]. 1586: veottem, Egy Bokor kapzat [Kv; i.h. 3/XXVIII. 5]. 1587: Egy Bokor ham teot veottem ... d. 6 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 19 malomszám.]. 1589: Egy bokor sarkathyv [Kv; KvLt Vegyes I/2. 39]. 1590: Vduarbiro Uram adot Szombat falj Mathenak boues numero 12. hókrat fl. 16 [UszT] | Az Malomra valo keoltseg Chynaltattam mind az eot Bokor keo ala zekrent f. 2 d. 60 [Kv; Szám. 4/XIII. 3]. 1592 Vettem Zigyarto Danieltol ket bokor hamot p(ro) f — /90 [Kv i.h. XIV/5. 58]. 1594: Ket Bokor fwo Regalhoz walo No. 2 [Somlyó Sz; UC

78/7 32]. 1595 az Fockhazban Békot czynaltassak 4. bokrot es 5. felet [Kv; Szám. XVIIa/6. 117 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: veottem három bokor soldort f l d 20 | vettem Egi Bokor hamott f — d 60 [Kv; i.h. XXII/6. 7, XXIX/6. 125]. 1599: Kannndort Jstwan Vizen Karoliban . 136. Bokor Sarutt //68 | Brassay Gergej Hozot Crakay Marhatt 15 bokor. Salawaryt — // 15^a [Kv; i.h. 8/XIV. 4, 38. — *Itt és fennebb a fizetett harmincad összege]. 1600 az Alpret (!) Molnaban Veottem Egy bokor korong Teoket d 16 [Kv; i.h. 9/VIII. 3]. 1602: az en eöreksegem-re molmotis chinaltattott, mely malomra egy bokor keötet witetett rea [UszT 16/3]. 1603 Egy bokor smaragdos kövel rákot Függőjet ki hazasitasakor velle adttak volt [M. fráta K; Bál. 93]. 1605: egy bokor Ezwst kapch Aranyas [UszT 19/56]. 1611 Egy bokor zokniara valo kapocz düpletos giengieos f 4 [Kv; RDL I. 88]. 1622 Egy bokor aranyas kupa beczwlték m.f. 33 d 83 1/2 [Kv; i.h. 119]. 1625 Szy-Gyarto Mihály-tól vöttem egy Bokor hamot, fejert | Az ui aitora czinaltanak egy ui Beczi forma io Zart minden ezkeozuel, es egy bokor pantot rea [Kv; Szám. 16/XXXIII. 9]. 1627 Egy bokor eozeu iaro aranjas kup(a) | Fwgego nro. 5. Ket bokor fulbe veto [BL I Béli Kelemen lelt. | Ket bokor kisled szerw borito d 20 | Kalmar Marha iutot Egy bokor papuczi, kapczauul Egwit [Kv; RDL I. 132, 134]. 1628 Egy bokor kengyel [Bodola Hsz; BLt] | Eött bokor Nuzt | ket bokor Szalamias kengyel vas | Egy Szepetben Egy bokor Sarga Solya [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 4, 8, 11]. 1628/1635: Egy bokor fekete Zomanczos kezre ualo aran j perecz | Azonj ember öltözetéhez ualo Arany mluek: Vagyon ket bokor egi forma uelen-czebol hozot öregh gjongj fulbe ualo araniba foglalua. Egy bokor io fele gyongy fulbe ualo [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen hagy.]. 1629: Ket bokor veres Olvaso [Kv; RDL I. 132] | Az haz reszt penigh en szaz forintot attam el s ket bokor fejelesen [Kv; Tjk 19] | Ombozi Palne huszon egy bokor czismanak valo beort adua(n) kezehez mellyet felis szabot [Kv; Tjk VII/3. 138]. 1630: Borbeli Jstuan Hozot Beczibeöl . . . Két pár pistolt d 60. Cziepregi Mihali deak. Hozot Beczibeöl 3. Bokor pistolt p(ro) 15. taller tt. f. — d 56 [Kv; Szám. 18b/IV. 43–4 hj]. 1632: Kilencz bokor Saru No 9 [UC 14/38 Kománai urb. 124]. 1633: Szakacz Istua(n) keuan Egy Bokor kest [UtI]. 1635 Aszonyom d Nga esztendeigh igit volt . . . egy bokor Sarut [Drassó AF; Wass 19]. 1637: Zanto uas uagion egi bokor [Ebesfva; UtI]. 1637/1639: Egy bokor regj Scithyaj forma magjar Sarkantju f — d 10 [Kv; RDL I. 111]. 1640: 17. bokor hajfono apro fele d. 51 [Kv; RDL I. 117b]. 1642: Egy bokor solya kapcza szel [Koronka MT; Told. 26]. 1647 Egy bokor Gereben | három bokor kezre valo bilincs [Marosillye H; VLt 55/5415]. 1649: vöttem egy bokor kengyelt | Vettem az Aszo(n)ffalui Malom-hoz Egy bokor Malom Keowet | ket bokor sarutis attam volt [Kv; Szám. VIII/4. 351]. 1650: Egy

bokor szanto vas, Egi bokor Eke taliga, Gerendelies-twl [Sólyomkő K; SLt GH. 5] | magam kertem egi bokor szanto vasat [Újszékely U UszT 8/64, 71a]. 1651 az Kissebbik Kis Aszony szama-ra küldöttem egy Bokor kesztűt [Fog.; BK]. 1652: Szekére valo két bokor oldal lajtorja vasat-lan | Egy bokor sutus Rez Dob N. 2 [Görgény MT; Törzs]. 1653: Egy bokor szanto Vas [Ilenc-fva MT; DLev. 1]. 1655: egy bokor kéz elő jahor köröm^a bele foglalua njo(m) Ar: 9 1/2 | Egy bokor czat | egy bokor peretz Ar 26 1/2 [Kv; RDL I. 29. — *Értsd: jávorköröm; 1. NySz]. 1661 Egi Bokor giemantos legi formara valo filben valo, fekete zomancos közep szerű giemant vagion benne [Ks 90 Kornis Gáspár lelt.]. 1663 Saru három bokor. Tzipellös egy bokor [UtI] | 9 Bokor karmasin csizma bgaria (!) talpu f 27 [Kv; KvRLt X. A 25j]. 1664: Egy bokor fiiben valo [Beszt.; SL]. 1668: Egy bokor gyolcz Lepadó | Egy bokor kek sellyemmel varrot vankos hejb(a) valo Egy bokor fekete sellyemmel varrot ken-döbe valo [Mk Kapi György lelt. 5, 7]. 1670: attam Sütő Mihály(nak) . . . Negy bokor Ingejert labravalójaért f 6/ — [UtI]. 1672: szabadtam Tizen három pár Csizmát par 13 . . . Gombkötő Miklos Ur(amna)k két bőrt három bokor Csizmá-jáért ö Nsga parancsolatlyából Szabadtam Györke j öcsivel kilencz bőrből Tizen három bokor Csizmat par. 13 . . . Szabadtam . . . az Inasoknak Tiz pár Csizmát fél singeseket par. 10 [UtI]. Uo. a szövetségben a továbbiakban is váltakozva hol bokor, hol pár olvasható]. 1673: Két bokor Tatár nyeregbe való ezüst aranyas kengyel | Kétt bokor kéz iy, Tegzestől | Egy bokor pistoly Toknak zöld bársony fedele [Fog.; UtI]. 1674: Ket bokor fejer fatyolra varrott tászli [Beszt.; Wass 12. 72/6]. 1675 volt edgy summában 49. ökör bokrát az jovainak harmintzának alkudtuk volt meg harmintz, harmintz forintoko(n), az alábvalójának tizennégynek bokrát huszon negy, négy forintoko(n) az megis aláb valójának két bokrát, tizen nyoltz forintokon [Kv; Wass 2]. 1679: Vagyo(n) itt keötő fék nro 9. mindenik(ne)k szára egi egi bokor vékony lancia fac(it) Par. 9 | Borito Tal, sark s heveder nélkül Pár 4. (: egygyik bokor, romladozott:) [Uzdisztpéter K; TL Ba-jomi János lelt. 39, 89]. 1681: Egy bokor szarvas szarv [UtI]. 1683: Kilencz bokor fekete rojt s egy fél [UtI]. 1684: Arany fonallal uarrot lepedöt egy bokrot [Csapó KK; Berz. 2. 27/13]. 1686: Edgy bokor szán áll [Bikfva Hsz; BLt]. 1687 fonal 15. bokor [Kál MT; Berz. 2. 41/95]. 1690: Egy Pitvarban Masa Deszkai Egy bokor | Pujka Egy bokor Recse (!) Egy bokor [BK Kentelki inv. 9, 15]. 1691 ket bokor kerekekre épitet malmomra rea rohanván el egettek [Bál. 1]. 1692: konyha tuz helyét el-hánták va-gyon raita ot bokor Szaru fa [Mezőbodon MT; BK] | (A) lisztelő malom also bokor kövei ujjak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1693: a negj száz huszon három sertések(ne)k aestimatiojan, bokranak valo f 16// [Fejér m.; Ks 67. 46. 2]. 1694: panaszlaishogy nem erdemli meg töllő(n)k

hogy egy bokor talpal meg ajándékozik [Oroszfája K; Blt] | kétt bokor fekete selyemmel varrot kis ing [Homoródsztpál U; Bál. 71] | Ket bokor kengyel vas [Kv; Berz. 2. 29/76]. 1695 Három bokor lepedő [Hsz; LLt]. 1697 Két bokor talp [Borberek AF Mk Urb. 2]. 1699: Egy bokor sarga karmasin kapcza Nr 1 Egy bokor nyári kesztyű [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1700: Gereben egy bokor, Lehel nro 1 [Csicsó Cs; Bál. 71]. 1706 Vagyon az Görgény Vizen két bokor köből allo malom kövei vasottak [Sóakna MT; Born. G. VII. 4]. 1707 egy fekete ezüst kóteses viragos barsony hitván váll 18 bokor ezüst kapocs rajta és négy ezüst Karika [Kv; Pk 6]. 1711: az előtt két köre mosta(n) pedig egj bokor köre forgo lisztelő Malom [Bonyha KK; EHA]. 1721 3 Bokor vekony Szősz fonal s fel [Kőröspatak Hsz; Told. 19]. 1730: Tavalai Diszno aprolék, ket bokor oldal pecsenye [Bibarcfa U; Berz. 16. XLIX. 16]. 1732: (A ház) vert füstös szalma fedelit, 10 bokor, gömbölyeg Csere szarufák tartják [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. L. még MNy XXXVIII, 54.

Szk: egy ~ kövű egy pár-köves. 1697 Alsó város vizen^a lévén egj bokor kövű malom [JHbK LI. 6. *Alsóvárosvíz H].

A 3. jelentés alá sorolt adalékok közül a *bokor* h^o szk-ban jelentkezők némelyikét lehetne esetleg egy *bokorhó* összetételre vonatkozó adaléknak is felfogni, de egy ilyenféle összetétel jel-e a szerk. számára nem világos. — Egyébként a rendelkezésre álló, fennebb a 3. jel alá tartozó adalékok közül az 1700 előttiéknél csak mintegy harmada került bele a szócikkbe, az 1700 utániak azonban csaknem kivétel nélkül. Az adalékokban jelentkező fogyás tehát jól szemlélteti a szónak e jelentésben való lassú, majd egyre gyorsuló haladását.

4. kb. ház(nép); familie, grup (de oameni); Hausleute. 1683: Mivel az Egerhati Eccl(es)i a Tellyessel el pusztult, úgy hogy már csak vadak lakiak s lakoi is el fogytanak annyira hogy három vagy negy bokor embereket aligha találhatnának az Országban is ha ugyan szorgalmatosan keresnek, melyhez kepest a Sacramentumi eszközök is es harangjok is abalienaltatott volt [Szilágycseh; SzVJk 117]. 1722: a' Falu Sz. Miklós közt le foljo patakon tul .. a' holl most lakik tizenkét bokor ember [Aranyosszmtmiklós SzD; Ks K 81]. 1737 hallottam 18 bokor emberit hogy el ment Lázár Ferencz Ur(am) eo Ngnak Vaslabubol^a [Gysz; LLt. — *Vaslab Cs]. 1752: Groff Kornis István ... műnköt egy nehany Bokor Gazda Embereket ottan meg fogattatván egy más után ide Nagy Gyekében^a hozattata [Ks 5. XI. 9. — *Gyeke K]. 1774: Az annyiszor említett Texajék, kik Gyogyhoz Portioznak kilentz bokorral vadnak [Fgáld AF; WH]. — L. még MNy XXXVIII, 54.

5. házaspár; pereche căsătorită, soții; Ehepaar. 1755: Vagyon ezen Faluban két bokor Ifiu Házaz Czigány [Meződomb K; LLt Csáky-per 107. L. 14].

6. kb. sátor/putrialja; cort de țigani; Zelt voll Zigeuner, Zigeunertrupp. 1754: hét, nyoltz vagj még több bokor kalános Cziganyok [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1803: az egész Szabo nevet viselő Bokor czigányság [Berekeresztúr MT; Berz. 9.

Fasc. 74]. 1821 vagyon az edgyik falu végiben tizenhat bokor ujj paraszt^a [Koroňka MT; Told. — *Ezután név szerint felsorol 16 cigányt]. 1828: Czigányok vagynak-e hány bokor? [Ajton K; CU vk].

7. csomó, kötés; mánunchi, legătură; Bündel. 1644: egj bokor kolczial indultam vala fel az Casteli fele [Mv; MvLt 291. 435a]. 1756: az Utrum-ban meg irt bokor költs Szántónál állott, hallottam azt is, hogy Sopánkodott és mondotta volna, a' költsok nálla állotak, még is a' pénz el vészett [Kv; Mk IX. Vall. 91]. 1773: láttam ... az apro bokor költsokat az Ládában [EMLt].

8. rakás; grámadă; Haufen. 1592 25. Mar. Az zent Georgi hegi alat valo paloyat^a el uitte a' Jegh, Vitettem ket Bokor czeoweknek valo fat, Jaromis ki teölt beleölle f 2 d 40 [Kv; Szám. XIV/5. 139. — *Ti. a városnak]. 1677 Nyári ház ... Vagyon az tornácban 4 bokor fűvőknek való kifaragot deszka [Madaras Cs; CsVh 51].

bokorerdő bokros, cserjés; tufis; Gebüsch. 1853: az ugy nevezett akasztófánál levő nyil bokor erdeje [Búrjánosbuda K; EHA].

bokorkapocs párkapocs, kapocspár; o pereche de copci; (ein) Paar Heftel. 1596: Egy pegywet mal gereznan wagion egy eoregh bertews bokor kapoch twrkessel gieongiel rakot kinek az teteyebe(n) es az nyestet agaba(n) Amatist (!) wagion kinek arra teze(n) f 28 [Kv; RDL I. 65].

bokréta 1. virágcsokor; buchet de flori; Blumenstrauß. 1570: az azzon kwldeot Bokretakath neky leaniatwl az Trombitasnak soksor | Latta hogy Zabo Janosne Bokretat keotetet de nem Twgya kinek | Lattak aztis hogy az Zabo Janosne leania Bokretat adot az Trombitasnak De nem Thwgyak ky kwlte nek | Ew Trombitas Demeter es Zabo Janosne keozet valo dologban semyt sem Thwd sem Latot, egyebet Bokretanak Zywegebe de nem Thwgia hwl veotte [Kv; TJk III/2, 20, 23, 26]. 1632: őmaga is megmondá az asszony, hogy ő bizony igen szereti Szócs Mihált Engemet is kért bokréta kötni s én kö-töttem s tudom hogy Szócs Mihálnak adta [Mv; MvLt 290. 79b — 82b átirásban] | küldött az Aszony kalaczo bokretat, Teöltött Czirket is zócz Mihálnak | bokretakatis latta(m) hogi uiselt is, ha csak jó féle gyöngyből csinált bokrétát is viseltenek; nyárban penig az ifiak virágból való bokrétát is tettenek süvegekben, feljűl tévén az köves vagy gyöngyös bokrétát [MetTr 347 a fej-i korra von.].

2. (virág)csokorszerűen formált ékszer; bijuterie în formă de buchet de flori; straußartige Schmuck. 1673: egy Türkéses gyöngyös bokréta [Fog; UtI]. 1839: Egy brilliántokból való bokréta 14 karat 560 Rf [Kv; LLt].

3. művirágcsokor (haj- v. kalapdíszül); buchet de flori artificiale (ca ornament în păr sau pe pă-

lárle); Strauß aus Kunstblumen (als Haar- od. Hutschmuck). 1674: Polthi Kato számara . hay-ra valo bokretat de: 24 [Beszt.; Törzs]. 1780 Gyuritza a kalapját a még észre vettem el vágotta frantiássan mint a több Urfiak és nem maradhatam tölle mig pántlikából valo bokrétát nem vett a Boltból [Kv; SLt XXXIX]. 1813: 1 fekete bakrita [Told. 19 gr. Teleki József temetési jegyzéke]. — L. még fennebb az 1. jel. adalékai közt.

Szk: gyöngyös ~. 1736: nyárban penig az ifiak virágból való bokrétát is tettenek süvegekben, feljül tévén az köves vagy gyöngyös bokrétát [MetTr 347. — L. még az előbb i.h.] ~ * *köves* ~ → *gyöngyös* ~.

4. (virág)csokorminta; model in formă de buchet de flori; Blumenstrauch-Muster. 1836: Szőjen egy abroszt bokrétásan, mely négy féle bokrétából áll, ennek bordürje jo nagyba és jo szélessen szöve léssen Rosa Levél [IB gr. Bethlen Sámuelnek takácsához szóló lev.].

bokrétáska csokrocscaszerű ékszer; bijuterie in formă de buchet de flori; sträußenartig geformter Schmuck. 1786: Egy Zamantzos bokrétáska 7 rosátkával 4 rubint benne és három jo féle gyöngy [Nsz; Ks 74. 56].

bokrétás 1. virágcsokros; cu buchet de flori; mit einem Blumenstrauch versehen. 1846: Ipi Szabó Sándor visel fekete bokrétás kis kerek kalapot [DLt 738 nyomt. kl].

2. (virág)csokormintás; cu desen in formă de buchet de flori; mit Blumenstrauchmustern versehen. 1793: egy szekfü szín bokrétás szoknya [Mv; KCsl 5]. 1816: Bokrétás lila szín stráfós atlatz köntes [Kv; Born. IV/41].

3. (virág)csokor-veretes; prevăzut cu ferecătură in formă de buchet de flori; mit (Blumen) Strauch-Beschlag versehen. 1765: Rezes Hám Bokrétás Kantarokkal [Kóród KK; Ks 19/I. 6-hoz]. 1788: Hat lora valo rezes Hám, bokrétás kantáraival, és gyeplőivel együtt [Mv; TSb 47]. 1790: Egy pár Csézás Rezes Sziju Hám Veres karmasin Selyem Gyeplőkkel, és Bokrétás Rezes Kantarokkal és karmasin Selyem Arany Rojtos le fűtyögőkkel pár 1 [Sv; Ks].

4. 1782: Ajtai Moses Déák(na)k Remek csinál-sadott (!) az B. Czé egy Bokrétás vagj Carmazir (!) gjürüt és egj placcot jo féle kövekre [Kv; Öjk]. 1815: (A) Remek állot egy Bokrétás arany Gyűrűből, a másik pedig egy arany Briliantos Kereszt [Kv; Öjk].

bokrétásan (virág)csokormintásan, bokrétamin-tásan; cu desene in formă de buchet de flori; mit Blumenstrauchmustern versehen. 1836: Szőjen egy abroszt bokrétásan, mely négy féle bokrétából áll, ennek bordürje jo nagyba és jo szélessen szöve léssen Rosa Levél [IB gr. Bethlen Sámuelnek takácsához szóló lev.].

bokrocaska cserjécske; arbust mic; Büschlein. 1602: wala egi kis arok walamj fwzes bokroskak aba hengeredem be s wgy maradhatek meg hogi

le nem waganak* [Uszt. — *Ti. az üldöző hajdúk]. 1727: Ha kinek Tiszta Reth avagy Csak igen keves bokrocskákból álló Tövisseis adatodott volna [Dés; Jk]. 1756: tsak Bokrotskák s Fák Törsőkei Vadnak némely részéb(en) [Veresegyháza AF; Told. 30]. 1774: a' Györgyedben (e) ebben tsak térdig erő bokrotskák vadnak [Gerendkeresztúr TA; EHA]. 1781: A' helyt . Néhai Kolumbán János Vr kezdette volt fel fogni és holmi apró Bokrotskákul meg tisztítottatni, irtattatni [Perecsen Sz; IB].

bokros 1. mn 1. bokrokkal benőtt; tufos; buschig. 1680: Szkorén aloll . vagyon egy darab sziget avagy szakadék, vicinussa ennek nap kellet felől, s, Dél felől valo részéről kerölőleg az oltnak régi fűzes rakattjas bokras járása [Zavojban egy darab bokras Rét [Szkorei F; Ált Urb. 70]. 1684: az Taba neuü Vapas föld azis bokros | ez föld eszacos uizes, s igen bokros [Gyulatelke K; SLt AM 24]. 1688: vagyon az erdő közeött egy darab réth bokros [F.porum-bák F; Ált Urb. 15]. 1725: Azon kívül erdöket bokros barázdákat ha hol tud, vallya meg [Msz; BK vk]. 1732: egy jo kis föld, a Bokros barázdák vicinussi [Szászsztyakab SzD]. 1739: a Tökös ton innen valo Rétek igen bokrasak tövissek voltak [Dés; Ks 28. V]. 1745: a Kurta Patak verőfenyín fekvő Nyilnak, vagy Táblának felső végénél be járó tövises, bokros, barázdás oldalon [Nagyida K] | a Nagy Völgyben (sz) in Vicinitate egy felől . egy Bokros barázda [Backamada-ras MT]. 1748: a Berek hátón (sz) vi(cinusa) alol . egy nagy Bokros barázda [Koronka MT]. 1752: A Bértz alatt (sz) vicinit(atibus) ab una az Erdő ab al(tera) Tövises bokros hely [A.tők SzD; THn 7]. 1758: azon föld... mind ugy hevert parlagba, hanem osztán . . . igen bokros lévén ugy orotta ki Koszta Mihály. [Gálva KK; Ks. 66. 45. 17f]. 1776: az Patakan tul valo régenten Erdős, az Után bokros kaszáló Részében [Ádamos KK; JHb XIX. 18]. 1780: úverbén maga Rettye végiben Lévo Suvadásos Martos Bokros hely [Vadad MT] | a meg nevezett Sziget nagyobbára régentén bokros és berkes volt, Olosz Vr irtottatta [Algyógy H; BK ad nro 450]. 1782: A Bot szegben . egy Tövises bokros kaszáló [Nagyteremi KK]. 1784: bokros szakadazatt Kőves oldal [Dés; Hr 5/40]. 1789: Bokras pascuum [Szászrégen; Told. 26/29]. 1793: a Szurdok Völgyiben egy darabocska gyepes, bokros pusztá szőlő helyen [Szentháromság MT]. 1794: a Sajjo bertze, a Falu bokros legelő helje [Magyarbecse AF]. 1801: egy fél szekényi szénára valo bokros föld [F.szócs SzD; TKI]. 1815: A Bokrok között egy haszonvehetetlen Bokros hely [Bálványosvárálja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1185]. 1841: Pusztá neve-zeti hely . bokros tövises [Ompolyica AF]. 1852: az almás tettő oldalában egy bokros parlag föld [Felfalu MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. cserjés; tufarís; strauchig. 1767: La Gyilkos Hágó . . . Csere, Gyertyán, Magyoro és más féle

fakból álló Bokros Erdő [Doboka; DHn 14]. 1769: a' Falu felett való vágott, és Bokros, Eszakra fekvő Erdő [Székelybors MT]. 1775: az erdő Farnál (e) most a' két esztendőben le vágatván, tsak bokros hely [Komjátszeg TA]. 1791 Csokai^a határban a Csere nevezetű helyen lévő Irotvány földemet ... magok is irtották ki Csutkós és bokross helyből [DLev. I. VIIA/5. — ^aCsóka MT]. 1797 Ezen Erdőnek nagyobb része szép erdő jó karoknak való fiatalok találatnak benne, keves része bokros cseplez, tserefás erdő Vagyon más cziheres bokros Erdő [Háporton AF] | a' le vágattatott erdő után maradt Cziheres bokros hely [Tarcsafva U]. 1805/1825 Ezen Erge a' régi időb(en) tos, Csikos, halas, Nádas, Bokros, Kaszállhatatlan, Dioszegi Tóvának (!) és Barátok Tavának nevezetett [Dés]. 1807: Rosa Hegy oldali szövevényes Bokros Erdő [Dés] | egj darabatska Bokros iratvannyak [Páncélcseh SzD; Rápolti lev.]. 1810 k.: fel kell méretni ... az erdőket is és a' hol a'probb bokrossabb nyilakra osztani [Banyica K; IB]. 1819: Az Ökör Tonál egy veszszős bokros Erdő [Hari AF]. 1820: Arnyékba ... bokros Erdő [Tarcsafva U]. 1828: a Bogátsi falu közönsége ... a' Bogátsi Határ Szélben a' Szeles és Nagy Udvarnak tetőn lévő Bokros Erdős helyekben bé harapozván sokat foglaltanak el és azt használják [Szék SzD]. 1834: Szubt Gyilkos ... rossz Bokros Cziher apro veszőnek való (e) [Doboka]. 1842: Vagyon egj darabotska bokros erdő a' Búdes oldalon [Felfalu MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Hn. 1722 A' Bokros oldal alatt [Papolt Hsz; EHA].

3. bokroszerű; tufos; buschartig. 1777 Vagyon egy darab Kerek Erdő nevezetű Erdő, mely cseplez apro bokros magyaro csere és gyertyán veszszőkből áll [Meggyesfva MT; LLt 28/531]. 1795 4 bokros borostyán fak [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 23]. 1800: Lezák András és Makai István vágták és hordották el ezen Esztendőben Tavasz felt az kerdett Szőlő Tetején lévő Bakras fát [Ádamos KK; JHb XX/19].

4. sokféle; felurit, divers; zahlreich. 1699: annyí és sok rendbéli sujos, és ugyan bokros nyavajaim között ennyire meg aldottad szegény beteges szolgádot [Meggyesfva MT; Bál. 93]. 1718: Istennek kgd Házán bokros látogatását Feleségemmel edgjut ige(n) szomorúan értettük [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.]. 1722: irt vala a' Gubernium Felges Vrunk(na)k hogj már I(ste)nnek Hazánkon forgott bokros iteleti meg tsendesedvén; á régen függőben lévő perek(ne)k folytatására 8-vális Terminus(na)k celebra(tio)ját klsen engedné meg ó Felge [Kv; Ks 18. XCIII gub.].

5. sokirányú; multilateral, numeros; vielseitig. 1800: Kozma János gondnok aia jelenti, hogy bokros elfoglaltatásai miatt a gondnokságot tovább nem vihetvén lemond [M.bikal K; RAk 346].

6. kb. népes; numeros; zahlreich. 1745 Ezek bokros atyafiak mind egy teleken s egy házban laknak es egy kenyeren vadnak [BfN Bogdánházi cs.].

7. ijedős, kirúgós; sperios, cu nărav; scheu. 1731: az Lovak az fel ülést és le szállást csendesén meg állják, és bokrosok, s fel rugok ne legye(ne)k, ha lehet farkokatis ne csovályák [JF lovászmesteri ut.].

II. fn cserjés, csalitos; tufis, cring; Gebüsch. 1768: A' molnár meg ijekzevén maga oltalmára a' bokroson keresztül szököt a Nyárádba ugyan meg csubbant s majd nyakig erő vízben ment keresztül s ugy szabadította meg magát [Karácsony-fva MT; Told. 3a]. 1769: Falu bokrossán [Bos MT; EHA]. 1802: tudok . a' Térügetben(!) egy darab bokrost [Aranyosrákos TA; EHA].

Hn. 1722: A Bokrasban (sz) [Páke Hsz; EHA]. 1728: also bokros (sz). felső bokros (k) [Aldoboly Hsz; EHA]. 1774: A Bokrosnál. Bokros alatt (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA].

bokrosan 1. sűrűn; des; dicht. 1695: Egi nyakra való két rend bokroson fűzött veres Clarisból es jo fele gjongiból [Hsz; LLt].

2. csőstül, fölős számban; cu droaia, în număr mare; schockweise. 1760 k.: Noha bokrosan, és tsoportason a' Sok rossz hírek a Mlgs Groff Exponens Vrnakis örökös szomorúságára Ngod ellenn nagyon megtódultak, és tsoportosodtanak; de a' Groff Vr meg is hitelt nem adhat [EMLt].

bokrosodás bozótosodás; transformare în stufăriș; Bestaudung. 1821 A mi a földben indult bokrosodást illeti, ezt magam is láttam, igen szükseges volna a ki irtás, tisztítás parantsollja meg, hogy az őszön, Télen, Tavaszon irtogassa, tisztogassa ki az Irotványt [Somkerék SzD; Berz. 11. Fasc. 75].

bokrosság bozótoság; faptil de a fi tufos; Dickung. 1684: a To mellett egiesenen megien fel az föld majd hason felinel nagioib lehet az bokrossága ha ki tisztittják száz vekanal tób bele mehet [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. 1778: az Erdőnek Nagy bokrossága s Sürősége miatt, fel nem mérhetők [Ozd AF; Berz. 5. 37. O. 2].

bolda (kard)markolat; miner; Griff, Handhabe. 1584: ez Kis Mihaly hozza(m) ranta Az Zabliat igenis zida a' chaplar . az zablia vasat ugy foga megh az Boldaia Kis Mihaly kezebe volt [Kv; TJK 4/1. 321]. 1602: Egy zablia, chak az Boldaya volt ezewsteos [Kv; RDL I. 73].

boldog 1. fericit; glücklich. 1578 Miert hogy az politiakba, es emberi tarsasagba az rendtartás es engedelem minden tiztesseges, es boldog allapatoknak meg maradassara igen zwksegessnek esmertetyk Annak okaert wegeztek hogj ennek vtanna Zaz ember vagy Nagy, vagy kichin, vag iffiu vag' órógh, tyztessegesse(n) zollyon itben az gywlesbe egy masnak [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1581 bodogh az a varas a kj az bekessegek Ideye(n) gondolkodyk Az hadakozas felöl [Kv; i.h. 241b]. 1589 Nagnak Az felseges Jstentől Hozzu es Bodog eletet kyuanu(n)k az feyede-

lemsege [Szamosíva K; JHbK LVIII/40]. 1607: Zolgalatunkat Jriük kegelmeteknek. Agion Jsten kegelmeteknek Egesseget Bodogh Eletet [ÚszT 20/351]. 1624: Bodogh es Zerenczes egesseget Hozza tartozokkal eggiwt kiának kgdnek Jsten-től [Mv; Törzs „Tordaj Pal Deak” özv. Bethlen Zsigmondéhoz]. 1639: Az szent Ur tarczia megh Ngodat sokaig szerenczies boldogh alapotban [Szászceő SzD; Borb. I. „Fr. Gierő viceindex nob. in com. Dobocensi” kezével]. 1649: Tiszte-lendő Beczülletes vrain Istenteől eő Felsege-teől, jo egesseget, es Bodogh zerenczes állapotot kivanok kegyelmeteknek megh adatni mind fejen-kent [Kv; Szám. 26/VII. 547]. 1682: megh tekint-ven az én feleségemnek Harinai Tsap Angalit aszszonyának minden némű boldogh, s, boldog-talan állapotimban hozzám valo jámbor teokel-letes, igaz, hűséges maga viselését, jo gondvi-selését az én holtom utánis se az Atyafiak-tól, se másoktól akárkikteolis busítása hábor-gatása ne lenne [Kv; RDL I. 160]. 1763: tsak kérem az én Istenemet hogj jűjjen el az az boldog ora mellyben én meg mutathassam ezeket az igaz Cselédekent Natsádnak mind egj Tűkerből hogj lása ki Natsád őket [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1782: Liber Báro, és Gyeneralis Branyicskai Josika Joseff Ur meg emlekeztvén ez bol-dog, és boldogtalan örökkevalóság közzé helhez-tetett, kitsiny Punkumotskának az az ennek az Elnetnek bizontalan voltáról Testamentu-mot tett [Kv; JHb V/9].

2. kb. békés, békességes; pašnic; friedlich. 1671 boldogh ideőben, az nemes fundusok mely arosak voltanak keues váltokhoz kepest [Dés; Borb. I. egy-i bizottság jel.]. 1674: Csomor András javaiból ... participaltunk egy pártha covet, mellyet divisor Uramék akkor az régi boldogjab ideőbeli aestimatiob(an), ugy mint eotven forint-ban hagyvan, mi fellyeb el nem adhattuk 46 forint-nal [Kv; Szám. 34/L. 1]. 1681 Betlenös^a nevű fa-lu. Nehai Tekts Nemzetes Betlen Domokos vrunknak ős örökös szolgáló iobbagyí voltak sze-geny es mostan meg nyomorodott orszagunk boldog ideieiben, mostan pedig Török insege alatt el nyomattott leven azon Bethlenös nevű falu [B Thuroczy András közbíró (Désháza Sz) kezével. ^aElypusztult falu az egykori Zaránd, ma Arad m-ben (vö. ETA V/2. 78)]. 1825: a Leanyoknak. az eziüst nemű meg adása boldogabb Időnkre halasztodot [Hsz; Kp V. 347].

3. kb. bő, jó; imbelşugat, bun; reich, gut. 1672: Felső Szivagy^a Ado boldogh időben Szent Györgyi Ado f. 9. d — [Born. Vid/24. — ^aF. szivagy Sz]. 1744: ez^a 400 vedret meg termet boldog időbe de az iden tsak 60 vedret szűrték [Pipe KK; LLt Pasc. 67. — ^aTi. a szőlő]. 1821 az szükség Tör-vényt ront a' Szegény Ember, a' mit lehet most tsak azt tart, ha okunk volna is, a ketskéket el pusztitanunk, tanátsosabb és boldogobb időkre el hadnok (így l^a) [M.zsombor K; Somb. II. — ^aEhelyett: hadnunk?].

4. gazdag; bogat; reich. 1586: Vezeztek varosul hogj egy Eleoben Nioicz keozeonseges emberek

valasztassanak ..., Ez Nioicz emberek, Assanak Syrt, es eok hordozzak a' holt testeket mind Bodoghok mind zegeniek hazabol [Kv; TanJk I/1. 33—4]. 1590 k.: tu fel Pereoseok eskuttek uoltatok az uaros(na)k mind zege(n)nek bo-dognak hogj egy arant zolgaltattiatok az eő erdemek zerent kiki mit bir [Szu; ÚszT]. 1591: mikor biroa teonk mind szegennek bodognak Ieo wennek (?)^a meg Eskwtel hogj teorwent teszes [i. h. — ^aÉrtsd: jövevénynek?]. 1597: gongiok lese(n) ew kegnek rea hogi mind zegenye(n) bodogon zemely walogatassnelkwl az ekedigh fel wetet ado fel zedettessek [Kv; TanJk I/1. 299]. 1602: Azert ez mim ennekem itt Colosuaratt volt, hagiom az en atyamfiaynak mind zegennek Bodognak [Kv; RDL I. 73]. 1620: az Mezaros Uraim ... Szemelj valogatas nelkwl penigh mind zegennek bodognak adgianak hust, mert alioquim mesterseget el veltj [Kv; TanJk II/1. 289].

Szn. 1558, 1559: Bodogh Gabriel [Kv; Szám. 1/V. 73, 158]. 1563: Bodog gabor [Kv; i. h. 1/VIII. 31]. 1568: bodog gabrielne [Kv; TjK 208]. 1570: Bodogh Gabriel. Bodogh Janos. [Kv; TjK III/2. 46]. 1592: Bodogh Janost ki a portara megeien vízi Elek Janos 4. lovan Tordaigh [Kv; Szám. XIV/5. 90]. 1594: Bodog Janos [Kv; i. h. VIII/6. 3]. 1595: Bodog Janos [Kv; i. h. XVIIa/6. 186].

5. ~Isten! hatalmas Isten! mindenható Isten!; Doamne, Dumnezeule!; allmächtiger Gott! 1721 Boldog Isten! hogj erre nem veszik némely-lyek magokat [Gyf; Ks 95]. 1782: Boldog Isten honnet érdemlettem ő Ngátol ezt a Nagy haragot, mivel tudtomra ő Ngának egy Zab Szem erő Kárt nem tettem [Told. 3a 1780—1789. VI].

Sz. 1687 Szegeny ember szándékát boldog I(ste)n vezérli [Ap. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez].

6. ~ boldogtalan (személyválogatás nélkül) min-denki; toată lumea; dumm und reich, jedermann. 1782: Tudtara adgyuk Ezen parancsalatunkban Thoroczka Birakoknak hogj ezen tul se Boldogot se Boldogtalanat szabadsagaba (!) nem lesz az Erdőert büntetni [Torockósztyörgy TA; Thor. 21/24]. 1827: (A kovács) koporso szeg és kopor-sot tsinál Boldognak Boldogtalanak, Materiát adván keze alá [P. rákos U; Falujk 157].

7. Tisztelő/hódoló nyil-ban: ~ emlékeztető áldott emlékü; fericitul întru amintire; selig(en Anden-kens). 1566: az zekel wassarhely^a oskolabely tanulo deakoknak taplalasara es oskola mesternek fize-tesere a bodog emlekeztetw megh holt kegyelmes kyalny azonywnk felseged^b zerelmes annya dona-tioja zerent meltoztatott eztendewkent a zekel dezmaabol harmadfel zaz forintot adatni [SzO II, 206—7 egy-i végzés. — ^aMv-i. ^bJános Zsigmond]. 1581 néhai Amy (!) Reghi Attiaink drága es Nemes priuilegiumokat zabadsagokat wgiekze-tenek Az Reghi Bodog Emlekezetho Iambor Zent kiralioktól ez hazanak Nierny es zerzeny [Kv; TanJk V/3, 267a]. 1588: ez vy potentiat Nem zenwedte az my bodogh emlekezetho Birank Feren-czi Antal [Kv; i. h. I/1. 83]. 1590: mikoro(n) Vr Jsten az mi bodogh Emlekeztetw feiedelmeonket Istuan kiralt mikor Lengyely kiralsyagra valastak

talaltuk volt megh keonieorgesseonk által eo nagyságot kett falwul [UszT]. 1592: az ket nemzet^a, az bodog emlékezetw feiedelmek priuilegiumauaľ vnioľal, vagion eoze zerkeztettue [Kv; TanJk I/1. 195. — ^aA magyar és a szász] | ennek eleotte valo bodogh emlékezetuo Enyedý Georginek peospeoknek . . . extraordinarie fizet- tenek [Kv; Szám. 8/IV. 44]. 1593 k.: bodog emlé- kezethw elei [Dés; DLt 241]. 1601 Temettetet az Bodogh emlékezetu Barat Peter vram az Nagy templumban fizettenek f 10 d — [Kv; Szám. 9/XV. 5]. 1606: mostis az nouú(m) mellet az Bodogh emlékezetű Boczkay feiedelem Gratiafa melle tarto(m) dolgomat [UszT 20/12]. 1617 Fogarasfeöldön Rheczián lako Boyer Janos adgia erteswnkre, hogy Eóttét Boyer Peter a haűa- sali Vaida Secretariűsa; rėgy feiedelmektwl bodog emlékezetw Praedecessorinktul kegielmessen nekie adott Szabadsagiban haborgatna [Szád. fej.]. 1620: Mogiorosdi Laszlo neuw Huniadi varunkhoz^a tartozo szabadosunk talala megh minket^b alazatos keőnyeorgese által, hogy az Bodog emlékezetw Matias Kiralitul az Eősinék adatot priuilegium szerűnt ebtetis ugy mint az Eősinék succesorat, azo(n) szabadsagba(n) megh tartanok es tartatnok paranchiollűkis . . . ez megh irt Supplica(n)st szabadsagaba(n) megh tarchia es azzal eltesse fiurol fiura [Tőrsz. ^aVh. ^bKárolyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor fel.]. 1630: az bodogh emlékezetu . . . Bethlem(!) Gabor ideje- ben [Oroszfája K; Bál. 62]. 1631 az I(ste)nben el niughott bodog emlékezetű felges bethlen Gabor fejedelmėnk [Gerend TA; JHb XXXIX/11]. 1632: Zabnak ualo feľűdis egj darab uagion, mellet az bodogh emlékezetw Urunk az falunak engedett uolt [Mondra F; UC 14/38. 43]. 1635: Bodogh emlékezetű Istenben el nyugot Kovaczoczi Uram [Gőrgėnyosztimre MT; TGsz 51]. 1653: io akaro Tisztűseleő Urunk boldog emlékezetű Mezaros Peter Urunk [Ne; KemLev. 1391]. 1669: I(sten)ben el nyugut bodogh emlékezetű nehai Desfalvi Miklos Pap Ur(am)nak Relictaja Tő- mősvari Borbely Barbara Asszony [Kv; Pk 7].

boldogabbul jobban; mai bine; besser. 1722: Soha a' Curator dēl utān gyűlēt (igy!)^a (: kivált- képen törvényes dőlgok(na)k el igoztāsára:) hanem hogy a dőlgok boldogabbul folyhassanak, lėgyen reggeli orākon ezen vālasztott emberek^b egybegyűlesek [A hagymásbodoni ekl. könyve. — ^aTollban maradt: ne hirdessen. ^bTi. a presbiterek, azaz az egyhāzkőzsėgi tanács tagjai].

Boldogasszony 1. Szűz Mária, Jėzus Krisztus anyja; Sfinta Maria, Maica Domnului; die heilige Jungfrau Maria. 1627: Mās fwggőis, meliben uagio(n) Egy termes Rubint az keozepiben, allat- ta Egy meczetlen Sáfely Az mely fwggő nyom Aur. 16 Az Bodogh Azzoni kepe benne aestimal: betue(n) forintra [Kv; RDL I. 132].

Hn: 1697 Boldog Asszony kuttia mellet (sz) [Hídvég Hsz; EHA]. 1733: Boldog Asszony

Templomānn kívül a Sántzon alol (sz) [Doboka; DHn 11]. 1766 a Boldog Asszony Kāpolnājātól fogva a Vārig fekűvő M.G. Urak lābya [uo. DHn 13].

2. ~ *ārja* vmilyen súlyos, vérzėses női betegség; un fel de boală femeiească gravă cu hemoragii; durch Blutung gekennzeichnete Frauenkrankheit. 1630: hallotta(m) ezt az Anniatul az leannak hogj kerdi vala en teőlem, hogj mit tudnanak oliant az kiuel az boldogh asszony aria megh allana [Mv; MvLt 290. 192b]. 1640: Farkas Pálnė Kata asszony fassa est Az mikor ez az Bāthori Anna itt lakik az Nagy Szabó Ferenc uram házā- ban, tudom, hogj beteg vala, s hittak oda enget is, hogj meglāssam s lāttam, hogj ugyan elsa- kad tőle, s mondtottam, hogj bizony ėdes Anna asszony, te rajtat az Boldogasszony ārja va- gyon, Nagy dagadva vala s ugyanabban az nya- valyaban mene el [Mv; i.h. 291. 233a—251a átírásban].

3. ~ *cēhe* betegsėgėlyző ės temetkezėsi cėh, rėg kalandos cėh; breaslă pentru asigurări sociale și pentru ajutor de înmormintare; Zunft für Kranken- und Beerdigungsbeihilfe. XVIII. sz.v. Boldog Asszony cėhēa [Mv; MvLev. 5].

Egyetlenegyszer a mv-i cėhek cėmszerű felsorolāsiban első helyen említik, tehát tekintėlyes, alkalmasint rėgi, kőzėp- kori keletkezėsi cėh lehetett, szabályait azonban — állítólag — csak 1782-ben kapta [Szādeczky, CTört. II, 333]. A szerk. vā- sznűnėk tartja, hogj ez az ėvszām csak a cėhartikulusok megjű- tāsának ėve lehet. — Az ertelmezėsként adott *kalandosra* nevez- 1. ez utőbbi cėmszó al.

boldogasszonyfalvi a Boldogasszonyfalva (U) tn -i kėpzős alakja; din Boldogasszonyfalva/ Bodogaia; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Boldogasszonyfalva. 1590: Bodoghazsony- fali hatar [Alsőboldogfva U; EHA]. 1592 k.: Bodogh aszonffaluj Dersi Leőrinch [UszT]. 1606: Bodog aszonjfalwi gagi mihaljnė [UszT 20/24]. 1610: Bodog aszonfalui Thamas Deak [i.h. 37c].

Boldogasszony hava januār (hava); luna ianua- rie; der Monat Januar. 1600: Bodogh azzonj hauanak 2dik es 3dik napian az Jspotaljbeli apro hazakban az kemenczeket fodozgattattam megh d. 56 [Kv; Szám. 9/XIII. 14]. 1613: Bodogh Azzon hauanak 23. napia(n) [Mv; LLt]. 1800: 1800 eszt Boldog asszony Havának 18 napjān [Msz; EMLt].

Boldogasszony-nap(ja) 1. gyertyaszentelő Bol- dogasszony-nap; purificatio Mariae (febr. 2); In- trarea în biserică; Mariā Lichtmeß. 1557: az el mwlt purificatio Bodog azzon nap uthan walo wasarnapon^a [Somlyó Sz; WLt. — ^aFebr. 7.]

2. vmelyik Mária-űnnep, talān Mária menny- bemenetelėnek űnnepė: Nagyboldogasszony napja (aug. 15); Sfinta Maria; Mariā Himmelfahrt, Himmelfahrtstag. 1578: az ozlas keoszeotteok ne(m) lehele bodogh azon' nappan [M.fráta K; SLt S. 20]. 1584: az Azzonnak Bodogh Azzony Napigh volt zabad a' hazban lakny [Kv; TJk

4/1. 318]. 1589 Az Keo halmi Zaznak fazekas Sandornak az Allmosi Márton fia ellen Andras ellen Illien teorwenie leott hogj ha Bodogh azonj napigh megh ne(m) elegitene az fr 4 tehát azuta(n) fazekas Sandornak egas keresetin tudnyillik fr. 8 maradgion [UzszT]. 1591 (Az alperesek) Anno 1590 eztendeoben bodog azzoni nap taúat einek cien-dessegeben valahonnan valo golattiokban (!) mentek nemes iozagomra es louaimra [i.h. 36/67].

Míg az 1. alá vont adalék esetében biztosan meghatározható, a 2. alatt közölt kijegyzésekkel kapcsolatban pontosan nem határozható meg, hogy milyen Mária-ünnepről a tisztulásról (febr. 2), a bemutatásról (nov. 21), a fogantatásról (dec. 8) vagy esetleg – kevésbé valószínű – Gyümölcsoltó Boldogasszony napjáról (annuntiatio Mariae: márc. 25) van-e szó. Ez – ha lehetséges – eseténként a levéltári darab keltzéséhez igazodva, illetőleg a szövegkörnyezet figyelembe vételével – döntendő el.

boldogfalvi a Boldogfalva (Kő- v. Óralja- H) tn -i képzős alakja; din Boldogfalva, din Sintámária-Orlea sau Sintámária de Piatra; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Boldogfalva. Szín. 1586: Boldogfalwy Janos Boldogfalwy mihaly Hunyadwarmegyenek vice Ispania, Boldogfalwy Pal azon Varmegyenek szolga Byraya [IB VI. 225/16].

boldogít 1. boldoggá tesz; a ferici; beglücken. 1595: Meg eskettek azért eghez Zaz emberwl feienkent eo kgmek varosul, Az Articulusban ex-primalt es eleikben Irwa Adot Forma Iur(a)-m(en)ti zarent, kerwe(n) az Vristent hogy mind eleit es veghet eo Zent felseghe Bodogicha [Kv; TanJk I/1. 255]. 1791: Hallyuk ertyük boldogitsa Isten fel tett szándékába, mivel nekünk semmi ellenünk nintsen az Détéi Sándor Uram Nemességének meg erősítése [Sámson Sz; Borb. II. Juhász István falusbírónak a nevezettek nemesség-igazolási perében a falu részére szóló ítélt ügyében tett válasza].

2. szerencsétlen, szerencsés végre vezérel; a ajuta/sprijini; beglücken, zum Siege verhelfen. 1659: melly szinesse(n) igyekeztük az kegték romlasara fel gerjedet fenies Portat ez hazához meg engeztelni, es mint boldogtotta Jsten munkankot maga az dolog lehet bizonyosagh [UzszT 23 fej.]. 1676: ha Isten dolgomot bodogítja s az portussi^a Inspectoragh kezeneben(n) jön [Gyf; Told. Ia. – ^aMarosportus (AF), egykor fontos révhely]. 1678/1683: Basta maganak akarva(n) tartanj az Erdelj feiedelemreget, sok roz dolgokat követet szegeni hazankban s nemzetünken, melj mia Is(te)n nemis boldogította dolgat [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1690: már az ő Felsege fegyverét I(ste)n kiváltkepe(n) boldogította győzedelmét es birodalmát egj nehany országok(na)k bé hodoltatásával messzre Török Országba(n) ki terjesztette [Törzs fej-i utasítás Bethlen Sámuel számára].

boldogítás boldoggá tétel; fericire; Beglückung. 1792 Hazánk boldogítása, és Törvényes Szabadsága ellen valo akármely Projectumokb(an) hogy meg egyezzenek ezennel el tiltatnak [EMLT].

1859 Mivel azon sum(m)átskát el költöttem, a többi említet vagyonkáimot Butyka Roza gazdaszszanyomnak és gyermekei nevel-tésekre, és boldogításakra szánam, és rendelem örökre [Kv Végr.].

boldogodik boldogul; a progressa, a se pricipsi; vorwärtskommen. 1752: keves fizetéssel, s hogy mégis ne háritsan, soha nem hiszem boldogad-gyunk [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

boldogság fericire; Seligkeit. 1593 az Isten mind ezen ez vilagon valo életben testi es lelki iokkal megh algia, az mas vilagon penigh az eoreok bodogsagott aggia Isten nekiek [KP Kemény László végr.]. 1859: átkozott ember az, ki az én vele^a való boldogságomat meg zavarni igyekezik [Szu; Pf. – ^aTi. a levélfrónak a feleségével való boldog életét].

boldogságos (nagyon) boldog; foarte fericit; sehr glücklich. 1617/1618 kivanünk az Minden-hato Istenteől Naghodnak minden iokat es bo-dogsagos hozzu eletet megh adatni [JHbK XII/6].

boldogtalan I. mn 1. szerencsétlen, nyomorú-ságos; nefericit; unglücklich. 1670 ha ez mostani boldogtalan üdeobe(n), az Szinyei embereknek Szinyebol^a, lako helyekbeol ki kel keoltozni, hogy az Pogansagh miat ott megl nem lakhatnak, tehát Kis Jenőn Doboka varmegyebe(n) adok helyet nekiek [Born. V. 30. – ^aRadákszinye SzD]. 1678/1683: ez vilagh boldogtalan, es alhatatlan voltat igen szemetek előt viselljetek [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1692: Martius 18 Jöttek az vrak Szebenbe gyűlésre ... Ezen boldog-talan gyűlésben igérték meg az magunk vallása emberei^a az kolozsvári óvárbeli templomot az pápistáknak [IIAMN 330. – ^aA ref-ok]. 1703: Gyulai Boldisár Deák(na)k Remekét be vette az becsületes Czéh, Mivel hogy fogyatkozás nélkül nem találtatott az mostani boldogtalan idő-höz képest büntetett ad f 5 öt forintra [Kv; ÖJk]. 1705: hidunknak . építésére ez boldog-tala(n) időnek mostohasága miatt elégtelenek vagjunk [Dés; Jk]. 1707: En ezt a boldogtalan czárát az én nagy sarummal már egy héttül fogva nyomom [Klokotis H; KaLt Körtvélyesi János Korda Zsuzsánnához]. 1715/1716: Ebben a' boldogtalan időbenn, Sohol Semmiféle marhám meg nem maradt, az Kurutz Atyafiak mind el hajtották [Nsz; Berz. 17a]. 1716: láttam . . . hogj vérrel elég vizellet, es igen nyomoru boldog-talan volt [Nagyida K; Told. 22]. 1729: meg gondolván Geréb István uram az ő kigyel-me Felesége nevetlen árva s boldogtalan álla-potjától fogva egész ki házossittásáig tött Sok rendbéli Istenes Patrociniumát ... kötő es adá örökösn Cserében Czegezi Wass Daniel uram(na)k . . . Kolosvár Várossában levő Ház és ahoz valo kert és Majorbéli részt [Császári SzD; Wass 15]. 1736: mint boldogtalan szegény Arvát ... sokszor

fenyegetett [Dés; Jk]. 1782: Liber Báro, és Gyeneralis Branyicskai Josika Joseff Ur ... meg emlékeztén ez boldog, és boldogtalan örökkevalóság közzé helyeztetett, kitsiny Punktumotskánok az az ennek az Eletnek bizontalan voltáról ... Testamentomot tett [Kv; JHb V/9]. 1790: Die 27a May ezen boldogtalan árvák Pénze egészszén ki ment. Nagy Adám ő kglme én előttem ki fizette [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4]. 1807: egy Boldogtalan Czigannak — 48 [Cserei Heléna jk 100a]. 1818: nem átollya a' boldagtalan, és bigot Papista azt hinni [M.fráta K; KLev.].

2. ügyefogyott, félkegyelmű; netot, nătng; unbeholfen, einfältig. 1730: a midőn halva szülte volna különbenniss boldogtalan lévén gyarló erőtelenségűl vetette halva az Sárban(an) [Dés; Jk]. 1740: Néhai Médre Lazár Grozáv nevű fia .. boldogtalan lévén imitt amott a falub(an) elődik [Borzás H; Ks 89 Inv. 85]. 1769: csak szem szurásból haszontalan vagy Gyermekek vagy fél eszü boldogtalan embereket küldet [K; Told. 3a]. 1777: a kiseb legény Ferencz is oly boldogtalan hogy sohas más tartása nélkül el nem élhet, azért az középső fiu Mihály fel vállala az Atyának és Anyának és azon boldogtalan őcsinek hol-tig való tartásokat [Malomfva MT; Ben.]. 1801: a Nehai Teleki Sandor Ur ő Nagysága, egy Duda Gligori boldogtalan Jobbágya .. arra a helyre Juh kasarakat tsinált, de Juhai Nem lévén szegénysége miatt, ily szoval kiáltozott, No ti őrdögök hozzatok Juhakat mert jo kasarat tsináltom [F.szócs SzD; TKI]. 1802: (Eltemettetett) Körös-fői Istvánné boldogtalan Leánya [Gyalu K; RAk 141]. 1823: egy boldogtalan szolgáalom lévén ezis Sirva jöt haza, azt mondván: hogy Csernátóni Sámuel rayta az Ecclesia berkibe erőszakot tett [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 68/827-hez].

II. fn ügyefogyott, félkegyelmű (személy); netot, nătng; Linkshänder, Einfaltspinsel, Unbeholfene(r). 1776: Szekere Mihály fél eszü boldogtalan haz tartásra nem Capax, most is bujdosoban vagyon [Bujtor H; Szer.]. 1845: Megholt Bálint Pílu* (egy boldogtalan :) [Bh; RHAk 62. — *Az Ilona név becealakja].

boldogtalanság 1. szerencsétlenség, szerencsétlen körülmények; nenorocire; Unglück. 1666/1701: Mivel pedig azt hozván magával az boldogtalanság, hogy eddigis külső Nemes Atyánkfiai soka(n) mentenek Colosvárra, pro refugio, ennekutánna is kétség nélkül sokan fognak telepedni, lehetetlenség hogy azoknak ne történnyék azon városban(an) valakikkel pőri [KvLt Fasc. I/188 egy-i végzés]. 1678/1683: mint az ut melle vetet borsó mindentől saggattatik, igi az boldogtalansagra intat ember magával alabvaloktolis megh vettetik, s ellenő (!) töröknek, s, hakiknek az előt vetet, saioik nilik [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. együgyűség, ügyefogyottság; prostie, ineptie; Unbeholfenheit, Einfalt. 1764: ha nem nézném a Kgyd boldogtalanságát azan ujját a kivel irta

azan hamis passust nevem alatt el vágatnám törvény szerint [Erdőcsinád MT; Told. 44/45]. 1774: Férjem boldogtalanságára nézve ha tovább élne-is Házunk és kedves Gyermekeink mely nagy tehetetlenségre 's boldogtalan állapotra jutnának, különös Gyámolok, Tutorok és Curatorok nélkül [Kozárvár SzD; i.h. 23]. 1781: a' Dézmával úgy defraudált volt Tunus Adám, hogy a' Dézmálo helyet el kerülte, en is hogy észre vettem pirongattam, reménkedni kezdtem nékem, hogy meg ne mondanám Tisztarto Vramnak, nézven én is boldogtalanságát, tsak el halgattam [Vingárd AF; Mk 34].

3. kb. nyomorúság; stare miserabilă, miserie; Elendigkeit. 1801: Furujás Persi, tsupa lázári boldogtalanságok és férgek között meg holt [Gyalu K; RAk 140].

boldogtalanul ügyefogyottan, félkegyelműen; netot, nătng; unbeholfen, unglücklich. 1716: az mely férfinak olyan boldogtalanul vagyon dolga, az nem lehet olyan állapottyában afféle dologra* alkalmas [Nagyida K; Told. 22. *Ti. nemzésre].

boldogul 1. boldogan; fericit; glücklich. 1571: tarczya megh az vr isten tw k: mynden Jowaynal sok ideig Bodogul [BesztLt 42/1571 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i tanácshoz]. 1577: Istén tarczja megh nagiságodot mint kegielmes wrunkot minden Jo szerenczienuel nagi sok esztendeig boldogul [UsztT] | Jsten Nagysagodath sokkaigh bodogul megh Tarchia [Mezőszopor K; SLt Y. 19]. 1589: Az Vr Istén Ngdat tarczja megh bodogul ez zegin orzaghnak otalmara [Dés; DLt 226]. 1597: Az vr Istén eltesseh, es Tarczja megh felsegedet Bodogul [Néma/Kozárvár SzD; SLt BC. 6]. 1608: Tarchya megh az Vrsten Nagodat egesegeben bekessegeben sok eztendeiglen bodogul [Muzsna U; TSb 21]. 1610: Istenteol eő zent Felsegeteől Felsegednek minden iokot es Zerenclies hozzu eletet keuanuuk megh adatnj bodogul [Gysz; Törzs] | Tarczja megh Istén kgteket minden Jounaiba(n) bodogul [Dés; DLt 320] | Istén Eltesse te felsegedeth tarczja megh mind lelky es testy iokal Bodogul [Ákosfva MT; Told. 1631: Istén tarchya megh Naghd(a)t es tü kegltk(e)t nagy Jo Eghesseghbe(n) nagy bodogul [Póka MT; Bál. 82]. 1640: Ist(e)ntől minden jokat io Egesseget keuanok megh adatnj, bodogul io szerenczesen [Kézdisztlélek Hsz; BLt]. 1651: ezek uta(n) Jsten tartsa megh kegmteteket sok ezten-deigh bodogul minde(n) keduesiuel Ara(ny)as szekben Várfaluá(n) lako Czipkés Istua(n) es Rakoson lako Gergelfi Andras Nemes szemeliek kgl(te)k(ne)k szeretettel szolgál(na)k [Borb. I].

2. Szokványosan kegyeletes nyil-ban: 1621: az Isténben boldogul el nyugot Gelljen Imrehne Kalacsuteo Cata azzon [Kv; RDL I. 13]. 1680: I(ste)nb(en) boldagul el nyugutt V(árad) Borbellj Pet(er) Ur(am) [Ne; DE 2]. 1828: Isténben boldogul el nyugadt Férjem [Martonfva Hsz; Bet. 1].

3. szerencsésen; norocos; glücklich. 1589/XVII. sz. eleje: az teőrüennek erele es sulyosaga nelkwl, az büntetésnekis felelme nelkwl, az emberek bekeseges állapotban semmikeppen boldogul megh nem maradhatnak [Kv; KvLt Céhir. II KőmCART. 13]. 1603: eő Naga olly gondvisellessel lehessen, k] ... my magunknak boldogul valo megh marada-sunkra lehessen [Kv; Tan]k I/1. 445].

boldogul² rendsz tagadó értelmű nyil-ban kb. sikerrel végez vmit; a reusi, a o scoate la capăt cu; sich durchbringen, fortkommen. 1751: az Sz: Demeteri Józsaágban igen vékonyan boldogulánk^a az időnek kemény volta miatt [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev. — *Szüiretelésre von.].

boldogulás érvényesülés, sikeres életfolytatás; reusitá, esire din greutăți materiale; Gedeihen, Fortkommen. 1800 Anno p(rae)terito 1793 igen Nagyan valo meg pusztulásamnak Eszten-dejében, hogy felettébb szorongattattam a Contributium meg fizetéséért, nem volt semmi felalá-hato remedium, mely által boldogulásomat lát-hattam volna [Mv; MvLev. Bán György kezé-vel].

boldogult elhunyt, megboldogult; ráposat, adormit; selig. 1854: minden fölkelhető portékáim-on kívül, levén még olyan pénzem is kamatra kiadva, melyet se boldogult Szülőimtől se vér-ségi uton nem örökölttem, hanem takarékos-ságom által magam gyűjtöttem 's szereztem [Kv; Végr.].

boléta cédula, biléta; билет; Billet, Zettel. 1791 olá országban az harmintzadi vámban esni szo-kott excessusoknak el törlésire nézve valamely Nyomatott cédulát vagyis Boletát adadni parantsolt légyen [Dés; DLT]. 1822: a' Déés Aknai Királyi Sós Tisztségtől a' Sáros Berkeszi^a Apro Sós Distractionak meg hagyatott az: lo Hogy a' visitatio alkalmatosságával a' Dés Aknai Kir. Sós Kamara Ispány Berenyi Emánuel Ur által, itten a' Berkeszi Distractionál hagyatott ujj Bollétakrol Hiteles Jegyzés vitessen vég-ben, mely Legitimatio gyanánt fog Szolgálni ... olly meg hagyással hagyattak a' ki osztás végett a' Bolléták; hogy a' kinek vagy is a' mely Con-scriptus Lakosnak Sobeli Competentiája kiment, bé irodván elebbi Bollétája, második izben is ki veheti: és elebbeni Bollétájáról Competentiája az ujj Bollétára le irattasson, és kiadattasson; mig a' jövő másod rendbeli Conscriptio elé követ-keze [RLt S. Pataki Mihály és Katona Sigmond aprósó-áruló biztos ut. — *Sárosmagyarberkesz Szt].

boléta-kiosztás cédula/biléta-szétosztás; distri-buirea билетelor; Billetverteilung. 1822: a' kinek a' Conscriptio után Boléta nem jutott; — vagj nemis Conscriptáltatott — vagy pedig azután kezdett külön házat tartani, gazdáskodni — avagy azután Házasodott, s addig is mással lakott, most

pedig külön lako ujj gazda az illyeneknek olly modalitással hagyatott meg az Bolléta ki osztás ... Hogy az ezen S. Berkeszi^a Districtiohoz tartozo 13 Helységbeli Hiteles Notáriusok által a szerént Testificaltassanak mely szerént fide mediante Testificalván a ki adando ujj Bollé-tára a szerént irodjon fel az Testimonium, mint fellyebb irva van [RLt S. Pataki Mihály és Katona Sigmond aprósó-áruló biztos ut. — *Sárosmagyar-berkesz Szt]. — L. még *boléta* al.

bolgár 1. bulgár; bulgar; Bulgare. 1570: mykor zekely petert Buza Arrayert megh fogtak volt, ... Ew veotte volt ky kezessen az Biroktwl, es Bwday Tamastul veottek volt egy pohárt fl. 18, kywel az Bolgart megh Elegitettek kynek Zekely peter adossa maradot volt [Kv; TJK III/2. 15].

2. falusi esküdt; jurat comunal; Gemeinde-geschworene. 1765: En Mardsinán Joun hogy falusi Biro voltam Ompoiczán ... akkor mellet-tem lévő Bolgárok vagy is Esküttek voltanak ezen véllem édggyütt fateáló Puro Ivásk, és Gligor Petru [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall.].

Vajon a címszóbeli szó e jelentésben nem a *polgár* 'városi sáfár-polgár' (számadó gondnok) zöngésült változata?

Szn. 1611 Prouidus Joannes Bolgar Mercator [Kv; PolgK 121].

bolgárországi Bulgáriából való; din Bulgaria; aus Bulgarien. 1590: 15 Aprilis Adatot Byro vram egy Rabnak vrunk Leuelle volt nalla. volt Bolgar orzagy f — d 12 [Kv; Szám. 4/XXI. 21].

bolha 1. Pulex irritans; purice; Floh. 1585 Az Ersebet penig be Mene egiedwl az zobaba maga en kerem vala, hogy it kwn velem hallion, De eő Azt monda hogj Az Bolhaktol it kwn Nem Niúghatik [Kv; TJK IV/1. 451]. 1796: Burjänné azért hogy a balhák ne tsipjék, ki kívánczozatt a Komja Urához a Csűrbe [Aggm. B. 15].

Szn. 1730: Balha alias Bagasi János nevű Rabb jobbágja [M.régen MT; Ks 4]. 1796: Neo- Rus-tica Rebeca Balha [Aggm. B. 15].

2. földi bolha; purice de pământ; Erdfloh. 1662: zab vetes vagio(n) Cub. minor. 20 ket helye(n) de az balha rea eset nem sok remenseg vagio(n) hozza [Bábolna SzD; UtI]. 1702: az zabokot igen el vesztegette az bolha [Mirkvásár NK Ap. 5 Szabó Ferenc Apor Péterhez]. 1715: az kaulefioli Szépen ki kelvén a bolha által ell veszet [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1716: Az Tavaszi árpátt, és Zabot a bolha kezdette vesztegetni [O.csesztve AF; Ks 96 ua.]. 1732: a Tavaszi, vetés léhas Szokott lenni, az Árpa és zabis ritkán terem, mert azt az bolha el vesztegeti [Kóród KK; Ks 12. I]. 1760: A szó-kefalvi^a határban a' bolha mián semmi sem termet [Ks 71. 52. Szám. — *KK]. 1765: Az Csoráról küldet s el Vettet Magrol (!) az Balhák miatt Semmi Sem termet [Nagybarcsa H; Ks]. 1787: a Benczentzi^a határon a bolha minden Zabokat el vesztegetett [BK Bara Ferenc tt lev.

— *H]. 1792: Mult héten A. Arpási határon vettem 100 véka zabot éppen hold fogytán, némelyek úgy tartják hogy az ollyant a' Bolha nem rontya, Ujságra nem vettem hanem már ezután többet is vettek [Sztrézakercsesora F; TL Wessényi Dániel jószágig. Teleki Józsefhez]. 1797: a kertész eléggé igyekezett s uteltett vala kaposztat is eleget, de a balha mind el emésztette [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. 1800: a Bolha a Határt el károsította azt [Petek U; Hr]. 1817 Az Zabot többire volt mondják, hogy a Balha nagyon meg vesztegette, es olyan apro, hogy sok meg aratatlan [Oroszfalu MT; TLt 1470 Hegyesi István szb aláírásával].

3. bolhagyöngy (aprószemű gyöngy); märkele
márunte; eine Art kleine Perle. 1716 Egi rend
96 szemből allo Orientalis gyöngy nyakra való
Ugyan más hat rend nyakra való hat rend fekete
bálhával főzött egy pár kézre valóval együtt
[Wass 11]. 1719: Egy kony (1) a kerületre való
Tenger szüu, borza bel pántlikára fuzet fejez gjöngy
bálhával, és egy szem clarissal elegi [Wass 11 Wass
Dániel sk lelt. - a Konty?].

bolhaesípés bolhamarás; piščătură de purice; Flohbiß. 1876: 200 frtal ki-fizeti, melyet csak annyinak tart, mint egy Balha csipést [Dés; DLt 99].

bolha-ette földi bolha pusztította; ros de purice de pământ; von Erdfloh gefressen. 1712: Major-ság és Dézma Zabot bolha ettét percipiált(am) Gelim: 49 Ma. 3 [Vámosgálfya KK: UtI].

bolhafa ? olajütő-ék; pana prese! de ulei; Balkenteil der Ölprese. 1679: Olaj Sajtojához való Balha fa nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 72].

A bizonytalan jelentésre l. MTsz *bolha* 1. al.

bolhagyöngy aprószemű gyöngyfajta; märkele
márunte; eine Art kleinkörnige Perle. 1716: Egj
csomóban kötte bolha gyöngj [Beszt.; Told.
8]. 1768: Balha gyöngyel rakot nyak szorító 1
[Mezősztygyörgy K; Ks 23 XXIIb]. 1788: Bolha
gyöngyvel tsínált fekete főkötő | Mindenféle satiros
színű nagyobb és aprobh, fejér és fekete kása
gyöngyök egy iskatulába, fekete Szalma gyöngy
8 Loth, egy tsomoba ismét apro és nagyobb Bolha
Gyöngv Skatulávástól [Mv; Tsb 47].

bolhagyöngyös bolhagyönggyel díszített/rakott ;
impodobit cu mărgele mărunte ; mit einer Art
kleiner Perle geschmückt. 1788: Külömb külömb
féle fekete gyöngyös kézre valok, fekete bolha
gyöngyös kézre valok, nyak szorító, és egy pár
fulbe való, egy tsomoba [Kv: TSb 47].

bolhaszin sötétbarna; brun (maro) inchis; dunkelbraun. 1701 Egy Bolha Szin Német Kaput [Mv; Told. 9a]. 1789: Egy bolha szín lájbli fél viseltes ... Egy bolha szín selem Parapli [LLT]. 1791: Bolha szín Sellyem Kötő [DLT liv. nyomt.].

1793: Bolhaszin teve szőr materia kaput és Láj-
bel nyári paszomantos [TL Conscr.]. 1797: 7 1/2
sing balha szín krádlí [Mv; Bál. 71]. 1804: Edgy
fejer Batiz férsing Balha szín Tafota Kirfiklistöl
(1) édygutt [M.köblos SzD; RLt Mohai Farkas
hozomány-elismervényéből]. 1805/1808: Szentmar-
jai Juliannára tett költségeim .. egy pár bolha,
más pár Zöld szín paputsért adtam rft. 3 x 24
[RLt]. 1807/1818: 6 Sing Bolhaszin pántlika [Mv;
Told.]. 1811 Bolha szín Creditor Viganó [Mv;
L.Lt]. 1823: Balhaszin Taffota Iberok [LLt Csáky-
per 601. L. 1].

bolhaszínű sötétbarna; brun (maro) inchis; dunkelbraun. 1798: Volt egy Balha színű fel viselténél több, szőr Materia Roka torokkal premeztett 's Mállal bértelt asszany ember Bunda Mojette [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy. lelt.]. 1799: Egy bolha színű patyolat, arannyal, és színes virágokkal kivarva [Kelementelke MT; Llt].

bolhaszökés-varrás népi varrásfajta; un fel de cusătură populară; eine völkische Naht(art). 1803: gyapot gyolts, ket széljéből, a' közepein úgy nevezetett bolha szökés varrással égyben foglalt, és egészen széles Toth Tispkével környül vétett: tett szép nagy Abrosz [Dombó KK; UnVjk 56].

E varrásfajtaival ma Mákófalván (K) a vállfő is széleit varrják össze [Nagy Jenő közlése].

bolház(ik) bolhászkodik; a se pureca; sich
(ab)flöhen. 1573: az zolgalo leany Bezelette neky
hogi. Az azzonya ... az Bolbta kwite ger-
mekyhez, Eo otth bolhazot de Nem twtta hogi
az legienek ot legenek, hanem Masnap kezdy (?)
Newetny vele az legienek hogy eokis voltak (157?)
[Kv; TjK III/3. 57–8]. 1584: Delkor fele az
leany fel mene az Zeoleobe es utanna Mene fer-
kelj Miklosis, fel ora mulwa Ala Jeowe es monda
Im az Curwafy kabalat Mezitele(n) talala(m) hogy
Balhaz vala es Minden zerzamat meeg az Ecce-
yetis iol lattam [Kv; TjK 4/1. 226].

bolton l. vallon

bolond I. mn 1. elmebajos; nebun; narr. 1582
Keouari Jacob witte az Bolond azzontt egi louon
Aytomban fizettem f — d 12 [Kv; Szám. 3]
VIII. 12]. 1588: Tot Jacob vitte az Bolond
Azzont a ky az piacon Jar wolt zelle 2 Louon
Azzony falwara attam d. 32 [Kv; i.h.
4/III. 47]. 1596: Egi zegeny balond Azzonnak
Jlona newnek attünk Jsten newb(en) (!) f — d 20
[Kv; i.h. 7/II. 16]. 1600: zegeny Boytos Boldisar
igen bolond vala ... mind zegeny Kadar Janos
tartata ..., eo temettette elys tiztesegesen [Kv.
Ttk VI/1. 468].

Tjk VI/1. 468].
 2. esztelek, hibbant; smintit; überschnappt.
 törich. 1575: Mond Istwan deak ely zeoket az
 Bolond Bestie kwrwafy, Nem Mer Haza leony.
 Mert az felesege kwrwaya leot [Kv; Tjk III/3.
 97]. 1598/1614: Jósika István ... egy bolond

ifju kevés cancellarius vala [Mv; BTN 43]. 1600/1614: az erdélyi bolond urak addig praktikalának, hogy ismét elszakadának német császártól [Mv; BTN 47]. 1640: Erebin András fassus est. Mint bolondnak bolond szavát én nem tudom felírni [Mv; MvLt 291. 233a–251a átirásban]. 1752: az is bolond volt a' ki Fő Ispánnak tette [WLT].

Sz. XVIII. sz.: mindennek a bolond Eszteni-dőt ki kell tölteni [EMLT].

3. makrancos, csökönyös; indárátnic; widerspenstig. 1780: Itten nagyon hírdettek hogy Ngodat egy bolond lo el hanta [Baca SzD; TSB 24].

4. dtv kb. idomtalan, istentelen; diform; unförmig. 1754: Cire onul egy nagy bolond görtsös bottal ugy hozzá tsapa Jánk Juhonhaz ugy üti föbe az lovat hogy mingyárt segre esék [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.].

II. fn 1. elmebajos személy; nebun; Narr. 1587: Baranyay Palnenak kuldusnak relax(al)tunk f 1/25. Lakatos Gergelnek zegeny bolondnak relationaltunk . f 2/50 [Kv; Szám. 3/XXXI. 7].

2. esztelen (személy); om smintit; Tor. 1597 ieowe hozza(m) az azzony monda zomzed vram miért adz tanachot az thót bestie kurwafiagebnak ha latod hagi bolond [Kv; Tjk VI/1. 72]. 1632 Nemely nap Kolosuaratt letében kd szamoskeözy mihaly deaktul izente uala hagi en chiak ugi mint egi szasznak izennek kk. Mostani irasaban ezzel teobbiti hagi mint bolondnak ugi irok kk

En Vram soha kdét affeleknek nem tartottam, hanem bechiuletess fő emberek keziben szamlaltam kdét mindenkor [Kv; Ks 41. D. 21 Ladislaus Bornemisza lev.]. 1640 Erebin András . fassus est. Mint bolondnak bolond szavát én nem tudom felírni [Mv; MvLt 291. 233a–251a átirásban]. 1765 Confrontator Commissarius uraimék ezeket szóval nem kérték, de ugy viselték eö kegyelmekis magokot, hogy a bolondis által látta volna, hogy ajándékot kívánnak [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 257].

3. veszekedett eszü személy; om ticnit; Zank-süchtige(r). 1631 Hallotta(m) Istuan Deaktol hogy monta hogy en maga(m) nem banto(m), More Laszlot, de egy korban talalkoznak oly bolondok, hogy eshetik valami rayta miattok, hogy igy veszekedik velem [Abrudbánya; Törzs].

4. (udvari) bolond, mulattató; bufon, mäsčaria; (Hof) Narr. 1673: Az kötelen járo Törökök Bolond-gyanak s szolgaja(na)k attam f 2// [Uti]. 1675: adtam . Saul(nak) Teleki Ur(am) bolondgyának Két ing massát^a ment reá hat sing [Uti. — ^aOlv. masszát ?]. 1770: Szekely Mihály Uram öklme mikor megitasodik sem céh mester-től, sem öregmestertársaitól semmi dependentiát nem tartott s nem tart . esküdt, káromkod:tt ezt is mondván „Hadjatok békét, hadd légyen a Cének egy, bolongya is!” [Df'az. 28]. 1831 Egyed László sok haszontalan beszédű és tseledetű ember volt Tolvajnak meg szídták, senkit érte meg nem perelt — a' Tiszt Urak-na)k bolondja volt [Szenterzsébet U; Borb. II].

5. 1586: Biro vramhoz talalkozot vala egi eszes Bolond az ki haidw Tanchiot Jarattat vala lovauat, hagi meg nem menekedhetek eo kgme teolle kellet nekie adnom egj Cziszmar — /50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 41].

6. balek; gágautá; Tölpel. 1737: meg-haraguván . erőss hittel meg-eskütt, hogj többé a Nms Városnak se szó szállója, se bolondja nem leszsz, és leis ült . kevés idő mulva fel-költ, és azonn szöszöllői Officiunáb(an) fungált [Dés; Jk].

7. esztelenség, oktalanság; prostie, nonsens; Unsinn, Narrheit. Szék: ~ot csinál. 1599: ki jüue az Nyirő Legeny az Mühelyből monda; bolond bestye, bezeg sok bolondot czynalz [Kv; Tjk VI/1. 384] * ~ot követ el. 1854: Az Emberek sok bolondot szoktak el követni, de annál bolondabbat alig lehet, mint a költséges temetés; ugyan azért meg tiltom, hogy affele oknelkült valo selyem párnák, selyem pántlikák, drága szemfedel draga furnirozott koporso s több efféle sokba kerülő bolondságok telyességgel ne légyenek [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.].

bolondbúza? anyarozs; corn de secară; Korn-brand, Mutterkorn. 1807: El-tsépelvén Gabonáját, vizsgállya-meg, a' mag között nintsen-e Bolond-búza? ha léssen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztítsa-ki, melyet mosás által-is meg-tehet, leg-bizonyosabb tisztítás mind azonáltal a Sze-melés [DLt 73 hiv. nyomt.].

bolondító? beléndek; mäsclariță; Bilsenkraut. 1644: elegh niüues volt az szegeni Aszony ugian kifolt aloa . Sos kapozta leuelet raggatuk aztis monda szegeny hagi huniort s bolonditot feöznek, aval mossak az sebett [Mv; MvLt 291. 421b].

bolondmiska-forma bolondos; caraghios, nebunatic; spaßig, verdreht. 1869: Node hagyom már ezeket mert eddig meg is untad, ámbár olyan bolond miska forma levél [Kv; Rf Pálffy Károly lev.].

bolondos 1. bolond, elmebajos; nebun, alienat; narr. 1600: Mikor en yde az Boithos Boldisar hazahoz ieotte(m) lakny az elseo felesége megholt volt az masik el hatta volt és ymar bolondos vala | Amikor Bojtos Boldisar ott lakott Kadar Janosnalis . minth ollyan Bolyokas ember sokzor ... zitkozodot tartasa feleol, igen bolondos vala zegenj mindeneket egy arant zidogatott | zolgalo azzony ember voltam Kadar Janosnal és hogy Boytos Boldisar bolondos volt az vtzara ky futot ablakokon be haygalt vram Kadar Janos meg fogta be vyttte az eomaga hazaba kybe Boytos lakot be rekeztette: etellel ytallal mind eo taplalta beosegessen meegh ewdeo keozbeys megh iart az eo abraha [Kv; Tjk VI/1. 418, 462, 468].

2. bolondoskodó; glumet, sugubät; schnurrig, spaßig. 1831: Egyed László hasztalan beszédű 's

tselekedetű ember volt, a' Környéknek bolondos Komája, ... fogadásból illetlen dolgokat tselekedet, masok Nadrágot adtak hogy azt botskorba járva viselye el még egy a' Templomba is el ment — illy bolondságaiért magamis sokszor meg piron-gattam [Szenterzsébet U; Borb. II id. Szakáts György (69) ns vall.].

bolondoskodás esztelenkedés; nebunie, neso-cotință; Unfug, Torheit. 1604/1614: Bocskai Ist-ván .. Noha azelőtt elég sok bolondoskodási lőnek, de végre annyi nyavalyái után észére jött vala, és interponálván magát török császár és német császár között, Erdély között is, békességet akara szerezni [Mv; BTN 53]. 1640: Erebin Andrásné Margit asszony ... fassa est ... Az Szövé Kata bolondoskodását hallottam, de egye-bet nem hallottam, s nem is tudok semmit az kit láttam volna [Mv; MvLt 291. 233a—351a átirás-ban l].

bolondoskodik 1. esztelenkedik, oktalankodik; a face prostii; Spaß treiben, Unfug treiben. 1584: Hallottam Zabo Catotol hogy lelek Curwazta fazakas boldisarnet, eztis monda: Eregy the Meny az kowachokhoz hoz vas zart, had Agyam megh Innia Az fatilla lelek kwrwanak ez fazakas-nenak, had bolondoskogyek velle de Nem tudom ha meg Attaye Innia Avagy Ne(m) az vargane Annia ... bor miatt Jo kedwew vala, S monda, No Nem Ad Zabo Istwa(n) ennekem a' Neg penzes borba(n) egy eytelt három penzen, Nem esmer meegh, meg esmertetem magamat velle ... Es a' leania meg zolita hogi Ne bolondoskodnek [Kv; TjK 4/1. 217, 276]. 1590: az zolgalo leaniais veleonk vala Marta az az Jstenert kerí vala hogy ne leoyeo(n) ne bolondoskodgial az hatalmas Jstenert [Szu; UszT]. 1612: Az brassaiak amaz istentelen Feyir Mihály után bolondoskodnak, nem akarván meghajlani [Meggyesfa MT; SzO VI, 35]. 1631: kardot ranta trefaba mindenik s özueczapkodanak s en monda(m) hogj ne bolon-doskodgjanak mert megh sertik egjmast [Mv; MvLt 290. 49b]. 1632: st gjarto Istua(n) ... az ladat levete az haz kezepin s el ruga, monda(m) neki hogj mit csenalsz s mit bolondoskodol mondek, s monda hogj jaj nem tudom, hozasd ki egyik louamat mert en el budosom ugimond s megh en monda(m) neki hogy miért mennel miért budos-nal hogy hadnad ide giermekidet [Mv; MvLt 290. 62b]. 1703: mikor az kardot ki vontuk akkoris intett munköt Istok, hogy mennyünk el ne Bolon-doskodgyunk mert ne(m) lesz(e)n jol dolgunk [Kv; Wass 7]. 1723: hallottam a Timofi házéba (l), hogy nagy hihogás kaczágas vagyon, én azt halván bé méntem az Timofi házában s piron-gattam ökök mit bolondoskodtok, kacagtok olyan rutul [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI]. 1745: Csímposjer Dávid ... ki jött az utzára, fel tekert puskával kérték hogy ne bolondoskodgjék tegye le a puskát [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1749: mondgya nekem Stomp Márton, ó bizony tsak el megyen valamerre, világot vészen az nya-

kában, erre mondák, az Istenért már öreg embe-rek mit bolondoskodnak; s Nemzetségeket hogy hagynák it [Hosszúaszó KK; EMLt]. 1798: Ne bolondoskadgyál Nyikulaj! mert ha eszed van láthatod, hogy ó tsak azért mérsekei ruddal az helyet, hogy a köztetek való egyenetlenséget meg irhassam az Uraknak, de nem azert hogy foglaljon [Nagykristolc (Nagykeresztes) SzD; JHb Bornem-isza Anna Mária lev.].

2. bolondozik; a face nebunii; Possen treiben. 1793: ottan vólt Katsóis, és a' N. Grof előtt szokása szerint komázott s bolondoskodott a' palotán [Koronka MT; Told.].

3. tréfálkozik; a glumi; spaßen. 1685: Mentünk az német követ Paulus Fredericus Mar de Marchiso eleiben. Voltam velle együtt vacsorán. Sokat bolondoskodék [TT 1889. 268 SzZsN]. 1716: ha az sogor Földvári Páll ne bolondoskodgjék es nyakon ne csapjan, megh ne(m) házasodom vala [Nagyida K; Told. 22].

bolondozik esztelenkedik, oktalankodik; a face prostii; Unfug treiben, Unsinn machen. 1745: Horgya Szimu, és János ... kérék, ne bolondozék tegye le a puskát, azonban meg futamodott, az emberekis utánna erőssön Szitkozodva [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.].

bolondság 1. vkinek bolond volta, elmebajos állapota; nebunie; Verrücktheit, Irrsinn. 1600: Cathalin Molnar Antalne ... fassa est Nyilwan es byzonyosson tudom Boythos Boldisarnak Bolondsagat [Kv; TjK VI/1. 462].

2. esztelenség, oktalanság; prostie, nonsens; Unsinn. 1620: Igy veszté a nagy kapitány avagy ugyan a fő generalis ember* magát, a maga vak-merő bolonságával, semminek állitván az ellen-séget [ETA I, 124 NSZF. — *Támpér generalis vakmerőn Pozsony falai alá ment s a várbeliek lelőtték]. 1629: ebtet senki nem ingerlette rea, hanem Czak maga bolondsagabol Czelekette [Mv; MvLt 290. 145b]. 1738: előbbeni Patensünkben tsak egj Clausulat vagy szot se hadgjanak magyarázatlan, s publicálatlan, hogy minden rend-ertse meg s tudhassa magát ahöz tartani, és bolond-ságból ne vétkezzék [Nsz; Borb. II gub.].

Sz. 1765: azt tudom hogy azon kísérő Legények semmi rosz véggel vagy szándékkal nem voltak. ha nem tsak Ifjuság bolonság kedvetek töltötték lövésekkel [F.gerend TA; KS Mart. Szabados (47) jöb vall.].

3. bolondoskodás, tréfálkodás; glumä; Spaß; haftigkeit. 1724: Itt egy vagyon elég mulatcság; bolondcság ment az farsangon veghez de én tsak meg vontam magamot ithon [Nsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1750 k.: a' feleségemnek ter-mészetét ha meg kell az Mlgos urnak vallanom, eö igen nyájas, tréfás, es batron sok féle bolond-ságot indito, s végben vivő Asszony, ugj hogi minden tartalék nélkül a kivel conversatioba ereszkedik, egész bátorsággal beszél és tréfálodik [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.]. 1831: Egyed

László hasztalan beszédű 's tselekedetű ember volt, a' Környéknek bolondos Komája, fogadásból illetlen dolgokat tselekedet, masok Nadragot adtak hogy azt borskorba járva viselye el — még ugy a' Templomba is el ment — illy bolondságaiért magamis sokszor meg pirongattam [Szent-erzsébet U; Borb. II id. Szakáts György (69) vall.].

Szn. 1843: Bolondság Gyuri Dadai Gyuri a' ki musikált [Dés; DLt 986].

4. esztelen/oktalan holmi; lucru inutil/fără rost; sinnlose Sache. **1854:** Az Emberek sok bolondot szoktak el követni, de annál bolondabbat alig lehet, mint a költéses temetés; ugyan azért meg tiltom, hogy affele oknelkült való selyem párnák, selyem pántlikák, drága szemfedel drága furnirozott koporpo s több effele sokba kerülő bolondságok teljességgel ne legyenek [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.].

bolondságos eszelős, elmebajos; nebun; närrisch, verrückt. **1767:** hallottam Beretzki Andrasne Sarasi Sara Aszszonytól sok bolondságos es esztelen beszedeit beszéllette | Bentser Palmé Kováts Margit Aszszonyt ugyan nem esmertem akkori időben sok bolondságos szava járását s maga viselésit hajtották itt mindenféle mindenűt [Demeferiva MT; Ks 20. XIV. 9].

bolondul esztelenül; nebunește; dumm, närrisch. **1703:** láttuk Bukócs Andrast aszt monda ... ő ütötte le az Csizsárt, mert Bolondul jött ránk, lám más nem jött ugy reánk [Kv; Wass 7]. **1819:** Örömmel értettük minyájoknak Jol léteket valaminde Rakosinenakis bolondul elintézet szándékát, csak jöjjen bátrón mert megmutatom en nekie hogy Jar az olyan nemes asz(sz)ony mind ő [Ádamos KK; Pk 3].

bolovány nagy kő; bolovan; großer Stein, Fels. **1800:** el mene a' Malom egy darabig a' Vizen, meg akadván a' Malom egy bolovánban mind addig ott állott, míg a Kődiek fel hozák magok Határookra [Benedekfva Sz; EMLt].

Hn. XIX. sz. köz.: a' Sziltól a' Bolovánnyoktól kezdve a' Péstyira felett az Ördögórán járó Bértzi ut [Bádok K; BHN 33].

bolt 1. boltozat, bolthajtás; boltä; Gewölbe. **1585:** 10 Octobr(is) Az boltozashoz keztenek attunk negy embernek a kik meszet kewertenek teglat es kewet hordotanak f 0 d 32 Az boltot hogy vakoltak harom embernek attunk f 0 d 24 [Kv; Szám. 3/XIV. 32]. **1589/XVII. sz. eleje:** Ez bolt czinaläs penigh igi legien, hagi mikor teörttenendik az eö Vranak oly miue, meliben boltozatnak kel lenni, tehát ha akarja az Legeny, aszt az boltozatot keöuesse megh az eö Vratol, az Vrais tartozzek nekie engedni az bolt czinalast. De illien rendel moddal, hagi az legeny Czeh mestereket es teöb tudos mestereketis behyon az helyre, az hol az boltot akarja mester Remekwl czinalni, egy elseöben az bolt czinalasnak modgiat, merteket, az Mesterek eleöt ki

Jegiezze. Ha penigh az boltot modgiakeppen ki nem tudgia Jegieezni, az Boltozatot neki meg ne engedgiek

De ha az kereszt boltnak modgiat, rendit, ki talalandgia io moddal Jegizeni igaz mertekben, állásban; Tehát megh engedgiek czinalni De ha az Boltban kár lenne, minden kárt az Legeny tartozzek nem az Ura, az miuelteto Gazdanak megh fizetni [Kv; KvLt Céhir. II KőmCart. 8—9]. **1652:** Ez konyhábol van ajto hely egy kis keskeny boltásos házra. Az botya nagy darabon beszakat az esö viz miat. Haja-zattya régi rosz [Görgény MT; Törzs]. **1692:** az én boltaimot Kgld az maga kőmivessivel rakassa es boltoztassa ugj, hogj had köszönhessem meg Kgld(ne)k [Kece TA; Ap. 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. **1716:** Ngtoz aszt parancsollya hogy az pusztá pinczet s az felette való hazat botoztassam meg de az kőmivések Aszt mongyak hogy nem lehet meg boltozni mivel hogy szelles az pincze az botya (!) fel vetődik az ablakok(na)k s ajtok(na)k majd felere [Szamosfva K; Ks 95 Bíró Márton lev.]. **1756:** az egész őszön, telen az esső mind keresztül ment az templomunkban az Sanctuarium botya meg ronlott erőssen [Mocs K; Ks 83]. **1807:** Pallér Lederer a Háznál semmit sem igazított, az az sem a boltot az áltán alatt, sem pedig a ház, és az Istálok fedelein, ugja a szekér szin fedelin sem azt monda Lederer, hogy azt azért nem igazította mivel nem kapott lenn mag olajat melly kívántatik a bolt-hajtáshoz [Kv; WLt Pap Sámuel lev.].

2. bolthajtásos helyiség; incápere boltitá; gewölbtter Raum. 1570: Es mjkor oda Menth volna talalta otth Heltay gaspart, Es ezt hallotta hogj Segeswary Damokos testamentom zerent ezeket hatta es zamlalta eleh felesegenek Az kys zobat az Botal egetembe, fl. 50 [Kv; Tjk III/2. 130c]. **1573:** egy Boltot is adott volt neky zeoch Balas kyben Marhaia tartotta [Kv; Tjk III/3. 92]. **1585:** az boltak felet hyazassa a wagy foldozasatol az legeneknek attunk f 0 d. 10 [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. **1597:** menenk Bornemizsa Thamas hazahoz aholot mondak hogy egy boltba volna megh marhaia karpitosnak [Kv; Tjk VI/1. 3]. **1614:** Az nagy Boltban az szegenyek lakhatnak Inkab hogy nem idegenek [Kv; Aggm. A. 83]. **1615:** Egj io Eöreög Niozolia az Eöreög boldba(n) es egj rosteljos kar zek f — d. 80 [Kv; RDL I. 97]. **1647:** az öreg Boltban be menven Ablakjaj jok [Marosillye H; VLt 55/5415]. **1650:** a megh nevezett hazak alat leuö mindenik bolt hazakott, Tudni illik az Eöreg ebedlő haz alatt leuö nagy Boltot es az mas külseo nagy boltot ... valasztá maganak Folti Ferencz [Folt H; BK sub 117]. **1669:** Ezen ebedlő Palotabol vagjon az iratos boltra nyilo fel szer ajto Az bolt oldalan fel verve eöth fogas Ezen boltbol az kamara szekre nyilo bellet ajto [Királyhalmá NK; Ks 67. 46. 24a]. **1732:** az hátulso botbanis két Mátrác [Kv; Ks Kornis Zsuzsánna lelt.]. **1744:** A nagy Udvarháznak egj resze szalmával jo moddal bé fedve, ugjmint három bött és egj Palota ... A Három bótnak Secessussa

bolt

fen áll; Bótt hajtási régen be szakadoztanak ruinában valók [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. 1776 Velem mind a' M. Groffne, mind a' Mlgs Kis Aszszony magokat a' bótba Velem rejtették, azok előtt, Kik a mátkaságra jöttek volt [Kóród KK; GyL]. 1812: a Groff velünk bé jött, az udvarban és én ott bé késértem a maga Házába az ugy nevezett Kis Boltba [Héderfája KK; IB].

3. (bolthajtásos) raktárszoba/kamra; magazie/camerá boltitá, depozit boltit; Kammer mit Gewölbe. 1608 Az Masik hatulso Boltban vagio(n) Buzának walo szűszek [Kv; RDL I. 83]. 1637/1639: Az belseo bolban (!) vagion egy Eoreogh vas lada f 16 d [Kv; i.h. 111]. 1647 Az megh irt eoregh hazbol megien egy boltra egy Uy boglaros zaros aito; Ez Boltnak vagion ket wueg ablaka Egy hoszu Aztal benne, es egy nehany rend polcz [M.királyfva KK; BK 48/16]. 1651 ada Zallagban . az elseo eoregh szobat, kamarastol Boltostol [Kv; Ks 90]. 1655: valami hitván kotsi szerszám az also boldtban f. 4 [Kv; RDL I. 29]. 1681/1748: a' Liszt tarto bolt | egy szegelet Bátya forma bolt | vagion egyszép bolt árnyékszékivel édgüitt [Balázsfa; KvAKt Mss. lat. 236]. 1685 e.: az első ház ... Ebből az más boltban nyílik hasonló jo záros ajto Melyben vadnak. Pistoly tokostol par Nro 2 Stucz tokostol Nro 1 Stucz tok nélkül Nro 1. Kü szegi pulhak Nro 1 [Borberek AF; MvRK Urb. 23]. 1696: Az Kegyes Bastyanak Közepső Bolt-yaban vagy (!) rudakon Foghagyma es veres hagyma es magyaro hagyma | Az Tisztarto haz mellet valo Boltnak az Ajtaja jo Uj vas sarkon es Hevedereken jaro [Bethlen SzD; BK]. 1724 Ezen házbul menván a' külső Boltban Ezen Boltbul nyílik egy ajtó a Budára [Koronka MT; Told. 29/12]. 1731 A Viragos Palotara nyilo Bothba minden nemű Szőnyegeket kilimeket, drága Bokállyokat, Kristály Űvegeket, Materiás és Bőrös székeket, Virgyinat, Hegedűket és egyéb Portékákat bészárván Ajtaját .. bé pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. 1734: Vagyon egy kőház, melybenis lakó ház kettő gerendás, egy konyhájával egy boltjával [Kv; Pk 6]. 1767: visgalljanak meg minden Rej-tekeket, Bótokat [Kük.; Ks 4 vk]. 1777: az első Szoba mellett volt egy Bolt is, vagy oldal ház [Dés; Ks 79 Dési ház pere 222] | azon Ház Kőből valo, ... állot két jo szobából azok mellett lévő két Oldal Házak, avagy Boltok [Dés; Ks 79. 25].

4. élésház; cāmara; Speisekammer. 1785: va-gyon egy bolt, vagy Kamara ház, melyben az Uraság a Culináréket azaz a Szalonnát, Lisztet és egyebeket szokott tartani [Kv; Born. XXIXb. 20/47 Kornis Krisztina conscr.]. 1810: tsináltas-son . a' régi lako ház helyéb(en) akkora házat kőből a milyen most van alatta pedig jo bolt hajtásos pintzét a' régi gabonás helyiben egy jo gabonást edjik felől légyen egy szalonnás bolt a gabonás mellett [Héderfája KK; IB]. 1816: A' Faluba egy Fogado Ház, a hol a' házan kívül van egy Bót, konyha, és egy kis Pintze Téglából [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/8]. 1825: A bolt

vagyis Költseges Kamra ... jobb kézre esik melybe a bémenetel egy régi párkányos vastag vas záru ajton vagjon [Papolc Hsz; Szentkés Consr. 152 Henter-juss udvarház].

5. áruló/üzlethelyiség; právália; Laden. 1572: zabo gasparnetwl hallota hogi az myt varrot eo hordozta Boltokra ely atta es vgy elt [Kv; Tjk III/3 42a]. 1573: egi Nap estwe fele volt hogi Immar az teob boltosok hazais Mentenek volt. Bois akar haza Meny ky Ieo boltiabol hogi az fekete ponwat leh venne az ablak feleol, tekint az Mellette valo Bolt aytaiara kybe gergel deakne Arwlt [Kv; i.h. 154—5]. 1580: Az idege(n) neo-telennek penig senkinek szabad ne legien keres-kedny vagi boltot nythny se egieb arant keres-kedny [Kv; Tanjk V/3 210a]. 1584: Wosarnapon vagy egieb Nagy Innep Napokon, Boltthiat senky Nylwan, es Arwlsnak okaiert ne nyissa meg. Az Kalmaroknak se legien Zabab, semmyth Azon az Napokon arwlly se boltokat meg Nythny. Egeth bort se arüllianak [Kv; PolgK 6]. 1604: ennek eleotte ualo wdeokben a Templom kwrewi ualo boltokat, es kamarakat eo kgmek Városul biztak volt az Egyháziaknak gonduselesekre Vagion eoregh keobolt az kenier Zer feleol min az masa hazigh es Masa haz keorniwl Nro 18 Ugian ott az Nyreoknek egy bolthia ... Tezen az tizenkilencz boltnak bery eztendeot által f 150 [Kv; RDL I. 77]. 1720: az Boeskor Ur(ama)k valo övet semmi keppen oly hirtelen nem kap-hattam . oka ez az Boltakis zarva voltanak [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre Haller Jánoshoz; XVIII. sz. kőz.: A Mester Legyények(ne)k forint XVIII. sz. kőz.: A Mester Legyények(ne)k forint Számra fűsűtt nem Szabad adni itt a boltokba. hanem meg engettetik a B. Chétől hogy őtt vagy 6 pótrára adhattak [Kv; FCJk 45]. 1756: midőn a T. Unitaria Ekleisia Boltjában Bort árultam volna, oda jöve Németi István Uram [Kv; Mk IX Vall. 92]. 1774: Vagyon egy Bótya Ko-rondon az Uraságnak, melyben is ... 4, vagy őt esztendeig egy őrmény lakván, minden esztendőben fizetett 6. forintot azon boltort [Korond U; LLt Vall. 23c]. 1805: az utba egy Botba bétértem [Dés; Ks KMN 141]. 1812: azan sze-geletbeli bolt ... Birtakaban volt Néhai Boz-nyák István Testvérem ... Instálam azon boltatt nekem a Szakat Taxa mellett a só és Puska por árultathatása végre által engedni [Déva: Ks 117 Vegyes ir.]. 1846: az öreg Darvas boltamba jött tudakozni a' verekedésről [Dés; DLt 530/1847. 26].

6. (áruló)bódé; magherniță; Bude. 1844: déta-kából kitsiny Boltak légyenek [Dés; DLt 1366].

7. sírbolt, kripta; cavou; Gruft. 1593: Mikó-ron az kis templomba themettetek Kaczay Jstúant Bathori Boldisar zolgaiait Vettünk 2 zewendeket hogi az boltba wagi koporsoba (így!) mentenek velle, . d 18 [Kv; Szám. XX/126]. 1597: 8 Die Aprilis Mikoron vrunk eo felsege lowaz mes-tere meg holt vala, minek eleotte az kis templom-ban valo boltba be teotek volna, vettünk 3 ze-wendeket. — /30 [Kv; i.h. 7/III. 25]. 1598: 19Die octobris. Mikor Rauka Peternet az kis temp-

lűmbely boltba temettek, vettünk 2 Zewendeket
p(er) f — 24 [i.h.].

boltablak ? kamraablak; fereastră cămărei;
Kammerfenster. 1570: Az Bolth Ablakon fekw
völt ky zabo Balinthne [Kv; Tjk III/2. 191].

boltajtó boltíves ajtó; usá boltitá; gewölbt
Tür. 1637/1639 Az elseo nagj hazban az bolt
aito mellet vagjon egj njoszolja az agy feoteol
[Kv RDL I. 111].

boltás I. fn 1. bolthajtás, boltozat; boltá; Ge-
wölbe. 1625: Bartos Andras es Zeold Janos az
Hid kapu felet valo boltast meg ereositue(n)
az Rostelios Ablakot Be Czinaltak [Kv; Szám.
16/XXXV. 172].

2. (híd)ív; arc de pod; (Brücken)bogen. 1573
Tecchyk warosswl hogi az Keozép Kapunak hidiat
Boltasra vegiek [Kv; TanJk V/3. 82a].

3. bolthajtásos helyiség; incápere boltitá; ge-
wölbtter Raum. 1585 A boltasban a falba hogy
a kaptelyakat be chináltak, akoron is ket ember-
nek attunk f 0 d. 16 [Kv Szám. 3/XIV. 31].

II. mn bolthajtásos, boltozatos; boltit, cu boltá;
gewölbt. 1652: a Tarhaz . jo boltás, földellés
padimentuma, a két oldalában két vakablak
[Görgény MT; Törzs].

boltásos bolthajtásos, boltozatos; boltit, cu
boltá/boltitürä; gewölbt. 1652: Ez konyhábol van
ajto helyy egy kis keskeny boltásos házra. Az
boltya nagy darabon beszakaz az eső viz miat |
Az Deszkas ház végiben balkez feleol vagyon egy
oldal kerek ház vagy bástya, kinek padlása boltá-
satos, az allya föld | Ezen szinnek végiben az
köz falba van egy kis kamara boltásos [Görgény
MT Törzs]. 1676: Az Köntös tarto boltasos basta
[Gyalu K; EHA].

boltású jelzős szerk-ben: bolthajtásos, bolto-
zatos; boltit, cu boltá, cu boltitürä; gewölbt.
1652: A Pincze nagy magas, síma boltasu [Gör-
gény MT; Törzs].

boltbelli I. mn bolti; de prāvālie; aus dem
Laden, Laden-. Szk: ~ *marha* bolti áru, portéka.
1585 (Olaios Gyeorgytól) kerdeim Mính Alkut-
tak, De eo sem cheret sem Eőreók Arat Nem
emlite, hane(m) azt monda, hogy Boltbely Marhatis
Adot [Kv; Tjk IV/1. 411]. 1791 A' Boltbelli
Portékák ... 48 Tutzet rezes Debretzeni Pipa
... 159 1/2 Sing sikárlott Debretzeni vászon
[Mv; MvLev.]. 1812: Ket nagy parna kender
Tokjaval (igy) Boltbelli kek karton Hajjaval Rf
8 [Mv; i.h. Szörtei Josef hagy. 9]. 1817: Egy
más Boltbelli himes Nagy Abrosz két Szélbe Rf
4 . Egy Boltbelli négy nyűstes kék Csíkos
Derekaj haj Rf 2 [Mv; i.h. Simonffi Zsuzsánna
hagy. 2—3].

II. fn bolti áru/portéka; marfă de prāvālie;
Ladenware. 1783: vászon es gyoits doldából
(1)^a szűken telik, a' Boltbelli pedig nem jo [Mv;
Pf. — ^aElfrás *dolgából* h.].

boltbér üzlethelyiség (évi) bérösszege; chirie a
unei prāvālie; Ladenmiete (für ein Jahr). 1585:
Caspar Deak maradot wolt bolt berben adossa
f 6 [Kv; Szám. 3/XIX. 45]. 1589: Borbeli Janos
adot bolt bert f. 8. Pincze ber haro(m) bortul
iot kezemhez f. 1 [Kv; i.h. 4/X. 16]. 1593:
Schlemmer farkas panazolkodek vala, hogy Az
Bolt berbe semmit Nem vehetne Zegeði Casparon,
semmit Ne(m) Akarna adni [Kv; Tjk V/1. 433].
1673: 1669 esztendőre üttem bolt bert fel auner
Marthontol tiz forintot [Kv; Szám. 34. III. 2].
1700: Olasz Jakabné Aszszonyom Arvaitol Per-
cipialtam Bolt bért Flor. 20 [Kv; i.h. 40/I. 11].

boltésinálás boltozás; boltire; Wölbung. 1589/
XVII. sz. eleje: Az Farago Legennek az eo edgik
mester remekiek legien edgi Aito, Kaptelios .
Masodik Remek, egy háznak, uagi szobanak ke-
reszt boltra valo boltozasa Ez Bolt czinalás
penigh igi legien, hogi mikor teőrttenendik az eo
Vranak^a oly miue, meliben boltozatnak kel lenni,
tehat ha akaria az Legeny aszt az boltozatot keő-
uesse megh az eo Vratol, az Vrais tartozzek nekie
engedni az bolt czinalast. De illien rendel moddal,
hogi az legeny az Czeh mestereket es teőb tudos
mestereketis bę hyon az helyre, az hol az boltot
akaria mester Remekwl czinalni, egy elseőben
az bolt czinalasnak modgiat, merteket, az Mesterek
eleőt ki Jegiezze | Az masunnat Jeőt Legeny, az
ki faragast ne(m) tudna, hanem cziaak rakast;
Seőt minden Rako Legenyek cziaak az bolt czina-
last tartoznak, az felső mod szerent Mester Re-
mekwl megh kőuetni [Kv; KvLt Céhir. II Kőm-
CART. 8—9, 11. — ^aÉrtsd: mesterének, akihez
inasul szegődött].

bolt-felverő betörő; spārgător, hoț; Einbrecher.
1649: Az Bolt feluereőkeot, lopokot ki hozatua(n)
Vr(aim)ek es actot mouealvan ellenek, az actust
nem tagadgiak, hane(m) magok meg valliak, hogy
penzt, tehel kest es szinort hozta(na)k ki [Kv;
Tjk VIII/4. 373].

bolthajtás 1. boltozat; boltitürä; Wölbung. Ge-
wölbe. 1585: Az Ohwarban Tanaczhy akarattyá-
bol az Kalastromba(n) czhynaltatta(m) be desz-
kaual az bolt haytas Eleyt az ket keő lab közöt
... fizette(m) az aczynak Gergelnek d. 75 [Kv;
Szám. 3/XXII. 74]. 1652: ez kapu közzi pogo(n)
bot hajtásra van csinálva [Görgény MT; Törzs].
1734/1770 h.: (A templomot) tsaknem ex fun-
damento fel-építette, bōlt hajtással ékesítette
[SzConscr. 45]. 1742: (A) rab háznak az Déle
néző végiben vagjon egy kis boltocska^a, melynek
is a bōt hajtassa ujj épület [Gyeke K; Ks 4.
VII. 1. — ^aAz l utólag betoldva]. 1744: A Három
bōtnak Bōtt hajtási régen be szakadoztanak,
ruinában valok [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. 1747:
Konyha. Ebben az bolthajtás szakadozott [Király-
halma NK; Ks 23. XIIb]. 1751 a' Templom,
Bot hajtásán fen két kis kip [Kóród KK; Ks
20. 10]. 1756: Nyilik Ajto a Pincze Torkában
melyis jo Bojt hajtás alat lévő alsó része mene-

dékesen szolgál a Pinczében | A Háznak felső része, a két oldalából fel vévén 8. Czikkelekkel, vagyon jo Bojt (I) hajtás alatt Ezen Bolt hajtásnak észak felől valo része egy kevéssé repezett [Branyicska H; JHb LXX/2. 17, 19–20] | Az Ujonnán épített Palotában Vadnak Bolt-hajtásnak valo Arkusok 5 [Nagyrápoly H; JHb XXXV/35. 19]. 1793: Az Uttza felől lévő Fálnak a' Bót-hajtás végétől lett nyílászáróját tapasztalok [Kv; Pk 2]. 1806: egy bot hajtás le esvén egy néhány embereket oda ütött [Kv; Ks Kornis Mihály naplója 184]. 1807: Pallér Lederer nem kapott lenn mag olajat melly kívántatik a bolthajtáshoz [Kv; WltMiss]. 1815: Két részű Bot hajtás alatt Lévo pintze [Görgény-sztimre MT; Born. G. II. 20]. 1817: a pinczének, valamint a gátorjának is Téglából valo Bojthajtása vagyon | (A konyha) Kéménye Bojthajtásra vagyon építve [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 2, 4]. 1822: Bojt (I) hajtásra valo Arkus 6 darab [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. 1850: Bolthajtáshoz valo arcus 2 darab 7 vft 30 xr. [Algyógy H; Born. F. II] | A gabonás . felső része bolthajtás [Gyérssztkirály TA; DE 5].

2. (félkörös) boltív; arcadā, boltitúrā; Gewölbe. 1756: a Curialisra bé járo Kapu ... Áll három faragott földben bé ázott vastag Cserefa kapu mellyékekből, melynek bojt (I) hajtás modgyara csinált faragott felső szemöldeke Nagy Feju Fa szegekkel foglaltatnak a kapu Feleihez [Branyicska H; JHb LXX/2. 20].

bolthajtásos 1. boltíves; boltit, cu boltā; gewölbt. 1655: A belső Tarházra menven job kézre menven, faragott kű bot hajtásos ajto mellyike [Görgény MT; Törzs]. 1681/1748: A Kastelly hidgyán belől bolt hajtásos kapu [Balászfva; KvAKt Mss. lat. 236]. 1729 ezen épület alatt egy bót-hajtásos ajton bé menvén vagyon derék kő bolthajtás alatt egészen el készült három pincze [Buza SzD; JHb V. 2].

2. boltozások; cu boltitúrā; gewölbt. 1673: A hámor ház . Ez ház mellett két kő kamara bolthajtásosak [Csz; CsVh 42]. 1680: Ezen Pinczenek elé meg irt bolthajtásos gatora köteses oszlopokon álló uj Suppos hajazattal vagyon [Aporumbák F; ALt Inv. 30]. 1694: Az Templom előtt valo Folyoson Kő Parkanyos Labakon allo bolthajtásos Teglával padimentomozva [Kővár; JHb Inv.] | (A szoba) menjezeti bót hajtásos [Borberek AF; BfR]. 1699: ezen pinczenek bolt hajtásos torkab(an) van edgy Tár szekerhez valo lajtoria [Ocsesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1730: egy kis kerekdék bot hajtásos hazoczkára, ... szolgál más ajto [JHbK XLIX/4]. 1735: bojt (I) hajtásos író házacska [Mny XXXVIII, 55]. 1742: vagyon egy bot hajtásos nagj tagos padimentomos kő haz [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. 1756: (A) Ház a több házak-nal kulyeb rakatatván also része léven Bolt hajtásos Teglával Padimentomoztatott meg [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. 1760/1776: egy szép Bolthajtásos kő Templom az Udvaron [Szent-

margita SzD; Ks 92]. 1768: (A) Házak alatt három bolthajtásos Pintzéki jo modgyával épültek [Szökefva KK; Kp III. 150]. 1781 Udvarház ... jo bolt hajtásos téglából rakott Sátoru Kéménye [Korond U; Told. 18]. 1783: egy bot hajtásos pintzét o Nga építetett [Buza SzD; LLt Csáky-per 110. L. 17]. 1817 mind a pincze gátor mind pedig a pincze maga jo Bojthajtásos, tsak egy helyen kíván igazítást [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 4]. 1820 k. A kapu felől valo szoba Bolthajtásos [Dés; RLt]. 1849: ezen szoba ... padlázattya bolthajtásos | A veteményes pintze bolthajtásos — köből és Téglából alkatva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1875 k.: Van a' kántori telken egy kő, bolthajtásos pincze az oldalba bé építve, feju bé földelve [Szucság K; RAK 107].

Hn. 1778: bot hajtásos [Baca SzD; LLt 2/3].

bolthajtásosan boltozások; cu boltā; gewölbt, bogenförmig. 1756: Ezen Kémény Aljának Észak felől valo oldalában vagyon Téglából Bolthajtásosan rakott két Sütő kemente [Branyicska H; JHb LXX/2. 25]. 1773: most a Nyáran bátor-kadat Pintzét ásatni, s Bothajtásosan köből kirakatni [Mezőrked K; LLt].

bolthajtásoszik boltoz, bolthajtást rak; a bolti; (aus)wölben. 1726: Vétettem ... az Kéményhez, léceznai, és állás csinálni, s bót hajtásosni 200 lécz Szeget de: 42 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

bolthajtású boltozások, bolthajtásos; boltit, boltā; gewölbt. 1740: jo bolthajtású ház . melljben vagyon faragott kő lábokon álló tűzhely kövü, jo bokály kemence [Kv; BfN Gyulai cs.].

boltház bolthajtásos szoba; camerā boltitā; gewölbt Zimmer. 1650: a megh nevezett hazak alatt leu mindenik bolt hazakott, Tudni illik az Eóreg h ebedlő haz alatt leu nagy Boltot es az mas külseo nagy boltot . valaszt magának Folti Ferencz vram [Folt H; BK sub 117]. 1652: Az Bothaz szegeletiben vagyon egy eleven kut [Görgény MT; Törzs]. 1697: az Also Házok felé nyilik Egy kis bolt házra, Egj közönséges záros ajtó | Egy festett Záros ajto nyilik az Boldagfalvi Ur(am) felől valo bolt házba [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lev. Urb. 3. — *A lapszálon más kézzel: Lako bolt].

bolti üzleti; de prävlie; Laden-. 1811 fejr bolti patyalat nagy keszkeny kettő, egy veres habos patyolat bóti avadék keszkeny [DLt 508 hiv. nyomt.]. 1827: Egy kis vég Bolti Válsz [Backamadaras MT; CsS]. 1829/1830: Öt bolti asztal keszkenő Rf 1 xr 40 [Zabola Hsz/M. régen MT; TLt Köz. ir. 196/830-hoz]. 1831 egy bolti Katzar [Mv; MvLev.].

boltkamara áruló/üzlethelyiség; prävlie, magazín; Laden, Geschäftsraum. 1649: Fogattatott meggy Biro Vram ket Lakatos inast, kik az bolt Kamarakat nitogattak [Kv; Szám. 26. VI. 511].

az aszszu szállított készítő boltos házba [Déva; Ks 92. I. 32]. 1758: Szolgák házából jöttünk szintén mostan Jnspector Ura(m) által oratorium-(na)k két felé kőfallal szakasztott szegeletes boltos bástyába [uo.; Ks 76. IX. 8]. 1777: Mikor az utrizált Telket és Házat, Néhai Salánki Gábor Uram meg vásárolta, akkor is az a' Boltos ház, mely most vagyon meg volt [Dés; Ks 79. 29]. 1877 vagynak a ház alatt, két egy más mellett lévő Botos pintzék [Kövesd NK; Kp V 319]. 1821 a' Pintzének vagyon boltos torka [Celna AF; Ks 79. 8–9].

2. ~ *kályha* 'p' 1625: Az Fazakasok czinaltanak az Palotaban 4, kemenczet nyílyen vagyon mazas kalyha No 60 Az Zeller hazanal az kerek kemenczen No 64 Boltos kalyha vagyon raita 5 [Kv; Szám. XXVII. 23].

3. ~ *kalmár* (kis)kereskedő; bácan, negustor cu măruntşuri; Krämer. 1570 Az Boltos Kalmárook eleot kyk arwnak es nem fizetnek sem zolgálnak. Ennek eleote valo Ideobenis vegeztek volt azokrwl, hogy eo K. Byro vra(m) Mwtasson Masth (?) heit Nelyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 6b].

4. ~ *kereskedő* (kis)kereskedő; negustor de măruntşuri; Krämer. 1842: Valya meg a' Tanu, hogy Nemes Dées Várossa Fő Hadnagyát Dési Boltos Kereskedő Amberboi Josef Hítvesse Alexander Mária miért? mtsoda szokkal piszkokkal és motskokkal illette? [Dés; DLt 1452a vk].

II. *fn* (kis)kereskedő, szatócs; bácan, negustor de măruntşuri; Krämer. 1570: Az Boltos Kalmárook eleot kyk arwnak es nem fizetnek sem zolgálnak. Ennek eleote valo Ideobenis vegeztek volt azokrol, hogy eo K. Byro vra(m) Mwtasson Masth (?) heit Nelyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 6b]. 1573: egi Nap estwe fele volt hagi Immar az teob boltosok hazais Mentenek volt, Eois akar haza Meny ky Ieo boltiabol hagi az fekete ponwat leh venne az ablak feleol [Kv; Tjk III/3. 154–5]. 1837 ez előtt öt Esztendőkkel Görgényben volt egy Boltos, a' ki Kovákkal Pipákkal — Gyapattal Fejtövel, és holmi kartan portekákkal kereskedett de mindenestől el pusztult [M.régen MT; TLt Köz. ir. ad 1315/831]. 1849: a' midőn jönnek a boltosok és kéri az eddig elő vásárlot kelmék árait Csak annyit feleljek hogy az kinek számára vásároltam mindazokat, egy deputátus volt [Kv; Végr. Vall. 41].

boltosan félkörívesen; arcuit, boltit; gewölbt. 1738: Az udvarkapu és mellette lévő utcára szolgált ajtó alkalmas zsendely-fedél alatt együvé kötve s építve, mely kapunak s ajtónak kapufélfái s felső gerendája tölgyfából valók, szépen faragottak, kívül az utca felől virágosan metszettek, jók. A kapu feljül boltosan, az ajtó pedig hosszudák (!) négyzeglésen és ezen ajtó felett való üregben keresztfáson van csinálva; mely kapu s ajtó felső gerendájára vagyon építve az feljebb említett zsendely fedél alatt egy sor galambduc [Szász-vessződ NK; ETF 108. 15–6].

boltosinas kereskedőtanonc; báiat de prävälé; Kaufmannslehrling. 1842 a' Boltos Inas himlőbe feküvén betegségének akkor a' leg terhebb állapottyába volt [Dés; DLt 1452a. 6].

boltoz boltozatot rak; a bolti; wölben. 1589/XVII. sz. *eleje* az tarsasagh, két fele kőmies mesterekbeol all ennek utanna: Faragokbol, az az: Az kik az keouet minden fele epitmennek nemere ki tudgiak, tanultak szepen faragni, es faltis (!) ez mellet eczer, s mind tudnak rakni es boltozni. És all Rakokbol, az az, az kik az faragashoz nem tudnak elegendokeppen, hanem csak rakast tudnak es boltozast [Kv; KvLt CéhLev. II KőmCart. 3. — *Értsd a kőműves céhl].

boltozás 1. boltozatrakás; construirea unei bolti; Wölbung. 1585 Az tanach haznal az hatulso zobanak es be Jaro helynek Epwltire boltozasara padimentomozasara keolteottek f. 86/10 [Kv; Szám. 3/XXIII. 8]. 1589/XVII. sz. *eleje*: (A rakók) az faragashoz nem tudnak elegendokeppen, hanem csak rakast tudnak es boltozast [Kv; KvLt CéhLev. II KőmCart. 3. — A teljesebb szöve: boltoz al.]. 1680: az Pincze gátora penigh negj ölni hosszasagra leven kőből vagjon boltozason fel rakva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 18]. 1716: kel vagy 6 ezer Téglá az botozasra es az ablakokra és az ajtokra [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. 1717: az pincze es basták boltozasat el vegeztek [Szókefva KK; i.h. Bíró Márton lev.].

2. beboltozás (boltozással való befedés); acoperire cu boltă; Wölbung, (Ein)wölben. 1593: vgian Ezen ouar szorosaban vallo padimentomozasara kelletett szajatt maga(m) szuksigje Hozott köuett oda Adnom ttunj Jllik padimonttom kovett melliet Ez foliamra fellüül Boltozasara kelletett az öregiben raknunk (!) az tobbiuel az sorosatt (!) padimonttomosttattam Es Ipittettem meg veile [Kv; Szám. XXIV/5. 6].

3. boltozat, bolt(hajtás); boltă; Gewölbe. 1694: az Templom Boltozatty(na)k az közepe meg hasadot egy darabja, le szakadozta(na)k az Boltozas(na)k fészkei, nemely reszeiben meg tagult [Kővár; JHb Inv.].

boltozat bolt(hajtás, boltozás; boltă; Gewölbe. 1589/XVII. sz. *eleje*: mikor teórténendik az eo Vranak oly miue, meliben boltozatnak kel lenni, tehát ha akaria az Legeny, aszt az boltozatot keönesse megh az eo Vratol, az Vrais tartoztek nekie engedni az bolt czinalast. Ha penigh az boltot modiakeppen, ki nem tudgia Jegiezni, az Boltozatot neki meg ne engedgiek [Kv; KvLt CéhLev. II. KőmCart. 8. — A teljesebb szöve: bolt 1. al.]. 1694: Ezen Templom(na)k igen szép Boltozatty(na) volt, de az Templomon allo boltosak Hazakba(n) nemetek leven, sokat tomboltanak rajta, es Konyhajokis leven ott, az Fat kimiletlen hanyvan, mind az padimentomos Teglazatra mind penig az Tüzelő helyekre, az Templom Boltozatty(na)k az közepe meg hasadot egy darabja, le szakadozta(na)k az Boltozas(na)k fészkei nemely

reszeiben meg tagult [Kővár; JHb Inv.]. 1732: Ezen konjhának közepiben a kemény boltozatja alatt van egy kőből és téglából rakott Sütő kemen-
cse [Kv Ks 40 Varia XXVIIIc] | A föld pintze-
re veteményes kert felé ki néző torka, gömbölyeg-
fakból boltozott formán ki rott, rothadazott Nád
fedele szinte le hull [Szászsztyjakab SzD; TSb 51].
1742 Ez volt a régi Rákóczi (I) curia .. néhai
mlgos Boros Kata asszony az kő falaknak
romladozását renováltatván, az házakat nagyobb
részin boltozattal el is készíttette [Tasnád Sz;
BfN Vegyes ir.]. 1777/1781 (A) Templomnak belső
készületi, Boltozattyának le omlásával le Szedettek
[Alparét SzD; JHbK LII/4]. 1781: (Az épület)
boltozatja hasadazott [Szentdemeter U; Hr].

boltozatlan I. *mn* boltozat nélküli; fārā bolti-
turā; ungewölbt. 1830: Egy kőből rakott bolto-
zatlan Pincze [HSzj pince al.].

II. *hsz* boltozás nélkül, boltozatlanul; fārā
boltitūrā; ungewölbt. 1729: vad(na)k még más
három kő pinczék is falakkal ki rakva boltozatlan
[Buza SzD; JHb V/2].

boltozott boltozatos; boltit; gewölbt. 1732:
(A) Pincze torka, boltozott formára szaruzott,
bőrna fából ki rakott oldalú [Dál K; Told. 11/67].

boltozzat boltozatot/bolthajtást rakattat; a
dispuie să se boltească; wölben lassen. 1692:
Kgidet édes sogor ur(am) kérem az én boltaimot
Kgid az maga kőmivessivel rakassa és boltoztassa
ugj, hogj had köszönhessem meg Kgid(ne)k [Kece
TA; Ap. 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez].

boltpince bolthajtásos pince; pivniță boltitā;
gewölbt Keller. 1650: Eőregh ebedleo haz alat
leuo, bolt pincze [Folt H; BK sub 117]. 1697:
vayon Egj teglából rakot ház benne levő mázas
kemencze, es alatta levő Bolt pinczejevel edgyütt
[Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 7].

bolttömlő ? bolthajtásos tömlő; temniță
boltitā, celulă de temniță boltitā; gewölbt Kerker-
zelle. 1650: a megh nevezet hazak alat leuő min-
denik bolt hazakott az alsó rend hazakra iaro
keo Gradiczal; az Gradicz alat leuő bolt tömlöczel,
es napniugat felol leuő reytek Teömlöczel
valaszta maganak Folti Ferencz vram [Folt
H; BK sub 117].

bolydulás felzajdulás, kavarodás; incurcătūrā;
Wirris. 1601 Mikoron az Budulas leot volna es
az keues gyult buzat az zuzekben koborlastol
feltettem volna, keoltoottem az Molnar legenyekre
d. 16 [Kv; Szám. 9/XV. 35]. 1602: fabianhazyne
azt hatta volt hogy ha budulas teortenjkis tehat
eo kezehez kell az ladat adnj [Kv; Tjk VI/1.
598]. 1688 Jött olyan hírnök, hogy Kolosvárról
öt compania dragon jön ki, kettei quártélyban
nálunk marad, háma Enyedre megyen. Lött
nagy boldulás az városon [Torda; TT 1889. 522
SzZsN].

bolygat 1. piszkálgat; a zgirdări; schüren. 1817
a midőnn az el égett leveleket bojjatták volna,
ott tanáltatott a Nemes Levelekis fontsikákra
égve [Torda; KvAKt 368].

2. zaklat, zavar; a deranja/tulbura; sticheln, stö-
ren. 1728: mikor Sertéseket őriztünk itten Soha
Senki nem bojjatott [Hídvég Hsz; Mk I. Fasc. I.].
1767 a' melly két ezer forintot Gróff Székelly
László Ur számára szerzettem, az Urnak fordítottom
hogj minden bajbol ki menekedgyék az Ur
osztán csak légális Interessivel adgyák, soha sem
bojjattyák az Urat érette [Kv; SLt XL Ferenczi
György Suki Jánoshoz]. 1782: Mártont bojjatták
a Jobbágyokrol irott Contractusnak ki adásáért
[Torda; KW]. 1803: a Contractussokat maga
idejiben a Mlgos B. Urn(a)k ki adgyák most pedig
Eő Nagát Senki se bojjattya az Interesért [Kv;
JHb VI/21].

3. *átv* feszeget, piszkálgat; a zgindări/cerceta;
an etw. rühren. 1769: (A pénzt) az agense Becsben
el költette parancsolatyából discrétionban, ados-
ságak fizetésiben, ezt is nincsen miért tovab bojjat-
nunk [Szentmargita SzD; Ks 95 Kornis István
lev.].

bolygó I. *fn* zezugos utcácskákból álló telepü-
lésrés, zug; parte de așezare cu ulițe intortochiate;
aus winkligen Gäßchen bestehender Siedlungsteil.
1865: Alszeg uttza, kis és nagy egy mellék uttza
tönkeleggel, melyet bolygonak neveznek. Tyukol
uttza kis és nagy bolygói. Székely uttza bolygoj-
val. Nagy uttza vagy felszeg bolygoival [Zilah;
EHA].

II. *mn* ? (erősen) buzogó vizű; cu apa (puternic)
clocotitoare; sprudelnd. Hn. 1693: Bolygo kutnál
(k) [Tordátfa U; EHA]. 1782: a bojgo kut felé
ki menő Falu uttya [Farcád U; EHA]. 1864:
Bojgo kut egy az földből felbuzgo forrás, és a'
mely olykor idő szakonként zavaros bojjásba is
jön [Zsobok K; KHN 324].

bolyog 1. ide-oda megy, erre-arra járkál; a
rătăci, a umbla incoace și incolo; umhergehen.
1590: az Istenert keri vala hogy ne leoyeo(n) ne
bolondoskodgial az hatalmas Jstenert, Idestova
boliognak vala feltekbe(n) az nepek | Idestova
boliognak vala az azzonjnepek eleotte [Szu; UszT].
1771 Láttam, hogy mind edgyütt boljogtak, téren-
gették a' marhákat [Vadad MT VK].

2. forgolódik; a se invirti; sich verkehren.
1843: A' Dereszte körül lévő porondos Helyet,
hogy elsőbben mikor fogták fel, nem tudom, mert
en ifju ember vagyok, 's az udvari belső szolgálatot
tettem, ott nem bolyogtam [Bodola Hsz; BLt 12].

bolyókás félkegyelmű/eszü; nătîng, netot; ein-
fältig. 1585: Bakos Casparis meg betegedek
az sokadalom eleodede(n) .. Azon eyel mind
Nyeye, valais Alkolmas penz taniztraiba, de igen
Boliokas zabasu vala, Ne(m) ige(n) feltette penzet
[Kv; Tjk IV/1. 518]. 1600: Keonywes Benedekne
Catha azzony vallia Amikor Bojtos Boldisar
ott lakott Kadar Janosnalis ... minth olyan

bolyong

Bolyokas ember sokszor thwdom hogy zitkozodot tartasa feleol, igen bolondos vala zegenj mindeneket egy arant zidogatott Kadar Janostis haza nepewel egyetemben sokzor rutul zitta [Kv; Tjk VI/1. 468]. 1648: Sztojka Barbane Fia Nema Bolyokas Bukaraszta Kodrone Eöreg h aszszony Fia Bolyokas Nema [Felsörépás MT; EMLt]. 1777: ideis pedig a mely kaszálo Irtoványba most vagyunk bé jött volt a Konkojfalvi Bajokás Ember s itten irtani s szénát tsinálni kezdett volt [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28]. — L. még *bóhó-kás* al.

bolyong kószál; a hoinári/vagabonda; herumirren. 1763: Hallottam ... hogy harmad idén midőn a' Tatár bé ütésének híre vala, 's az emberek bolyongani kezdettek, vitt volna .. Mányika Juon, egy szekéren Szalonnát, Lisztet, s egyebet is ... Gálfalvára, de én nem láttam [Záh TA; Mk V. VII/1. 10. — *Vámosgálfva KK].

bolyongás 1. kavargás; incurcaturá, harababurá; Wirrung. 1764: lárma kerekedik, és látom ott közel az emberek bolyongását, s hállottam kiáltani [EMLt].

2. kavarodás; inválmásealá; Wirrwarr. 1767: akkor Botskor Todor is ide érkezék egy vasvillával nagy lármával, kit akart ütni a nagy bojongás(an) nem láthattam [Majos MT; Told. 26]. 1796: (A bérest) a patakan által az Ország Uttyára ki huzták, és derekasint meg verték ottan lévén az Annyakis mindenütt közöttök, de hogy fiait kérejjé (!) ?, oltalmazzaé, vagy a Bérest verni tépni segits(en) (így l) bizonyosan Nem láthattam [Fodorháza K; RLt Odorheján Nyikite (30) zs vall.]. 1801 melyik verte a másikat a bolyongásba nem láttam [Szucság K; RKA]. 1803: Csegezi Ferentzis . magát ott hogy viselte, hogy nem..., mivel a' Házba elől, hátul igen Nagy Zaj és Lárma volt, és bajangás, meg vallani nem tudom [Berekeresztúr MT Berz. 3. 5. B. 1].

3. áradás; inundatie; Überschwemmung. 1816: A' Kajaneli és Besáni* nyavalyának megakadályoztatásáb(an) fáradozott Thut András Ur, a' Maros bojongása miatt, már hat napoktól fogva ki nem mehetett ottan lévő betegeknek látogatásokra [Déva; JHb Jósika János főispán ir. 45. — *Beszán, A. és F. kajanel H].

bolyongó 1. kavargó; främlintat; tummelnd. 1850 k.: szálos erdejét a múlt forradalmi időben az 1848ik év telén le vágták az után azon bolyongo világ le csendesedet ... — azon erdőbéli kár meg fizetésiből reám is háromlot 105 Rfl és 13 xr [Szászújós SzD; Tsb 35].

2. szállongó, kóválygó; care circulá; umhergehend. 1763: Mányika Juon mikor az a' bolyongo Tatár hir vala a' mely az Országot fel háborította volt, két rakatt szekeret . hajtattott volna ide Gálfalvára [Mk V. VII/1. 31. — *Vámosgálfva KK]. 1792: Az ide le bolyongo hírek látatnak tsendesedni [Pencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

bomba robbanólövedék-fajta; bombá; Bombe. XIX. sz. eleje: Egy pár réz kisded Bombák hányo Mo'sár [BK Inv.].

bomladozás romladozás; stricaciune; Zerfall. 1694: (A borona-kerítésnek) mind boronái, mind sindelj fedelei, sok bomladozással vannak, tsak imitt amott maradtanak ujítást sokat kívánnak [Borberek AF; BfR]. 1719: az kardot hüvelyének holmi bomladozássinak reparatiojáért Constantinopolba kütte eo kglme [Beszt.; Ks 83].

bomladozik romladozik; a se strica; verfallen. 1769: a mely rész utakat meg csináltak volt, hanem azután bomladozott, azokkal a Falukkal, akik(ne)k határain vadnak igazítottassák meg [Uszlát XIII. 97].

bomladozott 1. romladozott; stricat; zerfallen. 1694: Ablaki ezen ház(ua)k is nro 2 . Rámai penig, úveges tanyerossak, onb(a) foglaltatva; de azok is bomladozottak [Borberek AF; BfR]. 1724: bé menő ajtón . vagyon holmj bomladozott zár, retesz, fogantyú [Koronka MT; Told. 27]. 1801: egy régi modi bomladozott Félben lévő rakott asztalotska [LLt 106/1].

2. fel-fel/meg-megbomlott; desfäcut; allmählich zerfallen. 1694: Pavimentuma ennek* is égett teglakból rakott és imitt amott bomladozott | vagyon egy Csűr ... bomladozott szalma fedél alatt [Borberek AF; BfR. — *Ti. a szobának] | vagyon egy ló-Istálló, ... mellj(ne)k is falai, baronabol róttak tapasztosak de bomladozottak [Kisenyed AF; BfR]. 1783: Az Udvarház ... az udvar kapun fellyül dülő félben álló renovatott kéváo Palánkal ..., nehol Tóvis, néhol rotható bomladozott kertel van be kerítve [Szászveszéd NK; Born. XX 12 (tévesen a Fasc. oszt. IV. cs-ban)].

bomlás 1. bomladozás; stricaciune; Auflösung. Zerfall. 1643: ha az hazon gonduisseletlenssegh miat valami romlas, es bomlas keouetkezik Jeouendeoben az magok hazbalj portiojokból az arua samara ki fogaik tudni [Kv; RDL I. 131]. 1814: A gatok gyakor izben bomlast Szenvedvén a vizek áradások következőleg Sebes folyások miatt, . mikor a szükség kivánnya az el bomlot gátok igazítására köteleztetik az Arendator Molnárját Segedelmül mindenkor el küldeni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

2. romlás; ruinare; Verfall, Verschlechterung. 1702 u.: ha az Ecclesia(na)k olljan bomlása vagy szüksége esnék hogy az harangot kellene el adni, Sandor Mihály maradékira maradjon fele az Harangnak [Szilágybagos; SzVjk 48].

bomlik elromlik; a se strica; verderben. 1746: Ha az Dongosiaknak mostan adott viz uttya meg bomlik, az Istalljosokat az Dongosiak* az felső bányából ki ne tilthassák. Hanem Ha az viz ut bomlik, vagy valamelyik félnek a más ellen gyanuja léjend, ... á gyanus, vagy kárát praeten-

dáló fél, a' más félnek bányájába annak gazdainak hirenel, az bánya torkán kettőt maga közzül szabadon bé küldhessen [Torockó; NyIrK XII, 128. — ^aA Dongós és az Istály nevű bánya társ tulajdonosaira von.].

bomlófélben romlófélben; pe cale de a se strica; sich auflösen, schlecht werden, im Verfall begriffen. 1580: Az my illety penigh Az tarchia hazan valo keo hydat ky bomlo felbe(n) wagio(n) wegeztek eo kegmek hogy megh epychye [Kv; TanJk V/3. 211a].

bomlott romlott, romladozott; stricat; schadhaft geworden. 1578: az zóleok közet valo vtakra is viseltetne gondot eo kegmek Mert ha Saros vdeo leze(n) zurebbe, talam az Nagy sarokba es bomlot vtakba, az kewes zeoleo haznat sem hordhatny el [Kv; TanJk V/3. 175a]. 1723: Egj bomlot kehely plehből valo aranyfüstel üttetett [Árkos Hsz; SVJk].

bonchidai a Bonchida (K) tn -i képzős szárm. din Bonchida/Bontida; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bonchida. 1591: Beke Georgi ... vallia, Latam hogi Haczoki Thamassal egy feierbeli ember kit Bonczidai vasarbironak erttettem, vezeodik vala, es az legini keri vala azt az Bonczidai embert hogi beket hadna neki [Kv; TjK V/1. 87]. 1717 az Bonczidai ut mellet (sz) [Gyulatelke K; EHA]. 1751 A Bontzidai Kapuska n. helység (k) [Visa K; EHA]. 1801: A' Bontzidai oldal alatt (sz) [Kendilóna SzD; EHA].

Szn. 1470 Matheus Bonchidi dictus in Ikloda commemorans [Ks. — ^aKis- v. Nagyiklód Bonchida szomszédságában]. 1584: Boncziday Gergely [Kv; Szám. 3/XI, 54]. 1598: Iffy w Boncziday Gergely [Kv; TjK VI/1. 258]. 1600 Iffy w Bonchiday Gergely Zeochy [Kv; i.h. 512]. 1602: Bonchiday Janos kowach. Bonczyday Csete Jstwan. Bonczyday Farkas Janos [Kv; i.h. 568].

boncolhat kb. darabolhat; a putea imbucătăți; zerstückten können. 1832: en pedig a' Migos Groff Urak eo Ngok Földeit nem bontzolhatom; azt hagyom azért Néktek Birák hogy mig Migos Groff Wass György Ur eo Nga haza nem jön, és a' dolog eo Nga eleiben nem mégyen, addig Marosán Dávidnak békét hagyatok [Szava K; Wass 22 János Gergely szb kezével].

boncolásztal kb. tálalóasztal; bufet; Anrichtetisch. 1835: Egy kihuzo ebédő Asztal. Egy bontzolo vagyis transzirozó Asztal előtte lévő egy ocska olosz Pallal [P. szuk K; SLt Vegyes perir.].

boncolt disecat; seziert. 1829 k. Ezen Director nem fogja a nemzeti Játéksztint bé piszkolni azzal, hogy serházba illő árnyék játékokat játszadtasson a kolo'svári diszes Publicum előtt, melyben a boncolt embernek bétét motólálják, 's az ördögök kártyáznak [Kv; KvSzLtl].

boncsok lónyakdísz; ornament pe gítul calului; Schmuck am Halse des Pferdes. 1560: Egy kys zerw bonchiok keörtwelesteöl keöz. Egy teörök Buzogany az nyele Ezwstos keöz [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1581 Az pej lowat fekesteöl az eoregebik niakba veteovel, bonchokol hagiom Zekel mojesnek [HSzj fék al. — L. még SzO IV, 75]. 1627: Hat vy aran(n)ias paplan. Egj bonczok [BLt]. 1687 Lora valo Ezüstös Szerszámok. Egy viseltes boncsok [UtI].

Szn. 1568: Catherina, ancilla Annae Bonchyok [Kv; TjK 141].

Nagy valószínűséggel a címszó -s képzős származéka betűcsérés elfrással v. sajtóhibával kerülhetett bele a MetTr következő szövegrészletébe: Mikor penig valamely úr lakodalomba ment, vagy főtisztnek installáltak, vagy akármi pompára ment, az hintó előtt ... hol hat, hol nyolcz ezüst aranyas szerszámban s némelykor köves, gyöngyös szerszámban öltözött uri lovakot vezettének török boncsosokon^a; ott kengyel s minden ezüst volt [i.h. 374. ^aOlv. helyesen: boncsokoson?].

boncsokkörtvély '?' 1595 Elseo egjbe Jaro kupa M 2 p 11. Egj Bonchjok körtwely M p 28. Ket eoregh fejer Serlegh poharok M 3 p 38 [Zsombor K; SL Sombori László reg. — L. NyIrK V, 108; ott a hortvely sajtóhibája].

bondárember kádár, pintér; butnar, dogar; Böttcher. 1793: a' Szüretelésnek Terminussais közelgetvén Szükségesképpen az kün lévő edények igazítására bondár ember Kivántatván Méltóztassék Ngod ezek aránt parantsolni [Gírolt Sz; Jt' 36 LevK 338].

bondározás kádározás; dogarit; Böttcherei. 1769/1778: minket hajtottanak Tasnádra bondározni, a' Szüret közelitvén, melly bondározásunk mennyi ideig tartott meg nem tudjuk mondani [Kárásztelek Sz; BfN Vegyes DDD/4]. — L. még bondározik al.

bondározik kádározik; a face doage; als Böttcher tättig sein. 1769/1778: egymás után meg Szakadás nélkül dólgoztam a Méltóságos Földes Vram ó Nagysága Nagyfalusi Istállóján (mivel én faragáshoz értő ember vagyok:) öt Hetet ..., annak felette azon Taxás Esztendőben, őszszel két hétig Nagy falura az Udvarban kellett járnom bondározni, noha sem az Aratás, Sem a' Bondározás Taxára való ki btsáttatásomnak idejin nem volt feltéve, hogy azokat praestáljam [Bagos Sz; BfN Vegyes DDD/4] az Hetedszakai Vraság Szólgálatyát miis ugyan praestálván .. két hét mulva onnét haza btsáttottanak azért, hogy minket hajtottak Tasnádra bondározni, a' Szüret közelitvén, melly bondározásunk mennyi ideig tartott, meg nem tudjuk mondani [Kárásztelek Sz; i.h.].

bongor 1. szőlő; vie; Weinberg. 1618: hiuanak ki bennwnket Az feolseo szeoleo hegwnknek, giewpiének megh latogatasara ... Es mi koron Jwtottu(n)k uolna az masik szelere az szeoleonek az Bongort Gëpw wegiben ot kezdenek wetelkedni az Gepw weget, az uagi az felet, ot

elseoben Varga Miklos monda, hogi ez az Bongort mellett Elseo szelelo Giëpw [Vajdasztiván MT; RDL I. 12].

Hn. 1750: Az Bongorban egy darab Szölő föld [Backamadaras MT; EHA].

2. pusztaszőlő/gyümölcsös; vie sau livadă pustie; unbebaute Weinberg. 1782: Az el pusztult Szölő hegynek mostani nevezet szerint Bongorban Lakatos Mihály sellér es Moldovan alias Andrej Vaszily jobbágy Bongorgyai között | azon említett pusztá Szölő hegyen a Veres Mihály és Nagy György jobbágyok pusztá szőlők vagy Bongorgyok között [Mezőköbölkút K; EHA]. 1783/1834: Vagyan ... a Rákasi^a határban a Bakmanyas nevezetű helyben és pusztá Szőlőkbe két darab bongor [Komjátszegi lev. — ^aAranyosrákos TA]. 1790: Valakinek a Hangos és Vén Hegy nevezetű Szőlő Hegyekben Szőlő Fölgyek vagyon miveletlen Bongorban Gyepben az illetén Sze-mély a' kinek illy színű miveletlen Szőlő Fölgye találtatik a Szőlő Biro által admonealtassék Tavasszal és ősszel egy más után kéttzer . hogy Pusztá Szőlő Fölgyét miveletlen ne tartsa [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

Hn. 1767: Bongart (pgyü). a Bongorba (ua.) [Toldalag MT; EHA]. 1837: A' Bongordon — vagyis a' Fekete György által használtatott Pusztá Szőlő helyen találtattak: 1. Termő Szilvafa 193. 2. Termő oltott Almafa 3. Vadalmafa 5 ... Termő oltott körtvefa 8 ... Vad Kortve fa 8. 4. Diofa 20 [Körtvélyfája MT; EHA].

3. bozótos/bokros erdő; tufáris; Gehölz, Gebüsch. 1742: A' Vásárhelyi Ut mellett is vagyon egy kis darab Erdő Ez is tsak bongor haszon-talan ... A' Szent-benedeki torok(an)-is Vagyon egy kis darab erdő Ez-is tsak bongor gyepe-re valo ág-is kevés vagyon benne [Ákosfva MT; Told. 8]. 1753/1781 Az Iztura nevű helyb(en) lévő széna füvet ... a szomszéd falusiak irtották ki a bongorból [Nagyalmás K; JHb LXXI/3. 320 Kriszte Dán (90) jb vall.]. 1864: Bongor^a . általánosan megjegyzendő hogy egy kicsiny kiterjedésű sűrű bokros erdő, mely valahol félre-sőleg fekszik bongornak szokott nevezetű [Már-kod MT; Pesty, MgHt XXVIII, 162a. — ^aHn-felsorolásban].

Hn. 1757: Vagyon ezen Csűrös kert felett még egy Gyümölcsös mellyet vulgo Bungur kertnek hívnak mint hogy ugyan Somogyi rész Erdőből irtatott [Szászfűlpös MT; EHA]. 1864: Bungur részint Szőlőből részint cziheres bokros bungoros helyből áll honnét nevét is vette [Jobbágyfva MT; Pesty, MgHt XXVIII, 95a].

4. gyümölcsös; livadă de pomi; Baumgarten. 1646: az Ket Jobbik rendbelj szőlőtis Saitostol es Bongorostol az harmados Atiafiak(na)k adgia [Kv; RDL I. 133]. 1647/XVIII. sz. hdsz.: a Cseres-nye hegyben vagyon egy darabotska bongor Somosd földl [Csóka MT; DLev. VIIA 5]. 1658: az Tribely hegybennis vagyon három hold szőlő(m) ... Abbanis attam egy porciót Czhehi (!) Szabo Palnak ..., az Bongora nekül [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1682: Bongortok a' vagy Gyömöl-

cses Irtoványok | A' Felső hegyben egy pusztá Szölő egy darab bongorttal edgyütt | A' Falu Pusztá Szőleje mellett vagyon egy bokros Bongort [Galac BN; Wlt]. 1715: Leven ő kgmn(e)k egj Bongortja el ado kiben vagyon Alma fa 24 Körtvöl fa 17. Dio fa 16 [Szentjakab SzD; Told. 2]. 1722 k.: vagyon az hagyob(an) egy Bongor Diofak (így!) ugyan ott egy Körtvélyfa [Péterlaka MT; Görg.Jk 118]. 1725: ez dios bungordban birnak Moldován Karácson Pop Jonucz, Csokán Todor, Csokán Blága edgj edgj darab bungortt, az Ur Wass Daniel Ur(am) reszire is Pokulár Jvon bir edgj darab bungordott [Szentegyed SzD; Wass 19]. 1726: ada az Bándi Közepső Szölő hegyben az alsó felső bongorával egj Diofán kívül, és akkora bongoran kívül, mint az mennyire azon Diofá(na)k ágai kiterjedé(zve) vadnak [Mezőbánd MT; MbK]. 1732: Vagyon a Verő-fény oldalban, edgj nagy Gyümölcsös-kert vagj Bongor ... feles Szilva, sűrű Alma és Diofa, megjfa, 's sok Csemete, és feles külömb külömb féle ótoványokkal telyes, szép Csere fiatalok, és egjéb Bokor is kívált az Eszkessin nevedekett [Szentjakab SzD; Told. 11/67]. 1755: Basa Thodornak ... volt itt egy darabocska szőleje, alatta Bongardgya | el pusztulván a Szölő az incuria mia el foglalta Butyan Gabor ... az Bungord Pedig melly alatta vagyon a szőlőnek nem is banffi részen vagyon a Szölő alatt Bongordat is csináltak, és az ő holta után mind az Bongordot el foglaltak potentiose [Encs SzD; BK] | Szőlőkből, Bongordokból, kik, mennyi kapacitast ... abalienáltak ...? [Dob; BK vk]. 1757: A Bungur vagyis Gyümölcsös kertis az erdő felől fellyül nints olyan széles mint alol [Szászfűlpös MT; EHA]. 1767: Szántó föld Vagyon a Bongord alatt oldalas jó helyen Vicinussa a Bongord, vagy valami gyümölcsös hely [Pókakeresztúr MT; Llt Fasc. 129]. 1779: az édes Anyánk Allodialis nagy Bongardjának két Részit ... hadják a' második Nyilnak [Szászsombor SzD; RLt O. 4]. 1795: külöb Gyümölcsös kertek vagy Bongordgyak | A Rigo Hegybe (gyü) szomszédgya Marusán Juvon (és) Csobán Juvon Bongordgyak vagy Gyümölcsössek [Mező-köbölkút K; Bfn Conscr.]. 1833: Szőlő Gerendájba szomszédgya egyf(elől) ... az ezen részhez tartazo Bangart [Somogyom KK; HG V. Daniel lev.]. 1864: Bongor hidjánál, e táj sző „bongor” a német Baumgartenből gyümölcsös kertet jelent [Moha NK; Pesty, MgHt XV, 352b].

Hn. 1649: Vagyon egy győmeölcsös kert a' Bongorban [Szeszáma SzD; SzJk 185]. 1720: Bungord [Dés; ETF 101. 19]. 1732: az Bongor nevű Gyümölcsös kert [Szászsztjakab SzD; EHA]. 1767: A Bongorba mellyben gyümölcsös fák is vadnak [Pókakeresztúr MT; EHA]. 1807: Vagyan egy darab Gyümölcsösseis a Bongor nevezetű helyben [Köbölkút K; Bfn Conscr.]. 1852: Bongortba a gyümölcs fák közt 2 szekér^a [Körtvélyfája MT; Llt. — ^aTi. széna]. 1864: Bongord ~ r. Bungárd hajdon nevezetes Gyümölcsös bé is volt kerítve s onnan vette Román nevezetjít a jelenbe szántó és kaszálonak használodik [Szászsombor SzD;

Pesty, MgHt XIV/2. 274a | Bongárd ez egy régebben gyümölcsös kertekből álló határrész volt most csak egy nagy gyümölcsös kert van benne [Ludvég K; i.h. XXII. 500a] | Bongord e német szóról Baumgarten (fák kertje) mely hajdon gyümölcsös kert volt [Vajdasztván MT; i.h. 344a]. 1898: Bungort [Dés]. — L. még SzDMon. III, 310.

◇ 1635 veté . Galaczy Borbára aszonj Galacson^a lako Török Ferencz Uramnak egy bongortnak az felet szallaghban .. mely bongort ... most Igen Pusztá [Wlt. — *BN]. 1637 Galaczy Borbára Aszonj ... az ű reszet^a ada szanto kaszáló reteivel Bongortjaval Pusztá szolóivel minden nemű mas nevezendő öröksegevel edgiut^b [Galac BN; Wlt. — *Ti. házbeli részét. b. „Vasarhelyi Istvanne Galaczi Christina aszonj”-nak]. 1693: Van egy darab bongort az vegiben szántó földis az felső határban Szász Balás nevű helyb(en) [Kál MT; UnVjk] | (Adá) Maiorsagh, megh Oztatlan szöleit . es annak Bongortiat, Gyomolczesiuel es giepuinel edgiut [Somkerék SzD; BfN Somkerék cs.]. 1696: az Nádaskut alá valo Bongordban [Cege SzD; Wass 25]. 1715 eő kgme bongora felől az roka lyukok alatt [Póka MT; MNMűz. Radák lt.]. 1718/1770 k. testalom ezen Eklá(na)k Ropób(an) lévő Bongordot minden appertinentiajival, kinek vicinussa egyik felől az Erdő, felyül ... Alexa Györgynek szántó Földe, alól is az Erdő [Málom SzD; SzConscr. 205]. 1725 foglaltak el magok(na)k a dioszegben edgj edgj darab bungordott | a diosban lévő bongordnak nemelj reszett Vas László Ur(am) reszire bírák [Szentegyed SzD; Wass 19]. 1730: Dés és Akna Várossában s határain volnának ... szántó és kaszáló földel, szölei, azoknak helyei, irotványi, vagy bongorjai [Hr 7/25]. 1732: A Dios nevű helybenis vagyon egy darab Bongor [Nagyida K; EHA]. 1767: Lészai András ötsénk Széna füvek, Retek, erdők Bongordok és pusztá szőlőbéli Portioját adá fenn említett Bátyánk Urunknak [Lészai lev. V. 28] | a' kertek háta megett . lévő Bongord és pusztá szölő Toldalaginé Aszszonyom Bongorgya felől [Szava K; i.h. 27]. 1764 k.: Falu közönséges helyére Bongorbol egy Darab szőlőt Építettek [Balavásár KK; Ks 18/CI. 2]. 1773: Az itt valo Szőlő Lábján lévő kaszálók vagyis bungordok maradának egeszen az Szőlőkkel edgiut ... Barannai Joseff Ur(amé)k(na)k [Somkerék SzD; Berz. 6 Fasc. 59. S. 1]. 1778: ökegyelme a Lokertet Bongordot ... maga hatalmasságából étette meg [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.]. 1783: Bakmnyas nevezetű helyben ... ket darab bongor [Aranyosrákos TA; EHA]. 1787: A Harisnya András Bungurja Mérés szerint véka 2 1/2 Harisnya Györgj Bungurja ... A Takáts Péter Bungurja ... Harisnya András Bungurja [Szászsztjakab SzD; Told. 73. — Előbb szó-ket, azután bungurokat, majd k-kat és egy ke-t sorol fel az összeírás. 1794: (Egy) Ház helye itt Fületelken^a vagyon a Templom Sorban ... külső végével ... az Mező Szelyiben egy Kis Bongora [Berz. LXVI/32. — *KK]. 1799: a Sándor Jánosné Aszszonyom eő Nágának

jutott Ujj Szőlő sokkal nagyobb a Bongornál [Kv; CsS]. 1799/1823: A Szőlők és Bungordok a Birtokosság engedelmeiből fogattatának fel és még azokonn kívül talaltatnak olyan helyek az hol hasonolo Szőlők és Bungortok épülhetnek [CU Ludvégi (K) határosztály]. 1818: In Vále Siilor in Fundaje Szántó és Bungárd fejül alol Bongordak [Harina BN; Llt] | a' Domb nevű helyen lévő Bónárt két részre bírássék [Póka MT; Sár.]. 1822: A Falu gye-püje felől fekvő Bongor [Vadasd MT; Kp II. 118].

◇ Hn. 1628: az fenesi hatar feleol Bongort fele Az mely igines ut megien le Bangartrol az Szaszok uttiara | Bangort [Boc K; KHN 182]. 1632: az Bongort elót [Moha NK] | Az Bongortot hasitsak ket fele [Marossztkirály MT]. 1643 u./1770 k. a' Bongord [Veresegyháza SzD]. 1660: a Bongortba(n) (sz) [Galac BN]. 1696 az Bongortnál valo láb földben [Cege SzD; Wass 25]. 1710 az bongornál lévő Erdő [Aranyosrákos TA]. 1727 Bongor (k) [Somkerék SzD] | Az Bongard alatt (sz) [Vajdasztván MT]. 1736: Az Bongord tetein (sz) [Várhegy MT]. 1744: A Bongorban (k) [Csépan BN]. 1753: A Demjan Bongorjában (sz) [Bödön SzD] | A Bungur Uttyánál [Kentelke SzD]. 1754: A' Gellert Ferencz Bongorja mellett (k) [Málom SzD]. 1757 a bongorol le jövő Patak [Vaja MT] | Bungor kert [Nagyfülpös MT]. 1760: a' Bengord tetön (sz) [Csittsztván MT]. 1761 A Bangordon fejül Rosz Erdő nevezetű helyen (e) [Szászfűlpös MT]. 1765: a' Bongorban [Hagymásbodon MT]. 1766: Az Bungárd kutnál (sz). Bungárd Patak. Bongár völgyiben (sz) [Szászfenes K]. 1767: a Bongord alatt (sz). A Bongor alatt (sz). A Bongor helyen (sz) [Pókakeresztúr MT]. 1768: a Szőlő alat a Kis Bungár Groff Bethlen János kaszálója és gyümölcsöse ... szomszédságában [Somkerék SzD; BfN Somkerék cs.]. 1771 'A Bongorba (k) egy felől az Erdő más felől a Szőlő Hegy Szomszédságában [Körtvélyfája MT]. 1772: a Bongár nevezetű kút. Bongard uttya mellett (sz). Bongárd Hegyen (sz). Az Bongárd Völgye alatt (sz). Bongár Patakra menőben (sz), Bongárdba (sz) [Szászfenes K]. 1773: Az Bungárd alatt (sz) [Veresegyháza SzD]. 1779: a kis Bongor alatt (sz). A Bungár nevezetű Erdő [Marossztkirály MT]. 1781 In loco vulgo Bongar (k) [Gálfa KK; Kp II. 5]. 1782: Bongorban [Köbölkút K.]. 1784: A' Bongordba (k). A' Bongord alatt (sz). A' Bongordok felett (k). A' Bongortokba (k). A' Kirszte Bongordjába. A' Mátyás Bongorba (sz). A' Mátyás Bongord alatt (k) [Szásznifres SzD]. 1791: A Baumgárt Patakjánál (k) [Ludvég K]. 1795: A Bungard kutan fejül. A Bungardban (gyü) szomszédgya ... Barta János (és) ... Lakatos Pál Bongordgyák [Köbölkút K.]. 1796: a Bongord nevezetű helyen felyül [Póka MT]. 1797: A' Bongorban (sz) [Pujon SzD; Wass 22 Conscr. 491]. 1804: A' Bungárdban (sz, k) [Galac BN] | A' Bongart alatt (sz) [Veresegyháza SzD]. 1815: A Bungurd alatt (sz) [Galac BN]. 1816: A Bongorba (sz) [Jobbágyfa MT]. 1818: A' Bongárton (k).

Bongárt alatt (k). Bongárban (sz) [Veresegyháza SzD]. 1825: az úgy nevezetett Bongor vagy Diofák hidjánál (sz) [Nagymoha NK]. 1826: a Bungor nevű Iratványban [Somkerék SzD]. 1834: Az Alsó-Hegybe a' Bongor nevű Szőlő. A Bongord-beli szőlő [M.péterlaka MT]. 1835 A Bongord alatt Törökbuza Föld [Dés; Törzs Dési taxalisták]. 1837 a Bangarti lábba (sz) [Köbölkút K]. 1839 A Bongor (sző) [Bordos U]. 1863: a bungord szőlő (sző) [Gernyeszeg MT]. 1864: Bungurd a felette el nyuló erdő [Sófva BN; Pesty, MgHt XIV/2. 262a] | Bungár Ezen Határ Részben Felette sok gyümölcs Terem [Veresegyháza SzD; i.h. 312a] | Bongord urasági tölgyes erdő [Szászmaté SzD; i.h. 272b] | Bongor [Deményháza MT; i.h. XXVIII, 46b] | Bongort a' szomszédos szász Helység Petelétől cseréltetett [M.péterlaka MT; i.h. XLIX, 203a]. 1873 Bongold (fődföld) Bongold oldala. Bongold alja [Moson MT]. 1874/1906: Büngür [Jobbágyfa MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

E címszó alá vonható kn-i és hn-i adalékokat l. még SzDMon. V, 120, 532, VII, 105, 167–8; Nyr XXVIII, 382; MNy XXXIII, 336–42, XXXIV, 252–3; SzE 180 kk.

bongorgyepű (szőlőt v. gyümölcsöst határoló) ág- és (élő)sővénykerítés/gyepű; gard viu; Heckenzaun (zum Wein- und Obstgarten). 1618 hiának ki bennwnket . az feoleo szeoleo hegwnknek, giewwiének meg latogatasara Es mi koron jwttottu(n)k uolna az masik szelere az szeoleonek az Bongort Gëpw wegiben, az hon az szeoleo meliek Giewp el indittatot, regenten ., ot kezdenek nemeli Atiank fiay wetelkedni az Gepw weget [Vajdasztiván MT; RDL I. 12]. 1747: vagyon egy kis darab erdő is tsak bongor gypüre való ágis kevés vagyon benne [Ákosfva MT EHA].

bongoros I. mn bozótos, bokros; tufos; buschig. 1766: az Belavár nevezetű helyben vagy völgyben fenn az fenékben tud é az Tanu olyan darab szánto Földet mellette lévő Bongordgyával edgyütt mely régen hajdoni Veres Kelemen földé féle lett volna ., ezen föld is irtovány bongordos hely, de praesenti meg vagyon és kik bírják ? [BSz; Ks 33 Szásznyíres II. 15] | Zakariás Kovátsnak . mejik lehetett azon meg kérdett gyümölcstös bongordos helye itt az Szilágyban nevezet szerént ki nem mutathattuk, hanem azon Bongordos gyümölcstös és a mellett s itt körülötte afféle indított helyről ezt tudgyuk bizonyosan mondani, hogy értünk gyermek korunkban afféle igen régi gyümölcstös fákat és olyan Bongordos helyet és a mellett s itt körülötte afféle meg tsonkázott igen nagy és régi tölgy fákat már az mi gyermekségünkben egyébként tiszta volt hanem tsak az nagy száraz tsonka és aszszu fák voltak benne imitt amott egy egy [Szásznyíres SzD; i.h. 16]. 1768: az Verő fény(en) fogván fel egy darab helyet, melynek egy része bongoros lévén kiirtatta [Marosztkirály MT; EHA]. 1771: Nagy

hegy alias Virgo nevezetű helyben egy darab pusztá, bongoros, szőlő földnek való hely [Szentgerice MT; EHA]. XVIII. sz. v. A tsere alatt szánto föld . vic(inusa) alol bongoros haszon-talan kösziklás hely [Selye MT; VK]. 1846: légyenek tanuim a' hajtók, mily izzasztó munkával irték a' város határán két bongoros helyet is. — bé vetém maléval [Dés; DLt 1242]. 1864. Bongold (!) most gabona termő nagyon észkos hely, nevét vette a nem régi cziheres borgondos (!) fajáról, mint hogy ezen egész dülő a' régibb időben erdő és erdő hely volt [Moson MT; Pesty. MgHt XXVIII, 193a].

◇ 1757 Az Bordos agyban egy Bongoros hely [Kisgörgény MT; EHA]. 1760: Halokában tudok egy kús kaszálót . vicinussa . a falu bongoros földé [Mikháza MT; Berz. 3. 54/7]. 1761 A most nevezett földön^a tull egy darab bongoros láb [Kv; Aggm. A. 81. — *Ti. „az Aszszu pataki Szőlőn”].

II. fn bozótos, bokros erdő; tufáris; Gehölz, Gebüsch. 1783: világossagra jön hogy Kovatsok a controverziaban lévő bungorost pedig nem birtak [Mikháza MT; Sár.].

Hn. XVII. sz. m. f. A Bangardosban [Szénaverős KK; EHA].

bonifikáció 1. (meg)térítés; bonificatie; Vergütung, Ersatzleistung. 1706: A' Nemes Országot bizonyos bor Quantum vetettvén városunkra, de mint hogj a városi emberek pinczéjékből ki ne(m) tölt, egj részét drágán kellett . meg vennünk Más részét pedig sokkal fellyeb fizetnünk, mint a mennyre a bornak bonificatioja iránt adatott Assignatioink sonálnak [Kv; KvLt Fasc. I. 193 a város a gub-hoz]. 1719: A Szébenieknek a Servicznek bonificatiojában rendelt a Gubernium Rf. 1000. Mellyeket Kgyt(e)k a' Szébeni Tiszteknek . adasson meg [Ks 83 gub.] | (A jelzett összegből) a' Servicz és egyéb bonificatiokkal a' Contribuens Varmegyeknek és Székek(ne)k notabilis Summa fog redundálni [Ns; Ks 18/XCIII gub.]. 1721 A Repartitio-bannis olly proportiot keres, mellyel a Hellysegeknek, nem csak tehettsege, hanem eddég Viselt Terheis aequilibráltassék, és azoknak a kik magok Quantumok felett, mit attanak, más helysegekről meg erezhető bonificatiokkal refundáltassék [Kv; Ks 18/XCIII gub.]. 1799: a 4. f. 16 1/3 xr. restantiát az Szász Régeni Communitáson tőstént fel vétetni, s a Provincialis Cassaban administral-tatni a 180. f. 33 1/2 xr. álló Superflua administral-tiot pedig Néhai Sáfár Görgjnek Haeressei által. ha ok annak bonificatioját elegendőképpen nem legitimálhatnák, a . Szász Régeni Communitásnak bonificaltatni el ne mulassák [TLt No 662/799 gub-i rend.]. — L. még SzO VII, 261.

2. pótlás; completeare; Ergänzung. 1841 Ezen vitzinált föld Kevesebet ér az Illyés András adta földnél még bonificálá Vas János és felesége 12. az az tizenkét m. forintokkal és így a vásárt egyenlővitve (!) által adák egyik a másiknak örökösön fiurol fiura maradvánról maradvánra

a fenneb irt bonificatiot előttiunk leolvassa kezéhez vevé Illyés András [Bözöd U. Borb. II].

3. kárpótlás, jóvátétel; despágubire; Entschädigung. 1769 Az olá Megyének Bonificatio egy Sessio után illendőképpen kiadatik [Vaja MT; Told. 42]. **1787** a Rápolti határnak nagy Sziget nevű része a Padi^a Limitanea Militia számára szakasztván olly ígérettel hogy a Királyi fiscus által bonificaltatni fog hogy a Poss(ess)oratus Bonificatiot nyert volna nem tudgyuk, sőt mind ez ideig nem bonificaltatott [Nagyrápoli H; JHb XXXI/24. ^aPád H].

bonifikál 1. (meg)térít, térítést ad; a compensa; vergüten. **1728** ha azon adosságok iránt valami Controversia orialodhatnék, azokott is tartozzanak eő kkg hárman edjmas között el igazítani és edgik az másik(na)k bonificálni [M.dellő TA; IB VI. 225/14]. **1764** ha hejaban költötek s fárattak és a' felett az Exponens Urnak s masok(na)kis kárát ide hatrebb bonificálni ketelenítették, magatok(na)k tulajdonítsatok [Kük.; Ks 13. XVII. 19]. **1824** Samuelnek Az Istállóbeli Lovakból való Competentiáját a' több osztozo vérek bonificalták [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy.].

2. kárpótlást ad, kárpótol; a despágubi; entschädigen. 1757 Történt sokszor azis, hogy más Vármegyék bonificaltak ezen Vármegyének . . . aztis ökegyelme el kukintotta, melybe az Tiszt Társaitis eludálta [Frata K; Ks 101 Cserei György kezével]. **1761** az Ona Toagyer kutyái bizonyos Számu Juhait és ketskéit meg ölték ell vesztegettek, és Semmit nem bonificalt néki Ona Toagyer [Bulzest H; Ks 113 Vegyes ir.]. **1792** (A gáton) azon fa lemenő hely és réa tétetett munka betsü alá ne jöjjen, és mi Fenesi Possessorok azért bonificálni semmit ne tartazzunk [Egeres K; Ks 89].

3. pótol; a completa; ergänzen, ersetzen. 1739 másunnét bonificállyá azon Mlgs Ur Telkét annyí éróig [Dés; Jk].

4. jóváír; a bonifica; ersetzen, vergüten. 1818 a Gyalui^a Favágo Oloszok számára adminisztrált 73 véka Szemes Török Buzának árrát per 3 forint vékáját moston bonificalom [Eszt-Mk. ^aGyalu K].

bonifikálódik (ki)pótlódik; a se completa; vergütet werden. **1728**: A Baromlakban; A' Leken-
czi határ felől kezdődővén a nyílak ki vonása; Az első Nyil jutott, Jármí György Uram(na)k, mellyis bonificadott három ruddal [M.dellő TA; IB VI. 225/14].

bonifikáltat megtérített; a compensa; vergüten/ entschädigen lassen. **1799**: a 4. f. 16 1/3 xr. restantiát az Szász Régeni Communitáson töstént fel vétetni, s a Provincialis Cassaban administralatni a 180. f. 33 1/2 xr. álló Superflua administratiot pedig Néhai Sáfár Györgynek Haeressei által, ha ok annak bonificatióját elegendőképpen nem legitimálhatnák a . . . Szász Régeni Communitas-

nak bonificaltatni el ne mulassák [Kv; TLt No 662/799 gub-i rend.].

bonifikáltathatik kárpótoltathatik; a putea fi despágubit; vergütet werden können. **1832** lévén fenn hagyva két Nova Sessio; akikből bonificáltathassék [M.köblös SzD; RLt].

bonifikáltatik 1. kártalaníttatik; a fi despágubit; entschädigt werden. **1715** Löt peng ezen meg edgjezés oly Conditioval hogj ha mellyik Fél valamely részben meg károsittatotnak tapasztaltja magát, és verificalodik, annak idejében bonificáltassék [Kv; RLt]. **1743/1789**: eő Nagysága az Epületnek Mivoltábanis Notabiliter meg károsodott. kívánás hogy ezen mostan subdividando Bonumokból bonificaltassanak [Kv; JHb VI/35]. **1746** A fenn Specificált lábnak az allyában más lábat tsinálván . . . a meleg oldal felől, minthogy szakadásos és hátauhupás bonificaltatik tizen négy kötélre [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 7].

2. megtérítettetik; a fi compensat; vergütet werden. 1706 A' Nemes Országtól bizonyos bor Quantum vetettvén városunkra egj részét drágán kellett meg vennünk. Más részét peng sokkal fellyeb fizetnünk, mint a mennyire a bornak bonificatioja iránt adatott Assignatioink sonálnak, mellyekhez is kevés reménységünk van, hogj azért ez is másunnan bonificáltassék al(á)z(at)ossan instálunk [Kv; KvLt Fasc. I. 193]. **1798** tartozik a Pignattaria Groffne Aszszony ó Exja az ezen most Zalogba adott Jozsag után jutando részt, a maga tulajdon részétől meg különböztetve, az Antiqua Sessio száma szerént különösön kiszakasztani, az arra téendő költség pedig annak idejében bonificaltassék [Kv JHb VI/19].

3. pótoltatik; a fi completat; ergänzt werden. 1792: Végezetre fel tévén magok között az osztozo Felek aztat hogj valamelljik Pélnék az osztozás szerént jutatt rata portioja Csonkulást szenvedne . . . tehát a meg károsittatnak része bonificáltassék hasanlo Jozsaggal [Aranyosrákos TA; Borb. II]. **1807**: a' Hirtza nevezetű erdő egy Contiguitásban vagyon ugyan, de sok tsorbaság lévén benne azok bonificaltatni fognak [F.gezés NK; Told. 30].

bonkécen padvas (a gyalupadon); pană de fier; Bankeisen. **1845**: A Fuserek szer szám Specificátzioja . . . Nyoltz Bonkétzen, két Srop gyalu, két Símfító, három Duplagyalu [Kv; AsztCLev.].

bont 1. megbontva felszed; a scoate; aufreiben. **1885**: A zoba padimontomat hogj bontotuk es ala hordattuk, attunk ket embernek f. 0 d. 16 [Kv; Szám. 3/XIV. 31].

2. bontogat; a desface; nach und nach auflösen. 1769: Csáki István látta, hogy most nem régen bontotta^a az Ur kertet a nagy rétt mellet [Bögöz U; IB. — ^aTi. egy asszony].

3. (át)állítás céljából szétszed; a demonta; zerlegen. **1595**: Ez közületkort meg hagyja Biro

Wram hogy ismeg Daraat czynaltassak a Nemet Molnarral: az Molnarok nehezen müüelek, miért hogy nagy munkául igazithatnj hozzá az Malomköüeket meg hagyja ő kme hogy czynaltatnak (!) annyet, hogy minden szer ne bonczúik az Malmot [Kv; Szám. XVIIa/6 200 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. (leölt állatot) részeire darabol; a táia in bucáti; zerstückeln. 1723: edgj marhamat el lop-tak az nimetek s most bontják ezt gondolám magamb(an) majd bizo(n) oda megjek Talám bé latthatok hozzájuk [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1].

5. felbomlik, feloszlik; a se dizolva; sich auflösen. 1752: az tzipelüs tsináló betegg (!) lévően az tzipelüeket nem keszítette el azt mon-dotta hogj ha még két hétig nem bont az Dieta nem tsinálhattya meg mind [Wlt Vesselényi István feleségéhez].

bonta fekete-fehér foltos/csíkos, tarka; bältat, cu pete negre și albe; schwarz und weiß gefleckt/gestreift, scheckig. 1638: Az télben elműlék eszten-deje, hogy az Marosra megyek vala Látám szemem-mel, hogy ezt az Varga Miklósnét Nagy Miklos az csizmadia Lőrinc háza falához támasztotta vala, ugy bastolja vala. Én még megkláltam Bonta legyen borjútok de alkonyodatkor vala. Azután osztán összeölelkezének, és az var árkában mené-nek [Mv; MvLt 291. 142a–143b átírásban!].

bontakozás 1. romladozás; stricare; Verfall. 1576: az Safar vram visellienek gondot az vtak-nak chinalasara, Mert Zok Bontokozas benne [Kv; TanJk V/3. 137b]. 1586: 29 Aprill: Lakat giarto Matiasnak attam hogi az keozep kapúra valo orat meg foldoszgatta bontagozasat —/85 [Kv; Szám. 3/XXIV. 19]. 1591: Az Torombely lakatoknak volt bontakozassok chynaltak kwl-chyokatis hozzá (!) f. — d. 25 [Kv; i.h. X/5 27]. 1592: Az Elek Janosne kamorayan az Ayton is az zaarban walo bontogoszast hog' meg chinaltak Attunk Lakatos Balintnak f. —/16 [Kv; i.h. XIV/5. 31 Eppel Péter sp kezével]. 1657/1667: Bontakozása történvén az malomnak tartoz-zék .. meg orvoslani [Gyalakuta MT; Ks NN. 25]. 1697: Hogy az égés volt Kolosvárat az Harang lab fedelét le vertek, sok bontakozas eset a' gradi-csokban es az oldal deszkakban [Kv; KvRLt I.C. 8: 5, ETF 107. 13]. 1734: Valaki a' Tokban menő vagy szolgáló vízi folyamatotskákat maga hasznára ki szakasztja, el vészi .. avagy pedig azok közül valami bontakozast szerezne, ugy hogy a' Toban Slyámat mosna bé, az olyan 12 forint bírságban inkurrállyan [Born. XXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.] ha szintén tiz Esztendőre is, bontakozása lenne óránk(na)k, tartozzék ezen fizetésre meg-tsinálni [Dés; Jk].

2. fel/megbontás; desfacere; Auflösung. Szk: ~t csindl fel- v. megbont. 1775: mintsem olyan bontakozast tsinállyon a Divisioba, készeb inkább más verőt adni a Praetendenseknek [Torockó; NyIrK XII, 118].

3. rongálás, sérülés; stricaciune; Beschädigung. 1602: az ladatis kyben ezüst marha penz es arany volt ele hozatuk tehát annakis bontakozas vagion az pechyeben (!)* [Kv; Tjk VI/1. 611. — *Tollhiba pechyetiben h.].

4. kb. fogyatkozás, hiba; defect, cusur; Fehler. Gebrechen. 1683: adattam gondviselése ala Hat Szürke gyermek lovakat Az harmab(an) ezek(ne)k nem ismerszik egjeb bontakozás, hanem az Vercse szörü kan faru [Uti].

bontakozik 1. (meg)bomladozik/romladozik; a se mina; verfallen. 1677: Az vas verő házból szolgál ki egy kő kémény, melynek alatta vagyon vas hevítő koh, tűz helye nem igen jó, az kémény alja is bontakozni kezdett [Madaras Cs; CsVh 50]. 1692: Ezen gabonás ház . Udvar felől valo olda-la bontakozva [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

2. eloszladozik/széledezik; a se imprăstia; sich zerstreuen. 1653: Jobbagyim . derék takaro-dásnak idején Gondviselőim által valo paranczio-latomra, hivatalomra, Czegei házamnál valo majo-rsághimnak be takarítássára (vakmerőségre vet-vén magokat:) el nem jöttek, hanem imide amoda kezdtek volt lakohelyekből is bontakozni. távozni [Cege SzD; Wass 18].

bontakozófélben bomladozóban, romladozóban; care se ruinează; verfallend, im Verfall begriffen. 1680: Szaratai Malom ezen malom(na)k külső belső viz kerekje es tengelye bontakozo felben vadnak [A.porumbák F; ÁLt Inv. 36].

bontakozott 1. (meg)bomladozott; descompus; zerfallen. 1680: Vagyon eő Ngok(na)k telő malom házok ... Harom boronakból fel rakot falai is jok, de az viz kerekje felől valo fala bontokozot, szel deszkakkal toldozott (A.porumbák F; ÁLt Inv.).

2. romladozott; ruina, dărăpănat; verfallen. 1680: Vagjon fabol fel rott bontakozott tűz helyen egy fővenyes kalyhas kemence [uo.; i.h.]. 1686: Két bontakozott vas Rostély [Uti].

3. elromlott; stricat; verdorben, kaputt ge-worden. 1724: vettünk ki egy bontakozott orácskát | Intzédi Pál Uram vett Egj régi bontokozott orát [Koronka MT; CsS. — Told. 29/15].

4. kb. hibás; cu defect, cu cusur; fehlerhaft. 1683: Szürke bontakozot Török lo [Uti].

bontakoztat kb. költöztet; a muta; fort/ausziehen lassen. 1659: Jöven Nemzetes Hadnagy Mátyás Uram házunkhoz Ferencz Istán nevű Jobbágya végett hogj haza vigje mint Jobbágját, ki meg értve kívánságát, esedezik előttiünk hogj ne bontokoztassa ilyen hideg idején apro gyermekekkel I(ste)n Tavasz (!) advan esni bé megjen [Vajda-kamarás K; Törzs. Tordátfalvi Sigmond un. tanító-mester kezével].

bontás 1. felszedés; scoatere; Aufreißen. 1597: Kwmwess Andrass, es dabo leorincsz (!) es Kwmwess Mihaly kesztek el az padimontom bontasat es czinalasat [Kv; Szám. 7/XIV. 107].

2. lebontás; demolare; Niederreißung. Szk: ~a esik lebontódik. 1589: Az Keozep vczai emelczonek hogy bontasa esset volt Acz Matiasnak, es Acz Fabiannak fizettem teolle hogy megh czinaltak d. 35 [Kv; i.h. 4/X. 31].

3. felbontás; desfacere; Auflösung. 1660 k.: Török Frigy bontásában aggod(na)k [Gysz; LLt].

bontó¹ bontófésű; pieptene cu dinți mari și rari; Schlichtkamm. 1724: Küldött a' Mlgos Ur az Urfiak(na)k közönségesen Mind a három(na)k egj egj elefánt tsontból valo apro fogú fűsűt s egj egj bontó szarvból valót (így l) a [TKI Barcsai János tutorsága. — *Nyilván elírás bontót szarvból valót v. szarvból való bontót h.].

bontó² a régi hajómalomnak az a két nagy dereglye-, ill. álló hajó/pontonszerű része, amelyen maga a malomépítmény, ill. a vízikerek tengelyének egyik vége nyugszik; un fel de gabará portantă a morii de apă plutitoare pe care este așezat unul dintre capetele arborelui; Tragbarke/Ponton der Schiffmühle auf welchem das eine Ende der Achse des Wasserrades ruht. 1735: tartoznak gatot Csalmai a Csatániak az gát eleiben rakodott porondot el hánni, az bonto tarto hoszszu fát be tenni kívántatik [Dés; Jk]. 1814: mind a' ketten a' nagy Bonto padlimentumára estenek [Dés; DLt]. 1815: a Déési Reformáta Ekleisia Malma Bontóját a Szamoson fel huzták* [Dés; DLt 80. — *Ti. az áradó folyóból a partra kihúzták, nehogy elsodorja a víz]. 1822: 2 Pallonak valo fát mellyel a Bontok össze foglaltottak betsültetett 1 Rf és 42 xr [Dés; DLt]. 1825: A Nagy Bonto ki kötő rudja jo. A' Kis Bonto rudja jo | A' Nagy Bonto jó, ujj és avaték tölgy fábol készítve [Dés; DLt]. 1826: halván a Nagyságod Hajós Malmának pusztulását, elmentem szemeim mel körül Nézetem .. a nagy Banto Semmire Sem jo ... az also kö bé van Dugatsolva sok helyt kaptzakkal, hogy az Liszt a Bantoba ne huljon [Klic SzD; JHbBál.] | A malom kis Bontoja ujj [LLt 9/1]. 1837 Nagy bontónak deszkája kö padjával és pädimentomjával együtt 180 Forint . A Bontónak el készítése 260 forint [Dés; DLt 735]. 1837 a' Nagy bontóban a Kö pad ujból készült a Kis bonto uj csákánnyával együtt a Kis bonto órán két felol hat kapots- és két felol két hoszszu pánt [Dés; DLt]. 1840: A' Vám Házon tul vagynak heverőbe, valami el hant bonto, vagy csonak nagyon avaték darabok [Dés; DLt 132]. 1846: a Kövek hanyattatván könnyen meg történhetik hogy egy aféle nagy kö a Malomra vagy Bontojába ugrik [Dés; DLt 856]. 1847 Mind a Nagy mind a Kis Bonto farának bé taszito, és tarto rudjai jok, erősek, valamint szinte össze kapcsoló pallojais kinek kinek elegendő Csövekjei (!) vagynak. — Amelleykhez vastag lántzakkal foglaltotnak [Dés; DLt 316]. 1848: Város Gazda a' Ns Város hágok közötti hajós malmának nagy bontóját — köpadját és fedelét . hogj meg készítsék meg alkudta [Dés; DLt].

Désen még e század 20-as éveiben a homok-, kavics-szállító dereglyét is bontónak neveztek.

bontócsákány csákányfajta; tirnăcop; Brechhammer, Spitzhaue. 1847: A Nagy Bonto Uj, fedele, köpadja palloi bonto Csákányai Vánkossai ujjak [Dés; DLt 316].

bontófésű nagyobb, ritka fogú fésűfajta; pieptene cu dinți mari și rari; Schlichtkamm. 1722: Az Gyermekes Iskolaban menven adtam . Az két Piamnak ket bonto fűsűt Egy közep rendű fűsűt [Ap. 2 Apor Péterné lelt.]. 1732: Vagyon 4. Elefánt apro fogu fűsű (így l), 3 bonto fűsű [Ks Kornis Zsigmond lelt. 22]. 1769: Három bontó fűsű 3 Apro fogu 1 [Berz. 9 Fasc. 73]. 1781 Egy ujj bonto Fűsű [Mv; Told. 9a]. 1788: Egy tokba egy bonto, egy frissero fűsű [Mv; TSb 47]. 1801: Három apro fogu s édgy bonto fűsű [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 6].

bontogat 1. meg-megbont; a face stricăciuni, a strica; nach und nach abtragen. 1714: az Marus vize(ne)k Arja csak közép áradas(na)k idejénis ... az Vámos hid körül valo híres neves közönséges Ország uttyait rontja mossa bontogatnya [Mv; Berz. 13. II/33]. 1727 nekünk . oly irtoztato Szelünk jár, hogj . kerteinket le dőjti, épületeinket bontogatja [Szzy; Ap. 2 Danczo Ferenc Apor Péternéhez]. 1732: (A malomnak) leg nagyobb baj a töltesit tartani, mint hogy az arviz gyakran bontogatnya [Nagyida K; Told. 11/70]. 1753: eő Nga földére azon ekék belé rugtattanak és borozdáját régi os metáját bontogatták és szántották [Nyárádszbenedek MT; Told. 28]. 1786: A' B. Madarasiak a Koronkai Felső Fordulo Határban .. a' Madarasi Határ felől a' Keresztes Határ-fákat törvénytelenül le-vágván, és az által a' régi igaz Határ szélt bontogatni kívánván [Koronka MT; EHA].

2. dtv felbontogat, megmásolgat; a desface/schimba; nach und nach verändern. 1646: ha mellyk fel az ktek io rendeleset bontogatna, es legh kisebb reszbennis raita megh nem nyugodnek, ketek(ne)k semmi nemü ingo es Ingatlan keresmenyeben resze ne legyen [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István lev. atyjához]. 1666: mindenemet valamim vagyon hagyom és valloim eő kglmének ... Beldy Pálné Asz(szonyna)k Vitez Susanna Asz(szonyna)k Átkozot lévén az kj ezen én Testamentomomat bontogatna, vagy bontogatny akarná [Kv; BLt]. 1669: hogy ha penig Enjedi Márto(n) Ur(am) az aránt valo aruját megmásolni, a vagj csak mi kicsinj akadályokkal bontogatni akarná Makai Mihály Ura(m) és két ágon lévő Posteritassi és maradéki Enjedi Márton Uramo(n) ... szaz Imperialis Tallérig executiot tetetessen [Ne; Borb. I]. 1684: semmi Priuilegiumok meg bántását ne(m) tapasztalyák, mint hogy mi azt semmi reszeib(en) bontogatni ne(m) akarjuk [Uzsl IX. 76. 18 fej.]. 1690: Nemzetes Sárosi Janos uram eő kglme ... Szegeny Atyankal tött Contractusat bonto-

gattyá mert Szanto Földeinkben valo veteseinketis eö kglme Dezmatatya [Fog.; Szád.]. 1694/XVIII. sz. eleje: Atkozott légjen a' ki ezt^a fel bontja, vagj bontogatni akarna, mind Isten, mind a' Vilagi emberek előtt [Krasznahorváti Sz.; SzVJk 202. — *Ti. hagyományozást]. 1703/1724: Ki bontogatya az akkori osztozást kitől mit vött el potentiose? [M.köblös SzD; RLt]. 1723: Ha ki ezen Testamentumunkatt bontogatni akarná és kívánná bontogatni, az Istennek Szállyon arra és maradékira Sullyos iteleti [Kv; KvRLt VII. 18 Miszti Eötvös Pál végr.]. 1767: az özvegy Grofné nehaj Férjének Rendelesit bontogatni nem kívánnya [Mv; Ks 20/X]. 1782: á Praefectus Deesi Sigmond Ur eddig valo usussainkb(án) a Mlgs Familia előtt a mi eddig meg rögzött szokásunkot bontogatya [Torockó; Thor. XX/4]. 1800/1827 az osztozó felek, és ezeknek maradéki közül sem bontogatja edgyik is^a [Erdősztyörgy/Mv; TSb 51. — *Ti. a megegyezést].

3. elbontogat; a desface; auseinandernehmen. 1800: a Zároknak ha tsak nevezetes hibájok nintsen ne bontogassa a Lakatos [Gerend TA; DE 4]. 4. átv feszeget; a insista (asupra unui lucru); an etw. rühren. 1721 ő kglmek a Deliberatum(na)k inhaereálnak; mellyet ugyan nem bontogatok, de nem tudom hogy esett [Ne; Ks 95].

bontogatás megbontás; desfacere; Auflösung, Störung. 1689: Deák Jánosnak maga nyelvél valo sókszori kérkedékensége paráznságával, és házassági hitinek bontogatása . . constálván Feleségét Czinege Annokot Férjétől Deák Janostul divortiallya [SzJk 241]. 1701 (A legények a) B. Ceh Törvénye ellen opponáltak magokat, es annak ne(m) annuálvan Ntes Régeni Janos Uramhoz mentenek hogy mar követni (így!), de nem követes hane(m) eo Keglmevel valo szemben allas, es a megí lött törvényeok bontogatása volt inkab [Kv; AsztCjK 41]. 1772: voltanak olly kérdések mellyek Testamentum tételeknek bontogatására nyilván és egyenesen tleoztanak [Drág K; TSb 21].

bontogatatt a desface; nach und nach verändern lassen. 1668: az osztozást eo kglme ne bontogatassa [Kisegrestő KK; Bál. 44]. 1712/1781 Hogy ha pedig akár mellyik is közüllünk . . ezen mostani obligationkot, és obligatoriankot, vel in toto vel in parte kívánná bontogatni, vagj bontogatatni tehát azon specificalt portiókban lévő minden jussunkot magunk és posteritássunk in perpetuum amittallyuk [Algyógy H; JHb LXXI/3. 462].

bontság bontakozás, romlás; ruinare; Verfall, Verderben. 1661 Az pattantiusnak Paranczolatliatibol az meny szakallosok(na)k ualami boncsaga uolt, Egi ember hogi ala horta az Lakatoshoz, ismet mas hogi fel hordotta, attunk f — //32 [Kv; SzCLev.]. 1688/1782: Mikola László Uram a' Szombati Vámat in perpetuum az Ecclának enge-

di és conferralja, addalvan eztis . . , hogj az Ecclais valami olyas bontsága esvén a' malomnak (ugj mint gát kötés és egyéb efféle:) tehát az Ecclais illendő segítséggel lészen [Szamosfva K; JHbK XXVIII. 36]. 1735 a' Malom Mester leg elsőben, ha mi fogjatkozását és boncságot, vagj tsak illető artalomra valo alkalmatosságot meg-lát, és vészen eszében^a [F.sinfva TA; AbN. *Ti. a malmon].

bonum 1. rendsz íbsz jószág, javak; bunuri; Güter. 1641 Miel lattuán Pap Janosne Aszoniom hogy Vratol raja maradot bonomokból Nullo modo nem hogj magat czjeledeczikejvel eggjut sustentalhattna, de seot inkab mind hazat es teob Epuletit Josagoczikajauál eggjut desolalni immar ugia(n) meg tapasztalta azért Pap Janosne Aszonioni az denotalt Josagban valo minden igasságot engede Kispal Balint vramnak felesegenek Pap Margit Aszonnak es posteritasok(na)k coreokeoskeppen Negyuen forintert [Uzon Hsz; Kp I. 53]. 1652: az Feleségemmel együtt kerestük az mi keves bonumunk vagyon mind belsők es külsők az mi marad mind külsöket es belsöket Inghokat es Ingtalanokat (!) hagyok ez en kedves hwtős Feleségemnek Makái Balasi Annanak [Kv; RDL I. 139]. 1653: Ezeket az bonomokat az faló (!) adomanjan kóvöl En vettem [Kercsed TA; Borb.] paraszt ember az Pap, Semmi Bonumit nem Tudo(m) [F.venice F; Szád.]. 1658: akarom hogy minden Nevel Nevezendő Bonumim igaz Oszlas szerent reajok szallyanak, Mind az en ream maradot Paternum Bonumok, s mind peneglen az Mellyeket az Eo edes Anyyokkal, Rokas Ersebet Aszonnyal edgyótt Aquiraltunk [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1662: hozza mihoz, mint siat (!) Jobbagiahoz [Zetelaka U; Berz. 12. 92/16]. 1689: Rayner Márton Ur(am), mint az Colosvári Unitaria Ecclesia Bonuminak fő Curatora [Kv; RLt O. 5]. 1700 ugj hallattam, az meg irt vérek részire jutott bonumok mind Iffju Fodor Gjörgj kezire mentenek . . . most peniglen az meg nevezett bonumokat ki mint birja nem tudom bizonjoson [Abrudbánya; Berz. 17]. 1710 nagi Győri N: Norváth Görgi vram ha az eo felségihez Letett Homagiumáról el feletkeznék az meg irt kezések is háborittatnának, hozzája szabadoson, és bonumihoz, még feleségihez, és egy giermekihez is hozzá nyulhassanak vigore praesentium [Szereda Cs; Borb. I]. 1724: Hivának minket Felso Sz: Mihály falván^a lako . . . Csegezi Tar Tamas Uram testvér attyafiaival . . . Hogy az eo kglme egy testvér Eötséről Nehai Tar Mihály Uramrol. . eo kglmekre devenialt bonumokat osztanok fel [i.h. — *TA]. 1732: az Delő Apáti lakasak . . . meg szorult állapottyakban vettenek kölcsen . . . Groff Kornis István Uram eo Nacsága Gyeike Udvarából 100 véka buzátt mely adosságot . . . meg vehesse akármi nemü bonumjakkól ha nem volna annyi erő bonumak; magak személyekhez is hozza nyulhassan [Dellőapáti SzD; Ks 25].

B/12]. 1775: a Fianak semmi sem maradt, és Semmi Atyai Bonumában nem részesedet [Gálfa KK; Ks 66. 45. 17c]. 1797 Csipkés Boldi-sár bunuminak fele néhai Székely Lászlót illette [Várfa TA; Borb. II]. 1810 fiam(na)k Minden Bonumai a' feleségére Sándor Ilona Asszonyra, és kisdéd leánykájára maradt(na)k [Felsőrások U Falujk 51 Sebe János pap-not. kezével].

2. *tsz* holmik, dolgok; lucruri; Sachen. 1648: az Inctus jurallion azo(n) hogy az melj bonumokba(n) az Aszszony keres raita ha mi nala va(gyo)n mind eleo adgya es ha valakinek mit adot volnais benne voltakppen eleo mondgia Juralua(n) az Actrix Aszonnak keresetiteol fel szabadul [Kv; Tjk VIII/4. 293]. 1677 Következnek vas Szerszámok Béres Szekerek és egyéb fele Bonumok és Leguminak [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1682: Eszt az Regiestrumat irtam a' végre, Hogi .. (az árva) Tudhassa iduözült edes Annianak micsoda bonomi marattak, .. Edes attia kezinel [Fog; i.h. Rákosi Anna kel.]. 1694: Az marhák és mindenemü bonumoknak, az mellyek fel nem oszlottak, azoknak böczüje facit flor 148//60 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1700: Az 1698 Die 17 Marty lött számadás-kor beirt bonumys az Bets; Céhnek mind meg vadnak [Kv; AsztCjk 33] Egyeb fennebb meg irt mind(en) bonumokat .. mi assignaltunk es attunk az eo kglme biraja Szabo Mihaly keziben [Csicsó Cs; Bál. 71]. 1704: Mely bonumok egy Fejer paraszt ládában lévén Adta eo Kglme az p(rae)specificalt bonumokat kezemb(e) [Kv; Wass 18]. 1728: Az megje ladaja melyben a bonumok vannak 1 [Étfva, Zoltán Hsz; SVJk]. 1758: Edgyik Szekeret és Ekét az Feleszegem Attya házáatol hozat bonumakból állítottam [Asz; Borb. I]. 1773: ki Specificaltatta s Irratta fel az ot talált Mobile Bonumokat, Portekákot? [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. 1775: mindenféle felkelhető Bonumot: Réz, On, Ezüst, Arany, Selyem Posztó Ruházatokot, Drága gyöngyös köves portekákot, Ládákat, kész pénzt, mindenféle Lábás marhákot mindeneket Testamento Iure Leányának hagyta átok alatt [Csomaíva Cs; LLt].
Ha. 1653: bonumok [Kercsed TA; Borb.]. 1656: bonumok [Lemhény Hsz; Bál. 93]. 1673: Bonumakat [Fog; Ut]. 1688: bonumok [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1712: bonumokat [Szentdemeter U; LLt 24. C]. 1720: bonumatt [Gyf; Kath.]. 1744: Bonumokat [Sepsiszkirály Hsz; LLt]. 1748: bonumokat [Torda; Borb.]. 1758: bonumak. Bonumakat [Asz; i.h.]. 1781 Bonumakért [Asz; i.h.].

bonumocska *tsz* holmicskák, portekácskák; lucruri márunte; kleine Zeugs. 1732: hazi eszközökből álló Bonumocskák [Kémer Sz; Bölöni L., A Bölöni család tört. 28]. 1750 k./1811 A Csik Sz. Mártoni Janka Miklos Bonumotskái következnek eszerint [HG].

bonyó 1. banyó

bonyolítás bonyolódás, kavargódás; inválmásealá; Wirrwarr. 1815: a bonyolításban nem láthattam hogy kik ütötték [Vécke U; Told. 37].

bonyolító zavargó, kavargó, zavaros; agitator; unruhig. 1731 az közleb (!) el mult bonyolító, és változó Udőben el pusztulván az oltátul fogvan pusztulásban Vagyan mind az To hely, mind pedig a' Malom [Komjatszég TA; EHA]. 1735: Komjatzégen Rákos patakában levo Malom, az közleb (!) el mult bonyolító, és Változó Udőben el pusztulván már az oltátul fogvan pusztulásban Vagyan [uo. AbN].

bonyolító kb. szerkeszt, eszkábál; a face; schlaffen. 1786: A fejős Bihalyok(na)k az udvarba lévő egygyik istállót igazítottuk meg a bornyaik(na)k pedig külön jo pajtatskát banyalítottunk [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

bonyolíthat kb. rittyenthet, teremthet; a putea face, a putea realiza; schaffen können. 1852: alázattal esdek, egy annyi helynek .. a köz helyből leendő adásáért, — hová egy kis konyhot bonyolíthassak [Dés; DLt. 608].

bonyoló-papíros csomagolópapír; hirtie de împachetat/ambalaj; Packpapier. 1845: Kissebb alakú bonyoló papíros ... Nagyobb alakú bonyoló papíros [Kv; DLt 1147 nyomt.].

bopó 1. bapó

bor 1. szőlőbor; vin; Wein. 1546: Banffy Bernaldnak adyanak, nyolcz, hordo, Borth [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. 1570: eo k. biro vram megh kyaltassa hogy Minden Ember Megh Tartoztassa magát az Idegen bor be hozastul [Kv; TanJk V/9. 17b]. 1582: wachyoran weottem feozny boryu húst d. 18. eczet es bort az leweshez d. 4 | vittem .. Eott Eytel bort három pinzest d. 15 [Kv; Szám. 3/V 3, 12]. 1583: Senky keth fele bort egy czeget alath eg' mas Vthan Ne merezellien ky korchomarlany, A wagy az Jo vthan hithwant meerny Vag' a' Jot mas zegeny borral vag' vízzel meg Elegytheny husz forintli bwntetes alath, hanem el fogiwan bora, be vegie czegetet, es ha mast akar kezdeny egi ora el thelwen tamazthassa ky Vizontagh Czegetet | Ha ki penigh boranak ky mereset zolgaiara, Vagy haza nepere bizza, vagy eo maga akaria ky Adny, tehagh ne(m) tartozik az meg merethny fwzerrel borat, vagi penigh meg pecheteltetny, hanem Zabardon ky merethety Valamikor akaria [Kv; PolgK 2—3]. 1586 Keöwetkeözik az Varas Retin valo kazaltatas Miert hogj az Meleg Igen szwteöt rovasra hordattam io bort magunk zamara keolt el aztalunkon tisz veder bor attam erte f. 3/20 [Kv; Szám. 3/XXIV. 28, 30]. 1593: Amj az ideghen Bor be hozast illethy ... Akik Nylwa(n) ky tudattattanak, Azokat inmgiarast teorwenjre hyak [Kv; TanJk I/1. 227]. 1599: aztis lattam mikor faggias geiorgi el

mene bor venny az en hazamnal ada fl. 1 [UszT 14/59]. 1600: Az meli nioicz hordo bor volt Miklos Vramnal, annak teoltelekjere ment el mindenes-teol f. 3 d. 83. Az meli borok en nallam voltak, azoknak teoltelekiere keolt f. 1 d. 18 [Kv; Szám. 9/IX. 47]. 1623: Búdds Niarlott, Eczetes borokot kj ne vetesse(n), hanem a' menemwek Seges Var senky (!)* zekb(en) teremnek tizta Ezwb Sauanio borokott arultasson s olliakotis vetessen hogy hamareb ell kellyen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — *Helyesen: sinki? bOlv. ézü; értsd: ízü]. 1638: eleget ittak s darbezlottak ot sok borak voltak [Mv; MvLt 291. 127b]. 1650: Főzettem Rakott d. 30. Borsatt attam es Bort parlany d. 10 [Kv; Szám. 26/VI. 424]. 1677: bor hordani való csős kancsók [Kv; RDL I. 155b]. 1686: Bojomi Buza Restantiaert adatat borak [Kükül-lővár KK; Ut]. 1695: bizony Ngos Ura(m) ez iden itt e Taja(n) is savanyuk lesznek a' Borok [Gyf; KaLt Apor István ir.]. 1717: ha küldene Ngd v(a)gy negy vider bart az barak toltesekre, igen jo lenne [Vidrászeg KK; Ks 96 Bíró György lev.]. 1721: edgj Hordo bara ot volt [Nsz; Ks Bornemisza Imre lev.]. 1726: Akik ezen borban ittanak büntetessenek meg [Dés; Jk]. 1730: az Borakott eddigh is el küldöttem volna, de . . az Jobbagjok minden nap a Szölőben Jartok, Iarnak [Abosfva KK; Ks 83 Bakó Josef lev.]. 1734: az Urfiak(na)k . . . mindenkör bővséges borak volt [Kv; TK1]. 1752: talám életemben sem ittam jobb borokot [Backamadaras MT; Told. 37/44]. 1763: az Isten kedvijért tsak böltsen Cansiderálja Natsád menyí időt állattanak azak az barak [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1765: a' Pó Biro Tktes Vas Sandor Uram Fogadojába is bé mentenek edgy kupa bor inya [F. gerend TA; Ks] küldvén Csorára 11 Szekeret . . . Korcsamára valo Barak után, az Aranyi Réven fizettem a Révészeknek fl. 01 d. 80 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1782: nem tudom azután hogy a Borakkal mit Csnáltanak [Mv; DLev. 4. XXXVI]. 1792 ki váltatta a magáét Hat forint és 40 xr., és egy veder Boran [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. 1796: It a Kopándi Fogadoban pálinka elég vagyan Baris vagyan még a Tavaszi osztály előtt ki tett Barbalis (!) vagyan még . . . Sambaral* hozatt Barbais még sak vagyon [Koppánd TA; GyL Csia Mózes lev. — *Magyar- (K) v. Szászszombor (SzD)]. 1812: a Groffné . . . Borokot vett, külön kortsomároltatta [Héderfája KK; IB]. 1813: jovendőben én iszom annak a Borába [Dés; DLt 71/1814]. 1834: Szebenbe a Barak el adásáért Jártam költtettem el 3 Rf [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt kezével].

2. *tsz kb.* borszállítmány; transport de vin; Weintransport. 1582: A mell Kadar ell ment az Borokwall Tordaig attam neky f — d. 25 | kwldeott Thasnadroll Hausaselüi Balas feiedelemnek Borokatt [Kv; Szám. 3/VIII. 18, 21]. 1585: Az feyedelem Boraywal Amely Drabant vala Az Borokhoz futa [Kv; Tjk IV/1. 485] | Hozanak borokat Bathory Gabor zamara [Kv; Szám. 3/XXII. 3]. 1586: Az Vrunck eő Nags:a Borait

hozak rend zerent ezek vittek Tordaig Az louas legint is el kwlte Biro vram az borok eleot tordara attam —/25 | hoztak Varadrol harminchy egi zekeren borokat [Kv; i.h. 3/XXIV. 38, 62—3]. 1687: Ez múlt őszel Hadnagy Ur(am) hir jüvén, az kapút fel vonatta, az Urunk eő Nga borai előtt, és azt mondották hogy ő Nga borai előtt vonatta fel [Szilágycseh; GramTr VIII].

Szk: *darab* ~ ? meg nem telt v. megkezdett hordó bor. 1711: Harmad ideie tudam hogy temmett az Urunk eő Naganak itt az Besenyei hegben ket darab bora, edgik hordóban lehetett mint egy harmincz uagy huzonnyolcz ueder bor, az másikban lehetett tizen két ueder [Búzásbesenyő KK; Bfr IV. 30/26]. 1740: Cseh Benjámín Uram által Igen Patakarol küldöt 4. darab borokot bekevel fel hoztak mindgárt korcsomákra ki adtam [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Adámhoz].

3. hordó(bor); butoi (de vin); Faß(Wein). 1570: Varga Peter hithy zerent valiya, hogy Az ar wyzkor vetet volt három Bort az Borbel ferencz hazat (!) alat walo elseo pinczebe [Kv; Tjk III/2. 120]. 1573: az vra pinceibe 12 Bora volt pecinenek [Kv; Tjk III/3. 144b, 206, 224]. 1582: Hog' az Korchiolias mas zekerre hanta az Borokatt fizetem f — d. 64 | fizettem az korchyolyasnak hogy kis Azzonyu(n)k zamara Egy Bort kj wonatot az weres peterne pinczeyeből d. 25 [Kv; Szám. 3/VIII. 18, 3/5. 28]. 1585: az három faluba(n) eztenedő által 9 bort Arullianak kj | Gubernator vra(m) kwlde egy bort feyeruarra . . . fizette(m) f. 1 [Kv; i.h. 3/XVI. 48, 3/XXII. 23]. 1586: az korchioliasnak hogj eggik zekerreol másik zekerre vonogattak az borokat es az Czykos hordokat attam nekie /75 | veöttem 65 vedres Bort . . . attam f. 11/25 A bor fel vonasatol attam az korchioliasnak — /20 [Kv; i.h. 3/XXIV. 13, 28]. 1587: 4 die Januáry furattam egi bort megh az Isptálj haz zwkseger. 30 die Januáry fúráttam esmeg egi bort az Jsptálj haz Zwkseger [Kv; i.h. 3/XXVI. 63]. 1589: Pincze ber haro(m) bortul iot kezemhez f. 1 [Kv; i.h. 4/XI. 16]. 1590: Rado-üanczy vramnak vittek egy hatwanos bort Aba falwara (!) fizettem 4 louára f. 3. d. 50 [Kv; i.h. 4/XV. 8]. 1591: Zabo Ferentz 2 Ereg Bort 12 Ekren vizy Tordara, f. 1 d. 50 [Kv; i.h. 1/5. 67—8]. 1593: Az mely hordonak penigh az Czapiat el vagattad abbol en senkinek nem attam annak utanna . . . hane(m) volt egi teli borom, az Atiam az tizedes az kerete 3 penz arrat, annak adek abban az teli borban, az mely hordonak az czapiat el mettetted arra valo kepest vagattad ky az teli bornak az feneket, En az teoruert kerem magamnak hogy az mely hordo bort teoruery alatt hagiót tartani, abbol en egy czepet sem attam [UszT]. 1594: Attam Korczolliyas Istüannak, hogy szekerről szekerre vontta ez 28 bort, és rakogat tat alaia 1 bortol p(ro) d. 6 f. 1 d. 68 [Kv; Szám. III/6. 2]. 1596: Az Isptalj haznal kywwl wadnak eoregh borok mind oh s mind wj No 19 [Kv; i.h. XIX/6. 24—5]. 1598: Hogi eyel az templum boranak egiknek az abranchiay le zakatak Ment ki

vize üveggel nro 2. 3dik vize nro 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 46].

borágómag a Buglossum magtermése; sámință de boranță; Borrágosamen. 1721 borrago magat es benedicta magat nem kaphattam [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

borágóvirág a Buglossum virága; floarea boranței; Borrágoblume. 1679 Borago fű Első vize nro 1 Borago Virág 1. vize üveggel nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 46].

borárendátor ? korcsmabérlő; arendaș de circumă; Wirtshauspächter. 1831 Gellérd Abel (34) Dees Akna felől a' Deési Határ szélben levő fogados . vall Nehai Principalisomnál, Bor Arendator Czetz Vártán urnál itt benn lévén, dolgaim be végzése után haza felé indultam [Dés; DLt 332. 11].

borárulás bormérés; desfacerea/vinzarea vinului; Weinschank, Weinverkauf. 1799: meg-volt: tltva mnden Falusiak előtt a' bor árulás [Makfva MT; DLev. 5]. 1815: Síborol Bor Palinka Ser árulás 3 hónap alatt 1625 — [WLT Cserei Heléna jk 9b].

borárultatás borkorcsmároltatás; desfacerea/vinzarea vinului; Weinausschank. 1585: Zent Mihály napy dizno valtság in vniuersu(m) mind a' három faluból f 4 d 7 . Bor Arultatas facit . f. 21 d. 73 [Kv; Szám. 3/XVI. 32. — *Kv három jb-falujából: Asszonyfva, A. és F.füle TA]. 1638 k. Ezennis panaszkodnak* hogy az bor arultatást el uottek teolteok [Szászfenes K; GyU 36. — *A jb-ok].

boratlan 1. bort nem termő; neproducător de vin; weinarm. 1699: Az Boratlan helyeken negy ököröl egy köből Zabot, ket ököröl két vékát a Marhasok, es Marhatlanok egy egy uekat szoktak adni fellyeb nem [Vécke U; LLt Inv.].

2. bor nélküli; fără vin; weinlos. 1741/XVIII. sz. Az Haz alat penig mostan Boratlan pincze 1 [Somkerék SzD; Berz. 7. 68/1. 280].

boratlanság borhiány, borszűke; lipsă de vin; Weinmangel. 1754: igen miserabiliter eltenek ő Ngok pénzeten, gabonátlan és boratlanságok miatt [Sárpatak MT; TSb 16].

bórax a bórsav nátriumsója; borax; Borax. 1847: Borax, saletrom sat. vegyitve [F.árpás F; TSb 46 üveghuta l-elt.].

borbándi pokróc Borbándon (AF) szótt gyapjútakaró; pătură țesută la Borband; Woldecke aus Borbánd. 1753: Borbándi Pokrotz N 8 [Marosztkirály AF; Told. 18].

borbát 1. ügyes; bárbat, destoinic; geschickt. 1694: Az öcsé(m) Ura(m) ó kglme juhait kesen

hajtva(n) fel, mar az miiejink az havason vad(na)k, es merikis az tejet itt talalta(m) egy ige(n) jo borbát pakulart a kiis fel valallja őket es en havastis itt az Tanach havasa(n) szerzek számokra [Szászváros; EMLt]. 1721 minthogy a Levelek sietők egy szakaturai jo borbát Legénytől mingyárast küttem s meg hattam az embernek hogy egész étczaka mennyen [Kendilóna SzD; TKI Szenás Miklós tt lev. gr. Teleki Pál-hoz]. 1744: a' mi, ugy mint Kun részen lévő embereink borbátabbak voltak, s hamarébb fel költenek, sokat irtogattanak Erdőből együttis, másuttis, Falu köz földire házokatis sokon csináltak [Nagyalmás H; BK sub nro 181]. 1756: én ugj tapasztoltom az én vékony elmémnel hogj a mellyik Mgos Exponens Vrnak jo barbat Sudgjája volt, az praecipialta a dézmát, s a másiknak kivált mikor valamelyi lágy ember Sudgjája volt, könnyen cedalta [F.borgó BN EMLt]. L. még MNyTK 107. 14.

2. derék, erőteljes; zdraván, voinic; stättlich, kräftig. 1753: Az Ud(va)ri Birot Csiki Jánost Rosnyai Josef Ur(am) hajátol fogva ada az maga Ud(va)ri biráji és Jobbágyi kezekb(e) kik meg ragadván mind jo barbat legények ki hajánál ki karjánál fogva el vivéek az Urak Udvara felé [Marosztgyörgy MT; Ks 48. 67].

borbehozás borbehozatal; aducerea vinului (din alte regiuni); Weineinfuhr. 1585 6. Octob: Mykor az Gubernatorhoz menenk az bor be hozas veget vyttwnk Eö Naganak Gubernator vramnak ayandekon fiztettem ez 4 Eytel malossatol f l d. 92 [Kv; Szám. 3/XXII. 63]. 1593: latnak az varos zabadsagabannis feokep-pe(m) a' Bor be hozas miat Nagy Abusust, vadnak kik a' hegy Alat ideghen bort mustot veottek be hoztak, vadnak kik eoregh chiebrekben palazkokban hortak be borok teoltenj [Kv Tanjk I/1. 224, 227].

borbéli bor-, boros; de vin; Wein-. 1719: Radnot-fáján korcsamát Se bor, Se Serbélit ne tarcson tartasson [T; Born. G. XI. 1]. 1753: magam s kezem alat lévő kolcsár gondviselensége miá is esett eő Nsága(na)k Kezünk alat fojt borbéli kára, feles Bor seprőnek meg veszése [Mezőzáh TA; Told. 25]. 1828: Midőn Czéh gyűlése hirdetetik, már előre a borbéli provisio meg tétetvén a magokat elő adando dolgok eligazittása nem mindenkor az igasság és Articulusok szerént határoztatik el, hanem részre hajlás szerént, számba se vétetvén az öregebb és jobb jobb gondolkodású Tagoknak velededések [Dés; DLt 581].

borbély 1. fodrász; bárbier; Barbier. 1568: oth feyer varat Zallottak volt meg Egy lengel borbélnal az kjalne azony barbelyanal [Kv; TJk 236]. 1589: 4 Noüembris Kassa Marton vitte az fayedelem Borbelyat es feredesett Tor-dara 4 lora attam Nekte f. 1 [Kv; Szám. 4/VI. 114]. 1591 Borbely Janost, az Bathory Istwan borbéliat vittek Nagy lowon Vasarhelyre attan

wariny commorans. Catharina consors dicti St(ep)-hani Barbely [Kv; TjK VI/1. 518] | Borbely Janosne Katalin Vduarheli [UszT 15/138]. 1601 Barbely Martonne Magdalena azzony [Kv; TjK VI/1. 531]. 1602: Barbely Georgy [Kv; Szám. 7/XV. 321]. 1603: Petrus Barbely Berenieiensis hungarus [Kv; PolgK 107]. 1606: Emerici Zeoleosy al(ia)s Barbely [Kv; i.h. 113]. 1607 Michael Borbeli [Dés; DLt 298] | Christophoro Barbely alias Arnoth [Ks O. 13 fej.]. 1609 k.: Barbely János [Dés; DLt 311. — *Uo. Borbeli alakban is]. 1613: Joanne Borbely^a vulgò Kobzos [Kv; PolgK 124. — *Uo. Barbely alakban is]. 1620: Barczai Sándorné Barbely^a Christina asszony [Algyógy H; RDL I. 109. — *Így még kétszer, de egyszer Borbelj alakban is]. 1625: Barbely Martonne. Szegedi Barbely Janosne. Barbely Mihalyne [Kv; Szám. 16/XXX. 3–5]. 1632: Barbely Gieörgy. Barbely Gabor. Barbely Istuan. Barbely Mihaly [Fog.; UC 14/38. 113]. 1633: Algyogy Kun Gothartne Barbely Anna Azony [Cege SzD; Wass 13]. 1640: Barbely Mihalyne. Barbely Istuan. Barbely György [Fog.; UC 14/48. 6]. 1656: Nehai Nemzetes Simai Barbe Giörgi [Algyógy H; Wass 15]. 1657: Szakmari Barbely Janosne. Borbely Mathe [Kv; KvLt I. C. 3. 15–6] | 18 februári (!) atam borbily istvannak fl 10 [Uti nagyon gyakorlatlan írással]. 1672: Barbely Sebastian [Uti]. 1679 Balyik Borbely Mihaly [Kv; TjK 12, 619]. 1767: Borbé Kata Csenteri Ferencz Felesége [Betlensztmíklós KK; BK]. 1785: Barbely András [Agárd MT; Told. 10]. 1786: Barbély János Falu Natáriussa [Jedd MT; JHbMiss.]. 1798: Borbé Samu (inas) [Kv; CsCjK I. 220a]. 1802: Borbé Dani [Kv; i.h. 231b]. 1808: A Rákosi Borbé Sándor [TVLt Közig. ir. Vásári jk]. 1824: Borbél Antal (mester) [Kv; CsCjK I. 278a]. 1834: Sennyei István szegőttette Borbé Ferit [Kv; AsztCjK V. 100]. 1846: Borbé Ilona [M.bikal K; RAK 219].

◇ Hn. 1654: az borbely gatnalj. az Borbeliok gatianak valo karofak [Mv; MvLt].

borbélylegény 1. felcsersegéd; calfä de felcer; Feldscherjunge. 1594: Buda Janoshosz szalat vala egy Borbely Legyn ky az Varos zolgayat megh eolte Vala, es mas nap asz Byro ket polgarth keolde hoszsza es Myngyarast ky ada asz Borbely legynth [Dés; DLt 246]. 1600: monda nekem Biro vram eregj hosza az emberhöz es mond megh neky hogy az melj borbelj legent borbelj marton rendelt giogytassara jartassa azt hosza [Kv; TjK VI/1. 498a]. 1634: mint hogi Sebes ualek oda jarta(m) Borbely Georgyni. lattam az Borbely legent, hogy az Leany czieczyhez kapa [Mv; MvLt 291. 32a].

2. fodrászsegéd; calfä de bärbier/frizer; Barbierjunge. 1842: Borbé legény Pécsi [Dés; DLt 1516].

◇ 1572: Bo vgian Nytia az Aytot, tahat egy Borbel legen wl Az aztalnal Bor vagion Eleotte, Az azzonis Be Jeo az hazba Az Borbel legen fely kely Es Megh Eolely az azzont [Kv; TjK III/3. 5]. 1583: az Ersebet egy Bekat hozot az

zeolebeol, Mert eg Borbelj legent igen zeret, es azt Akaria meg Bwweolny velle [Kv; TjK IV/1. 143]. 1679: Zabo Mihaj az eöchynnek Mihajnak az Borbelj legenek .. Az Aniaj harmadot ki ne(m) attu uolna [Kv; RDL I. 107]. 1811: Nemes Kováts István Borbély Legény [Gyalu K; RAK 21].

borbélymester felcser- v. sebész-mester; felcer; Feldscher, Wundarzt. 1570: Borbel Leorinch, Myklos es Pal, Borbely Mesterek, hitek zerent vallyak hogy ferdeos kelemen hywatta volt Boket hogy megh lassak az Mynemew Njomorwsagh esset Rayta, hogy oda Mentek fely otthak es lattak hogy az Teste az Ites ellen meg zagadot (!) volt [Kv; TjK III/2. 186].

borbélymű borbélymesterség; bärbierie, frizerie, meserie de bärbier/frizer; Barbiergewerbe. 1629: mikor Borbely Ferencz ezt az Szantajnet el nette vala, elegh sok szep hazbeli ezkeöze vala, ontal kannak es egjeb borbely Mihez valo szerszam; rez medenczek es agjalepellel (!) egüt [Mv; MvLt 290. 162b]. 1647: ez az Torozkay Istuan ittis születet az eo kglme feolden ez vilagira Torozkon Torozkay lazlo vr(am) szerze az borbely mire is, talam nincs megh ket esztendeie hogi el ment miera^a Toroczkorol [Torockósztyörgy TA; Thor. XV/8. — *Értsd: művére, mesterségére?].

borbélyműhely fodrászüzlet; bärbierie, frizerie; Barbierstube. 1629: Borbely Mihelyhez valo ezkeözeök, rez medenczek Üsteök es egjeb azokhoz valo szerszamok elegek voltanak | Borbely mihelyhez valo myszeris tudom hogy eleg maradat vala borbely Ferencznek [Mv; MvLt 290. 156b, 157a].

borbélyműszer fodrászszerszám; scule de bärbier; Barbierwerkzeug. 1629: Borbely my szertis latta(m) eleget eltebe(n) Borbely Ferencznek [Mv; MvLt 290. 159b].

borbélyság borbélymesterség; bärbierie, frizerie, meserie de bärbier/frizer; Barbierhandwerk. 1629: mikor Borbely Ferencz Csiszar Janosnet el ueöue akkor kalmarkodanak de egikor . perbe fogak az Aszont az adossagert s addegh perlek, hogj kalmar aruiabolis ki fogia s iuta az Borbelysagra ismet [Mv; MvLt 290. 174a].

borbélyszerszám 1. fodrászkelek; scule de bärbier/frizer; Barbierwerkzeug. 1589: Borbely zerzam Azzu Rosa egy sakczoban (!) . . Egy korso Rosa vyz [Kv; KvLt Vegyes I/2. 72–3]. **2.** felcser- v. sebész-műszer; scule de felcer; Feldscherwerkzeug. 1589: Borbely zerzam Egy Agy veleo Sutulo Vas Jo zerzam Egy chont harapo fogho [Kv; KvLt Vegyes I/2. 72].

borbevítel borbevívés; aducerea vinului (din alte regiuni); Weineinfuhr. 1623: mostan Czak

nem mindennek szabad bortt be vyny hogy inar
Czeget nélkül titkon keöntés alatt eleget ad,
Annak okaért Tíztessege vezése alatt paranczol-
luk neki senkinek az Bor be vitelt meg ne enge-
gie ... hanem az Regy vsust obseruallia [Törzs.
Bethlen Gábor gazd. ut.].

borbíró az italárulás rendjére vigyázó tisztség-
viselő; slujbaş incredinţat cu controlul desfacerii
vinului; Weinrichter. 1682: Hogy ezen meghirt
Korcsomálás jó rendben allitassék egyenlő con-
sensusul Bor birak(na)k rendeltük Szócs Ferencz
es Borbely Mihály vramekat [Dés; Jk]. 1695
Sok és kivált keppen való kenszerítő szükségűtől
viseltetven, az regi observalt jó mod szerent
ketelenítettünk három holnapig való Bor fogast
allítani, melynekis job modgyával való végb(en)
vitelére Bor Biroknak rendeltük Szekely hidi
Janos, es Samariai Marton Uraimekat [Dés;
Jk]. 1715: In Anno 1704 Die 10 Xbris Per-
currálván akkori Betsületes Exactor Uraimek
ezen meg irt esztendő(en) való Borbírák
Ratiojokat erogaltanak szükségekre Harasztke-
reki Peter Deak Ur(am) eo kegye kezére hung:
fl. 1567, 42 [Kv; KvLt Fasc. I/215]. 1716: az
borokat el hozták az kolosvari pinczeben el rakat-
tam, az bor birak eleot meg is töltöttem [Sza-
mosfva K; Ks 95 Bíró Márton lev.]. 1732: Hites
Bor biro leven szoros gongja legjen az obtingens
veder bor szamnal egj Seriesben többet Se titkon
se nyilván edgik Possessor reszin is ne aruljanak
[Mgyerőmonostor K; MNy XXXV, 263]. 1795:
a Bor Birákok két versen meg kiáltottak Imreh
Ferenctet hogj váltsa meg az Erdejét és az Tör-
vény Napok mind eltöltsék s meg nem váltotta
[Kakasd MT; DLev. 1. II/1]. — Vö. MNy XXXV,
262—3.

borcégér boráruló helyet jelző cégér; simbol/in-
dicator pe casa în care se vinde vin; Weinverkauf
verkündendes Hausschild. 1763: Az I. ... min-
den lármát eczakai torbézlást kialtozást, ecza-
kának idején véghez vinni nem atollat, hasanlo
lármával városunkban lévő egj bor czégért violenter
el vitt, és sokaknak fel rettent csendességek
impedimentumára el vitt (igy l), mely czégérés
dolgaiért, mint tranquillae noctis perturbator
erdeme szerént meg büntessék [Torda; TJK
V. 178].

borda takácsborda (a szövőszék része); spată
(la război); Weberkamm. 1629: Vászón szövés-
hez való jó borda nro 3 [Uzdisztpéter K; TL
Bajomi János lelt. 33]. 1688: két borda Egy pár
nyüst [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4]. 1716: 16 darab-
ban és 38 matoláb(an) az fonalat ell küldöttem az
bordával edgyütt [O. csesztve AF; Ks 96 Szegedi
János lev.]. 1740: Három pár Nyüst Borda nro
16 [M. hermány U; Ap. 5 Apor Péterné lelt.].
1778: Egy Nagy Osztovata Csórló, vetélő és
Borda nélkül [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. 1817:
Ujbaredi Borda csináló Uradalmi Colonus Nyág
Josziv ... 6 darab Bordákot bé adatván, azokért

... 11 Rftokat instál [Déva; Ks 18 Vegyes ir.].
1848: Az osztovata a' hijuba. A bordák a Székér-
terbe tétettek [Szászkered K; LLt]. 1851 három
jó osztovata hozzá tartozóival — egy nagy fonal
vető és egj tekerő levél 10 borda elegyes [M.bo-
gáta SzD; Bet. 2].

Sz: egy ~'ban szőttek vele. 1752: Jovallom
pedig Imetsnének, hogy a gaz, mocskos nyelvét
meg fogja, a Feleségemet ne nyelvellye, ne mocskol-
lya, mert nem egy bordáb(an) szőttek vele, nem-
is viselt még Istennek hálá, reménlem nemis fog
viselni oly ékes nevet a világ előtt mint ő az utál-
latos [Torja Hsz; Ap. 5 Apor István Apor József-
hez].

bordacsináló bordakészítő; meşter care confec-
ţionează spată (la război); Rietmacher. 1817
Ujbaredi Borda csináló Uradalmi Colonus Nyág
Josziv ... 6 darab Bordákot bé adatván, azo-
kért 11 Rftokat instál [Déva; Ks 118 Vegyes
ir.].

bordahaj a borda rámaja; rama spatei; Rahmen
des Weberkamms. 1744: Borda haj 1 [Branyicska
H; JHb 103/151]. 1816: Egy jobbatska Oszto-
vata hozzá való borda hajjal és egyéb aprobb
részekkel [Bányabúkk TA; MkG]. 1833: Osz-
tovata borda hajjával, egy [Katona K; Ks 73.
55].

bordakötő bordakészítő; meşter care confec-
ţionează spată (la război); Rietmacher. Szn. 1614:
Borda keotó Andras Moldvaj (jb) [Száltelek MT;
Uzsl VI. 56].

bordéj (föld)kunyhó/viskó;ocioabă, bordei;
(Erd)hütte. 1731/1734: eő a' lová(na)k a Szórit
a' Bárbully Szubulyesz Bördélyá(na)k a' kertin
a' mint által szóktették, a' szórit latta [Ribice
H; Ks 78. 22/1]. 1752: Reketyán Péter Tyilia nevi
helyh(en) Bördélyá lévén a borral edgyütt ott
maradt [Algyógy H; i.h.]. 1755: az Bördélyá
fedelét igazgatván egy fertály égett bort tanál-
tam | Hát Bina Peczért azon udő tályban ki
hol látta, nem de nem az Bördélyában dorbé-
zolt | Bina Peczért az Bördélyában tanáltam a
Czigány Vajdákkal Hegedű szó között mulatni,
s magamis bé menven az Bördélyba, láték ottan
egy kártos bort [Déva; Ks 101]. 1761: az láb
föld végiben két cigány bordelynak helyt adván
fizetvén 5 esztendőől fogva Rf 8 x 15 [Déva;
Ks 94. 24. 4] | hozta a tulok nyomát a havan a
Kostestiekkal edjütt éppen az falunk határában
a nevezett cigányok bordélyához [Fintoág H;
Ks 113 Vegyes ir.] | Az nevezett Czigányok bordély-
lyában tanáltunk három rendbéli rejtek vermeket
[Kosost H; i.h.] | valahány ház, bordély Uraság
földin tanáltatik, ... egj heti kaszálásra tarto-
znak elé állani [Radulest/Déva; Ks 101]. 1801:
A Czigány Josi burdeján felyül a patak mellet
a Cziherrel együtt (sz) [A.üvegcsúr Hsz; EHA].
1820: két szegény Aszszony tsinált oda bur-
délyt [Szarázpaták Hsz; HSzjp]. — L. még
bordéjház al.

bordéjház kunyhó, viskó; cocioabă, bordei; Hütte. 1743: valahány ház, és bordély házak falujokban vagyon, s fog találatni, valamikor az Uraság udvari Tisztei kívánnák, Singillatim, mindenik háztól egy jó dolog tehető aratot egy hétig nem különben minden háztól, bordélytól egy jó kaszást tartoznak Sístálni [Lászó H; Ks 81. LXII. 18].

bordéjhely kunyhóhely loc pentru cocioabă/bordei; Hüttenort. 1769 A hova teelni Arannyász Czigányok mennek jo Passusokkal azok(na)k illendő taxára bordély vagy kaliba helyet kell engedni a Possessorok(na)k és Lakosok(na)k praejudiciumok nélkül [UstT XIII/97].

bordély nyilvánosház, bordélyház; bordel; Bordell. 1573: Teglas Antal es Balint hiték vtan valliak, hogy ... Az vtan az legeniek ky Mentek volt az varosbol ely Reyteztek volt, Kapa Myhal hywatta be eoket leaniawal, azt Montha az lean hogy az vra felel feleolek ha Mynd ely feyg (!) Iozagaig, appritottak volnais, Mert Ne(m) akarya hogi az eo haza Bordely legen [Kv; T]k III/3. 62–63].

bordélyház nyilvánosház; bordel; Bordell. 1732 az Inca Asszony inaga lako Házát bordely haznak tartotta es magais mind peniglen azon személyek külön külön Szemelyekkel Kurvalkodtanak diversis vicibus Temporibus et locis Csokolodtanak és minden utállatosságokat Cselekedtenek [Dés; Jk]. 1744 Kati Mártonné Vra itthon nem létéb(en) Házát bordély házzá, és latrok barlangjává tevé, ítélített Eccla követesre, és a' Sz. visita(ti)o jelenletib(en) Reconciliála [Gyalu K; RAk 171]. 1750: Balog János az itten lévő Tisztarto .. Majd bordély házat tsínál vala, az Uram eő Exja Házából [Mocs K; Ks 83 Tsegezi T. Gergely lev.]. 1759: Azon Czégéres szeméjlek miatt azon Háznál esteké gjakor verekedések, nemeljek Lová(na)k fel akasztása, s sok alkalmatlan dolgok mennéké végb(e) azon Háznál, ugj hogj Kurvák Bordéj Házá(na)k tartatiké? [Msz; Sár. vk] | Azon Czégéres szeméjlek mellyj háznál laknak, hallottam egj néhány izben, hogj veszekedések is estenek mint valami Bordélyj háznál [Nyárádsztlásló MT; Sár.]. 1799: Bordély házakhaz sem volt járatus [Dés; DLt].

bordézma bortized; dijmă de vin; Weinzehnte. 1579: Reghtwl fogwa az alszegy patronusok minden Ideokban az ew Reze zarent walo Bor dezmat Jobbagy zeoleyebwl zabadon el takartak [Kv/Szovát K; SLt P 13]. 1587 Keoñtettek az Meraia Dezmatol valo Jeouedelem. Az elmúlt 1586 eztendeoben az meh dezmatol iútott kerülbe d. 15 az Bor dezmatol iútott kerülbe d. 36 [Kv; Szám. 3/XXVI. 4. — *Méra (K) a kv-i ispotály jobbágyfaluja. 1594: Semmi fele Adott az varhoz soha ne(m) attanak, hanem Barani, buza es bor dezmat adnak [Somlyó Sz; UC 113/5]. 1679: Bordézma, harmada

a prédikátoré [Gyalu K; EM XLV, 23, ETF 114. 25]. 1762: krajnik Uram, az Roskányi bordézmát maga Számára el tartotta, az Uraságnak nem administralta [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1775/1781: többnyire el engedik a Zab dezmat, Török buza dézma az egyik részre tsőül Metr. 70, 80 ... kender dézma is bé mégyen három 4. kalongya, Bor dézma bé mégyen [r. 60, 70 [Algyógy H; JHb LXXI/3. 362]. — L. még EM XLV, 23–4, ETF 114. 25–6.

bordézmálás bortizedszedés; stringerea dijmă de vin; Erhebung der Weinzehnte. 1631: ez minap tala(n) ugia(n) szinte(n) bor dezmalaskor valank eggiut [Mv; MvLt 290. 229].

bordírozott körülszegett; tivit; bordiert. 1812: szederjes aranyal bordírozott Katona süveget visel [DLt 684 nyomt. kl].

bor-dolgosia kb. kocsmárlási jövedelem; venit din circiumărit; Wirtshaus-Einkommen. 1788. Abrudbányán az Unitariusok ő Kgylmek Temploma az el mult esztendőkb(en) el vétetvén, obtineat tak Decretumot; és a' Mlgos Királyi Gubernium-tól is Co(mmi)ssiot magok számokra valo Templom vagy is oratorium építhetése. Consultalodván pedig Az Abrudbányai Titt. Magistratus egymás között ennek modalitassáról, azt találák fel, hogy az Bor Dolgosiat (: a' mint szokták nálunk nevezni:) azon oratoriumok(na)k építésére fordítsák, és a' Romanó Catholic. Templom restaura(ti)ojára is [REkLt Acta cons. 61/788].

1673-ban Apafi Mihály elrendelte, hogy a vásári árúok és a románok „korcsomárlásából való Proventus a' két Eklésia között dividáltassék aequaliter”. Ezt a jövedelmet később, a XVIII. század végén bor-dolgosia vagy egyszerűen dolgosia néven emlegették [L. az előbb i. h.-en. — *Ti. a ref. és unitárius].

bordűr szegély; bordură; Bordüre. 1807: Egy szalmaszin atlatzbol valo Köntös lilaszin bordürel bé-szegve 's garnirozva [DLt 378 nyomt.]. 1813: Egy fehér Bargár nemeth Köntös veresses bordérral [Szászvevssződ NK; Told. 47]. 1836: küldetis mind a Hárampfélből egy egy kezkenő hogy az Abrasznak is a formáit s bordűrjét épen ugy szője mind ezek vadnak | Edgyet* Szőni kell Buzakalaszast — Szöllővel-Levelével és Inaival jo Szelesen légyen a' Bordűrje — 2 d — Abroszt Szőni kel — Kerített csillag formára melynek bordűrje Basarosa [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló utasításából. — *Ti. abroszt]. 1847: Egy zöld földű bordürel himzett két szélén rojtos teve szőr keszkenő [Csíkszentmárton* MT; UnVJk 103. *Később: Nyárádsztlásló].

bordűr-darab (hímzett v. szőtt) szegődarab; bucată de bordură; Bordüre(n)stück. 1816: Bordűr darab 40 xr [Kv; Born. IV/41].

bordűrös szegélyes, szegős; cu bordură; bordiert. 1808: 1 modi selyem bordűrös Köntös [Mv; Told. 22]. 1846: fejez bordűrös köntös [Mv; MvLev.].

borecet oțet de vin; Weinessig. 1669: Az eczetesen vagjon altalagh bor eczet; három altalagh alma eczet [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1673: Bor eczet erogalodat két szaz husz veder [Fog.; UtI]. 1676: Bor Eczett Ur 10//— Rosa Eczet. Ur —//2— Vad alma Eczet Ur 8//— [Porumbák F; UtI]. 1694: Alma Eczet nyolcz hordoival .. Bor Eczet három hordoival [Kővár; JHb Inv.]. 1699: Eczetes Atalagocskak Nrő 4. nemelljik felig bor eczettel [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1726: az Tűz hely alatt két eczetes általagocska, mind kettőben bor eczet [Görgény MT; Born. G. VII/23]. 1741: egj etzetes hordotskában bor etzet [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. 1765: Öntetett ki meg romlat borból Csinált bor Eczet Semmire kellő lévén Vr. 02 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1792: Bor Etzet 19 Ved(er) ... Alma Etzet 76 Ved(er) [Hadad Sz; JF 36 LevK 12]. 1849: Nyoltz Czilinderek téli bor etzetel [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

borecetes borecet-tartó; pentru oțet de vin; Weinessig-, für Weinessig. 1849: Talantrok Simon-nó adott egy 8 kupás bor eczetes üveget üressen haza [Héjjasfva NK; CsZ].

borégetű I. m. pálinkafőző; care fierbe vin ars; weinbrennend. 1564: Boregetheo* [Kv; Szám. I/X. 8]. — *Addó(dica)-jegyzékben az adóalanyok utcánként való fels-ban — minden valószínűséggel — foglalkozásjelző köznévként fordul elő]. 1592: mikoron en zaz pinzt kernek teolle, monda hogi ninch nalla anny pinz, hane(m) ha az bor egeteo azzoni el nem vitte volna raita palastiat (igy!), le zakasztana rolla az kapchot, es Ide adna [Kv; TjK V/1. 304].

II. fn pálinkafőző (személy); velnicer; Brenner. 1570: Kalmar Jiles nem akarya kylémben uenny az zeoleot, hane(m) hogi aztis hozza aggiam az mely Darabot Boregetenek attam wala [Kv; TjK III/2. 91]. 1580: Az bor egeteoket hywassa be eo kegmek, Biro vram es fejere iozagara paranchiollya megh mindeniknek hogy idege(n) sepröt ne merezellie(n) venny se az határba be hozny [Kv; TanJk V/3. 210].

Szn. 1564: Boregettho Caspar [Kv; Szám. I/X. 37]. 1565: Boregetw Gaspar [Kv; i.h.118]. 1566: Boregetew gaspar [Kv; i.h. 208]. 1568: bor egeto Matyas. bor egeto Marton. Bor egetheo Martton [Kv; TjK 175, 242]. 1570: Bor Egethew Marthon. bor egeto Matyas. Boregetew Marton. Bor Egetew Mathias. Bor egeteo Mathias [Kv; TjK III/2. 90, 91, 179]. 1573: Bor Egetteo Lwkach. Anna Bor egeteo Matene [Kv; TjK III/3. 86, 196]. 1582: vadoltak Awal ez Boregeteo Peternet, hog az en neuemet Boregeteo Catus Azzont ker-te volna eo arra, hog az fogoly Catus Azzonihoz be menne Az Toromba [Kv; TjK 4/I. 93]. 1585: Catalin Boregeteo Peterne [Kv; i.h. 399].

borejtet kb. 1 kupás, azaz 1,5 l-es erdélyi bormérő edény; măsură de vin de 1,5 litri folosit în Transilvania; Weinmaßgefäß von

1,5 l). 1591 Vagion Egy Borseőpreő Meőreő Vider Es Egy Bor Eitel Es Egy fel Eittel [Kv; Szám. IV/5. 11].

boreresztő-koresolya korcsolya (boroshordó fel- ill. lerakására szolgáló, két lapos gerendából két közfával létraszerűen egyberótt alkotmány); birne folosite la descărcarea sau încărcarea (prin alunecare) a butoaielor de vin; Schrotleiter. 1787: Két bor eresztő kortsia Dr. 48 [Mv; MvLev. 8 Csizsár György hagy. 6]. 1833: Bor eresztő kortsoja egy [Katona K; Ks 73. 55]. 1842: Egy bor eresztő korcsolya [Majos MT; Told. 35].

boreresztő-pléhszivárvány bádogszivornya; sifon de tinichea pentru tras vinul din butoi; Blechheber. 1842: egy Bor eresztő pléh szivárvány [Csekelaka AF; KCsl 3].

borlejtő borkezelő; persoana care pritocește vinul; Weinabzieher. **Szn.** 1590: Borfeoyteo Jakab. Borfeoyteo Istuan mortuus [Km; GyU 10]. Borfeyteo Mathiasne [Kajántó K; GyU 14].

borfogás bormérési tilalom; interdicția desfacerii vinului; Weinverbot. 1594: Tudom aszt Borth fogaskor Nem szabad volt Bort arulniok | Esztis tudom hogy asz Nemes Mikor Bor fogaskor Borth kezdeth, asz Varos bely embernek n(em) szabad volt benne Vinny | eszt tudo(m) asz Borfogas feleol hogy mikor Bor fogas volth akkor Nemes, Borth ne(m) arult, Mert ha ki kezdetis Borth asz varos el tiltotta rolla es az ky aual Birth eorszeo el Veotte tulie Mert tizenket forint Birsaga volth [Dés; DLt 246]. 1638: Desen az varas hazanal bor fogas uala senkinek nem szabad uala bort arulni [Dés; DLt 402].

borfűtő égettborfőző; velnicer; Brauntweinbrenner. **Szn.** 1586: Bor fwteo Ianos [Kv; TjK IV/1. 602]. 1640: Borfwteo Palmé [Km; GyU 46]. 1652: Borfwjteo Palne ereotlen eoreg Asszony [Km; GyU 133].

borgazda bor-korcsmároltató gazda; cărciumar; Weinschenk. 1583: Az Bor Gazdakrol. Az korchio-manak gazdaia Semmi nemeo Rendbely Embereknek Se Attiafiaknak, se zomzedsaginak, se egieb warossy, Vagy Videky vagy idegen embereknek Ne merezellyen kenyeret, etket, vagy valamy eledelt semmy zyn alat adny. Se penig chaplaranak penzt adwan az által Vendeginek etelt Zolgaltathny. Hanem ha io Atthiafiay, zomzedy, eo magok penzeokeon a korchomara hust, vagy halat Vinnenek, tulajdon chak azzal es annak meg feozesewel legien zabad minden Borgazdaknak gazdalkodniok. Ha ky penig ez ellen valo chelekedetben talaltatik, Tehat bora mind azzal a penzel eozwe kit arult volna beleölle, el Vetessek Mely dolognak exequalasara, az az ez bwntetesnek ky Zolgaltatasara, az Biro tartozzek minden Wdeoben ereoth es segitseget Zemelj valogatasnel kwl minden engedetlenre

borhűtő I. mn pentru răcirea vinului; weinküh-
lend. **Szk:** ~ cseber. 1696: az Urfi Kis Bor Hűtő
Cseber [Bethlen SzD; BK]. 1724: Egy bor hűtő
cseber [Koronka MT; Told. 29/12]. 1736: Bor
hűtő hosszuko cseber nro 3 [Mikefva KK; CU
XIII/1. 163]. 1747: Bor hűtő Tseber 1 [Borsa
K; i.h. 24] * ~ cseberke. 1736: Bor hűtő Cseberke
[Várhegy MT; CU] * ~ fazék. 1793: 4. Bor-hűtő
fazék cylinder formák [TL] * ~ kondér. 1678
Uzonból^a vittének el .. Egy bor hűtő Kandert
nr. 1 [BLt 1. *Hsz] * ~ rézedény. 1697: Bor
hűtő réz edény nro 2 [Alvinc AF; Mk Alvinczi
Péter lelt. 8] * ~ rézkondér. 1715: A Réz edényt
fel osztván jutot Wass László Vram(na)k
egy kis virágos réz borhűtőcske .. item edgy
őreg bor hűtő rézkandér [Wass 27] * ~ rézpalack.
1715: A Réz edényt fel osztván .. jutot Was
László Vram(na)k .. edgy kis virágos réz borhű-
tőcske ... Katona Mihályné Asz(szony)nak edgy
bor hűtő őreg rez palack. Wass Susi Asz(szony-
nak) az őreg bor hűtő két réz Palackak az
nagyobbik két ejteles [i.h. Wass-osztozás] * ~ veder.
1753: Bor hűtő Veder [Marossztkirály AF;
Told. 18].

II. fn borhűtő-edény; vas pentru răcirea vinu-
lui; Gefäß zur Abkühlung des Weins. 1674:
hat főző kondér egy bor hűtő [Beszt.; Wass 12.
72/6]. 1720: Réz fedeles Bor hűtő nro 1 [Szur-
duk SzD; JHbK XVI/12.] 1736: (Gróf Apor
Istvánnak) Ezüsből való borhűtője volt nagy
őreg, egy hat esztendő gyermekek megferesztet-
tek volna benne, kül-belől egy tenyérnyilg aranyos
volt [MetTr 318]. 1737: Egy bor hűtő Bor
hűtőbe való palack tartó [Brassó; Ap. 5 Apor
Péter lelt.]. 1748: Bor hűtő edgy [Vargyas U;
CsS]. 1837: Utazo kandér, bor hűtő 1 [Szentbe-
nedek SzD; Ks 88 Oszt. 11].

borhűtőcske borhűtő-edényke; vas mic pentru
răcirea vinului; kleines Weinkühlfäß. 1715:
A Réz edényt fel osztván jutot Was László
Vram(na)k .. edgy kis virágos réz borhűtőcske
[Wass 27 Wass-osztozás].

borhűtő-tok borhűtő edény védőburka; inve-
lisul/tocul protector al vasului pentru răcirea
vinului; Gehäuse des Weinabkühlfäßes. 1732:
Találtunk .. edgy szép mesterségesen csinált
festékes bor hűtő, vagj mosdó tokot [Ks 40
XXVIIIc].

bor-interes bor-kamat (borban fizetett kamat);
dobindă plătită în vin; Weinprozent. 1760: oda
is gyűjtötte mind a' Bor Interest mennyit az
adosoktól fel szedhetett eo keglme [Gogánváralja
KK; EMLt].

borít 1. önt; a vörse; gießen. 1573: Jwttá oda
Thamas deak es kezebe vala egy chwpor kybe
bor vala ot adig Tantorga hogy az bortt mind
feyemre bürítá [Kv; TjK III/3. 145]. 1599: vyon-
natt kezdé vonny aloa az zeket, kit hogj nem
enged vala Zabo Georgy, az kanna bort Boldisar

egychersmind az fejere burita [Kv; TjK VI/1.
287].

2. fed; a acoperi; verhüllen. 1699: ket Ablak
Szakadozott papirossal burétva [LLt].

3. behúz, kárpitoz; a îmbrăca/tapița; über-
ziehen. 1685 e.: Szeker borítani valo fekete bőrök
nro 6 [Borberek AF; MvRK Urb. 4]. 1794: Egj
puszta Borítani valo Szék [Koronka MT; Told.
12.]

borítal borívás, borozás; bāutul vinului; Wein-
trinken. 1570: oda Mentek volt az Eo hazához
Janos kenez es Balinh Thywadar, hallotta az
Bor ital keozbe hogy fedteotek Egyinnással [Kv;
TjK III/2. 9–10]. 1596: Mert en soha eleteemben
Kegd feleol sem Bor Italomba sem egiebkor Jonal
egiebet nem tudtam mondany [Radnótfája MT;
Bál. 1]. 1628: Annak felette Bor ital keozben
hogi egi Eóry^a emberrel ittak hasartoskodott ...
az földhöz vert es zidot hogi mas emberhez ia<rok>
en [SzjK 21 válóperes asszony panaszából. —
*Al- v. Felőrből (SzD) való]. 1661: Retteggy
Paor Gergely megh ne(m) reszeghedik az
bor italt el hadgia [Sófva BN; Ks 41. E. 27].

borítás 1. behúzás/vonás; îmbrăcare, tapițare;
Überzug. 1730: Két nyereg alá valo nemezért
Den 48 Azon nemezek borítására 4 Sing vászo-
nért Den. 28 | A Toronybeli pergő dobhoz egj
fiatal bőrért Hfl. 1 Den. 36 Borításáért a szijjár-
tonak Den. 60 [Kv; Szám. 56/XIX. 16, 23].

2. (bútor)huzat; stofă de mobilă; (Möbel)über-
zug. 1774: Török szekhez való külömbfele szín
Barsonjbul, viragokkal Karpit formara ékesi-
tett borítás fl Hung. 2 [Nsz/Fog; REKlt II.
Apafi Mihály hagy. 5].

3. (könyv)kötés; legătură de cărți; (Buch)ein-
band. 1600: Könykető Joachimnak fizettem ket
Taal, és az nagy Aranyos könyű tekatol borjtas-
satol fl 5 [Kv; Szám. 9/III. 33].

4. zsinórozás, paszomány; şireturi, trese; Ver-
schnürung. 1766: arany borittás sinorral [Sárhegy
Cs; LLt Fasc. 96]. 1790: Egy darab fel tekert
avatég borítás és Sodrás Dr. 08 [Mv; MvLev.
8. Kis Ferenc hagy.]. 1806: 3 Sing Veres Sujtásu
kanaf(ác) 2. 06. 12. Sing Boritást 4. 48. [Mv;
Ks 34. VII].

5. bélelés; căptuşire; Verkleidung. 1750: Bölöni
Istvánnak Sütő kemencze feneke borittásáért
HFlor 1 d 14 [Kv; Szám. 70. VIII. 19].

6. 1609: az Czyzaroknak Negi Baltak Bori-
tasától fizettem f 2 d — [Kv; Szám. 126/IV.
419].

borítatlan I. mn 1. behúzatlan, huzat/bevonó
nélküli; netapițat; ohne Überzug. 1836: Egy
kanapé hozzá tartozó Négy borítottlan Székekkel
[Szászkerked K; LLt].

2. borítás nélküli; fără acoperire; ohne Verdek-
kung. 1679: Kerekded Legyező fa, borítatlan
nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 30].
1772: nyilik egy Ajtó ..., Borítatlan zárja vagyon
[Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.]. 1816:

van egy Ház az Udvarra járo Ajtoja . jo erős borítatlan zár van rajta koltsaival [Kv; Born. IV. 14]. 1829: A pitvaron van bérlett ajtó ... borítatlan magyar zárral kolts nélkül [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1832/1838: Van egy uj fenyő deszka, vas sarkokon fordulo ajtoja, egy uj borítatlan jó zárral ... vas bé huzójával edgyút jo állapotba [A.szócs SzD; Bet. 5].

3. ? fedetlen; fără acoperitoare/capac; ohne Deckel, unbedeckt. 1685: Két burított cipós Kosár. Két burítottan cipós kosár [Uti].

4. díszítetlen; fără podoabe, neîmpodobit; ohne Verzierung, unverziert. 1816: Egy hal híjas borítatlan Lájblí [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemiszsa Krisztina lelt.].

II. hsz ? csupaszon; neacoperit; bloß. 1843: A' M. Hudák felőlli Malomnál az anya gát egy darab helyt borítatlan maradván [Magyaró MT; LLt].

boríték 1. huzat, behúzó; tapişerie; Überzug. 1736: némelyeknek* az belső borítékja volt virágokra czífrázott szattyán bőrből, némelyeknek gordoványból, némelyeknek karmazsinból, némelyeknek jóféle posztóból, az fejedelemnek bársonyból [MetTr 364. — *Ti. a fejedelemkor végi magyar hintók némelyikének]. 1798: Harom borított Szék ugyan romladosott borítékjával [Vingard AF; KCsl 5].

2. (ablak)béllés/béllét; căptuşeală de fereastră; Fensterverkleidung. 1723: az Asztalosnak Az Ablak rámákért 1., 20 borítékokért réájok „68 [Kv; KVRlt X. A. 16 Pataki István kezével].

3. ? kelmeforítás; material pentru căptuşit, căptuşeală; Bekleidung. 1722: Az Gyermekek Iskolában menven adtam Az két Piamnak Két Nusztoş sűveget Baratzk virág szín más rendbeli borítékja Tűdő szín [Ap. 2 Apor Péterné lelt.]. 1810: visel . bérletes Kalapot zöld borítékkal bé-huzva [DLt 592 nyomt. kl.].

4. (vaslemez)borítás; placă de metal protectoare; (Eisen-)Blendplatte. 1824: A' Kortsomáros' lako Szobájában vagyon két ajtó Zárostol egy borítékkal [Kv; Bet. 2].

5. terítő, takaró; învelitoare, acoperitoare; Decke. 1742: Csináltatott T. Nmts Benkő Raphaelne Aszszonyunk az Arkosi* Templombeli praedikallo székre egy karmasin szín Anglia posztobol valo borítékokat kőrös körül fekete kötéssel megpremettett is [SV]k. — *Hsz]. 1751 u. Nemzetes Szabo Gergely Vram ajándékozott egy sokféle posztobol munkáson tsinált asztalra valo borítékot, mely a külső templomba az asztalra tétetett [Kv; KVRlt X. A. 43c]. 1758 u.: Mlgs L B. Had(adi) Vesselényi Istvánné, Daniel Polyzena Aszszony o Nagysága ajándékozott Predikáló székre ... drága készületű borítékokat [Kv; i.h.]. 1812: Láttam hogy a Maurer Ur(am) négy Lovas kotsija ... megterhelve ment Kelementkére a' meg terhelt Baklya és Kassa valami takaro Borítékkal lévén el fedve [Héderfája KK; IB].

6. löfegyver, mely része; partea unei arme de foc; Teil des Gewehrs. 1808: A' kisebbik Karabély

Dio tartostol Rf. 1 xr. 20 Boríték Rfr. 1 xr. 57 | Egy Pistolyba uj Dio borítékkal együtt Rfr. 2 xr 15 [Kv; TKhf puskaműves-számlából].
◇ Ha. 1820: Borítotték [Koronka MT; PfM].

borítékfátyol ? fátýollepel; voal; Schleier(hülle). 1687: vásárlottunk egy borítotték fekete Fátýolt f. 12// [Uti 11]. 1733: Edgj varrott recze fátýol, borítotték fátýolnak való [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1788: Virágos viseltes borítotték fátýol [Mv; TSb 47].

borítotték . 1719 k.: het hegyes tör vegere valo ezüst fark vasak, egyik borítotték aranyosok [LLt Fasc. 115].

borítottékvászon vászonburkolat; pinză pentru învelitoare; Leinwandüberzug. 1647 az hintókon borítotték vászon [M.királyfa KK; BK 48/16].

borító I. mn takaró; cu care se înveleşte/acoperă; was zum Decken dient, -decke. 1732: Egy Ágy borító Török tarka szőnyeg [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. 1820: Egy rozsz Asztal borítottó viaszszas vászony [Koronka MT; PfM].

II. fn 1. (élelmiszer-)borító-harang/bura; clopot (pentru alimente); Glocke (für Lebensmittel). 1680: Juh fejő veder nő 4. egy Par borító [A.porum-bák F; Ált Inv. 16]. 1729: a' sütő házban Kovásznak valo borító nrő 1 [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1744: Medenczék vajverők borítottok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1748: Hustartani valo Nagy Borító [Nyáradsztnedek MT; Told. 37/29]. 1770: Egy fa bors törő küsedet borított. Ket Fa Tal [Usz; Pf].

2. baromfi-borító kasféle; coş pentru păsări; Hühnerkorb. 1760: öt esztendeje el veszett vola egy kövér Récze a' Tyukász Major házból egy borító alatt Vatsora üdő alatt, melyért sokat buskodott a Tyukászné [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

3. fedő; capac; Deckel. 1652. Egy Rez onas Medencze borítójával [Görgény MT; Törzs].

◇ 1583: fell a Toromban a trompitas (!); ahon lakyk a börtöre (!)* chynaltattam egj Borythott fazakas Janassal: attam d. 16 [Kv; Szám. 3/IX. 6. — *Értsd: börtönre]. 1611: Fa zezambol Jütöt Ferkeo zamara ... egj Jo Borító [Kv; RDL I. 88]. 1633: Egi eoregh borító . f. — d. 25 [Kv; i.h. 103]. 1647: egy hitván záratlan Láda abba(n) vagyon 70. fa tanyer ket borított [Sólyomkő K; SLt GH]. 1684: kalának Rostelyok borítottok, nyársak [Uti]. 1695: Borított nro 2 [O. csesztve AF; LLt]. 1698: Edgj Borított [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1774: Csináltam három Szál Deszkából tölt ki egy borított [KS Consr.].

borítottéska kis (élelmiszer)borító-harangocska; clopot mic de sticlă pentru alimente; kleine Glocke für Lebensmittel. 1737: Egj borítottéska [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.].

borító-fátyol kb. fátyollepel; voal, vâl; Schleier (hülle). 1757: Egy fekete Sujtásos új Borító fátyol [Jobbágfyva MT Bál. 71].

borító-ketree (baromfi)borító-kosár; coş pentru păsări de curte; Hühnerkorb. 1761: Boritto ketretz 2 Kas kettő fa [Szentmargita SzD; Ks CII. 16].

borító-tál ételborító-harang; clopot pentru alimente; Glocke für Lebensmittel. 1679: Borito Tal, sark s heveder nélkül Pár 4. (egykik bokor, romladosott:) [Uzdiztpéter K; TL Bajomi János lelt. 35].

borított 1. bevont; acoperit; überzogen. 1594: Búrral burítot vasas Jada uagion No. 1. Búrral borítot vasas labas vres zepet uagion No. 1 Tholnak való üres tok búrral borítot No 10 [Somlyó Sz; UC 78/7 22, 34]. 1679: Második rendbeli Házak ... sindelyezése jó. A két végén való gombja, Szárával együtt badoggal burítot nro 2 [Uzdiztpéter K; TL Bajomi János inv. 13]. 1687: Egy fehér bőrral burítot ketszeres lodíngot szíjastol, palaczkostol es kulcsostol [Déva; Szer.]. 1688: Violaszin Barsonyal borítot Arányos kárd [Fekete Czápavall borítot kárd sűrű ezüst Aranyas lapos boglarokkal meg hányva [Beszt; Ks S. Misc. 27]. 1694: a malom haz(na)k Ablaki nro 3: ket be szakadozott lantornával borítot; az harmadik pusztá [Sebesel AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.]. 1714: Ovit Vörös Barsonyal borítot Török Súveg, aranj Skofium varassal ékessített fl. Hung. 6 [Ezüsttel borítot s meg aranjozott fab(an) Templom formara tsinált Asztali óra [Nsz/Fog; REkL II. Apafi Mihály hagy. 44, 58]. 1720: Hinto vagyon kettő 1. Két fele eresztő Cseza forma veres Posztóval borítot egész aparatussal, 2dik Közönséges Cséza Zöld Posztóval borítot egész aparatussal [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

2. vont, feszített; aplicat întins; aufgenäht. 1588: Egy vazonra borítot karpit Irot madarakkal vadakkal [Kv; KvLt Inv. I/2. 19].

3. behúzott; imbrăcat, tapijat; überzogen. 1678: Uzonbolá vitte(ne)k el ... varrott sellyem széket nr. 7 posztó széllyel burítot ülő szeket nr. 4 [BLt I. — *Hsz]. 1798: Harom borított Szék ugyan romladosott borítékjával [Vingárd AF; KCsl 5]. 1837: Anginnal borított otska bikfa szék 1 darab [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osztózás 13].

4. gyalult deszka borítású; căptuşit cu scinduri date la rindea; mit gehobelt Holz bekleidet. 1679: Külső szin vagi, Itileő hely mind körül gyalult deszkával partazatosan burítot [Uzdiztpéter K; TL Bajomi János inv.]. 1697: Borított pad Szek nro 2 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 1.]. 1741: Két borított pad 2 [M. nádas K; RLt]. 1743: Borított Pad [Buza SzD; LLt]. 1770: Borított Pad Nr 1 Paraszt Pohárszék Nro 1 [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIb]. 1790: Három fehér hosszú borított Pad a fal mellett az első Házbá, égyikbe valami láda forma rekesz vagyon

[Mv; MvLev. Cimbalmos Ferenczné hagy. 2]. 1843: Egy borított pad szék 1 Rf 10 xr [Bágyon TA; KLev.].

5. (vaslemez)borítékkal ellátott; prevăzut cu placă de metal protectoare; eisenbeplattet. 1652: Az Ebédli Palotából más mellette való Palotában menvén vagyon egy jobbra nyíló iratos vas sarkos pántos, burítot csapo záros, útközös, vas fordító parkányos ajtó [Görgény MT; Törzs]. 1694: Nyílik innét jobb kez felé más házra, vas sarkas, pántos, fa hevederes, borított záros, vas útközös, hojagos szeges, bellett Ajtó [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúriájának leír.]. 1813: egy két felé nyíló egészen bellett Téli fenyő fa Deszka ajtó Fordított nélkült készült jó borított frantzia zárjával, és kulcsával s le és fel taszító zárjával [Koronka MT; Told. 18]. 1824: A Kelneráj jo borított vas zárral [Kv Bet. 2]. 1827: Egy Két felé nyíló dupla Ajtó Borított zárral [Dés; DLt 78/1846]. 1849: Tiszti lak . . . ajtai fán borított Zárokka [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

6. fedett; acoperit; bedeckt. 1586: 25 Martj Giwłaj Palnak visnek egy beőrel borítot zekeret tordaig Viski Jakab viszi. 4. lovon attam f 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 49]. 1592: Benesi Balas is egy burítot kuchi. 4. lowom (!) út Bania bukig^a f 0 d 50 [Kv; i.h. XIV/5. 97. — *Bányabükk Kv-tól délre a második község]. 1632: Ket parazt lampas egik borítot, másik ne(m) N 2 [Komána F; UC 14/38. 125]. 1684: Három czondra Posztóval burítot Tár szekér no 3 [UtI]. 1699: Segesvaratt levő Borított Kocsi [Gálfa MT; Sár.].

7. futtatott; suflat; angelaufen. 1622: Banfj Petternek vagio(n) egy palossa .. az keresztj burítot ezüstel, de az regjsegnek miata a' rosda kj hasitota [Kv; RDL I. 119 Tótházi Eötvös Mihály hagy.]. 1642: regy ezüstös arannyas burotot (!) Fejervari Zabola Fekemlöstől [Koronka MT; Told. 1a. II]. 1668: hagyok . . egy merőn borított hüvelyű aranyas kardot Tordai Janos Battyam ur(amna)k egy merőn aranyazot uiragos kupat [Kömlöd K; BLt].

Szk: ~tallér? kb. hamis tallér (? nem nemes fémből készült, ezüsttel v. arannyal futtatott tallér). 1594: 1 fogoly olahot kinel 3. borított Tallert találtak volt, küldé Biro W. velem arra is költtettem [Kv; Szám. III/6. 15].

8. ~lé vmilyen leves v. mártás; un fel de supă sau sos; eine Art Suppe od. Tunke. 1591: Chük (!) Borított Lével f — d 20 ... 2 Lwdt gyembere Levre f — d 24 [Kv; Szám. I/5. 51. — *Olv. csuk, értsd: tyúk].

borittas részeg; beat; betrunken. 1584: Bokor Caspar vallia, en ben Az korchoma(n) Ittam, de hogy bor Ittas volta(m) ... semmit sem lattam [Kv; TJK 4/1. 213]. 1596: Nagj Georgj bizoni viza coteótte az en beszédemet miért hogj bizoni igen Bor ittas ember vala es nem vgj veotte ezeben az en mondasomat az Mint en mondottam az dolgot [Radnótfája MT; Bál. 1]. 1654: ökis bor ittasok leue(n), az Tarsaim

midőn egyb(en) vesztek, enis nem tudva(n) közül-
lők el júni, azo(n) Kiraly Janos szolgainak
megh öletesebe(n) jele(n) voltam [Fog.; KemLev.
1430].

borított bevonat; a pune să acopere; überzie-
hen lassen. 1587: az feredeo hasznal valo szobanak
ablakait Boritatta(m) Lantornaul attam teolle
—/29 [Kv; Szám. 3/XXX. 33].

borivó I. mn boros-; de vin; Wein-. 1595:
vöttem 1 Czöber vaiat p(ro) f 1 d 16
fazakakat hozottam hozza az fazakassaktól Bor
iút és egyeb czúprot p(ro) d 12 [Kv; Szám.
XVIa/6. 204—5].

Szk: ~ csupor borosbögre; ulciã de vin;
Weinnapfchen. 1600: Bor iwo Czuprokat hozat-
ta(m) d 5 | ez ket zeoreos^a legeny . egy bor
Jwo chiuporbol Jznak vala [Kv; Szám. 9/XII.
69, Tjk VI/1. 454. — *Értsd szűrés]. 1601
ele Ieowe az darabant az chapzekhez es egy bor
Iwh (!) chiupor vala kezében kezdé mondanj az
chaplarnak hogy Aggyon bort mert archul eohty
az chiuprot hozzaya, es az archayahoz rontya
mind az chiuprot | Kostra, Bor iwo Chyuporra
gyertya es kenyerre d 75 [Kv; Tjk VI/1. 547,
Szám. 9/XV. 28]. 1606: Arultattam ki egy hordo
Bort vr. 75 . . Bor Iwo czuprokat vöttem f —
d 12 [Kv; Szám. 12a/I. 38]. 1749: Harom Bor-
jwo Czuprot vöttem Apahidára [Kv; i.h. 26.
VI. 482] * ~ pohár borospohár; páhar de vin;
Weinglas. 1819 4 bor iwo pohár, 1 pálinkás
pohár [Baca SzD; TSb 6]. 1833: egy pár borivo
pohár [Katona K; Ks 73. 55].

II. fn borivó (személy), borozó, italozó; bāutor
de vin; Weintrinker, Zecher. 1572: Vagion panaz
az leh teot chaplarok feoleolis hogy az Bor hordo-
kat es Iwoakat egyk Borrol Maswa igazitiak [Kv;
TanJk V/3. 62a]. 1573: Olayos Myhal . . Bort
kezdett volt ez telbe voltanak az Bor Iwok kezozet
Zeoch gérty es fekete Matte Az kartya Jaczason
Egbe veztek [Kv; Tjk III/3. 224]. 1665: Csup-
rot bor ivok(na)k hozattunk pro f — d 12 [Kv;
SzClev.]. 1741: Kindai Ferencz az fogado-
ban megh tsapott, részeg lévén garáználkodott
más bor ivókkal, hogy fel nem támadtam mellette
[M.fráta K; BLt I]. 1779: de nem hiszem hogy
meg szenvedte volna a bor ivokat maga udvaran
[Kszeg; BfN Bánffyahunyad cs.].

borizű savanykás; cu iz/gust de vin; wein-
sauer. **Szk:** ~ alma savanykás nyári alma; már
cu gust de vin; Weinapfel. 1594: 19 die Juli .
Bor Jzo almat f — d 2 vettem egy zeker fat
f — d 22 [Kv; Szám. VIII/6. 57] * ~ almafa
savanykás termést hozó nyárialmafa; már care
rodește mere cu gust de vin; Weinapfelbaum.
1732: gyümölcs hozó fák series szerint ezek:
harom Selljem almafa, harom borizű három nyári
körtvélyfa [Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1817: Borizű
termő almafák [Nyárádsztlászó MT; Sár.]. 1819:
Tizen egy édes alma fák, és egy bor izű almafa
[M.köblös SzD; Berz. 22].

Hn. 1761/1808: a Borizű Almafánál (gyű) [Pa-
ta K; EHA].

borjas I. borjús

borjú 1. a szarvasmarha kicsinye; vitel; Kalb.
1546: Banffy bernaldnak adyanak keeth yze
thehenth, es az thawaly boryvkbol adyanak neky
hatoth [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. 1569:
boryokat, teheneket el haytottwk [Mezőbánd MT;
VLt 7/692]. 1573: hallotta tamastwl hogi
Borya ely vezet | Zanta Imre adot volt veres
Tamasnak egi tehenet Borywstol telettetny [Kv;
Tjk III/3. 243]. 1584: Eg Jo kedwes tehene
vala az Aniamnak es annak eg Eoreg Boria vala
[Kv; Tjk 4/1. 278]. 1587: holt megh
Tawaly boryw [Kv; Szám. 3/XXXIV. 26]. 1588:
Valtottam ki az boriukot fizettem d. 18 [Kv;
i.h. 4/V. 43]. 1590: mykor az en teheni(m) boriat
wszy wolt wery wolt az fia Gergel beteges wala
| kery wala az fia(m) Ne banthathna az boriukot
[UszT]. 1591: az Janos Balas boriaith wzi uala
be az kazalo sarjubol Ferench Marthon | latta
hogy kergette Mihaly Marton az borywt [i.h.].
1593: boriat tehenet be rekeztette | Anna, wue-
ges Andrasné zolgaloia vallia, Mikor en Caspar
deak zolgaloia voltam, kwlidet oda kertiben es
lattam hogi boriuk Iartanak benne [Kv; Tjk
V/1. 435]. 1596: az sariuba eok(is) bele haitottak
boriokot | az sarjua az borjanak maradgion
[Szu; UszT 11/38, 39]. 1598: Azok az tehenek
eö yneje boriái voltanak [i.h. 13/4]. 1600: Adott
fejes Janosne egy fejeős Tehent Boryawal egie
tembe tiz forinther [Kv; Szám. 9/XII. 77] | ha
chak egy boriuis altal me(n)th az Kikelon
be haitottak [i.h. 15/263]. 1601: Tawall boriak
Nro 10 [Kv; Aggm. A. 41]. 1609: Egerbegy
az feiedelem vendegsegere borniütt attak N 1
[Gyalu K; Sennyel 47/11]. 1611: vagyon ket
Feyeős tehen boriostol [Kv; RDL I. 88]. 1614:
Vagio(n) ket feieos tehen boriustol [Kv; i.h. 95].
1617/1628: hajatott be borjukot onnet [Ditró
Cs; LLt Fasc. 69]. 1625: Medre Peter
sege . kett teheneuel es borjaual el akaruan
budosni . . eo kglme magatis meg tartoz-
tatuan es marhajatis udvaraban hajatuan hogi
el ne veztegesse veuek kj kezessegen magat es
vnokajatt . es az kett tehenet es ez el mult
niarj borjatt [Törzs. Petkj Farkas Királyhalmán
és Jeddj Petter Jeddén lakó ns biz. lev.]. 1632:
az Nagi Martonnak egj kis borja oda ment volt
az Eötnös Istua(n) Uduarara | beste lilek kurua
borja bizony banom hogj itt az vduaromom jar
[Mv; MvLt 290. 60a]. 1634: Negy ez el mult
Nyarj, borjukot Njert uolna Glesan Judit [Job-
bágyfa MT; Bál. I]. 1635: az háza ugy el püz-
tula, hogy az borjuk benne dellettenek [Mv;
MvLt 291. 44a]. 1636: 7 Bornjos ünd
Bornju [Fráta K; SLt Y. 37] | egi tehen, Esz-
tendeos bariáual egywt ér f. 5 d.— [Kv; RDL
I. 109]. 1637: Egi byal tauali borjaual [Teremi
KK; Ks 69. 50. 44]. 1653: Vet magához
Egj tehenet, bornjustol [Ilencfva MT; DLev. 1.

II. B. 12]. 1668: más ember borját be haytotta a Tülmashol [Szu; Born. XXXIX. 5]. 1672: Haycsátok fiaim az borjukat az Erdeos pinczéjéhez [Méra K; EHA]. 1677 Ez idei 1677bely bornyuk no 4 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1680: Elő hasu fejős bornyus tehenek no 13. Ezek az borjukokat elig tarthattak [A.porum-bák F; Ált Inv. 37]. 1687: az mint egy Tehen megh borjuzott volna, az után csak hamar megh holt az borja [Bucsum F; MvRK] | Fejős Tehenek (: kiknek Tejét csak a Bornyok szopják:) nrő 14 .. Fejős Tehenek kiket fejhet(ne)k de a bornyok szopják nrő 8 [Fog.; UtI]. 1688: Az Erdőről a Nemet Vitezek egy bornyumot el loptak [Kv; UtI] | Ez idei bornyak promiscue no 11 [Marosillye H; UtI] | Bornyus Tehenn nrő 9 Bornyay nrő 3 Tavalyi Eo-kör bornyuk nro 2 [Fog.; UtI]. 1692: Fejős Tehen bornyaival nro 2 [M.köblös SzD; RLt I]. 1699: Fejős Tehen nro 13. edgyik(ne)k az bornya meg holt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1701: egj tavalyi bornju [Polyán TA; JHb XVI/7]. 1711 Szabo Mihály ur(am) egy tehenét az urnak el adta, ugy tecczik negy forinton, annak az boriat .. Besenyei Szőcs Janosnak adta, az egy kesely Szörü ökör borju uala [Búzásbesenyei KK; BfR IV. 30/26] | azon Szarvas Tehennek a borját egj kék Szörüt borju (l) korában .. fiának adta vala [Újfalú Gysz; Wlt]. 1717: Vagyon az Urnak is egy bilyeges tehen bornyájával (l) együtt, nro 2 [Kecsed SzD; TL 42] | Tehenének bornyát is el vették [Lozsárd SzD; i.h.]. 1720/1811: egy mo-nyas bornyu Katusnak [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1721 A meg döglött 4 Marha es két Bornju iránt Szükséges hiteles Testimoniumat p(ro)ducálni [Dés; Ks 26 XIV. 1]. 1724: Fejős Bivalyok vannak nro — 4 Ezek(ne)k tavalyi Borjai [Korunka MT; Told. 29/12]. 1725: a Falu bornyai* [M.köblös SzD; Becski. — *Uo. alább borjai formában is]. 1725 k.: ez az Controversias Eszakos oldal csak bornjuk legelő helye volt tudgyae az vallo? [Dob. RLt vk]. 1729: szegeny Em-ber Tehenet bornyu nélkül hadni nem akarta .. azon Tehen erkőcsösödven magát fejni nem engedte, ugj Bornyát szopni egj alkalmatossággal az Bornyut az Hazban mintha az földhöz vernek Csak meg döglük | az Tehen meg nem áll az Gazda Aszszonyának, se Bornyának | ha ki bornyaib(an) kárt vall ketten* meg fizetik [Dés; Jk. — *Ti. a pásztorok]. 1731 tanáltam borjus tehenet tizen edgyet, bornyut tizen edgyet [Náznán-fya MT; Berz. 13. III/15]. 1734: örökös Jobbágy Brenze Bukur .. Tinaja nro 1. Borja nr. 1 [Bo-gát NK; JHbB D. 1]. 1735: (A tehen) haza jöve mind egj ebéd tájban a' Bornyához, de ki rontot azo(n) éttzaka a Pajtából, s bornyos-tol el ment [Nagygyeke K; Ks]. 1736: Vagyon három ideji beteges bornyu [Kv; Pk 6]. 1744: a' borjait bé hajtotta a' Szénája alól [Szentgyed SzD; Wass 6]. 1746: hajtagattatott marhákat bornyukat bé [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1748: Tehenek ... voltak Hidalmason nro 16. azok-

nak bornyai is annyi [K; Szentk.] | öt hat bornyukotis ott meheréltem egy észtendőb(en) [Torda; Borb.] | két fejős téhin kis bornyaival együtt [Bh; Told. 25]. 1749: az idén ezen a helységen olj szárazság volt hogj az marhák éhel is majd meg holtak az borjokot is az Tehenek elig tarthatták [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1751: (A kaszáló) egj részét .. Ökrökkel, Tehenekkel, Bornyokkal étetik p(rae)dáltatták [Balázstelke KK; IB]. 1752: az gazdák apróság bornyokat vásárlottak [Mocs K; Ks 83]. 1753: A marhákat most sem indithatom ki a bornyuk gjengesége miatt [Hévíz NK; JHbT]. 1756: egy néhány pár Borjakat vévén itt Gernyeszegen* [TSb 21. — *MT]. 1763: vagyon egy darabotska helyly .. a Falusiak Borjai legelnek rajta [Ud-varíva MT; EHA]. 1769: a fiamnak az Asz(sz)ony esmét adott egy heréletlen bornyut [Felőr SzD; Bet. 7] | Ket bornyus Tehen, melynek edgyik bornyát Isten nevében adtak [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1770: két tehen két borjával [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1773: az borjukot pediglen el lehet adnom [Szárhegy Cs; LLt 149]. 1775: Hagyok ... Kata Ötsém Aszonymnak .. egy meddő tehént két észtendő bornyával [Ör-ményszékes AF; Bet. 6]. 1777: tavaji tehénj borjával [Majos MT; Told. 26/21] | a' Bornyukat Tulkokat .. kiválogassák [Kv; Tjk XVIII/6. 76]. 1778: Az bornyus Tehen kiss idei bornyá-
val [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1785: Ezen .. Jobbágyának .. Tehené vagyon 2. bornya 1. Tulka 2 [M.gyerómonostor K; Born. XXIXb 20/113]. 1786: A fejős Bihalyok(na)k .. egy-gyik istállót igazítottuk meg a bornyaik(na)k pedig külön jo pajtatskát banyalitottunk | a fejős tehenek mind meg futtattanak, s máris el kezdték rugni bornyaikat [Bencenc H; BK Bara Ferenc tt lev.]. 1787: egy idei bornyunk ugyan meg döglött a métejbe(en) [uo.; i.h., ua.] | Egy Borjus Tehen Tavalyi Borjával .. Hf 16 Dr. 32 [Mv; MvLev. 8]. 1789: azon Fejős Tehennek a Bornyát erő hatalommal el vették [Déva; Ks 74. VII. 71]. 1793: Egy Bornyuert 2 — [Cserei Heléna jk 57e] | egy elő hasu Tehen meg borjuzván nagy bajjal szoptatták a borját [Ká-lyán K; JF 36 LevK 263]. 1794: 2. bornyus Tehen, bornyustol edgyüt [Szind TA; Borb. I]. 1795: Két bornyus Tehen is vagyon de azoktól hogj a bornyuk erősodgyenek tejet töllek nem fejetek [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. 1797: tegnap előtt a más Bihalis meg Bornyuzott már ketőnek van Bornya [Banyica K; IB]. 1798: Hallottam hogj az tulajdon Alloidalis rétből hajtották volna bé Bornyait | Kriszturán Illiszia ottan tartoztatott ökrít Mind addig míg Margitai Uram is a Bornyakat el nem bocsa-taná ki eresztetni nem akarta | (Az ökröt) vala-mely el vett Bornyukért hajtották bé [Nemeszsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1801 k.: több marhája nem volt tsak egy barnya [M.fráta K; KLev. 7]. 1804: egy Fejős Bihal egy bornyújával edgyüt [A. jara TA; BLt II. 11]. 1805: vittek el ... Egy 4 Észtendős Tehenet Bornyastol [Sza-

mosfva K; BLt 12]. 1807: Foglalt egy nagy darab pusztá helyet, a mellyen annak előtte a falu Ludai, és bornyai jártak | volt egy nagy darab pusztá hely, mellyet a bornyuk, és Ludak használtak [Apahida K; RLt O. 5]. 1810: Pap Danyila Van ... Egy Bornya [Doboka; Ks 76 Conscr. 175]. 1814: Hegyes Tehen Tino kitsi borjával [Mezősályi TA; RLt Rettegi Samu lelt.]. 1815: maradott volt egy Tehene Bornyastol [Kv; Pk 1]. 1816: üsző 2 Tavaszai Borja [Szamosfva K; Born. III. 23] | Egy csonka farku Tehén Borjoval (!) [Majos MT; Told. 47]. 1817: az Ő kegyelme borjai [Dés; DLt 186] | Veres János.

Bornyainak az ára maradjon Nagyságodnál [Szászszombor SzD; IB]. 1825: (A tehenek) hogy meg bornyaztak, majd mind egyiknek el döglött a' Bornya [Szentdemeter U; Told. Conscr. 125]. 1828: a' Mazaristyaól . két bornyát bé hajtották [M.köblös SzD; Bet. 3]. 1832: valami 7. esztendő tehén lehet, idej jó bornya vagyon [Dés; DLt 774 nyomt. kl]. 1833: adott el . 1 Szőke bornyut | adott el . 1 Szürke Tehenet bornyával | 1 Szürke Tehenet bornyával Rf. 53 [Torda; TVLt Közig. ir. 797, 1506]. 1837 azon bornyak sintsenek sehol [K; KLev. 13]. 1839: Három Tehén tavaly nyári bornyával az Csonka nevű bornyustól ... az Hegyes vizsont bornyastól [Kv; Pk 3]. 1840: (A tehen) kis bornyával el adodott [Nagykapus K; KszRLt]. 1842: Tavalyi és idelyi Bornyak 9 [M.köblös SzD; RLt]. 1845: a' fejős bival és bornya is jól érkezett [Kv; Pk 7]. 1849: egy tehen Borjustól [Héjjasfva NK; CsZ]. 1850: Tavalyi bornyak 1 okör más unó [M.köblös SzD; RLt Rettegi S. jk 95]. 1851 irtad volt hogy egy bival és egy bornyu meg döglött [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Sz: *őkör alatt ~t keres.* 1698/1699: egy bitang embert maga oltalmában jobbagyom ugy talalvan hajtoni; hogy az Gondviseletlenség miat megh holt, de ahoz eő kglmenek semmi köz ne(m) volt nincsenis ez helytelen praetensio ..., igaz dolog en kétt uttalis törvény tevőket Gyüttettem rea, de sem eczer sem maszor az Atyafiak vagy igaz Verek nem Compareáltak, melyre nèveze az törvény tévők is dilatáltak megis eő kelme *őkör* alatt borjut keres. egy szoval eő kl(mene)k ehez sem(m)i szoloja ne(m) volna, ha az nagy Attyafitalansag nem volna eő kglmében [Cege SzD; Wass 6 Vas György nyil.] * *tudja, ki tehene borja.* 1820: Siliptől sokszor aztis hallottam mondani, hogy néki kitsit parantsol az Iffiu Bároné, ő tsak egy Semmi, tudgya ki Tehene borja, nem is sokaig parantsol, tsak hallyon meg a' Báro mindgyárt ki Csapják az Udvarbol .. Báro Josika Jánosra szálván legottan ezen Joszág [Várfa TA; JHb Fasc. 48].

Hn. 1695: az Borju Ret (k) [O.csesztve AF]. 1741 a Bornyak Tava [M.fráta K]. 1757: A Bornyu Mező, a holl az egész Falunak Bornyai Szoktak Nyaralni [Nagyernye MT]. 1758: a Borju Sziget nevü Falu közönséges helye [Csapó KK]. 1765/1801: a Borju motsár [Timafva U]. 1767:

az Falu közönséges bornyu Sziget nevü helye [Csapó KK] | Bornyu mezőn (sz) [Erdőszengyel MT] | Bornyu mezőn (k) [Pókakeresztúr MT]. 1768: A Bornyu kutnál. A Borju kutnál. A Bornyu kut Erdeje alatt [Szava K; RLt O. 4]. 1776: Bornyu Mező nevezetü Helly [Mv]. 1822: A' Bornyu legelő [Bádok K; BHn 30]. 1850 k. Borju gyeplő (k, sz) [Miklósfa U]. 1855: az ugynevezet Bornyuszeg nevezetü hely [Kibéd MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. (táplálkozás céljára) leölt borjú; viitel táiat (sacrificat); (geschlachtetes) Kalb. 1586: veotunk fel Boriwth [Kv; Szám. 3/XXIV. 11]. 1591: vettem feel Burywt feyestol Labastol [Kv; Szám. I/5. 7–8]. 1594: Mezzaros Miklostol fel Boriwth veottem f — /50 [Kv; i.h. VI/6. 15]. 1596: Bornk netele. Mezaros miklostol hoztanak 2. borut f 2 d 50 [Kv; i.h. XXIX/6. 132]. 1758: Egy Bornyura Rf. 3 .. Füstös nyelvekre Rf. 1 x 12 [TL Teleki Ádám költségnaplója 171a].

3. *tréf* szíve szottya, dédelgetett kedvenc; imioara mea; Herzblatt. 1822: a' Napomnak kedves bornya Sándor, mint a' n(éhai ?) Intze Josef volt az Anyának [DLev. 3. XXVIIIa].

borjúbél mațe de viitel; Kalbsdarm. 1650: Rantottam megh Negj Boriu labott es farkat is d 12 Föztem Boriu belt tiszta Soba(n) d 10 [Kv; Szám. 26/VI. 413].

borjúbőr a borjú (lenyúzott nyers v. kikészített) irhája; piele de viitel (crudă sau tăbăcit); Kalbsfell od.-leder. 1594: Restál a Somly Maiorban tehen beór No 46. Borju beór ugan ott Restal No 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 10]. 1596: Vetettem egy borut f 1 Minthogi ennek fele megh maradot, Czige peterrel Adattam el. az ket boriu bwrel egietembe leot beleolte d 24 [Kv; Szám. XXIX/6. 112]. 1597 Doboss ferenca ... dobiahoz egy Boriw bwrt wodt volna az Megh boritasara — /12 [Kv; i.h. 7/XIV. 33]. 1629: Boriu bor .. Bial boriu bor [Szentdemeter U; LLt]. 1632: Az idej czaualatlan boriu beór N 1 [Porumbák F; UC 14/38. 185]. 1674: Eőkör, Tehen, Tulok, Bornyu Bőrök elegyesleg nro 18 [Törzs. — A dévai fej-i udvarház lelt.]. 1675: Borju bőr Kilencz [Radnót KK; UtI]. 1679: Borju bőr nro 9. Bialj borju bőr nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 149]. 1689: Bornyú bőr van nro 2 [UtI]. 1690: Bornyu bőr no 9 [Fog; UtI] | Tulok bőrek, ott bőrek nyolcz [Marosillye H; UtI]. 1729: Két ez idej borju bőr nro 2 [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1736: Temetés vagy koporsozásra .. nyuzott kitsin bornyu bőr nro 1 [Miklósfa KK; CU XIII/1. 174]. 1787: Egy kis darab Bornyu bőr Dr. 12 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 4]. 1789: Nyereg takaro Bornyu bőr egy [Béd SzD; RLt Mohainé Borsai Anna lelt.]. 1824: egy készitetlen bornyu bőr [Dés; UtI]. Újf. Újfalvi Samu hagy.]. 1846: kötöttem köny-

veket ... 7. darabot kötöttem bornyubőrbe darabja 1 fl [Kv; Pk 6].

borjúbőrészma cizmă din piele de vițel/piele de box; Boxkalfstiefel. 1720: Meg irtam hogy el küljek az két pár fekete borju bőr Csizmakat [Brassó; KJ Rétyi Péter lev.]. 1730: három pár bornyu bőr Csizma [Szamosfva K; Ks 99]. 1756: A Debreceni Boronyai Mihájnak egy pár bornyu bőr csizma xr 51 [TL Teleki Ádám költségnaplója 70b]. 1769: Nemes Haromszeknek tömleciből egj Kozma Antal nevű Nemes ember ... el szőköt ... Fekete borju bor csizma [UszLt XIII/97a kl]. 1787: Egy viseltes bornyu bőr férfi csizma Hf 1 Dr 2 [Mv; MvLev. Lázár György hagy. 7]. 1790: Egy Pár borju bőr Csizma [Mv; i.h. Kis Ferenc ács hagy. 2]. 1872: Fekete Thodor nevezetű Czigány visel fejjér posztóból való Harisnyát nagy fekete degettes borjú-bőr Csizmát [DLt 407 nyomt. kl].

borjúbőröske nyers v. kikészített borjúírhácska; piele mică de vițel (crudă sau tăbăcită); Kalb(s)fellchen/lederchen. 1755: Ki készített borju bőretske 1 [Batiz H; BK sub nro 1020 Naláczai conscr.] | attam el kis vékonj bornju bőricskét 1 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

borjúbőrsaru borjúbőr cipő; pantofi din piele de vițel/piele de box; Boxkalfschuh. 1802: Müller György Született ... Burgus Sléziába Sütő-Legény ... fekete bornyu bőr Saruba jár [DLt nyomt. kl].

borjúcímer a (leölt) borjú negyedrésze; un sfert de vițel; Kalbsviertel. 1792: Bornyu Czimer 1/32 [WLt Cserei Heléna jk 49b].

borjúcska vițeluș; Kälblein. 1681 Az Milványi* megholt jobbagy <omnak> ... maradott eökre négy két borjacska egyik ökök másik úszó [RLt 1. — *Milvány K]. 1744 k.: a Menyem Actrix hozott volt házomhoz edgy kis borjucskát [Kersec H; Ks LXII/13]. 1752: az borjucskám meg njomorodván meg is Dóglót [Diósd Sz; WLt]. 1764: találtam itten Két Kisded fejős bornyus Tehenet valami bornyutskákkal edgyütt [Udvarfva MT; Told. 44/26]. 1793: Egy esztendős metzetlen borjutska igen nyomoru [Bodola Hsz; BLt].

borjúcskabőr borjacska irha; piele de vițeluș; Kälbleinfell. 1757: 2 hitván bornyucska kicsin bőr adatot el Den. 84 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

borjúcsorda cireadă de viței; Kalbsherde. 1805: a' borju Csordából eltévelyedven egy Fejős bival ... a' pásztor ... Megtalálta Űrmösön [F. rákos U; Falujk 4]. 1810: Tehén s Bornyu Csorda oda bé hajtatott [Dés; DLt 82] | (A pásztor) a' régi Contractus szerént fel fogadá a' közönség Burju^a Csordáját, ugyan a' régi bérre [F. rákos

U; Falujk 58 Sebe János pap-not. kezével. *Alkalmasint csak elírás, mert 1806-ban két ízben is ua. a kéz *Borju* alakot írt. Lehet azonban nyj-i alakváltozat is]. 1846: a' kérdett nap — dél utánnyán mint egy öt ora tajt midőn mennék a' bornyu csorda elébe láttam hogy a' Virág László — Darvas Jánosra egyet vagy kéttőt ütöt [Dés; DLt 530/1847. 3].

borjúdélő a borjak delelőhelye; locul de popas al vițelilor; Herdenrast für Kälber. Hn. 1629 az borju Delleore mene [Kv; Tjk VII/3. 120]. 1775: Az Falu végén az borju déllőnél [Polyán TA; JHb XVI/13].

borjúfarok coadă de vițel; Kalbsschwanz. 1650 Rantattam megh Negj Boriu labott es farkat is d 12 [Kv; Szám. 26/VI. 413].

borjúfelsál a levágott borjú combjának felső része; partea superioară a pulpei de vițel; Kalbsoberschale. 1862: Bornyu fersál 45 kr. | Bornyu fersály 60 kr. [Kv; SLt Vegyes perir. Bányai György számlái].

borjúfi borjú; vițel; Kalb. 1637 mikor Munkaczi Janos el ueue Bonczborbarat (!) nem tudom csak egi boriu fiatis hogj let volna [Mv; MvLt 290. 250b].

borjúfő cap de vițel; Kalbskopf. 1585: 14. Januar(ii) Főzettem az rouas Jgazitoknak Egy boryu főt labaua ratua ment vayra ratny d. 5 [Kv; Szám. 3/XXII. 56]. 1590: Elseo Tal etek volt Boryú feo Az mellet az Laba az Bely [Kv; i.h. 4/20. 38]. 1595: Elseo tál etek boriu fő [Kv; i.h. XVI/6. 3]. 1596: Attam 1 1/2 sing Brassai Gylczot, az kochnyara, 6 fge Zakaczinak, miert hogy vyat keuentak; takartak bele az Bornyu főt és Labat ... d 10 1/2 [Kv; i.h. XVIIa/6. 17 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: 1. Tal Etek borju fő, laba, es bely, Ehez. tiüköny, vaj es laba rattnj, mind eggytt d 24. Bors Gyeömbör hozza | Az borju feohöz hozattam giolczot [Kv; i.h. 16/XXXIV. 233, 16/XXXV. 74].

borjúhús carne de vițel; Kalbfleisch. 1582: wachoran weottem feozny ... boryu hüst d. 18 [Kv; Szám. 3/V. 12]. 1591 Zalonnat Jspekelný es az Boriw hwshoz főzny f — d 10 [Kv; i.h. I/5. 23]. 1599: 1. Sal Borju hust feöztték meg sufaua d 23 [Kv; i.h. 8/XIII. 8]. 1600: Veottem ... 1. Fertaly Boryu hust d 45 [Kv; i.h. 9/III. 5]. 1650: Főzettem Nro 4. Sal Borju hust d 40 [Kv; i.h. 26/VI. 412]. 1842: egy Czimer bornyu hus 2 Rfl 30 xr [Nyárádtó MT; SLt Vegyes perir.].

borjúhús-keresés borjúhús-felhajtás/szerzés; procurare de carne de vițel; Aufbringung des Kalbfleisches. 1595: Mészáros Miklos Munkajat miert hogy tudnok, az mellyet ez esztendőben

mellettünk czelekedet, minden fele Alat keressés, foglalással, es meg vetelel, Az minemü az mezarosoktól Gazdalkodasnak ideien kefantatik, ugy mint Boryù, Malatz, Juhús keresessel etc.: Tüttünk ez okaert rea f 3 [Kv; Szám. XVIIa/6 314 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

borjúhús-pecsenye carne curată de vițel, mușchi de vițel; Kalbskernfleisch. 1582: Boryw hws pechenye [Kv; Szám. 3/V. 4]. 1585: Egy boryu hus peczhenyet vöttem d. 5 [Kv; i.h. 3/XXII. 53]. 1597: Egy tehenhús pechienie 16. Boriúhús pechienie d. 12 Vadhús pechienie d. 11 [Kv; i.h. 7/XII. 5]. 1650: Süttettem, Negy Sal Boriu hus peczenyet d. 40 [Kv; i.h. 26/VI. 416].

borjúistálló borjúpajta; staul pentru viței; Kalbsstall. 1685 e. ~: menven az ökör istallora . Ezen istallo mellet vegig boronabul fel rott borju istallo vagon [Borberek AF; MvRK Urb. 9]. 1698: edgj ökör Istalo, edgj borju istalo edgj szin alja [Kóród KK; LLt Fasc. 72].

borjúkaliba borjúpajta; staul pentru viței; Kalbsstall. 1843: Egy okol RFr. 60 Borneyu kaliba Rflor. 3. [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osz. 30].

borjúkert (főként) borjú-tartásra/legeltetésre elkerített hely; ocol pentru viței; Kalbspferch, Kalbsshag. 1586: Az a' hely .. az Borjúkertel egyetemben Blaskoyek zamara vala [Csekefva Cs; BK Misc. 1145-78]. 1596: Az reth eleőzer borju keth uala, attol el fogak, fel oztak tizesre, Akkor mind egy aranth birtak ember zamara, esmet ket ydein borju kertnek hagjak [UszT 11/39]. 1606: az Bereczki birodalomról foglaltak uolt az Varhoz borju kertnek* [i.h. 20/293. — *Ti. a helyet]. 1611: égi pusztá örökség .. mégyen a borju kertre [Karácsonfva MT; EHA]. 1650: Elsobennis az Olah Fenesi Vdúarhazat minden kerülle valo épületekkel az dna Relictanak kezibe resignalok, ngmint az .. Dinnyes kertel, Borneyu kertel ... Menes Akollal [O.fenes K; JHbK XLVIII/31]. 1733: az Regi Borneyu kertet mind kertben tartották, az holott annak előtte mind az Urak Borneyai, mind a Falusi Kössége legettetenek (!) [Erősd Hsz; BLt 7]. 1738: Ezen kívül bé kerített borju kert(en) annya szopo borneyuknak, Tinok(na)k, beteg és Sánta Marhak(na)k Legeltetése mindenek(ne)k megengtetik [Nagyernye MT; EHA]. 1751: A' Nyáradon tul az mely eddig valo Borju kert volt az Nyaradik (!)* kertel tartsak [Ákosfva MT; EHA. — *Értsd: a Nyáradig]. 1763: a Maros parton vagon egy darabotska hely, és tartatik most Borju kertnek, a Falusiak Borjai legelnek rajta [Udvarfva MT; EHA].

Hn. 1606 Az Borju kert pedig chak igy véúé fel az borju kert neúet hogy az Varhoz foglaltak vala s borint tartanak be(n)ne [Bethlenfva U]. 1611. égi pusztá örökség ... mégyen az borju

kertre [Karácsonfva MT]. 1680/1718: Borju Kert nevü helyben (k) [Kilyén Hsz]. 1695: az borju kert veghin [Városfva U]. 1713: az Borju kertben Török buza föld [Backamadaras MT]. 1729: az Borjukert ... a falu között [Taploca Cs]. 1737: Borneyu kert alatt [Dámos K; KHn 44] | A Borju kertben [Nyárszó K; KHn 121]. 1745: a Borneyu kertben (sz) [Backamadaras MT]. 1762: A Borneyu kert felett (e) [Hagymásbodon MT]. 1763: A Falu fejl ... azon hely mely Borneyus kertnek hivattatik [Doboka; DHn 12]. 1764/1766: az Borneyu kertből .. szakasztassék a Borjuk számára legelő hely [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76]. 1767: a Borneyu kertenél (k) [Pócsfva KK]. 1768: A' Borneyu kertben (sz) [Méra K; KHn 242]. 1777: az udvaran fejl lévő Borneyu kert (k) [Nagyteremi KK]. 1780: A Borneyu kertben (sz) [Árpástó SzD]. 1797: a' borju kert felet (sz) [Tarcsafva U]. 1802: a Borju v. borneyu kertbe (sz) [Meggyesfva MT]. 1805: a' Borju kert [Kadács U]. 1812: A Borneyu kertben (sz) [Buza SzD]. 1815/1817: A Borju kertben (k) [Miklósfva U] | A Borneyu kert alatt (sz) [Béta U]. 1846: Borneyu kert [Gernyeszeg MT]. 1864: Borneyu kert [Sárvásár K; KHn 134]. 1867: Borneyukert [Szentdemeter U]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. L. még KHn Mut.

borjúláb picior de vițel (táiat); Kalbfuß. 1586: boriw labra szwteogetn es panchohra .. keolt egy eitel vaj — /14 [Kv; Szám. 3/XXIV. 76]. 1650: Rantattam megh Negj Boriu labott es farkat is [Kv; i.h. 26/VI. 413]. 1797: Borneyu láb Dr. 12 [Sz; IB III. CXLV. 22].

borjúlegelő-hely borjak legeltetésére szolgáló füves terület; pășune pentru viței; Weideplatz für Kälber. 1781: (Az a hely) mindig pusztájában hevert ... az előtt mindig közönséges Borju Legelő Helynek tartatott [Perecsen Sz; IB]. Hn. 1822: A' Borneyu legelő Hely közt égy irotvány [Bádok K; BHn 30].

borjúmáj ficat de vițel; Kalbsleber. 1595: feozettem ... Egy boryú Mayt [Kv; Szám. XIV/6. 24]. 1650: Egy Borju Majatis Süttettem [Kv; i.h. 26/VI. 415].

borjúól borjúistállóska/pajta; staul pentru viței; Kalbstall. 1594: Az Gorozloi* Maior haznal Borjw oll vagjon No 1. Lud oll vagjon No 1 [UC 78/7. 21-2. — *Gorozló Sz] | Az Maior haz vduaran ... Borulu (!) oll vagjon No. 1. Barom oll vagjon No. 1. dizno oll vagjon No 2 [Kraszna Sz; i.h. 20] | Az Also Maior haz vduaran ... Borjw oll vagjon No 2 [Somlyó Sz; i.h. 9-10]. 1687: azon külső udvaron egj véghben meghint pajta, három dizno ól, más rendben meghint két pajta és ismét három dizno és borju ól, ezek mellet edgj tehén ol [Mocs K; JHbK LVI/6].

borjúpajta borjúistállóska; staul pentru viței; Kalbsstall. 1716: vagon egy sóvenyből font tehének

pajtája mellette, sövényből font bornyu pajta [Doboka; JHb III/68]. 1729: A Bornju Pajtán kívül [Marossztyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. 1735 az Istalonak edgyik vegiben, vagjon egj hitván bornju Pajta ragasztva, sövényből csinált, Fűzfa szaru, és Koszorufái [Mezősztyjakab TA; JHb XI/9]. 1747 Vagjon egj ökör Istalo Bal keszre bornju Pajta [Aranykút K; Ks 73. 55]. 1786: vagyon Bornyu pajta Sövényből kertelve tapasz nélkül [Nagylózna SzD; JHbK XXXI/5. 8]. 1857 Bika istáló. Ennek végiben van egj kis bornju pajta simpla ajtójával, két vas sarkaival [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

borjúpajtáska borjúistállócska; staul mic pentru viței; Kalbställchen. 1777: egy Bornyu Pajtáska, és a Tehenek aklya [Meggyesfva MT; LLt].

borjúpásztor pásztorul cirezii de viței; Hirt der Kalbsherde. 1652: Szeőcz Mihály Borju pásztor [Km; GyU 132] | Beres Pal Pia borju pásztor [M. zsuk K; GyU 142]. 1700: Bornyu Pásztor(na)k. fizetése leszen 10/10 penz es ket bornyutul egy kenyér [Dés; Jk] | Erogalt Buza Dizno és Bornyu pasztorok(na)k attam Metr. 1 [Kv; Szám. 40/I. 21]. 1703: Egj Tehen Pásztor(na)k, Egj Borju Pásztor(na)k. * [Fog.; Ut]. — *Köv. a fizetség fels. 1720: onnan viték vala gjekebe bornyu pasztor(na)k szimiont [Velkér K; Ks 7. XV 4]. 1732: A' Dizno György Kertét a' borju pásztor gyermekei hordották [Hévíz NK; JHbT] | Fűleki Györgyne. Edgyik Pia Bornyu Pásztor Sz. Benedeken [Szásznyíres SzD; Ks 40. XXVIIIc]. 1752: az ötseim egyik bornju pásztor, a másik Dizno pásztor volt [Backamadaras MT; Told. 37/47]. 1827 A Falusi Bornyu Pásztor(na)k 13 udvari bornyu Pásztorlásért. 7 1/2 véka Elegy Buza [Budatelke K; Born. F. Ih]. 1847: edgy kis bornyu meg dögölt a bornyu pásztor vigyázatlansága miatt [M. köblös SzD; RLt Rettégi S. jk 60]. 1849: Gligor bornyu pásztor(na)k egy pár bocskor 1 forint 12 krajtzár [K; Somb. II].

borjúpásztoroskodik borjúpásztorkodik; a fi pásztor de viței; sich als Kalbshirt betätigen. 1745: Kis János ... Berettyó Vjffaluba bornyupásztoroskodott [Szer Sz; Wlt].

borjúpásztorság borjúpásztori foglalkozás; ocupatie de pásztor de viței; Beschäftigung des Kalbshirten. 1720: Szimion. Gjekebe bornyu pasztorságával szolgált [Velkér K; Ks 7. XV 4].

borjús, borjas borjazott, kisborjús; care a fătut, cu vițel; gekalbt, Kälber. 1507 Cata leanomnak Agyanak eg Boryus vnot [NyIrK VI, 187 Ródi Cheh István végr.]. 1570: marhatt is kewannak wala három boryws Ineott [Szentdemeter U; SzO II, 301]. 1572: Hagya neky Tyz bornyws ewneot [Fog.; SLt S. 10]. 1574: Agianak Salfaluy Tehenekbeol Egy boryus tehent Zanizlonak [Gyf; JHbK XXI/12] | elozor

niolcz boryus tehent walasztank [Fráta K; SLt S. 13]. 1578: Adak frusinazzonnak Pakochyabely es Kys Nywliabeli Rezeket, Annak felette eot hean zaz Jwhott, . hett Menest, hett Boryws Ewneott [Kv; Thor. V/14]. 1588: Kopacz Ferencz két io boryws tehenemet vetete ell [Zsákfva Sz; Wlt]. 1589: Harom vzeő Baro(m) kikeletre Boryus No 3 [Kv; Szám. 4/VIII. 3]. 1590: vala egy boryus tehen [UszT]. 1598 Az megj neuezót hazamra Jót ra Tulaydon hatalmaual Azzokal kikel eó akkart wite wagy witete egy boryus Tehenet | az eleótt keresett az Actor egy boryas tehenet es egj harmadfy yneó tehenet [i.h. 13/1, 5]. 1603: Az en feleségem Kata hagiót wolt Egy boryus wñő Tehent, simo Janos apamual [i.h. 17/64]. 1610: Az Boryus Vneoknek alattok vagion az Boryu [Bordos U; i.h. 52-höz]. 1616: egi boryus Ineot aiandekoza nekje [Uzon Hsz; BLt]. 1627: Boryus Tehen vagion Nro 15 Meddw Tehen vagion Nro 9 [Kozmás Cs; BLt I Inv.] | Az Arapataki^a haznal valo marhaknak Inuentariuma Boryus vneó Nro. 4 [BLt. — *Hsz] | Iutot eótt tehen Boryusis vagio(m) keozte [Kv; RDL I. 132]. 1631: Czefei Laszlo Urunk eo kegyelme ad Bornius Tehenet [Totör (Tötör) SzD; Ks 42. F]. 1633: Mehekett es Boryus tehenet is vitt el Ferencz Deak az hasztol [Mv; MvLt 290. 134a]. 1634: adot eo kegyelme neki egy boryus tehenet [Dob.; Ks 42. F] | vottenek uolt kett bornyus tehenet [Mv; MvLt 291. 1a]. 1641 Pap Ianosne Aszonio(m) ada Kuspál Balint vramnak feleségének es posteritasinak egy Fodor Tamásne Bozueg Aszonj embert hajadon leaniaual Borbara neüel egyjut Eoreokos keppen Egy Bornius Thehenert es ket keobeol buzaert [Uzon Hsz; Kp I. 53]. 1647: Vagyon 5 Tehen, leszueke boryusok auagy ne(m) nem tudgyuk [Sólyomkő K; SLt GB 5]. 1662: Vagyon boryus Tehén N 4 Eökor borjuk alatta [Jobbágyfva MT; Berz. I]. 1669: Boer Sigmond Uram adott két borjus Tehenet [Fog.; Szád] | Nemzetes Foldvari Ferenczne aszszonyo(m) adot egy jó bornyus tehenet ki alatt ökor bornyu es azon kivulis egy ökor bornyut [Tancs K; SLt A et Y No. 2]. 1676: Egj borjus Tehen [Torda; IB VI. 225/20]. 1677: Bornyus Tehenek nro 6 Az idei Ünő bornyuk nro 4. az idei Eökor bornyuk Nro. 2 [A. komána F; UtI] | küldé. Egy boryus tehenet boriával [Csákfva MT; Berz. I 20/13]. 1690: Bornyus Tehenek Meddó Tehen [Kentelke SzD; BK Inv. 166]. 1699: Fejős Tehen bornyus nro 13. edgyik(ne)k az bornya meg holt [O. csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1700: Az Borjus Tehennek ünő borja vagion [Csicsó Cs; Bál. 71] | Bornyu Pasztor(na)k fizetése leszen 10/10 penz es ket bornyutul egy kenyér [Dés; Jk] | Percipialtam Nztz Szekely Györgj vramtol Mérabán ket tehenet, egjik bornyus [Kv; Szám. 40/I. 9] | Az Borjus Tehen ötöd fü bodacz nro 1 [Csicsó Cs; Bál. 71]. 1711 négy Bornyus Tehenem is va(gy)on [Ks 96 Árva Kemeny Kata leányához Gyerőfi Borbárához]. 1716: bornyús téhen kétő, kétő tños, még egy vagyon

bornyuzo ... Tavaly boriu 4 háрма ökör bornyu, most hérélttém [Szentdemeter U; i.h. Fodor Márton lev.]. 1720: Egy bornyu tehen [Désfva KK; SLt 17]. 1729: maradott ... Bornyus Tehen — bornyaival edgyütt nro 3. Tavallyi ökör bornyu nrő 2 [Petek U; TK1 Petki Nagy család szám. 79a]. 1730: vettem ... edgj bornyus Tehenet [Szásznyires SzD; Ks 26. XIV] | Miko Judith Aszszony hagyja Mihálcz Ferencz Ur(a)m(na)k holta Után ... Négy Bornyus tehenet [Somlyó Cs; Borb. II]. 1732: Fejűs borjus Tehén [Buza SzD; LLt 244. B]. 1734: Borjus tehene nr. 1 [Bogát NK; JHbB]. 1736: Borjas Tehen Nro. 1 [Bongárd BN; CU XIII/1. 19]. 1742: Bornyus Tehen idei Tiz vagyon, azon kívül Tinos három [Hsz; Ap. 2]. 1753: Kicsin borjus Tehén 22 ... Borjuzo(!) Tehén Nro 3 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1756: Eladni valo ven borujus Téhen 1 Borujus(!) Tehén Sz. Margitan telelni való Nro 6. Idei ünő boruju Nr 1 Idei Ökör boruju Nro. 1 ... Fejős Bival Nro 1 Ennek idei ökör borujuja (!) Nro 1 [uo.; Ks 23. XXIIb]. 1758: mindenik(ne)k edgj borujus tehenet adott az Leanjinak [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1764: az Aszszony Geréb Elekné Aszszonyom egy Bornyas tehenet a maga pénzén vévén adta Szilagyiné Aszszonyomnak [Hidalmás K; RLt O. 2]. 1765: borjus Tehenit ... hozzám hajták [Harasztkerék MT; Told. 26]. 1768: Tehen bornyus öreg N. 3 ennek ökör bornya N. 1 Ünő (!) bornyú Nr 2 [Fejér K; SzNM Ap. B Fasc. V] | Borjas Tehén 10 Tinos Tehen 2 Bornyuzo Tehen 3 Ünő borju Tavallyi 4 | vagyon Egy bornyus Tehen [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb/67, 43. 31]. 1773: Bornyus és bornyuzni valo Tehenek [Jobbágyfva MT; Bál. 71] | egy Bornyus Tehénél több nem maradott [Szárhegy Cs; LLt 72. 1971]. 1774: két ökör Bornyu Esztendősök, három Bornyus Tehény [Mocs K; KS Conscr. 190]. 1778: Az bornyus Tehen kiss idei bornyával [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1790: vagyon egy Borjus tehén [Mv; MvLev. Czimbalmos Ferenc hagy. 2]. 1794: 2. bornyus Tehén bornyustol edgyütt [Szind TA; Borb. I]. 1801: Két Bornyus Tehén [M. macskás K; RLt Détéi Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy.]. 1805: Két versen vittetett el ... 1 Bornyas Tehenet, 2 Bival Bórt [Szamosfva K; BLt 12]. 1808: Harasztosi Horváth Gábor adott egy kék bornyus tehenet Bágyoni Német Ferentz(ne)k 66 vf [Torda; TVLt közg. ir. Vásárjk]. 1829: egy más bornyus Tehén egy bornyus Bival [Kv; Pk 6]. 1833: O. Létai Suta Todor Cserélt Pogotsai Belán Szándal 1 Fejér Tulkot más Szürke bornyas Teh(enne)l Kolósi Orbán Gligor adott el 1 Szürke bornyut Rf 20 Kopándi Papp Todor adott el ... 1 Fejér bornyus Tehenet Rf. 45 [Torda; TVLt Közg. ir. 797/833].
? Szn. 1592: Piroska, Borgias Mihalne [Kv; TJk V/1. 264].

Hn. 1650: Az Bornyus Aljban [M.fenes K; EHA]. 1756: A' Borias Vápa nevezetű Hactár: A Borias Vápában [Torja Hsz; EHA]. 1827: A Borjus Kertben (k) [Szörce Hsz; EHA].

borjúsan borjával/borjújával együtt; cu vițelul său; samt dem Kalb. 1774: Engemet ... Pintye Fogadoshoz küldöt, hogy az ígért Tinot külgye el elő kigyelmenek Harinara, melyre aszt felelte a Fogados, hogy ... Bornyuson is oda adgya [Mocs K; Ks Conscr. 36].

borjútanorok borjútartásra/legeltetésre elkerített hely; pășune îngrădită pentru viței; umzäunte Kalbsweide. 1741: egj darabotska majd haszonatlan hej az Falu Borju Tanorokja mellet [Bac-kamadaras MT; EHA].

Hn. 1699: az Bornyu Tanorok (k) [O.csesztve AF; EHA]. 1754: edgy darab Csegelly, mely mostis Borju Tanoroknak hivatik lévén az előt az falunak Borju legeltető Tanorokja [Bálintfva MT; EHA]. 1764/1766: A kis mező a borju Tanorak végén [Karácsonfva MT; EHA]. 1826: bornyu tanorok [Bede MT; EHA]. 1874/1906: Bornyu tanorok [uo.; EHA].

borjútlán borjú nélküli; fără vițel; kalblos. XVIII. sz. kőz.: Mundra nevű bornyas bihal egy bornyatlan tehen bihal [Berz. 9 Fasc. 73].

borjúünő ünőborjú, nőstényborjú; juncă; Kálbin. 1759: Tehen 2 Tino 2 Borjuünő 1 [Palatka K; Kp III/174. 189]. 1795: Tavallyi bornyu Ünő [Szárhegy Cs; LLt]. 1815: A' Borju ünő szarva Csákora áll [DLt 955 nyomt. kl]. 1816: Szopos boriu ünő 9 [Szamosfva K; Born. III. 33].

borjívásár borjúvétel; cumpărare de vițel; Kalbsankauf. 1770: Két ökröt vettem ... az borju vásárt a Szent Péteri Sokadalomra hattam mivel másokis igen jóvallották [Lekence BN; Ks 47. 67/29].

borjúzandó borjazás/ellés előtt álló; care urmează să fete; kalbend. 1688: Felméren, az erőtlenség-(ne)k miatta holt megh örögh borjuzando Tehén nrő 2 [Bucsum F; MvRK]. 1748: Borjuzando tehenek Nro 3 [Mezősályi TA; EMLt]. 1765: Barjuzando Tehén No 2 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1771: Bornyuzando Tehenek 10 [Katona K; Born. VI. 7]. 1812: Egj borjuzando Tehen, egy Tinojával [Körtvélyfája MT; LLt]. 1847: Vagyon a Tehén Pásztor keze alatt 10 Tehén ezekből hét meg bornyazott edgy bornyuzandó [M.köblös SzD; RLt Rettégi S. jk 54].

borjúzás ellés; fătare; Wurf, Kalben. 1687: az mint egy Tehén megh borjuzott volna, rosszszul succurált megh borjuzni a megh holt az borjuzás alkalmatosságával [Bucsum F; MvRK].

borjúz ? ellet, borjaztat; a lăsa să fete; kalben lassen. 1756: a' Tanáts Házánál ... reá esküvének, hogy azon Tulkot bizonyoson tudgyák Kecskeméti György ő Kglmének lenni, maga is az Káros Haza Népével arra meg esküvén, hogy magok Házoknál borjuzták [Kv; TJk XVI/8. 336]. 1845:

Sári bivalat borjuzták 1845 nyárba [HSzj 180].
1858: Sárít borjuszta 1845 nyárba [i.h.].

A kérdőjelesen megadott jel. mellett valamilyen valószínűséggel a 'folyat' jel-sel is számolhatunk.

borjúzik borjat ellik; a fáta (vitel); kalben.
1598: egy az Azzonio(m) Jobbagia marhaiaban ment volt az Alpareti hatarra, borjuznj ... ahl az tehenj megh borjuztot ... es az Alpareti legenyek az tehennek az fiatt elis vivek [Alparét SzD; Ks]. 1700: az Tehenek csak másod Esztendőben Bornyuztak [K; BLt 1]. 1723: Mikor itt voltál az telben akkor borjuztot .. szép köver kis borju kettő szopja az anyát [Méhes TA; Ap. 1 Apor Péter feleségéhez]. 1773: Bornyus és bornyuzni való Tehenek [Jobbágyfa MT; Bál. 71]. 1792: egygyik tehen most bornyuzott és nem sokára többis fog bornyuzni [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 1841 öt hat Tehény bornyuzott [Bács K; KmÜLev. 3].

borjúzó ellés előtt álló, ellős, borjazó; care urmeazá sá fete; kalbend. 1605: három borius vnok, borywstol, es egy boryuzo wneo, kik meg ertek volna f 55 [Ust 19/56]. 1609: ada egy boruzo tehent [Nagycsérged KK; Berz. 12. 92/182]. 1620: Suki Benedek vramis, ada neki . egy boruzo tehenet [Melegföldvár SzD; SLt EF 4]. 1626 attanak kett vemhező kacolat 2 borjuzo tehent [U; Pf]. 1627: Eoregh feiős tehen Nr. 58 az eotven kettye alat borju vagion Negje boruzo, kettei Tinos [Mezőrics TA; BLt Inv.]. 1632: Igire mind az ket ökröt borjuzo tehenet [Markod MT Berz. 15. XXIV. 13]. 1641 aestimalta(na)k 1 Borjuzo szeőke tehenet veres holdos tavaly borjaval [Tompaháza AF; Bál. 40]. 1653: ilona Azzoni regi Szolgalom imar fizetesen felül hagiok neki egy boruzo tehenet es egy diznot [JHBK XLII/3 Kovacsoczy Zsuzsánna végr.]. 1671: ada egy borjuzo szőke hodos szőrű tehenet [Kőrispatak U; Pf]. 1700: Hajtotta el 8, Öreg Bornyuzo Tehenimet [K; BLt 1]. 1716: bornyús téhen két kétő tinos, még egy vagyon bornyuzo [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1717 akkor vala megh hat borjuzo tehen [Szárhegy Cs; WLt]. 1720/1811 két Borjuzo Tehén .. egy monyás bornyu Katusnak [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1753: Bornjuzo Tehén Nro 3 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1754: Egy barna Tehén Bornyuzo Egy bornyuzo Ifiu Tehén [Kajla kör. BN; Wass 24]. 1763: egy szép Borjuzo ifiu Tehén [Szőkefva KK; Bál. 1]. 1768: Bornyuzo Tehén 3 [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1769 találék elől egy Sárgas fako szőrű Bornyuzo Tinot [Mezőmadaras MT; BK]. 1770 Ket bornyuzo tehen [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1774: ígért az Iden Pintye az Fogados Praefectus Uramnakis egy Tinot, melly most Bornyuzo, azért hogy az Fogadoban maradhassan [Mocs K; KS Conscr.]. 1786: három nagy Tehén, kettő borjuzo [Mezőszopor K; MkG 36 Fasc. 2]. 1787: Egy Bornyuzo Tehén Hf 16 Dr 50 [Mv; MvLev. Császár György hagy. 3]. 1797: A' szolga biro

is osztán, el küldötte a' Falus birot Nehányad magával, a' Nika Morár házához, és el hozatta Nékie Négy darab marháit, Ugymint edgy borjuzo tehenét, mást esztendő borjával, és edgy esztendő tulkotskát [F.árpás F; VL]. 1798: Borjuzo Tehén 23 Vfor [M.fodorháza K; RLt]. 1824: Egy bornyuzo Tehén Jutzi nevű [Fugad AF; HG Mara lev.]. 1827: három Bival Tehén egyik bornyuzo [Mezőcsán TA; RLt]. 1837 Tinos, bornyado Tehenek [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osztozás 31]. 1842: Ithon maradtak Tehenek bornyuzo 3 . . Bornyuk 9 [M.köblös SzD; RLt]. 1845: a Télen edgy Bornyuzo Tehén ... és edgy kis Esztendőre menő Tino meg döglöttek [uo.; RLt Rettégi S. jk 21].

Szk: ~ számban borjúzófélben (való.) 1625 veuek kj kezessegen . . kett tehenett . . az meli teheninek az eggike boriuo zamban ualo [Törzs, Petkj Farkas Királyhalmán és Jeddj Petter Jedden lako ns biz. lev.]. 1637: Eoregh wneő tehenek zama, az kik boriuo za(m)ban uad(na)k Boriuzo zamban valo tehenek no 26 [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1735: A Bornyuzo Számban lévő Tehenek nek száma . . Sz: Benedeken 10 [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] * ~ számbeli 'ua'. 1795: Két Nagy Tehén, egyik . . meddő, vagyis jövendőre bornyuzo számbéli [Szárhegy Cs; LLt].

borjúzott 1. (meg)borjazott, ellett; care a fátat; (ab)gekalbt. 1692: Mostan bornyuzott Tehenek Nro 3// [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

2. világra jött, lett; care a fost fátat; (ab)gekalbt. 1757: Tavalyi de igen későn bornyuzott kitsin ökör Bornyucskák egésségtelenek lévén döglött meg . . Nro 2 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1791 Most őszszel bornyuzott Ünő Bornyu Most őszszel Bornyúzott ökör Bival Bornyu Nrő 1 [Nagyalmás K; JHBK XXIX/37].

bor-kaláka kb. borral való megvendéglés, áldomás; aldāmaš; Kauftrunk. 1840: minthogy a dolgot elenyészteni ígerte, egy kupa bortis vettem, melyből .. magamis Darvas Ur is valamint a Procdens Regius urak is ittunk ... s ottan helyt Contractust expediáltak szerentsétlen bu fejemre bor kaláka mellett nyakamra kötött Contractusnál fogva . . a fizetésre napoztatva vagyok [Dés; DLt 160].

borkezdés (a háznál való) bormérés kezdete; inceputul vinzării vinului la casa producătorului; Beginn des häuslichen Weinschanks. 1594: Eo kegmek varosul lattiak az bor kezdesnek zertelen-seget, Azert vezettek eo kegmek hogi niolcz penznell fellieb senki czegeren borat ne kezgie, Erre penig valasztottak vasar birak vramiat, hogi io conduiseles alat megh lassak hogi fellieb annal ne kezgie senki [Kv; Tan Jk I/1. 235].

A városi polgár árulhatta, ill. árultathatta saját házában v. házából maga természetette borát. A cégernek a ház elé való kifüggesztése jelezte azt, hogy annál a háznál „bort kezdenek”. Vö. 1585: Az bort Akar hogy en Arulom vala . . a' kezdes-kort Az Azony A varason sem volt [Kv; Tjk IV/1. 501].

borkivitel borexport; export de vin; Weinausfuhr. 1579: Meg értettek eo kegmek ... Az vrunk eo Naga paranchiolattat az Bor megh tartoztatás felöl talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe,

hogy Magyar orzagbol taplaltattunk buzabol es gabonabol, ky nyilwa(n) megh zwnyk ha az bor ky vitelt el tilttyak [Kv; TanJk V/3. 203b].

borkoesma bormérés; circiumă; Weinschenke. 1595 viz kereszt nap tauant en Vachoran leue(n) Zabo Leorinchnel, az Alperes teób tarsaiual egie-temben Ieoué oda zallasomra fegyueres kezzel, valami bor hozas miatt (: mint hogy bor korchorna vala az haznal:) éozze zolalkodandk [UszT 10/61]. 1735: senkiis az Falusiak között semminemű Bor, égetbor, ser, vagy Mésér és Pálinka kortsomát akarmi szín és p(rac)textus alattis, titkon vagy nyilván Czégér alatt vagy Czégér nélküli tartani ne mérészellyen [Mezőcsán TA; Born. X. 7].

A feudalizmus korában legtöbb helyt (falun) az italérés a birtokosság kizárólagos joga volt, a jobbágyság és zsellérség vagy egyáltalában nem, vagy csak az év meghatározott időszakaiban kocsmárolhatott. A kocsmárlásnak illetékesség szerinti és időbeli rendjét pontos rendtartás (limitatio) szabályozta.

borkoesmárlás bormérés; vinzarea vinului; Weinschank. 1589: oz varost ā biro eozue gywte az varosnak sok kwlomb szuksegeert miert hogy mind vasat, dezhatt akarnak vitetny oz bor korcziomarlastis el akariak fogni teolleonk [Szu; UszT]. 1597: Az vasarnapi bor korchiomarlastis ew kegmek megh zabaditottak de illien conditiona-ly ew kegme Biro vra(m) zorgalmatoson vigia-azon hogy valami rezeges tormezlo (!) emberek miatt tūmúltus ez Varoson ne inditassek [Kv; TanJk I/1. 290]. 1600: Az bor korchymarlasnak Ieowedelme teott f 220/94 [Kv; Szám. 9/IX. 56]. 1683: Sarkany Kertesz János Bor korczamarlos (!) által, ki korcz(am)arlat Borok(na)k hordait meg meretven [Fog. UtI].

borkoesmárló bormérő; circiumar; Weinschenk. 1600: Az borkorchomarlokatis mind az eodeo vthan valo bor Adasaert, smind penigh egyeb insolentiaiokert vgy beontessek eo kgmek, aminth ennek eleotte valo eodeokben vegeztenek eo kgmek varosul feleolle [Kv; TanJk I/1. 353].

borkoesmároltatás borkimérés; vinzarea vinului; Weinschenke. 1604: Myerthogy az bor korchiomaroltatasban felettebb valo abusos lattatik kyert mind az egez varosul zidalmaztatunk: Tetzet annakokaert hogy senki sem titkon sem nylyan akar mely feo boratis húz penznek felette eytelet ne merezelye adny, mert valaky ebben megh talaltatik, tehát borat varos Zamara mind awal az penzel a' kit arolt beleolle el vehessek [Kv; TanJk I/1. 484].

borkóstolás borizelés; gustare de vin; Weinprobe. 1679: Badogh héber (:bor kostoláshoz valo:) nro 1 [Uzdiztpéter K; TL Bajomi János lelt. 28].

borkóstoló 1. ? kb. kóstolóba adott ajándékbor; vin oferit in dar pentru gustare; Weinkostprobe (gegeben als Geschenk). 1596: Bort 2 Altalagba kezdettem vala megh Mint hogy eo nekiek bor kostoloioik vagion Egyiket Christoph deaknak, komornikoknak, es teób feofeo zolgainak, aztal-nakoknak, doctoroknak, papnak, Borbeljnak, Hoz-zütotinak Es Vesellieninek, Hopmester, Leanj azzoniok, es ven azzonj zamara. Masikat Zaka-choknak, mezarosnak, lowasoknak, es egieb jnasok-nak [Kv; Szám. XXIX/6. 149].

2. ~ pléhszivócska bádoglópó; tragă de tinichea; Blechheber. 1794: Bor kostolo Pléh Szivocska [Tasnád Sz; CU].

borkő ? borkősavas kálium; tartru; reines wein-säures Kalium. 1679: Eczetes Ház Vagyo(n) itt ... Első hordoban, bor kőre vet eczet, agyastol Urn. 13 [Uzdiztpéter K; TL Bajomi János lelt. 6]. 1683: Egy Csuporban tiszta bor kő [UtI]. 1797 Borkő Dr. 2 [Szilágyság; IB III. CXLV. 22]. 1823: Bór-kőre 6 xr [Kv; Pk 5].

borköles Panicum; meiu; Hirse. 1654: Keölyes vagyo(n) gr. 1 1/2 Bor keölyes gr. 2 [Szászadás KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1689: Szemiben Van köllös jellen C.S. No 134//1 Bor köllös C.S. No 45//3 [Almakerék NK; UtI].

borkötés boroshordó abroncsozásának megerősítése; fixarea/legarea cercurilor butoiului de vin; Befestigung der Bereifung des Weinfasses. 1601: Egy bor keotesteol attam Kadar Janosnak d 4 [Kv; Szám. 9/XV. 7].

borköves ? borkősavas; cu tartru; mit Wein-stein(säure). Szk: ~ leves borkősavas oldat; soluție de tartru Wein(stein)säurelösung. 1735 arra kell vigyázni hogy az laxálás után szorulása ne támadgyon Excellentiad(na)k mellyet reménlem hogy az ott künn maradt Syrupus forma laxativum-mal, borköves levesekkel, és mindennapi szekerem-valo kísétálással praekavealhatni | Az Mlgs Annis-ka Kis-Aszszony . olly nap az mellyen jobbat-kán szokott lenni ... hörpegessen kenyér nélkül egy néhány kalán borköves levest [Ns; Ks Boros-nyai N. Márton lev.] * ~ víz borkősavas káliumol-dat; soluție de tartru; weinsteinsäures Kalium-lösung. 1797 haza jöven a Fiam azon napon Estve ki borzogatta a Hideg 's minthogy nagy szorulása volt addig itta a Borköves Vízet s Székfü virágos Herbathét hogy a gyomra meg indult sokat ment mind sár vizet s mind egyebet [Héderfája KK; IB].

bor-kvantum bor-beszolgáltatási mennyiség; cantitate de vin repartizată pentru predare; Menge der Weinabgabe. 1706: A' Nemes Országától bizo-nyos bor Quantum vettetvén városunkra mint hogj a' városi emberek pinczéjékből ki ne(m) tölt, egj részét drágán kellett meg vennünk [Kv; KvLt Fasc. I. 193 a város panasza a gub-hoz].

borláncoló 1804: Egy 5. Vedres Lájter, egy Liu Két Kortsoja, Két Vasas Bor Mérő Veder, egy Borlántzalo [Benedek AF; SLev. 1].

borlopó bortolvaj; hoť de vin; Weindieb. 1600: egy nehanzor hallotta Kis Casparnetol hogy mondotta Bek Peter, Jm ugimond Amaz hwyos hazwgh Borlopo chigan Peter azt keolteotte ream hogy az kathonakkal ittam [Kv; Tjk VI/1. 480].

borlyásai a Borlyásza (SzD) tn-i képzős szárm.-a forma derivatá cu sufixul -i de la numele de loc Borlyásza/Borleasa; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Borlyásza: Borlyászaer. I. mn Borlyászara való; din Borlyásza/Borleasa; aus Borlyásza, Borlyászaer. 1763: F. Iasván jelenenek meg előttünk Borlyászáan lako Szemelyek^a Barlyaszai lakasaknak kepekben es Szemelyekben [BSz; TKI a teljesebb szöve. alább II. al. - *Köv. a nevek fels.].

II. fn borlyászi lakos; locuitor din Borlyásza/Borleasa; in Borlyásza wohnhaft: Borlyászaer. 1763: Molnar János Uram ö kglme 15. darab-bol allo nagy Marhajakat a ... Borlyasziaknak a F Iasvai határból be hajtatta | F Iasván jelenenek meg előttünk Borlyászáan lako Szemelyek^a ... Barlyaszai lakasaknak képekben es Szemelyekben igrtek Hogy Annuatim 12. Remek deszkanak valo Töket ... F. Iasvai Füresz Malmahaz eő Naganak visznek; ha a Borlyasziak a meg irt Remek Tökeket meg nem hoznák, minden abból következő karat tartoz-zanak meg fizetni [BSz; TKI].

bor-megtartóztatás borkereskedésbeli/borárulási tilalom; oprirea/interzicerea vinzării vinului (a circiumării lui); Weinschenkverbot. 1579: Meg ertettek eo kegmek Az vrunk eo Naga paran-chiolattyat Az Bor megh tartoztatás felől talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe mely igen nagy insegbe, es zwkelkedesbe volt az zegenyse-g mostanis mely sok zwksege vagio(n) e kewes borochkara kynek az hire nagioh hogy sem mint Az Summaia [Kv; TanJk V/3. 203b].

bormérő bormérés céljára szolgáló; pentru măsurarea vinului; zum Messen des Weines. Szk: ~ akó kb. félhektónyi bor-akozó. 1657 csinaltam egy bor merő akut [Kv; AsztCJk 48b] * ~ kártya. 1849: Egy bor merő kártyara fel vertem 5 ab-(rontsot) 10 xr [Kv; Pk 6] * ~ veder. 1804: Egy 5. Vedres Lájter, egy Liu ... Két Vasas Bor Mérő Veder, Egy Bor Lántzalo [Benedek AF; SLev. 1]. 1832: Egy vas abrantsos bór mérő veder, vas pallojával [Sáromberke MT; TSb 26].

bornemissza borivástól tartózkodó/idegenkedő; care se abține de la consumul vinului, abstinent; weinfeind. 1716 k.: Váradi Miklós^a szép tudomá-nyu, mértékletes életű, bornemisza ember volt [BethlenÖnéi. I. 147. - *Az emlékiró apósa].

Szn. 1510/1511 k.: Petro Bornomyza de Chwra [DomH 145]. 1553: Joannis Bornemyza [Kv;

Tjk 24]. 1556: Joanne Bornemyza [Kv; Tjk 40]. 1557 Bornemyzza Janos [Kv; TanJk V/1. 80]. 1558: Joanne Borne(m)izza [Kv; Tjk 43]. 1559: Joanne Bornemyzza [Kv; TanJk V/1. 52]. 1562: Barnemizza gergely [Kv; Szám. VII/1. 37]. 1565: Johannes Bornamyza [Kv; i.h. 1/IX. 175]. 1566: Joannes Bornemyzza [Kv i.h. 269]. 1568: az bornemiza zolgayt latta hogy darabfakkal vzik uolt az fratay Gergely zolgaiait | Andras Katalin az eo hazahoz Jar volt, Bornemizanehoz [Kv Tjk 140, 143, 226]. 1570 w Adoth Bornemiza Awagy serfőző Janosnenak egy fel fhozt (!) Aranyath f 8 | Joannes Bornemyzza [Kv, Tjk III/2. 102c, Szám. 1/XIII. 329]. 1571 Ursule c(on)sortis Circumspecti Gregory Aurifabri Bornemyzza [Kv; Tjk 92]. 1583: Bornemiza Janos. Bornemiza Gergely [Kv; Szám. 3/XI. 21, 23]. 1584: Bornamyza Gergely [Kv; i.h. 3/XV. 6]. 1587 Kalnai Bornamiza Janos [Hadad Sz; Wlt]. 1588: Bornamyzza Gergely [Kv; Szám. 4/III. 16]. 1589: Bornamisza Istuan [Kv; i.h. 4/VI. 112] | bornamiza vram | Kalnai Bornamiza Janos Jeowe hadadban [Hadad Sz; Wlt]. 1590: Bornamisza Gergel vram | Bornamyzza Gergely vram [Kv; Szám. 4/XVI. 22, 4/XVII. 12] | Bornemisza Balint suttor [Km; GyU 11] | Bornamiza Gaspar | Bornamyzza Janos | Thumes Bornemizza [Kv; Szám. 4/XXI. 28, 54, 4/XXIV. 72]. 1591 Bornemizza Tamas [Kv; i.h. 5/IX. 18]. 1593: Bornemizza Tamasne Cata Azzoni [Kv; Tjk V/1. 347]. 1597 Bornemizza Gergely [Kv; Tjk VI/1. 57]. 1598 Gregory Bornamiza [Kv; PolgK 89]. 1599: Bornemizza boldisar [Bh; Blt 1] | Bornamisza vram [Kv; Szám. 8/XIII. 1]. 1600: Bornamiza Thamasne Catha azzony. Bornamiza Benedekne Anna azzony [Kv; Tjk VI/1. 392, 425, 508]. 1602 Bornamiza Janos varos hwteos zolgaia [Kv; i.h. 623]. 1613: Sigismundus Barnamissa in dedrad^a [JHbK XXI/11. - *Dedrad K]. 1624: Bornamiza Lazlo vra(m) [BSz; Ks 41. D. 7]. 1625: Bornnamizma (!) lazlo vra(m) tiztartaja [uo.; i.h. 14] | nemes Kornis Ferenczne Kapolnaj bornamiza Judit [Uszt 62a]. 1633: Barnamisza lazlo Uram ... [Ks 41. D. 18]. 1640: Bornemisza Mattyas [Km; GyU 46, 93]. 1652: Bornemissza Mihaly [Km; GyU 133].

Hn. 1688: Bornemisza Toja helye [Oroszfaja K; EHA]. 1799: B. Bornemisza Tanorokja [Lud-vég K; EHA].

bornemisszaság borivástól való tartózkodás; abstinență de la consumul vinului; Enthalt-samkeit vor Weintrinken. 1668: En Jenei Gaspar obligalom magamat, teljes eletemb(en) valo bor nem isszasagra excipialvan ilyen Casust, hogy harmad napi betegsegemb(en) a dolog ugy kivanvan hatod resz ejtelnyi bort szabad legyen nyavalyani terhenek könnyebbitesere meg Innom [SzJk 102].

bornyas l. borjús

bornyász borjúpásztor; păstor de viței, vițelar; Kalbshüter. 1838/1845: bornyász: borjűő, borjű-pásztor [MNYTK 107. 14].

bornyomó-sajtó szőlőprés; teasc de struguri; Weinpresse. 1732: a Sajtó szín ... mely alatt vagyon a Bor nyomo, viasz, és olaj ütő régi Sajtó egész készületivel edgyütt mellette való három kása törő külüs vagyon [Erdőszengyel MT/Szászsztjakab SzD; TSb 51].

bornyomó-zsák szőlőtaposáshoz használt zsák; sac de cálcát struguri; Tretsack. 1677: vagyon két bot kiben Szőlőt szoktanak hordani . egy Bor nyomo Sák [Dés; Borb. II. mezőmadarasi ns összeírók szerk.]. 1707: Vagyon B. Cehnek egy Bornyomo sákjais [Kv; AsztC]k 57]. 1723: Kész bornyomo sák kettő [Koronka MT; Told. 29/2]. 1794: Bor Nyomo Sák jobbszaka [Tasnád Sz; CU]. 1810: Egy hítvány bor nyomo 'Sák Rf 1 x 8 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 19]. 1816: Öt rongyos haszon vehetetlen Bornyomo Sák [Varsolc Sz; Born. IV/41].

bornyú 1. borjú

boroeska 1. egy kevéske bor; vinuț, cantitate mică de vin; ein bißchen Wein. 1579: Igen nagy insegbe, és zwkelkedesbe volt az zegenyseg mostanis mely sok zwksege vagio(n) e kewes borochkara kynek az hire naglob hogy sem mint Az Summaia [Kv; Tan Jk V/3. 203b]. 1592: hul huzon eot hul harmincz ket vider borochkam leott ott zeoleomeon [Kv; TjK V/1. 230]. 1605: gonduisseleert egy Altalagh borochkat Aad [Kv; TjK VI/1. 709]. 1633: Edgy kis Boroczkat tötlekre vettvnk flo. 3. d. 50 [UtI]. 1670: Az mi keves Buzaiia ugy mint ket sak buzai es Boroczkaiaa ugy mint Tiz veder maradot ezeketi hadtuk az relicta kezenel hogy tapallia az szegeny Arvakat [Kv; RDL I. 152]. 1747 had küldhetnék egy kevés borotskát eo Excell(enti)a(j)a számára [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.]. 1748: minden esztendő szűrt borotskátis [Torda; Borb.]. 1764: itten jó borotskát alig talál az ember [Szu; LLt Fasc. 160]. 1852: Már erre bizony csak ki írhatneket vagy egy pohár borocskát magokis [Kv; Pk 7].

2. (egy) hordócska bor; (un) butoiăș de vin; Fäßchen Wein. 1570: mikor az Byro Rea Bochiatta volna Kalmar Janost hogy Marhayat Beochwl-tesse megh, . eok swhlw senmy Marhayath Nem Talaltak ky az adossagot megh Erthe volna, Talaltak volt egy Borochkayat, De aztis Mas foglalta volt ely adossagaert [Kv; TjK III/2. 144]. 1585: hoztanak wala Sombory vramnak egy boroczkat witte Somborra Zaz Janos 2 Lowan f. — d. 75 [Kv; Szám. 3/XVIII. 12]. 1595: az mjnemü 2. boroczka Zilahrol 6. okkres z(ekere)ken hoznak: Az mj szekeresünk (így!) 12 ökröt fognak eleiben [Kv; i.h. XVIIa/6. 306 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. 1609: Biro Vra(m) ö kegyelme veot Fejedelem aztalara egy boroczkat Vgy minth tizen kilenczj vedrest teot f. 9 d. 12 [Kv; i.h. 126/IV. 23]. 1688: egj kis borocskamát arultam ki [Kv; UtI].

borona¹ grapă; Egge. 1574: Ez ely Mwlt veteskor volt hogi vetet es Boronaltat volt Azomba

Rea leot Nioch kylench dyzno ... egy neha(n)zor uzte kergette ely onnat ala haigalta az zeolek fele. Meg eggyet kerwltek Az Boronawal esmet ott voltak [Kv; TjK III/3. 359]. 1607 Vas borona 5 zeogh heawal nro 2 Vasatlan borona hitwan nro 1 [Kv; Aggm. A. 41]. 1653: Vet magahoz

Egj jo boronat hat allut, hogj megh Tarczia az arvanak [Ilencfalva MT; DLev. 1. IIB. 12]. 1677 egy vasas fogu Barana az udvaron [Dés; Borb. II. Mezőmadarásról (MT) való ns összeírók]. 1745: Barona vasfogu öt állu nrő 2 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1756: Vas Fogu borona négy ... az négy bornában vagyon vas fog in summa 105 [Déva; Ks 92 I. 32 kúria-lelt.]. 1770: Vas fogu barana [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1787 Egy fogatlan Barona Dr 36 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 10]. 1790: Egy Vasas Borona Levél nélkül [Mv; i.h. Cimbalmos Ferencné hagy. 4]. 1807: Egy ujj Barana vas fogal 14 vf [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. 1836: három avadék barana 73 vas fogakkal edgyüt 7 Rf 30 x [Algyógy H; Born. F. VIB]. 1854: Két Ekék egy Bornával [Sárd KK; Wass 5].

Ha. 1758: Vasas Borona [Csegez TA; Borb. I]. 1761: Barana [K; LLt].

borona² 1. (faragatlan v. durván faragott) száfa; birnă necioplită sau dur cioplită; Langholz. 1594: Wagjon az Baghossi falu feölden egj Maior haz, pitvarostul boronabol rot No. 1 [Sz; UC 78/7. 18]. 1603: az örökségre sok boronakoth hordottak seoth hazatys chnaltak [Hsz; Hsz] kőpince al.). 1632: Az Uduarhaz eleőt egj boronabol rott malomhaz | Vagion az kert közepin egj baranabol rakott Sindelies cziwr, ket fiawal edgiwth [Komána F; UC 14/38. 132—3] | Az Maior haz vegeben egj fedel alatt uagio(n) boronabol fel rott három szakaszban allo Tiuk oll [Porumbák F; i.h. 185—6] | Vagion ez hataron egy nem reger eppítettett Por teőreő malom haz baranabol czinalt felliwl sindelies [Betlen F; i.h. 98]. 1636: egj berenabol rott haz tornaczos karfas | fa labakon allo berenabol rott Diznok hizlalo keőtrőcz az Cziur kerthez ragasztuan [Siménfva U; JHb Inv.]. 1638: innet az ucza feleöl az borona keőzt fekszik vala egj ember ... mi csak az borona fa keőzeőt talaltuk hogi fekszik vala [Mv; MvLt 291. 158a]. 1647: Az Uduaran vagion Egy hoszi paita, fele boronabol rott, fele ereős seoueny [Drassó AF; BK 48/1c] | Vagyon Solyomkőn egj Uduarhaz az kinek vduarának egy reszenek keritése regi boronabol rot fel (így l), a többi Söuenből font [Sólyomkő K; SLt GH 5] | Az malom mellett vagion egj jo Konjha haz, kemennye kőből czinaltatott, az falai boronabol valok: Tapasztatlan uy sendelyezes alatt | Vagion boronabol fól röt két Lud ól ... ajtok rajta | Eppültre valo bárona vagyon ötven szál faragatlan [Maros-illye H; VLT 55/541] | Az konyha elleneben vagion egy boronabol rött labon allo tapaszos, sendelyes nak valo szalmas Ool; boronabol rott [Meggykerék AF; i.h.]. 1652: Ezen ... fa haz körös körül

sasokba boronakba rott, belől az haz fala mind két felől végig gyalult festékes, partás [Görgény MT; Törzs]. 1679: az To szélén vago(n) baronabul rott, szalmával fedet diszno hizlalo ol no. 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt.]. 1690: ezen Küs Istallo, reghi ros sz konyha, es Tejes Ház Baranakbol Sasokba(n) fel rova [Kentelke SzD; BK]. 1692: Ezen malom haz eött (!) vagon tölgyfa talpokra, sasokban allatot, baronával fel rakot, enyv főz ház, hitvan szalma fedel alat [Szentimre MT; JHb Inv.]. 1694: Az also Csurnek Keritese boronával fel rakott, az felső pedig Sövennyel kerteltet [Kővár; i.h.] | vannak még az meg irt baronából rott kerítésen Ajtok nro 3 [Borberek AF; BfN néhai ifj. Bálpataki János inv.]. 1697: vagon egy udvarház környül veve közönséges lészás kertel sövenből állóval, Nap enyészet felől, egy kitsin része bornából áll [O.bretye H; Born. XXIX. 2]. 1699 Az Istálló bornából röt, harom Sas fa közi, a közopin meg bomladozot, öt borona és egy felső színű gerenda hiaval vagon [Boroskrakkó AF; BfN]. 1714: bornából Csenyált diszno pajta [Kászonfelsőfalu; L.Lt Fasc. 85]. 1716: ezen lako hazbol fordulván az mas ezen fedél alatt levő hazban, menvén mely Pusztá berenával fel rott Tapasz nélkül marhákatt s Lovakatt tartottának benne [Grid H; BfN 92/4 Nalácsi Lajos kúria-lelt.]. 1720: Bornából rakott közönséges Épület [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12] | A ház véginél vagon egy baronából rakott, és ki bárdolt deszkákkal fedett konyha [Algyógy H; Born. XXIXa 8 Bornemisza János lelt. 1]. 1727: Az Udvarház vagon építve faragott fenyő vékony bornából nád földél alatt [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. 1730: a Lengyel avagy Szőlő patakán egy kövön forgo bornából épített szalmával fedett malom [Torda-sztlászló TA; EHA]. 1731 (A szobának) baronából fel rott tapaszos meszeletlen falai [Bh; BfN]. 1732: Baranakbol Sasokban rakot 8 Fiohalo kikk(en) is vagon mogos Asztatlan Kender [Szászkerked K; L.Lt]. 1752: aestimaltuk Azon házhoz tartozando negy bornából rott S.V. Sertés Paitákat f. Ung. 6 Den. 48 [M.kecel Sz; Borb. II]. 1753: a Maros Parton Vagon tölgy fa Sass fák(ban) bornákkal fel rott halas tocska Sorvadozolog lévő [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1755: vagon egy talpakra bornából régen épített. Cselédház [Ludesd H; BK sub nr. 1020]. 1760: egy Sütő ház egy része borna, más része kert [F.torja Hsz; L.Lt]. 1762: Krajnik Uram kérelmére falban valo három baronákat vittem ő kglmének [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1763: A malom ház bornából valo kisded ház szalmával fedet [Ispánmező SzD; Torma lt. aL. még boronaház és búkkfa-borona al.]. 1767: Egy sertés hizlalni berenából tsinált O diszno pajta [Árpástó SzD; Ks 35 Árpástó IV/23] | bornából rakott romladosni kezdett Két tágas ház [Kilyén Hsz; L.Lt]. 1784: Csutak István Uram hordta a bornát a Csüre valot Sámuel Deák Uramni [Kovácszna Hsz; Bogáts 9]. 1792: Istáló ugyan Tölgy fa talpakra fenyofa bornából gerezdbe

vágva 13 fenyőfa gerendákra fenyő deszkával meg padolva [Bh; BfN Bánffy Sándor conscr.]. 1804: ezen háznak bornáiból a Grof Nemes Antal Ur Czigánya Musikás Peti lopat [Hídvég Hsz; Mk I. IV 121]. 1812 Egy Baranából Kő oszlopokra épített Gabanas Sendely fedéllel [Sorostély AF; Born. XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.]. 1817: Vagon egy Bornából rakot ros fedélű ház [Kövesd NK/Mv; Kp V. 319]. 1821 Nyír Nyár, magyaro, gyertyán, eger, tölgy es bük fa erdő, vesszőnek, karonak, bornának ... használható [Ködmönös SzD; L.Lt]. 1822: Egj ezer Téglá ki égetésére 10 száll borona per 30 xr. téssen 5 Rf [Torda; TVLt Közig. ir. 631]. 1842: Egy bornából épült avaték szalma fedél alatt álló épület — ez a' Korcsoma Ház [F.árpás F; TSb 51]. 1855: Ezen csürtől délre vagon egy kitsiny kertelés 10 darab reszint deczka reszint bornából keszült kerítés ros állapotban [Kara K; HG Vegyes].

Ha. 1743: baranából [Boroskrakkó AF; BfN].
2. (durván faragott) szálfá-palánk; gard de birne dur cioplite, gard de birne spintecate; Pfahlzaun. 1684: Ezen ház el vagon kertel és bornával határozva az patakig [Dés; Pataki lev.].

boronafallnyi borona-szélességű; lat de o grapă; eine Egge breit. 1766: az mult őszel . Tisztartaja Jakab György azon borozdolás által el jedzett földben imitt amott az pusztássán az hol fél tarthattak az ekét mint egy borona állni földet fél szegett vala [Árapatak Hsz; Eszt-Mk].

boronadeszka (gyalulatlan, faragott, vastag) fűrészesdeszka; scindură groasă cioplită, nefăputită; dickes, unbegobelter Brett. 1777/1780: A Csűrő kertnek közepette vagon egy Sasba rakott ki faragott Borona Deszkából készült Négy fioku alkalmas Statusban lévő Csűr Sendely fedél alatt [Alparét SzD; JHbK LI/3. 91].

borona-disznóól boronafából egyberótt sertésőli; cocină din birne dur cioplite; Schweinestall aus Balkenholz. 1783: Barana diszno oíl az udvaron [Algyógy H; Szentk.]. 1809: egy borona Diszno ol [Csicsógyörgyfa SzD; Ks 76. 53 Consr.].

boronafa 1. (durván faragott) gerenda v. szálfá; grindă sau birnă (necioplită sau cioplită dur); unbegobelter Balkenholz. 1587: Haznak valo borona fa 95 zal [Kv; Szám. 3/XXXII. 13]. 1636: az malom haz ... harom oldala boronafa, az egyik keő Jo syndelies [Siménfa U; JHb Inv.]. 1638: latam osztan reggel, hagi ki hantak ot az kapu sarkanal az szomszed borona faját [Mv; MvLt 291. 158a. — Más valló uo. ugyanezzel kapcsolatban így vall: az kapu sarkanal ki hantak vala az rako fakat]. 1679: Kút, Az Nagi Udvaron ... vago(n) négi szegű oldala az feneketől fogva az felső Kávájáigh barona faval rott [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt.]. 1690: Vagon ezen Malom Haz ... Barona fabol fel rova, mindenüt Sendelyes [Kentelke SzD; BK Inv. 19]. 1692: Ezen malom ház .. Baronafából való, Szarufái,

Léczei, kakas üldöie fenyő fából vagyon csinálva, nád suppal jól meg-fedve [Tóhát TA; BK Inv. 29]. 1694: vagyon egj Nagy Pajta, avagj Istálló ket szakaszokb(an), barona fákal fel rótt, tapaszos falaival, de barona fái nehólt meg hanjatván hejanossak [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János inv.]. 1711 Szabo Mihály ur(am) az eő Naga Gabonás házának boronafáit az maga Csűrhez hordatta [Buzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26]. 1734: Az Csűr kert(ben) egj borna fából rakott két odru csűr [Datk NK; JHbB D. 1]. 1735: Hogy egytzer vagy mátzor Talp és Borona fákat ... vecturáztak volna nem lattam [Nagysomkút Szt; TKI]. 1742: vagyon edgj borona fából rakott jo tágas Sendelyes Csűr [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. 1744: A' Csűr ... borna fából rakott [Vécke U; LLt Fasc. 67]. 1757 egy koppok (!) pajtája Borona fából [Somlyó Sz; CU]. 1762: Testvér Bátyjának háza fel építésére ... két borona fát az Pánki^a erdőből vitettem [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir. — *Pánk H] | vittünk Háza erectiojára ház falnak valo három borona fákat [Fintoág H; Ks i.h.]. 1777 az udvaron volt Csűr, borona fából valo [Dés; Ks 79. 29]. 1777/1781 Barana fából készült kívül, belől tapaszos oldalú Házaeska [Alparét SzD; JHbK LII/4. 12]. 1781 egy borna fából rakott Szalmaval fedett Ház ... hasonló borna-fából rakott Suppal fedett Tsűr [Tarcasfva U; Pf] | borna fából rakott ... Pajta [Szentábrahám U; Pf]. 1791 Baranafából jo módgyával talpakra építettett lako Szalmaival fedett ház | Két Barana fából rakott Lábos Olak [Buza SzD; JHb IV/18]. 1793: Borna fából rákatt pajta [Borsa K; EMLt]. 1797: talalank ... égy hitván boronafából rakatot Sertes pajtat Szalma fedél alatt egy árnyékkal [Bordos U; Pf]. 1810: az Haz elein az Borona fa alatt vagjnak kövek rakva [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1814: találtatik, égy Talpfákra borona fából épült de minden fedél nélkül fel szarufázva és bé létezze ... új Istáló [Récekeresztúr SzD; Bet.]. 1817: az udvaron találtatik Borona fából rakatt Rosz Sertés ol [Ördöngösfüzes SzD; Örm-Múz.]. 1824: egy Boranafából jo moddal el-készült Nád fedelü két s fél öles Sertés Hizlalo oll [Mező-bodon TA; Ks 89]. 1838: A' Pétra keze alatti also malom borona fából, Szalma fedéllel [M.bogáta SzD; Bet. 2]. 1843: Egy borona Fabol készült szalma Födelü sertés ol [Borsa K; Bet.]. 1852: Egy boronafából épített deszka fedelü jo pálinka főző ház, jo téglá katlannal [Marosfelfalu MT; DE 4].

2. dorongfa; lemn rotund; Rundholz. 1664: Az kerthez valo Borona fák is voltanak talp fais [Kv; SzCLev.].

3. boronagerendely; grindeiul grapei; Eggenbalken. 1725: eois ragada egy borona fát s ketten futának Gergicza es Andreka után ... Trifán a' borona fát félen veté [Velkér K; Ks 7. XV. 12b].

Ha. 1802: Borna-fa [Türe K; Mkg].

Szk: ~ árnyék boronafából épített árnyékszék; 1814: én mint Kőmives Mester ember dolgozván

... a' régi épületnek háta megett ... égy régi Borona fa árnyékol vagyis Budát [Dés; Ks 79. 29. 790] * ~ jászol boronafából rótt jászol. 1732: (Az) Istállóban ... borna fa jászlyon el fer tagason Lo nro. 6 [Nagyida K; Told. 11/70] * ~ falú boronából felrótt falú. 1743: barana fa falu ház [Boroskrakkó AF; BfN] * ~ kert boronából rótt kerítés. 1774: tölgy fa sasok közzé rakott Borona fa kert [T; CU] * ~ sertésöl boronafából egybe rótt disznópajta. 1814: égy kised Boronafa hízó sertés ol [Séptér K; Bet. 3]. 1854: Vagyon egy avaték fedetlen borona fa hízó sertés ol is [M.köb-lös SzD; Torma].

boronafal (faragatlan v. durván faragott) szál-fából rakott fal; perete de birne (necioplite sau dur cioplite); Balkenwand. 1638: Az malatát latom minden nap hogj oda az boronafal melle teőlteőttek [Mv; MvLt 291. 163b]. 1694: vagyon ... haz is Zeberník várában ... Mellj(ne)k felső és also házai avagj Pinczéi tsak Sass fakb(an) fel rótt tapaszos borona falakból valók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János inv.].

borona-fenyőfa faragatlan v. durván faragott fenyő-szálfá; birnă de brad necioplită sau dur cioplită; Balken aus Tannenholz. 1636: egy eőregh három szakaszban valo Istalo borona fenő fabol rótt [Siménfva U; JHb Inv.]. 1749: importallja az Inctus Keresztes Peter(ne)k régtől fogván malitiosé gjakorlott sok aprolék lopogatásait u.m. szenabelit, ... sok rendbéli Borona fenyő faknak lopogatásait [Torda; Tjk III. 262].

boronafog dinteale grapei; Eggenzinke. 1697: Vas barna fog nro 4 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 9]. 1745: Ujj barona fog vas nro 32 [Marossztkirály MT; Told. 18]. 1798: Csináltam Borona Fogokat [Déva; Ks 72. 54 kovács-számadás].

boronafogásnyl borona-szélességű; de látímea unei grape; eggenbreit. 1757: midőn már majd mint égy két vagj három borona fogásnyit ki szántottak benne^a ..., Koszta Mihály nagj tolvaj kiáltással érkezik vala az Erdőallyakkal [Gálíva KK; Ks 66. 45. 17g]. — ^aA földből].

boronagerendely a boronának az a farésze, amelyben a fogak vannak; grindeiul grapei; Eggenbalken. 1725: utannuk futvan Pallagia Trifánis egy Borona gerendellyel Andreka nem futhat tovább [Velkér K; Ks 7. XV. 12b].

boronaház (faragatlan v. durván faragott) szál-fából egyberótt ház; casă de birne (necioplite sau dur cioplite); Blockbau. 1600: Nyerges Peterne Margith azzony ... vallja, Az ven Razmannenak sok panazolkodasat halotta hogj mondotta hogj eo azt az hazat mind az vra halala vtan epítette, mert mikor megh veottek volt borona haz volt [Kv; Tjk VI/1. 448]. 1647: Vagyo(n) egy borona-

ház pincze alatta [Sólyomkő K; SLt GH 5]. 1715/1752: moston egj Borona Házan kívül, pitvarával és Kis Kamrájával egjütt egjéb örökség rajta építve nintsen [Szászkered K; LLt]. 1763: jo berena Ház | a malom haznak oldalai bikfa berenakból vagyon (így!) kirakva [Ispánmező SzD; Torma]. 1773 Jo paraszt Barana Ház [Récekeresztúr SzD; Becsi]. 1807: Valhatom hogy egy kis új Borona Ház .. Székely Ersoknak Szamara építődöt volt a nehaj Csipkés Samuel Joszágára [Sinfva TA; Borb. II]. 1843: Egy lak Joszág ... 45 Rf. Rajta lévő Borona ház 30 Rf [Kövend TA; KLev.].

boronajászú boronafából rótt jászlas; cu iesle fácutá din birne; mit Futterstand aus Balkenholz. 1647 Ket io Istallo Uyak, io deszkas padlasu borona Jaszlu [M.királyfa KK; BK 48/16].

boronakémény szálfából rótt kémény; horn fácutá din birne; Rauchfang aus Balkenholz. 1748: a régi kémént leüték, s, borona kémént rakatának, a Kamarátis az után rakaták ki boronából, s, padlák meg [Torda; Borb.].

boronakerítés szálfából rótt kerítés; gard de birne; Planke. 1694: az eppületek vannak be kerítve, köröskörül, sas fákb(an) fel rott, tamaszos sindeljes fedeles barona kerítéssel; de mind baronái, mind sindelj fedelei, sok bomlodozassal vannak [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János udvarház-leír.]. 1697: Az Borberek Ház vagyon alkalmas barona, és sővény kerítéssel [uo.; Mk Alvinczi Péter leír.].

boronakert szálfából rótt kerítés; gard de birne; Planke. 1638: Malatatis latok ot az Czikor borona kerti mellet [Mv; MvLt 291. 164a]. 1732: az Borona kert Dranyiczával Fedet [Szászkered K; LLt]. 1759: A bodolai^a reformátá eklézsiának temploma vagyon a falu derekában, köröskörnyül a cinterem pusztán vagyon két mérés borna kertnél, több feltéve nincsen [ETF 107. 6. — *Bodola Hsz]. 1774: a Joszág rész szerint Borna, rész szerint pedig Léczes Kertben Vagyon véve [Kászonimpériva; JHb sub K I/29]. 1777: Jol lehet ezen fáskert a meg irt Gyümölcsös kertel egy kerítésbe vagyon, de barana kertel cserefa sas közti rakva jo moddal által vagyon rekesztve [Meggyesfva MT; LLt 28/531]. 1793: az Szabo András Háza és Telkin az uttza kapun tul, szinte a Száraz Malomig menő imit amot jo borona kert betsültetett Tizenkét Vonás Forintokra [Szér Sz; JF 36 LevK 171]. 1824: A' Pataktól kezdve az udvarra bé járo nagy kapu zábjáig 7. sas fák közt álló fenő fából rakatott kollát kert jo — fedele szalma és jo ... A' kaputól kezdve balra nyoltz Cserefa sas fák közé rakatott palánk kert az Istálló szegeletéig szalma fedelével meg lehetős — sasfái rodhattak — öt borona darab híjja ... Ezen borona kert végibe bal kére egy 10 — Marhára keszult Istallo [Erdőszengyel MT; TSb 43].

boronakertecke dorongfa-kerítéscecke; gárdulejt de pari; kleine Planke. 1782: vagyon egy borona kertetske [Kisesküllő K; SL].

boronakút boronakávás kút; fintină cu ghizd de birne; Brunnen mit Balkeneinfassung. Hn. 1728: a Desi Somkut fele valo fordulo határban(an) a Szipoly nevü Völgyet az Borona kut felett mind az ott levő nyilakat, mind a Város közönséges erdős földét határozván meg nap keletrül a Bercz tető — nap nyugotrulis a tető [Dés; EHA]. 1744: Borona kutnal (sz) [Dés; EHA].

boronál (felszántott földet) boronával porhanyít, egyenget; a grăpa; eggen. 1596: Biro vram Izene, hogi az filei olahoknak, az kik boronaltak varos zamara .. aggiak egy ftot [Kv; Szám. XXIX/6. 78]. 1598: Kis Janos birta az feoldet .. eoneki ketzer boronaltam raita [Kv; Tjk V/1. 195]. 1625: it az mezoben is boronalta(m), s arattam [Kézdiztlélek Hsz; BLt 3]. 1683 k.: egy földet kétszer meg szántanak, bé vetik baronállyák [Szentkirály Sz; SzVjk 83]. 1756: Balog Uram ... Buzátis akkor vettett mikor havason bornaltunk [Remete Szt; TKI]. 1840: Radnotfája Marhássai Boronálták a dorontsos Lábakot [Görgény MT; Born. G. XXIVb].

boronálás grăpat; Eggen. 1587 az Q(ua)rtasokat Inche meg^a hogy az Juh az mostany zantast Boronalt Ne Iaria [Kv; Tanjk I/1. 55. — *Ti. a bíró]. 1599: Boronalskor keolt esmet egire masra f. 1/6 [Kv; Szám. 8/IX. 33]. 1606: 22 7bris Vetettem el az zegeniek zamara haro(m) köből buzat, az Buza mag el vetőnek attam) tölle f — d 16 Mindenik köbőlnek boronalasatol fizette(m) Eötuen Eötuen penzt [Kv; i.h. 12a/I. 33]. 1700: Következik, ugarlásra, keverésre mag alá valo Szántásra vetésre boronálásra valo kenyebeli (!)^a Erogiatio [Kv; i.h. 40/I. 19. — *Tollhiba kenyerbeli h.]. 1726: edgj alkalmatossággal Léven ... Szekely Jánossal edgjütt ő panaszkodék, hogy az ökreitt az boronalskor hajtatta el az Ur birája az havas alá [Cege SzD; Wass 25].

boronáló I. mn boronálásra való; pentru grăpat, care servește la grăpat; eggend, zum Eggen. Szk: ~ borona. 1694: Egy bornalo borna vallora den. 24 [Killyén Hsz; BLt 4]. 1714: bornáló borna ketto [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85]. 1748: Bornáló borna nro 4 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1791: Bornáló Borna [Zágon Hsz; CsS]. 1806: vala egy bornalo borna [Bodola Hsz; BLt]. 1811/XIX. sz. eleje: a Faragok két bornalo Boronat csináltanak Praefectus Uramnak [Eszk-Mk]. 1857: Két bornáló borna vas fogakkal ... Egy más borona fa fogakkal [Cikmántor KK; KcsI 15] * ~ faborona. 1853: Három Bornáló fa boronak [Szentkatolna Hsz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

II. fn borona; grapă; Egge. 1784: Két Eke ket Boronalo romladozott félben(en) [Rücs K; Ks XV. 22].

boronálódik boronáltatik; a se gräpa; geeggt werden. 1761: vetettek is Ngos Vram, igen jól is berenálódik a föld; mivel jól is szántódott a föld [Butyásza Szt; TL Pap György gr. Teleki Ádámhoz].

boronáltat boronálást végeztet; a dispune să fie grăpat; eggen lassen. 1574: Ez ely Mwlt veteskor volt hagi vetet Es Boronaltat volt, Azomba Rea Ieot Nioch kylench dzyzo. Eottek az ely hintet Buzat [Kv; TjK III/3. 359]. 1730: jobbagyival sokat dolgaztatott, ugymint szántatott, hordatott, baranáltatott [Mihálcfa AF; LLt Fasc. 127].

boronányi vhány borona szélességű; lat de o grapă; eggenbreit. 1592: ezt az heliet be is vetim, maratt vala meg mint eg' ket boronanj [Usz; UtI].

boronái boronafából egyberótt ól; cocină de birne; Balkenstall. 1716: Sellér Acs(na)k várban az Barana Ólat építvén. [Küküllővár KK; UtI]. 1746: Vagyan egj Cserfa Deszkákbol rakat jo modgyával készült Sertest hizlalo Barana óll Szalma alatt [Ádamos KK; Ks 23. XXIIb].

boronafalú boronafából rótt falú; cu perete de birne; mit Balkenwand. 1771/1781: vagyon egy Avatig és romladozott Statusban lévő Ki faragott Barana oldalú Sajto Szn [Alparét SzD JHbK LII/4. 13]. 1799: A Molnar házát tsak a Kegyelem tartja toldozott foldozott Avatag borona oldalú rongyos Saté és szalma fedelű épület [Bánya-bükk TA; MkG Conscr.]. 1846: a Csűr Borona oldalú avaték nád fedél alatt [Szászkerked K; LLt].

boronapajta boronafából egyberótt istálló; staul/poiată de birne; Viehstall aus Balkenholz. 1801: Egy Hoszu Borona Pajta, es az vegibe Szeker Szn [Héderfája KK; IB]. 1837: Egy ovatég borona Pajta [Várfva TA; Borb.].

boronapalánk boronafa-kerítés; gard de birne; Planke aus Balkenholz. 1694: Az meg irt Gabonás ház megett vago(n) egj Veteményes kert, mellj-is körös körül hasonló rozsz barona Palánkal, vagjon bé kerítve [Borberek AF; BfR]. 1742: Egy kis Borona palánk mellett oldaloslag vagjon (épület) [Pókafva AF; JHb XXV/58]. 1802: Az Utza felől egy darabotskáig avatag Borona palánk [Türe K; MkG].

boronapalánk-kert boronafa-kerítés; gard de birne; Planke aus Balkenholz. 1794: az Udvarnak Dél felől valo oldala, és az utza hosszába vagyon egy romladozott, és 47 Sasfákban rakott Borona palánk kert [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41].

boronasertés boronafa-disznóól; cocină de birne; Schweinestall aus Balkenholz. 1837: Egy borona Sertés ól régicske [Várfva TA; Borb.].

borona-sparingvas ? boronakészítéshez használt vas; fier pentru grapă; Sperringeisen zur Verfertigung der Egge und des Hufeisens. 1848: Sparing vas patkonak valo egy és fél mázsa 22 rf 29 xr Borona sparing vas ötven font 7 rf 12 xr [Görgény-sztimre MT; Born. G. XXIVd].

borongatott borított; acoperit; belegt. 1736: a' Léányok háza ... most ujjanon Tiz szál fiok Gerendákra borongatott Gyalult fenyő deszkával van meg padolva [Sárpatak MT; CU] (A) Pintzének. Cserefa fiok Gerendáskáira borongatott Cserefa padlása vagyon, rostélyos kis ajtóskája [CU] Gabonás Ház. Mester Gerenda Nelkül valo tizenkét fiok fenyő Gerendákra borongatott padlása fenyő deszkabol van [Pinárd (Várhegy) MT; CU XIII/1. 94].

borongó átv borús, borongós; posomorit, dezolant; trüb, düster. 1854: 'S bár mint igyekeztem magamot viszonyaink borongó kódén túl tenni. nem tudtam [Újfe 4].

borongol borít; a acoperi; belegen. 1737: Ezen ... Épület huszon kilentz szál négy szegre faragott s bárdolt fenyő fiok gerendákra borongolva fenyő Deszkával párkányoson padoltat meg [Széplak KK; CU].

boros 1. ittasocska, kapatos, pityókos; pilit; beschwipst. 1574: Io vram En Mostan Boros vagiok veletek egywt Lakozta(m), Mostan semmy valast Nem tehetek, hane(m) Ioietek Mas Ideoben Eoremest Minden Iot vegeznek veletek [Kv; TjK III/3. 343]. 1582: Egczet Baba Istwannehoz chak be menek boros valek [Kv; TjK 4/1. 68]. 1592: Hallottam boros koraba Niari Martontol, hagi ezt monta, Im ne(m) hagi bekert Cassaine, de vgi megh rügdosom ez rut kupitort (!) hagi ne(m) jdez (!) [Kv; TjK V/1. 295]. 1596: en hogy boros is voltam megis faratta(m) volt ... aluttam [UszT 11/53]. 1752: (A tisztt) mindenkor tsak azan siránkozik hogy éhel hal, és niints kivel dolgoztassan de hogy dolgoztassa(n) ? mikor a potiori mind boros és az emberej az mikor az szolgálatra járnak gjakraba(n) jo paroszt ebekkor sintsenek az boroszdáb(an) őstve idejn bocsátja el [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

2. italos, részeges; bejivan, bāutor; trunksüch-tig. Szn: 1453: Boros (vn) [Kv; Csánki V. 317]. 1497: Johannem Boros de Zenthgrazia [Barabás SzO 172]. 1554: boros Lazlo [Kv; Szám. IV/1. 19]. 1555: post mortem Thomę Boros [Kv; TjK 34]. 1567: Margaretha Boros [Kv; TjK III/1. 20b]. 1569: Boros Kristóf [Besenyő kör. Hsz; SzO V, 90]. 1618: Nos Franciscus Boros ... Judices Parochiae Zent Miklosiensis [SzO IV, 199. — Cs]. 1685: Boros Borka [Kv; Szám. XXX. 38]. 1717: Boros András [Dés; DLt 506]. 1719: Boros Josi [Kv; CsizmCjK III. 164b]. 1826: Boros Josi (inas) [Kv; i.h. I. 282a]. 1853: Boros Jozsiné Boros Juli (bába) [Kv; RkAk 343].

3. bortermő; vinifer; weintragend. 1706: Ezen Jozsagnak^a proventusa lenne, ha az külső boros Jozságokból úgy mint Nadasról, Zagorbol, Szena Verésről és Tancsról az borokat ide bé hozn(á)k s itt ki korcsomárlának [Hsz; Törzs. Rákóczi inv. - *Ti. a szentléleknek].

4. bortartó; de vin; Wein-. 1849: tizen égy nagy hordok borosak [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

5. borral vegyített/izesített; amestecat cu vin; mit Wein gemischt. 1719: Az Pestisről Minden Reggel kiváltképpen az Gyermekek Diobelet, vagy Mandola belet, vagy Magyarot, es Fíget egyenek elsőben, vagy valami Safranyos, Pa hájas (!), fa olajos boros Cziberet [Ks 54. 84 Medica instructio]. 1806 egy kevés boros vizet ittam [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 313].

6. borhoz való; pentru vin; für Wein. 1797: Két Tők Lopo, egyik Boros, a más etzetes [Náznánva MT; Berz. 4. 28. N. 22].

borosbutélia hosszú nyakú, karcsú borosüveg; bouteille de vin; Weinbouteille. 1849: két kised szerű metzett boros Butéliák [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

borosházbelli kb. bortartó-kamrabeli; din cămara de vinuri; (einer, eine) aus der Weinkammer. 1716: irasa még Ngod ..., ha az belső boros ház bellj réjtekbé mérjék e' holmit tétetni vagy nem [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

boroshordó butoi/bute de vin; Weinfäß. 1588: Harom Boros hordók Egy bochka [Kv; KvLt Inv. I/2. 19]. 1593: porkolab vram kwldeotte hazamra szolgait andrast es miklost boros hordomnak feneket wagattan ki, feleségeomet ... boros hordomnak tazigaltak [Szu; UszT]. 1658: Egy Kadarnak fizettem, hogy az Boros hordokat Giakorta kellett kötettnem f. —//80 [Borberek AF; Wass 8]. 1692: Boros hordo no. 5 ... harmaban vagyon Bőr söprő circiter ur. 15.// [Mezőbodon MT; BK 6]. 1741: Három avadék Cseber Négy avadék Boross hordok [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1753: Baros hardo [Beresztelke MT; Told. 19]. 1755: a Gazdám(na)k ... A nálla lévő boros hordaim(na)k meg abroncozásáért fl. 2,48 [TL Teleki Ádám költségnaplója 38a]. 1841: Egy Harmintz Vedres boras hordo négy vas abrantsal rajta. Egy ötven vedres boros hordo fa abrantsal [Egeres K; Ks 89]. 1849: egy más fa abrantsas boros hordo [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

boroshordócska butoi/aş de vin; Weinfäßchen. 1801: Aprobb Boros Hordotskák [Vargyas U; CsS].

boroshordó-fűrő burghiu pentru dogar; Ballbohrer. 1771: 1 Boros hordo furo 2//40 [Ap. 5 Apor Péter lelt.].

boroshordó-koresolya hordó-leeresztés, ill. felvonás céljára szolgáló, létraszerű csúsztató alkal-

matosság; birne prinse in formă de scară folosite la încălcarea și descălcarea butoaielor; Weinleiter, Schrotleiter. 1767: Boros hordó korcsolya [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2].

borosjenői a Borosjenő (Arad m) tn -i képzős alakja; din Borosjenő/Ineu; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Borosjenő; Borosjenőer. 1756: Boros Jenei Rátz Miklós [WLt].

boroskamara bortartó helyiség; cămară de vinuri; Weinkammer. 1767: egy kised boros kamara .. oldalai széellyel dőledeztenek [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

boroskandér bortartó edény; căldare/găleată de vin; Weinkessel. 1715: Vass Mária Asz(szonynak) Harom boros kandér [Wass 27].

boroskarafinácska borospalackocska; garafă mică de vin; Weinkaraffchen. 1801: Hat pár régi Fátzánra való boros karafinátskák Dugok nélkül [LLt 106/1].

borosliu (pléh- v. rézcsöves) bortöltő-faedény; vas de lemn cu pilnie de tinichea sau de aramă pentru vin; Gießkanne für Wein aus Holz (mit Blech- od. Kupferrohr). 1816: Boros liju 43 xr [Kv; Born. IV/41]. 1827: egy rosz Boros Lijju [Koronka MT; Told. 34]. — L., még bor-16ttó al.

borosnyói a Borosnyó (Hsz) tn -i képzős alakja; din Borosnyó/Borosneu; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Borosnyó; Borosnyóer. 1607: Tudok fel allat^a az Borosniaj Rehnel (sz) [Szacsva Hsz; EHA. — *Ti. földet] | Nagi Borosniaj Schola mester [BLt]. 1722: az Borosnyai határon [Nagyborosnyó Hsz; EHA]. 1728: a N. Borosnyai határ [uo.; SVJk]. 1811: Nagy Borosnyai [Szentk.].

Szn. 1567: Borosnyay Leorincz [Kisborosnyó Hsz/Torda; SzO II, 213]. 1714: Borosnyai János [Dés; DLt 496].

borosoeska ittasocska, pityókoska; afumat, pilit; beschwipst. 1772: mi ezt eszre nem vehettük ben a házban külömben is már akkor borosatskák voltunk [Sályi TA; Mk V. VII/17].

borospince borpince; pivniř de vinuri, cramă; Weinkeller. 1734: Vagyon az Udvarb(an) az Tisztarto háza és az gabonás ház között egy új fabol rakott boros pince földben bé ásva [Datk NK; JHbB Bethlen Farkas lelt.]. 1810: boros pintze ... ujj derék ajto, Felső, és also supríllik- kel (!) [Doboka; Ks 76 Consr. 28]. 1820 k.: ezen Épület alatt van egy Fa Graditsos Boros Pintze [Dés; RLt].

borospohár borivó-üveg pohár; pahar de vin; Weinglas. 1804: Boros Pohár nro 2. Rosolisos

Pohár [Tresztia H; Ks 108]. 1805: Vettem 7 Boros poharatt per 6 xr [uo.; Ks 109 Vegyes ir.]. 1849: Vizes Pohár 12 nagy. Boros Pohár 10 rosolisos Pohár 4 aszusszőlős Pohár 10 [Széplak KK; SLt 17].

borosszőlő borszőlőfajta; un soi de struguri; eine Art Weintraube. 1732: A Kerek hegyben vagyon edgy láb homokos, s vapás ... hasáb Csere karokkal, jo féle szőlővel, ugymint Járdován Kóvár és boros szőlővel épült [Szászsztyakab SzD; TSb 51].

borosta disznóserte-ecset/meszelő; pensulă/bidinea din păr de porc; Pinsel/Bürste aus Schweineborste. 1679: Sos Citrom tarto vanna nro 1. Borosta nro 1 Fa Tál nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 28]. 1733: Edgj borosta, al(ia)s Ecset Edgj tisztito Seprű [Marossztykirály AF; Told. 2].

borostyán orgona(bokor); (tufá de) liliiac; Flíeder(Strauch). 1788: Ezen Curia ... egy Borzafácskánál keresztül méretvén, találtatott 36 ~ harmintzhat ölnyinek, a' Borostyán arannyában tétetett Határkövetskénél 32 ölnyinek és 4 lábnyinak jutott [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. 1817: A kertész már a Táblakot fel asotta tsupán tsak a Sütő Ház mellet a régi borostyanoknál és a to körül ... az, oltványos táblák is oda értvén a többiek mind fel vadnak ásva [Héderfája KK; BI].

borostyánecsoport orgonabokor-csoport; grup de tufe de liliiac; Gruppe von Flíedersträuchern. 1866: a borostyán csoport és az aszalo közt levő hely [Mv; DE 2].

borostyánfa orgonafa(bokor); arbust/tufă de liliiac; Flíederstrauch. 1680: eze(n) viragos kertb(en) be lépén, vadnak az ablak alatt 19. bokor borosttyan fák azon tuul három szakaszban levő tablakban rosák, es külön külön felé virágok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 10]. 1694: az ... Udvarház fele continualodik, a' Gjumöltsős kert, melljben vannak feles számu szilva es megj Csemetek is, és Borostján fák [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1698: az Borostyán fától fogva a nyarád vizeig [Ákosfva MT; Told. 8]. 1712: Ezen kertben vadnak két rendben nyotz-nyotz bokor öreg borostján fák [MNY XXXVIII, 55]. 1736 (Az) első Udvaron ... Borostyán fa Nro 1 [A.idecs MT; CU XIII/1. 40]. 1756: Deszka üléseknek az burustyán fák közti csináltattam Nro 4 [Kis-kend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1781: Ezen vetem-nyes kertben veres Szőlő, és borostyán fák talál-tatnak [Szucság K; CU]. 1795: 4 bokros borostyán fak [Maroscscapó KK; Berz. 8. C. 23]. 1797 (A veteményeskertben) az első tábla puszpánggal, veres szőlőfákkal és Borostyán fákkal vagyon spallirba véve [Ajton K; CU IX/27. 12b-13a]. 1816: ki vágot vargáné ... 2 borostyán fákot [Szamosfva K; Born. III. 23]. 1819: egy bor izú

Almafa, egy körtvéfa, két borostyánfa [M.köblös SzD; Berz. 22]. 1823: egy Borostyán Fa [Mező-méhes TA; HG Mara lev.].

borostyánfa-csemete orgonacsemete; puieț de liliiac; Flíederpflänzling. 1694: vagjon ... Nagj Majorság Szőlő Vannak benne gjumölts fák is ... Veres Mogjoro fák négy ~ nro 4 bokorral. Jte(m) Borostján fa csemeték [Borberék AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János inv.].

borostyánfa-husáng orgonafabot; băț de liliiac; Flíederprügel. 1812: a Groffné az ajto sorkához támasztott valami Borostyán Fa husángot, s, kapván a kezébe tsak edj nyári Lájbibá lévén a' Groff mig ki kapott volna a Kis Palotáról jott szózott réája [Héderfája KK; IB Molnár György (58) ref. esperes vall.].

borostyánfa-legyező ? alk, tréf orgonafa-husáng; biță de liliiac; Flíederprügel. 1813: (Férje) a Mlgs Aszszony ő Nságát az égyik Ház Ajtójától fogva, a másik ház ajtajáig orránál fogva vontá hurtzolta, és az után (: égy ingbe lévén ő Nsága :) égy jo vastag Borostyánfa legyező bútűjével erősen meg is verte [Kük. IB].

borostyános (vad)borostyánfás; năpădit de liliiaci; mit Flíedersträuchern bewachsen. Hn. 1501 u./1760: Borostyanos berczire [Magyarkapus K; KHn 163]. 1781/1808: Burustyános pataka [Magyaros MT; EHA]. 1822: A' Burustyános nevezetű Erdő [Rava U; EHA]. 1864: Borostyános [M.décse SzD; SzDMon. II, 560].

borostyánvirágszín lila(szín); liliachi, de culoarea liliiacului; lila(farbig). 1749: (Adott) Egy Borostyán virág Szín Poszto Mentét igeň Szép Gazdag Arany Varással [Koronka MT; Told. 12/2]. XVIII. sz. köz. Egy Borostyán-virág szín színes selymekkel elegyes szoknya [MkG].

boroszőlő 1. baraszlai

borotva 1. beretva

boroz(ik) bort iszogat, borozgat; a bea vin; Wein trinken. 1752: ott borozván az Korcsoma bor el fogyott [Algyógy H; BK]. 1762 ez előtt cir(citer) hat Estendővel ottan boraztunk, és ittunk [A.kosály SzD; JHb]. 1785: én bizonyos számu pénzt Leválván a Bokonyostol magam szükségere, minnyájon boroztunk [Torda; KLev.].

borozás borivás, borozgatás; consum de vin; băutul vinului; Weintrunk. 1705: Békési János Kováts vra(m) Felesége Gulácsi Kata ... Igrívén mi előttünk arra magát kézbeádással hogy ... tisztességes Aszonyi állathoz nem illő borozásba(n) részegeskedés(en) magát nem elegyíti; sőt minden emberekkel békességben igyekezik élni [Dés; Jk].

borozda 1. barázda

borpénz 1. (a katonaságnak) borváltság címen fizetendő pénzbeli szolgáltatás; bani de răscum-părare a contribuției în vin (pentru armată); Weinsteuer. 1709: Az eő Felsege Militiaja számára kívántato Bor pénznek potlására bizonyos summa Ezer forintokat kellettén repartialnunk azen sum-mából háromlatt Kolosvár várossára Rf. 100 [Kv; KvLt Fasc. I. 197b].

2. borváltság; rāscumpārarea rației de vin;
Weinablöse. 1722: az Conscriptor Társaim tseled-
jeikkel ugj alkúdtak, hogj az ser és eget boron-
túl napjában egj egj személyre den. 9. fizessenek
bor pénz [Uzon Hsz; Ap. 1 Intzédj József kezével].

borpróbáló instrument pentru degustarea vinurilor; Weinprüfer. 1788: Egy ezüstös Bor próbáló [Mv; TSb 47].

borraváló bacsiş; Trinkgeld. 1582: (A huszárok-
nak) attam kenyeret hagymat a ky meg marat
Borra valot attam(m) Biro v. hagy(as)abol d. 24
[Kv; Szám. 3/V. 21]. 1586: Massal czinaltattwk
az Bwk deszkaua valo által rekeszttest ... fizet-
tem — /66 Borra valot attam(m) — /22 [Kv;
i.h. 3/XXIV. 23]. 1592: 20 february hogy Az
Jeg Jndúla, eyere^a fogattam 3 embert ... fizettem
nekyek Bora valotis f — d 44 [Kv; Szám. XIV/5.
47. — ^aÉrtsd: éjjelre].

borraváló-pénz (bani pentru) bacsiş; Trinkgeld. 1586: Az Szena Hordasrol ... Szakaszk rakoknak napszamoszoknak is kellet fizetnem kik az szent hatokon hordottak, az hegeszre atta(m) —/82. Hogi haza Ereszteők eőket adata Biro vram nekiek borra valo penszt f 1/ [Kv; Szám. 3/XXIV. 35—6]. 1587 volt az korchiolias az also es felső palonal .. harom nap zamos volt mellette f. 1—/44 Miert hogi oda ki valo Capitanokis mellette forgottanak Borra valo penztis kellet nekiek adnom tizedesekkel etc. es az aldomast vgian meg kerek fiztettem —/48 [Kv; i.h. 3/XXX. 18]. 1591 az korcholyasnak attam keett Naprah f — d 40 Bora valo pecntz f — d 16 [Kv; i.h. I/5. 36]. 1592: Adon futoso Zolgaknak Borra valo penzt adtanak papirosra Sakoknak valo vazonra es egyeb Aproleka keolt f. 15/25 [Kv; i.h. XI/5. 8]. 1597: Ketzer mentünk ky az meray hatara bizonitani Attam az Embereknek kikél bizonitatúk borrá valo pecntz (!) f 1 [Kv; i.h. 7/X. 7]. 1598: Pazthor Jstwan az barnasiboknak Ada valamj borra valo penzt [Kv; Tjk V/I. 252]. 1671: En Rosnyai Lőrincz^a semmi állapotbéli kereskedő rendeket nem háborgatok. Annak fölőtte az mi az harminczad pénz jó, gyűl, czedula pénz, Borra valo pénz tökeletese(n), igazán szolgálatom [Törösvár; BfR. — *Törösvári harmincados reverzálisbó],

U. [?] borrosta 1730: Egy bor rosta [Kőrispatak Pfl].
Ha az előtag nem a bőr szó ékezhíányos formája, esetleg
vörösbor-készítéshez, kezeléshez használt rostafajtára gondolhatunk.

borseprõ

bors a Piper nigrum termése, ill. ennek porrá tört anyaga; piper; Pfeffer. 1582: 16 January keolt az wonas igazito wraimra ... Bors keolt ez nehany nap lb. 1/2 d. 32. safrany keolt fel fertaly d. 88 [Kv; Szám. 3/V. 6]. 1590: Geonybert (!) veottem d. 10. 1/4 Borsot veotte(m) d. 15 [Kv; i.h. 4/XX. 35]. 1591: vassarlottam Jembertt (!) Borssatt d. 16 [Kv; i.h. I/5. 6–7] | füi zerzarmott attam az vtra: Borsat 1/2 font f – d 38 1/2 ... Zeeg fyett vetem f – d 12 [Kv; i.h. 46]. 1594: Az Borssatt Melyet vettem vala wonass Jgazgato vrainnak aual . Megh Nem Ertem ... vettem esmeg ... 2 fontt Borssat p(ro) f 1 d 50 [Kv; i.h. VIII/6. 61]. 1599: Kadas Jianos (!) Hozot Jlwobol: Borssott p(ro) f 200 ... 6/1^a [Kv; i.h. 8/XIV. 19. – ^aA harmincad összege]. 1605: egy keues bors s gyzoc, saphranys vagio(n) [UszT 20/132]. 1650: Attam ... Borsatt, Gyöm-bert ... d. 10 [Kv; Szám. 26/VI. 419]. 1708: köldetem Egj lott Safrant egj font borsat [Fog.; KJMiss. Fogarasi János lev.]. 1788/1791: (Vásárolt) 1/2 font borsat [Mv; Ks 73. 55].

Szn. 1570: georgi luce et Andree Bors de Szent kiralj [SzO II, 298 fej.]. 1571 Agilis quondam Barnabe Bors, in possessione Zenthkyral vocata, in Sede nostra Siculicali Chyky existente [i.h. 316]. 1665: Steph. Bors de Csik-Szt.-Márton [i.h. VI, 292]. 1707 k. Franciscus Bors. Georgius Bors [i.h. IV, 351—2].

borsajtó szőlőprés; teasc de struguri; Wein-
presse. 1781 Bor és Olaj üttető Sajto négy Lyuku
len mag törő külüvel [Mocs K; CU].

? **borsalma** almafajta; un soi de măr; eine Art Apfel. 1802 k.: A' Szatsvay Sándornál találtato oltványok(na)k Specificatioja. 1o Paris alma ... 9o Bors^a alma. 10o Tafota alma [Kv; IB. — *Nem elfrás *Birs* helyett?].

borseprő borüledék; drojdie de vin; Weinhefe.
1590: Az Bor Seprő az kujchare (!) vgja(n) az feiedelem itt litebenis [Km; GyU 14]. 1630: Bor Seprű Ur 1/7 [A.porumbák F; Ált Inv. 3]. 1692: Boros hordo no. 5, mely(nek) kettei üres, harmabban vagyon Bőr seprő circiter ur. 15// [Mezőbodon MT; BK 6]. 1749: Az Kiskendi Kortsomárosnének 50 veder bor seprőnek ki főzéséért adt(am) metr. 3 [Kiskend KK; Ks 70. 51]. 1753: magam s kezem alatt lévő kolcsár gondviseletlensége miá is esett, eo Nsága(na)k Kezünk alatt elfojt borbeli kára feles Borseprőnek meg veszése [Záh Ta; Told. 25]. 1755: Bor seprő 2 veder ... Eged bor 10 veder [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1760: Bor sörpő Erogatioja [Szőkefa KK; i.h.]. 1821 'A kertésznek adatott a' Czitrom fák számára bor seprő 10 ved(er) [Déva; Ks 105].

Szk: ~ mérő veder borüledék mérésére szolgáló kb. 10 l-es (fa)edény. 1591: Vagion Eitel Es Egy seőpreő Meőreő Vider Es Egy Bor Eitel Es Egy fel Eitel [Kv; Szám. IV/5. 11] * ~ szárazító deszka borüledék száraztatására szolgáló deszka-

tábla. 1692: ket bor seprő szarazto deszka [Gör-génysztimre MT; JHb Inv.].

borseprószin kb. barnásszürke; gri maroniu; bräunlich grau. 1648: Bor seprű szin Atlacz szok-nia elő ruhastol ezüst csipke rayta [Mk Kapi Kata kel. 3].

borséta felselyem kelmefajta; un fel de țesătură pe jumătate din mătase; halbseidenes Zeug. 1809: A Nyereg takaro szélire egy Sing Veres Borsetát vedtem [Várfa TA; KW].

borsfenyő-csobolyó fenyőfa-hordócska; butoiás din lemn de brad; Tönnchen aus Tannenholz. 1746: egj Szekérre Segitettem feltenni . őt fűres bors-fenyő Csobolyot, és két tiszta-fenyő Csobolyot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

borsforma szövés minta; model de țesătură; pfefferförmige Webemuster. 1699: Egy négy Szél-ben levő bors formára Szűtt gyapott abrosz [Kv; KvRLt X. A. 43b]. — L. még **borshím** al.

borshím szövés minta; model de țesătură; pfeffer-förmige Webemuster. 1723: Sahos abrosz nro. 1. Sahos abrosz mas bors himre szőtt nro 1 [Oltsem Hsz; SVJk]. — L. még a köv. címszóhoz csatla-kozó jegyzetet.

borshím borshím-mintával szőtt, borshímű; țesut cu un model care imită piperul; mit pfeffer-artigen Mustern gewirkt. 1787: Négy abrosz 3. ezek között bors himes, a másik közönséges [Mv MvLev. Elek Erzsébet hagy.].

Szk: ~ *abrosz*. 1643 u./1770: Bors himes abroszt adott Vitzei* Ekla számára Szakats Gergely [SzConser. 201. — *Vice SzD]. 1723: Egy bors himes abrosz [A hagyásbodoni ekl. könyve]. 1742: Egy bors himes abrosz Tsák Istvánné Asszonyo(m) collatuma [Egerpatak Hsz; SVJk]. 1787: Egy bors himes hitvan abrosz — ismét egy Szennyesen ugyan bors himes abrosz [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4]. 1810: Egy bors himes vastag abrosz Más bors himes vastag abrosz [Mv; i.h. Trinczeni Mihály hagy. 1]. 1816: Egy fehér bors himes falusi szőtt Abrosz [Nyárádsztlászló MT; UnVJk]. 1834: Bors himes egy szélbe szőtt kitsiny abrosz három [HG br. Brukenthal lev. Brukenthal Mihályné Wesselényi Anna kel.] * ~ *abrosznak való*. 1826: 27 sing vastag bors himes abrosznak való 32 sing vastag baratzk magos [Koronka MT; Told. 19] * ~ *asztalkezkendő*. 1789: vettem kezemhez 1 Tutzet konyhára valo bors himes asztal kesz-kenőt [Meggyesfva MT; JHb. XLVI/1 Torma Éva kel.] * ~ *csepűabrosz*. 1817: Egy más Bors himes Vászón és egy Csepű Abraszok [Mv; MvLev.] * ~ *kendő*. 1803: egy Bors himes két végeire nézve veres fejtővel szótetett Kendő [Széplak KK; UnVJk 235] * ~ *matrac*. 1823: Kék Bors-chimes (!) Mádrác [LLt Csáky-per 601. L. 1] * ~ *parasztabrosz*. 1787: Egy viseltes bors himes

paraszt abrosz Dr. 48 [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 7] | két viseltes bors himes paraszt abrosz [Mv; i.h. Elek Erzsébet hagy.] * ~ *süldabrosznak való*. 1761: Két darab Bors himes sütt abrosz-nak való [Koronka MT; Told. 8] * ~ *vászón-abrosz*. 1683 k.: Vagyo(n) egy bors himes vászón abrosz [Mocsolya Sz; SzVJk 168]. 1810: Egy bors himes vastag vászón kitsin abrosz Rf. 1 xr. 1 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 2]. 1817: Egy más Bors himes Vászón, és egy Csepű Abraszok [Mv; MvLev.].

E szöttesfajtaról a Vadr. 493 ezt írja: szöttes neme, melyből a székely közasszonyok asztalneműt készítenek [id. a MTSz is]. Valóban az itt közölt adalékok túlnyomó része is asztalneműre vonatkozik.

borshímű borshím-mintával szőtt, borshímes; țesut cu un model care imită piperul; mit pfeffer-artigen Mustern gewoben. **Szk:** ~ *abrosz*. 1627: Egy Bors hymw Abrosz aestim. f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 133]. 1636: Egy bors hymw Abrosz ér ... f. — d. 50 [Kv; i.h. 109]. 1770: Egy bors himű Abrosz. Egy negj nyüstos Len Abrosz Szősz-ből való [Usz; Pf] * ~ *vánkoshéj*. 1623: Egi Bors himw vankos héj f. — d. 12 [Kv; RDL I. 121].

borsó 1. (étel)borsó(mag), *Pisum sativum* mag; mazáre; Erbse. 1590: Borsot egj keőbleeth vetttem volth, az it valo hataron [Kv; Szám. 4/XIX. 21]. 1592: Veteotte(m) ismeth kett veka Borsoth, mellien leőth masfel keőből Borso [Asszony-fva TA; i.h. XIII/5. 2]. 1632: az Cziwr kertb(en) ... Egy boglia cziptelen borsó Nro 1 [Komána F; UC 14/38. 153]. 1637: Borsonak es Lenczynek; valo feoldis elegendende vagon [A.komána F; UC 14/42. 185]. 1675: Borso vagyo(n) in granis cub N. 2//2 1/2 [Dés; Borb. II]. 1732: Edgy kasban Gombolyeg borsó [Nagyikló/Szászsztyakab SzD; TSb 51]. 1805: Borso 1/2 fél veka [Erdőszengyel MT; i.h. 43].

Szk: ~ *mosó cseber*. 1745: Öblegető tekenő nrő 1. Bél mosó tekenő nro 2 Borso mosó tseber nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

Sz: *falra hánnya a ~t*. 1618: akármit mondjon ember, de csak olyan, ha az falra hánják az borsót [BTN 129]. 1736: bizony eleget pirongattak de latom falra hántak az borsot [Ap. 4 Apor Péter feleségéhez] * *mint az út mellé vetett ~ mindenfél szaggattatik*. 1678/1683: mint az ut melle vetett borso mindentül szaggattatik (!) igi az boldogtalau-ságra iutat ember maganal alabvaloktol is meg vettetik s, ellenő (!) töröknek, s, ha kiknek az előt vetet, saioik nilik [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. borsóvetés; *semánatúra* de mazáre; Erbsen-saat. 1730: látta a' borsoban a' Keczei Uramék Aratóit csoportosan [Türe K; Told. 28]. 1743: a Borso szeriben levő földib(en) Lencsejitt borsoját tudgyuk látnuk hogy volt [Vajdasztván MT; EHA]. 1844: az hol borso lentse 's dinye volt keresztül ha szilva fával bé ülteted nállam nélkül ugyan jo lesz [Kv; Pk 6 Pákel Krisztina férjéhez].

3. takarmányborsó; mazáre furajerä; Futtererbse. 1840: Kintses^a .. Gyalagassai Borsot kaszáltak 's gyűjtötték 's asztagat raktak [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — ^aMT] | Orsova^a Marhasai Borsot a Magdalenáról Bükkönt a porgolát rétről hordtak [uo.; i.h. — ^aMT].

4. ? vadborsó; mazáre sálbaticä; Ackereerbse. 1674 edig az szantast el vezettem vona az buzakat rosoltatom giomlaltatom bizton dolog urak hogi igen vekoni az szeszermi hataron az buza job resze borsó igen apro [Bethlen SzD; BLt 7 Feleki Mihály Béli Pálhoz].

◇ Szn. 1600: Borsó Gergely [UszT 15/32].

◇ Hn. 1641/1757 Borsó patakban (sz) [Gyalu K]. 1658: Borsó Szerben (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 77]. 1681 A borsó Szerben (sz) [Vajdasztiván MT]. 1683: a Borsó szeren alol (házhely) [Nyárszó K; KHn 120]. 1692: borsó kert mellett [Aranyosrákos TA]. 1696: Borsó hely (k) [M.nádas K; KHn 222]. 1726: rivuli Borsó Völgye vocati [Szancsal KK]. 1748: a Padan egy darab föld, melyben mint hogy gyakrabban Borsot szoktanak vetni Borsó földnek is hívják [Koronka MT]. 1754: A' Borsó Térben (sz) [Erdőcsinád MT]. 1756: a' Borsó Padon (sz) [Méra K; KHn 241] | Borsó (sz) [Csittsziván MT]. 1798: A Borsó Hágoba (sz) [Maroskeresztúr MT]. 1812: A' Borsó Nyilas nevű helyen (sz) [M.lapád AF]. 1818: Borsó helyen (sz) [Györgyfa K]. 1821: A Borsó domban [Mezőbergenye MT; MvLev. Msz-i anyag 8]. 1825: A Borsó hágóban (sz) [Kérő SzD] | A Borsó helye nevű retet (k) [Szárzapaták Hsz]. 1853: A' Borsoba ... köles [Szentkatolna Hsz]. 1864: Borsó Völgy [Bács K; KHn 216] | Borsó szer [Nyárszó K; i.h. 125]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

borsóföld (étel)borsó-termesztésre használt szántóföld; ogor de mazáre; Erbsenfeld. 1673: Az Barancz patakjára járo hosszu borsó föld [Bh]. 1740: Borzás Kutra jár véggel az borsó föld (sz) [Szamosfva K]. 1835: A Dinnyésbe egy alodialis Borsó föld [M.gombás AF].

Hn. XVII. sz. köz. Az Rethen az Borsó feoldek mellet [Dés]. 1684: borsó földben (sz) [Migen AF]. 1748: a Padan egy darab föld, melyben mint hogy gyakrabban Borsot szoktanak vetni Borsó földnek is hívják [Koronka MT]. 1765: A Borsó földben [Ne. — L. még EM XXXVIII, 222, ETF 58. 13]. 1773: az Borsó Földen [Kövend TA; Borb.]. 1775: Borsó föld [Daróc K]. 1785: A Borsó föld (sz) [Borosbenedek AF]. 1794: Borsó földnek [M.lapád AF]. 1802: A Magoss marton lévő u.n. borsó föld (sz) [Meggyesfva MT]. 1806: a Borsó Földbe (sz) [Visa K]. 1814: A' Borsó Földön (sz) [Pusztakamarás K]. 1816: A' Borsó föld (sz) [Maroscsúcs MT]. — A címszó összes jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

borsókaró borsókarózásra való ág; par pentru legarea mazárei; Stange zur Anpflanzung der Erbsen. 1837: a' Csere tetön lévő erdejéből vágtam

és vittem hir nélkül egy honyaljnyi borsó karonak való fát [Kakasd MT; DLev. I II/28].

borsókaszás vadborsó-takarmány; cositul mazárei sálbatice; Ackereerbse-Futter. 1706 Borsó kaszás Curr. 2 [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.].

borsol borssal fűszerez; a pipera; pfeffern. 1595: Borsoltam Saffranyosza(m) az varosebol | Gazdalkodot Janos W(ram) hazatol, az Tanacz-hazban Az en borsos Erszenyemből borsoltunk [Kv; Szám. XVIIa/6. 20 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével].

borsoló I. mn borsos (és más fűszercs) tartó; pentru piper, pipernită; Pfeffer-. Szk: ~erszeny bors- és más fűszertartó táska; pungă pentru piper sau alte condimente; Pfeffer-od. Gewürzbehälter. 1587: 28 (Marty) Mentenek Birak vram az Torban Gialura Saphrant Borsot Giombert vitte(m) az Borsolo erszenjbeh melj teót —/74 [Kv; Szám. 3/XXX. 12]. 1592: Borsott vötte(m), es egj Borsolo erzent az hazhoz f. —/47 [Kv; i.h. XII/5. 8]. 1628: Egy altal Vetőbő ... Egy borsolo Erzenj [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 13]. 1657: Vettem Egy Borsolo Erszent Vr(am) számara per fl. —/40 [Borberek AF; Wass 8 Perc. 27]. 1670: Az borsolo erszenyben fel font gyömbér | Ismet törettem az egyik borsolo erszenyb(e) Egy font borsot [UtI]. 1679: Borsolo Erszeny, egj nyelen nro 5 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 28]. 1683: Hat Borsolo Erszeny [UtI]. 1698: egy borsolo erszeny [MNY XXXVIII, 131] * ~iskatulya fűszercs/fűszerszám-doboz; cutie pentru piper sau pentru alte condimente; Pfeffer-od. Gewürzschachtel. 1744: Borsolo Iskatulya Bálldogbol 4 fíjokjával fedeles [Szentdemeter U LLt Fasc. 67] * ~láda. 1589: Egy Borsolo klammaris (!) Modw láda. Egy fas Lada [Kv; KvLt Vegyes I/2. 40]. 1651 csinaltam egy borsolo ladat [Kv; AsztCjk 74b]. 1652: csinaltam egy borsolo ladat festve giontarossan [Kv; i.h. 59a]. 1733: Üres borsolo láda nro 1 [Marosztkirály AF; Told. 2]. 1801 Négy Láda és egy Borsolo láda [M.macsás K; RLt Détései Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy. lelt.] * ~ládácska. 1720: egy borsolo kis Ládatska [HSzj konyha al.]. 1744: Borsolo ijós fíjas 7. rekeszü Ládatska, záros [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1768 Borsolo Ládácska 1 [Marosztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] * ~pléhiskatulya. 1773: Egy uti gömbölyű borsolo Pléh Iskatulya, benne lévő hat kerek Iskatulyácskával [Lele Sz; Marina Pap lev.] * ~skatulya-tok. 1737 h.: Borsolo Skatuja Tok [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.].

II. fn 1. fűszerező konyhamester (a fej-i udvari személyzetnek a fűszerezést, ízesítést végző, ill. irányító tagja); persoană în curtea principelui care dirijează condimentarea mincărurilor; Person im Fürstenhof, die Würzung der Speisen innehat. 1592: Zigeti Janos uitte ā Borsolot 4. Iowan f. 1 d. 50 [Kv; Szám. XIV/5. 103–4]. 1593: Wrunk el meneteljkor walo zekerecek ... Zalaj

georgy wízy az Borsolokat 6 lowon tordaig f 1 d 25 [Kv; i.h. XXI/5, 121, 123]. 1595: 27 July

Istuan Deakot Wrúnk ő fge komornyikya Deakyt es borsoloit fűszerszamosztol vitte Thor-dara 6 loul Boldi György ... f 1 d 50 [Kv; i.h. XVIIa/6. 86 ifj. Heltai Gáspár kezével]. 1596: 27 Aprilis: Ment el Wrúnk ő fge minde(n) Nepeüel Colosuarol ... Az Borsolot, vitte 6 loul Waga Istuan f 1 d 50 [Kv; i.h. XXI/6. 21–3]. 1648 e.: Also Janos Borsolo (9-ed magával) [BesztLt XVII. sz. keltezetlen ir. II. 293 I. Rákóczi György és felesége udvarnépének összeírásából]. 1670: Az Borsolonak adtam Matoczi Balas Ur(ama)k Borsat Tizen Nyolcz fontot Egy Süveg Nadmezét [UtI]. 1674: Az rend szerint való fű szerszámból Az borsolonak adtam ez szerint Die 1 Mens(is) Aprilis Borsot Husz fontot libr 20 Gyömbért Tiz fontot libr 10 Szekfűet egy fontot libr. 1 Szercesen dio Uiragot 1 fontot libr. 1 Fa hayat egy fontot libr. 1. Safrant két fontot libr. 2. Egy süveg Nadmezét No 1 [UtI]. 1677: Asz-szonyunk eo Nga Etekfogoi Borsolok* [i.h. – *Utána négy név fels.]. 1680 k.: ennek előtte való időkben is az Tőb Borsolok(na)k három lovakra jart abrak pénzek [i.h. 28]. 1681: Konyha-béliek: Konyha M(ester) Farkas Pál vram ... Sala Máthé vram ... Borsol(o) Vidányi Györgi vram ... Két Talmosók [i.h. 26]. 1683: 1. Novemb-r(is) Borsolónk Kabos László kezében adattunk Fél Cantorra való Fűszer számot ez szerint Borsot lib. nō 30// Gyömbert lib. nō. 15// Szekfűvet lib nō 1 1/2 Szerces(en) dio virágot libr. nō 1// Fahajat libr. nō 1// Sáfrányt libr. nō 1 1/2 Követ-kezik adása ad diem 16. Decembris [i.h. 1].

Szn. 1585: Borsolo Janosz | Jőwe az Jteleo Mester Borsolo két deaky kyk Feyerdre vrok dolgaban Jaranak [Kv; Szám. 3/XVIII. 92, 3/XXII. 17]. 1670: Adtam Borsolo Mathenak ... az ő Nagok konyhája szűkegere fű szerszamokat . Egy font Becsi Safrant Egy Süveg nád mezét [UtI].

2. borsoló-erszény/táska; pungă pentru piper; Pfefferbeutel. 1753: Borsalo egj fiyokjával Nrō 1 [Szentmargita SzD; Ks 18 CII]. 1755: Valami Putrálókra, Borsolóra Réz Gyertya tartó tsinálásá-ra Rhflor 2 xri 12 [TL Teleki Ádám költségnaplója 33b–34a].

borsóőrle főttborsó-törő/külü/mozsár; piuă pen-tru pisarea boabelor fierte de mazăre; Pfeffermühle. 1628: rez borsó eorleo Es Egieb dīb dab [Kv; RDL I. 137]. 1655: Egy borsó őrlő –f –d. 80 [Kv; i.h. 29].

A címszóbeli összetétel utótagja őrlő alapszavának az erdélyi régiségben volt 1. 'dörzsöléssel szétgyomkod'; 2. 'erősen kever, habar' jel. is [vö. R. Hutás Magdolna: MNyTK 101. 19, 31–2].

borsóőrle-fa főttborsó-törő fakülü/mozsár törő-je; pisălog pentru piuă de lemn în care se pisează boabele fierte de mazăre; Stöbel der Pfeffermühle. 1584: Ezen meg haragwek Georgfalwy sigmond Es kapa az Borsó Eorleo fat, Es mindenewt valthig meg verę | az Niergesne Mutattia vala A Bors (1)

Eorleo fath kyt raita el teortek volt [Kv; Tjk 4/1. 295]. 1677: Egy borsó őrlő fa, egy laska sodró fa, és egy fa kupa [Kv; RDL I. 155b].

Mint hogy mind a bors-ot, mind pedig a borsó-t (fa)külűben/mozsárban törték porrá, ill. dörzsölték péppé (vö. R. Hutás Magdolna: MNyTK 101. 19, 31–2), ez magyarázhatja az 1584. évi két adalékban a címszóbeli összetétel előtagjában jelentkező alakváltozást.

borsos 1. borssal (bősegesen) fűszerezett; pipe-rat; (reich)gepfeffert. 1591: 17 die January Az zaam veöveö vrainnak fezettem Ebedett ... Mind Az három Tal Ettek Borssas volt ... d. 16 [Kv; Szám. 1/5. 5–6]. XVI. sz. v. borsos itek [Dés; FezCLev.]. 1625: Harom borsos kolbaszt ... d. 15 [Kv; Szám. 16/XXXV. 159]. 1650: Süttettem ... Borsos kolbaszt Nro 4 Maiost [Kv; i.h. 26/III. 410]. 1738: az műstarhoz pediglen kívánt Feleségem Nacságodnak egy kevés fris kolbászal kedveskedni, úgy mint, két borsoss, két Majoránnás kolbászokkal, egy tüdőssel, s egy Majossal [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1793: Az Aprolekjai közül maradtak Drágba Bor-sas Kolbász 24 [Drág K; JF 36 LevK 109].

Szk: ~ pogácsa. 1596: Gialubol izene Vrunck eo felsege, hogy vagy negy borsos es mezes pogacat swtessen [Kv; Szám. XXIX/6. 101] * ~ tokány borsolt pörköltféle. 1838/1845: Tokán ... akár-minemű, apró falatkákban rántott s borssal (:bor-sos tokán:) vegyített hús [E; MNyTK 107. 35 tokán al. – Az i.h. utal a r. tokanu (: tocan) szóra].

2. borsoló, borsos; pentru piper; Pfeffer. Szk: ~ erszény borsoló-táska. 1595: el Mene B: wram Kiraly B. wrammal apahydara oda adtam az Bor-soss Erszint Az Borss el keolt az Glomberben es az Safranyban aszim (!) Maradot wolt az Borss-ban is* [Kv; Szám. 7/XIV. – *A fogalmazás ilyen zavaros!] | 19 Augusti: Gazdalkodot Janos W(ram) hazatul, az Tanacz hazban: Az en borsos Erszenyemből borsoltunk [Kv; i.h. XVIIa/6. 20 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~ láda borstar-tó/borsoló ládikó. 1659: csinaltam egy borsos ladat fiokkal f 1 d 80 [Kv; AsztCjk 50].

3. ? borshímesen szőtt; țesut cu un model care imită piperul sau mazăre; pfeffer-od. erbsenför-mig gewoben. 1637: Fejer Ruhazatbol Peternek Jutot Egy borsos sahos kender szal három szel abroz f – d. 75 [Kv; RDL I. 24]. 1717 k./1770 k.: Vagyon borsós Sáhós abroz [SzConscr.].

A ?-es jel-re nézve l. a Vadr. borshímes szavának 'szőttés neme, melyből a székely közasszonyok asztalneműt készítenek' jel-ét [id. ezt a MTaz is].

◇ Szn. 1554: Georgius Borsos* [Mv; SzO V. 68. – *Civis oppidi Sekelwasarhel]. 1599: Apahidy Borsos Gergely [Kv; Tjk VI/1. 319]. 1627: Borsos Tamas Vram [Galambod MT; EHA]. 1629: Ca-thus Aszony Borsos Demeterne [Kv; Tjk VII/3. 49]. 1632: Borsos Tamás uram [Mv; Barabás, SzO 366–7].

borsosflanell flanellfajta; un fel de flanell; eine Art Flanell. 1797: 17 sing borsos flanell [Mv; Berz. 7 Fasc. 69].

borsoskörtvély őszi muskotálykörtéfa; un soi de pară de toamnă; eine Art Herbstbirne. 1729: a gyümölcsös kosárt Viszsa küldötte(m), Udvarhelyi szeki Borsos nevű körtvélytel, különben inkább mondhatni őszi Muskotálnak [Szentdemeter U; Ks 98 Gyulafi László lev.].

borsosposztó gyapjúkelmefajta; un fel de material de lână; Eine Art Wollstoff. 1753: Tizen négy sing fekete borsos posztó [Mezőzáh TA; Told. 73]. 1758: fekete padvai borsos posztora a' Léányom(na)k R.f. 8 x. 10 [TL Teleki Ádám költségnaplója 165b]. 1760: edgy zöld borsos Posztobol valo ujjas Lájblí [Mv; TGsz]. 1766: (...) sing fekete borsos posztot durva gyászhoz muszuly ingnek, és Palátnak (így!) [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.]. 1789: vásárlatt 3 sing veres borsas pasztot [Mv; Berz. 7. Fasc. 69]. 1806/1818: 8. Sing Fáin fekete borsos posztó 1 1/8 Sing borsos posztó [Mv; Told.]. 1810: egy Sing borsos fekete Posztó [Kv; Hodor lev.]. 1860: 2 1/4 s(ing) fekete borsos posztó [Kv; Újf].

borsosposztó-szoknya gyapjúalj; fustă dintr-un fel de material de lână; wollener Rock mit pfefferartigen Mustern. 1790: Egy gránátszín borsos Posztó Szoknya. Más viseltes Zöld borsos Posztó Szoknya [Mv; MvLev. Boka Kata hagy. 4].

borsós 1. takarmányborsóval elegyes; amestecat cu mazăre furajeră; mit Ackererbse gemischt. 1725: azon Gabonás házban találtatott egy rekesz(b)en) elegyes borsos buza Cub. 20 [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 3]. 1744: Borsos gazos Lencze tanátatott met. 1 [Ádamos KK; JHbK XXVIII/11]. 1746: 26 January 746 el csépelvén az Dios alatt termett majorság borsos tavasz búzát in gelinis 80 szeme jött be metr. 114 [Szászkered K; LLt]. 1818: az ősz Buzánkis igen szép a Tavasz nagyon Borsós [Galac BN; WlTMiss. Kováts Mihály gondv. lev.].

2. étel- v. takarmányborsót termő; (loc) pentru mazăre comestibilă sau furajeră; erbsenbringend. Ha. 1638: az borsos hegi alliaban [Bádok K; BHn 22]. 1644: Borsos szeren (sz) [Kozárvár SzD]. 1665/1753: az Polgár Mezőn, mellyet Borsós Kertnek is hívunk [Dálnok Hsz]. 1678/1773: A Borsos agy főben (sz) [Mezőpanit MT]. 1681/1748: A Borsos Padon valo mély föld [Balázsfva AF]. 1694: Az Borsos föld (sz) [Bh; KHn 8]. 1712: az Borsos hegyen (sz) [Kide K; BHn 87]. 1722: A' Borsos hegy alatt (sz) [Csomakőrös Hsz] | A' Mikes Vápján, a' Borsos Hegy oldalában [Zágon Hsz]. 1727: Borsos Pad [Vajdasztiván MT]. 1737: Borsos padon egy kis völgyb(en) (k) [Gyalu K]. 1739: A Borsos májon (sz) [Középlak K; KHn 294]. 1740: A' Borsos Padon (sz) [Győrővásárhely K]. 1752: az Borsos padnal (sz) [M.bükkös AF]. 1754: a' Borsos padon (k) [Inaktelke K; KHn 201]. 1758: A Borsos Pad nevű helyben [Sztána K]. 1760: A Borsos Föld (sz) [M.régen MT]. 1762/1779: A Borsos Rébten a gaz között (k) [Monó Sz].

1765/1801 Borsos föld [Timafva U]. 1766: A Borsós Hegy (sz) [Kide K; BHn 92]. 1780: A Borsós Földbe [Zentelke K; KHn 140]. 1806: A' Borsoságba (sz) [Kusaly Sz]. 1833: lévén a' Bardoczi árok közé nevű határon ... Porongyos — és ugy nevezett Borsos kert [Bardóc U]. 1840: A' Borsos kertbe (sz) [Kraszna Sz]. 1864: Borsos máj (e, sz) [Nagyalmás K; KHn 315]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

3. borsókás; bolnav de cisticercoză; finig. 1722: A mellj Sertés leg job volt . . . az borsós volt, abból ne(m) csinálhattak kolbászt (:noha ne(m) erőssen :) [Fog; KJ Rétyi Péter lev.].

borsószalma a kicsévelt borsó (boszorkányégetés céljára szolgáló) szára, hüvelye és levele; vre-juri de mazăre; Erbs(en)stroh. 1818: Unokám

Mint a' Hegyi Tolvaj meg támad. Boszorkány-nak, Borso szalma alá valonak itél, iszonyu káromoltatásom között halállal fenyeget [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321/818-hoz. — Palatka Anna fiához]. 1822: Bernárd oly Búbájosságokat practizál rajtam, a melyekkel a boszorkányságot tudo Olhánnek (!) másokat megrontnak tagjaikbanis

Az ilyjennek régen a Sententziája: Borso Szalma volt [Kv; RLt].

borsószemnyl borsószem nagyságú; cit bobul de mazăre; erbsengroß. 1742: az katonáknak pedig egyike barnaszég fekete bajuszu ember vala, és az jobb felől valo orcáján az ora mellett egy borsó szemni sümölcsöt is observáltam [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb].

borsószűrő a főtt szemesborsó áttörésére/megszűrésére szolgáló edényfajta; strecurătoare de mazăre fiartă; Erbsensieb. 1589: egy Borso zwreo [Kv; KvLt Vegyes I/2. 39]. 1591: Egi rez borso zwreo [Kv; Aggm A. 53].

borsótörő ? borsómozsar; piuliță pentru pisat mazăre (piper ?); Erbsen-(Pfeffer-)mühle. 1677: Egy réz borsó törő v(a)l(e)t f — — — // 60 [Kv; RDL I. 155b]. 1733: Egj réz borsó törő [Kv; Pk 6]. 1842: Borso törő egy [Csekelaka AF; KCsl 3].

Vajon nem a borsótörő elfrása ? — I. még a jegyzetet borsó-örlo-fa al.

borsóvetés borsóval bevetett szántóföld; ogor de mazăre; Erbsensaat. 1677: Az Madarasi határon Borso vetes Sax. Cub. no. 1 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1684: Borso vetes Sax Cub 10 [Ebes-fva; UtI]. 1717: Borso vetes justae 4. Kender vetés Nro 3. Köles vetés met. 1 [Szentlászló TA; JHbK III/5].

borsórlő kézi borsmalmocsk; morișcă de piper; Pfeffermühle. 1627: Egj palástbol, Egj bors Borlobol, es Egjeb fordításbol Jutott f. 55 d. — [Kv; RDL I. 134]. 1646: egj bors őrlő [M.bükkös AF; KCsl 2]. 1677: egy hitván bors őrlő [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1694: Borsolo erszény

egy Bors őrlő egy [Kv; Berz. 2. 29/79]. 1767 Hitván bors-őrlő [Kv; Pk 6].

Szn. 1677: Eőrkős Jobbágyok Borsőllő Peter [Mezőmadaras MT; Borb. II].

borsszinű sötétszürkésbarna; de culoare piperului cenușiu bătină în maro; dunkelgraubraun. 1815: egy bors és So színű mellertes pantalon Nadrag [DLt 473 nyomt. kl]. 1825: egy otska só 's bors színű Frack [i.h. 736 ua.].

borsszita sită de piper; Pfeffersieb. 1629 Egy hitván bors szita. d. 10 [Kv; RDL I. 132]. 1723 Egy záros bors őrlő Mellette egy bors szita [Koronka MT; Told. 29/2].

borsszitaló 1. borsszita; sită de piper; Pfeffersieb. 1771 bors, s gjömbér szitalo 1/36 [Ap. 5 Apor Péter lelt.].

2. ~ szita sită de piper; Pfeffersieb. 1594 Bors zitalo zitha No. 1. Bors teőreő Rez Mosar teőreősteol No. 1 Bors uagjon ferton No. 1 1/2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 24]. 1717: Egj bors szita [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2].

borstártó I. mn borstárolás célját szolgáló, borsos; pentru piper; was zur Haltung des Pfeffers dient. 1829: Edgy bors tarto rész Skatulyátska [Mv; MvLev.].

Szk: ~ pléh borsos pléhdoboz. 1810: Egy hoszszu bors tarto pléh xr 29 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy.].

II. fn piperniță (vas în care se ține piperul); Pfefferbüchse. 1848: Pléh Edények ... Két Kávés Píksísek 2. Egy rossz bors tarto 1 [Szászkerék K; LLt].

borstörő I. mn 1. borstörés céljára való; pentru pisat piper; pfeffermahlend. Szk: ~ rézmozsár. 1594: Bors Zitalo zitha No. 1 Bors teőreő Rez Mosar teőreősteol No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 24].

2. ~ rézmozsár piuă de aramă pentru pisat piper; Pfeffermörser aus Kupfer. 1594: Bors zitalo zitha No. 1 Bors teőreő Rez Mosar teőreősteol No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 24].

II. fn borstörő külü/mozsár; piuliță în care se pisează piper; Pfeffermörser/mühle. 1639: egy kis bors teőreőben borsot teőreők vala s monda Ura(m) hogy teőrjed ha teőröd mert nam nincz vege [Mv; MvLt 291. 196b]. 1647: Egy fa bors teoreo [Meggykerek AF; BK 48. 16]. 1669: Egj bors törő [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1814: Egy fa börtörő (l) törő nélkült [Mv; MvLev.].

borszéki borvíz apă minerală din Borsec; Borszéker Sauerwasser. 1836: Görgény Szent Imrei Nemes Panna Ferentznek 's Feleségének egy szintén Szolgálójának számokra, nem külömben Szabo Eleknek Harsány Petrával, és Szolgálóikkal Borszéki Borvízzel Moldvába kereskedést folytat-

ni intézett szándékjokra Passualis Levelet kérték kiadattatni, máj napról az irtt Passualis a nevezett Könyörgők számokra 4. az az négy Holdnapokig tarthato hátorságos utazás és künn lehet mulatás idejére az illető Gubernialis Expediturái Hivatal által, az azután járulo szokott Diji lefizetése mellett, ki adatni meg határozottatott [Kv; Közig. ir. 1075 gub.]. 1848: Borszéki borviz két-száz hatvan üveg 31 rft. 12 xr. Előpáti borviz hatvan üveg 8 rft [Görgényszintre MT; Born. G. XXIVd]. 1851: 200 Üveg Borszéki és Radnai borviz [Dés; DLt]. 1862: 5 üveg Borszéki viz üvegestől 1 ft. 40 kr. [Kv; SLt Vegyes perir.].

borszín ? sajtószínű; şopron în care se store struguri; Kelterhaus. 1816: A' belső Bor színbe Egy rossz Csős Désa [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

borszivárvány (bor)szivornya (borszivattyú); fon de tras vinul din butoi; Weinheber. 1795: Kastély Híján Fa tsőjü bor Szivárván [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1828: Bor szivárvány Pléhből [Szentdemeter U; Told. 39].

borszívó I. mn borszívásra szolgáló; care serveşte la aspirarea vinului; weinhebend. Szk: ~ lopótőkh. 1748 Egy N. Banyai bor szívó lopótők [Mezősályi TA; KS 7. XVII. 12]. 1794: Bor Szívó Lopó Tőkök [Nagyfalu Sz; CU] * ~ pléhlopó bádloglopó. 1787: Egy bor szívó Pléh Lopó Dr. 21 [Mv; MvLev. Nagy György hagy.] * ~ pléh szivárvány 'ua.' 1799: Egy bor szívó Pléh Szivárvány ... Egy Pléh Lopó [F. szuk K; SLt Vegyes perir.] * ~ szivárvány. 1758: bor szívó szivárvány kettő [Nagylak Al; KGy].

II. fn lopó; tragă, sifon de tras vinul din butoi; Weinheber. 1788: Egy Üveg és egy Tők Bor Szívó [Mv; Told. 9a].

borszűrő 1. kb. borszűrésre szolgáló szita; sită pentru vin; Weinsieb. 1600: Hogy az Borokat arultam veottem Kupas Janostul egy Bor teőreőt d 31. Vgian akkor veottem egy bor zwreot d 7 [Kv; Szám. 9/XII. 66].

2. ~ drót ? borszita; sită pentru vin; Weinsieb. 1735: egj bor Szűrő drót [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

bortaksa bor-általánypénz (a jobbágytól borban fizetett úrdolga-váltás); vinărit (taxă de vin plătit de iobag feudalului); Weinablöse (gezahl dem Feudalherrn vom Leibeigenen). 1774: 1772 Esztendőig 'a Fületelki, és Szénaverősi Jobbágyok fizettünk Minden Esztendőben taxát 7. Magyar forintot ... hogy bor taxára eresztettek volt úgy mint tavaly attunk 240. veder bort Mustul [LLt Vall. 218. — *Mindkettő: KK].

bortartó bor tartására szolgáló; care serveşte la depozitarea vinului; was zur Haltung des Weins

dient. 1805 azon bor tarto oldal kamarának aytáját fejszével kéntelenítettünk bé feszíteni [Mv; Told. 35a].

bortékozlás borpocsékolás; risipă de vin; Weinvergeudung. 1730: az megh az Pinczeben töltegettük az Borokat és megh Pecseteltek addig nem volt ott semmi, annak utanna volt az Bor tekozlás [Abosfva KK; Ks 83 Bakó József lev.].

bortisztító I. mn (borvirágtól való) bortisztítás célját szolgáló; care servește la limpezirea vinului; was zur Reinigung des Weins dient. 1732: találunk egy bor tisztító Serte ecsetet [Kóról KK; Ks 12. I]. 1761 Bor tisztító etset 2 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16].

II. fn bortisztításra szolgáló borászati eszköz; unealtă care servește la limpezirea vinului; Weinreiniger. 1636: Egy vasnyelű bor tisztító [Kv; Pk 3].

bortoló-koresolya boroshordó-koresolya; birne prinse in formă de scară folosite la încărcarea și descărcarea butoaielor; Weinleiter, Schrotleiter. 1685 e.: az Pincze Torkaban Vadnak . Bor tolyo koresolya Nr 2 [Gyf; MvRK Urb. 25].

bortöltés bor-feltöltés; reumplerea butoaielor; Weinauffüllung. 1730: bortöltéskor Karacson tajban az baraknak megh toltese es be peczeltése után ki szakasztatta volna fel az Ur pecsetit ? [Kük.; Ks 8. XXIX. 24 vk].

bortöltő I. mn bor-töltögetés céljára való; pentru turnarea vinului; zum Weinfüllen. Szk: ~ *liu* (pléh- v. rézfolyókás) bortöltögető faedény. 1794: Penyő Pa bor töltő Liu [Zentelke K; CU] | Től fából Csinált Pléh Csőjü Bor Töltő Liu | Bor Töltő livuk [Nagyfalu Sz; i.h.]. — L. még *borostliu* al.

II. fn kb. borbeszerző; achizitor de vinuri; Weinbesorger. 1625: Vrunck eo felge varasunkban leue(n) Boer Simon az eo felsege Bor teoltoje, czinaltatta megh az eo felge Pinczetokjait ketteot [Kv; Szám.].

bortöltögető bortöltögetésre való; pentru turnarea vinului; zum Weinfüllen. Szk: ~ *kártya*. 1732: Találtunk ... három hordó töltő csebet, két bor töltegető kartját ... ismét egy cserefa légelyt [Kv; Ks 40. XXVIIIc].

bortörő '? 1600: Hogy az Borokat arultam veotem Kupas Janostul egy Bor teóreót d 31. Vgian akkor veottem egy bor zwreot d 7 [Kv; Szám. 9/XII. 66].

borul I. lábához ~ lábához omlik; a se arunca la picioarele cuiva; sich vor jm niederwerfen. 1736: Mikor penig az násznagy bucsuztatta az lakadalom napján az apjától, anyjától az menyasszonyt, az menyasszony akkor az apja s az anyja előtt térdre esett, és legelsőben az apja s azután az any-

ja lábaihoz borult és az násznagy az apjától és anyjától elbucsuztatta [MetTr 387].

2. nyakára ~ nyakát átölelve ráborul; a se arunca de gîtu cuiva; sich jm an die Brust werfen. 1724: mikor a Leány el akart menni, viszaszallatt mondván, ne hagyjon kglmeket, hogy el vigyenek, reménykedett, a nyavalyais majd ki rontotta szegént és a Legény nyakára borult [Hídvég MT; BK].

3. homályba ~ az idő rosszra fordul az idők sora; a se întuneca/tulbura, a deveni trist; sich umwölken, sich trüben. 1753/1781 Tudom azt is hogy fel serdült Kün Miklos ur, az idő is homályba borulván, nem tudom mi októl viseltetvén a Tutor urat kéntelenített odahagyni, és Rákotzi Ferentz mellé meni Gavarleriar (1) [Algyógy H; JHb LXXI/3. 197].

boruló-szék '? 1816: Vannak tisztességes Boruló Székek, napkeletről a' Férfiak, Nyugatrol az Aszszonyok számokra [UnVJk 10] | Benne^a négy táblában igen jo erős boruló Székek vagynak, 's a' Prédikálló székek szemben egy pár [Buzaháza MT; i.h. 169. — 'A templomban].

borult I. zöldibe ~ dúsan (ki)zöldült; inverzit; reich ausgeschlagen. 1757: Koszta Mihály . az maga irtott földiben .. vetett s szép zöldib(e) borult árpáját szántattja és forgattattja vala ki [Gálfva KK; Ks 66. 56. 17g].

2. átv borús, komor; întunecat, trist; bewölkt, düster. 1854: Balsorsunk sebére írt, a jövőre biztást nem nyújt a' búskomor jelen: a borult láthatárról reménysugár nem mosolyg felénk [ÚjFE 3].

borús komor; sumbru, întunecat; düster. 1854: fölvevém a' tollat, hogy a körültem fölmerült eseményeket lejegyezzem .. Végig futék emlékeim borús és derűs fonalán [ÚjFE 5].

borusszal porosz; prusac; preußisch. 1800: a' Borussiai Birodalom. Borussiai Udvar. Borussia [Kv; DLt nyomt. kl].

borvásárlás borvétel; cumpărare de vin; Wein-kauf. 1758: Csengeri Vram kezéb(e) Bor vásárlásra Rf. 25 [TL, Teleki Ádám költségnaplója 165b].

borvektura borszállítás; transportarea vinului; Weinlieferung. 1740: az Vdvarbíró Szaszari Lukáts Damiánnak három Veder borért, a borok vecturáját el engedte [Kisbozinta Szt; Ks].

borvekturázás borszállítás; transportarea vinului, cărauşie de vin; Weinlieferung. 1752: nékem parancsolatom vagyon valami bort a Mlgs Ur Pinczejiből Mocsra szállítanom, meg találta ideit a bor vecturázás(na)k Ur(am) éppen Canicula kezdetin kell olly hoszszu utra bort vitetni! [O. csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kohor lev.].

borvétel borvásárlás; cumpărare de vin; Wein-kauf. 1592: Ez Latuson az Bor vetel tt f. 125/65 Az ky korchiomarlása f. 148/8 [Kv; Szám. XII/5. 5].

borvető-korcsolya borkorcsolya; birne prinse în formă de scară folosite la încercarea și descărcarea butoaielor; Weinleiter. 1632: Negy bor vető korcsiolia N. 4 [UrbF 194]. 1680: az Pincze gátora vagyon boltozáson fel rakva. vad(na)k itt bor vető korcsolyak no 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 18]. 1692: (Az) erkely alatt kívül vagon ket bor vető öreg korcsolya [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1695: Bor vető korcsolya nro 2 [O.csesztve AF; LLt]. 1699: pincze . ebben vagon két Aszok és két bor vető korcsolya [Pipe KK; i.h.]. 1732: három bor vető korcsolya [Kóród KK; Ks 12. I]. 1760: bor vető korcsója 3 [Szentdemeter U; LLt]. 1776: Borvető Kortsoja Nro 2 [Mezősámsond MT; Berz. 17]. 1794: Bor vető Kortsoják [Nagyfalu Sz; CU]. 1799: (A) Pintze ajtaján belől vagon mingyárt egy jo Bor vető kortsoja [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1813: Bor vető kortsoja 3 | Bor vető Korcsia [Veresegyháza AF; Told. 18]. 1827: Két Bor vető Kortsoja [Koronka MT; i.h. 34]. 1828: Bor vető hosszu Kortsia fenyo boronából belé járo kis kortsiával — hordot tarto két kis horgaival 2 Darab [Szentdemeter U; i.h. 39]. 1835: Bor vető Kortsoja kettő [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

borvető-kötél boroshordó-leengedés és -felhúzás célját szolgáló kötél; funia de tras și de coborit butoiaie; Seil zum Hinunterlassen und Hochziehen des Weinfasses. 1828: Bor vető hosszu vastag kötél [Szentdemeter U; Told. 39].

borvirág borpenész/pimpó; floarea vinului, mucegai; Weinschimmel. 1826: Borvirágot tisztító kefe 1 Darabb [Szentdemeter U; Told. 41].

borvivő (a korcsóban) bort vásárló és hazavivő személy; persoana care duce (acasă) vinul cumpărat (la cârciumă); Weinbringer. 1583: Palastos Isthwan tegnapi Napon ... kezdette meg egy borat ... Mas borat teolteotte rea Zegenyebet, es mikoron az bor viwek keseore ezekben veottek Volna vg tauoztanak el onnet [Kv; TanJk V/3. 273a]. 1584: Ha ky penigh az Chiaplarok keozzawl illien dologban talaltatnek, hogy az bor wiueokat eggyeunetis, masunnetis el hitetneie, eggiknek borat alazwan, masiknak penigh dichirűen, Es walamy zyn alat az dologban az vasarbiraktül megh talaltatnek, Tehagh Egy forintal bewntesek minden Engedelem nelkewl effe frauSSERT [Kv; KvLt Vegyes III. 12].

borvíz 1. ásványvíz; apă minerală, borviz; Sauerwasser. 1797: Gömbelyég Bor viznek valo két kupás <üve>g [Körtvélyfája MT; LLt]. 1816: Istennek hálá jól vagyok a' Bor viz helyre hozta az egészségemet vgy eszszem mint a kik iparkodnak, hogy Karátsonra jok legyenek [Mezőkapus TA; IB].

2. ásványvízfürdő; baie de apă minerală; Sauerwasser-Bad. 1779: kedden szandekozom indulni Radnára a' bor vizre [Kv; SLt XXXIX Lázár István lev.]. 1780: én ha Isten éltet Hol-

nap Délután indulok Radnára az Bor Vizre [Kor-pád K; SLt XXIX Henter János Suky Jánoshoz]. 1793: A' Néhai Mlgos Gróf hibás cselekedeteit^a most nem régiben az ősz felé, a' bor vizen létiben tudta meg világosobban [Koronka MT; Told. — "Ti. feleségéét]. 1801 el-vesztettem minden vágyódásomat, awagy leg alább meg hőköltetem a' Bor vizre valo Menetel iránt ezen esztendőre [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenc-hez]. 1806: Ma elindultak kis Papák a Borvizre [Dés; Ks Kornis Mihály naplója 189]. 1826: Mostan azt bátarkodom Nságadnak jelenteni hogy kéntelen vagyok a Gyergyai Bor vizre menni [Kv; Ks 101 Pataki Mihály Kornis Imréhez].

3. ásványvízforrás; izvor de apă minerală; Sauerquelle. Hn. 1677: Az Borviz hegyen (sz) [Vargyas U]. 1691 Borviz Allyab(an) [Szentmárton Cs]. 1693: Borvizen kívül (sz) [Vargyas U]. 1698: A bor viznel (sz) [Szentimre Cs]. 1746: Bor viz nevű helyen (sz) [M.hermány U] | Borviz arkanal (sz) [Telegdibacon Hsz]. 1757: A Mor-sárban a Bor Viznél egy Vizes Záb föld (sz) [Csomortán Cs]. 1775: Borviz Ter nevű helyben [Buk-dok Hsz; Eszt-Mk]. 1800: A Borviznél (sz) [Bük-szád Hsz]. 1810: Borviz hegyin (sz) [Bibarcfa U]. 1814: az Ártsoi Borviznél a Borkut felett (k) [Korond U]. 1816: A' Szén pataka mellett a Borvizhez közel lévő Curialis hely [Előpatak Hsz]. 1821: A' Borviz oldalában a' régi falu helyin (sz) [Mikóújfalu Hsz]. 1832: Also Borviz Oldal (sz). A Felső Borviz Oldal (sz) [Száldobos U]. 1833: A Bór viznél (k) [Csekelaka AF]. 1861 A közép-lábon a Borvizterin (sz) [Bodok Hsz]. — A jelzet nélküli adalékok; az EHA-ból valók.

borvízesorgatás ásványvíztöltés; umplere cu apă minerală; Füllung mit Sauerwasser. 1829: én a külső földieknek Borviz tsorgatásokra voltam rendeltetve [Borszék Cs; LLt].

borvízes ásványvízes; de apă minerală; Mineral-wasser. Szk: ~ *cilinderüveg* hosszú nyakú ásványvízes üveg. 1848: Borvízes üres Cilinder üveg száz harmincz ... 8 rft 42 [Görgénysztimre MT; Born. G. XXId] * ~ *ferslag* ásványvízes üvegeket tartó-szállító ládácska. 1793: Egy bor vizes ferslag [Koronka MT; Told. 19]. 1820: A Borvízes Ferslagra 7 fenjö Deszka [Déva; Ks 105. 176]. 1849: Egy borvízes oltka ferslag [Somkerék SzD; Ks 73. 55] * ~ *láda*. 1835: A Hoszsú Istáloban ... egy Borvízes Láda [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1848: Nagy borvízes láda hat szál deszkából 48 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXXVd] * ~ *szekér*. 1843: beszélye elő, hogy akkor azonn Bor vizes Szekér tulajdonossával mi történt [Bágyon TA; KLev. vk] * ~ *üveg*. 1801: A Cseberbe rakat, Bor Vizes Üvegek [F.zsuk K; SLt 17] | Borvízes Üveg ... Borza Vizzel [Pestes SzD; Told. 19]. 1804: Két Bor Vizes Üvegben 802-ből Szalmabor (l)^a ... Más két Bor Vizes Üveg b(en) Aszuszló Bor [Borosbenedek AF; SLev. I. — "Nem elírás *almabor* h. ?]. 1810: Egy borvízes üveg [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 4]. 1815:

Három Borvizes Üveg etzettel [Nsz; Told. 19].
1817: Egy pár Borvizes Üveg **xr** 27 [Mv; MvLev. 8].
1819: három üörös borvizes üveg [Baca SzD; TSb 6].
1849: Kelemen Béni Szutságol* tisztjét bé küldvén ide Kolosvárra, hogy Szobájából ... venne zabot ki és 60 borvizes üveget [Kv; Végr. Vall. 45. — *Település Kv közelében; Kelemen Benjámín ott volt birtokos].

borvízkert ? kerítéssel körülvett ásványvíz-forrásos hely; loc îngrădit cu izvoare de apă minerală; Garten mit Sauerwasserquellen. 1693: egykor az Ferencz István bor viz kertib(en) monda ferencz István Gelérd Istvának Jstván ura(m) ne veszekégyünk [Szentegyházsoláshfalu U Törzs].

Hn. 1843: A Borvíz kert alatt (sz) [Lázárfva Cs; EHA].

borvízkút ásványvízforrás; izvor de apă minerală; Sauerwasserquelle. Hn. 1841: A Borvíz Kút feletti magos martos Domb tetejen [Korond U; EHA].

borvonó 1. a boroshordó leeresztésére, ill. felhúzására szolgáló; pentru coborirea, respectiv scoaterea butoaielor (din pivniță); zum Heraufziehen und Hinunterlassen des Weinfasses dienend. Szk: ~ *hárvskötél*. 1594: Bor vonio hass kötéll vagyon No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 26] * ~ *kötél*. 1652: Vagyon ezen Pincze külső Ajtaja előtt egy bor vono kötél Tizen négy eoll [Görgény MT; Törzs].

2. ~ *horcsolya* borkorcsolya; birne prinse în formă de scară folosite la încărcarea și descărcarea butoaielor; Weinleiter. 1594: Oregb bor vonio korchiolia vagyon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 26]. 1632: Koczolatali Uduarház. Egy eoregh bor vono korchiolia N 1 [F; UC 14/38 Kománai urb. 137]. 1687: Bor vono korczolák [Veresmart TA; Berz. 11. 87/I].

borz 1. Meles meles; bursuc, viezure; Dachs. Hn. 1637/1778: az Borzája pataka mellett (sz) [Erdősztyörgy MT; EHA]. 1722: Borzmál Vinea [Gyf; EHA]. 1723: Az Deesi határon Borz nevű szőlő hegybeli szőlős Gazdák [Dés; EHA]. 1774: A Borz ájja torkánál [Erdősztyörgy MT; WLt]. 1775: a' Borz Büke tövi nevű helyben [Lövete U; EHA]. 1798/1806: A Borz hegyi Pusztá szőlő kezdődik a Borz jukaktól fel a Balás szőlőig [Dés; EHA]. 1820: Szabad erdők a' Borz bérce [M.lápos SzD; EHA]. 1832: az Borz hegy [Dés; EHA]. 1864: Borzaj (e, k) [Nagyalmás K; KHn 317].

2. borzprém; blană de bursuc; Dachsfell. 1747: jött ide két kékbéli öltözetb(en) levő katona, négy loval, és egyiknek veres nagy szőrű borzal premezt süvege vala [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb].

3. ? fodros-bodros dísz; dantelă încrețită; gekräuselte Spitze. 1760: Egy ezüstel Tetczin Selyemmel készített borzos Fő kötő. Tetczin Pántlikával készített Fő kötőre való borz [Mv; TSb 2].

borza 1. gyalogbodza; soc; Ackerholunder. 1633: Miklosnal egy teo leuen el kere az Leani teolle ... touab menuen sokat suttooganak ket iszbennis es egymast hiak vala az borzaba .. es el menuen az borzaba latam hogj le wlenek de oth mit czinaltanak en nem lattam de egikor eleo jeouenek az borzabol s Latam hogi az leannak veres az inge az Legennekis az szüre veres vala [Mv; MvLt 290. 132b].

2. bodzavirág; floare de soc; Holunderblüte. 1745: mondott Kovács Mihályné Nyégjának, hát te mért kenegeted a tehened csecsit borzával; melyre mondott Nyégja, azért, hogy meg hasadozott s nem fehetem [Szentbenedek Sz; Ks].

3. a bodzafa (lilásfekete) termése; boabe de soc; Holundertraube. 1631: enis latta(m) sememmel (!) mikor halua feküt az meniecske, hogi mikeppen volt az teste mint a teőreöt borza olia(n) volt [MvLt 290. 230b].

◇ Hn. 1643 u.: in Borza torka [Árpástó SzD; EHA]. 1684: az Borza hegben (sző) [Gyf; EHA]. 1737/1792: in Loco Máté Borzában dicto (sz) [Ördögösfüzes SzD; EHA]. 1752: az Borza szegben (sz) [Középlak K; KHn 295]. 1773: A' Borzában (sz) [M.kecel Sz; EHA].

borznaág bodzafaág; ramură de soc; Holunderast. XVIII. sz. v.: Az Articzokának nagy ellen-ségi az egerek, azért, hogy töllők meg őrizd, négy ujnyi távolságra a tövőtől ültes borza apro ágakat [Ks Kerti Oeconomia].

borzabél ? bodzabélszerű zsinór; şnur asemănător cu măduva de soc; holundermarkartige Schnur. 1711: 1 Nyitra Torok sinor 7// — 4 Vég Lypsiái Sellyem Sinor ... 3//60. 4 Vég Borzabél 9//60 [Ap. 5 Apor Péter lelt.]. 1788: Fekete és színes selyem Fránzlík színes Borza belek nyéhány darab [Mv; TSb 47]. 1826: Egy matring borza bél [Koronka MT; Told. 19].

borzabeles ? bodzabél-zsinóros; cu şnur asemănător cu măduva de soc; holundermarkartige Schnur. 1777: egy Borza beles konytra (!) valo függő fityegővel edgyütt [Ks 91]. 1770: Egy virágos Fejer Patyolbol varrott Borza beles Palatingli [Kisesküllő K; RLt O. 4]. 1788: Egy fekete Borza beles Palatingli [Mv; TSb 47].

borzabél-pántlika bodzabél-zsinór; şnur asemănător cu măduva de soc; holundermarkartige Schnur. 1719: Egy kony (!)* kerületre valo Tenger szin, borza bél pântlikára fűzet fejer gjöngy balhával, és egj szem clarissal elegj [Wass 11 Wass Daniel sk. lelt. — *Konty?].

borzabokor bodzabokor; boschet de soc; Holunderstrauch. 1629: Az Retnek keozepiben ... uagion az Arokhoz nem mezze egy borza bokor [Jobbágyfva MT; Bál. 48]. 1668: megh vonám magamat egy borza bokor megé [Burjánosóbuda K; Ks 65. 43. 10]. 1700: (Látta az asszonyrak) maga szolgálával a Czinteremben a' borza bokor-

ba(n) edgyütt fekvéseket és fel kelésöket és sokszori jádcsodozasokat, csokolodásokat szemtelen paráznaságra mutató egy más testének fogdosását tapogatását [SzJk 329–30]. 1722: Vettetett a Borza bokor felől való helyre egy veka len magot [Katoná K; UtI].

Hn. 1781 A Borza bokornál (sz) [Százrazpatak Hsz; EHA]. 1825: A Ret Szélinn vagyis Borza Bokor nevű helybenn [uo. EHA].

borzafa bodzafa; soc; Holunder. 1584: Mihelt a' Tarsom az twzet kezdé fwny Az haz hean Nagy Ropogás león Azt tudok hogy Reank Zakod es hat egy falkan mint egy egy Machka egy Borza fan leonek ala, ez Lakatosnet Az olta mind Bozorkannak tartottam es annakis zittam [Kv; TJK 4/1. 262]. 1585: a' zekely ferencz haza kertiben a' leany Az Seoweny mellet egy hitua(n) Borza fa mellet fekkiz, egy zoldbelly legenniel ketten [Kv; i.h. 503]. 1754: nem láttam többet hanem egy néhány egy, egy ujni Vostagságu Zöd Borzafából álló igen kicsin hányást (l) [Ditró Cs; LLt]. 1762: az Mátyás Márton Réte szélében lévő Borza Fa [Szászfenes K; JHb XXXIV/1]. 1763: az előttünk folyó Patakon tul való darab helységis egészen a' ma Borzafáig ezen örökséghez birattatott [Szecsel Szb; JHb]. 1787: a borza fa ide járotatta [Náznánfa MT; Berz. 13. VII/31. — "Ti. határjáráskor]. 1877: a széna kertnek feneke leis vagyon dölve a Borza fáig [Ördöngösfűzes SzD; ÖrmMúz.]. 1879: 7 borza fákot le vágott [Aranyosrákos TA Borb.]. 1823: A Farbabéli erdőbe tanáltatott két esztendei vágatba Nyárfák, Reke-tyék, borzafák [Csekelaka AF; EHA]. 1824: a roka Juknál való széna fű két odalaba háram háram borza fát ültet jegynek [Kv; Pk 5]. 1844: a' neveztem Colonus utolyára magának egy Borzafa (:Szok:) metát tűzött ki [Km; KmUlev. 1].

Hn. 1681/1748: a Borza faknal (sz) [Tür AF; EHA]. 1763: A Borzafanal (sz) [Felőr SzD; EHA]. 1768: a Borza fáknál [Solymos AF; EHA]. 1775: a Borzafánn alol (sz) [Buza SzD; EHA]. 1780: az Also Porondon a Borzafáknál (sz) [Árpástó SzD; EHA]. 1822: a Borza Fánál [Bádok K; BHn 30] | a Borza fáknál (sz) [Abosfva KK; EHA]. 1823: a Borza fáknál (sz) [Ákosfva MT; EHA]. 1855 a' bodza fáknál [Kisesküllő K; BHn 75].

borzafaág bodzaág; ramurá de soc; Holunder-zeig. 1814: A juk . valami borza fa ággal bé volt dugva [Aranyosrákos TA; Borb.].

borzafabokor bodzabokor; boschet de soc; Holunderstrauch. 1758 (A föld) határát tartotta valami borza fa bokor mellett fejlül igen közel lévő Szilvafa [Ketesd K; BfN Ketesdi cs.].

borzafácska bodzabokrocska; boschet mic de soc; Holundersträuchlein. 1788: Ezen Curia . Nap nyugot felől való vége egy Borza fátskánál kereszttől méretvén, találattott 36 ~ harmintz-hat óllyinek . . . a' fennebb iratot Borzafánál

. . . harmintz nyoltz óllyi . . . jutott Néhai Suki Mária Aszszony Successorinak [Melegföldvár SzD; SLt XLII].

borzas 1. fésületlen, kócos; cu párlul zblrit; struppig. 1589: az leany igen borzas vala [Dés; DLt 226]. 1803: már meregetheti Fodor Viga a borzas valagát a' dombon, mert már elment a' Berki Kis Aszszony az uttából Borbélyhoz és ha sántais meg gyógyittya [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1831: láttam a Fodor Péterné Léányát Sirva borzos hajjal, fővel a piatzan futni, a fersingit hoszan maga Után el nyulva vontzolván, azt kiabálta jaj meg ől Székely Farkasné [Torda; TVLt Köz. ir. rtlen].

2. kb. lompos; flocos, mítos; zottig. XVIII. sz. eleje: A Ménlo körül . . . ezeket kel observálni az melly Lónak borzos füle vagyon rut, az nagy füli is alkalmatlan [JHb 17/10 lótarási ut.].

borzás 1. ? gyalogbodzával benőtt, gyalogbodzás; loc acoperit cu soc; mit Ackerholunder bewachsen. 1696: egy borzás borozda [Buza SzD; LLt Litt. B].

2. bodzabokros; cu boscheti de soc, cu tuși de soc; holunderstrauchig | gyalogbodzás; cu soc; mit Ackerholunder bewachsen. Hn. 1575: In valle borzas dicta [Póceltelke KK]. 1623: az Borzasban (sz) [Meggyesfva MT]. 1626: az Boyzasra menő ut [Tusnád Cs]. 1632/1636: Az Borzás hegyne (sz) [Koronka MT]. 1648: Az borzás szögben (sz) [Hidalmás K]. 1672: az Borzas föld (sz) [F. Jára TA]. 1693: Borzás nevű helyben (sz) [Oklánd U.]. 1696: az Borzás Patak Bérczén [Ádamos KK]. 1699: Borzás Veremb(en) (sz) [Búzásbesenyő KK]. 1701: Borzás völgyiben (sz) [Egeres K; KHn 190]. 1701: Az Borzásban (sz) [Nagykend KK]. 1717: Borzás dombján (sz) [Kőröspatak U]. 1717: A Borzásban (sz) [Somkerék SzD]. 1721: Borzásban (sz) [Kozárvár SzD]. 1722: A' Borzás Vápán (sz) [Unoka MT]. 1727: In valle Borzás Volgye dicto (k) [Szék SzD]. 1728: a Borzás kutnál (sz) [M. bece AF]. 1731: A Borzasban (sz) [Vaja MT]. 1737: Borzás völgyb(en) [Gyalu K]. 1739: A borzás lábban (sz) [Dányán KK]. 1740: a Borzás Kutnál (sz) [Szamosfva K]. 1754: a' Borzás végibenn a [Szucság K; KHn 254] | a' Borzás szerbenn a patak mellett [Almás K; KHn 311]. 1756: Borzás új pataka [Farnas K; Mohai lev.]. 1757: A Borzás oldal b(an) (sz) [Taploca Cs]. 1758: a' borzás oldal [Sztána K] | A Borzás Völgy előtt (k, sz) [Kiskapus K]. 1766: Borzás [Nagyfalu Sz; i.h.]. 1770: a Borzásb(an) (k) [Vista K; KHn 271]. 1772: A Borzás Torkába (sz) [Kozmás Cs]. 1781: A Borzás nevezetű helyben (sz) [Mákó K]. 1799: Borzás [Ludvég K]. 1801: A' Borzásban (sz) [Légen K]. 1805: a Borzás Szerben (sz) [Bágyon TA]. 1807: Borzás völgy (sz) [Gagy U]. 1811: Borzásban (k) [Szováta MT]. 1836: a Borzásba (sz) [Harasztos TA]. 1848: a' Borzásba (sz) [Csúcs AF]. 1867: Borzás láb (k, sz) [Meggyesfva MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. L. még KHn Mut.

Az 1626-beli *Bojzús*-nak olvasható adalék idetartozása kétes. - Némelyik adalék az 1. jelentés alá is tartozhatik.

borzás vmelyik Borzás tn -i képzős alakja; din Borzás/Borzasz/Boziasz, Bozieg; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Borzás. Szn. 1567: Mathias bozzasi de Colos [Kv; TjK III/1. 108]. 1574: Bozzasy ferenc. Bozzasy myklos [Szászkered K; LLt FF 29]. 1594: Bozzasi Janos wra(m). Bozzasi Georgi wra(m)* [uo.; LLt. - *A család Borzás (Sz) községből származott ki].

borzászik borzra vadászik; a vîna bursuci; dachseln. 1675: ennek előtte pedig cir. 28 esztendővel ezen a helyen borásztam [Kissolymos U; Márkos lev.].

borzasztó szörnyű, rémítő; groaznic, îngrozitor; entsetzlich. 1846: Verengező Virág László. a' Város piatzán vérengző természeténél fogva Isten Krisztus és szentek borzasztó káromlások között, a közcsendesség és Innep napi tisztelet profanálásával s meg háborításával halálra vert [Dés; DLt 530/1847. 30].

borzavirág (száritott) bodzavirág; floarea de soc uscat; (gedorrt) Holunderblüte. 1679: Borza virág első vize nro 6. 2dik vize nro 3. 3dik vize nro 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 47]. 1822: Borza Virágot Szekfű Virágot szarazott Comlottis felesen szedessen [Mv; IB Gr. Zorda Anna ut.]. 1825: Vadmák, Székfű és borza virágotis szarasszanak árnyékba a' Kertbe a' Flegoriába jo helyen van. tsak ugy kell száraztani hogy egymástol meg ne feketüljen [Kv; IB ua.].

borzavirágos bodzavirágból forrázott, bodzavirág; pregătît din flori de soc; aus Holunderblüte abgebrüht. 1797: igyanak gyakran és bőven, forro vizzel meg öntött borza virágos herba tejet [Dés; DLt].

borzavirágozott 1843: Bórzavirágozott* 1841beli Erősen meg lévén törődve, ... tettem vala belé 1/3 lot jelatint [KCsl 13 Kemény Dénes lev. - *Borra von.].

A szerk. nem tudja eldönteni, hogy az adalék 'borvirágos' vagy valamiképpen '(száritott) bodzavirággal kezelt' borra vonatkozik-e.

borzavíz bodzavirágvíz; apă de floare de soc; Holunder(blüten)wasser. 1697: Elés bôlt Itt vad(na)k Fa hej viz. Borza viz, Rosa eczet. Kerti kőmeny Viz [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 3]. 1698: öt üveg palackz meljebb(en) vadnak Gyöngy viragh, rosa, fodorminta es borza vizek [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1807: Borvizes Üveg ... ~ Borza Vizzel [Pestes SzD; Told. 19] | egy virágos Onos Száju* Borza Viznek [LLt 106/1. - *Ti. üveg].

borzavizes bodzavíz-tartó; sticlă pentru apă de soc; Flasche für Holunder(blüten)wasser. 1807:

Két hosszukó kerek borza Vizes Űvegek [LLt 106/1].

borzbőr borzgerezna; blană de bursuc; Dachsfell. 1679: moly vesztegette csavatatlan borz bőr nro 3 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 11]. Szk: ~ tarisznya. 1765: Jáger Taska egy. Borz Börtarisnya [Kóród KK; Ks 19. I. 6-hoz] * ~ vaddsztatrisnya. 1801 egy Borz bőr vadasz tarisnya [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 1].

borzbőröske borzprémecske; blăniță de bursuc; Dachsfellchen. 1849: Egy ki készített borz bőrske [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

borzfogó vashorog cirlig de fier pentru prindea bursucului; Eisenhaken für Dachsfang. 1817: Egy Borz fogo vas Horog [K; KLev. Moldován Vaszilto sequestralt portékák specificatioja].

borzlyuk borzodú; vizuină de bursuc, vizuina bursucului; Dachslöcher. 1798: A Borzhegyi Pusztá szőlő ... kezdődik a Borz jukaktól fel a Balás szőlőig [Dés].

Hn. 1576: a borz lyk [Jobbágyfa MT]. 1718: A Borz Lyuk fele valo utnal (r) [Szélszeg Sz]. 1729: A Borz Lyukban (sz) [Szentmargita SzD]. 1731/1818: a Borz Jukaknal (e) [Nánánfva MT]. 1740: A' Borz lyukban (sz) [Gyerővásárhely K]. 1746: borz lyuk alatt [Szásznyires SzD]. 1753: A Borz juk (sz) [Sárvásár K; KHn 132]. 1754: Borz juk tetőn (sz) [Csíkfva MT] | a Borz Lyuk között (sz) [Marosbogat TA]. 1758: A' Borz lyuk teriben lévő Láb (sz) [Kiskapus K]. 1769: Az Borzjukaknal (e) [Vaja MT]. 1775: A' Borz Lyukaknal (sz) [Galac BN]. 1778: Felső borz lik fejibe (sz) [Kórispatak U]. 1785: A Somos Árkán tul a' borzjuknál [Mv; MvLt]. 1787: A Borz Jukbéli kaszáló [M.lápos SzD]. 1794: A' borz Jukba (sz) [Marosjára MT]. 1797: Borzlikba (sz) [Kobát-fva U]. 1798/1812: a Borzlik faron (sz) [Nyárad-sztmárton MT]. 1802: Borz juknál (sz) [Meggyes-fva MT]. 1803: a Borz Jukaknal (sz) [Nagyercse MT]. 1806: A borz juk [Nyomád MT]. 1822: A Borz Jukba (k, sz) [Gyerővásárhely K; KHn 155]. 1834: az ugy nevezett Borzjuknál (sz) [Csomafája K; BHn 62]. 1838: Borzlikba (e) [Kissolymos U]. 1844: A' Borz juknál (sz) [M.szovát K]. 1853: A borz Likba (sz) [Nagysolymos U]. - A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. L. még KHn Mut.

borzogat borzongat, (meg)reszketet; a scutura; fröstein. Szk: ~ a hideg lel/ráz a hideg. 1805: A Rector eszre vévén hogy az hideg borzogat le fektetett és bē takart [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 116].

borzogatás ? kidudorodás; grămăjoară; Häufchen. 1603: ön magays mondotta Tot mihalj hogy keressek Jol meg mindenwt a hol valamj borzogatast latnak a földelben | Jhon keressetek mind cziör födeleben, mindenöt ahol valamj bor-

zogatast lattok, wgi kezdek keresni es az cziör födeleben Talala meg dienes georgy Egy zederies mentet [Etéd U Uszt 17/22].

borzongat borzogat, (meg)reszkettet; a scutura; frösteln. Szk: ~ a hideg ráz a hideg. 1806: Tsak ugy voltam mint tegnap egy kisség borzongatott az hideg [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 319].

borzos 1. borzban bővelkedő; bogat in bursuci; dachereich. Hn. 1763: A Borzosnal (sz) [Maroscsúcs AF; EHA]. 1785: A Borzos Padon [Győrővásárhely K; KHn 153]. 1810: Borzosba (sz) [Kisbacon U; EHA].

2. borzprémes; cu blană de bursuc; mit Dachsfell (verbräunt). 1747 ezen katonának egyike köpczés és nem igen magos, jó erejű, a másíknak borzos veres kalpagja [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb].

3. ? fodros-bodros díszű; cu podoabă de încrețituri; gekräuselt. 1732: 4 borzos hálós süveg [Ks Kornis Zsigmond lelt. 17]. 1736: Fekete borzos Főköti 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 103]. 1760: Hat bíbor fatyol borzos Fő köti. Két borzos Fő köti jó féle gyöngyel harmatozva. Más Arany kötással készített borzos Fő köti. Egy ezüsttel Tetczin Selyemmel készített borzos Fő köti. Tetczin Pántlikával készített Fő köti-re való borz [Mv; TSb 2].

4. kócos, fésületlen; zbirlit, nepieptănat; zeraust. 1846: Wálther János setét barna valamennyire borzos hajú [Kv; DLt 1200 nyomt. kl].

5. ? bolyhos (szővésű); mítos; rauhhaarig, struppig. 1790: Abrosz Borzos Nro 2 [Sv; Ks].

borzosan fésületlenül, kócosan; nepieptenat, zbirlit; struppig, ungekämmt. 1585: egy vosarnaport kazalas tayban be terek Istwan kowachnehoz. . . Es hát az Ersebet leany az kowach legenyel eozeve Nagy borzason Az fwwo Alol Ieowe kj [Kv; Tjk 4/1. 387]. 1724: A Leány nagy borzasan ki jó a kamarából, az előtt p(edig) bé volt a kamra zárva [M.királyfa KK; BK]. 1804: (Bajuszát) néha borzoson viseli [DLt nyomt. kl].

borzosposztó gyapjúkelmefajta; stofă mîtoasă; struppiges Tuch. 1781 Egy fekete borzos posztó német Nadrág. Egy fekete borzos posztó Magyar Mente, három Nadrággal, és két Lajbellel [Mv; Told. 9a].

borzsák 1. szőlőnyomó zsák; sac de tescuit struguri; Sack zur Weinpresse. 1591 Buzas es bor sakok [Kv; Aggm. A. 53].

2. átv, tréf. becsm boriszák, boroshordó, feneketlen korsó, telhetetlen kancsó, borissza; beŧivan; Saufbold, Trunkenbold. 1629: Halla(m) egísz az Boitos Ersoktul hogj mondja vala az placzon hogj halgas te borsak mert nem giújtóm am en eözue az latrokat ugj mond hogj ugj Juna(m) velek mint te [Mv; MvLt 290. 173a].

bosnyák délszláv népnév; bosniac; Bosniak(e). Szn. 1786: Theresia Bosnyak [Dés; RkAk 84].

bosznial Bosznia-szandzsákbeli; din Bosnia; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bosnia: Bosnier. 1665 Haszan pasa az előtt bosznai pasa volt [AMN 90].

boszorkány 1. vrăjitoare; Hexe. 1572 Azt halotta Bekennetwl mykor az torombola ky kertek volna, hogi Im az Io azzon azert fogatot megh hogi Bozorkannak Montad volna [Kv; Tjk III/3. 43. — *A városi börtön]. 1573: hallotta agostonwl azt Monta hogi gianakodom az fekete katoloz hogi bozorkan Mert eyel myt agiamban Bezellek aztis mynt tudgia | Erdely gaspar azt vally, hog eo neky ezt Monta Agoston te Erdely gaspar olyan Bozorkany az Anyad hogi Neked kezedet Megh keotette hogi leaniat Megh Neh verhesd soha myg Te els, Mert az egi chigan ollian horgas az keze Mint az kapuban valo chigannak Arrolis esmere(m) hogi az hayat ely Nirte es az Le- anyanakis rwhaiaba keotet benne hogi megh ne(m) verhesd [Kv; i.h. 87]. 1584: Ez elmult hetbe Ieowe hozzank* hogi a' legent meg kenney. Es chak eczetet hozza, kerdeni myert Nem hozza Irat, Azt monda hogi Ne(m) merek hozny Affelet. Mert azt mongyak hogi Bozorkany wagiok | hallottam ezt zaiabol zabo Catonak, Akj vgmond engem bozorkannak mond, Az Iste(n) Ne Menche hanem kj ragia az Nyelwet zaiabol | Zabo Catonak zaiabol hallottam Ezt hogi eotet Az vra zekel Peter Bozorkan bestie Curuanak zitta seot vgian Azt monta a Monostory Ember eleot hogi Bozorkany az bestie Curua az en feleségem | azert zitta(m) Bozorkannak hogi be Jdezz(n), es el indithassa(m) dolgat a Biro eleot, de Ne(m) hywt rea | Albert Imreh vallia, Az feleségem gyermek Agiban fezik vala es ketten eyel be Jeoówenek bozorkaniok, Es az egyk ez Zelesne kepe vala | Margit Regeny Tamasne Sokzor monta(m) Bozorkannak zemebe sok Iambor eleot monta(m) Azt(is) es kenaltam hogi teglen Bar tudoma(n)t es keresse(n) rea, de chak el halgatta es chak kigionak mondtho [Kv; i.h. 4/1. 219. 230, 248. — *Ti. „Zabo Cato” bŧrtsd: vallja. 1586: 1584 eztendeoben vala ez dolog hogi egy Nehany bozorkanokat egethenek megh, kiket Igyarto Georgy Varos fogadot procatora lewen fogatot megh [Kv; i.h. 586]. 1589: 17 Marcy hogi Az Zekeres Kolmar Albert az Bozorkant es az Cziganokat az wyzbe be witte volt. esmeg haza hoztak Zekeren attam f. — d. 10 [Kv; Szám. 4/VI. 100]. 1592: Hallottam Niari Martontol hogi Cassai Azzont bozorkani esse lelek kuruanak zitta [Kv; Tjk V/1. 295]. 1614: Barabas Jakab Drabant uolna de ighe(n) niomorult, az bozorkaniok megh veszték [Kissolymos U; UszLt VI/56. 501]. 1625: Jutanak Varadrol Valamj bozorkanjaj. attam nekik 5. font hust d. 10 Czipot d. 10 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 44]. 1629: egykor az eokrek mellet leweo Inas nem jeoue be, hane(m) kún marada halnj az monda reggel hogi eotet megh nyomtak az boszorkanyok ... az Eokeor szarvarol az ul Istrangot le szakasztottak engem valtigh gyeotre, rollam el alua(n) az Tehen ala üle megh

feje vgyan chorgot, egy nagy hoszu rokolyaban
 vala az feje be vala ruhawal tekerwe [Kv; Tjk
 VII/3. 122]. 1634: monda Zoczy Pal, nem tudom
 miczioda Azzony vagy, bozorkany vagy e, vagy
 mi vagy na(m) cziak verekedell | az en fiam
 Girko fertelmes rutul megh szidogatta vala ezt
 az Kallajnet, s nem ere harmad napot ugi megh
 teörseblek az boszorkaniok hogy egj niomra sem
 mehetet [Mv; MvLt 20a, 189a]. 1644: Rettegi
 Istuanne monda Oh edes Aszoniom,
 Thordai Martonne kepeben megh niomtak az
 boszorkaniok [Mv; i.h. 422b]. 1668: Kalaczo (!)
 István Szentpáli Andrasne aszszonyomnak
 aszt mongya vala hogy nem száanna az haloban
 takarni, s az toba vetni ez vén boszorkánt [Cseh-
 telke K; BfR]. 1691 a Partialis előtt azzal vádolta
 a férje ötöt, hogy meg akarta étetni, s az Annvais
 boszorkány a' Menyecske(ne)k [SzJk 248]. 1701
 Az Nagj Györgj felesége szidtak boszorkánnak
 de maga nem tudja az e? neme? [Bordos U
 Ks 90]. 1711 nemet Regiment kurvájának és
 fekete boszorkánynak szidott [Dés; Jk]. 1725
 Részeg István Székely Ersokot boszorkánnak
 mondotta (In causa Elisabethae Szekely
 ut A contra Stephanum Részeg ut Inct(us) :)
 [Kv; Tjk XV/4. 154]. 1729: maga Capitánj
 Vr(am) disponálván a Falubeli paraszt Strazanak
 meg kötözésének modjáról, ugj kötöztetvén meg
 mint a' Boszorkánjokat szokták kötözni kezét,
 lábait, horgas ina alá rudat huzvan gombolyagban
 kötöztette, Söt a' horgas ina alá huzot rudat
 Kapitány Uram vékonjolván és ki huzatván
 maga temerdekeb rudat vágott s hozott horgas
 ina alá és vállát hátát maga kezeivel njomta,
 hogj a rud mia alá jobban bé mehessen és arra
 kötöztette a fenti irt módon [Sövényfa KK;
 TSb 51]. 1735: Fejérvári Janosné Nemes Vári
 Sara Aszszonyt Kurvának és Boszorkánynak
 kiáltotta és mondotta [Dés; Jk]. 1743: Mészáros
 Gligor és az Nyisztor Iuon gyermekei jácz-
 dozván és ott egy mással végtére mint gyermekek
 öszve veszván egy másnak szemire hányák
 Anyád az boszorkánokot az mi Anyánkra küldötte
 vólt, s az Apánkra, de Anyám is tudott annyit
 hogy viszsza küldötte Anjadra [Szásznyíres SzD;
 Ks]. 1752: az el mult esztendőben feles gyermekek
 el halván (: amint szokott lenni az ő balgatag
 értelmeik szerint): volt gyanu hogy boszorkányok
 löttek volna azon halott gyermekek közül melyre
 nézve ezen Barna Kirila némelly hozza hasonlok-
 kal azon ártatlan gyermekek(ne)k koporsojokat
 ki ásván, s fel nyitván azokat vagdolta s sziveket
 meg égette etc mellyly keresztén ember(ne)k
 még hallaniis irtozás [O.csesztve AF; Ks 83] |
 hallottam masoktul hogj az Birák előtt mon-
 dotta volna, Boda Miháj boszorkánnak Furu
 Gyórnét Veres Ersébet Aszont [Diósd Sz; Ks].
 1755: Kalos Katát ki kiáltotta ezen verekedés
 előtt kurvának Boszorkánynak [Dob; Wlt vk] |
 Matyás Igna Panaszolkodik, Gornyik Adas Petru,
 Fauner (!) Thoma nem tudom mi oktul viseltetvén
 egy nehany izben részeg korokban engemet Boszor-
 kánynak pronuncialtak hogy Ejtzakankent Ördögj

Hintókkal alá s fel járok az Utzán [Vályebrád H;
 Ks 62/22]. 1765: a Commissáriusok pogányhoz
 is nem illő kegyetlenségekkel néha gombolyék-
 ban kötözték s marha ganéjos vízzel öntözték
 Biráinkot, néha ismét gombolyéghban ugyan (: mint
 a Boszorkányokat szokták:) kötöztvén az kapu
 zábéba ütött szegben mint a kancsot fel akasz-
 tották [Karkó AF; Eszt-Mk 227]. 1780: Hoszszu
 Stephán egykor el ment fát lopni, Hoszszu
 László* el fogatta, és el ment Hoszszu Stephánnak
 a' felesége Hoszszu Anyiszihez kiis ugy el tsinalta
 a dolgát, hogy még Hoszszu László fizetett Hosz-
 zu Stephánnak, elégtől hallottam hogy nagy
 Boszorkány az a' Hoszszu Anyiszie [Buza SzD;
 Llt 113. L. 20 Csáky-per. — *A tisztartól]. 1789:
 Míg imitt amott táltatik (!) vagy egy vén Aszszony,
 a' ki a Boszorkányoknak léletét hiszi, de a népnek
 nagyobb, jobb, és értelmesebb része meg levén
 már világosittatva, az efféléket neveléséges dolog-
 nak tartja és nem hiszi [Etéd és környéke U;
 UszLt XIII. 97]. 1814: meg mondotta a Boszor-
 kány Péternek, hogy melyik volt a' károsító
 vagy pénz el lopó — mely gyáva és a Papi tiszte-
 letes rangal és a józan okosságon épült tiszta
 Tudományokkal ellenkező Boszorkányokhoz valo
 foljamodás következése a lett, hogy a Pap
 meg kötöztetvén a' Menyemet Kolozsvár felé
 Tömletzbe indittatott [Banyica K; BfR 117/1].
 1818: Unokám Mint a' Hegyi Tolvaj meg
 támod, Boszorkánynak, Borso szalma alá valonak
 itél, iszonyu káromoltatásom között halállal fenye-
 get [Mrégen MT; Tlt Preas. ir. 321 Palatkai
 Anna fiához]. 1831 kezdett éngemet Boszor-
 kánnak kiabálni [Dés; Dlt 52].

2. Jelzői haszn-ban: cicálitoare, zgriptoroaică
 (de nevastă); Hexen-. 1593 Cassai Catustol
 hallottam hogi bwueos baunos, bozorkan kurua-
 nak zitta az Niari Marton Anniat [Kv;
 Tjk V/1. 331]. 1687: Causa Varallyalensis.* Faz-
 akas János Feleségétől Gaspár Katától divortiumot
 kíván, mint ördögös és Boszorkány személytől
 [SzJk 218. — *Bálványosváralja SzD]. 1688: Mint
 hogy Fazakas Kata, boszorkánsága miatt Férjét
 Fazakas Janost hitetlenül mar két esztendőktől
 fogva el hadta, veszedelmere is igyekezett ...,
 Tetzett a sz. Széknek, hogy Fazakas Janos
 infidelis boszorkány Feleségétől Fazakas Katától
 divortialtassék, et ad secunda vota transmittal-
 tassek, ita tamen hogy jurálljon azon, hogy
 valahol ennek utana meg kaphattya, via juris
 persequallya, az infidelis Boszorkány Asszony
 penigh ligaban vettessék [SzJk 222].

3. szlók ~ baszók. 1567: Anna vxor Jacobi Nagy
 iur(ata) fassa vxor demetry barla ... postea
 hec dixisset Quod, E bozorkany bazo bestye hyres
 kurwa, leany koraba is egy bozorkany bazo bestye
 hires kurwa uala | Magdalena Benedicti Balog
 Helena Antonny Kis iur(atae) fassae sunt
 audissent dictum ab vxore demetry barla wallyon
 melly bozorkany bazo bestye hyres kuruanak mi
 gonglia az en fiammal, az en gyermekemmel |
 Anna vxor Joannis Zegedi iur(ata) fassa est
 quod dixisset R(elic)ta demetry barla e bozorkany

bazo bestye kuruak, im az en fiamra tamattak de azert isten meg menthy az akazto ifatol [Kv; TjK 82–3].

boszorkányasszony 1. vrājitoare; Hexe. 1660: Director Vraimek citaltatvan nehay itt valo Nemeth Andrasnak megh hagiatot eozeget Konya Annat teorvenyre vadolvan bubaioassagal boszorkanyssagal varaslassal melljeket az napokban exequaltatott Boszorkany asszony Bartha Anna mint egy testamentaliter feleolle mondotta volna (így!), szabad akarattia szerent rea kialtott volna. Kivanvan az teorventeol hogy torturara vonatassak es comperialvan büntetessek mint effele bubaioas varaslo es boszorkanj szemelt megh szoktak büntetni [Kv; TjK VII/3. 263].

2. javasasszony, kuruzslónő; doftoroaie, descintătoare; Quacksalberin, Wahrsagerin. 1874: elveszén a' papnak vagy 500 Rforintya ... el mentünk osztán a' pap rendeléséből a' Boszorkány Asszonyhoz Hidasra Kinek is a' gyanú alatt lévőék Köntöselből Küldött Jegyeket elé adván, azokkal minékutána tsinált babonázott volna a Boszorkány valamit, azt monta Péternek, hogy Paraszttyiva az Asztalos Ilia Felesége lopta el a pénzt ... Mikor tehát meg hoztuk a' Boszorkány Beszédét a' Papnak, mindjárt elis fogatta Paraszttyivát [Banyica K; BfR 117/1].

boszorkányi boszorkányozó, varázsló; de vrājitoare; Hexen-. 1629: Az Ak is penigh semmi oly bizonyos factumat rea nem bizonyítottak hane(m) az testiese az mit be hoznak chyak suspiciók, Azert tertiose (!) expurgallia magat az Incta hogy eo nem boszorkany es az boszorkanj bubaioassaghoz semmit nem tud nem ert. Inrumentumat conjuratorival tartozik p(rae)stalni ad octavum diem [Kv; TjK VII/3. 207]. 1675: (Az alperes azt hírlelte) én vesztett(em) volna meg . Boszorkányi mesterseggemmel ... meg kívánom hogy mivel nyelvélt ellene(m) öldöklő éles fegyverül fel tévén, hiremb(en) nevemb(en) megh ölt, nyelve ki vonatassék száíából [Kv; TjK VIII/12. 1].

boszorkányos 1. mn 1. kuruzsló; descintătoare; (ver)hexend, quacksalbernd. 1681 ezeknek az Vita Peternek, Matyasnak es Sig(mon)d(na)k az Anyok az Diznay^a falus biro kezéből edgy Thorda varmegyei Oroszfalvi boszorkányos fogoly Sinkane nevű oláhnét el vőtte vala hatalmasul [Disznajó MT; WH Disznajó cs. — ^aÉrtsd: disznajói]. 1698 N. Nemai Istvanne Asszonyom Kis Anna Asszony boszorkányos és varaslo asszonyi állatokhoz folyamodott hogy vra(na)k azok által ártthasson [SzJk 312]. 1822: a Sokszer említett boszorkányssággal (!) tele Bernárd Benedek, hozzá hasonló boszorkányos Groff Mikes Jósi etc. az ő Sok őrdöngös Társakkal etc. ... Szakadatlan beszédekkel, tsufolo elmét fárasztó, gyengítő, álmát, minden nyugodalmat meggátalo, ezernyi ezer is (így!) a Füleimbe Fejembe s az ő boszorkányos modgyok Szerént kiáltozó őrdög, kutya, veszett (castis omnia casta :) baszom teremtetekkel rajtám

őrdöngösködni [Kv; RLt ismeretlen róm. kat. pap kezével].

2. ~ asszony boszorkány; vrājitoare; Hexe. 1745: Tudgya e a tanu bizonyoson hogy Kálnán^a lako Inquilius Marosán Márk Felesége Buxa Anyimie bűjös, bávos és boszorkányos Aszszony légyen? micsoda károkat tett, egészsegeben kit rontot, vesztett és babonázott légyen meg és kinek minémű váraslásokat vitt véghez? [BSz; Ks 9. XXXIII vk. — ^aSzD].

3. ~ nézőasszony kuruzsló-jövendőmondó asszony; femeie ghicitoare; Quacksalberin, Wahrsagerin. 1806: Nemes Pap Demeter(ne)k ezen időben egy Kantzaja el lopattott . el mentenek a Babczai szena fűre egy Boszorkányos nező Asszonyhoz a' ki jo fizetést kérven biztatta Pap Demetert hogy kantzaja haza kerül csak hogy más Nap vigye meg a' fogadott pénzt [A. várcs Sz; BfR 130/1].

Hu. 1755: A Baszarkanyosb(an) (sz) [Egrestő KK; EHA].

II. fn becsm kuruzslónő; doftoroaie, descintătoare; Quacksalberin, Wahrsagerin. 1729: diffamalt az I(ncta) és Boszorkányosnak prostitualt [Dés; Jk].

boszorkányoz boszorkánynak gyaláz/szid; a face/numi pe cineva vrājitoare; in eine Hexe nennen. 1688: Causa Rettegiansis^a. Szilágyi Josephet bet vallja Procuratora(na)k Szilágyi Ersebet Ferje Dévai Janos ellen ... Az A divortiumot kiva(n) per hoc hogy ötet nem hogy tartaná táplálná sőt azt kívánna Feleségétől hogy Felesége tarcsa az Urát, s azért szidgya veri kurvázza boszorkányozza [SzJk 230. — ^aRetteg SzD]. 1727: az maga Urais az kinek száíából hallottanak haragjáb(an) vagj peniglen szokasbul mint Pérfi szokta Feleségét szidni Boszorkányozni hallották [Dés; Jk]. 1729 Annyát hurczolta, verte és Karomlotta s Boszorkanyozta volna [Dés; Jk]. 1783: mikeppen lehessen .. édesannyát kurvázni boszorkanyozni, meg taszigalni [Mezőbánd MT; MbK]. 1792: Barátosi Josef Uram Horvát Josefne asszszonyomnak az annyát szidta boszorkányozta [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

boszorkányság 1. boszorkánymesterség; vrājitorie; Hexenkunst | kuruzslóskodás; vindicare cu leacuri băbești; Quacksalberei. 1582: a' Cassay azzonj . Nag Jlonatis Ingerlette rea, hagi Allianak Igiarto Georgre tiztessegenek el vezteseben ... ez Cassay Azzony ... az Bozorkansagban tudos volna | Masodzor az Mire engem kerd hogy ha lattam vagy tudom beoweoleset Awagy bozorkanysagat^a En nem tudom sem lattham [Kv; TjK 4/1. 106. — ^aTi. „Kassay Kalmar Thamasne Borbara azzon"-nak]. 1584: Palastos Istwan vallia hogy eo Semny Bozorkansagot hozza Ne(m) tud | Balint deakne Ania vallia, Hallottam vala hogy akiheoz gianosag volna az bozorkansagbol a' labba Niomaba kellene lepny es meg zolalna | Zekely Balasne Zabo Catonak zaiabol hallotta sokzor hogy Azt mondotta Ennekeim hogy az en Aniam

Bozorkany volt es adig meg nem halhatot hanem Eoneky hatta az Bozorkansagot es eo az az Zabo Cato, meg tanulta az Anniatwl, Amyt tud az Bozorkansaghat mind eo teolle tanulta | Domini Senatores .. deliberarunt Mierthogy az egyik vallo sokzor hallotta azt Zabo Catotol, hogy eo rea az Anniarol marat volna halala vta(n) az Bozorkansagh es attol az Bozorkansagot meg tanolta, Mely vallasa tantum facit hogy Bozorkannak mongia magát, Ez vallasahoz penigh hogy eo ollia(n) zemely volna, illien dolgay accedálnak es ereossitik tudomaniarol valo vallasat hogy az fazakasnet meg feniegette hogy chontorkaiaibol ky vagattia nyelwet addeg Ne(m) Ningzik wadnak egieb Iambor keresztienek tudomania es giogitassa ellen valo bew Baiossagy es segit azis hog egy Azzonnak harmad Napra p(ro)fetalta megh hogy megh Bannya azt hogy Ne(m) engedet valam fat neky, Es harmad Nap mulva megh eset raita Az Nianualia. .. Azert holot keresztien emberheöz ezelle Bew Baiossagh Nem illendeo, seot az vrsten ez fele emberekre kik ilyen eletben elnek bwntetést es tilalmat vetet, Tecczik a' teorwennek hogy elseoben meg kenoztassek ez Zabo Cato, Es Aunnak vtanna halalt Zenweggyen [Kv; i.h. 220, 222, 259, 278]. 1629: En nem lattam soha Szabo Andrasnéhoz semmi boszorkánysagot, búba-jossagot, sem nem hallottam ... hanem láttam hogy apro gyermekeket gyogyított fűvet mit szedet, el hittak s hozzájais hoztak gyermekeket [Kv; Tjk VII/3. 116]. 1650: (Az asszony) vagi egetesre, vagi vízbe vetésre ítéltessék az boszorkansagert, es bubaiossagert, es exmissiora keredzik [UstZ 8/64. 34b]. 1660: Director Vraimek citaltatvan nehaz itt valo Nemeth Andrasnak megh hagiátot eozevgiet Konya Annat teorvenyre vadolvan bubaiossagal boszorkansagal varaslással mell-jeket az napokban exequaltatott Boszorkany asszony Bartha Anna ... rea kialtotta volna. Kivanvan az teorventeol hogy torturara vonatassek es comperialvan büntetessek mint effele búbaios varaslo es boszorkanj szemelt megh szoktak büntetni [Kv; Tjk VII/3. 263]. 1670: (A tanúk) az Inctanak nyilva(n) valo boszorkánysága felől n(em) doceálnak, mind azáltal, mint hogy reportálnak oly vilagos Circumstantiakat ... melyek ne(m) kiczin p(rae)sumptiot importallnak az Inct(ana)k boszorkánysága, és bújós bájoskodása felől az nagy p(rae)sumptio alol tertio se eliberallya magát intra octava(m) [Kv; TanJk II/1. 724–5]. 1694: Mathé István feleségének Pap Juditnak ... étetissel Ura hálálára valo igyekezését és boszorkányságát varárlását egy nehány tanuk manifeste sufficient(er) comprobállak a' sz: szék az artatla(n)t divortiallya es ad secunda vota transmittallya [SzJk 282]. XVII. sz. v.: Tudode ... hogy Jonka Istvanne boszorkánysággal sütötte volna az Borka Leanyat ifju Vitalys Janosnak [Berz. 17 Fasc. XII]. 1711 Semi szemmel látott búvölést bálajást boszorkánysagot ellenem nem doceálhatnak [Dés; Jk]. 1745: (Marosán Márk felesége Buxa Antyiniének) Semmi boszorkányságát nem tudom ... hanem hallottam hogy valami szerellem

fűvet ástot volna M. Bogáton (!)* | nemis tudom az Utrumban meg nevezett Aszszonynak Semmi boszorkányságát, búvós bávos mesterségét [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII. — *Helyesen Bogátán]. 1746: az edgyik Incta Sáska Sára az Actrix Aszszont terhesen diffamalta expressis verbis boszorkánysággal élőnek s nem tisztá személynek, lustának, tortyosnak pronuncialta, szidta egész házát átkozta, mind ezekre nem lévén semmi méltó és helyes oka, mellyért hogy in poenam emendae linguae H.f. 33 ... incurrallyon az Actrix Költsegeinek refusiojára ítetetett [Torda; Tjk III. 99]. 1755: Kalos Katát ki kialtatta ezen verekedés előtt kurvának Boszorkanynak Tolvaj(na)k Hát az mentionalt Aszszonjnak kurvasagat Boszorkányságát Tolvaj(ságát) ki látta ? [Dob.; Wlt vk]. 1756: Ezen embernek még néhai Atyára is Matyas Juonra egész falustol nagy gyanúságunk volt, hogy ördögi Mesterséggel, boszorkánysággal elő gonosz ember let volna, mellyel károkat, s betegségeket masoknak lelt volna, melly szerént egész Suspicionk vagyon az Inctus Mátyás Ignára is, hogj ő is említet Atyáról rá maradtott gonosz-ságokban magát elegyittené, eczakánké(n)t hintoval boszorkánysági gonoszságokból hordoztattya magát [Vályebrád H; Ks 62. 22]. 1822: A minden istentelenséggel boszorkánysággal, tolvajsággal etc. etc. tele, telyjes Mar(us) Széki Bernárd Benedek. A gonoszságokban Semmit sem engedő Társával G. Mikes Josefel s hát menyinyi Czinkus Poroszlo boszorkánysággal, egygyet értő Darabontokkal ... mégis egész Esztendő elfolyása alatt írántok tett annyi Írásim Kérésim el mulaszthatatlan Relatioim mind foganatlanok, bizony itten Vannak ezek a Szemfényvesztő boszorkánysággal ördön-gösködők Számoson Kolosvárt [Kv; RLt ismeretlen rk. pap kezével].

2. vkinek boszorkány/kuruzsló volta, boszorkányosság, kuruzslóság; vrájitore; Hexerei. 1683: Vilagoso(n) Constál az be adott R(ela)toriabul az szék előtt Szoboszlai Istvanne Czeglédi Rachelnek parazna elete, Lopasa, éktelen szitkozodasa, I(ste)n ellen valo karomkoddasa, es Boszorkansagais [Dés; Jk]. 1688: Mint hogy Fazakas Kata boszorkánysága miatt Férjét Fazakas Jánost hitetlenül már két esztendőktől fogva el hadta, veszedelmere is igyekezett .. Tetzett a' sz. Széknek, hogy Fazakos Janos infidelis boszorkány Feleségétől Fazakas Katától divortialtassék [SzJk 222].

boszorkánysági boszorkányi, boszorkánykodó; de vrájitore; hexenartig, hexenhaft. 1752: Furu Györnének Veres Ersebet Aszonjnak Semminemű boszorkányságát nem hallottam, sem pedig hogj boszorkánysági mesterségivel, valakinek kárt tet volna, marhajában vagj teheniben azt sem tudom s hallottam | Oloján Tivadar nevű Diosadi Csordástul, hallottam mondani hogj egj alkalmatos-ságul, Furu Györné Veres Ersebet Aszonj az Diosadi Csorda előtt a mezőn mezitelen szedte az harmatot* [Diósad Sz; Ks. — *Ez utóbbi idézet Varga András (52) ns vall.]. 1756: egész Suspicionk vagyon az Inctus Mátyás Ignára is, hogy ő is ...

Atyáról rá maradt gonoszságokban magát elegyitené, ezakánkén) hintoval boszorkánysági gonoszágokból hordoztattya magát [Vályebrád H; Ks 62. 22. — A teljesebb idézet *boszorkányság* al.]. 1765: váldoltatik (!) az I(nct)a ., hogy ő büjes, bajos boszorkánysági mestersegekben gyakorolván magát, maga gonosz mestersegével sokaknak ártatt, nemelyleket testében s annak részeiben, másokat javaiban meg rontván károsítván ... edgyik magáról vallya hogy ötet személy szerént gyötrette, s edgik házból, az másb(a) által vetette, kénözta, más viszont hogy egy Leánykának orvaslásához fogván, három pogatsakat süttetett, s parantsolta azok(na)k oly gyermekeknek valo adását, kik I(ste)n fizessét ne mőngjanak erette, nem külemben nemelylekre meg neheztelvén, vagy meg fenyegetvén azok meg betegedtek, vagy valamely nyavalya követte őket, mely ezen fatensek fassioinak hitelt adni és annak valóságát bizonyítani éppen nem engedi a jozon okosság [Torda; Tjk V. 290].

bosszankodik 1. mérgelődik; a se supára/enerva; sich ärgern. 1552: Az Jo wram Lazar ferencz Eddigys eleget Bozsonkodoth az Jozagert [Berekeresztúr MT; KvAKt 344]. 1589 k. bozsonkodott Teoreok Leorincz azt mo(n)ta hogy az az feold varos szamaraz valo feold volt [Felsőboldogasszonyfva U; UszT]. 1593: megh meretem az bort, hat az 9 penz arra, ne(m) leon Jo Egy Eytel, minelhogy hireim nelkwl keztek volt ky azonniss bosszankodam, s ezenniss bosszankoda(m) [UszT]. 1600: Bozsonkodot Peter vram elöttem ., Im az zolgamathi ala kwltm wala bor feoldire sendelliel, az sendelt el atta ., a meni penzt remenlettem wolna en hogy hozzon onnat, nem hozot, gondolom hogy maganakis hagyot benne [Szentkirály U; i.h. 15/40]. 1606: hallottam hogy Imreh Lukacz boszankodott erette | Bozsonkodek neke(m) Imreh Lukacz hogy mint megh zette Osuat Janos egy keörtüely fiait [Kiskede U; i.h. 20/205]. 1633: Zabo Peterne boszusagara megjen most eő oda mert az szeretőjét felti tölle, s ugia(n) cziak azert megje(n) oda hogy boszo(n)kogiek [Mv; MvLt 290. 126b]. 1640: hallottam Golia Geörgyteöl hogy mondotta az el szabadított Rabok(na)k hogyi noza ighatok dalolliatok, ne fellietek had bozsonkodgianak oda fel az esse lelek kuruák ne fellietek igiatok immar ha megh szabadítottunk [Szilágycseh; GyK I]. 1756: láttam Német János Uramat erősen busulni, és boszankodván mondani előttünk: bár tsak adná elé az eb a Lelke azon pénzt valami úton módon és nem gyalázatoskodnánk annyit minnyáján erette [Kv; Mk IX Vall. 181]. 1765: azonn Legényektől hallottam azt is midőn nekem boszsonkodva mondták hogy né mit fogtanak reánk, hogy ... lövöldözésünkkel az Asszony Bánfi Mariat akartuk volna megh löni [A.gerend TA; KS]. 1842: A bé panaszoltatottnál szolgálatban lévő szárazdajka Décsi Eperjesi Jánosné Orbán Rákhel is hite után valja, hogy egy versen a' Szemétért lett meg zálolgoltatása alkalmával az Asszony Amberboj

Josefné szitkozodva boszsonkodva járkált alá 's fel a' Házba, és a Város Hadnagyáról ... ezen szókat mondotta* [Dés; DLt 1452. — *Köv. a szidalom].

2. haragszik; a fi supárat; auf jn böse sein. 1576/1577: Porro Miklos Igen zolt neky hogy ne Bozsonkogiek erte az Thorozkayakra, Mert eo fogatta hogy megy fizety Ertek „Vyuar” (melyik?) Kv; Thor. VI/4 Em. Sullyok cancellarius vall.). 1591: Azonban hat arcul Jw ream Theolczeres Georgi, kerdem miért wteotte volna Theolczeres Leorinczet, Monda, Azert wtem, mert sok Ideie hogi az Esse lelek kuruafiara bozsonkodom vala | Bekesi Gergelne vallia . czak azert bozsonkodik hogi vellek nem czinaltattam megh [Kv; Tjk V/1. 176, 180]. 1592: monda Bachine en sok ideigh bozsonkottam Mezaros fabiannera, chak hogi ne(m) volt alkalmatosságom hozza de vgian oly zandekba voltam hogi megh veriem [Kv; i.h. 232] | nemelylek az Eskottek kozzolis bozsonkodanakis, hog' ig' ertiok [UszT]. 1597: Halla(m) hogj Bozsonkodik az I az kert le niomasaert [i.h. 12/37] | Zabo Mihaly bozsonkodik Kadas Janosnera azert hogi megh fogtatta volt az leaniat [Kv; Tjk VI/1. 33]. 1598: Ez Palastos Jstwanra ... regteol fogwa bozsonkodnak, mert hallogatta(m) az zolgaitol hogi ha megj kaphattiak bizony karba eytik [Kv; Tjk V/1. 181]. 1779: az Exponens Aszszony eő Nga boszsonkodva panaszozt ... ök akarják az én Gyermeimnek bestelenségit [Vajasd AF; KS].

bosszant bosszankodást/bosszúságot okoz; a supára/enerva; ärgern. 1568: azt monda kakas Andras kez vagyok Rea*, hogy ha azyonyomnal hagyak a fenesy szpöt es meg ne(m) bozsonkodtatnak, es az birsagötys meg Engedem nekyk, de ily hogi ha ne(m) bozonthanak [Kv; Tjk 218. — *A megegyezésre]. 1746: Éltető Ferencz Ur(am) alig hogy ha arra nem Szándékozik hogy minket* boszontson akartva (!) ugy földös urainkatis [Szentgyed SzD; Wass 6. — *Ti. falusiakat]. 1750: Fiai boszontották volna [Ohába AF; Told. 25]. 1760: az Arankuti Tisztarto mondotta Nekem hogy az Arankutiak Aranyokkal discretizálták hogy valamib(en) szolgállyon Néki, 's hogy el menvén nem szolgált a' Tisztarto tsuoltta bosszantotta eeket hogy no miért adátok Sándornak annyi Discretiot mi hasznát vészitek [Gyeke K; Ks 92]. 1803: tsak annyit félek mint a Segemtől ily bosszantatta [Aranyosrákos AF; Borb.].

bosszantatik vkinek bosszúság okoztatik; a fi supárat (de cineva); geärgert werden. 1731: otton otton bosszontatnak kedves Asszszonyunk Nénénk [Gerend TA; Told. 21].

bosszantgat mérgecsigit, ingerelget; a tot supára; ärgern. 1585: egik vgy rutolta Masikat Mint A Masik, De vgia(n) Viczey Antal bozsongata Danch leorinchet [Kv; Tjk IV/1. 517]. 1767: (A jobbgyoknak) semmi hasznát Tökéletesen nem vehetné sőt naponként szőfogadatlanúságokkal szőrnű kép-

rajta, addig nemis juhászodik meg [Galac BN; WLt]. 1823: N(eme)s Szilágyi Istvánné aszszony .. amikor vetet bé a kementzébe réa rontott Csernátóni Samuel uram, akitől külömben meg nem menekedhetvén a keziben lévő lopáttal verte ki bé zárván az ajtót, az ablakon akart bé buni, és ki tudgya mitsoda bosszuját rajta ki tölteni akarta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

3. megtorlás, bosszuállás; răzbunare; Vergeltung, Rache. Szk: ~t áll megtorol, megtorlással él. 1733: Soha az Urfinak, két ágon levő maradékinak valami buszut Jobbagja maradéki, ugi vejei, s vejeinek maradéki buszut nem allanak [Bencenc H; BK ad nr. 1105]. 1807: akikkel birhatott belejek kötekezett, ha meg verhetette meg verte, ha pedig nem birhatott vélek, Más moddal kévánt bosszuz állani [Szászfenes K; KLev. 8] * ~t ejt rajta vkivel szemben megtorlással él. 1768: a' jámbor, Emberséges Emberbe is mindjárt belé kötölöznek megis támadják s verik, buszut ejtenek rajta ... a' falusi Lakosok mind félnek töllek, hogy ha kit meg fenyegetnek, vagy ha kire meg haragusznak azokhoz kárt vagy buszszut ejtenek [Karácsonfya MT; Told. 3a] * ~t üz bosszuállásra törekszik. 1613: Eo felsege^a Minden rendekett, ez orzagban az haro(m) nemzett le cziendesiczien, es meg bekeltessen, hofi ez mostani disturbiumnak es zurzauarnak ideien az minemeo sok zurzauar, igienetlensegh, giwleol-segh es haborusagh essett, azok miatt ennemis nagioh romlassa zegeni hazanknak ne keouetkezzek, Modot keressen benne, hofi eggik nemzett az masikra teoruen buzott wzny ne ereolkedgiek [KJ. — *Báthory Gábor]. 1658: buszut egyik a másik ellen ne üzzen [Gyf; BLt] * ~t üz rajta bosszuállásra törekszik. 1758: (A cintosi jobbagyok) közül ki tamodot fel az Udvari bírora kik hajtotak fejszevel utanna mitsoda szokkal szidalmaztak Karomlottak .. a Jobbagyok közül némelyek regi haragjukból buszut akartak úzni rajtok ...? [Fejér m.; TKI 19/42 vk]. 1789: rajtam buszszut úzni nem kíván [Dés; DLt] * ~t üz bosszuáll. 1736: Tisztarto Uram eö kglme az Ur dolgot rendesen és helyyessen nem igen folytatta és helyes rendes Dispositioi nem igen voltak, roszul is érthettük meg egy mást ö kglmével buszszut üző ember volt, panaszzinkat roszul halgatta meg [Récse F; JHbT] * megállja ~ját rajta megtorol/bosszul. 1570: Mongya volt Trombitas Demeter hogy ha ki zabadwihat Megh allya Bozzwyat rayta Zabo Janoson (így!) hogy ok nélkül megh fogatta, es keozbe zyttais Zabo Janost [Kv; TJK III/2. 31].

4. harag, mérge; supárare, minie; Ärger, Zorn. 1601/1675: Bernald Janosnak hatta vala az Székely földin valo josszgot, Lazar Farkasnit Csikban Bernald Martonra valo boszujaban [A.csernátón Hsz; Bogáts 10].

bosszuállás sérelem-megtorlás; răzbunare; Rache. 1823: Csernátóni Samuel Uram minden felé el hírelt hogy az Aposomal éppen vgy élek mind az Uramal, ezén Szavaiért az Aposom megis

akarta keresni, de hogy tutta mi bosszuállásából indította Csernátóni Samuel Uram, annyiba hagyta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

bosszuálló megtorló; răzbunător; rächend. 1705: teczczet ... Segesvárra közönséges Gyűlést promulgálnunk. Parantsollyuk azert autorit(a)te Curbey hogy az eo Felsege Atyai Kglmességet és Gratiajat amplectalvan inkább, mint sem Indigna(tio)janak bosszuz álló fegyverének maga s Hazánk veszedelmével valo megh érzésére okot szolgáltatván ... szokás szerént az praefigalt napon és helyen ... engedelmességek(ne)k s husegek(ne)k be mutatására compareallyanak [KvLt Fasc. I. 192 gub.]. 1719: Mivel pedig Isten(ne)k ö Felsegének ném az mostani boszu álló és Latogato ostora altal az Péstis miatt mult kia ez Világban is ö Felségé sz: Neve dicsértésék erette [Gyergyóújfalu; Borb. II. — *Ti. halt meg Solyom Istvánné].

bosszú-beszéd kb. felháborító szó(beszéd); vorbá supărătoare; empörende Worte/Rede. 1582: Catalin Boldis Palne vallia, soha en Rab fabiannę zayabol semmy bozzw bezedet Zekel Mihalne elle(n) hog zollot volna Nem hallottam Martha Hendrik Mihalne vallia hog semmi bozzu bezeddel Nem hallotta hogy fabiannę illette volna Zekel Mihalnet [Kv; TJK 4/1. 83]. 1594: Eo kegmek megh emlekezuen az mi Elejnknek io magok viselesereol, vegeztek ezt egienleo akarattal, hofi ha ennek vtanna, az Zaz vram keozzw valaki, maga gondolatlan ... az mas felt vagi akar mellyket tizteletlen zoul, vagi oli bozu bezeddel, ki el twrhetetlen volna, illetne, ez dolog meg bizosiosuluan ki Adot legien okot effele dologra, es az tizteletlen zo mellyktől esset minden kemelles nélkül az varos zaz Arany forintot vegien raita [Kv; Szám. V/6. 41].

bosszús 1. bosszuálló; răzbunător; rachgierig. 1798/1800: Jakab György igen roszt életű, erkölcsű bosszus ember volt, ugy, hogy ha meg haragudott valakire, kész volt el pusztítani a világról, egy szóval nem jo féle ember volt [Harasztkerék MT; Told. 30].

2. haragos, mérge; supárat, minios; zornig. 1777: Popa Iuon tudam .. hogy Szakásas verengező baszus verekedő, mivel minden igaz ok nélkül Iffiu Koromb(an) ugy meg ütött hogy a ver mingyar el Lepet az utan a mellyemre állott térdével, és a veremet az számba Dúbitskelte, tsak elég hogy meg nem Fulattam [Ludvég K; KLev.]. 1812: Boszszus és panaszos szokra fokadott a Groff Ur eö Nsga az Aszszony eö nsgára ... Mind ezekre az Groffné eö Nsga: Veleđ megsem is vénülök Bolond [Héderfája KK; IB. — *Csak így!]. Szk: ~ volt haragudott. 1597: Zaz Balint farkas vczay Capitan wallia, Thudom azt hogy bozzus wolt zabo Mihaly Kadar Janosnera immar teob eztendeienel, de en nem thudom hogy arra walo bozzúsagból fütöt volna reank es minket fel inditot volna [Kv; TJK VI/1. 33].

bosszúság 1. bosszankodás, mérgelődés, mérge; supárare; Árgernis. 1581: Megh ertettek eo kegmek varossul az vasarwamot az kit vóttek Thorda(n) Az varas nepe(n) kin eo kegmek eleg nehez kedvek vagion ket attiofiat kwlgie(n) Altal az Thor-dayakhoz es erről transigallianak hogy effele kichin bozzusagbol az io zomzedsag ne haboroggyek meg [Kv; TanJk V/3. 244b]. 1582: Igiarto Georg ot vere chapdosa konthiat le vona hayat huza Rengeo Annanak, az vtan monda Rengeo Anna Igiarto Georgnek Te Georg tudom miert myweled ezt, az Regy bozzusagert myweled, de eg' Tromfom vagion es le wteom eleótted [Kv; TjK 4/1. 53]. 1583: Az meli leani Ilona fogua uolt az Toromban mondotta ezeket . . . De en ezeket mind azert vallo ki hogj Kendi Ianos az Zoknianak valo poztot megh nem ada, czak bozzusagomban [Kv; i.h. 157a]. 1589/XVII. sz. eleje: Az Ceh Mesterek penigh iol rea vigiazzanak, hogi nemw nemw bozzusagert, se az Mesterek, se az szolga rend az meszben tekozlant ne tegienek, vagi egiéb utonnis bozzubol kart ne tegienek az Gazdanak [Kv; KvLt Céhir. II K6mCART. 19]. 1600: Ha my penzt az uagy araniath Almady Gaspar Eö neky adotht Ilyen okert nem akarya Almady Ballynth modnekeöl, az attya kezehez adny hogy nem akarya Valamy meltatla(n) Bozzosagh mya az attya teölle el Idegeniczye [Légen K; JHb XXXVIII/30]. 1635: monda Nagy Miklos Debreczeninek, bizony jo Debreczeni Uram nem jo, hogy artatlanul igy czielekedel az szegeny legennyel, kire monda Debreczeni, ra uizen a bözúsagh, bizon mazzoris megh czielekezem [Mv; MvLt 291. 40b]. 1653: Teobbi keozot irhatom kegyelmednek aszonyo(m)-nak busulasint Damokos* Vra(m) embertelensege mia, már az Cziki Vrajm keozul még cziak latogatasara sem mehet senki ely eö kegyelmenek kit le ne(m) szidogat sok szantalan bozzusagra indito szauaj uoltak es uadnak eö kegyelmenek Aszonyom ellen [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósa-hoz, Petki Istvánhoz. — *Valószínűleg azonos az 1662-ben nótázottat (főbenjáró bűnben elítélt) Damokos Jánossal; ennek felesége ugyanis Petki leány (Judith) volt, és így a levélbeli panasz alkalmasint valami atyafiúi békételenkedésre von.] 1655: kire egy hordó borát s hogy néki nem adá szolgálival arra valo buszusagbol rá mene házára [TSb 21]. 1775: a quaerulans Szemely . . . bozzusagbol egyszer kurvának mondotta ha többször ezen bestelenítő Szót tselekszi, a Városbol ki tsapattassék itlitetett [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1797: Midőn a Költze Josef es Költze Sigmond Marhait bé akarták hajtani Imre Daniel es Rápolti Josef fegyveresen tsupan tsak bozzusagbol tselekedték, azért hogy Rápolti Josefnek és Czintos Josefnek a' Málnási Erdőn a Lántzokot el vettek volt [Mk II. 8/260 hh. — *Hsz].

2. bosszantás, ingerlés; supárare, atjtare; Árgér. 1572: Vegezetre eo k. varosul az falunak feleknak* Es az Erdeonek gongya viselesere valasztottak az Zaz vrain keozzw, chirbes Balkot Es Balint deakot . . . Nem eo k.^b gialazatiara vagi Bossw-

sagara chelekettek, hane(m) az (!) Tekintettek megh hogj eo kgnek Biro vramnak azon kywlis Elegh nagy gongyai vadnak varos dolgaiban [Kv TanJk V/3. 59a. — *Felek, a város jobbágyfaluja. ^bTi. a bírónak]. 1633: Zabo Peterne bozzusagara megjen most eö oda mert az szeretőjet felti tölle, s ugia(n) cziak azert megje(n) oda hogi boszo(n)-kogie [Mv; MvLt 290. 126b]. 1635: Czizmazia Peter panazolkodat erre az Zoczy Petjre, hogy az ablakya ala megye(n) is ot buzuságára jár es enekel | ez azkorban ualo az mikor megh hattak neki, hogy bozzusagara ne enekellyen Köteles Czizmazia Peternek [Mv; i.h. 291. 41]. 1653: Tanko Máthé . . . ottan ottan hatalmasul bozzus-ságára fellyeb, fellyeb vetteti gattyát molnára nyilván valo kárára [Eszet-Mk fej.].

Szk: ~gal illet bosszant, ingerel; a supára; árgern. 1623: az Reperatussok az nemesség ellen ne insultallianak bozzusaggal eóket ne illessek [Szereda Cs; Törzs]. 1684: bozzusagdal es bécstelenséggel illette az A az Iket [Dés; Jk] * ~ot tess bosszant, ingerel. 1584: Panazolkodot Danch Leorincz hogy az sok bozzusag tetelet el Ne(m) zenwedhety, hane(m) eo ember lewe(n), el kellene miatta veszny, mert sok csufolast bozzusagot teze(n) raita [Kv; TjK 4/1. 360]. 1629: hallam hogj szidgjak vala onnet beleöl ezt az Andrast, ezis morog vala be az Ablakon, s mondga vala az Uranak hogy jeöy ki czak ugymond, sok bozzusagot tettel rajta(m) te [Mv; MvLt 290. 155b] * ~ot úz bosszantására igyekezik, ingerelni törekszik. 1584: kwide Andras chak ottan Leorincz-nehez ket penz Arra dioerth, Es hogj lata hogy bozzusagot wz Monda Danch leorinczne, Adnak vgmond Aniad seggit [Kv; TjK 4/1. 360].

3. bosszúvágy; sete de rázbunare; Rachedurst. 1568: e roz kuruat ez gykossager (!) hogy jmmar e rouid wdobe ket artatiant vezet Ha egy penzel meg Gyogithatnam, beteg agiabol sem glogithanam mert o ezt en ream valo bozzusagaban vezette el [Kv; TjK 145–6]. 1749: azok a' Legények hanyták Szélyyel a' Szénát a' kiket meg vert a' Tot, bozzuszsaggal tselekedték [Szentbenedek SzD; MvRK].

Szk: ~ viseli kb. bosszúvágy tölti el. 1599: minthogj ez Kan Palt valamy reghj bozzusaghal viselte, az en megj neuzezt Jobbagiom ellen megh leste, szabad vtiaban . . . Jobbagiomat, kj senkjnek semmit Nem vetet, adoralta es Inúadalta [Alparét/Szinye SzD; Ks].

4. bosszantó/felháborító dolog; lucrú supáratör, revoltant; ärgerliche Sache. 1571: Thowaba eo kegmek Ezis Bozzwsagnak Theccyk hogy az varossy procuratorok Idegen Ember Mellet eo kegelmek ellen p(ro)catorcodnak, kery azonis Byro vramat Neh Engedje eo K. azt chelekedny Nekyk, Mert ely Nem akaryak Zenwedny [Kv; TanJk V/3. 30a].

5. bosszú(állás); rázbunare; Rache. 1588: Myert-hogy penig sok gonoz bewnben eleóket ertnek ez. varosban Az Capitanoknakis gongioik legien., Capitansagok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketsegesnek ertendenek, be Aggyak, be mondgyak . . . hogy Az Vristennek bozzusaga, es haragja

Az Wetkes emberek miath a városra Neh zallion [Kv; TanJk I/1. 60]. 1731 k.: (Szakáts Mária) ott lakván Kováts Mária Asszonytól ötlet valami fertelmes gonosz tselekedetiért, igen rutul meg verette volt Kováts Mária Asszony és azért vallotta volna bosszúságból s kiáltotta volna Kováts Mária Asszonyra az gyermekvesztést [Born. XXXIX. 16].

bosszúságos bosszantó, ingerlő; supărător; ärgerlich. 1572: az Safar vrain mikor penzuelkw zwkeosek volnanak, Az Byro vram Izenetyre Ne tegienek alkolmatlan es Tyztesssegh kywl valo Bozwsagos valaszt, hane(m) megh Beochwlyek Byro vramat [Kv; TanJk V/3. 55]. 1573: ha ky valamnemew tyzteletlen es Bozwsagos zowal Bantana eo keget . eo kegnek Byro vramnak legen gongia Rea hogy oltalmazza eo keget az vramat varas kepeben [Kv; i.h. 71a].

bosszúságosan bosszúállóan, bosszúszomjasan; rächbunător; rachsüchtig. 1791: Ezen jóságok aránt az Exponensek eó kglmek ellen ... feleltetvén a bizonságok között, kik feleltetnek haragból vagj bosszúságosan söt fenyegetőzve . valja meg a Tanu igaz hiti szerint [Usz; Borb. II vk].

bosszúságtétel bosszantás, ingerlés; supărare, enervare, ajițare; Ärger. 1584: Panazolkodot Danch Leorincz hogy az sok Bozwsag tetelet el Ne(m) zenwedhety, hane(m) eo ember lewe(n), el kellene miatta veszny, mert sok csufolest bozwsagot teze(n) raita [Kv; TJk 4/1. 360]. 1678/1683: ha ki tanulhatóis az gonos akaro, annak eleit ne bosszúsag tetelettel, es mas üdyezsele igyekezendő eleit venni, hanem inkább jlendő s, alopotiahoz kepest valo becsületj megh adassal [Ks Kornis Gáspár kezével].

bosszúüzés bosszúszomj; dorință de răzbunare; Rachsucht. 1678/1683: Valakiknek, ezért lehet, akkor kel szolgálni, mikor modgia embernek benne, mindeneket, megh becsülj, s, az alacsonok-kalis magat szeretetoe (!), s minden boszu üzest ferre tenni, s, minel több barátokat maganak szerezni [Ks Kornis Gáspár kezével].

bot 1. biță, ciomag; Stock. 1567: andreas Kakas . cepisset clamitare armigero Hozza a Bototh bestye kurafi Bothot bothot [Kv; TJk 76]. 1570: egy kort hogy haza Mennek volt az vton Egy Bottal vgy vteotte volt agyon hogy mostis megh Lachy az helye [Kv; i.h. III/2. 9, 11]. 1585: Eleo Jeowe az Danch leorincz fia, es panazolkodek hogy igen bantanak, S monda a leany, Ne banchatok, Monda az Sala Imreh fia En nem bantom chak Az Bott ne bancha [Kv; i.h. IV/1. 496]. 1592: le wtette az J az Actrix Jobbagiat. Az botot, palchat en veom kj kezebeól [UszT]. 1596: Vegre ki Jeodie Georgj úta(n) Sofalúi Caspar, egj kis bot uala kezebe, meg tarogata vele Georgiet [i.h. 10/42]. 1600: latam hogy az bachy ember az palchate auagy

botot az tanizra zyiabol kezde ky feyteny amikorra ky feytette volna eotegetny kezdde az zegeny embert velle [Kv; TJk VI/1. 521]. 1603: ki ieowe Jstwan Deak es wgy verj a' bott nielewl [Kv; i.h. 675-6]. 1644: Czifra eszek bizony megh lattjatok hogy mind Vratoknak Azzoniotoknak ezt az botot az hatahoz mereo(m) wtni [Mv; MvLt 291. 433a]. 1687: Komsa hozzájuk mene az bottal, de nem üte Manyhoz, hanem a' palczaját el ejte, öszve öllekezenek . azon közb(en) ugy vagjak meg Komsa Markot [Huréz F; Szád.]. 1696: ezt az botot rajta törém ell [Mikháza MT; Berz. 17. Fasc. XII]. 1729: Méltosagos Lázár Mária Asszony . Kovács János nevű Jobbágy Birája, meg alván a' meg irt Ház(na)k kapuján kívül az Executiot . Méltosagos Asszonyok neve alatt egy bot(na)k háromszori fel emelése által töt repulsioval az Executiot obviálta [Dob.; Born. VII/15]. 1754: harmadszor is hozzá ütöt Cire onul Jánk Juonhoz hogy főben üsse akkor meg fogám a botat az kezibe mert talám éppen meg őli vala [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1761: kegyelmetek eczakának idején reszegen dorongokkal, botokkal, nagy lármával a' Város uttájait fel koborolván I(ste)n ellen valo káronkodásokkal az Rakos uttzal gazdáknak ablakjait, kapujakat, kertyeket bé törni, rontani és az várost eczakai tsendességében fel lármázni . attentaltattak [Torda; TJk V. 43]. 1764: vas villakkal, botokkal . mentenek eczakának idején az fogadoba [uo.; i.h. 236]. 1767: (Az embert) jól tartattuk borral s mikor az ajton ki akara menni az bottyával jól meg vágá vállba a Hegedűst [Betlensztniklós KK; BK]. 1774: jól halatam a Verekedő szemelyek botyolknak Csottogását [Nádorválya H; Ks Serbán Iuon (40) jb vall.]. 1790: Senkinek is botot, Dorongat vagy akár mi némű Fegyvert, azon Házhoz vinni Szabad nem lészen [Karácsonfi MT; Told. 76].

Szk: ~ot kap. 1755: az Esküvés után ezt monda Iszakul Blende Te átkozott miért Esküszöl hamissan, mely Szavairais Szille Szándu botot kapván vagy kéttzer meg ütötte Válkózt [Oprakercsesóra F; TKhf 31/11] * ~ot ragad. 1630: egj botot ragada Halom Gieörgy aualis ugj megh uteötte hogj azt tutta(m) hogj mindgjart ele essik [Mv; MvLt 290. 233b]. 1744: mind ketten egy szersmind batot ragadván hozzá ütének Török Sigmund úrhoz . hanem a nyeregkapájátt üték | Török vram egy korbáccsal meg ütő Flora Lupot. Flora Lup is ragada a battyát hozza üte Török Uramhoz [Gyeke K; Ks] * ~ra kap. 1761: Blidar Vaszali, Krisán Vonék osztan üstökre. és Botra kaptanak az után az uttzában, és a Kortsomán s Lupujék ugy botozták megh Blidar gligórt [Illyésfi Sz; Bfr 45/9]. 1765: botra is kapának az Görög Flai, az Mester, azzal el halgata és elis méne onnét [Marosbogát TA; Mk V/V. 97]. 1855: a falusi legénység botra, azok^a megh kardra kapvan, gonoszul el döngették egymást [ÚjIE 267. — *Ti. a verbuváló katonák] * ~ra kel. 1755: megh bizván Iankul magát, halálra ütni verni kezdde azon doronggal Lázár Jánost; ottan

botra kelvén, az Istenértis kezdém őket kérni, és a mellett tiltaniis, hogy gyilkosságot ne patrállyanak [Lyauc H; Ks 112 Vegyes ir.] * ~ra herekedik. 1828: botra kerekedvén Mattyásnak a karjára jot ütöt [Erdősztygyörgy MT; CsS] * ~tal fizet. 1694: az el mult esztendőben Luczai Janos Ur(am) beressének tőt . jamborul szolgáltom, fizeteseben még hat forintom, czondorom, Kuczam oda vagion meg nem fizetet ő kglme, it Kikellő varat mikor kertem fizetesemet, bottal fizetet, meg vert erőssen [Törzs. Moldvai Karacson majoshegyi j b a fej-hez] * ~tal üti a nyomát. 1662: botal ne ütnök az niomat [KS] * ~tal ütheti nyomát. 1843: látom a' Szomszédombba is az ablaktörő Janitsekent minden bántodás nélkül lenni, 's még csufosan izenget felesége, majorságainkba kárain is történnek, következhetik még egyéb is, 's azután bottal üthettyük nyomát [Dés; DLt 632].

Szn. 1673: Bot András csákány hegyező [Dánva Cs; CsVh 45].

2. ~ja alatt (van) hatalma/rendelkezése alatt (van); e sub autoritatea cuiva; unter jds Verfügung/Macht stehen. 1671 Azzal az jussal ne(m) elhet az incta, mellyel az teőb indubitata Ecclesiastica personák szokta(na)k élni, mint hogj külső magistratusnak bottia alatt, ez városi territoriumon az városnak ussával fructussával elődik per hoc az mely magistratusnak alatta s inspectioja alatt elődik, azon magistratusnakis forumát kel forumának agnoscálni [Kv; Tjk VIII/11. 166]. 1727 Az mely ember Biro bottya alatt vagyon es falu közü nem szolgál minden esztendőben tiz polturával tartozik az Falunak [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 37]. 1736: Esmertée ? az Tanu Enyeden lako Elitető Fer(encz) és Mihály Uramékat. Tudgyae? amikor Zilah Mező várossáb(an) laktak, nemessi p(rae)rogatívával élté avagy Taxás, Civis, Libertinus, és mindenekb(en) a megh nevezett Város Birája bottya alatt valo ember volt ? [Zilah; Wass].

3. botlítás; lovitura de bită/baston; Stocks Schlag. 1763 oly súríen bótózták, hogy egy mást érte a bot a hátán [Nagyida K; Told. 9].

4. törőbot/bunkó; pisálóg, pilug; Schlegel. 1785: Vagyon a Küküllő Vízén egy Jo Malom, melyben tanálatnak Három Lisztelő kövek, két válura intézett döröztzkő, Három külü kása törő és Olaj ütő, két bottal járo Cser törő minden szükséges szerszámaival egyetemben [Szu; Ks 73. 55].

5. boggyó; boabá; Beere. XVIII. sz. eleje: jó á Csipke bokornak á bottyát meg Szárasztani, és meg törni, s abrakba be adni á fekélyes lonak [JHb 17/10 lórtási ut.].

6. ' ? ' 1655: Ket Eore valo lantz botostol M. 1. p. 36 [Kv; RDL I. 29].

botl puttony | cseber; putinā | ciubăr; Butte | Zuber. 1570: az ew Anna hazához ... vyttek volt egy Bochkat egy zeoleo hordot (!) Bothot [Kv Tjk III/2. 144]. 1573: Takach Krestel azt valya hogl eo zinten Azkor Jwrtot ala egy Bolt (!) Zeoleowel ... az Zabo lenárt Saytoyához, tahat

Azkor feoddeodnek Lenart es Barbel Ianos [Kv; Tjk III/3 300a]. 1590: Kadar Christoph ... Kad ala ualo Bochkath keőteőth megh ... d. 48. Vgian eo keőteőth megh 9 Bototh, es ket Liuth d. 24. Harom eőregh chebert es egy zapullo Bochkath vgian eő keőteőth megh fl. — 14 [Kv; Szám. 4/XIX. 16]. 1677: vagyon ... két bot kiben Szőlőt szoktanak hordani [Dés; Borb. II mezőmadarasi ns összeírók munkája]. 1774: aszszu szőlő bornakis szettenek tavaly egy fél bottal [Backamadaras MT; LLt Vall. 216].

A kettős jel-beli bizonytalanságra nézve 1. bothordó al. a jegyzetet.

botáskodik csőszködik; a fi paznic de cimp/pindar, a jítári; das Feld schützen, hüten. 1842: A közelebbi Vasárnap mult három hete, én az Apám helyébe botáskodtam a' mezőn, őrizvén a törők buzákat [Bábony K; KLev.].

botesattogás zgomotul produs de loviturile/pocnet de bită; Geräusch der Stocksschläge. 1753: az Lántsa és bot tsattagást hallottam, vervén egj máshoz [Erdőalja KK; Ks 38. X. 11].

bothordó puttonyos, (szüreti) cseberhordó; cel care cară struguri cu putină; Traubenträger. 1580: Zeődeonek bot hordonak es niomonak senky Zolet ne aggio(n) [Kv; TanJk V/3. 230b]. 1587 A Kayanto wty Zeoleoheoz walo keolchyegeh Ezen Zeoleot hogy meg zedettem Fogattam egy Nyomott attam d. 12. Fogattam egy Botth hordoth d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 5]. 1589: 22 Septembris uoltanak bott hordok 8 eggiknek attam d. 12 tt. f. — d. 96 [Kv; i.h. 4/XI. 38]. 1595: Az zuretre ualo keoltseg .. Hogi mesze kellett az zeoleot hordani fogattak ket bot hordot f. —/24 [Kv; i.h. XIII/6. 31]. 1606: Szwrth 3 8bris Szedtem megh az Szent Giörgj hegy es kayanto utbeli zőleot Szedeoim voltak anno(n), attam d. 18 Volt egj Niomom, attam annak f. — d. 12 Egj Bot hordomis volt, attam annak f. — d. 10 [Kv; i.h. 12a/I. 45]. 1614: Az Szőlöre valo költseg Az szedesre, Botthordora, Nyomora sem kellene penszt költeny [Kv; Aggm. A. 83]. 1664: Szüretre valo keoltsegh .. Egj bothordonak az ki le hordotta az szeoleot fizettünk f. — d. 12 [Kv; SzCLEv.].

Szüretkor a szedők a kézikosarakba, fakannákba szedett szőlőt puttonyokba, a tele puttonyok tartalmát pedig csebrekbe ürítették ki. A puttony-, ill. csebevívőket jelölték a címszóbeli névvel.

botlábú kb. csámpás lábú; cu picioare strimbe; krummbeinig. 1629: egj roszt bot labu fejer louat tudom, s egj hitua(n) fako szekeret [Mv; MvLt 290. 166b].

botlás 1. megbotlás; poticnire, impiedicare; Fehltritt. 1588: Erdeőteleki . neki hayta Az kopiawal, chyan Janos megh lattwan megh fwta-modek, es megh bottlek Chyan Janos, wgyan Azon bottlassaban megh eokleli Erdeőtheleki Marthon chyan Janost, es azon eoklelesben el eyte Az kopiat [Perecsen Sz; WLt].

2. hiba; greşală, culpă; Fehler. 1760: az Szebeni Contractus által nem violatott, a' mint Dálnoki Vr(am) írja, hogy erőszak tétetett; absque Stabili fundamento valakit excontentalni, és valaki(ne)k Jóságot által adni nagy botlás. a' Leányom részéről violatott a Contractus [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával].

botlik botladozik, botorkál; a se poticni/impiedica/impetici; stolpernd. 1727 az Ngod men loan nem járhatok mivel meg benult nagyon botlik [Ks 96 Bíró György lev.].

botló botladozó, botorkáló; care se poticneşte/impiedică/impeticeşte; stolpernd. XVIII. sz. eleje: az melly lovak(na)k alacsony az elejek semmire válok, botlók tartatlanok [JHb 17/10 lótarási ut.].

botocska 1. bitá mică, ciomăgel; Stöckchen. 1574: Mond a Kewer Marton, Al hatrab te Azzony orrodát Aiakastwl egy Mecchem azt egy higged, egy Botochka volt Nala Meg feniegeteis veleh [Kv; TJK III/3. 365]. 1703: senkit nem bantott ez az Csere István egy botocska volt nálla csak, nem is szitkozódott [Kv; Wass].

2. 1597 most is kewannyak ew kegmek hogi ez mostani vasarbirakis az reghieknak nyomdokat keowessek. Hogi penigh nem chiak ez varossi ember, hanem az kewleo nepis megh esmerhesse ewket az ew tisztelnak ielet az botochkat az elebi vasarbirak moggia zerint az vasaron mindenkoron kezekben hordozzak [Kv; Tanjk I/1. 295].

botóka 1. botocska; bitá mică, ciomăgel; Stöckchen. 1636: ezt az fogoly legent Nagy Zabo Istvan karon foghta vala, es ugy vonza uala, ... nyerges Istvanis utanok ballagh uala az botokauk [Mv; MvLt 291. 68a]. 1638: egjeb nem vala egj kis botokanal Uidombakinal [Mv; i.h. 159a]. 1686: az tordai vitézek elrugazkodának, engem elszakasztának az loboncok sokan vagdaltak hozzám, egy botokával hántam ellent [TT 1889. 509 SzZsN].

2. csipke- v. receverő pálcika; beřsor folosit la crořetarea dantelelor; Stäbchen zur Spitzenklöppelei. 1733: Edgj ládácskában botokák. Edgj Tollyokátskában apro orsok | Edgj Varro ladátskáb(an) recze köteshez valo botokák és vgjan holmi dibdáb portekátskák [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1761 öt darab szedett pántlika, mellynek szélín arany és ezüst botokan vert kötésestke vagyon [Koronka MT; Told. 8]. 1788: Egy tettzin sejimmel ezüstel botokán kötött fűző [Mv; Tsb 47].

? **botorál** kb. kőszál; a hoinări; herumschlendern, bummeln. 1757: Tudgyaé a Tanu Pagocsán^a lako Roska Illyésnek és Gligornak Nyilván valo Potentiáriusságokat, Marhájjakkal, Őkrőkkel Lovakkal, Tehenekkel, Juhakkal, Sertésekkel valo kárteteleket, éjjel vagy Nappal, Botorálva^b más szegény emberek(ne)k Buzájakat, Gobonájakat Kaszálo Füveket Potentiose Pascuálták volna

? [T; Ks 8. XXI. 13 vk. — ^aMezőpagocsa MT. b]gy, de vajon nem elrás botorkálva helyett?]

botorkázik botladozik, bukdácsol; a inaintă căzînd de mai multe ori, a se poticni/impetici; (herum)stolpernd. 1629: Az Azzonj siualkodek s ... ugy wte feőben az Varga fia Horuat Istuant hogy megh szedwle hogj ott botorkazik uala [Kv; TJK VII/3. 94]. 1675: Viski Paál Vramat az Tanács ház ajtaján be tasztította szemünk láttára az földön botorkazván [Kv; TJK VIII/12. 128]. 1738: Nagy Peti Zágrán Nyigult egyszer jól meg csapta pofon annyira hogy az ajto felbez botorkazott [Galac BN; Wlt]. 1749: Lóvaim igen rómlót állapóttal lévően alig bótorkáznak majt két hetig le nem szálván hátókról az Nyergő [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.]. 1794: ugy meg tsapta pofon hogy mingyárt az ajtohoz botorkázott rutul az ajtoba tsapván fejít [Dés; Dlt az 1799. évi iratok közt]. 1800: Ngöd Koka György nevü kotsissa . ugy ütötte Főben az Exponens hogy a Feje hátul bé hasadt, a vére el lepte az Exponens pedig botorkázva alig tudott Szállására bé tántorogni [Mv; Born. XXXIX. 53]. 1810/1833: olyan öreg ember vala ez a Fazakas Miklos hogy a hontsokokon csak botorkázott, mi tsak neveténk mint ifiak [Páva Hsz; HszjP „Osváth Joeff (49) Gy(alog) kat(ona)” vall.].

Szk: (a hfr) *fülbe* ~ kb. *fülbe tévedez/szállás* (a hfr). 1618: 7 die Septembris botorkázék csak obiter az fülemb, hogy az titkon forgott tractaban előforgott Báthori András dolga, hogy ha Nagy ságod meg nem adja Jenőt, megadja Báthori Andrást. De semmi bizonyost erről nem tudok, mert csak futó hírből hallottam [BTN 131].

E tájt a török és az erdélyi fejedelmek közötti diplomáciai tárgyalásokban állandó török követelésésként szerepelt a Zaránd megyei Fehér-Körös melléki erdélyi végvárnak, Borosjénnek átadása.

botos¹ 1. gyapjúharisnya; cioreci de lină; Wollstrumpf. 1800: Hamu Szin botos egy pár, a vagy salévári (l) . . Fejér Rövid botos [Sáromberke MT; TGsz 52].

Kevsebb valószínűséggel a címszóbeli szónak 'nemezszima' jel-ével [EtSz, TESz] is számolhatni.

2. nemez-lábbelitok (lábmeglegítő gyapjúcsizma; sarutok); pislari; Art Schutzschafft für Stiefel. 1736: Azonban még a fő asszonyokban is sokan nem csizmát viselének, hanem amaz ráncos veres sarut szász módon; télben szőrből botosok volt. az kit az csizmára vagy sarúra húztak, hogy az lábok meg ne fázzon [MetTr 342].

botos² 1. botforgató; ciomăgaş; Stockträger; schwenker. 1807: nemis jo Botos, hogy a' Botot ugy tudja forgatni hogj oda üssön az hová akar [M.fenes K; KLev.].

2. csordás, marhapásztor; păstor de vite, ciurdar, vácár; Viehhirt. 1673: az J eo Naga szánszándékkal merä et absoluta potentia mediante hattatta oda marhait, s kemeny fenyttek alatt veres sel, s, akasztó favál valo yeszes alt(al) parontsolvan azon marhak mellet leveo botosinak felölle hogj

az D(ominus) A(ctor) tilalmas szena füvere haytsak az barmot [Mezőzáh TA; Wass].

◇ Sz. 1520: Matheus bothos [Dés; DLt 111]. 1560: Bothos Gergely [Kv; TanJk V/1. 75]. 1564: Bothos gergel. Michael Bothos. Bothos Marthon [Kv; i.h. 22/72, Szám. 1/IX. 24]. 1570: Annos Botos Martonne [Kv; NyelvtÉrt. 59. 31]. 1574: Annos Botos gasparne [Kv; i.h.]. 1597: Bothós Mihály [Kv; TjK VI/1. 120]. 1599: Michaellem Botos [Kv; PolgK 92].

? ◇ Hn. 1572: Botos alatt (sz) [Bh; KHn 6, 1. még i.h. 11–2, 22]. 1589: botosban is foglalt ... feoldet [Szu]. 1589 h. az Botosbali feold [Szu]. 1639: botos veölgy Mocvara neuü helyben [Atyha U]. 1651 platea Botos vocata [Szu]. 1685/1768: Az botos to gátjától fogva [Szentmiklós K]. 1687: Az Botosban az Som szőlő felől (sz) [Désfalv KK]. 1717 az Botosban [Gyulatelke K]. 1718: Botos Kutnál (sz) [Szilágycseh]. 1732: Botos (sz) [Kajántó K]. 1756: A Botos ágban [Ikland MT]. 1772/1869: In loco Botos dicto [Tür AF]. 1785: A Botos Völgyben [Gyerővásárhely K; KHn 152]. 1792: A Botos allyan (sz) [Kettesd K; KHn 62]. 1793: A' Botos Völgyben (k) [Inaktelke K]. 1834: a' Botos ágyban (sz). A Felső Botos ágyban (sz) [Ikland MT]. 1840: Felső Határba az Ugy nevezet Botos Fánál (sz) [Etéd U]. a' Botos utzába egy Kortsoma ház [Szu]. 1860: Botos ágy tető [Ikland MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Hogy a szn-i és főként a hn-i származékok a címszövegi szókant adott két jel-ével v. vmely más, a szerk. számára ismeretlen jel-sel alakultak-e, az nagymértékben bizonytalan.

botos^a ? szőlőbujtóág; butas de vie; Blindrebe. 1791: A Györtelki Vintzellér éppen 1050 botost rakott a melyért is az alkalom szerint kell 20 M forint, kétszer meg kapáltatta azon palánt szőlőt azért 2 Mforintot kér [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

botosan bottal felszerelve; cu bita asupra lui; mit Stock versehen/(aus)gerüstet. 1798: Aztis hallottam hogy botosan a más részen valo Emberek, az ezen részen valo Embereket meg támolták [Nagykristó SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. 1800: Ketzán Juvont és Fiát el fogták és be kisírték az el fogok Fejszesen batasan [Zágor KK; Ks 67. 47. 27].

botosfa 1840: 7^a Botos fákot hordotak^b [Libánfva MT; Born. G. XXIVB. — ^aHét úrdolgát szolgáló jb. — ^bUgyanezt a munkát végezték ugyanakkor a tőszomszédos Hodák jb-ai]. 1869: A papi kapuhoz egy botos-fáért [Koltó Szt; EMLt].

botosinas pásztorbojtár; ciobănel; Hirtenjunge. 1797 Egy Botos Inasnak a Grof ur eo Nga parantsolattyabol Dr. 18 [Sz; IB III. CXLV. 22].

botoskodó verekedő; bătăuş; rauflustig. 1855: tudva a toborzói hetvenkedést s másfelől a Zsibói

magyarok botoskodó hajlamukat nagyon vontatva hajlott kívánságára [Újfe 267].

botoslegény csordás/(barom)pásztorlegény, bojtár; ciobănaş; Hirtenjunge. 1674: az Öreg Rakolczi^a Jdeeben egy Balas Nevü Botos Leginy vala, az melly(ne)k harmincz kőver ökre vala tsak maganak es az Fejedelem(ne)k el arultak vellé (!) hogy sok hizo Barmokat tart maga számára a Salyin [Uzdisztpéter K; Wass. — ^aI. Rákóczi György] | Mezei Andras Uram . monda . mint Jartattyatok az Uram szena füveb(en) az Barmokat, es monda azon Botos Leginy mű kételenek vag'unk vele mert munkót az Ur Haller Pal ő Nga azzal fenyegett hogy halála verett bennünk ha ide nem hajtyuk [Pulyon SzD; i.h. Apáczai János Deak (46) ns vall.] | mikor en az Öreg Rakolczi Fejedelem idejeben Botos Leginy valek ., ot Jartunk az Fejedelem Barmaival senki sem ellenzet rolla [M. fráta K; i.h.]. 1748: Az eladott 14. Ökrök iránt ugy fateal, mint á 29. és 30dik Testisek mivel akkor Molnár Ferencz Ur(am) Botos legénye volt [Torda; Borb.].

botos-vessző ? szőlő-bujtóág; butas de vie; Blindrebe. 1794: a Benedekfalvi Szöllöt a héten fedettem el Botos vesszőt is is (így!) rakattam a mult héten^a beleje 2000ret még most a héten is a mennyire tsak érkezhetnek Szám Szerént Embert adván mind a Fedesire mind pedig a rakasara remélem hogy sokat be fognak rakni [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev. — ^aDec. 4-én kelt].

botoz bottal üt/ver; a ciomăgi, a lovi/bate cu bita; prügeln. 1762: Kegyetlenül kimiletlen botozta az Utrizált Téglavetőt [Hagymásbodon MT; Told. 48]. 1763: oly sűrűen bótózták, hogy egy mást érte a bot a hátán [Nagyida K; i.h. 9]. 1764: bé rohanván az Inasok, meg fogták Murvai Jánost, s az udvaran az utza kapujig hurczalván vertek, bótózták [Torda; TjK V. 237].

botránkozás erkölcsi megütközés/felháborodás; indignare, scandalizare; Entrüstung. 1657: Galambfalvi Ferenczet, hűtölenül tüle elfutott feleségétül, Kalmendi Annatul, abszolvalta, az sz Ecclesia ... Mert annyi ideig ket fele leven, feleségnek kül elven az Egyhazi rend között az külső rendnek botránkozásara kezdett lenni [SzJk 84]. 1672: az Inctais ... sok keresztyén emberek(ne)k es Ecclesiank(na)k botránkozására Urának ágiát megh ferteztette az megh irt leghennel ... paraznalkodot [Kv; TjK VIII/11. 198]. 1685: Ugy latom nemely Becsületes Emberek, a' nagy kenszergető szukséget látván, es a' botránkozás meg előzeset akarva(n), az ő idejében, nem lesznek idegenek, az kívánt dolognak meg engedetől [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz].

botránkoztat megütközést/felháborodást kelt/o-kozt; a indigna/scandaliza; Anstoß geben/erregen. 1791 Az Házossági kötelbe nem levő Személyek egysszeri botránkoztatásokért ... ha ... egybe

job ha Szalmával s bőv abrakkal tartod [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1717: a militia pedig az fűből szénát Csinált némelikor elis adta, olj bőv mértékbe exigálta [Cszs, Gysz, Ksz; INyR]. 1732: A ház előtt vagyon, bőv forrasát kütt [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1734: En egyebet nem tudok hanem azt láttam hogy vigan bő kölcséggel éltek [Szentpál K; TKI] | mivel Ispánia voltam és parantsolt, hogy külgyök de igen bő mértékben nem küldett(em) hanem hol hat marjast hol hetet néha többeczkétis, a mikor parantsolt [Kővárhosszúfalú Szt; TKI]. 1736: Az kézfogás elmúlván, az násznagy eléállott és az örömatyát és örömanytát egész házást és vendégit válogatott szép bőv szóval köszöntötte és feláldotta | emlékezem rá, gyermekkoromban . nyolcz forinton jár vala egy köből buza, mégis oly bőv vala az kenyér, hogy bővebbet nem kívánhattál volna [MetTr 381—2, 414—5]. 1756: Vagyon a Kut Földbe bé ástott, köből ki rakott . melynek discsíretes bő jo itu vize vagyon [Branyicska H; JHb LXX/2. 25]. 1760: Vagyon két köví felyül tsapó Malom, mely tsak bőv essős időn forog [Báld K; BLt]. 1764: bőv viz idején e' miá a' gát miá a' Maros meg-dugult s hót vizet vetett a Maroson lévő Körtvelyfáji Malmok alá [Vajdasztiván MT; JHb IX/46]. 1766: A Vize ezen kutnak igen bőv és jo is [Hosszútelke AF; Kath.]. 1768: minden némü földben hintet magvának, bőv termésit, és gyümölszözséit remélheti a' szegény magvető Gazda [Szamosfva K; Ks 74. 56]. 1769: az hová kénék hajtani a' Csordánkat az hol volna bővebb élése, az is mind az Possessor Uraké nem az Falué [Nyárádtó MT; SLt XLVIII. 3]. 1772: ezen két alsó Kerekék . . csekély Viz idejin igen lassan; bőv Viz idejin tellyességgel nem forgottak [Ádamos KK; JHb XX/27. 15]. 1775/1781 akkor igen tehetősök voltak a paraszt emberek, sokat szántottanak, vetettek, bővebb lévén a föld mint most [Porkura H; JHb LXXI/3. 434]. 1790: igen nagy és bőv termessel nem ditsekedunk [Sztréazkercsóra F; TL Wersényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. 1792: az Jsten az idén bőv áldását mutatta minden(en) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1797: Ezen Láb igen jó, és bőv gabona termő föld [Ajton K; CU IX/2. 28a]. 1805: Toháton A Török buzájokat megint a leg bővebb termésibe vallják lenni | Örken A Törökbuzájak elegendő bőv termést hozott [Torda; TLt Köz. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. 1816: olyanféle krumpli még az uraságonál is nintszen bőv mértékben, lévén az Czukker nevezetű krumpli [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1835: bé hozta a Kolompér bőv termesztését [Zsibó Sz; WLt Petrus Székér jb vall.].

3. bőv termésű, bőven termő; rodnic; fruchtreich, fruchtbar. 1593: Attúnk nekye kesk penzt f. 35 az olchyo es Beo Jdeoben az három Bor sem teot volna teobet [Kv; Szám. XVII/5. 25]. 1720: ezen a földön nem igen bőv a kender [Alvinc AF; Ks 95]. 1727 az Falunak lévén közönséges bőv Széna füvei, mikor abban osztanak, nemelylek a' Szegényebbek között, kettő három áll egy rudra

[Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. 1742: bőv mak idejen meg hizhatik 800. Sertes [Fileháza MT; Ks 4. VII. 1]. 1788: olyan jo indulasa vagyon a Tavasznak, hogy minden képpen bőv esztendőre reménlhetünk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. bővizű; bogat in apă; wasserreich. 1616 Egy hal tartoczka is vagion az haz alatt, kinek vize egy beo forrasbul jeő ki, csak mellőle [Náznánfva MT; Berz. 13. II/2].

5. nagy; mare; groß. 1742 mely bőv Erdeje légjen Buzának <most> megis egy szál tilalmas fája ninczen, mely m<iatt> tellyességgel a régi tilalmas erdők el pusztultak [Buza SzD; LLt Fasc. 222. B]. 1752: a Télen ugjan olj bőv mértékben nem gjakorolhatta azon régi szokot mesterseget [Bikáca Sz; BfR]. 1771 az idenis vágtnak, de koránt sem olyan bőv mértékben [Roskány H; JHb 93. XIX. 6]. 1844: a Járasi Dullok által . bővebb Segedelmet gyűjtessen [Uzsl XI. 85/1. 6].

6. részletes; amănuntit; ausführlich, eingehend. 1721: Irja Ratiojab(an) . . hogj valamely 8 ökrök adattatvan el, azok helybe(en) Praefectus ur(am) vett masokat . bővebb dilucidatiot tenni ez irant szükséges [Dés; Ks 26. XIV. 1]. 1767: meltoztassék differaltatni azon Causának assumptioját mig én Csekely Szemeljem(en) alazatoson udvarolhatok ngodnak, és bővéb declaratiot tehetek [Kv; JHbK XLVII]. 1802: Certificáltatván a dolognak bővöb fel adása mellett mellyis légyen az Urnak hírével és tudtára et protestatur [Kük. Kp II. 60a hiv.]. 1807 az előbbi Calculusnak bővebb, és szemesebb megvizsgálása után ugy talállok, hogy 922 M. forintok és 24 D(é)nárook Ezequalitan maradtak volna [Mezőbánd MT; TSb 47]. 1846 meg ezen fel adot panasz mind két részről bővebb fel vilagosdas által elgazitodik a' vadlott legény mint bizonytalan szállásolo nehogy odébb álhasson, továbbí rendelésig a város fogházába detensealtassék [Kv; AsztCLev. Perc. 51].

Ha. 1638: bú irásunkban | búveb [KJ].

7. tág, tágas; spațios; geräumig. 1652: vagyon egy kü Sator bolt hajtasos bú kéményő konyha, az kémény allyába vas rud által [Görgény MT; Törzs]. 1770: nemes Hazánkban az hunnan vagyon eredetem nemes Udvarhely Székben, és nemes Fejér vár(me)gyében az hol bővöbblakásom vagyon, igaz nemességem kétségben nem jött [SLt XLIII. 16 Marothi István kezével].

8. számos; numeros; zahlreich. 1723: az hallo-mással valo Tanu Sokkal bővöb, mint a láto [Hodák MT; VGy].

9. kb. (feleslegesen) részletező, terjengős; prolix; weitschweifig. 1573: Adamot is Nagy sok Beo Bezedekkel meg Engeztelték volt haragyarol [Kv; Tjk III/3. 198]. 1585 Enis vgian nagy beo bezedeel zolek neki [Pirtosváralja U; Uzsl]. 1593: Megh erttven Az Zaz Natio, Az magyar Nemzetnek beo bezeddel valo irasat, melyben Mutogatnak Enyedi Georgy pwspeokeot plebanos-nakis valasztany Az Nemzet* erre Maghanak esmet wdeot kewanth kit eo kgmek io zybeol megh engettetet [Kv; TanJk I/1. 213. — *Ti. a szász].

1614/1616 Tisztelendő böczületes Birak Uraim es plenipotens mandatariusok mely bö beszédrel való propositiot exhibealtanak ellenem [Kv; RDL I. 100]. 1638: Josika Farkas vram ... Beo bezedel protestala Mi Eleottvkn hogi az fen megh irt Arani sumat kez Leott volna fel veni [Kv; JHbK XII/24].

bödölő 1. bödön; putinā; Tönnchen. 1590: Egy Bödölyoben vagion Túro 24 Saytbol Chinalt 2 kychyn Beodolyoüel Turo kyben volt 20 Sayt mind el költ [Kv; Szám. 4/XVII. 14]. 1600: Eot sos Tejes Beödeölyenek (l) megh keötesetöl Haro(m) haro(m) penzeüel tezen d 15 [Kv; i.h. 9/XIII. 14]. 1738: a földön egy Bödölő 7 ejteles ... más Bödölő ... haj sirral tele [M.bikal K; Mo-hai lev.]. 1816: Ugorkas bödölő .. 25 xr [Kv; Born. IV/41]. XIX. sz. eleje: Egy ket fénekü Bödölő [Bh; Kócsi lev.]. — L. még *bödölöske* al. 2. csobolyó; poloboc; butoias; Lágel. 1778: valami Pálinkát is lopott K Sz Királyrol egy Bödölövel [Nagymeregýó K; KLev. 5].

bödölöske bödönke, bödönöske; putinā micā; Tönnchen, Fälschen. 1812: Egy Bödölő (l) ... Egy Gelata ... Egy kis uj Bödölöske (l) ... Egy Bödölöske (l) ... Egy 12 Kupából álló Bödölöske Turo [M.gyerőmonostor K; KCsl 11].

bödön bodon (abroncsos, dongákból készített faedény); putinā; Tönnchen. 1679: Tyukmony tarto bödön nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 112].

bödönke bodonka (abroncsos, dongákból készített faedényke); putinā; butoias; Fälschen. 1679: Vaj tarto Bödönke nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 61].

bödülés (marha)bögés; muget; Geblöck. 1820: két ökrei közül edgyik a több heverő Marhák között a jobb oldalán el nyulva döglöve tanálatott minden abbéli észre vételen kívül hogy vagy bödülése, vagy egyéb jelek által tapasztalni lehetett volna a meg döglött marhának rosszúl létét [Frákos U; Falujk 103 Barabás Áron pap-not. kezével].

böforrású bővizű; bogat in apā; wasserreich, ergiebig. 1732: A ház előtt vagyon, bőv forrasu kütt melynek vize főzni jo [TSb 51].

böfögés böffentgetés; rigliālā; Rülpsen, Aufstoßen. 1720: (Az orvos) ig(en) lenta Curával ügjekezi eliminálni .. azt az irtozasos böfögéseket, melljeket én teszek [Brassó; KJ. Rétyi Péter lev.].

bög 1. göb, bog, göcs; nod; Knoten. 1742: az Turoczi Uram Török paripájáról ... én mértékit vettem magasságáról hosszúságáról ... az első böge az Czernának az farkától fogva fel az Sere-nyig az második bögi az siklájától fogva fel az

harmadik böge a patko sarkától fogva fel [A. árpás F; TKl Váradí Zsigmond lev.].

2. csimbók, varkocs; coadā, pleatā; Zopf, Haarbeutel. 1811 Csungár Mihály, alias Nyilka Görög Vallásu két felöl bögebe kötött fekete haja [DLt 747 nyomt. kl].

bög 1. bödül; a mugi; blöken. 1584: (A tehén) Mikor a' chordabol haza Jeöt ez Zeles Miklosne hazara ment, es vgian mind Aytaiara kapuyara be beogeöt, seöt megh az Ablakanakis neky ment, es ot beogeöt | estthwe hogy a' chorda be Jeöt, s mind reggel Nagy sok tehén Barom futot ez Zelesne hazara Rittak es Ereossen beogtek | Az sok tehének mintha ostorral kezdenek haitany futny kezdenek vizza vgy beogtek ordítottak mint az Eordeogeok [Kv; Tjk 4/1. 248, 251. 275]. 1818: (A tehén) egy darab ideig ehen bögött volna [K; KLev.].

2. üvölt; a urla; brüllen. 1729: az meg kötötett két személy .. bögött mind a Marha [Sövényfva KK; TSb 51]. 1799: az Ötsém vagy háromszor jol meg ütegette hogy bögett belé [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

Szk: ~ belé a malom az üvöltéstől zeng a malom. 1742: ha a fizetéseket kérték a Malomba bé kapatta* s ugy el nádolta s lapátoltatta hogy bögött a Malom belé [Aggm. C. 12. — *Az udvarbíró].

3. csattog; a pocni; klatschen, schlagen. 1774: hallottam hogy ó Nga erdejében ugy Szolottanak a Fejszék ugyan Bögtének belé [Vaja MT; Told. 46/14].

bögés 1. bödülés; muget, räcnet; Blöken. 1630: hallottam eiel az Menessek beogesset hogi az farkassok mardostak [Selye MT; Ks 21. XVIII. 12]. 1729: az maga Tehene a Csordából mikor bögéssel ment az A Kapujara [Dés; Jk].

2. belebödülés; urlat, räcnet; Hineinbrüllen. 1673: Desi Istvan ... midőn Tatar Mihaly(na)k megh holt szolgáját temettették volna Deakink ... enekelve, deakinkat, kantorunkat rut illetlen poganyi modra valo bögesével megh czufolta, az Istennek igejet melyet szollotta(na)k karomlotta [Kv; Tjk VIII/11. 328].

3. üvöltés; urlat räcnet; Gebrüll. 1629: hallam az nagy beogest, melyre ismet fel kelue(n) elejeouek .. es ugy latam aztan, hogy az Decurio .. minden felé vagot az Chyakannyal [Kv; Tjk 29]. 1729: láttak a' meg kötöztettek he-vern a' földön és ugj bögtének az kin miat mint a' Marhák, és el hallot a kiáltások az egész faubá. Feleségek a' Falu utzáján sikoltottanak az Vrak-(na)k beogéseket halván, hogy ugjan a Falu egé-szen el irtozott beléje [Sövényfva KK; TSb 51].

böget bögesre késztet, bögest vált ki; a face sá mugeascā; zum Blöken bringen. 1700: Vajna Orbánt mikor bögetik s vagdalyák vala az Mikes Pál uram kapuja között, egy szolgájától kérdé Mikes Pál uram vajjon kitt bögetnék? [HSzjP]. 1763: az ökrömöt megis fogák és meg kötven

egy helyen verni kezdek hárman egy egy bottal, jól hallottam hogy bögetik, de én virattig elő nem mentem | az ökrit meg fogák s meg köték, és hárman a' míg rajta el állottak örökké verték, bögették [Udvarfalu MT; Told. 44/15].

böjös 1. bökök

böjt 1. böjtölés; postire; Fasten. 1587: fizetem ... Ezen kazasoknak es zena giwteoknak, miwel hogj mikorontann Beotik volt, keoltv eletekre kerülbe d. 72 [Kv; Szám. 3/XXVI. 27].

2. a böjt ideje/idoszakasza; post, timpul postului; Fastenzeit. 1545: En Sombory Janos az en atyamffyanak Sombory Mihalynek Somborbely es az dalbely^a rezt az ky nalam nalam^b tewle zalagon aloth keth zaz forinterth ma zent Matyas bewtyn en ew neky megh bochtattam azon keth zaz forinterth az kibem nalam zalagon volth [MNY XL, 137. — *Dal és Mzsombor K. bögy kétszer]. 1570: Ez dologh meegh Beojtben volt | Egy Nap Beojtbe megen ky az kapun [Kv; Tjk III/2. 74g. 83]. 1585: hew wdeó sem vala akkor, mert Bóthe vala, es hois leót vala Akor [Kv; Tjk IV/1. 467]. 1587: Mierrt hogj az zégenieknék rend Tartasok, mikorontan az beott bezallott, tehat Chak ketzer attanak hust egj bethen, feokeppen Vasarnap es Cheteorteoken, annak vttanna Penteken olaitt es halatt mikorontan kewanniak [Kv; Szám. 3/XXVI. 30]. 1592: ezen Jelen valo 1592be vgyimint beoytbe Jeótt en|ram az A(ctrix) jobbagia . fiastol valamire valo gondolataba, ott engemet ... feoldre vert, vagdalt, veremet ontotta [UszT]. 1594: Olahfalwatt penigh nem tudom ha Beoytbe(n) vagy farsangba(n) vagj talan Hwsűetben feleltetik megh [i.h.]. 1605: (A malmot) foglala el az el multh 1604 eztendeob(en) Beoytben az nagy hetben [i.h. 19/81]. 1630: az Kukura Thamas meg uereltj hideg eozzel eset, utanna keouetkezendeo beothen holt megh [Mezőceked TA; Wass]. 1723: Karácson bűti előt három héttel akkor mondotta az nimet vigjünk edgj csebrét [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1]. 1739: Kedvetlenül értettük, hogy az Isten haragjának engesztelésére s duplós ostorának elfordítására rendelt böjt nem kezdett volna observáltatni, sőt sok helyeken magok a tiszték és az első rendbeliek hadták volna félbe, scandalisálnának vendégeskedéssel, musikáltatásokkal, tánczokkal, melyből példát vett volna a községis, holott az ily publicum edictumnak observáltatni kellene [SzO VII, 398—9 gub.]. 1752: Az el múlt karácson Böjten vettem vólt Hujecz Paveltől Stompokban kívántató' darab Kovát négy sustákon [Vályebrád H; Ks 62/22]. 1753: az el múlt Karácson bötín ide jöttem volt [Meződomb K; Ks 8. XXII. 9]. 1776: maga mondotta Groff Kornis Anna, hogy minden böjtn Különös imádsága vólt, azért, hogy Gróff Lázáré legyen [Szentdemeter U; GyL]. 1814: meg fizettük Sz. Péter böjttyében [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. 1824: hála Isteennek a' Farsang el telék, a'

Böjtn tám a' költségyünk kevesebb lesz [Kv; Told. 7]. 1840 itt már böjtönis egész viradtig . . . follynak az éjtzakázások, tivornyázások [Dés; DLt].

Szk: ~ ökre esküszik. 1665: Esküszöm azért enis az elő Istenre ki Attia fiu sz. lelek egy bizoni örök isten, Szűz Mariara Tizenket Apostalakra, es az sz. naforara es mind sz. napokra es böjtekre mellyek ugy adgyak lelkem üdvességet; Hogy soha ennek utanna Nemzetes Bojer Sigmond vr(am) eő klme földéről es neve alol el nem szökön bujdosom [Récse F; Szád.].

böjtelesség böjti étel; mincare de post; Fastenspeise. 1785: att(am) a szolgamnak böjtelességére Dr. 4 [Kv; Pk 7].

böjtelő-hétfő ? a húsvét előtti 7. vasárnapot (Esto mihi) követő hétfő; ziua de luni care urmează după a șaptea duminică înainte de paști; dem 7. Sonntag vor Ostern folgender Montag. 1570: Grwz Peter Byzonsaga Hozzwetelky Estwan ellen Eppel Janos es Zabo Marthon elewt Beot eleo hetfen^a [Kv; Tjk III/2. 157. *Ez évben febr. 6-a].

böjtelő-hó február hava; făurar, faur, februarie; Februar. 1600: Boeytelo hoban Wzeogeos Peter hetibe(n) | Beoyt Elseó houaban Ezkabal(ta)ttam volt egy Tekeneót | böt első honak hetedik napian [Kv; Szám. 9/XIII. 14, 16—7 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1607: az 1606 eztendeoben vgy mint Beoi Eleo haua(ua)k 16 napian [UszT 20/151]. 1625: Beoit Eleó honak 3 napian [i.h. 172a]. 1807: ezen folyo 1801-dik Esztendőben Böjtelő Hováának 14dik (így l) R Fiscus Fogadossa kére bennünket bizonyos tanuinak valamasak bévételére [K; Ált FiskLt].

böjtfő-esültörtök a hamvazószerda utáni csütörtök; joia de la începutul postului, ziua de joicare urmează după miercurea cenușii/păresimilor; auf Aschermittwoch folgender Donnerstag. 1572: hoza mw nekwnk az n. poronchyolattyat az vitezleo Bozzasi peter beoyth feo czeoteorteokeon 1572 eztendeoben [Fűzkút K; JHbK XVI/26. — Ez évben: febr. 21-e].

böjtfő-hétfő hamvazószerda előtti hétfő, Esto mihi utáni hétfő; ziua de luni înaintea de miercurea cenușii/păresimilor; Montag vor Aschermittwoch. 1570: Byro Myhal felperes Byzonsagy Thakacz Janos ellen Beotffew hetfen Eppel Janos es Zabo Marton eleot [Kv; Tjk III/2. 163. — Ez évben: febr. 4-e].

böjtfő-szerda hamvazószerda; miercurea cenușii/păresimilor; Aschermittwoch. 1570: Barbely Lazlo Byzonsagy, Zas Janosne ellen Bétthffew zerdan, Eppel Janos elewth [Kv; Tjk III/2. 162]. 1600: Beoytffw szerdan szegeottem meg Georgy kowaczal esztendeigh [Kv; Szám. 9/XII. 62].

Az ünnepnap 1570-ben febr. 8-ra, 1600-ban az ónapjár szerint febr. 6-ra, az új szerint febr. 16-ra esett.

bőjthagadás bőjtmúlás; trecerea postului; Vergehen der Fastenzeit. 1731: ott laktam mind 6 kglme mellett a Karácson bőjt hagyásától fogva a Húsvéti bőjt hagyásig [Szelistye H; Born. XXXIX. 16]. 1754: Ezen folyó 1754dik esztendőben Húsvéti Bőjt hagyáson furullýával múltni menván ... Ujbár Péter ... az fiaival edgjútt reám támadott ... véretem ki ontotta [Vályebrád H; Ks 62/22]. 1788: Azon Házba ... laktam ... az Karátsoni bőjt hagyásig [Déva; Ks 75. VIIIb. 110].

bőjti 1. bőjtídszakkbeli, bőjtídszaki; din timpul postului; Fasten-. 1662: megh elleneztettem az Zent gjorgy beojtj sokadalomkor, hogj nem engedem megh [Hszj sokadalom al.]. 1764: it vagjan (így!) az áldat bőti napak [Kóród KK; Ks CII. 18].

2. bőjtös; de post; Fasten-. 1586: Miert hogj zeredasok es pentekesek voltak Beoti eleseg is kellett nekik, veottek harom veka Borsot - /80 [Kv; Szám. 3/XXIV. 29]. 1597: Mierthogy eo felsege penteken Júta be es húst Nem eot Azon kepen Masnap zombaton sem, kellett beoti elesget zerzenem [Kv; i.h. 7/XII. 125]. 1748: itt valo Tisz(tele)tes Páter Tisztelendő Attyaságának mint hogj most Bőjt vagyon, lehet panaszsa, az Bőjti étkek iránt [Szentdemeter Ú; Ks 83 Ambrus Gergely gondv. lev.].

3. ~ *boszorkány* kb. kócos, rendetlen, ványadt fehérszemély; című de femeie; Struw(w)elliese. Sz. 1838/1845: bōtiboszorkány: valami rendkívül elgémberedett, rongyos, szomorú fudára lény lehetett, mert az ilyen istentaszította emberről mondják Erdélyben: Olyan vagy, mint a bōtiboszorkány [MNyTK 107. 14].

bőjtközép nagybőjt (a hamvazószerdától húsvétig terjedő 6 hét) dereka, pontos keltezésben: virágvasárnapot megelőző második vasárnap (D. Laetare) előtti szerda; Quadragesima media; miezi-páresimi, mijlocul postului; Mitte der 6 Wochen Fastenzeit (von Aschermittwoch bis Ostern). Genau datiert: Mittwoch vor dem zweiten Sonntag vor Palmsonntag. 1577: felseő Jaraban beőit-keozep vthan valo vossarnap [SLt S. 19]. 1588: az Jakczy boldisarne azzonyom biraia zinte beoth keozepbe Jeowe aztan az eokeore teorwent kivana [Zsákíva Sz; Wlt]. 1597: Ez el múlt Beoit keozepbe(n) me(n)tem wala Boncziday sokadalomra [Kv; Tjk VI/1. 83]. 1600: Boyt keozep vthan valo hetfeon Attam az zeginiek kerte keorwl valo Seowennek chinalasaert ... f 3 d 80 [Kv; Szám. 9/XIII. 3]. 1687: Igaz dolog edesem még bőjt középére intéztem vala bé menetelemet, hej mélyly meszse estem attol [Ap. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez].

A jelzett ünnep 1577-ben és 1588-ban márc. 13-ra, 1600-ban az ó-naptár szerint febr. 27-re, az új szerint márc. 8-ra esett.

bőjtközép-szerda virágvasárnapot megelőző második vasárnap (D. Laetare) előtti szerda: Quadragesima media; miezi-páresimi, ziua de

miercuri care precedă cea de-a doua duminică înainte de duminica florilor; Mittwoch vor dem zweiten Sonntag vor Palmsonntag. 1600: Beoyt keozep szeredan^a veottem Negjed fel kebeol buszat harmad fel fel forinton^b teszen f 8 d 75 [Kv; Szám. 9/XIII. — ^aEz évben: márc. 8-a. ^bAzaz köblét 2 1/2 ft-on].

bőjtközép-vasárnap a húsvét előtti harmadik vasárnap; a treia duminică înainte de paști; dritter Sonntag vor Ostern. 1560: Ez Leuel keolt Ebesfalwan. Beot keozep wasarnapon^a anno 1560 [Ks 101. — ^aEz évben: márc. 17-e].

bőjtmás-hó március hó; mărțișor, germănar, martie; März. 1560: hywanak Mynket Ez wytezleo ferfiyak Twdny Jlik Kemyny ferencz Kemyny Lazlo, Es Kemyny Imre Beoyt Mas honak heted Napyan gereomonosthoras^a Az Eo Jozagoknak Meg oztasara [KP. — ^aM.gyerőmonostor K]. 1567 1567. esztendőben a király nagy erejét indította a bőjtmás hava fogyta felé és személye szerént megszállá Kővárat [BSKr 25]. 1589: Ez leuel keolt Giereo Monostoro(n) Beoit Mas honak 13 Napian 1589 Eztendeoben [KP]. 1596: Ez leuel kólt Galatzon^a 26 napyan Boit mas hoban 1596 estendőben [Wlt. — ^aBN]. 1599: Jöue mj Előnkbe Zauban^a Az vitezlo Almadj Gaspar ... Beot mas houanek. 5. Napian, es Az w Jauairul Igj twn Testamentomot giermeki kozot my Előttwnk [JHbK XXI/2. ^aSzava K]. 1600: Beoyt Mas huanak Elseo napian Czeoteor(teo)kon holt egy zeghinj megh [Kv; Szám. 9/XIII. 17]. 1603: Beoyt mas hónak eoteodik napian 1603 eztendeoben [UstT 17/78]. 1672: Bőjtmás havának 18. napja [Dés; Jk]. 1677/XVIII. sz.: Bőjtmás hova [Kissolymos Ú; Márkos-lev.]. 1791 ezen foljásában lévő 1791dik Esztendőben Bőjt más havának 16dik Napján midőn volnánk ... Ádamoson^a ... [JHb XIX/31. — ^aKK]. 1866: A tavaszi rendes R. synat Gyaluban fog tartodni Bőjtmás hava 13án [Gyalu K; Rák 107].

bőjtnap bőjtőlő/bőjtös nap; zi de post; Fasttag. 1589: Az Jara vyzen Az Malom meg Chinaltasara .. Fyzettem Lazlo Mesternek Munkayaban f. 19. Veottem Beot napokon halat neky f. 1 [Kv; Szám. 4/XVII. 8]. 1747: az Molnár János fellesége bőjt napon karpa Czibret és szép kenyeret enni akorván adni Josziwnak kiis ... azt mondotta én más ételekhez szoktam [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

bőjtől bőjtöt tart; a posti; fasten. 1595: 19. July^a: Miert hogj az Olahsag bōitelt, főzettem Olaios kaposztat nekik: Radnothi Istíán penig azt keuanta hogj eleget adgyak nekik, ot ne eheztessem az Jobbagyot [Kv; Szám. XVIIa/6. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — ^aJúlius 20-a Szent Illyés napja; azon a héten a románok bőjtőlnek]. 1596: az olahok egi hetbe ne(m) chak ecczer beoitolnek [Kv; i.h. XXIX/6. 169]. 1717:

Béresnek böjtelnén, régiből ... Lencse mércze 1 [Küküllővár KK; UtI]. 1724: Az Bizonyos nehéz most büjtölni [Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1785 ekkor böjtölvén a' szolg(ám) att(am) neki szilvára Dr 2 [Kv; Pk 7. — ^aNyilván böjtös ételnek számító aszalt szilvára]. 1806 akkor böjtöljek mikor hus nem lesz [K; KLev]. 1820: a' Báro azt felelte elég két hétig nem böjtölhet hétig [Aranyosrákos TA; JHb 48]. 1822 kenyeren és vizen böjtölyen [Kv; KLev].

böjtölés böjttartás; *tinerea* postului; Fasten. 1700: Micsoda az orvossága? ... az igaz meg térés, megalázódás, könyörgés, böjtelés és sirás [UssLt IX. 77. 11 gub.]. 1729: Az ilyen hideg-lelésnek neme, böjtéléssel és Imádsággal; ne(m) chinini (l) porokkal es essentiakkal üztethetik ki [Almakerék NK; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1849: Kelemen Béni azt mondja. „, hogy Krizsán Mária panaszkodott volna mikép a' sok böjtölést meje ki nem állja, s ezért javasoltatta volna a' reformáltatást [Kv Végr. Vall. 75].

böjtölhet 1. böjtöt tarthat; a putea posti; fasten könnyen. 1793: itten a Böjtösök(ne)k számokra meg vagyon egy Hordo Tsiger azzal Takarekoson böjtölhetnek [Drág K; Jf 36 LevK 175 Tollas György lev.].

2. koplalhat; a putea flăminzi; hungern, fasten könnyen. 1721 Az Szent Pali Rectorrolis tudosicon edes Öcsem Uram kigyed ha valamit erthet; mint vagjon, s mint böjtölhet, elhiszem gjakran ebédlik tekenős békával [Királyhalm NK; Ks 96 Petki Dávid lev.]. 1732: Ngos Aszonyom ennekem vagjon kenyerem de egyebem nintsen nem böjtölhetek toveb varom Ngd parantsolatyt mivel eylek ez utan Isten kglmessegeboll az nadragomotis szinten el fuja az szél az labamrol [Noszoly SzD; Ap. 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez].

böjtös I. *mn* 1. böjtölő; care postește; fastende(r). 1756: Aszszu Gjümölcs télen és nagy böjtön böjtös dolgozoknak oljkor böjtös cseledek(ne)k is kímelve főzögetvén költ 1/3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

2. böjti, böjt idején fogyasztandó; de post; für die Fastenzeit. 1729: szalonnát, vaját, tejet, téjfelt, fuszult bort és etzetet lisztet valamennyi kellett annjit adott, kivált böjtnek idején a böjtös étel töllem tölt ki [Sövényfa KK; TSb].

II. *fn* böjtölő, böjttartó (személy); persoana care postește; Faster. 1599: Kalmandi Mihálynak az Darabant Hadnagynak attam mert beőteos uolt. Sos halat d 8. 2. Heringet d 6 Cipot kwltem d 5. Bort 2. ejtelt d 16 [Kv; Szám. 8/XIII. 34]. 1625: attam Az lengieleknek ... Retket, beőteosók leue(m) d. 4 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 32]. 1756: Dio is egész Esztendőben az már meg irt böjtösökre néha neha igen kímelve adogatván költ el ... 1 1/2 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1793: itten a' Böjtösök(ne)k számokra meg vagyon egy Hordo Tsiger azzal

takarekoson böjtölhetnek [Drág K; Jf 36 LevK 175 Tollas György lev.].

böjtpénz böjti élelemköltség; bani pentru mincare de post; Fastengeld. 1824: böjt penz déjakknak 2 Rf [Kv; Pk 5].

bökken (rá)bukkan; a da de, a afla; auf etw. stoßen. 1855: Forró hévvel ölelém meg a felém közelgő parasztot, az első magyar embert, kire itt történetesen bökkenem [ÜjfE 186].

bökkenős hirtelen mélyedős/gödrös medrű, *táj* göbbenős; albie cu adincituri abrupte; mit jäh absteigendem Flußbett. 1754: Marhaimot akarván meg itatni bökkenős lévén mindenüt hogj az viz mélj, meríteni akarván belé estem s óda is haltam volna ha az szolgám ki nem huzott volna [Nyáradkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10].

bökös bogos, göcsös; noduros; knotig. 1812: Egy vén barna pej, hátulso jobb lábával sánta, bökös lábu [DLt 298 nyomt. kl]. — Vö. MTsz.

bölcs I. *mn* inlept; weise. 1586: Ha penigh Ez temeteo emberek a' hopenzt keweselnék, Eo kmeek varosul Biro vra(m) beolch Jteletibe eresztik, mywel kellien fizeteseket Jobbitany [Kv; TanJk I/1. 35]. 1633: az szent Jsten beölczj tecziesebeől Ez vilagbol, az eő kglme hwteős Urat ki szolitotta [Kv; RDL I. 112]. 1638: Nagd beölcz itelety ertheti ... [KJ]. 1700: Nemz(etes) Kémeri Tordai István Ur(am) n. Kraszna Var Megyenek bölcs Vice Ispánnya [Zovány Sz; SzVJk 54]. 1703: (A militianak való különféle szolgálat) micsodás hátramaradásainkra, romlásunkra lött légyen, az ngtok s kegyelmetek bölcs iteletiben álljon [Csíkszereda; SzO VII, 111].

Szn. 1573: Beolcz Iános [Kv; Tjk III/3. 278]. 1574: Ersebet beolch Iánosne [Kv; i.h. 386].

II. *fn* persoană înțeleaptă; Weise. 1816: kinek kinek igazza ki szakasztatnak Caeterum a Böltsék igazittsák a mint leg jobb azakra bizam, Cselekedgjenek a szerint mint jobbnak láttják [Kövend TA; Borb. II].

bölcselkedés bölcselkedő magyarázkodás; explicatie sfătoasă; Klügelei. 1772: tessik eő klmének qua Magyarnak post factum lett böltselkedésit keservesen nézni és siratni [BfN Zentelki cs.].

bölcselkedik kb. bölcsen/hozáértéssel gondolkodik; a se gindi cu înțelepciune; weislich denken. 1558 k.: Illienkepen zolok es tanobizonsagoth tezek Mindenek eloth, tudny Jllik, kyk erthenek ehez es bolchelkettek ez dologban [Nsz; MKsz 1896. 294].

bölcsen cu înțelepciune; weise. 1616: Emlekezhetik bölcsen Kgmeket ... mikeppen Bek Janos Uram az megholt öregbik Bek Janos Jobattyank hazat ... Bek Peternek attá permittalta [Kv; KvLt Vegyes III]. 1625: kegtek beölchen meg itelhetj hogi az dolgoz meg kivannia, az Etelt

es az Italt [Kv; Szám. 16/XXX. 37]. 1673: nágod bölcsen meg ítelheti; miczoda helyeczke: az ki kétt forintot érő [Fog.; Törzs. Cserej János kezével]. 1692: az nagy hatalmú, mindenéket bölcsőn alkotó kégyelemnek Istent [DLev. 5]. 1748: reménlyük a' Mlgos igazgató Tanátsis bölcsőn által látván szükséges rendelését meg teszi [Déva; Ks 73. VII. 14]. 1789: Bölcsőn tudni méltóztatik [Msz; Told. 4]. 1795: Excelsi-tiád bölcsőn és Kegyesen által lathattya. [Dobra vid. H; Ks 23/XXII]. 1806: Méltóztatik Nd bölcsőn által látni hogy nekem hivatalomtól hosszas ideig távol lenni a publicumnak kára nélkül nem lehet [Mv; DLev. 3. XXIIA]. 1807 Bölcsőn emlékezhetik Nagyságod, hogy a hejűnkől Sokat vesznek, és foglalnak más Possessorak [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. 1815: Bölcsőn tudja nságod [Árokalja SzD; KCsl 5]. 1819: ezekből bölcsőn méltosztatik által látni [M. frata K; KLev.]. 1826 Minémű Hatalmaskodást és Praevaricatiót tett légyen a' Szentgerlitzai Közönség. Csere bértz nevezetű Erdőnknek egy részében, bölcsőn tudva lehet a' Tekintetes Királyi Biro Ur előtt [Szövérd MT; EHA].

bölcsesség 1. inlepeciune; Weisheit. 1558 k.: emlékezzel meg az Istennek csodalatos hatalmas bölcsesegről | Ez dolog chodalatos hogy az ember Nem vey ezében az Isten dolgot es bölcseséget, kyt ember Nem tud Meg böchwlny [Nsz; MKsz 1896. 281, 297]. 1570: Minden ember kwlön kwlön planetak alatt fogantattak es zwlettettek, azoknakis mind kwlomb természetik vagion. Mint hogy az regy doctorok is zolnak felölle, hogy de superioribus gerentur et reguntur Inferiora, Azon kepen reuellaltatik meg Minden embernek az ő bölcsesége az planetak által, Mely planetakat biria az Minden hato Isten, Minden ereiket eo oda declinalia, az hova akaria | Medig en vytttem, keues Munkával Nagy dolog es Nagy bölcsesség deo gracias etc [Nsz; i.h. 366–7]. 1739: Excellen-tiatoknál Ngtoáknál elégséges bölcsesség vagyon, jobb(an) fél tanálhattya Excelltok Ngtoá miképen lehessen ezen v(á)r(me)gyét könnyebíteni [H; Ks 99]. 1862: A menyei Szent hatalmasságnak az ő meg mérhetetlen bölcsességének köszönhetjük azt, hogy egymásnak vagyonról végrendeletet tehetünk [Kv; Végr.].

2. kb. mesterségbeli tudás; cunoaştere meşteşugului, pricepere; Wissen, Sachverständnis. 1558 k.: forgach ferench ő Nagysága doctor Blandrata és az töb vrak zouokert el Indítam Bölcsesegemnek titkat ky Jelentyeny, tudny Illik az Commentnek Minden Rendy zerent valo lucromot [Nsz; MKsz 1896. 294]. 1569: Mikor Jfiw Vachy Petert kamara Ispanna töttek volna, vgy zezette az articulussokat^a 5. Valami a cementnek bölcsesége, ky Jelenchem Neky [Nsz; i.h. 371–3. — ^aKöv. az art-ok fels. de ezek közül csak az ide vonhatót íktatjuk e jel. alá]. 1575: Találtam egy tytkos Jules bölcseséget^a, kit soha Nem hallottam Mastol es Nemis

lattam Mastol, hanem Isten velem leuen Magam meg kisirtem bizony Nagy gondal es felelemmel [Nsz; i.h. 365. — ^aVagy az aranyfinomítás vagy az aranycsinálás tudományának titkára von.].

bölcső 1. leagán; Wiege. 1582: mikor w szilagy Mihalt Zolgalta az eőneón maga giermekehez ugj rüga az labauál, hogj az bölcső labtul mindgiarast el teőrek [Kv; TjK 4/1. 60a]. 1584: Annos Nagy Georgne vallia hogy ezten-deős Ne(m) volt a' giermek Nag Magos Beolcheobe volt [Kv; i.h. 258]. 1591 valami o pinztis lattam hogi eleo ada, es megh valla az leani hogi az beolcheo feiebeol veotte ki az daika penze keozwl [Kv; TjK V/1. 179]. 1592: Aztis kerdek teolle^a ha Igaz volna hogi Lukach eotet rengette volna ammint bezellettek, azt monda hogi vgi volt hogi rengette mert eo az beolcheore fekwtt volt le, Lukach ott megien volt ele, es vgi Inditotta el az beolcheot [Kv; i.h. 200. — ^aEgy bizonyos „Niarine”-tól]. 1614: egy pokroczbán takarua egy beolczyeot wwnek ala az hazbol [Medgyes; Vlt 53/5267]. 1656: csinaltam egy veres bölcsőt d 65 [Kv; AsztCjK 58b]. 1679 Bölcső alá valo labas deszka széknro 1. Festet bölcső [Uzdiztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 22]. 1737 k.: Két Bölcső [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.]. 1747: az bölcsőt most csináltattya [Alam-mor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1754: (A gyermek) a Bölcsőben volt [Szásznyires SzD; Ks 30. 28]. 1806: a Rector a Susika bölcsőjibe talált fetrengve [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 159]. 1812: Egy Bölcső xr 30 [Mv; MvLev. Szörtei József hagy. 3]. 1820: a' Báró... hogy meg Születik a Kitsi Urfi engem bölcső után kérgetett a' Cantorekhoz ... én hoztamis de hogy parasztos volt, a' Báró a' Kövendi asztalost által hozatta, és aval tzi fra bölcsőt tsináltatott [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48]. 1822: De hiszem — már mind ketten közelebb vagyunk a Kaporsohoz. mint szű ette Bölcsőinkhez [Kv; IB]. 1843: Egy otska bölcső fenék nélkül [Kv; EMLt].

2. ~jében átv csirájában; in fase; im Keime. 1835: Makfalvi népes Oskolánkat N(e)m(e)s Székünk ezen saját Szülőtyét ne engedjék az Ekklesiák bölcsőjéb(en) (me)g halni el kell annak oszlaní, ha az Ekklesiák Cassáiból n(em) segítettik [A hagymásbodoni eklésia könyve].

3. ? kocsifének; fundul căruţei; Wagenboden. 1768: Kotsi bölcsőivel edgyütt 1 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb].

bölcsös kátyús; cu hîrtoape; pfützige. 1766 k. a bölcsös ut szomsz(edságában) [Szilágysehs; MNy XXXVIII, 55]. 1780: a régi fel járó bölcsös ut [i.h.].

? ◇ Hn. 1731 A Bölcsös Pallonál (sz) [A. valkó Sz; EHA]. 1737: Földecske van Völcsők felül valo Forduloban is A Bölcsös uton [Szamosúj-lak Sz; Végr.].

bölénybika zimbru; Auerstier. 1632: Belind bika ött esztendős [Fog.; Urb1^a 194].

bőlenyborjúbőr pielea vitelului de zimbru; Fell des Auerkalbs. 1692 Bilind szyi csavált bilind borju bőr 2 [Szárhegy Cs; LLt].

bőlenybőr pielea de zimbru; Auerochsenfell. 1681 háro(m) Belind bőr | Fejervarra .. háro(m) Belind bőr [Uti]. 1686 Cserzett Belin bőr nro 1// = [Fog.; Uti]. 1732: Találtunk egy nagy belind bőrt, njoicz medve bőrt [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.] | A Bothan vadnak ben Medve bőrk nrő 8. bényén bőrk nro 2 [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 33]. 1734: Sz. Benedekről Kolosvárra küldöttem hat öreg medve bőrt, Két Bilin bőrt [Gyf; Ks]. 1735 ki készítet belén bőr 2 ebből 1. Szent Benedekre^a adassék [Ks 40 Varia XXVIIIc. — *SzD]. 1739 1 ágy takaró begyén bőr idest Nro 1 [Szászkerked K; LLt Fasc. 96].

Szk: ~ *dolmány*. 1699: Egy begyén bőr dolmány gomb nélkül bőr nadraggal együtt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

bőlenyszarv corn de zimbru; Auerochsenhorn. 1648 egi Jonas neű legin egi Ejczaka egi io hoszu puskaiait hozza valo Belin Szarubol Czinált palaszkuual, el vit [Majszin Mm; BesztLt Miss. 82]. 1688: Egy Belend szarv ezüstös zöld Májcz vagy on rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. XIX. sz. eleje: Belingh Szarvból készült ezüstös Ivoszaru [BK Inv.].

Szk: ~ *puskapalack* bőlenyszarvból készült lőpor-szaru. XVIII. sz. eleje: Edgy fekete belind szarv puska palacz [Ap. 5] * ~ *puskaportartó* bőlenyszarvból készült lőpor-szaru. 1752: Egy begyén szarv puska-por tartó [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.].

bőlenyszíj bőlenybőrszíj; cureau din pielea de zimbru; Riemen aus Auerochsenleder. 1625: 1. pating beden ziubol czinált [UszT 8a]. 1692: Bilind szyi csavált bilind borju bőr 2 [Szárhegy Cs; LLt].

bőlykös kidudorodó/szélesedő, öblösödő; lărgit; breit werdend, sich ausbreitend. 1779: azon Rét a közepin széles bőlykös Léven s fetske farku két részben méretődött királyi öllel az also végin keresztül 1 (!) öll, fellyebb a közepin 32. Hoszsza 51. A második Szakaszbán a keskenyebb részinek also fele 16. közepin a felső vége felé is 16. ennek hoszsza 20. Már ezen Rétet hoszsúságára a Szent Laszlai határon ezen Rétet tserében adott 64 királyi öll hoszsúságú rétnék hoszsúságához alkalmaztatván a fetske <far>kait és közepin lévő bőlykös Szélességét a keskenyiehez alkalmaztatv(án) applicálván léssen keresztül mérve tsak 6. királyi öll [Msz; Sár.].

Alkalmazint e címszóbeli szóval azonos az a szó, amelyet ismeretlen jelentéssel és ismeretlen eredetűnek minősítve az EtSz egyetlen származékos előfordulásban 1699-ből Felvinczi Györgynek egyik tanköltményéből szótároz. Címazavunkkal valamiképpen egybetartozhatik az a *bőgyökös* szó, amelyet 1. 'kidudorodott, teljes, tömött, öblös', 2. 'csöcsös, nagy mellű' jel-sel önálló címszóként CzF-nál lelhetni meg; ezt — szó-

származtató-szófejtő szerkesztési elveihez, gyakorlatához igazodva — az EtSz a *bőgy* származékai között csak utalásszerűen idézi.

bőmből 1. emberre von. bőg; a urla; heulen. 1573: mykor fogva vyssik volt az Santat Mond volt Noh En valom Ennek kissebseget de ahlw en Syrok mas otth beonbelis [Kv; TjK III/3. 68].

2. állatra von.: bődül, bőg; a mugi/rágni; brüllen. 1779 mikor az én okreimet eszre vettek egyszer hallam hogy mas ökrök a' Réten Bőmbőlki kezdenek [Nyárádsztbenedek MT; Told. 46].

böngész (szüret után a szőlőben) tallóz, rég, tđj mezgél, mezgél; a spicui (in vie după cules); nacherten/lesen. 1838/1845: Fillenk, füllenk, kicsiny szőlőgerezd vagy annak kis ágacskája. Innen fillenkezni, fillenkérez annyit, mint böngész [E; MNyTK 107. 20 fillenk al.].

bőr 1. pielea; Haut. 1591 eozue czapanak, vgi talala Haczkoi Thamas az Biro kezét hogi csak beoren marada megh [Kv; TjK V/1. 87].

Szk: csak az csontja s az ~e marad. 1716: ugj el erőtlenedet és el nyomoradott volt, hogj csak az csontya s az bőri maradott [Nagyida K; Told. 22] * csak a csontja ~e van. 1642: ket szeoke Eokreot haitata ala Zil(agy) Th(amas) keseo eozsig mind Zantatot raitok es chak a czon-tia beore volt hogy eozszel visza haitata [Gyalu K; GyU 83]. 1711: Laczko Eöcsém .. beteges szegeny csak a csontya s az bőri [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1716: Harinai Miklos Ur(am) ugj el szaradott vala, hogj csak az csontya s az bőri volt [Nagyida K; Told. 22] * eladja a ~ét? leköti magát. 1788: Ugy volt hogy innep után mindjárt induljak Szebenbe, de meg változott, mivel G. Bethlen László, holmi Szorgos objectumok miatt bé citála, és észre vévém hogy el adtam a bőromet. Már két napot mulatok itt [Mv; IB. Toldalagi László lev.] * félti a ~ét. 1765: Károlyli Urám feltette a bőrit [Fgerend TA; KS] * a húst ~ibe itéli meg az állat húsát élve, lábán becsüli meg. 1580: Myert penigh hogy ekedig esset vgya(n) nagy fogiatkozas, A myat hogy Az hust bőrybe, es laba(n) Iteltek megh, vegeztek eo kegmek hogy Az hust mind ot kwn az vago hydon mind penigh It ben az Mezarzeke(n) megh ityllyek . az Látó mester Itillie It be(n) megh [Kv; TanJk V/3. 216b] * odavész szőrös ~östől. 1756: azon kezes lova oda veszet szőrös bőristől [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/16] * viheti a ~ét mentheti a bőreit. 1719: Már én mint vihetem a bőromet J(ste)n tudgja [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.].

Sz: egy húson két ~t vesz. 1570: hallotta hogy Zonkolios Mattiast Jntette az Mwstoha Annja hogy ky vennye felesége Rezet Markos Antaltwl. Azt felelte hogy Nem vehet egy hwzon ket Beort merth egy hordo Bort adot neky Rezebe es megh elegitette [Kv; TjK III/2. 137]. 1679: nem lehet egy huson ket bőrt venni [Ks 9. XXXIII Árva Apafi Anna kezével].

Szn. 1591: Beor Caspar [Kv; Szám. 5/IX. 31].

2. nyers, kikészítetlen v. kikészített irha; blană, piele de animal; (Lamm)fell, Sämischleder. 1568: wottwnk vala ket zaz bort, iuh bort [Kv; Tjk 189]. 1569/1571 valamı Beoreokeot adot bernald balas az varganak ki feieritteny [SzO II, 285]. 1573 az Jwhokatis Meg zamlaltak, 53 heat talaltak kinek semy beore sem volt [Kv; Tjk III/3. 217]. 1588: attam el eoreg Johoknak beoriket 43 attam f. 7 d. 16 [Kv; Szám. IV/V. 7]. 1589: Bwr arra iot kezemhez f. 6 d. 95 | Bőrök Zama. Attam el az Erzeny giartonak 10 barany bwrret [Kv; i.h. 4/XI. 10, 16]. 1590: Az harom meghholt tiilkoknak az bwrret Varga Gaspárnak attam fl. 1 d. [Kv; i.h. 4/XIX. 5]. 1592: Ez Niari bwrroket attunk el f. —/71 [Kv; i.h. XIV/5. 384]. 1594: Az Azzon' Thar hazaban Bűrrel buritot vasas lada vagion No. 1. Bűrrel buritot vasas labas vres zepet uagio(n) No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 34]. 1630: hiszem fel mieueld ugj mond az Czik Gieörgj bűrít gjanakodom hogj az en büreimetis oda uittet te hozzad az kik az en hammasombol el uezték [Mv; MvLt 290. 224a, 225b]. 1679: Bűr Külömb külömbfele bűrök .. restálnak, szűcsöknel, vargaknal nro 488 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 175]. 1687 Bőrök Extractusa [A.porumbák F; UtI]. 1689 Bőrökröl vallo Extractus [Almakerek NK; UtI]. 1690 A Thimárok(na)k adott ki késziteni Bűrek vadnak e szerint^a Döggel holt Bűrök [Fog.; UtI. *Köv. a fels.]. 1697 A gyartott vagy cserzett bűrnek vagy talpnak a jova [Dés; Jk]. 1698: marhak bűrei eladása [Dés; Jk]. 1711 Az meg döglött juhoknak az bőreit Szabo Mihály uram keziben beadtam mácczor is adtam Márton Mihálynak Számban bűröket [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26]. 1721 a bűret nem vagyok mar semmivel ados [Lezsnek H; Szer.]. 1729: Szóts mester ember vit valami bőreket az patakra mosni [F.árpás F; TKI BB. XIII/15]. 1731 a bűrnek jóvát el ne adgják [Dés; Jk]. 1733 Fejver(árm)egyében. Komány Mihályiá (!) nevű majarja Bűreket adat be Döggel meg holt Tavalyi Fejer berbés báranı bűrt 4. Tavalyi nöstin barany bűrt adot bé 10. Fékété öreg juh bűrt no 1 [Told. 55]. 1734: a vévöktöl a bűröket el vöttek | a nyers marha bűröket a vévöktöl elis vöttek [Dés; Jk]. 1740: a' készült bűröket ki fesziteni az előtt p(e)d(i)g híre sem völt [Dés; Jk]. 1757 Bűrökhöz kívántato festékre Rh f 1 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 114a]. 1763 valami Kosok(na)k valo Bőröket adtanak néki | viselte azon bűrökből készült Pakulár Bundát [Záh TA; Mk V. VII/1. 15, 18]. 1791: tudjae a Tanu hogj .. el is adtanak Baranyokat Bőröket? [Kük.; SLt évr. vk.]. 1794: az uttán mentem le bőr vásárolni a timarokhoz [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. 1806: két bűrt szárazstott az Háza hijján [KLev.]. 1808: Bőrök 4. Bárány Bőrök [Déva; Ks 99]. 1820 k.: Mihály Antal az All peres Testvére maga meg esméri, hogj azon Bört maga adta el a Testvérinek [F.szálláspatak H; JF 36 Prot. 2]. 1821: a' Bőröket es fagyutt hamarjába

el nem adhatván [Kövend TA; Borb.]. 1830: lagirozott, aranyozott ... bőrek [DLt 529 nyomt.]. 1842: ott van mais — több bőrekkel [Dés; DLt 564]. 1843: hon(n)a szerzte a' bőreket nem tudom [Bágyon TA; KLev.]. 1849: A Bűröket pedig vitte el az arendás Segesvárra [Héjjasfva NK; CsZ].

Sz: a ~ét szalmával tölti meg. 1584: Danch Leorincz ig gyalazta Viczey Andrast, The Neste Curwa, Roz eb, leonchios labu, chonka pechiw az beoreodet zalmaual teolteóm meg, es az Zarad chontiaabol sipot chinaltatok azt futatom eleot-ted [Kv; Tjk 4/I. 360].

3. (a leölt/megölt) vad írhája; blana animalui vinat; Fell. 1776: az Farkasok már kilecz (!) kopomat mind az leg jóvát meg evék bizom Istenben hogj ha magam alhatok utánnak... tsak Contentumot tétetek magam(na)k egj néhanj-(na)k az bőrivél [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.].

4. (tömlő)bőrburok; burduf; Schlauch. 1680: Tömlőkben valo ő Turokat talaltunk, melljket bűröstül merettünk fel modo sequenti^a [A.porumbák F; ÁLt Inv. 15. — *Köv. a fels.]. 1806: Turo Tavajrol jött által két bűrbe 62 Font [H; Ks 109 Vegyes ir.].

5. kb. a hintó bőr-oldalfüggönye; perdea laterală a caleștii; lederner Seitenvorhang der Kutsche. 1736: az hintónak .. az fedelfről mindenfelől bőr függött: tiszta időben fel túrték, essős időben le eresztették [MetTr 366].

6. bőrkötés; legătură de piele; Ledereinband. 1596: Elseo két fekete beorbe keoteot Nemet Biblia in folio. Egy Biblia in quarto veres beorbe Nemetewl [Kv; RDL I. 65].

7. fel/felső réteg; stratul/pojghița de la suprafața solului; Erdkruste. 1815: A' Krumpinak kapálása . Az Első kapálás ideje mihelyt jobb részének ki butt a' föld színére a levele a' levelek körül a' tserepes vagy igen száraz föld böre vékonyan le kapartatván a' távulabbrol kapával fel vágott porhanyu nedves földel a' krumpi koronaja simán el fedetik [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésre. H.n. 1815].

bőráltatvető bőriszák (bűröből készült, vállon v. az állat hátán átvethető kettős-zsák); desagă de piele; Lederquersack. 1745: egy bőr Altal vetött pénzél tanált [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

bűrboríték bűrborítás; invelis de piele; Leder bezug. 1845: Egy veres tarsaly, bőr borítékjaiva és egy patrontás szíjjával [Doboka; MK].

bűrbugyilláris bőerszény; pungă de piele; Lederbeutel. 1838: Egy kissebb 8-iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a' belső bőrré nyomott kép alá irtt nevével a' Károsítottnak, a' lapok foglalóján, egy felől kalendáriom, másfelől, fejéremük névsora, belőlről a' Teremtés és Léda a' Stóber meczei, 45 ezüst forint banknotába, 's

egyéb aproság jegyzések [Kv; RLt O. 1 nyomt. kl. Mike S. elloptott ingóságairól]. 1845: Egy bőr pugillarius [K; KLev. 10].

bőreladás bőrkereskedelem; negoț cu piei; Lederhandel. 1578: A bőr el adás felől is eo kegmének biro vramnak tanúsagot attak hogy keonyedrógyen eo kegmek az feyedelemnek [Kv; TanJk V/3. 170b].

bőrellenző cozoroc de piele; Lederschirm. 1809 A Csákora bőr ellenzőt vedtem (!) [Várfa TA; KW].

bőr-elmenés horzsolás (a bőrön); zdrelirea/juli-rea pielii; Hautabschürfung. 1722: Az mely kis bőr elmenes latczott az orczajan Nimeth Sigmondnak tudgyae az Tanu hogy ez így történt ... az nyavalja töres rea juuen felen esven ... ugy ütötte meg valamiben az orczajat s abbol esett rajta azon kis Sebecske? [Kük.; Szentk. vk] | lattam, midőn meg holt volna nehaj Nimeth Sigmond Ura(m) hogj az orczajan lattczot egj kis karczolas es bőr el menés [Hosszúaszo KK; i.h.].

bőr-előárnyékos bőrellenzős; cu cozoroc de piele; mit Lederschirm. 1833: bőr előárnyékos fekete posztó sapkája [Dés; DLt 306].

bőrszény bőr-pénzestáska; pungă de piele; Lederbeutel. 1576: Wagon egy hytwan Beor erzen, kybe wagon eothwen egy pynz [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 16]. 1615: Negy Beor Erzenj [Kv; RDL I. 97].

bőrtelen 1. bőr nélküli; fără piele; schwartenlos. 1761 Az Eles Házban tanáltatott . Bőrös Sodor 28 Bőrtelen Sodor 29 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16].

2. bőrtelen; fără invelire de piele; ohne Lederung/Lederbezug. 1683: Har(om) bőr(ös) Lada. Egy bőrtelen fejer Lada [UtI 25]. 1767: Egy bőrtelen, és bőrtelen, négy szegetin való karika forma vasakkal, régi féle nagy karos szék [Maros-sztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2].

bőrfogó-vassutu szűcsszerszám-fajta; menghină pentru fixarea pieii; Kürschnerschraubstock. 1787: Egy bőr fogo vas Sutu Dr. 3 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8].

bőrfödél bőrrnyő; coviltir de piele; Leder-schirm. 1594: Zekerhez való beor födel uagjon No 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23].

bőrgyoles gyolesfajta; un fel de pinză fină; eine Art Linnen. 1807 1 vég bőr Gyólts 14 Rf [Déva; Ks 120. III. 8]. 1802: 17 Sing bőr Gyólts 8 Rf 30 xr [uo.; i.h.]. 1811: 10. sing bőr gyolts 8 Rf 1 vég Gyolts 35 Rf [Mv; DE 3]. 1816: 20 1/2 Sing keskeny bőr gyolts 23 Rf Ót Sing batiz gyolts ... 8 Rf 30 xr [Kv; Born. IV. 41].

bőrgyűjtő bőrszedő; colector de piei; Fellsamm-ler. 1578: Towabba egez varasul keryk eo kegmemet biro vramat hogy az bőr gywtet hywassa be eo kegmek es Inchie hogy Instructioia zerent iarion el az bőr zedesbe, es effele kwlenk (!) kwlemb valo saczoltatast ne tegye(n) a' varoso(n) Mert ha ekeppe(n) Mod nelkw elő kezd Menny megh akariak eo kegmek az feyedelmet erte talaltatny [Kv; TanJk V/3. 172a]. 1585: 27 Juny Jőwe az varady fundalo az Olaz attunk 4 louat alaya ugyan varady Kuczhsynak bor gywtó zolgaya Jstua(n) 4 lora fizette(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/XXII. 10].

Szn. 1582: 19 Marty Beor gywteo fabian wízy Balas deakot wizen sos halat az feyedelemnek harom lowan Tordara fizettem d. 75 [Kv; i.h. 3/V. 38]. 1588: 7. Decembr(is) Beor gywteo Fabiant vízy Kwchis Janos Huniadig keet lowan attam f. 1 [Kv; i.h. 4/I. 6].

bőrgyűsző 1. bőrtűsző

bőrhintó kb. bőrozott hintó; calească invelită cu piele; belederte Kutsche. 1586: Sigr Janas Vramnak hozanak egy Bőr hintot [Kv; Szám. 3/XXVII. 3a]. 1590: 16 Augústy . Zekeres mihaly 4 Loual vitte (!) el egy Beor hintot Jprara (!) attam f. 4 [Kv; i.h. 4/XV. 11].

bőr-igazító vas ? színelőkés; cuțit pentru sto-luit; Streichmesser. 1679: Varga mesterséghez valo bőr igazító vas [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 71].

bőriskátulya bőrozott ládikó; lădiță acoperită cu piele; Lederschachtel. 1674: Egy Bőr Iska-tullya, melyb(en) vagon; három egybe járo sima ezüst pohárok [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály lelt.].

bőrkád cadă de piele; Lederbottich. 1681 Donátt Uramhoz agyon Bűr szákátt nro 6. Bűr Kadatt nō. 3. Bűr veder no 5 | ad(tam) ki Bőrszakát hatot 6// Bőr kádát 3// [UtI].

bőr-kalaptartó ? bőrborításos kalapdoboz; cutie de piele pentru pălării; Hutschachtel mit Leder überzogen. 1816: Szigyártó Munka Bőr kalap tarto 1 Rf 20 xr [Kv; Born. IV. 41].

bőrkapea obială de piele; lederner Fußlappen. 1736: Bérlett nadrág ritka volt, de azon is az hátulsó varrásán semmi sínór nem volt, rendsze-rént bőrkapca volt reá varva talpalló helyett [MetTr 352]. 1798: A Bivalosnak ... bőr melyre-valójára úgy bőr kapczájára 4 Rf 48 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 76].

bőrkészítés bőrkikészítés/megmunkálás; prelucrarea pielii; Lederbereitung. 1660: Moldauj Hoszu Geörgj ... czjszmazja myueuel es bőr készítéséuel szolgallia [Dob.; Ks 41. I].

bőr-kifordulás kb. bőrszétnyílás/kibomlás; rüfingerea pieii; Umbiegen der Haut. 1840: Béll Sámuel meg vizsgálván Teste Sebére nézve, a Nyelő Gégén az Ádám Almáján által hatva, de az Gége portzogóját meg nem sértve, kültemben a hasítás fel felé hatva a' bőr ki fordulást tette, mind azon által nem Halálos [Dés; DLt 848b].

bőrkozsók báránybőrbunda; cojoc de piele; Pelz aus Lammfell. 1782: Négy Bőr Ko'soknak az Árrok térszen 14 ft 45 Dr. [K; KLev.].

börköcs (külföldi) kelmefajta; un fel de stofă importată; (ausländische) Textilart. 1620: Egy Vegh Olasz posztotul f. 1/. Egy Vegh Beörkeöstül f 1/ [KvLt II/69 Vectr 5].

börláda bőrborításos (kocsi)láda; ladă (de trăsura) îmbrăcată în piele; Kutsch(en)lade. 1736: A magyar hintónak az hátulso bakjára nagy öreg, fekete bőrrel borított, ónos szegekkel cifrán megvert ládát tettenek, abban kivált ha pompás vendégségre vagy lakodalomba mentenek, úr, asszony köntöseit, szoknyáját s egyéb portékáit mind bérakták, mégis az börládán felyül sok egyetmás elférhetett [MetTr 368-9].

bőr-levelestáska irománytartó bőrtáska; taşcă/geantă de piele de ţinut acte; lederne Brieftasche. 1688: egy bőr leveles taskaban holmi levelek vadnak [Beszt. Ks S. Misc. 27].

börmellény börmellrevaló; pieptar; Lederweste. 1845: Dregusch Hilla ... viselt fehér báránybőr sapkát, gyapju bobót, szőrös bőr mellényt [DLt 739 nyomt. kl].

börmellesztő-deszka kopasztó-deszka; scindură pentru răzuit pielea; Schabebrett. 1810: Egy csonka bőr mejjesztő Deszka xr 22 [Mv; MvLev. Trencseni Mihály szgy hagy. 22].

börmellrevaló (juh)börlájbí; pieptar; eine Art Lederleibchen. 1760: Bőr mejre valo hitvan [Szentdemeter U; LLt]. 1798: A Bivalosnak ... bőr melyrevalójára ..., ugy bőr kapczájára 4 Rf 48 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 76]. 1805: Egy Arva Gyermeket tartván Ministernek, Csináltottam egy bőr merevalott .. 4 Rf. 56 1/2 x [Tresztia H; Ks 109 ua.]. 1831 Fogadtam meg Székelly Gergelyt Kertésznek fizetést ígertem az alább irtakat .. egy bőr melyre valo [Keménytelke MT; IB]. 1873: meg fogadtam T. Szen Györgyi Imre János fiát Jánost, kisebb Béresnek, vagyis Béres Inasnak ígervén neki egy bőr mejre valot, egy gyűszűt a derekára [Torockó; Bosla].

bőrnadrág pantaloni de piele; Lederhose. 1699: Egy begyen bőr dolmany gomb nélkül bőr nadraggal együtt [Szárhegy Cs; LLt].

börölés verés; bátaie; Prügel. 1854: egyike voltam a legszelidebb s szófogadóbb tanulóknak,

mégis annyi börölést álltam ki, hogy még jelenleg sem gondolhatok rá iszony nélkül [Ujfe 92].

börös 1. cu piele; schwartig. 1761 Az Eles Házban tanáltatott . Börös Sodor 28 Börötlen Sodor 29 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1793: A 61 Dézima malatzok Aprólékjainak Specificatioja Börös oldalai 102 Kopatz oldalas 20 [Hadad Sz; JF 36 LevK 15a. 3]. 1797: küldött(em) 8. pár börös Sonkát [H; Ks 108 Vegyes ir.].

Szk: ~hús böröspecsenye. 1738: Vettünk börös hust, malaczt de. 57 [HSzj bárány-cimer al.].

2. bőrborítású, bőrrel borított; acoperit cu piele; mit ledernem überzug. 1659: Seebenbül hozatuan ki Egy Börös Ladat, csináltatott eo Kglme arra egy mesterseges zart [Borberek AF; Wass 8 Perc]. 1681 A Veres Bőrös Ladaban valo edgyetmás [UtI]. 1713: Veres bőres Beecsi Ládában ... Úrvacsorájához valok | Egy kis Bécsi Ládáb(an) börös Egy darab búja vászon gyolcs [Wass, id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1736: Hinto bakjára valo börös jo Lada 1 | Avatag bőres Szeptet nagy Ladaa [Várhegy MT; CU XIII/1. 105. — *Az utolsó két szó értelmezésszerűen áll a szepet után]. 1752: a' Ládák között voltanak bőres, paraszt és közönséges jobb Ládák [Kv; TGSz 51]. 1763: a nagyobbik bőres és vasas Ládában .. Egy Zöld Selymes Lepedő fejéressel varva [Nsz; Szer. — Özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. 1768: Egy köntösös lapos börös láda [Császári SzD; Wass]. 1788: A' Lada fél viseltes börös [Mv; TSb 47]. 1789: vettem kezemhez ... 4. Nagy két singes hosszúságú uj bőres Ládákat. 2. Kisebb börös Ládákat [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. 1 Torma Éva kel.]. 1791 Egy nagy bőres Lada [Mv; MvLev.]. 1793: Egy záros bőres Lada [M. köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.]. 1805: egy Kisasszony el vit Négy Lovas Székérel egy Bőres Ládát [Szamosfva K; BLt 12].

3. bőrluzatos, bőrrel kárpitozott; tapiţat cu piele; mit Leder überzogen. 1658: Egy beörös zetzelszek [Kv; KJ]. 1736: Az Palotában találattott Töltött börös könyöklös edgyes Szék 1. Töltetlen börös szék Nro 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100]. 1755: Viseltes bőres Szék Nro 1 [Bábolna H; BK sub nr. 1020]. 1770: hat bőres edgyes Szék Egy nagy vasas börös láda Más kisebb vasas börös láda [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1772: Posztos és Börös Székek, ugy Fa Székek [Szászfenes K; BKt Mikes conscr.]. 1789: Két karju töttött börös egyes Szék 1 [Mihályfva NK; JHb XLVI/2]. 1793: Egy roszt bőres szék [Faragó K; Told. 19].

4. bőr-; de piele; Leder-, ledern. 1627: Jutott Egj Jo beoreos Altal veto f. 1 d — [Kv; RDL I. 134]. 1699: Borös tábori szék [O.csesztve AF; LLt]. 1736: A koporsót belől vagy báronnyal vagy materiával vonták bé, az kitül mint tölt ki, magát az halottat rendszerént materia köntösben nyújtóztatták ki, vagy börös kapczás nadragban vagy csak materia vagy szép gyolcs

kapczában [MetTr 401] | Le vetett régi magyar
bőrös Hinto kas nro 1 [Várhegy MT; CU XIII/1.
111–2]. 1755: Tabori bőres szakadozott székek
N 11 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1787: Egy
foltos Bőrös Nadrág . egy szegény(ne)k adatott
[Mv MvLev. Csizsár György hagy. 7]. 1812:
egy ujj bőres nyereg [Körtvélyfája MT; LLt].
1815 Egy Gömbölyű Bőrös kupfer [LLt Csáky-per
20. L. 14]. 1820: Egy bőrös tűz fuvo [Szászvesz-
szód NK; Told. 19]. 1849: Egy nagy bőres kupher
[Mv; MvLev.].

5. bőrözött; imbrácat cu piele; beledert, mit
Leder überzogen. 1673: Négy bőrözetlen szitat
f 1. Tizen négy apró bőrös szitat f. 2 [UtI]. 1675:
Vagyon egy, Bűrös koczi [Dés; Borb. II].
1682: Két czipo tartó bőrös kosár nro 2 | Egy
Bőrös Tár szekeret [UtI]. 1736: Mikor penig utnak
indultanak feleségestől, az böcsületes nemes-
ségnek állapotjához képest kis bőrös kocsija volt^a |
a közönséges fő embereknek nagy bőrös kocsi-
jok volt | A hintók mind bőrös magyar hintók
volt, híre helye sem volt az német hintónak [MetTr
363–4. — ^aTi. kinek-kinek a nemesség közül].
1758: a bőrös kótsímhoz bőrökre, rására, sze-
gekre, prémekre, vászonra Rf, 52 xr 42 [TL.
Teleki Ádám költségnaplója 173a].

bőröspesenyé zsíros, bőrös süldődisznósült;
fripturá de carne de porc cu șorici; schwartiger
Frischlingbraten. 1629: perselt bőreos peczenle
volt az kit ot süteőttek [Mv; MvLt 290. 186b].
1673: Bőres Pecsenyének valo Diszno Tizenkettő
[Fog; UtI]. 1686: itt hizlalt bőres pecseny(ene)k
valo suldo nor 3 [Ns; UtI]. 1722: á bőrös pecse-
nyéjkel mit csináljak lában hajcsáké el, vagy itt
mellyeszszük meg [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.].
1731: Az Bőrös pecsenyének fontja 4/4 [Dés;
Jk]. 1732: (A) bőrös pecsenyének öltt Sertéseket
vitesse el Ngsad [Noszoly SzD; Ap. 4 Hatházi
Krisztof Apor Péternéhez]. 1754: Tiz szalannának
valo Sertést ölettem Ött Bőres pecsenyének
valot ölettem [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].
1763: feles számu sertéseket tartott ugy annyira
hogy mind azokat kit szalannának kit bőrös petse-
nyének meg ölt [Fületelke KK; Ks 18. LXXXVIII.
5]. 1774: Tavaj hizlaltanak 6. Süldöt Bőrös
petsenyének [Mocs K; KS Conscr. 57]. 1798:
Szalannának valo köver sertes egészen Nro 2 .
Bőrös petsenyének valo No. 1 [Kövesd NK; RLt].
1825: küldjek . Bőrös Petsenyét . fontya
24 x volt [Torda; TLt Közig. ir. 155]. 1838/1845:
bőröspesenyé süldőhús szalonnástúl, oldalos,
melyen a szalonna is meghagyatik [MNYTK 107.
14].

bőrösszekér bőrözött hintófajta; un fel de calească
imbrăcată cu piele; eine Art belederte Kutsche.
1850: Egy darab Steyer bőrös szekér bővön vaszva
két ládával — 2 oldal bőr tarisnyával — 2 bőr
ület párnával — vasas töltött első és hátulso
ülettel — spritz-lederrel — srof kultsal, — szíju
kerék kötővel — sarogjával [Algyógy H; Born.
F. II].

bőrözés bőrmunka; pielărie (obiect confecționat
din piele); Belederung. 1675: Vagyon egy,
Bűrös koczi az bőrözese hitván roszt [Dés;
Borb. II]. 1677 vagyon egy bőrös Kocsy az
bőrezése hitván semmire kellő [Dés; i.h. mező-
madarasi ns összeírók lelt.].

bőrözetlen kb. bőrmunka nélküli; neacoperit
cu piele, neconfecționat din piele; unbeledert.
1673: (Vettem) Négy bőrözetlen szitat f Tizen
négy apró bőrös szitat [UtI].

börpalack bőrrel bevont palack; butelie imbră-
cată in piele; Flasche mit ledernem Überzug.
1734: Sz. Benedekről Kolosvárra küldöttem
édgy aranyos bőr palackkott [Gyf; Ks].

bör-párnaszák bőrhuzatos párna; pernă imbră-
cată cu piele; Lederpolster. 1801: Bőr párnaszák
Nro 1 [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 5].

bör-párnaszákoeska bőrhuzatos párnácska; per-
niță imbrăcată cu piele; Lederpolsterchen. 1804:
Bőr Párna Zsákotska nro 1. [Tresztia H; Ks
108].

börpating 1. bőr-ekeszij/gúzs; poting de piele;
Lederwiede. 1753: Beres eke. . Bőr pating Semnuire
kellő Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

2. ? bőr-lőcsszif/gúzs; legatüră de ginj la leucă;
Wagenleistenriemen. 1790: Egy Bérés szekér .
egy bőr patingal egy Felehertz (!) [Mezőcsán TA;
Ks 65. 44. II].

bör-pricesnyeregyszer bőnyeregfejta; un fel de
șa; eine Art Sattel (Pritsche)Zubehör. 1850:
Egy bőr prits nyeregyszer, hozzá való kantárral
[Mv; DE 2].

bör-pugilláris 1. bőrbugyiláris

bör-rabnadrág pantaloni de piele pentru robi;
lederne Häftlingshose. 1706: Egy bőr rab uadrágh
[LLt].

bőrrosta bőrlapos rosta; ciur de piele; Leder-
schwinge, Lederreiter. 1587: veottem 1 Beor Ros-
tatt d. 5 [Kv; Szám. 3/XXVI. 66]. 1632: Két
beor rosta N 2 [Komána F; UC 14/38. 129]. 1647
Vagjon két roszt bőr rosta [Marosillye H; VLt
55/5415]. 1692: Vas Rosta 1. Bőr Rosta 1a Rosta,
no 2 [Mezőbodon MT; BK] | egy lenmag-tisz-
tito bőr rosta [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].
1735: Egj hitván Bőr Rosta [Mezősztyakab TA;
JHb XI/9. 8]. 1744: Bőr rosta nro 7 . fa rosta
nro 1 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1761
Gyér szita Nro 1 Bőr rosta Nro 1 Fa Rosta 1
[Siménfva U; JHb XXIII/31. 20]. 1773: Bőr
Rosta 3 [Kozmács Cs; Ks]. 1780: Kitsin bőr rosta 8
[Bethlen SzD; BK]. 1808: Hat otká bőr Rosta
[Kv; Aggm. B. 43]. 1810: Egy bőr Rosta
xr 14 Egy gyér szita . . xr 13 Egy fátyol szita . .
xr 11 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 21].
1851: két otká bőr rosta [M.bogáta SzD; Bet. 2].

? **bőrszáka** ? bőrszák/zsák; sac/desagă de piele; Ledersack. 1681: Donatt Uramhoz agyon Bűr szákát nro 6. Bűr Kadatt nő 3. Bűr veder no 5 | ad(tam) ki ... Bőrszákát hatot 6// Bőr kádát 3// Bor vedret 5// Kád ala valo bort negyet [UtI].

bőrszedés bőrgyűjtés; colectare de piele; Fell-einsammlung. 1578: Tovabba egez varasul keryk eo kegmet biro vramat hogy az bőr gywtet hywassa be eo kegmee es Inchie hogy Instructioia zereant iaron el az bőr zedesbe [Kv; Tan]k V/3. 172a. A teljesebb idézetet l. *bőrgyűjtő* al.].

bőrszék bőrhuzatos, bőrrel kárpitozott szék; scaun îmbrăcat cu piele; Stuhl mit Lederüberzug. 1767: Egy .. fél viseltes bőr szék karos [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2].

bőrszekér bőrozott hintőfajta; caleaşcă îmbrăcată cu piele; belederte Kutschenart. 1585: 9 Juny ... Galfi vramnak hozanak egy Bőr Zekeret kerek B.vramat hogy 6 Lowo(n) felekik (!)* fel wontatna de zinten Tordaig vzték Zegeny Embereket [Kv; Szám. 3/XVIII. 7b. — *Felek, a város tőszomszédos jób-faluja. 1592: 9 die feb. Bathory Andras Beór zekerett vzyi Taipo Gaspar 8 Lofton Zilahig f 4 d 50 [Kv; i.h. XIV/5. 304]. 1594: 27. Január(y) Zabo Istuan vitte az vrunk Beor zekeret zaruasokkal eoze, 4 louan Thor-dara attam f 1 d — [Kv; i.h. IV/6. 7]. 1595: hagyta Egerwari Janos 1. Bőr szekeret ide: Es kere Biro Wramat hogy meg czjnalatassa [Kv; i.h. XVIIa/6. 136 if]. Heltai Gáspár sp kezével. 1597: 7. 10bris. Az welencye kowet wadgion ket kocival. fokta az Egik kocia Eleyben Brassay Georg Nyolcz loúat deesre. — f 4 — Az Masik Bwr szekere Eleyben fokta Maradek laszlo 8. lowat widte deesre f 4 [Kv; i.h. 7/XIV 86].

bőrszekérelj bőrhintó-alváz; şasiul caleştii îmbrăcat în piele; Lederkutsche-Unterteil. 1591 13die July Kalma(n) Lazlo vyz(en) egy Beor zeker Alyatt Tordara 3 Loal f — d 75 [Kv Szám. 1/5. 77].

bőrszepet bőrborításos/bőrös ládácska; sipet de piele; Kistchen mit Lederüberzug. 1584: Zabo Miklos, Es Szedch Peter valliak, Minket ketten kere Bakj pal hogy Mennenk Balassy Gergely-heöz, es aminemeő ezewstmarhay kj vesztenek volna az eo Beór zepetebeöl azokat teorwen-nelkwl Adna megh [Kv; T]k 4/I. 197].

bőrszinű testszín; de culoarea pielii; fleischfarbig. 1788: két Lájbel egyike Bőr színű volt [Nsz; DLt].

bőrtáska 1. taschá/geantă de piele; Ledertasche. 1625: Szy-Gyarto Mihálytol vöttem Harom Bőrr Taskát [Kv; Szám. 16/XXXIII. 9].

2. 1787: Két hámbra valo avatag bőr táska Dr 4 [Mv; MvLev. Csíszár György hagy. 4].

bőrtok toc de piele; Lederfutteral. 1595: Egerwari Ianos Wrunk ő fge fő postaia, hoza Kőuar-bol 7. szekrenyeket, bőr tokokat, pohar szeket mit [Kv; Szám. XVIIa/6. 50]. 1736: Az csatlón hátul az úr felől állott az csatlós, más felől, az asszony felől az inas, annak az nyakában volt az úr mosdó aranyas csészéje, az orczatőrülövel fésűvel együtt bőrtokban lóding-módra [MetTr 369].

bőrtopánka női bőrcipő-fajta; pantofiori de piele; Frauenlederschuh, Stiefelette. 1850 k.: bőr és brünet új topánkák [Pk 2].

bőrtön fogház; temniță, închisoare; Gefängnis. Szk: ~t szenved fogházbüntetést szenved. 1847: Kérelmes... ha állított Nemességét bé nem bizonyíthatná Négy Napi bőrtönt szenvedjen [Kv; DLt 530a gub.].

bőrtüsző széles derékszűj; chimir de piele, şerpar; Leibgurt. 1661 Egi Bőr giüszöben ezüstt dutka pinz [Ks; Kornis Gáspár lelt.]. 1827 Nikita Krikus, Nagy Sink Széki Vérdi születésű, .. visel ... nagy fejér Brassai Gubát, hoszszu inget és széles veres bőr Gyüszűtt [DLt 36 nyomt. kl]. 1830: Egy veres bőr tüszű [DLt 499 ua.]. — Vö. 1810: Het csinálatlan egy tsattu gyüszű Rf 5 xr 59 ... Három négy csattu gyüszű ... Hf 21 xr 2 Öt négy tsattu szkumpias bőr gyüszű .. Rf 26 xr 35 ... Nyoltz 3. tsottu (!) Veres gyüszű Rf 26 xr 25 Három kitsin fejér gyüszű Rf 1 xr 10 Hat 3. csattos fejér gyüszű Rf 16 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 11].

bőr-ülepárna bőr-üléspárna; pernă de scaun confecționată din piele; ledernes Sitzkissen. 1850: Egy darab Steyer bőros szekér . 2 bőr ület párnával — vasas töltött első és hatulso ülettel [Algyógy H; Born. F. II].

bőrváll (női) bőrmellény; vestă de piele; Lederweste. 1825: egy Anglus bőr váll [RLt].

bőrvánkos bőrpárna; pernă de piele; Lederkissen. 1596: egy beór wankos [Kv; RDL I. 65]. 1658: Balpataki Uramnak vettem .. egy Bőr Vankost per fl. 1/60 [Borberek AF; Wass 8 Perc. 50]. 1664: Bűr Vánkos Nro 1 [Dés; Hr 2/23]. 1740: A' Kamara hijján egy Láda, mellyben vagyon egy viseltes bőr vankos. Egy derekaj rajta lévő vereses köz vászon hajjal együtt [Ap. 5 Apor Péterné inv.].

bőrvánkosoeska bőrpárnácska; perniță de piele; Lederpolsterchen. 1675: ket rosz bőr vankosoczka [Dés; Borb. II].

bőrvánkosos bőr-(ülő)párnás; cu pernă de scaun confecționată din piele; mit ledernem Sitzkissen. 1732: Vagyon egy nagy déli aluvo bőr vankosos Szék [Ks Kornis Zsigmond lelt. 16].

börveder galeatã de piele; Ledereimer. 1621
Lattvan eõ kglme varosul az Istennek rajtunk
megh mutatot Cziapasat az Tűz miat Biro
vram eõ kglme czinaltasson hűsz Beõr vidret az
keõzeõnsegesbeõl, melliciek itt az Varos hazanal
az kapu keõzeõt alat rűdo(n) vagj szegeken legie-
nek, hogj walamikor az Zwksegh kewania, azok
miat fogiatkozas ne essek [Kv; TanJk II/1. 319].
1656: egy bõr vider [Doboka; Mk Inv. 5]. 1681
Donátt Uramhoz agyon Bűr Kadatt nõ 3.
Bűr Veder nõ 5 | ad(tam) ki Bõr kádát 3// Bor
vedret 5// kád ala valo bort negyet [UtI].

börzacsó bõrtasak; sãculet/pungã de piele;
Lederbeutel. 1732: Ezűst Csésze hordozo bõr
Zacsó ezust bogláros Csattos sziju rajta [Kv;
Ks Kornis Zsigmond lelt. 16]. 1751 tulajdon õ
ásta ki az pénzt azon helybõl egy bõr Satskoba
mondotta hogy volt [Szépkényerűsztmárton SzD;
EMLt].

börzsák sac de piele; Ledersack. 1595: 10.
Noüemb(ris) Eyfelkort, ment Postan Wagh
Istuan 2 loan Zilahig: Alexander Neúkircher ..
egy nagy bõr saak leuelekkel, megyen Nemet
Czaszarhoz f 1 d 25 | 5. July Sandor
Györgyet Boczkaj W szolgálait és õ Nga nehez
bõr sakyait, es kűczj ládaikat, vitte Hunyadi
Waradj Kuczis Janos 5 loual [Kv; Szám. XVIIa/6.
78, 107 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1637:
Kantos puskak Jelen n 15 Vagion Beor
sak pornak ualo n 4 [Ebesfva; UtI]. 1810: Egy
uti hitvány bõr'sák Rf 1 xr 11 Egy hitvány
bor nyomo 'Sák Rf 1 xr 8 [Mv; MvLev. Trincseni
Mihály hagy. 19].

börzöny ? alkõrmõs; cirmiz; Kermesbeere. 1594:
Bors uagion ferton No 1 1/2 Fa hey uagion ferton
No 3 1/2. Gheõmber uagion ferton No. 1 Neh 1.
Tergheri szeõleõ ferton No. 3. Mondola ferton
No. 3 Beõrseõn ferton No. 3 [Somlyó Sz; UC
78/7. 24]. I. meg a berzsény al.

bõség 1. belsug, abundantã; Überfluß. 1573:
Nagy Beosegel vgiã Marokai hanta ky az Sayabol
az vert kerestury peter [Kv; Tjk III/3. 53-4].
1750: majd minden Szegeletiben az nagy Űskül-
lõi Határnak olly bõséggel hevernek Tõkéek,
fák, hogy csak azokis a Falusiak tüzelésére, néhány
esztendõkig elegendõk lennének [Nagyesküllõ K;
BHn 79]. 1778: mindenek nagy bõségben vad-
nak [Dédács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.].

Szk: ~ben van dús. 1772: az Erdõhátságon
a Tavaszi Buza, és Zab vetés vagyon nevezetesen
bõségben [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám
szb kezével] * ~ében van bõségesen van. 1783:
Mészkö .. a patak mellett bõségesen va(gy)on,
fa hasonlóképpen, ugyan ott, bõségiben van
[Nagyrapolt H; JHb XXXI/28].

2. ~gel a. bõven számítva; socotit bine; reichlich
gerechnet. 1593: az legenis be jeoue az mihelibe ..
az: Azzonis utanna be mene, es vartam fertalj
oraigh beosegel, de nem geozem ki varni [Kv;

Tjk V/1. 331-2]. — b. bõségesen; abundant;
in großer Menge. 1651 a Vighasztalasnak Jsten
(1) bõséggel megh algya Ngdat es meltosagos
szerelmesit [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond
a fej-hez]. 1768: oly nagy bõséggel volt esõs
üdõkb(en) mind az udvaron, mind pinczében az
viz, hogy Sok napokat kellett nekem is a pinczében
bé fokadot nagy viznek ki merésib(en) ... el
tõltenem [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1797:
ezen falunak .. fája bõvésséggel vagyon [Szótelke
SzD; CU IX/2]. — e. bõ/dús természettel; cu recoltã
bogatã/imbelsugatã; mit reichlicher Ernte. 1787:
a füvek és a Törõkbuzák biztatnak bõvésséggel
[Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. — d. tágasan;
incãpãtor, larg; gerãumig. 1652: Ezek mellett
van egy konyha, Kéménye mégyen fel bõséggel
[Görgény MT; Tõrzs].

3. gazdagság, jólét; bunãstare, prosperitate;
Wohlstand. 1690: attol felünk hogy az Esztendõnek
szűk termése és ennek az hazanak még az derék
bekessegnek es bõsegnek idejenis propter defectum
comerciorum penztelensege, és a hadak(na)k
ennyi sok alá, s fel járása miatt vegben nem vihet-
tyük [Ebesfva; Tõrzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.].

4. bõ termés; recoltã bogatã; reiche Ernte.
1765: A szõllõ .. régen nem volt olyan állapotban,
bõvéstet reméllünk [Esztény SzD; Told. 5a].

5. szélesség; lãtime; Breite. 1579: Az Nagy
harangot vezettek eo kegmek hogy meg chinaltas-
sak ... az Mertek penig zinte è mostani formara
legie(n), mind hozza magassaga, beosege es temer-
deksege hogy semmy wetas (!)* Az harang labba
ne kellessek esny [Kv; TanJk V/3. 193a. — *Olv.
újítást]. 1628: Az Aytonak Magassaga 8 Araz
beõsege az Vagy Vilaga Eõteõdfell araz [Tõrzs.
Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1667: Szeõtcz (!) Mihály
Vram .. bizonytsa megh ..., hogy az maga
Szõlejet, sem az Mesgjenek beõsegebõl, sem az
Monostorj Istva(n) Vram Szõlejebõl nem beõvi-
tette, se nem szaporította [Kv; RDL I. 148f].

Szk: ~szarva bõségsszaru(minta). 1836: Szõj-
jön két abroszt melyeknek formájok bõség szarva
lészen, és kőzte kőzte engem ne felejtsek az Bor-
dúrje ennek lészen Basarosa [IB gr. Bethlen
Sámuelné takácsnak szõlõ ut.].

6. állás, nagyság; cotã, mãrime (a apei); Stand,
Grõße. 1772: a mostani Csekély Viznek bõvése
szerintis vagyon ezen malomra fel tojulva más
fél singni és Négy Czõlni Viz [Ádamos KK;
JHb XX/27. 15-6].

bõséges 1. bõ; bogat; reichlich. 1652: Vagyon
egy Ur Erdõis Mikor bwseges Mak termeneis
rajta, 200 disznonal teõb meg nem hizhatnek
rajta [Bács K; GyU 130]. 1654: I(stentül) keva-
nunk Nagodra beoseges aldast terjedni [Dés;
DLt 435]. 1734: az Urfiak(na)k .. mindenkor
bõvésses borak volt [Kv; TKI]. 1735: mivel
magam is sokszor voltam az urfival egjütt
lãttam hogj bõvésses etele itala volt némelly-
kor — annyit hordatott hogj miis meg hajasod-
tunk [TKI „Sam. Pataki de Kolosvár med. doctor
in oppido Dees residens” (40) vall.]. 1744: vagyon

egy kis Totska melyis Quantitassához kepest bővséges Csikot terem [Csépan BN; EHA]. 1762: Gyermek koromban .. igen bővséges Makk Termés volt [Szentlászló TA; JHb XXXIV/1]. 1791: ha Goja Indrój hibázott volna, őtet itten a füstyén keresvén bővséges elégtétel fog adatni [Topánfva TA; Ks 75. VIII. 197].

2. dús; bogat; üppig. 1756: Ezen Árnýék Színhez nem meszsze Vagyon egy Szép Czírusrfa bővséges ki terjedett ágaival, melynek alatta ... kívánatos arnyék hely observáltatik [Branyicska H; JHb LXX/2].

3. kb. áradó; crescind, umflat; schwellend. 1768: most Zajjal elegyes bővséges folyásában vagyon a Maros [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.].

4. részletes, kimerítő; amānunġit; ausführlich. 1583: Megh ertettek eo kġmek varosul Biro vramnak beoseges eleo zamlalasabol, minemeo Nagy es vtoiso zwksegh kenzergette eo kġmet tanachauhal egietembe az Zabo Georgy hazanak eoreók Arron meg vetelere [Kv; TanJk V/3. 272b]. 1596: Megh ertettek ew kġmek Varosul Byro vram eo kġme beoseges ielenteseseből az sok kewleomb kewleomb fele zewkseghnek nagy voltat [Kv; i.h. I/1. 275].

bőségesebben bővebben, részletesebben; mai amānunġit; ausführlicher, eingehender. 1596: az en dolgom feleóll teóbet es beősegesben ne(m) bizonytok volth ... Azert most i(m)mar az vj Itilet mellet, (: minth hogy az nouum(na)k continentiaia az hogy egyzer minden teorúenybelj fogyatkozások meg epitessenek:) ki fogok es beosegesben bizonytok. [UszT 11/73]. 1603: nagy Balinth nem tagadgya hogy eo foztotta megh az holt testet ... Tetzcyk azert az theorwennek hogy ... minek eleotte megh hordoztatnak hogy beosegesben megh vallya ha mith thud az chigara vonatassak [Kv; TjK VI/1. 657]. 1618: Ezekről Kegyelmes uram bővségesebben leszen informatus, en is csak mégis obiter akarom attingálni az dolgot Nagyságodnak való frásomban [BTN 105].

bőségesen 1. din belsug, cu prisos; reichlich. 1576: Egy Arany Lancz kyn wacion Bewssegessen hatwan eoŋ Arany forynth | wacion egy partha ew kybe wacion eot gyra, het Boglar Raytha A boglarbays Beossegesen weres keowek wadnak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1586: Mondam esmet myt tudna az En felesegen az ty oszwę veszesetekben; my ne(m) farsangeolt az en felesegen Rengeo Annaul mykeor meg vonzeoltad es effele kerdezkes Bosesegen leon keozotwnk [Kv; TjK IV/1. 615]. 1590: Hallotat(m) beosegesse(n) gonoz eletit de nem lattam [UszT]. 1591: Christoff Deaknak az Warmegye Ispanyanak küldette Biro W. Ayandekot ..., mert impetallya vala waros szabadsagat az Witze Ispan, es ez okaert küldete ő kme bosesegen ... 2 Szép Lúdfiat d 16. 4. Czirket d. 12 [Kv; Szám. XVIIa/6 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1601: talaltunk beosegesen affele teolgy fa forgachyott [Kv; TjK VI/1. 535–6]. 1603: a birak wilagossan

mind az bizonyzagokat Egiwt beosegesen be hozak hogj csak az marha felől volt az wegezes az haz es Erőkeg feolel semf nem wolt [UszT 17/25]. 1636: Ez Falunak eleő erdeje busegesen vagyon, mely minden embernek szabados a ki mi(n)t hordhattya [Siménfva U; JHb Inv.]. 1688: szallom van kettő kik(nek)s sot, fat, giorjtjat meg adtam bővségesen [Kv; UtI]. 1721: az toban vígekét (l)^a büsigenes vagatam s minden napon ujítatom [TKI Mihály deák Teleki Pálhoz. — *Értsd *vék* 'lék']. 1757: hatarunkon lehet jeles szőlőköt bővségesen plántálni [Polt H; BK ad nro 144]. 1758: három ujján a Bőr husostol meg repedett, és vére is bővségesen folyt [Kük.; Ks 66. 45. 17f]. 1762: furu njomát az utrizált helyen magam is bővségesen láttam [Gyke K; Ks]. 1783: Mész kö a Rápolti Erdőn a patak mellett bővségesen va(gy)on, fa hasonlóképpen ugyan ott, bővségiben van [Nagyrapolt H; JHb XXXI/28]. 1792: jo Barattyit .. ottan borral pálinkával, s egyébb eledelekkel bővségesen tractálta [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5]. 1830: minden féle marhájak bővségesen vagyon [Hodák MT; Born. XVC. 2. 81].

2. gazdagon; copios; reichlich. 1597: paranczola wrünk w felsige hogy Mindenekbwl iol es bwisegessen Gaazdalkoggek a Grofnak [Kv; Szám. 7/XIV. 23]. 1653: Ez Uy esztendőb(en) J(ste)nek ujab ujab üdvösséges áldását kívánom bővségesen terjedni Ngdrá [Kv; CartTr II, 872 „Casp. Veres Marti past, eccl. orth.” kezével]. 1734: az Urfiak asztalok penig Groffi modon bővségesen volt [Kv TKI].

3. részletesen, kimerítően; amānunġit, detaliat, cu prisosință; ausführlich. 1558: választattam vala ő feleségektől az Nagy banyay arany kamorának Meg visitalasara Mindenben, Mind kwlso es titkos dolgokból Mind Cement es Mind valasztas, es lucrumok felől, kyt en, es Mellickben Hiuen el Jaruan Mindeneket, Meg Jelentette(m) bővségesen, kyert sok embertől Nagy haragot vőttem [Nsz; MKsz 1896. 294]. 1582: Ertyk eo kġmek Byro vram Jelenteseseből az Nagy chintalansagot es fesletseget mind iffywsag kozt mind penig Neos Emberek közt. Miert penigh hogy eo kġmek varossul errol bővségesen wegeztek ez el mult eztendokbe. keryk Byro vramat hogy eo kġmek elő kereswe(n), Moderallya á szere(n)t a dolgot à mint lobban twggyak eo kġmek [Kv; TanJk V/3. 249b]. 1586: Megh ertettek Biro vram Munkalkodasat az Nagy Summanak le zallitasaban, kit beosegesen Sombory Vram megh mutogatoth [Kv; i.h. I/1. 32]. 1591: vgj foghtam megh Azt az horúat Janos neuy legent minth zegeodet zolgamot, .. Magha keóteseth megh bizonoito(m) beósegesen [UszT]. 1596: Ezeket tiztelendeó Vraim miert zamlalliam mind ele illien beosegesen meg ertheti ezenteól kegték [Kv; Szám. XXIX/6. 172]. 1617: szoual beosegesen izen-twnk ezen kapy kyhajanktol [K. Bethlen Gábor lev.]. 1619: beosegesen es vilagossan minde-neket Boyer Peter megh <bizonitot> Rend sz-e-rint [Fog.; Szám.]. 1628: Gerlay^a Lakatos Catha

vranak <parazna> sagatt, hitötlen segett beőse-
gesen megh bizon<ította> [SzJk 28. — *Gerla,
Szöv egyik külvárosi része]. 1642: mind ezekbul
az jokbul az mellicket Uelagason es bűsegesen
ide felieb megh irtam ... kirtem suki pal Vramtul
[K; SLt T. 25]. 1659: Noha tegnapi levelünkben
is bűsegesen irtunk Kegyelmeteknek Várad álla-
patjáról, mindazáltal mostan is akarók intimálni
[BOE XII, 213 fej.].

4. fölösen, áradozón; cu emfazä; überschweng-
lich. 1592: Janos Kiraly lewele, melyben beőse-
gesen zepp deak zokkal dichiri ez warost az megh
tartott Hywsegeben, hogy Erdelyben tulaido(n)
chak Coloswart talalta az fidelitasban [Kv; Diosy-
Ind. 19].

5. hosszasan; indelungat; lang anhaltend. 1618:
die 15 Augusti az kajmekamhoz elmentem, és
ott igen bűsegesen audientiam lévén propo-
náltam ez képpen az vezérnek* [BTN 109. — *Köv.
az előterjesztés].

bőségszarus bőségszaru-díszes; ornat cu cor-
nul abundentei; mit Füllhornmustern geziert.
1846: Egy Bőség Szarus tálcza [Dés; Berz. 20
sorsjátéktárgyak jegyzéke].

? bűtös ' ? ' 1633: kett kezkenöt adot Zabo Iacobne
Abruginak, egik Pellicanos aranyas, az másik
bűtös feketes [Mv; MvLt 290. 122b—123a].

A bűtös 'bojti, bojtnen viselt' hangalaki változata?

bővebbeeske gazdagabbacska; mai bogat; ein
bißchen reicher. 1768: Enyeden bővebbeeske
szüret volt [TLMiss.].

bővebbeesken bőségesebbeesken; mai bogat/abun-
dent; ein bißchen reichlicher. 1758: csak adgjon
Isten bővebbeesken* mint Karkoban* [TLMiss. —
*Ti. szőlőtermést. Boroskrakkó AF]. 1844: Fogad-
os Szász Gyuri el mene tölle kaptam bővebbeesken
pénzt [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P.
Horváth Ferenchez].

bővebben 1. bőségesebben; mai imbelşugat/a-
bundent; reichlicher. 1575: ket penzes kenyereket
Beoweben Swssenek hagi Nem Mint Eoreget
[Mv; TanJk V/3. 114a]. 1586: Biro vram tanacha-
wal egye(te)mbe az ollia(n) vramba(n) be hias-
son, kinek az Vristen beoweben Adoth kiteol amit
kerhet, vegien keolchyeon a' Regy mod zerenth [Kv;
i.h. I/1. 32]. 1588: az feo feo vram eo kgmek-
nek az Vristen beweben Adwa(n) Ayandekat.
Mas hatarrolis eleget hordathatnak* [Kv; i.h.
88. — *Ti. fát]. 1597: Ebydre Czotortokon bweben
kellat Gaazdalkodnunk mint hoy (!) az elot walo
waczoranis felledte (!) igen Morgolodanak hogy
keweset Adnank az konyhara [Kv; Szám. 7/XIV.
16]. 1651: mostan az szük időre (!) kepest gabonat
őrőlnék bővebben az Malomban [SzJk 69]. 1687:
Mivel penig az Malmot epitet Agak hun meg sza-
porodnak hun megh fogyatkoznak mivel hogy
minden részre vamtalan őrőlnék, erről igj alku-
vának hogj ... Az mellyik Agh bővebben őről

bővebben hozza a gát Agatis az lapoczka fatis
[Sóvárád MT; Sóváradi Bíró lev.]. 1742: volta-
(na)k szép fiatal fák benne*, bővebben karonak
s kertnek valok [Kincsi KK; SLt 8. K. 15. —
*Az erdőben]. 1748: bővebben főznek, s, köl-
tenek, mint az előtt [Torda; Borb.]. 1763: más
Eszteendőkből mikor bővebb a Termés a Papnak
is bővebben megyen a Quarta [Buzd AF; Ks 22/
XXIa]. 1769: abbéli eddig is következett, s ezu-
tán még bővebben is bizonyosan következő
kárát nem szenvedhetvén az Exponens Asz-
szony. Oculator Commissariusokat fog ki kérni
a Nsgod Malmának és Gáttjának oculálatására
[Kük.; JHb XX/25]. 1773: a szomszéd Falubeli-
től Nemes tehetősebb Gazdák Kaszálokat Záló-
gosítottak vala és bővebb(en) csinálhattak szén-
nát [M.léta TA; JHb II/3]. 1781 k.: az egyik
bővebben vagy szűköbben tűzne [Told. 27].
1787: Majorsagot Tojást s egyebetis bővebben
küldhetek ezen tul [Bencenc H; Ks. Bara Ferenc
lev.]. 1847: A Madárszőlő edesebb sokkal mint a
Vékonyheju és épebb is; ... kár azonban hogy
bővebben nem terem [KCsI 13].

2. részletesebben, részletezőbben, kimerítőbben;
mai amănunțit/complet; ausführlicher. 1571 hol
penig ty kegielmetek ezeket meg nem hinne lat-
tassa meg ty kegielmetek oly Jamborokkal kyk
kedvezetlen igazan tudakozzak meg es menyenek
vegere kykto ty kegielmetek nilvabban meg ertheti
es sokkal beoweben [SzO II, 330 a székely nemzet
foly. az ogy-hez]. 1573: Az alperes byzonsagi
Beweben zolrak feleole hagi eok nem hallottak
semmy kezesseget [Kv; TjK III/3. 218]. 1575:
hozak my nekewnk az Nagysagod paranchyolat-
thyat , hogy el menyewnk Frathay Janoshoz,
es az eo feleségehez Swky Borbara Azzonihoz,
es . meg kerneok eo teoleok az megh holt Gheoregh
Demeter marhayath ., mellyek az Nagy-
sagod paranchyolattyaban beoweben meg wad-
nak Irwan [Frata K; SLt S. 17] | Az espotal
Mester dolgat hattak eo kegelmek Mas gywiesre
ez okaert hogy Mostan Nemelleyeknek kewzzwlek
vtok vaglon Nem Mwlathatnak anyet hagi Beo-
weben zolhassanak es vegezhesseken rolla [Kv;
TanJk V/3. 110b]. 1581: eo kegmeke egy alkotmas
nappo(n) gywchie be Az varost, Mind koltseg
felől mind egieb az epytesre zwksegese dolgok
felol vegeznek bővebbe(n) [Kv; i.h. 235a]. 1590:
Thúdomant tezőnk késcő ne legyen minden Jgas-
sagúnkhöz beoweben zolnunk mind Jtt kegtek
eleott s mind az Appellationak helyejjünis [UszT].
1596: p(ro)catoro(m) azt ne(m) ereössiti volth
hogy az ki fogasban beővebben ne(m) bizonyt
volth [i.h. 11/73]. 1608: (Jozságában) bizonyos
szemeliek potentiose inuadaltak uolna: Az mintt
Kgltek beoweben ez mi lewelwnkbe includat-
tatott Supplicatioibul megh ertheti [BLt 9 fej-
rendelet Csíkszékhez]. 1625: ugj iteltwk mind
kett feleknek az Gat feleol beőveben valo uetel-
kedeseket es feleleteket ertue(n) uigienek
kett eskwt embert annak megj latasara [UszT
176]. 1635: ha az Nagd kglsege accedat kezek
leszünk Nagodat beoweben informalni [Kv;

KvLt Céhir. I/15]. 1669: szoval bőveben izentem Ken(e)k ez level Vívő Beresztelki Gondviselom-tul, ked agion hitelt beszedenek [Berestelke MT; Ks 101]. 1703: Isten mikházára vivén bővebben beszéllek veled [Ks Kornis István feleségéhez]. 1726: az Deesi Sokadalom iránt Biro György vram bővebben informálhattya Ngdot [Alparét SzD; Ks Dombi László lev.]. 1734: A jövő postán pedig bővöbben fogok írásom által Exc(e)l(lentia)d(na)k udvarolni [Nsz; Born. XXXIX. 51]. 1769: Director Tolnai Vr reménlem bővöbben informálhattya Ngdat iránta [Bolya NK; Ks Kerekes József lev.]. 1777: ezek bővebben meg tedzenek az ezekről ineált Contractualisból [Dés; Borb. I]. 1793: Most sietek, de ide hátrébb bőveben bátorkodom írni Ngödnak [Mv; KsMiss. I. Lengyel János lev.]. 1801: (A papot) az E(cc)l(esi)a bizonyos és annak idejében és helyén bővöben elé adando okokra nézve többé nem kívánnya meg tartani [M.köblös SzD; RLt]. 1825: a' szegény Populé szénved ő nyujt munkás kezeket, ő Conservalja, ő tartya, ötötis kel vala hát, azon temerde nagy ki terjedő Utnak tsinálása, 's hol vitele aránt bővebben meghaladni [Usz; UszLt ad Nr. 304/825]. 1831: Erre Dregán Vonutz mostis merőben azt erőssiti, hogy egész éjszaka ott hált a Guja mellett, kész bővebbenis meg bizonyítani [Dés; DLt 332. 4]. 1853: Ha bővöben emlékszik Néni, méltotasson ki írni [Kv; Kp II. 138 Újfalvi Sándor Kispál Lászlóné Mátéh Klárához].

3. jó bővecskén; cu prisosintă, cit se poate de mult; recht reichlich. 1621 ada a gjümölcz kert mellett annj darab kerttet es örökseget a menny a' gjümölcz kert(ne)k fele Uolna kiis intezenk es határozank es bővebbennis mertünk mint a gjümölcz kert(ne)k a' fele tenne mivel hogj puszta es tsak egj nehanj vad fakis vannak rajta [Asz; Borb. I].

4. ~szolgái kb. jobban/odaadóbban teljesít szolgálatot; a servi mai bine, a-si face obligațiile cu mai mare devotament; besser im Amte sein. 1778: kívánnám ő Felségét az Tek(in)t(ete)s Nemes Táblánis bővebben szolgálni mint hogj Cancellarian laktomb(an) arrais készültem [Telegdibacon Hsz; i.h. II T. Bacsoni Boda Marton kezével].

5. kb. hosszasan, behatóbban; mai pe larg; ausführlicher. 1590: Beőveben gondolkodnak Rola, myert hogj Ne(m) kychyd dolgot Illet [Kv; TanJk I/1. 135]. 1596: Az kenyer zer felet walo epewletreol eo kgek igy bezellettek hogj megh ocúlallyak hol lezen alkalmatosb helye, megh ocúlalwan eo kgmek bezelleyenek beoweobbe(n) feleolle [Kv; i.h. 274–5].

6. gyakrabban; mai frecvent; häufiger. 1756: ki járt bővebben azon Bóltban? s hát mellyik Tselédgye vólt bizottabb, és járt azon Boltba [Kv; Mk vk].

bővében bőségesen, bőven; din plin, din bel-sug; reichlich. 1598: Cornis wram w Naga it Marada waczoraraiz B: wram w kegelme iszene hogj

bweben legien es wgian Gaszdalkoggiam w Naga-nak [Kv; Szám. 7/XVIII. 31]. 1654: melj Czelekedetit az Lacziusban Baczj Janos Uram búviben^a fogja Declaratlnj [RLt O. 5 St. Szavaj de Dees nb vall. — ^aAlább még egyszer Buiben alakban]. 1697: liszt volt bőveb(en) ugy mint tizenegy vagy legalább tiz kőből [Szilágycseh; BK].

bővecskén 1. jócskán; destul de mult, multşor; gehörig, reichlich. 1738: itten az vetések igen szépek, essőis bővecskén kezdet lenni ugy az hovasokon hovacsakák, melyeknekis gyakor hohar-mati vadnak [Szamosfva K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1772: az Erdőhátságon a' Tavasz Buza, és Zab vetés vagyon nevezetesbb bővség-b(en). Mikor pedig bővetskén terem distrahálni szoktak Zalatnán, és Szászvároson [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével]. 1826: Szilva és Alma bővetskén vagyon [Szentháromság MT; Pf].

2. túl bőven; cu imbelşugare; (über)reich. 1725: igen bővöcsken elte(ne)k őkglmek Kolosvárat innen az magunkéből (!) kellett ki potolni [K; TKI].

bővelkedhetik bőviben lehet vminek, dúskál-hat vmiben; a putea avea din abundență, a se putea îmbuiba; etw. in Überfluß haben. 1643: Az Hatalmas Vr Isten pediglen czelekwdgie megh hogi az Nagod io kedvebwł valo adakozasnak hazna áldasal terjen Nagodra hog(i minde)nkor mindenekbol mind(en) io titeminniel Nagod bwveol-keodhessik [Dés; DLt 408].

bővelkedik 1. bőviben van vminek; a avea din plin/abundență; in Überfluß haben. 1584: Jloná Azzony ferenczy Istuannę vallia ... mikor az Attia meg holt ... minden hazy Ezkeozel beoueolkeodeot es fel volt colteozue [Kv; Tjk 4/I. 229]. 1704: az Arany s Ezust Banyak hon-nanis az előt szokott a Nemes Ország tárha-za bővölködni, meg fogyatkozván ..., akarunk egy Millio Réz pénzt verettetni [UszLt IX. 77. 78 gub.]. 1729: ezen kert ... igen specialis gyü-mölcs fákból, a potiori mindazonál(ta)l szilva fákból álló fákkal bővölködik [Buza SzD; JHb V/2]. 1760 k.: a' roszsz hirrel mindenütt bővöl-ködnék [TKI gr. Teleki Ádám kezével]. 1765: Tkts Cserei Mihály Ur(am) egész elete. fottaig mindennel bővölködött ..., a' mint bizonyos megh Iffiu legénségiben szerzett drága külömb külömb féle substantiák mutogatyták máigis [Bölon Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1769: az efelekkel meg az Plebejus status is igen bővölködik Harom szeken [Hsz; Kp IV. 252]. 1774: (Az erdő) aproság cserebokrokval bővelkedik most [Gerendkeresztúr TA; EHA]. 1777/1780: Ezen Erdők épület-re való fákkal bővelkednek [Vád SzD; JHb LII/3. 278]. 1781: te ugy mond bővelkedel az effélékben [Torockó; Bosla]. 1783: midőn a' Malom gabonával az örölhetésre nézve bővelked-nékis, a' Malomnak felettébb lévő el rongyol-tatása mián ... semmi reménységem nintsen

ához (!) hogy csak az árenda summának felét is ki vehessem [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1835: már most mikor az Isten termést ad bővölködünk gyümölcstől [Zsibó Sz; Wlt]. 1838: (A hely) friss forrásokkal bővölködik [Dés; DLt 187/1842].

2. tele van vmivel; a fi plin de ceva; voll sein von/mit etw. 1844: A' Küküllő megint el borítá határunkot, a' kertész pinczéje bővölködik vízzel, a hosszú pinczébe is mutatkozik [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

3. kb. dúskál; a se imbuiba; schwelgen, etw. in Überfluß haben. 1731: az Kis Aszszonyokat igen Czifrán nem tartották, neha szűkölkötte(ne)k is mintsem bővölködtenek [Marossztkirály MT; Berz. 13. III/15]. 1734: Grofi modra volt gondviselés az Urfiakra, hallal, vaddal egyéb raritással mindennel bővelkedtenek az utrumban említett Urfiak [Szentpál K; TKI].

4. dtv kb. árad; a se revärsa; sich ergießen. 1729: Az Urnak áldása bővölködjek Kgltekben, kívánjuk [Gyalu K; KvLt X. A. 39c].

Ha. 1780: bővölködik [Búza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. 1843: bővölködik [Sóvárád MT; KeM].

bővelkedő bőviben levő; care abundă în; (über-)reich an einer Sache. 1777/1780: vagyon egy jó, és épültre való Tölgy, és Bikk fákkal bővölködő Erdő [Vád SzD; JHbK LII/3. 278]. 1845: Székünk igen oldalos és árkokkal bővölködő Volgyeiben számtalan, es olly költséges Hidak és küpük kívántatnak [Usz; UszLt XI. 85/6. 19].

bőven 1. bőségesen; din belsug/abundentă; reichlich. 1558 k.: azth kewannnyak Mind kösseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal es bouon walo Nyomással wsse meg az aranyat, de Mikepen wthety Meg azkor az pondust, Mikor zwkón es konyw Mertekel agiak be Mind ewst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 296]. 1571 Zekelsegnek nagioz rizze hawassok keozzeot es hawassok alat wannak es beowen walo erdeos feoldek, diznaiok tartassatol is meg puztultattak [SzO II, 330 a székelység foly. az ogy-hez]. 1577: Az wyz dolga felol, es azon walo fogiatkozassoknak meg epyttessek felol ... eo kegmet Byro vramat Tanachyawal keryk hogy agat bowe(n) hordatnawak es amy affele fogiatkozassokat mind az varason mind az vyzen epytnek meg eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 153]. 1583: hallotta Azt(is) hog monta volna Gergely kowachnq. Jo Azzoniok beoweon vessetek az peterzele(m) Magot Mert Nagy haszna vagion [Kv; TJk 4/1. 148, 150]. 1585: Kwldottwnk Kendy Sandornak ayandekot halat bővön az varosebol | Syger vra(m)-nak vyttek chyukat bowe(n) | Lattam hogy amely zenat Az kapun be hoztak, le vonth benne hatul es megh gywteotte jó beoweon, es el Atta | Ez zabo ferencznek elegh beoweon volt penze | Az sokadalomrol vegeztek varosul, hog' it ben legien, de ... minden haz alat viz beoweon legien [Kv; i.h. 427, 464, TanJk I/1. 165, Szám. 3/XXII. 63, 65]. 1595: Teyet egy eleoben igen bőien hordanak,

es lattuan hogy vöttem telhetetlenkedenek, es igen bőien vetetenek ő magok velem [Kv; Szám. XVII/6. 213 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596 masod vttalis chak az chukat attuk, zwkeon oztottuk, beoueon hazuttunk, chak hogi mazzora is maraggion [Kv; i.h. XXIX/6. 107]. 1597: B wram w kegelme izene hogy wgian bwuon kwlgiek Aiandekot w Naganak [Kv; i.h. 7/XIV. 6]. 1625: Az Praefectusnak ... Szalonnat beoweon Diott, mezett [Kv; i.h. 16/XXXIV. 155]. 1642: egyeb foglatossagimis bőien leuen igen hatra maratam ualami nehez dolgokkal [Sófva BN; BesztLt Miss. 115 Petrus Gauay a beszt-i bíróhoz]. 1672: mikor osztan megh apadot az Kvkeölleo, mindenkor azon az lapaljos heljen uiz beouen maradot [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1681 ollya(n) Circumstantiak bőien talaltatnak, mellyek paraznasagra mutatnak [SzJk 153 valóperes vádiratból]. 1692: bővön juta az osztozás eo kglme(ne)k [SLt AU. 54 Pókai Sárosi Zsigmond kezével] | Egy kézre valo apro veres kaláris jo bővön [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1695: Csik is elég bővön benne [Bogártelke K; KHn 183]. 1719: Pestises időben ... Meh Fü vizet kell bővön venni [Ks 54. 84 Medicina instructio]. 1721: ugj hallom bővön főzik az sert darlaczon* [Dányán KK; Ks 96 Árva Haller Anna lev. — *Darlac KK]. 1723: az boris I(ste)n jo voltából bővön leszen [Ap. 1 Apor Péter feleségéhez]. 1730: erdők, mikor ezekben bőven terem á mak, jo! megh hizhatik nyolcz száz Sertés [Szentlászó TA; JHbK XLIX/4]. 1732: vagyon ... fedni valo gömbolyég nád bőven [Nagyida K; EHA] | Vagyon ezen Valkoi határon elég havas, amelyben épületnek valo fenyőfa bővön találtatik [M.valkó K; TSb 51]. 1736: (A lakodalomban) az alább való cselédek ... számban vették, azoknak is külön prebenda-osztó gazdájok volt ..., de az prebendát bővön adták | Nagy Szombatban az Veres collégiumban, ugyanott az szent Albert seminariumában, Kolosvárott az clericusok seminariumában ... még bővön vadnak fundálva az clericusok [MetTr 385, 423–4]. 1739: Bajunk, dolgunk, es Nyomoruságunk bővön elég vagyon már alig gyöszhetyük [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1748: bővön volt gabonája minden esztendőnként [Torda; Borb.]. 1749: az oltszemi erdőn menyetek végire ha vané mak bővön, oda is hajtass* [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez. — *Ti. sertéseket]. 1755: a' Tehén husunk bővön volt [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1763: az éget bort bővön főzette [Nyárádsztlászó MT; Sár.]. 1764: bővön foly széyel a víz [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. 1764/1765: Eltemben még a' mi kevessem volt fegyverem, köntössöm István Fiamnak részit bővön ki adtam [Kóród KK; Ks 14. XLIIa Kornis Ferenc végr.]. 1765: a' Tektes Tábla előtt bővön tudva vagyon [Dés; Born. XXXIX. 23]. 1768: egj üdö vartatva kezdem latni hogj hát mindenre vagion penze, bővön vasarol, bővön penzez [Martonos U; Pf]. 1780: Cserei . bort, s eledelt bőven téven a' Szánba, a Mátkájának is mindenkor vitt valami vásárfiát [Bethlen SzD; BK]. 1784: szilva bővön termett

[Burjánosóbuda K; JHbK LX/18. 10]. 1787: ne gondolják Nagtok hogy igen bővön gazdálkodjam a Nagyságtokébol, mert nem szokásom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1791: igyanak gyakran és bőven forro vizzel öntött borza virágos herba tejet [Dés; DLt] | bor buza Törökbuza a mint latzik bővön elég lészen ugy hogy kivált a borokat nem lészen hely hová tenni [Szilágysehs; IB. Fogarasi István lev.]. 1797: ezen Jozságnak . szánto földgyei, és Kaszállói bővön vagynak [Ajton K; CU IX/2. 80b]. 1805: F. Detrehembe: Törökbuzájakis bőven elég termet [Torda; TLt Köz. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb. kezével]. 1807: (A földet) jo féle fű magokkal vetette volt bé mellyet Bétsi fiúnek hivnak — hogy gyakorta sarjazzék és bővön teremjen Szénát [Apahida K; RLt O. 2]. 1820/1875: Itato helyeink pedig bővön vagyon [Zsobok K; Wass]. 1822: De hiszen — már mind ketten közelebb vagyunk a Koporsohoz mint szű ette Böltsoinkhez, és majd majd bővön bé-érjük a Három sing Földi Szállással, tsak adja Isten hogy oda érkezésünk tensesd lelki-esmerettel essék [Kv; IB]. 1836: azon meg kezdett épület fundamentuma maigis ugy áll, hogy arra építeni bátron lehet s bővön elég hazat lehet alkotni rajta ily szerű ember számára [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.]. 9 font félből minden bővön kitelik 7 het Abrasznak tsak a felvetője ki is telhetik [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.]. 1843: (A rét) bővön termi mind a szénát, mind a sarjut [Kötelen K; SLt Vegyes perir]. 1850 Egy darab Steyer bőrös szekér bővön vasazva [Algyógy H; Born. F. II]. 1851 Jánosnak ígertem 120 Rf váltót ezis elég bővön [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Sz. 1742: itt el enekelhettyük azt hogy ha kenyérünk van szűkőn, kukorizánk van bővön [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez].

2. fölősen, fölős számban; cu prisosintă; reich, ergiebig. 1623: Tattarkatis sokatt vesse(n) mellyell beőueön tortasson diznokott hizlaltasso(n) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1632: Folio vizek io uagion, meliben Semling keőuw (!) hal, feier hal, Marna, Podocz es Rak beőueön terem [Vád F; UC 14/38. 13]. 1635: Zigiarto Mihaly ada el egy Ezust Tanert, kalmar arujais ugian bouo(n) nálá [Mv; MvLt 291. 47b]. 1653: jelentem mostansag Enjeden lako Debreczenj Nyerges Janos neuui Nemes ember minemü rut illetlen diffamatioval illette iduezült Meszaros Peter Uramat ., melj felöl ha Nagod inquiraltat bōuon valo tanuk lesznek [Ne; KemLev. 1391]. 1655 arrol valo irásys bővön vadnak Csepreghi Uramnál [Kv; CartTr II, 869]. 1695: A falu alatt van egy nagy rettenetes Réthség, Csik is elég bővön benne [Bogártelke K; KHN 183]. 1753: Vagyon egy Tő a mellyben vagyon csuka, czompó, karász, keszeg bőven [Apanagyfalu SzD; EHA]. 1763: asztal keszkenyőkőtt bővön tsínálatott [Nyárádszt-lászló MT Sár.]. 1784: Baraczk fát gyűkerestől küldtettem 12 szálát, nem külemben Magyaro

fa jövéseketis és Cseresznye olto ágokat bővön [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. jócskán; destul de mult; gehörrig, reichlich. 1740: Elegge igjekeztünk mindenütt az menyire az idő engedte, mind az vetesen, mind a takarittason ... Szantottak is bővön [Ikafva Hsz; Ap. 4 Dombi János Apor Péterhez]. 1749: bővön volt penig Széna a Jászollybann [Besenyő AF; Told. 3].

4. jól; bine; gut. 1756: egy szekér bővön el fér [Nyárádszt-lászló MT; Sár.].

5. részletesen, kimerítően; amănuntit, detailat; ausführlich. 1569/1571: (A levélben) az kezessek newekis megh vagyon Irwa beoweo(n) megh ertheti kigmetek [Dés/Mv; SLt XY. 24]. 1629: Szasz Balint az Zeoleobelj dolgot nem oly beoueon referallya [Kv; Tjk VII/3. 122]. 1680: melly első Haz(na)k alkalmazosága ide eléb meg vagyon irva bővön [A.porumbák F; ÁLt Inv. 6]. 1690: mind Szombatfalvi es Porumbaki Posták tselekedeteit az Fogaras földi memorialebul ő kglme bővön declarallya [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr-ja]. 1692: a R(e)latoriab(an) bővön declaralt mod [Dés; Jk]. 1701: A mi az Bándi jo háznak dolgot illeti megirtam az Urnak eo Ng(na)k bővön nem kétlem közli Ngdal [Mezőbánd MT; Ap. 6 Makaj Mihály Kálnoki Sámuelné Lázár Erzsébethez]. 1711: ezen dolgot az Nemes Szek ennek előtte is kgc bővön declaralta volt [Somlyó Cs; Born. XXXIX. 50]. 1785: ezek az arról írott levelekből bővön meg tettezenek [Nyárádtő MT; Told. 76]. 1788: Czelnai 's Sorostélyi szövetiünkről bővön s világosan irtam vala Ngdhoz még Czelnán mulatásom alkalmazoságával [Kercesesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap Teleki Józsefhez]. 1797: a' mit ezen punctumra-is tudhattam, azt elég bővön ki-fejeztam [Kolozs; Told. 42/24]. 1817: ezen Curiahoz tartoznak allodialis szánto, kaszálo és más haszon vehető helyek ., mellyeknek hol létek . bővön ki tettezenek az altal andando Conscriptiobol [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318].

6. dúsan rakva/díszítve; abundant impodobit; reich geziert. 1633: egy Meczin Barszoni szoknia lant Vyo beőueön Arani peremmel Akar mely keőnnien keszőlt hat Szaz forintban [Ks Vesselini Kata kel.]. 1732: Két hoszszu Arany kapocs bővön gyémántokkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 36].

7. bőre készítve; confectionat larg; weit angefertigt. 1679: Kirem kglmedet edes Ura(m) csinaly-tasson Kglmed ennekem egy szederjes Csizmat jo bővön mivel az a'ki a' labomon vagyon igen meg szorult [Ajton K; Wass 15 Ebeni Éva lev.].

8. bőven számítva (becsülve, mérve); socotit (evaluat, cîntărit) cu prisosintă; reichlich (gemessen, geschätzt). 1585: Vaglon Mas feyer kalan Jo beoweon azys Niom N 0 p 7 [Kv; Szám. 3/XIX. 3]. 1589: egy thwrkeses gywreo Niom l araniath beoweon f. 2 | Vagion esmegh egy poghan Arany Aky egy Arany ftot Njom beoweon [Kv; KvLt Vegyes I/2. 33, 61]. 1590: Az Jara vyeze mellett vaglon kalongia 2 Kyben vagion Beoueon zeker

zena 8 [Szám. 4/XVII. 12 kv-i sp kezével]. 1625: Wagon elegy belegy gyeongy . nyom egygűt negyedfel nehezeket beoueon [Kv; RDL I. 126]. 1637/1639: vagjon fertalj szeoleo beouen [Kv; i.h. 111]. 1647: Vagion egy io darab Szeoleois Szaz Ember kapalasa beoueon [Teremiűffalu KK; BK 48/16]. 1687 Az mely funduson az Biro Kovács Márton lakik, .. kett Jobbágy fundus Bővön ki telik Belölle [Derite K; WH].

9. bőkezűen; darnic, generos; freigebig. 1593: Tudom hogi elegh pinze volt, es beoueon keolteot, de nem tudom hol vette [Kv; TJK VI/1. 421]. 1602: hallotta hogy feddeodeot Salane minthogy beouen keolteot az Zabo Georgy nyluan az ladához tert az Zabo mert semmy keolchege nem vala, de igen beouen kezdte keolteny [Kv; TJK VI/1. 598]. 1681 penzem el veszese utan bővön költöt [Dés; Jk]. 1718: Szegedi Ur(am) minden nap ki járt, bővön költöt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. 1756: kérdem hogy miért discretizált az inasomnak olyan bővön, mivel egy márjás is elég lett volna [Kv; Mk IX Vall. 34]. 1768: kezdém hallogatni, hogj sok szép pénze Máriássá petakja vagyon, es bővön költ [Martonos U; PF].

10. bőbeszédűen; intinzind vorba, vorbind pe larg; gesprächig, weitläufig. 1779: azután elég bőven beszéltek, 's még pediglen nagy dolgakat .. sőt magamis vettem a Szegény Néhai Asszonyinak szemére az oljanakat szép atyafisággal [Ks özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsiana (61) vall.].

11. hosszan; lung; lang. 1736: Az fen megirt koporsóbetétel után ..., az társzekeret ... küljel fekete posztóval béterítették, az míg az kerekeit is bé fogta, s az földön jo bővön vondozodva leért [MetTr 402].

12. pazarlón; risipitor; verschwenderisch. 1691: nagy mertekben bővön adta adogatta Borát ell [Dés; DLt]. 1756: Tóbiás Patikárius Uramnál Némethi István uram igen bővön forgatta az aranyakat, és kimilletlenül kotzkázván, számban sem vette az aranyakat [Kv; Mk IX Vall. 27].

13. pazarul, pazaron; din abundență, minunat; prächtig. 1755 k.: azon részre biratott földek annyira abalienalodtanak, hogy az hol praedecessorim mint Fő emberek bővön oeconomizaltanak most én szeginj leginj igen gjengén folytathatom vekonj oeconomiámat [Kecset SzD; TKI Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz].

bőves bővelkedő; bogat in; reichhaltig. 1602: lattam Zal Borkat hogy beowes volt penzbeol az pinche fel teores vtan [Kv; TJK VI/1. 635]. 1679: Ezen Tó, sok szép hallal bővös [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János lct. 143]. 1753: A tizennégy táblából álló régi ós szőlő vagyon igen jo Cultivatioban mindenféle drága gyümölcs fakkal bővös [Marossztkirály AF; Told. 18].

bőveskedik bővelkedik; a abunda; Überfluß (an etw) haben, (über etw) reichlich verfügen. 1703: Sem(mi) új hírekkel nem bővösködünk, ha mi oly lészen tudositlak [Ns; Ks Kornis István lev.].

bővít 1. szélesít; a lărgi; breiter machen. 1625: Agoston Imrehne Marta az furez melle molnat akar czinalni talan az uiz arokiatis bouetenj akaria mi nekunk wjob karunkra s azert nem patialiuik [Uzst 22a]. 1667: Szeotcz (!) Mihaly Vram bizonytsa megh .., hogy az maga Szőlejet, sem az Mesgjenek beősegeből, sem az Monostorj Istua(n) Vram Szőlejéből nem beőuitette, sem nem szaporította [Kv; RDL I. 148f].

2. gyarapít; a mări/spori; vergrößern. 1585: Az Azzonfalwy hatarban valtottanak megh harom eoreg zanto feoldeket ... mellyet (!) az falubolis zakasztottanak es beowitettenek [Kv; Szám. 4/IV. 2]. 1667: az mesgjenek leueő difficultasokat penigh igj igazituk (!) el, az Mesgje közepire Czeőuekeket ueruē(n) fel, ugj hogj egjik felis az eő hatarat touab ne tegje, se eggyk az masik(na)k földueel hatarat ne beőuitse [Kv; RDL I. 148]. 1792: Eő Excellen(cia)jánakis, Nagyságodnakis Szabadságokban lévén kinek kinek a maga része, 's rata portiojokot bővíteni; jobbítani, 's a lehetőségig hasznosabbá tenni; Erre nēzve ... Eő Exja ... a maga hason fele jussara, 's részre egy düritzkölöt szándékozik építtetni [Ádamos KK; JHb XIX/34].

3. kiegészít; a completa/intregi; ergänzen. 1820: Illy vallástételemet a Cancellista Urak azzal bővítvén, ... én ezen bővített helyben nem hagyhattam [Várfva TA; JHb Fasc. 48].

bővítés 1. gyarapítás, tágasítás; mărire, lărgire; Vergrößerung. 1728: Peter Deakne Aszsz(onyom) is a Czinterem bővítésre conferalt egj föld veget a templom háta meget [Fotos Hsz; SVJk].

2. kiegészítés; complete, intregire; Ergänzung. 1820: Illy vallástételemet a Cancellista Urak azzal bővítvén ... én ezen bővített helyben nem hagyhattam [Várfva TA; JHb Fasc. 48].

3. emelés; majorare; Erhebung, Erhöhung. 1750: Instalni kezdék fizetése(m)k bővítése iránt [O.csesztve AF; Ks 83].

bővíthet a putea lărgi; erweitern können. 1784: a nemes unitaria religion lévő becsületes atyánkfiái megavult és elrongyolott régi, kicsin haranglábocskájok helyibe újat és nagyobbat is kívánnak építeni ... régi harangláboknak a helye a mostani új haranglábunk felépítésére nem elegendő, avégre a reformáta eklézsia mester lakó jószágának a hátulsó feliben kértének egy ölöcske földet pénzért a reformáta ekléziájától, hogy egy kicsint bővíthessék harangláb-helyeket [Körispatak U; ETF 107. 34].

bővizű vízben bő; bogat in apă; wasserreich. 1690: Vagyon Egy jo bőv Vizü Kutt [Kentelke SzD; BK Inv. 6]. 1713: egy kőből való fa gárgjakkal felrakott gémes bő vizü kut [HSzj gémes-kút al.]. 1743: (Vagyon) A Havasról lejövő bő vizü patak mellett ... curia [Vád F; ETF 108. 9]. 1761: bőv vizü Kerekes kút ... mellyetis vizének rosszszasága miat nem élnek [Szászvevssződ

NK; JHb LXVIII/197]. 1768: azon Territoriumban Marha itato To, vagy Szüntelen Folyo bő vizü Folyamat (Hol az Marha Télben nyárban bőv jo Vizez ihassék:) vagyone ? [RLt O. 4 Kissármásra (K) von. vk].

bővül 1. nő; a crește; wachsen. 1766/1770: Malmának kerekai ha egy kevesett bővül az Viz nem foroghatnak [Széplak KK; SLt évr.].

2. gyarapodik; a se mări, a spori; sich vermehren. 1683 k.: Ezek^a mind el vesztek a Tatár mia mikor az Eccl(es)iat fel verte az egy Portai szőnyegen kívül Ezekkel bővült Két ón Kanna . Egy szkofiummal varrott Patyolat Keszkenő [Menyő Sz; SzV]k 132. *Ti. a klenódiumok].

3. átv szaporodik, sokasodik; a se inmulți; sich vermehren. 1586: Mint menekeóttwnk meg az por Teóreóktwl miért hagi az Vr Nilaj Beowwlnek vala Jobban Jobban [Kv; Szám. 3/XXIV. 27].

bözödi a Bözöd tn -i képzős származéka; din Bözöd/Bezid; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bözöd: Bözöder. 1607: Bezedi Zabo Janosne Ilona [UszT 20/252].

bözödűfalvi a Bözödűfalu (U) tn -i képzős származéka; bözödűfalusi; din Bözödűfalu/Bezidul nou; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bözödűfalu: Bözödűfaluer. 1730: B Ujj fali Kovacs Peter [Pf].

brabancial brabanti; din Brabant; Brabanter. 1841: 6 font Brabantiai faolaj 12 Rf [Kv; Born. F. VIa].

brabant-krádli ? brabanti kelme; stofă brabanteză; Brabanter Stoff. 1802: 40 sing barabánter Kradli [Déva; Ks 120. III. 8]. 1823: Veress Brábánder Krádli haju párna, tépett pihével elegy [LLt Csáky-per 601. L. 1].

brabant-prém blană din Brabant; Brabanter Pelz. 1860: Egy vatirozott bunda brábánt prémel fl. 1 [Kv; Újf. 1].

brachium karhatalom; forță publică; Brachial-gewalt. 1637: hogy idegen brachiomat uit volna melleie (így!) Mathe azt en nem tudom, es pin-czejen hatalmaskodot volna [Mv; MvLt 291. 78b]. 1726: A törvényes processusból emegálandó pro<ventusok> exequálására a brachium az eddig való mód szerint (: requiraltatván fő vagy vice tiszt uraimék:) nem denegáltatik, mindazonáltal azon sz. széket nem illető causakban a brachium nem procedálhat, in causis vero civilibus mixti fori admittaltassanak a ns széket tisztei és assessori is [Somlyó Cs; SzO VII, 323].

bráchlet-esat karkötőcsat; pafă de brătară; Brasseletspange. 1848 k.: Egy arany bráchlet tsat, mely nyomát háram arannyat [Kisessküldő K; SL].

bráha 1. silány pálinkafajta; rachiu de calitate mai inferioară, fiert din brahă; schlechter Brantwein. 1755: Fülöp György Bráhát főzött, igen jo édes ital volt [Illyefva Hsz; HSzJP].

2. (pálinka-, sör- v. szeszfőzésből maradt, szarvasmarha-hizlalásra használt) cefremoslék, látride malt; Maischtränke. 1767: A Sidonál lévő Sertések szépek, hanem már vagy 4 Hétig Innepe lévén bráhát nem ad nekik, hanem vagy Árpát tsépeltetünk számára vagy pedig Török buzával tartjuk [Eszmény SzD; Told. 5a]. 1780: azért hogy egészen el ne veszenek a rideg sertések keves braha közt velek meg etettünk 20 napok alatt 13 köből még az asztagba gergeliceztől nagyon meg ett rosot [Buza SzD; TSb 24]. 1783: Simon instál az Mgs Urnak meoltzassek tová Karatson feleig varakozással lenni, akkorra valami Marhakot hizlalván az Bráhan betsülett és háládással meg viszi [Nagyiklód SzD; SLt XXXIX]. 1832: most feredem Bráhában egyéb orvossággal nem élek [Zsibó Sz; Kv-i Erekiye-Múz. lev. Szigeti Miklós lev.]. 1834: azért sem acceptálható a Sertések számára fel tett 25 véka zab, mivel köteles lett volna hogy Bráha Szakadatlanul legyen [K; Somb. II]. 1836: pálinka főzetik, a Ménes egészen Bráhát kap [uo.; WLt-Miss.]. 1840: A Palinka főző Calculusa A Birkaknak napjára 12 veder Bráha [Born. G. XXIVb]. 1842: a Serháznál Bráhával étetett sok marhának étetések [Dés; DLt 155]. 1847: A' kevertes üst ennek alján van egy a' bráhát ki bocsátó sárga rézcsap hosszú vas nyelivel [M.fenes K; KLev. — *Pálinkafőző-házban]. 1849: Lázár zsidónak bráháért 1 forint 54 xrok [K; Somb. II]. 1865: itt Kolosvárt a marhát vagy bráhával moslékkal tartják, vagy szalmával [Kv; UnKoll. kéziratára. Kriza János Péterfi Sándorhoz].

bráhás 1. bráhával táplált; furajat cu brahă; mit Maischtränke gefüttert. 1794: Ideji kitsi ökör Borju Nro 2 Bráhás ökör Nro 1 [Gyalakuta MT; EMLt]. 1841: Bráhás Marhábol Nyereség 141 Rft 50 xr [Pókafva AF; Born. IIf]. 1842: a Serháznál a Bráhás marhák étetésekből származó lutskos állások [Dés; DLt 155] | Eladott Bráhás Marhákból nyereség 231 Rft. [Pókafva AF; Born. IIf].

2. bráhatartó; pentru brahă; zur Aufbewahrung der Maischtränke. 1801 A Palinka Házba találattik ... egy nagy Kártya egy Brahas Hordo Három palinka jartato edeny [Héderfája KK; EMLt].

bráhatartó kb. (pálinka)seprős hordó/kád; butoi/cadă pentru borhot; Treberfaß. 1780: A Velnitzeben 20 vedres égetbor főző üst 1 ... Keverő nagy kád 6 Bráha tarto 2 [Bethlen SzD; BK].

brájliszter (uradalmi) erdőőr; pădurar (domenial); Waldhüter. 1637: Mely administratiót ha mikor termino solito nem praestaltanak, szabad-sagok volt az Uduarbiraknak az Braynistereket

auagy erdő eörzeóket ki küldení, es valamenny eörkóket zekereket az erdókeón hauasokon találta auagy kaphattak, be viuen Fogarasban, mind addigh arestumban tartottak, valamigh az fellieől specificalt administratiót nem praestaltak [Holbak F; UrbF 507. — *Ti. a jobbágyok fűszer- és gyarmatáru-beszolgáltatását]. 1639: Marcsinan vagion persona No. 95 Zindia ezek között No. 2 Brainister Nro 1. Drabant No. 1 | Felseo Zombaton vagion persona No 54. Ezek közot Zindia No. 2. Niomorult kuldus No 1. Brainizter No 1. Rakasz No 1 [F; RákGlr. 487–8. — L. még i.h. 643].

brant üszkösödés; gangraena; cangrenă; Brand. 1826: Meg holt ... az Öreg Péntek András vagy Biro Bandi 65 Esztendő korában, Sérésének (!) meg dagadása miatt brantot kapván [Körösfő K; Rák 130]. 1835: a brandtol kinlodott Fejer Ferencznét maga vitette Kolosvárra, 's meggyógytattatta [Zsibó Sz; Wlt]. 1838 s Felsegem ma két hete a jobb hüvejkét kezdette fájtatni mindgyárt orvosolni kezdette Kuntz, de el dagadoz az hüvejk, a mérge, el töltötte az egész kezét, sem nem ki meg, sem el oszolni nem akar, oda lesz az én Io Felsegem bizonyosan vagy el vesztí az ujját, vagy még brantot kaphat a keze [Babuc K; Rlt Kuun Károly Újfalvi Sándorhoz]. 1843: Kovács István 47 éves — Sebek borítván el testét, különösön a mellye táját, brandtot kapva mely Sebe, ennek következésibe meg holt [Nagykapus K; Rák 11]. 1852: Betegség neve [Orvrfolyást követő brand [Dés; RKHal. 140].

A címbeli szó Désen — konyhai-köznelyvi szinten — még a szerk. gyermekkorában is eléggé közkeletű volt a *brantos* 'üszkösödött, üszkös' mn-i és a *megbrantosodik* 'megüszkösödik' igei származékkal együtt.

brányistya 1. tilalmas erdő; branište; Hegewald. 1680: vagyon az Falu hatara(n) egy darab bikkes erdő ... mely ő nagok számára valo Branista volt ab antiquo, bō makk termésnek idején meg hizhatik rajta Diszno nro 600 [F.porumbák F; EMLt]. | Vagyon ő nagok(na)k it külön szakasztva egy darab Branistájok is, melljen mak termésnek idein kétt szaz diszno megh hizhatik [F.uca F; i.h.]. 1688: Vagyon az Falu hatarán egy darab bikkes erdő ... eő Ngok számára valo Brányista volt ab antiquo. Bō mak termésnek idein megh hizhatik rajta diszno hatszáz [F.porumbák F; i.h.]. 1754: A' Simon Uram Brányistya mellett (k) [Ujfaluk K; BHN 55] | Nemes Ferenczné brányistája [Szentmargita SzD; SzDMon. VI, 379]. 1756: Tudgya é a Tanu ... hogy Felseo Borgon ... a meg nevezett Falu hatarán lévő Brányistájában vulgo Lá Brázi buny nevű helyben két darab szánto földett irtott volna [F.borgó BN; BK]. 1801: ezen nemes vidék öbleiben levő erdőknek Pusztításai megakadályozhatására eszközül véljük A brányistáknak sövényvel valo bekerteltetése mindenütt kemény büntetés alatt megtiltassék; akiknek az határan brányisták fogattatnának pedig, azok azt csovák és kerülök által conserválják [Erdő II, 770–1

Kővár vidékének a gub-hoz fölterjesztett erdő-óvó javaslatából.]. 1813: Migos L. Báro Bornemissza Joseff Ur eo Nga embere Brányistája felett [Berekso Sz; EMLt]. 1817: A' N(e)m(e)s Csonka Mihály Brányistya mellett (k) [M.lápos SzD; EHA]. 1837: Pojana vagy Irtovány nevű Hellyen egy felől a Méltóságos Grofi Rhédei Adám ... Brányistája és Gyümölsösse [Doboka; DHn 19].

2. ? kerítéssel elkerített birtokrész, rég tanorok; loc împrejmuít cu gard; Gehege. 1757: la Kale Donyi nevezeti helyben Nobilis Tarcza Makaria eó keglmének a nyomásban lévén egy Brányistája másokkal edgyutt [Carbonácva SzD; TL Tarcza Juvon (60) nb vall.] | Tarcza Makaria Nemes ember eo Kglme vágta le az kérdésben specificalt helljen levő Brányistájában lévő Málét [uo.; TL]. 1831: földéből Brányistát tsinált, a mely körül az erdőből temérdek karót vesszszöt és tövisset hordatott [Dés, Dlt 877].

◇ Hn. 1730: Baczai Révnel lévő Branista nevű kaszállo. A Baczai Réven alól való Rét mellyet felső Brányicskának hinak [Szentmargita SzD; EHA]. | Az alsó Brányistában (!) [Kozárvár SzD; EHA]. 1754: A' Brányistájában [Radákszyne SzD; EHA]. 1763: A Brányistya mellett lévő kert [Doboka; DHn 12]. 1764: a Sz. Margitai határon tul a Szamosan Brányistye nevezeti Török buzának valo Helly [Szentmargita SzD; EHA]. 1772: Az Brányistájában valo nyarás erdő [Bánfva Sz; EHA]. 1822: a' Brányistya nevezeti helyen ... egy darab Irtovány Gyümölsös [Doboka; DHn 16]. 1825: A Brányistyára rugo Czigely (!)* nevű helyben [Árpástó SzD; EHA. — *Más, ugyanez évből való forrásban: Csegely]. 1829: A Brányistájában (sz) [Csomafája K; BHN 62]. 1839: a város Brányistya nevű köz helye [Dés; EHA]. 1841: Brányistya [Désakna SzD; MNy XXVIII, 124]. 1854: Wiesengrund Reketyési Brányistya genannt [M.lápos SzD; EHA]. 1864: Brányistya [Árpástó; SzDMon. II, 82].

Az erdélyi magyar hn-anyagból földé számú más pontról ismert *Brányisták* az itt felsoroltak némelyikével (vagy talán valamennyijével együtt) — feltehetőleg — románból közvetlenül hn-ként kerülhettek bele a magyarba. Eppen ezért a szerk. ide csak mutatóba iktatott be néhány adalcót.

brassai, brassói I. mn a Brassó tn -i képzős alakja; din Brassó/Braşov; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Brassó/Kronstadt: Kronstädter. 1570: Az Brassay Sporer Janos leania [Kv; Tjk III/2. 152]. 1574: Hywa hozzam Brassoy Keresy Iwkaczyot [Kv; Tjk]. 1589: Az Brassai Biro hogi it volt kwitem neky ket retket, melliek voltak tizen negied fel font tezen d. 42 [Kv; Szám. 4/X. 16]. 1592: Korchiolias Istwan 2 Iowa uitte à Barassai Zoigat ... Tordalgh f 0 d 50 [Kv; i.h. XIV/5. 105]. 1599: Zabo Jakab Brassay [Kv; Tjk VI/1. 287]. 1601: az mikor az Brassay drabantok itt(en) leczfalwa(n) walanak ... Atta(m) az adobol egy hetre ho penzekbe f 10/50 [Lécíva Hsz; Törzs]. 1605: Zakaczine brassaj Embereknek volt ados [Uzt 20/135]. 1613:

Az Brassay harc [Szárhely Cs; LLt Fasc. 151]. 1632: az Brassai szász Urak [Persány F; UC 14/38. 10]. 1647: Egy Brassay Embernek uolt adoss — f 65 [Kv; RDL I. 134]. 1649: Banffy Vr(am) az Brassaj harczon veszet [Nagyfalu Sz; Eszt.]. 1653: A brassai csata is bemenyen s hirt térszen, hogy rajtok vagyunk [ETA I, 109 NSz]. 1659: az Brassaj adosság [Altorja Hsz; Bor. I]. 1670: Brassai kapu közt lévő Darabotoknak attam f 1/50 [Utl]. 1686: Egy alkalmatossággal én Barassai terhet viszek vala [Kvh; HSzjP „Georgius Babos junior de Szász falu nobilis” (36) vall.]. 1706: Halhatta Ngd Rabsagomot, es . Brassai Felleg varban valo hozatasomot [Ap. 1 Apor Péter lev.]. 1717: Ez Brassaj Szent János uczában lako Hinto csináló Andras ... [BLt I]. 1718: Az Brassai Magazinumban az 400. köblöt^a bé küldöttem [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev. — ^aBúzá]. 1720: a' Brassaj piatzon ... szénát, fát, s egiebet árulnak [Brassó; Ks 95 Csapaj Ferenc lev.]. 1722: Mü Brassaj Birák Polnagy, az egész Tanács és Communitas ... [uo.; BfN Vegyes]. 1737: Az Barassoi Gyeneral kapitánya özet vit Barassoban [Kvh; HSzjP]. 1738: Egy nimet Brassaj obester Varga Mihály Uramnit volt [Kvh; i.h.]. 1745: egy Brassai égetboros embérnél ittam [Mocs K; Ks 5. X. 6]. 1746: (Az ezüst pohárocskat) el adta Megye bíra (I) Nagy Ferencz Ur(am), Brassai ötves(ne)k per flr. 3,50 [Kökös Hsz; SVJk]. 1748: egy niha-nyat^a küldöttem a Brassai Generalishoz [Ikafva Hsz; Ap. 1. — ^aTi. tiltott határátlépőt]. 1798: valami utonjáró Brassai kereskedők beszéllették elé nekem [A.árpás F; TL]. 1807: Brassai Templom építésre 25 — [WLt Cserei Heléna jk 104b]. 1818: egy Brassai gazdag Görög [M. fráta K; Klev.]. 1829: A Brassai Pestő Czéh [Kv; BLt 12 dologházi szám.]. 1855: Brassai kereskedő társaság [Kv; Born. I. VIIg]. 1864: A Brassoi ének vezető állomás meg üresedvén a pályázás Január végéig be zárodik [Gyalu K; RAK 95].

Az I. alá tartozó szk-okat, szn-i és hn-i adalékokat a szerk. a szócikk I–II. része egybetartozásának megóvása érdekében kivételesen a szócikk berkeztő részébe a II. 2 után iktatta be.

II. fn 1. brassói lakos; braşovean; Kronstädter. 1565: Mynden Brassay Lugassy, Awagy Karansebesy Akar honneth walo ky halat hoz, vag' chikot ide az Warosra, Egesz harom Nap tartozzanak arwlny Nylwankeppen [Kv; PolgK 6]. 1580: Az mj az idegen Aros nepek felöl valo dolgot illety Biro vra(m) az protocolomot vetessek (!) elő es kerestessek meg es a' zarent mennje(n) elő benne eo kemek mind Görögek Brassayak es egieb Idegenek ellen [Kv; TanJk V/3. 210b]. 1584: Az brassayak mikor Soos halat hoznak Egy halnal teobet ne wéhessen se az nagiobikat, se az kiszebiket, hanem az keozep zarent walot vegien^a [Kv; PolgK 10. — ^aA vásárbíró vámként]. 1585: Jöwe az brassayak zolgaya vrunk lewelewl [Kv; Szám. 3/XXII. 23]. 1590: it a' varosba Mercaturat exercealhasson Brassayakal Segeswarialkal az Jdege(n) Wasas ember | Aztis tugia hogi brassaiak(ua)k atta^a az panczelt [Kv; TanJk

I/1. 126, TJk V/1. 23. — ^aTi. Gergeli Deak]. 1592: kapdosas zarent az brassayak vjttenek volt el valamj diznokat [Bikfva Hsz; HSzjP]. 1597: ez az Azzony ... az Brassaiaktól veót vala egi nehani font saffrant [Kv; TJk VI/1. 14]. 1600: az vasasok es Brasajak segitettek mert hitelben Attanak vasat es halat nekys [Kv; i.h. 448]. 1602/1614: az színe és elei az város^a népének befutánk-búdosánk Brassóba, azhol — Isten jót adjon az brassaiaknak — nagy böcsülettel fogadtak és kedveztek [BTN 50. — ^aMv]. 1618: Az mely négy lovat az brassaiak adtak, annak hármát adtam el hatezer es ötödfélszáz oszporán, azki teszen magyar forintot fl 96 dr 75 [BTN 83]. 1673: Egy aranyos fejér holyagos kanna. ugyan az brassaiak adták [Fog.; Utl]. 1685: Ebből adot 6 Klme . az Barassaiak(ua)k es Szebeniek(ne)k Praesidiu(m) szamara valo postora Flo: 1800 [Fog.; Törzs]. 1737: a Brassaiak tegnap Zabot administraltak [Bereck Hsz; Ap. 4].

2. Brassóban szőtt gyapjúkelme-fajta; stofă de lină din Braşov; eine Art Wollstoff gewoben in Brassó/Kronstadt. 1663: Brassai ketszer vanyolt 7 sing | Ketszer vanyolt Brassai 7 sing [Utl]. 1672: Tartozzek az Inasnakis a Gazdaja adni ... egy dolmannak valo Aba posztot avagy Brassait [Dés; Jk]. 1681: adot ... Fel vegh Brassait Flo: 9/84 [Dlev. 2. XIII Ba].

Szk: ~alma. 1826: termet Szilva husos 40 véka horgas magu ...^a véka Alma Brassai s fejér 3 véka Motskotár 12 véka [Tarcsafva U; Pf. — ^aA véka-jelzés hiányzik] * ~cserge. 1762: Csergét ketőtt Brassait egészzet [Oltsem Hsz; Mk RN. IX. 109]. 1845: Brassai fehér fűrtő cserge [Szív; Klev. 15] * ~fedő brassói (gyártású) női főrevaló. 1589: Tyz visselt Brassay fedel [Kv; KvLt Vegyes I/3. 37] * ~fejtő brassói (gyártású) hímzőfonal. 1798 22 lóth Brassai kék fejtő Rhf 1 xr 12. 10 loth veres fejtő [Déva; Ks 73. 74. VII. 137 1/4] * ~felsőruha. 1589: Egy fekete kek Brassay felseo ruha [Kv; KvLt Vegyes I/2. 66] * ~guba. 1827: Nyikita Krikos, Nagy Sink Széki Várdi születésű Visel ... nagy fejér Brassai Gubát^a, hosszu inget, és széles veres bőr Gyüszüt [DLt 36 nyomt. kl. — ^aA kl párhuzamos német szövegében ein Großes Kronstädter Guba] * ~gyertyatartó. 1687: Egy Brassay ros Gyertya tarto [Veresmart TA; Berz. 11.87/I] * ~hám. 1843: Egy pár Brassai jó Hám [Magyaró MT; LLT] * ~hályha Brassóban készült (kemence)csempe. 1824 k.: (találtunk) egy Brassai fejér kálhákból készült kívül fűttő kemencét [Altorja Hsz; Ethn. LXXII, 605] * ~kemence. 1836: Vagyon benne^a egy Brassai német kemence krispán szin kálhákból [Altorja Hsz; i.h. 605–6. — ^aTi. az udvarház egyik szobájában] * ~közposztó. 1688: Egy végé Angliai posztotol kibén vagy(n) Un 60 f 31// Egy végé Cserkesz Posztotol f —//60 Egy végé Abátol f—//16 Egy Bál fejrívári Posztotol f 6// — Egy végé (!) Brassaj köz Posztotol f—//30... Egy vegh Brassai 2 pécsetes posztotol f—//50 [Bfr Vect.] * ~lópokróc Brassó-

ban szőtt gyapjú-lótakaró. 1820: Brassai Lo pokrozt [Nagyvessződ KK; Told. 19] * ~mente. 1629: Dolmani karazja. aba nadragh. Brassai mente ala barani beor [UtI]. 1679: egy Barassai mente egysaru, egy főre való [Wlt, MNy XXXVIII, 54]. 1770: egy fekete Roka májal (!) perémezet mente ugyan egy Barassai fele [Kőpec Hsz; Kőpeci lev.] * ~mézes pogácsa. 1618: mely kedves az erdélyi jó sajt, és az brassai öreg mézes pogácsa [BTN 119] * ~nadrag. 1628: Sarpataki Georgi segeotsege .. Brasai nadragh .. Ez jambort mindenreoli (?) Contentaltam [UtI]. 1658: Koczis Istuan ... fizetesse .. egy brassay nadragot [gyi] [Góc SzD; Wass] * ~palack. 1803: egy Brassai szijas palatzk [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.] * ~pokróc. 1720: Uj Brassai Tarka Pokrocz az Lovaszoknál nro 3 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. 1744: adjanak .. Brassai pokróczot den 72 Alább való sebessi pokróczot H. fl. 1 den. 20 Egy egész jó lombos csergét H. fl. 1 den 70 [GTSz II, 194 gub-i árszabás]. 1761: Brassai keskeny nyereg ala való pokrozt nro 6 [Siménfva U; JHb XXXIII/31. 19]. 1866: Egy veresses csikos brassai pokroc [RLt] * ~rássa Brassóban (vöröses kockás mintával szőtt) gyapjúkélme. 1770: kétt szoknya egyik jó féle Rása fekete, a másik Barassai Rása Kék [Kőpec Hsz; Kőpeci lev.] * ~selyemfedél Brassóban készült női selyem-főrevaló. 1615: Feyer Ruhazatból vagyon Durutya Aszszonnall. Egy beczí Fedel ion, Beczültek ... f. 3 d - Egy io Barassai Selyem fedel f 2 d. - [Kv; RDL I. 96b] * ~szekér. 1744: innen két lovat el lopván .. egy Barassai szekér(e) be fogta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1837: Vagyon egy viseltes Ló-szekér vasas jó készülétekkel .. fedele Brassai szekér formára náddal és vászonnal bé huzva rongyolott állapotban [Mv; DLt nyomt.] * ~szöttes. 1849: Hét sing Brassai szöttes [Dés; DLt]. 1850 k.: ruhának való szöttesek - brassai szöttesek [Pk 2] * ~szöttesköntös. 1840: Brasai Szöttes köntös [Dés; DLt 1248]. Szám. 1562: Brassay Janos. Michael Brassay [Kv; Szám. VII/1. 23, 54]. 1568: Gedrud vxor Michaelis Brassay | Johannes Brassai [Kv; Tjk III/1. 76, 147]. 1570: Brassay Janos. Brassay pal. Brassay Ambruzne [Kv; Tjk III/2. 3, 133, 151]. 1579: brassay Tomas [Kv; Szám. I/XVIII, 11]. 1585: Brassay Janosne Barbara Azzony [Kv; Tjk IV/1. 473]. 1590: Brassay Georgy. Brassay Peter [Kv; Szám. 4/XV. 5, 6, 9, 4/XXI, 76b]. 1591: Brassj (!) Georgj. Barassai Gyergy Monostorol. Brassay Janos. Barassai Peter [Kv; i.h. I/5. 63, 72, 74. VIII/5. 15, 18]. 1592: Barassay Gieorgi. Brassay Gieorgi [Kv; i.h. XIV/5, 72, 80, 169]. 1596: Brassay Georgj. Brassay Zabo Gaspar [Kv; i.h. 7/I. 15, RDL I. 65]. 1597: Brassay Martonne Anna [Kv; Tjk VI/1. 107]. 1598: Barassay Barbara. Barassay Leorinczne Margith azzonj. Barassay Peter [Kv; Szám. 8/5. 112, 129, 181, Tjk VI/1. 257]. 1599: Brassay Amburus. Brassai Keomies Ambrusne Catalin Azzoni. Barassay Mathyas. Prouidus Georgius Brassay natione hungarus. Ambrosius Croner

al(ia)s Brassay Saxo [Kv; PolgK 90-1, Tjk VI/1, 294, 304c, 370]. 1600: Barassay Mathyas varos eskeott zolgaya [Kv; Tjk VI/1. 515]. 1601: Brassaj Peter [Kv; i.h. 546]. 1627: Brassai Csizmadia Georgi ada my eleottunk szaz eot forintot .. melliet my eleottunk integre deponala Brassai Georgy [Kv; RDL I. 130]. 1656: Brassaj Szakacz Mihalyne Feoldi Ersik [Kv; Tjk IX/1. 735]. 1664: Szasz Daniel V(ram) alias Brassaj [Kv; Ójk]. 1672: Andreas Brassai [Kv; Tjk VIII/11. 393]. 1679: My Kőpeczj Peter, es Brassaj Sitz Georg Colos Varnak, hűtos Directorj [Kv; RDL I. 157]. 1689: Michael Brassai de Des [Dés; Jk]. 1694: Buzai Causa. Szócz Andr(ás) kivannya maga melle hoza tulle elabal (!) Feleseget Brassai Kathat [SzJk 287]. 1711: Nemz(etes) Brassai Gyorgy Ur(am) [Kv; KvRLt I.B. 1.117]. 1716: Brassai Tollos János [Brassó; BLt 9 aláírásban]. 1732: Catharina Brassaj cons. nob. Johannis Neredunczki (?) [Dés; Jk].

Hn. 1653: az Brassai hatar [M.bodza Hsz; EHA]. 1698: az Brassai ut mentiben [Uzon Hsz; EHA]. 1717: a Brassai uton fellyül (sz) [Torja Hsz; EHA]. 1722: A' Brassai utra ki jövőben (sz) [Zágon Hsz; EHA]. 1728: A Nagj Brassai ut mentiben (sz) [Angyalos Hsz; EHA]. 1744: a Brassai ut altal kelőben (sz) [Bodola Hsz; EHA]. 1749: az Brassai utnál (sz) [uo.; EHA]. 1835: A' Brassai révnél (sz). Brassai ut [Nyén Hsz; EHA].

L. még. 1549: Homines et Incole Civitatu(m) Cibini(en)sium et Brassai(en)sium [Kv; Tjk III/1. 14].

brassai föld (üveggyártáshoz használt) agyagföld-fajta; un fel de pämint argilos folosit la fabricarea sticlei; Kronstädter Lehm (eine Art Erde zur Glasherstellung angewandt). 1847: A' Stomp Malom .. a' Stampok aljain egy-egy vas karikával foglalt törő kő van - a' Brassai földet törőnek egyike alól a karikán megvan vasazva | 1042 font Brassai földből való formák 10. olvaszto fazék Brassai földből 15 véka ... 26. véka égetetlen Brassai föld [F.árpás; TSb 46 üvegghuta lelt.].

brassai garas a brassói (pénzverőből kikerült) pénz-érme; groş făcut in monetăria din Braşov; Kronstädter Groschen. 1628: Egy Szakoczkaban ualami Brassay garaz (!) [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 6].

Brassó városa 1612-1615 között Báthory Gábor fej. elleni hadviselési költségeinek fedezésére maga is veretett ércpénzt; legkisebb névértékű érmeje éppen a garas volt [Huszár 65-6].

brassai gyolcs Brassóban szőtt finom vászonkélme; pinză fină din Braşov; Kronstädter Linnen. 1596: Attam 1 1/2 sing Brassai Gyolczot az kochnyara, ő fge Zakaczinak, miért hogy vyat keüantak; takartak bele az Bornyú főt es Labat ... d 10 1/2 [Kv; Szám. XVII/6. 17 ifj. Heltai Gáspár ep kezével]. 1791: 277 Sing Székelly Gyolts 1 Vég s 34 Sing Brassai Gyolts [Mv; MvLev.].

brassai kékosztó Brassóban szőtt kék gyapjú-ruhakelme; stofa albastrá festut la Braşov; Kronstädter blaues Tuch. 1671 Adtam Három vég közönseges Brassai kek posztora hatvan forintot [UtI]. 1745: 7 Sing Brassai kettzer vándolt kék Posztó Mentének, Dolmának, nadrágnak [KGy].

Szk: ~ *dolmány*. 1679: Brassai kek posztó szakadozott dolmány nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.] * ~ *mente*. 1679: Gyermek(ne)k valo bellet, Brassai kék Posztó mente nro 3 [uo.; i.h.].

brassai láda Brassóban készült ládafajta; un fel de ladă făcută la Braşov; Kronstädter Truhe. 1742: Egy másfel singes Brassai láda az Eccl(esi)a procuralta melyben conservaltat(na)k az Eccl(esi)á(na)k szent edényei [Bodok Hsz; SVJk]. 1763: két Brassai régi Láda [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1795: Egy nagy festett Láda Más kisebb brassai Záros Láda [Szárhegy Cs; LLt].

brassai posztó Brassóban szőtt gyapjú-ruhakelme; postav ţesut la Braşov; Kronstädter Wolltuch. 1595: A kis Bogatinak ruhazattira veöttem hett sing Brassay posztot, Mentenek, dolmannak es Nadragnak f 3 d 50. Nyresere chinallasara es kapochira attam f — d 80 [Kv; Szám. XVI/6. 13]. 1599: Nireo. Michlos Vizen. Zilagiban. 6. Veg. Brassay posztot l // 20 [Kv i.h. 8/XIV 23 hj]. 1628: Egy Darab Zöld Brassaj Posztot [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 7]. 1652: hosztani Glulay Martonne Azonyomtól, harom fertaly brassay posztot [Kv; AsztCJk 48a]. 1657 edes aszonyo(m) adna masfel singh fekete Brassay postot singhit d 70 [Kv; SLt FG. 15]. 1658: Koczis Istvan fizetése Dolmannak mentejenek kettzer uanyolt brassay posztottbol (igy!) valott ahoz ualo szerszamaul [Góc SzD Wass]. 1673: Negyven nyolcz forintot két ueg brassaj posztora f. 48 ... Brassai egyszer vanyolt posztora f. 10 [UtI]. 1687 h.: Egy végy (!) Brassaj köz Posztotól f — //30^a Egy Vegh Brassaj 2 pecsétos posztotól f — //50 [MvRK Vect. 1. *Ti. a fizetett harmincad]. 1688: Brassay posztorol. Egy végy (!) két pecsétos posztotól f 1 // 20. Egy végh egy pecsétos posztotól f — //50. Egy Végh paraszt posztotól f — //30 [i.h. 217]. 1736: Ertem hogy az nemes asszonyokon kívül nem volt három falusi asszonynak mentéje, azoknak is brassai posztóból, bárány bőrrel bérelve s prémezve [MetTr 345].

Szk: ~ *dolmány*. 1635: Fiam Lovassza szegőtsége Brassai Posztó dolmant mentet (igy!). Aba nadragot [UtI]. 1663: Brassai posztó Dolmány, Mente, Nadrag [UtI] * ~ *mente*. 1663: Brassai posztó Dolmány, Mente, Nadrag [UtI]. 1677: Balint Janos ienlakon^a lako Leanyat annokot Szegottuk be. Igirtem fizetesebe egy Ezten-dőre Brasai pozto mentet a Ködmenre [Kv; AsztCJk 51b. — *Enlaka U]. 1693: Brassai posztó szederjes mente [Kilyén H; BLt] * ~ *nadrág*. 1663: Brassai posztó Dolmány, Mente, Nadrag

[UtI]. 1691 Vinczi Márton Tálmosónk Conventioja Brassai Posztó Nadrága nro 1 [UtI]. * ~ *ruha*. 1716: gyermekkorában rongyos Brassai posztó ruhában jartotta [Nagyercse MT; Told. 52] * ~ *szoknya* a. Brassóban szőtt posztóból készült női gyapjúkelme-kabát. 1648: Fogattam egy szolgát omboszi Catat .. szegődsege így következik Egy barasay szokniat, szór praemet (!) az valara [Kv; AsztCJk 61a]. 1652: szegőttem egy szolgát annak nevü hadrevi leant igirtunk Esztendeig valo szolgatyaert, egy Brassay pozto szoknyat, szór praemet az valara [Kv; i.h. 71b]. — b. uo. készült női gyapjúkelme-alj. 1660: Egy uiseltos brassai posztó szederjes szoknya [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1679: Brassai szederjes, viseltos posztó szoknya váll nélkül nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 79. — A két jelentés felvétele a források szükségessége miatt bizonytalan, de e jelentések lehetőségére nézve 1. Kniezsa, SzJ szoknya al.] * ~ *takaró*. 1816: egy Brassai Posztó Takaró [Nyomat MT; UnVJk 108].

brassai szűr Brassóban szőtt vastag posztófajta; postav de lină ţesut la Braşov; Kronstädter Tuch. 1668: Egy végh Brasso szűröl f. — // 20^a Egy Végh szebenyi szűröl f — //15 Egy szűröl f — //03. Egy Csuklyától f. //03 [BfN Vect. — *Ti. a fizetendő harmincad]. 1688: Egy Vegh Brassay szűröl f — //20. Egy Vegh szebeni szűröl f — //15 [MvRK tömösi és tömösvári Vect.].

brassói l. brassai

brassós brassói; din Braşov; Kronstädter. Hn. 1664: az Barassos utra forduloban (sz) [Zágon Hsz; EHA]. 1722: A' Brassos ut által kelő b(en) (sz) [uo.; EHA].

bravó remek! nagyszerű!; bravo! 1829: azt mondá Dési Uram no bravó itt van a bor igyunk vigadjunk s meg pattintván a Musikusnak az orrát húzzad és az huzta s tántzoltak [Mezőkölpény MT; TSb 48 Gazda József (43) ns vall.]

brázda határbarázda; brazdă de hotar; Grenz-furche, Gewende. 1697: az Var megje Tiszteit ki vitük akkor brázdálták el az határt, és azan brázdaig mint nagy Barcsiak (!) bírtak eő Nga gondviselője a brázdán belől Szántatott néhai Barcsai Péter Ur(am) rá menven az ekejét le vágta és a kit fel szántatalt volt .. bé vetette [Nagybarcsa H; BK sub nro 281 Serban Ignát (80) jb vall.]. — L. még *barázda* al.

A címszó nem lehet a szlávból bekerült *barázda* jövevényszó eredetibb formája, hanem — viszonylag újabban — románból átvett kölcsönszó. Külön címszová minősítése ilyen megfontolásból történt.

brázlet karkötő, karperec; brăţar; Brasselett. Armband. 1818/1826: Két Brázlett Egy Fermoar Egy pár Fülbevaló Gyöngy Csepp [KvAKt Mss. hung. 27]. 1837 Egy antic Culier fülbe valóval, és braszlettel edgyűt, melyek álla-

nak 12 metzett onix kőből aprobebb briliántokkal egybe foglalva — ezek közé van fűzve mintegy 760. apro orientál gyöngy — egy tokba melyek betsültettek Rf 2100 [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 18]. 1849: Egy üveg Zöldös aranyazott Brazlett [uo.; Ks 73. 55].

bresinár ? szekér-keresztfa; brăcinar, splina carului; Reibschheit, Lenkscheit. 1827: Más szekér négy a párnát a tengelyhez szorított kapots .. egy Bresinár a hátulso Tengejen lévő lajtortját le szorított retesz [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. — Ugyanabban az összeírásban más két szekér leírásakor is említik e szekérrészt].

brennol kb. (kártyát) eldob; a arunca (cărțile); brennen. 1838: ha nem akarja el venni^a, hát brennolni kell, s tovább kell osztani [Dés; DLt. — ^aTi. a kártyát]. — A jel-re nézve l. EtSz; a német jel-t is innen vette a szerk.].

breviár(lum) zsolozsmáskönyv; breviar; Brevier. 1597 Az Vdwarhaznal az Espotalyban a' keönywek Egi Magiar Cantualis Egi breuiar vagi official | Nemetwl Euangeliumos keony (!). Egi ueres breuiar [Kv; Aggm. A. 53]. 1751: E szerént Vadnak a' Templóm Egy(gy)et-másj ... Kis particula meczo vas l. Breviarium l [Köröd KK; Ks 20/X]. 1790: Nagy Ádám Uramnál ... a' Breviarium Dr 24 [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4].

brévisz rövid/sommás per; proces scurt; Summarprozeß. 1598: az J(ncta) migh akara addigh vert húzoneót forintert fel ne(m) vette(m) volna, mjerit hazamo(n) így hatalmaskodott az breuisbe [UstT 13/27]. 1600: Ezt pedigh chelekttek az mostani Articul(us) ellen az breuisben [i.h. 15/41]. 1614/1615: parancziola Nagd^a mi nekwnk .. hogy az Vitezleo Teorók Istuant es Moczioni Gergelt .. Kakucz neuwegez falunak hatalmasul valo birasaert hinok az breuis szerent .. ok adni [T; Törzs. — ^aIdéző-jelentés a fej-hez]. 1620: Actor Szentgyörgyi Molnar Istuan Beldi Kelemen Vram Jobbagya p(ro)clamaltata Kozmasi Kwsseb Mihaly Petert sz breuisre, intentalan az hogy otót artatlanul le vagdalta volna [Zsögöd Cs; BLt 3]. 1627: Citaltata Kerezuri Miklos Vram Kun Gothart Vramat az breuis zerint elseo zekre [Récekeresztúr SzD; BLt].

brévisz-törvény rövid/sommás per; proces scurt; Summarprozeß. 1598: Ezeketh penigh czielektette vrunk eo felsege hadaj alat ezeket az factumoth (!), melire hivattam az articulus tartasa zerent az breuis törue(n)jre [UstT 13/13].

briska könnyű kocsfajta; briscă; Britschka (leichter, offener Reisewagen). 1820: G. Mikes János Urfi .. Tár Szekere és Pricskája igaz(itá-sára) 7^a [Déva; Ks 105. 169. — ^aTi. pántvas]. 1823: Eö Nga Pritskájába Tengely nádozására,

és Ferhelz keszittes(ére) ord Pánt vas 15 lb. [uo.; Ks 106. 151]. 1843: a' szekér Pricska volt gyékény ernyővel [DLt 1309 nyomt.].

brigadéros kb. hadsereg- v. dandárparancsnok; general de brigadă; Brigadier. 1708: brigadéracs (!) lovas ezres-főkapitány Bezerédi Imrének vice-kapitányának, Ratka Ádámnak Patakon hóhér által fejek vétetik [TT 1890. 508 SzZsN].

briliáns, briliánt brilliant; Brillant. 1780: Briliánsal rakat Gyűrűk [Szentháromság MT; MvLev. 9]. 1793: egy kitsin kard atzél briliántokkal gazdagon rakott [TL Conscr.]. 1801 Egy Briliántokból álló reszkető Rosa 216 Mfr. [Kv; Ks]. 1816: Egy pár priliántos fülbe-valo, melybe vagynak 112 darab priliántok egy veres tokba 1500 Rf [Kv; Born. IV. 41]. 1837: Egy antic Cullier fülbe valóval, és braslettel édgýút, melyek állanak 12 metzett onix kőből aprobebb briliántokkal egybe foglalva [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 18]. 1839: Egy briliántokból való bokréta 14 karat 560 Rf. [Kv; LLt]. 1840: Gábor Kedves jo fiu olyan a' több ifjak közt, mint a briliánt a tarka hamis kővek közt [Kv; Pk 7]. Szk: ~ reszketőtű briliáns rezgődészű mellű. 1807: Egy briliánt reszketőtő a' mely félholdot és tsillagot mutat [DLt 378 nyomt.].

briliántgránát ? briliánszerűen csiszolt gránátgyöngy; granat silefuit ca brilliantul; brillantartige Granatperle. 1839: Vagyon egy nyakbavető Briliánt gránát r. ft 15 [Kv; Pk 3].

Szk: ~ gyöngy ? briliánszerűen csiszolt gránátgyöngysor. 1805: Tizenkét sor Briliánt Gránát gyöngy [M.köblös SzD; RLt Majtényi Istváné Rettegi Sára kel.]. 1836: Egy nyakba valo briliánt gránát gyöngy [Kv; Pk 3].

briliánt(in) selyemkelfajta; un fel de mătase; eine Art Seidentextil. 1829: 1 1/4 Sing fekete briliántin [CsS].

Szk: ~ öltözet-másli briliántkelméből készült ruhacsokor. 1777: Briliánt öltözet Másli [Nsz; JHb 406 Bethlen Rozália kel.].

briliántinköntös selyemruha; rochie de mătase; Seidenrock. 1816: Briliánti (!) zöldes Magyar köntös hozzá valo ezüstös Tsipkével ing allyával 1 Más Sclappes (!) Briliántin köntös [Nyárádsztnenedek MT; Told. 19]. 1820: Egy fejeér Briliántin Köntös 1 ... Egy fekete Levantin 1 Egy Kék Levantin 1 [Felső SzD; Bet. 5a Hodor lev. Fráter Theresia kel.]. 1823: Spárğa szín zöld Briliántin köntös atlacczal dekorirozva [LLt Csáky-per 601. L. 1]. 1825: egy kék Briliántin köntös [RLt].

briliántinviganó briliántin-kelméből varrt szoknyafajta; fustă din material brillantin; eine Art Rock aus Brillantin-Stoff. 1818: 1 Egy sárga Briliántin Viganó 163 Rf 15 kr. Egy fejeér Lévan-tin Viganó 133 Rf 30 xr | Egy sárga Briliántin

Vigáno . 163 Rf 15 xr^a [Kv; Pk 5–6. — *Ez utóbbi adalék Pákei Krisztina kel.].

briliántírozott 1. ? briliánszerűen köszörült/csiszolt; sľeuit ca brilliantul; brillantartig geschliffen. 1746: egy nagy briliántírozott Gyémánt [Told. 19]. 1782: Nyoltz rend briliántírozott gránátból Nyakra valo [A. balázsfa BN; LLt]. 1789: Ezer szem nagy féle briliántírozott gránát [Meggyesfa MT; JHb XLVI. 1]. 1807: Egy Nyakba-vető nagy hosszuko briliántírozott gránátból [DLt 375 nyomt.]. 1818: Ezer szem briliántírozott régi Gránát [DLt 513 ua.]. 1820: Vitt el négy sor jo féle nagy szemű Briliántírozott gránát Gyöngyet [Felőr SzD; Bet. Hodor lev. Fráter Theresia kel.].

2. ? kb. finom metszésű; cu sľeuire fină; feingeschliffen. 1832: 14 darab briliántírozott kés palle. Egy darab tornyos késpallo, fainabb, briliántírozott (!) | Tizenegy briliántírozott Schamparner pohár [LLt].

3. briliánssal kirakott; garnisit cu brilliant; mit Brillanten besetzt. 1805: Egy brillantírozott acél gála koszpord Schwarz csinálta fekete tokban [Mv; TGsz 52].

briliántírt ? finoman köszörült/csiszolt; sľeuit fin; feingeschliffen. 1830: Brillantírt metzett késpallo [LLt].

briliántos briliánsos; cu brilliant; brillant. 1768: Egy Brillantos Rosa Rh. Flor 335 Egy Brillantos Rosátka Rh flor 50 [Nsz; Ks 74. 56]. 1777: egy pár kézre valo bé fűzni valo gyöngy Sing No 3. gyöngyös budgyok, és a' gyöngy kézre. valo tiz tiz rendből allohoz valo Brillantas arany csattak [Nsz; JHbB 406 gr. Bethlen Rozália kel.]. 1797: Ket egyforma brileántos Gyűrű [Mv; Told. 19]. 1801: Egy briliántos rosa gyűrű tizenhat kövekel 168 Mfr. [Kv; Ks]. 1812: Vett vgyan edj Briliántos reszkető tőt [Héderfája KK; IB]. 1815: egy arany Brillantos Kereszt [Kv; Öjk]. 1816: Egy pár priliántos fülbe-valo, melybe vagynak 112. darab priliántok egy veres tokba 1500 Rf. [Kv; Born. IV. 41]. 1818: tartoztunk ő Kigylmēt Remekre bocsátani ..., melyek ezekbol állottak Egy pár Briliántos Fülbe valo fityegővel, egy kosaros, Briliántos Állíantz Gyűrű [Kv; Öjk]. 1823: Egy brillantos kitsi kereszt, hátul emalírozva hozzá valo arany lántzal [Szent-benedek SzD; Ks 38. IV Clenodia fam.] | Egy ujj Brillantos Bando [LLt Csáky-per 601. L. 1]. 1837: volt az Exp(onen)s Urnak egy briliántos ezüst mente kötője [Doboka SzD; Bet. 1]. 1839: Egy brillantos gyűrű, melyből 6 kő hibázik [Kv; LLt].

briliántozott briliánszerűen köszörült/csiszolt; sľeuit ca brilliantul; brillantartig geschliffen. 1814: Egy pár fülbe valo Briliántozott gránátokból 16 Rf [Kv; Born. IV. 14]. 1816: Egy pár fülbe valo priliántozott gránátokból 16 Rf [Kv; i.h. 41].

brindza juhtúró; brinză de oaie; Schaftopfen. 1548: Továbbat im az kecskéhez majort költem, ki mind sajtját, ordáját, berenczeit, vaját meg tudja csinálnia [Fog.; NádTLev. 137; röv. id. a NySz is]. 1549: az Johazoknak Ez fogaras felden ... Ez fele zertartással fizetywnk ... Azon Juh haznabol Brenzeth | zenth pether Es zenth pether^a Napyg zokthanak olly saythot chynalnaly (!) hogy meg al. Annak vthanna Az kyth chynalnak, zoktak azokbul Brenzethys chynalny [NyIrK VI, 375–6. — *Elírás az eredetiben pal h.]. 1592 Proventus Bronzae tunelam unam dant cum eisdem Zoporiensibus [F.szopor Sz; KárolyiO III, 516]. 1594: Ratio Caseorum. Restal az Somloi Maiorban juh Sait No. 32. Ratio Caseorum Brencza. Restal az varban juh Saitbol chinalt Brencza hat altalaggal jdest No. 6 [Somlyó Sz; UC 78/7. 11. — L. még MNY LXI, 113]. 1794: Porteka neve: brinze Adott Dr 6 | Porteka neve ... punze brinze [Kercsesora H; BK vásári árújegyzék].

Hn. 1796: A Brénze nevezetű helyen vagyon egy Bongord.^a A Brinza hely tetején (sz). A Brinzába (sz) [Pujon SzD; EHA. — *Bangardnak is olvasható]. 1827: A Brinza hegybe (sz) [uo.; EHA].

brindza-túró juhtúró; brinză de oaie; Schaftopfen. 1591: Az filej Hazrol valo Registrum ... Czynaltanak kett prenze Túrott [Kv; KvLt Szám.]. 1594: Ratio Caseorum Brencza. Restal az varban juh Saitbol chinalt Brencza hat altalaggal jdest No. 6. A Gorozloi Maiorbanis Restal affele saibol chinalt Brencza egi Bodonnal. No. 1. I(n) Su(mm)a Brencza thwronak Restantiala teszen Bodon No. 7 [Somlyó Sz; UC 78/7. 11. L. még MNY LXI, 113].

brisak bicska, zsebkés; briceag; Taschenmesser. 1806: 4 Brisak 1. 09 | (Vásárolt) 3 Briskat 1. 39 [Mv; Ks 34. VII].

brokátbélés arannyal átszőtt kelmebélés; căptuseală de brocart; Brokatfutter. 1714: Zöld virágos Bársony Dolmány, nagjor reszről Brokad bélléssel [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 7].

brokátmatéria brokátkelme, brokátanyag; material de brocart; Brokatstoff. 1714: Aszszonyi ember(ne)k való 4. Par Kesztjó Atlas s Tafota Materiabul, első Brokad materiabul aran j fonal viragokkal ki varrott [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 31].

brokát szoknya brokát(kelméből készült) női alj; fustă de brocart; Brokatrock. 1714: Aszszonyi ember Zöld Brokad Szoknya, aranyos Viragokkal szövet f.h. 50 Aszszonyi ember Megy szín Brokad szoknya, hasonló előkettővel f.h. 100 Aszszonyi ember baraczk szín Brokad Szoknya is előkettő (!) f.h. 150 | Minium szín Brokad szoknya, előkettő, és vall, aran j s ezüst

Virágokkal, szoknyán aranj, s ezüst Prém Hamu szín Brokad szoknya Holló szín Brokad szoknya, Vallal és eloketovel együtt, aranj, s ezüst virágokkal, alul arany Prim(m)el, Vallon penig arany Csipke f. Hung. 120 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 1-3].

bronz 1. bronz; Bronze. 1805: Egy fekete fa Aranyozott Bronzéban kőrös körül virágosan pántozott Anglia Láda [Mv; TGsz]. 1846: Egy pár bársony bronzba foglalt karperec [Dés; Berz. Leit.].

2. Jelzői haszn-ban: de bronz; Bronze-. 1805: Egy kerek, író Asztalra való ütő óra Aranyozott Bronze tokbann ... Egy sima aranyos, két águ Bronze Gyertya (tar)to [Mv; TGsz]. 1840: Visel hasszukó bronz-fülbevalót két kövekkal megrakva [DLt 702 nyomt. kl]. 1860: Két bronz gyertya tartó [Kv; Vég.].

bronzírozott 1. bronzalatt futtatott; suflat cu bronz; mit Bronze überzogen. 1832: Bronzírozott igen szép Kandeláber [LLt]. 1842: Két sárga réz gyertya tartó, kettő bronzírozott, kettő ezüsttel futtatva [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.].

2. ? bronzalatt díszített; impodobit cu bronz; bronzírt. 1827 Ezen házba van egy szép Bronzírozott ... igen szép secrét(ér) [Veresgyháza AF; Told. 19]. 1853: Egy mahoni bronzírozott kis asztal, fekete fával és réz lábbal körül fogva — egy más mahoni kis bronzírozott asztal 2 darab Egy bronzírozott fa secretair, melyben aprosagok vagynak ... Egy bronzírozott fa író asztal, réz labbal [Mv; TSb 4].

3. '? 1810: Frantzia Piksis ... felső része, vagy-is fedele a' munka rajta nem sima, hanem habos (:vagy-is a mint mongyák:) bronzírozott [DLt 368 nyomt.].

bröss melltű; bröşă; Brosche. 1857: egy Brosch és egy pár fülben való [Kv; Öjk].

brösztű melltű; bröşă; Brosche, Brustnadel. 1854: Zakasztó tő 1 Brösztű [Kv; Kócsi lev.].

bröszka '??' 1825: Azon Királyi Sos Hajok(na)k, s Hajókbéli Requisitumoknak ... neme és Száma s azoknak árza nagy Kormány ... kis kormány ... arbutz fa ... bröszka ... Evedző lapát [H; JHb Jósika János főispán iratai ad 215].

Nyilván a r. bröscă átvétele, de ennek hajózási jelentése a szerk. előtt ismeretlen.

brüder-láda társzláda (önsegélyező pénztár/alap); casé de ajutor reciproc; Bruderschaftskiste (Eigenhilfskasse). 1805: fizettem a brüder ládanak tavalyi Restantiatt ... 24 Rf 13 k. [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

bruszlájer löfegyverfajta; un fel de armă de foc; eine Art Schießwaffe. 1849: Egy Bruszlájer [DLt]. — Vö. ? német Breslauer 'boroszlói'.

brusszai bagazia Brusszában szőtt (török) bagaziakelme; bagasia (material tip turcesc) țesut in Brussa; (türkisches) Bogasietuch aus Brussa. 1620: Egy Bal Bagaziatul f 3./-. Egy vegh niers vaszontul f -/3. Egy vegh Brusszai Bagaziatul f -/6 [KvLt II/69 VectTr 11-2].

brüner lájbi brünni mellényke; pieptar de Brünn/Brno; Brünner Leibchen. 1852: egy posztó s egy brüner lájbi [Kb; HG].

brünet-topánka 1850 k.: bőr és brünet uj topánkák [Pk 2].

brünni papucs Brünnben gyártott topánka, papuci din Brünn/Brno; Brünner Pantoffel. 1840: Brünni papucs tizenkét pár [Nyárádsztr. benedek MT Told. 19].

brüsszeli rece brüsszeli recsecsipke; dantelă din Bruxelles; Brüsseler Netzspitze. 1807: Egy fejer muschelin Köntös, és egy fertáj szélességű fain Brüsseli rece [DLt 375 nyomt.].

bú 1. bánat; mihnire, tristete; Kummer. 1573 feyerwarrol kwltek volt egy lewelet Neky^a Kozma gergel megh Talalta az zeonieg alat hogi megh olvasta Arra valo Bwaba Ment ely soha Meg sem Ieo [Kv; Tjk III/3. 96. — *Ti. Kozma Gergely-nének]. 1584: teob ezembe Ne(m) Iut, mert Nagy bwawal volta(m) [Kv; Tjk 4/1. 215]. 1588: a sok fogliok zaladása miat sok buwok volt az birak vrainnak mely eset az foghaznak Epwletlen es ereotlenseghe miath [Kv; TanJk I/1. 75]. 1610: oly Nagy buwal vagio(n) az ziuem [Dés; DLt 321]. 1718: I(ste)n tudgya csak az micsoda buban vagyok [Ks 96 Apor Péter lev.]. 1763: Öreg árva állapotomban a buk es bánatok között hánkodo élelemet (!) nagyon meg illete a Nagod Melgos Levele [Retteg SzD; TLMiss.]. 1774: Néhai Simón János bírósgbólis ki kopot nagy hamar, bujában nem Sokára megis holt [Vécke U; LLt Vall. 154.]. 1776: Az Bunak bánatnak és minden njomorusag(na)k műhejjéből Szebenből 5. praesentis nekem írni méltoztatott Mltgs Sogor Uram levelét örömmel és szomoránis vettem [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.]. 1783: akkor este el is ájult buvába az Aszszony ő Nsga [Perecsen Sz; IB]. 1806: Papp Demeter jól iván buvában szomorkodott kárán [A.várca Sz; BfR 130/1]. 1819: Feleség! te engemet nagyon sokat busitol, és bumba is vetemedtem ezen italra — de hogy bujja mi lehetett — soha magát előttünk ki nem találta hanem Csak magába siulódott | a bu miatt iszom, mert maga rutul bánik vélem [Kv; Pk 2]. 1838: bár ne Sokáig élénk, mert nagyon meg untam élni, Senkinek haszna<ra> nem élhetvén — tsak bu 's bánat életem [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rákkel lev.].

Szk: ~jára jár. 1633: Jdeje megh ualno(m) te szep szemeliedtől Mert mindenkor bümra jartál cziak egiedől [Mv; MvLt 290. 124b] * ~jád/~-t vall(ja). 1573: azt Monta az azzon hogi ha twdna(m) hogi Meg ne(m) fyezne Jakab Ba tenne(m) az

aytaiath hogi ne(m) mynt ezert en Bwt vallanak vagy perlenek [Kv; TjK III/3. 139]. 1592: menj el es hamar czinaltasd megh merth buath vallod mind te es minden [Kv; TjK V/1. 218a]. 1648: Uram az Joszagh gonosz szo fogadatla(n) kivalt keppen amaz rosz harom Taxas falubeliek miatt vallok nagy butt [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo Petrus Zenas de Balliok-hoz]. 1731 mond meg Urszán Simonnak, a' Léányát másnak ne adgja mert én el jedzettem, tizen Négj Mariast attam néki, mert ha el adja buvát vallyá | Simon addig jár a legény hozzád hogy etcerz buját vallod te annak [Császari SzD; Wass. Kertész Vonul (26) vall.] * ~t csinál. 1817: (Öcséd) azt is tekintse hogy mitsoda sok Gavalierak közt idegenek közt léven, se Hazájának, se Familiájának, se nékem Szégyent, bút, bánatot ne tsinályan, hanem örömet [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

2. baj; necaz; Übel. 1742: Láttam Pákulár Golya Vaszilnál fel vágott rakás szilvafát a házab(an) mondám is neki miért cselekszi mivel azért buja lesz a falu(na)k [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6].

Szk: ~t szerez. 1572: Egyzer az eleot Ment volt Keomyes gérgnehez, talalt ket legent otth kyket Eo Nem Esmert, tahat egyk az Keomies gérgh lantyát pengety. Mond eo neky (!) Jo vrain Nem Kellene It Jarnotok Mert az vratwl Bwt zerzetek az azzonnak, Azok Mondak hogi chiak Ing chinaltatny Mentek oda [Kv; TjK III/3. 11].

3. Jelzői haszn-ban: bús, bánatos; mihnit, trist; kummervoll, betrübt. 1840: minthogy a dolgot elenyésztetni ígérte, egy kupa bortis vettem, melyből magamis Darvas Uris valamint a Procdens Regius urak is ittunk ... s ottan helyt Contractust expediáltak szerentsétlen bu fejemre bor kaláka mellett nyakamra kötöt Contractusnál fogva ... a fizetésre napoztatva vagyok [Dés; DLt 166].

buba 1. (játék)baba; pápuša; Puppe. 1849: gyermeknek valo Bubák [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

2. báb, bábu; marionetá; Puppe, Marionette. 1806: délután egy Olasz jót valami bubákat és egy kutyát tántoltatott, egy Tengeri tövisses disznót is mutatott [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 175, 318].

3. '?' 1846: Egy pipazoknak valo Buba [Dés; Berz. 20].

búbánat mihnire, jale; Gram. 1727 A Mlgs Aszszony beteges állapotjan szivesen szánakozom; melyet nem kevesse nevel s öregbit a bu bánat s keserűség [Kv; Ap. 2 Henter Elek Apor Péternéhez]. — L. még bú al. a bút csinál szk-ot.

bubor bőrhólyagosodás; pemphigus; Blasenfieber. 1868 Betegség vagy halál neme: Bubor [Kv RHAK 245].

E különböző eredetű betegség súlyos formájában kivált-keppen csicsmók esetében (pseudophlysis bullosa) halálos kimenetelű is lehet.

búcsú 1. búcsúvétel, búcsúzás; rāmas bun, adio; Abschied. 1584: az Borkely legény eő teollook zep buchuwal Ment el [Kv; TjK 4/1. 336].

Szk: ~t ad a. elküld/bocsát, meneszt. 1570: hallotta hogy azt Montha Zabo Janosne az kert aytayan Bochyatom beh az esseh kwrwa fyath ... Mykor ez fele dolgayt Latta volna. Eo Bwchwt adot nekyk hazatwl Es Az azzonnak Atthifyainak hyrre Theotte hogy Megh fenyehék rola [Kv; TjK III/2. 26]. 1573: pwskarne, Bwchwt adot volna nekyk mynd tarsawal egembe myert hogi az Erdeore Nem Mentek [Kv; TjK III/3. 110]. 1582: Monda Kalman vramne, En Immaron oly Nag keserwsegeben vagiok ez Lucza miat az en zolgaló leaniom miat hog maid ky zakad a' lelkem .. Mondek hog' Nem vzy el Kd, felele erre. Aam buchut Adék Néki de Nem tudom Immar ha el Megien vag' Nem | az ania(m) pedig buchwt ada néky, hogi hazanal ne legie(n), mert eo ne(m) akar kart wallnj [Kv; TjK 4/1. 39, 59g]. 1585: 2. Oct. Biro vram Tanachawal Egietemben az Púska por Chinalonak Búchut adanak Jött wala Ide az warosra Az Remen-séggel hogy Jtt port Chinalna de hogy az Se-beny por Chinalo Igere Magat hogy Jde Jw Azert küldék el [Kv; Szám. 3/XVIII. 28b]. 1653: engemmett etzakanak idején hitőtlenöl hagiót el' azert törüenigh el nem mehetet volna mert en búczot (!) neki nem atta(m) el sem üttem [SzJk 71.

*Férj a feleségről]. — b. elzavar/üz. 1688: Nagy Andrasné Egyed Kata Férjétől divortiumot kíván ez okon (!) hogy impotens lévén, ujjával vesztegeti. (2) hogy rut szitkokkal, s veréssel illeti es hogy sokszor bucsut ad néki [i.h. 227] * ~t veszi ~ját veszi elbúcsúzik. 1582: Az ki penig Kassarol valaky el akar Menny valahowa lakny zepen az az theorweny Hogy bolchwt vezen az varostol es vgy Megyen el es az varos zepen lewelet Ad melletthe [Kv; TjK IV/1. 106–7]. 1585: hogy Buchut veonk teolle, eozwe tewe a' kezét, es azt monda hogy az eleotits Azt Akarta volna [Kv; i.h. 441]. 1590: Onnath az en Jobbagiom Bartha Andras bwchiút wezen az lamboroktól, haza indul hogy haza mennien [M. gyerőmonostor K; KP]. 1633: Bucziomat veszem mar az en szeretőm-től, ne(m) küleömben ugi mint egy ellensegem-től [Mv; MvLt 290. 124b] * ~véve búcsút véve, búcsúvétel, elbúcsúzza. 1633: (A szolgálatra szegődőknek) szabad legie(n) el men(n)iek minde(n) ok vetetlen buczu véove, hogy ha penig buczu vetlen el szeőknek es el mennenek meg foghassuk [Borsa K; Mk III. XXXVIII. 998].

Sz. 1845: a' kapu fél fátol véve butsút honnem (!) létembe el illantott [Dés; DLt 591].

2. zárandoklat; pelerinaj; Pilgerfahrt, Wallfahrt. 1724/1751: asseralván azt a' Kápolnás-Oláhfalviak hogy ezen Hargita Havassán már romlásban valo Kápolna az magok határokbán építettett lévén ahoz a' Butsút, a' magok Praedecessorok impetrálták, és asztán ... kételenítették a Paluban .. azon Kápolnát, és Butsút bé vinni [CartTr II. XXX/3b]. 1736: Nagy-Boldogasszony napján az monostori templomban búcsú

volt messze földről az catholicus mind urak s mind nemesség, község oda takarodtanak; az embereknek az eleit az páterek az monostori házok kertiben való tornácban ebédre hitták | Mentünk szent Lőrincz napján gyakorta a Fenes mellett Kolosvár felől való kápolnához is búcsúra, de oda is az monostori templomból indultunk el, és megint oda jöven vissza, ott is végeztük [MetTr 435–6]. 1848 Vendégei a' tegnap nem lévén a' bocsun a készületből melly meg maradt vendégeskednének [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP].

búcsúadás elbocsátó, menesztő szó; cuvinte de slobozire/eliberare; Abschiedswort. 1573: egykort puskarne Ig zolt az ket Inas feleol, vgan panaz keppen, En vgmind kes kener Eoweket^a hazamnal ne(m) Tartok chak lo vakargatasert, hane(m) ha Nektek kely az Adossag be zedesre Mint zegen vra(m) hatta, Tarcatok ely az Eouebül, Ennel egeb Buchwadast Nem hallot teole | hallotta Balogdy farkas hazanal az testamentumosok eleot panazolkodnak volt hoga azzoniok Ely kwlte volna hazatwl, Nem tudnak howa lenni De az az-zontwl semy bwchw adast Nem hallot [Kv; Tjk III/3. 110. — ^aOlv.: kész kenyér evőket].

búcsúhét kb. felmondási hét (a legény távozása előtt a munkaadó mesternél töltött utolsó egy-két hét); săptămîna de preaviz (ultimele 1–2 săptămîni pe care le petrece calfa la patron înainte de plecare); Kündigungswochen (die letzten 1–2 Wochen, die der Bursche vor seinem Weggehen beim arbeitsgebenden Meister verbrachte). 1665/1754: Ha más Városrol ide Legény jö, ... a' Legény valami Szin alatt valo mesterseggel kantárságra tekergésre akarná magát adni s tudtára léssen a' B. Társaságnak büntetése flor. 1 s tartozzék ki-tölteni a' Butsu két heteket | Ha valamely Legény két hétnél tovább meg-marad az műhelyben, annak utánna semmiképpen haragból, bosszuszusból, vagy valami rossz indulatból, vra engedelmé ellen fel ne kelhessen; ellenbe viszont, hogy ha vra engedelmeiből fel-kél az vra is butsu hétre ne kényszerithesse, meg ne gátolhassa, kivált-keppen a Városrol el-menetelhez lévén Szándéka [Kv AsztCart. 17–8].

búcsúlevél katonai elbocsátó-levél, leszerelési igazolvány, rég obsit; ordin de lăsare la vatră; Abschied, Laufzettel. 1854: Szilágyi István 30 éves butsu levéllel elbocsátott köz vitéz [Gyalu K; RAK 47].

búcsúpohár búcsúital; pahar de adio (paharul de băutură consumat la despărțire); Abschiedstrunk. 1592: 19die Aprilis Indûla el Lwdt fő waida az Terök kewett hozattam Bwchwy Poharba, 2 Eittel Mehsertt f — d 16 1 Eitel Zalatt sertt f — d 3 [Kv; Szám. XIV/5. 229].

búcsús. Szk: ~ legyen búcsúzzék, távozzék; sá plece; Abschied nehmend. 1580: A tegla wetek-nek keonyeorgesset eö kegmeK Nem bochyattiak

elö, bizonyos okokert, seot Jtilik hogy buchyussok legienek Innet [Kv; TanJk V/83. 207b].

búcsúvétel búcsú, búcsúzás; despărțire, adio; Abschied(nelmen). 1600: az aztalos Gjeorgy vrami zolgaloia Jllien galazatos (!) zoual Beocheolte Gazdaitt az azoniat soksor megh hazuttolta hallottam az leiannak Giakorta Buchiuh utoletis hoga buczuzott az azzoniatul azt monta az azonianak el hadlak ne(m) zolgallak [Kv; Tjk VI/1. 391a].

búcsúvetetlen búcsúzatlanul, búcsúvétel nélkül; fără să ia rămas bun, neluîndu-și bună ziua; ohne Abschied. 1647: Az leaniod en teöllem buczui uetle(n) ment él, monda(m) hoga jeöjeön haza ha nem akar jeoni keuano(m) az teörveniteöl hoga intessek be az Toromba [Kv; Tjk VIII/4. 223].

búcsúvétel búcsúzatlanul, búcsúvétel nélkül; fără să-și ia rămas bun, neluîndu-și bună ziua; ohne Abschied. 1582: ot hatta az veyth betegsegeben, az feleseget bolchiw vetlen belopta Erdelybe Teole [Kv; Tjk 4/1. 106–7]. 1586: az leany buchü vetlen Mene el teollem [Kv; i.h. 573]. 1606: vgy ment volt el hiremnelkül buczu vetlen [UzT 20/153]. 1633: (A szolgálatra szegődőnek) szabad legie(n) el me(n)niek minde(n) ok vetlen buczu veöve, hogj ha penig buczu vetlen el szeök-nenek es el mennenek megh foghassuk [Borsa K; Mk III. XXXVIII. 998]. 1652: Sebes Janos az eo Muszeret Eoszue szedven, buczyu vetlen az Ceh levele tartasa ellen az vrat el hatta, Ezert az hasartossagert, büntette megh az Ceh .. Botuen penzel ~ d 50. soluit [Kv; Öjk]. 1682: az szegődött bucsuvétlen Urát el hagyott Szolgák [Tarcasfva U; Pf]. 1698: Tudode ha Marko Flora szökve és bucsu vétlen . ment ell Horvát Miklos vramtol es mikor? [Kük.; SLt AX. 37 vk].

búcsúzás 1. elköszönés; luare de rămas bun; Abschiednehmen. 1582: A Trombitasnak ertyk eö kegmeK bwchwzassat, vegeztek eö kegmeK hogy Byro vram minde(n) keppe(n) azon legie(n) hogy meg marazzak eö kegmeK [Kv; TanJk V/3. 252a].

2. leköszönés; demisie, retragere; Abdankung. 1599: Megh ertettek eo kgmek David Iekel Ispotalj mester Vram tiztibeol valo buchyzasat .. Megis inthyk eo kgmek hogy ez tiztiben valo zolg(alat)tanak es tiztinek ne renuncialion [Kv; i.h. I/1. 332–3].

búcsúzatlan búcsúvétel, búcsú nélkül; fără să-și ia rămas bun, neluîndu-și bună ziua; ohne Abschied. 1665/1754: Ha valamely legény vakmerőségére vetvén magát, akár haza fia, akár idegen légyen, és butszuzatlan el-menvén visszá nem akar jöni, tehát az olyan legyenek neve bé iratik a' fekete könyvben, a' melyben minden betsületi el-vesztett Legénynek nevek fel vadnak irattatva

[Kv; AsztCART. 19]. 1674: fel utb(an) bucuzatlan el hatta Czeh Mester Vraimekat [Kv; MészCLev.]. 1694: Bünteték ... Balogh Jánostis azért hogy az Czehban megh ittasult bucuzatlan el ment Senkit haza nem kisirt fl 1 [Kv; i.h.]. 1793: Ezzel az Aszszony ō Nga el ment minden butszutatlan a' maga szállására [Koronka MT; Told.].

búcsúzik 1. búcsút vesz; a lua rāmas bun; Abschied nehmen. 1597: Az Nemess wrainknak B wram w kegelme megh paranczolta hogy Gazdalkoggiam w kegelmeknek w Magokis megh kiwantak igen zemeremesek walanak nem igen Sietnek wala Bwczuszny (!), de Sietnek wala Enni es igen iol Innia [Kv; Szám. 7/XIV. 26]. 1599: En Zynthen akkor lutottam oda az Pegreczj Balinth hazahoz mikor Immar Vramek buchyznak vala [Kv; TjK VI/1. 315].

2. végbúcsút vesz; a lua rāmas bun pe veci; für immer/auf ewig Abschied nehmen. 1854: Bolcsuzék szegénke édes jo atyától, bolcsuzék szegénke édes jo anyától, bolcsuzék szegénke testvér Máriskától, Nagyatya s nagyanya vér atyafiától [Kézdkövár Hsz; HSzjP].

3. elköszön; a-și lua rāmas bun de la cineva; sich verabschieden. 1695: Az vtt Czynalo Vraymys Bolchyzuan az varostul eo keglmek; varosul haladekba hagyak Ieouiendo gywlesyg, az Ideo alat gondot vyseleuen eo keglmek Mynden fele, az vtakra [Kv; TanJk I/1. 270].

búcsúztat vkivel búcsút vétet vkitől; a pune să-și ia rāmas bun (la nuntă); Abschied nehmen lassen. 1736: Mikor penig az násznagy bucuztatta az lakadalom napján az apjától, anyjától az menyasszonyt, az menyasszony akkor az apja s az anyja előtt térdre esett, és legelsőben az apja s azután az anyja lábaihoz borult és az násznagy az apjától és anyjától elbucuztatta [MetTr 387].

búcsúztatás halotti búcsúztató; iertăciune; Nachruf. 1687: Concludaltuk közönséges megh edgyezésből, hogy a' halotti contiok után valo bucuztatások, kiválkeppen köz rendek felett, a' Canon szerint abrogaltassa(na)k, se Praedicator, se Mester meg ne merészelye cselekedni secus társaságunkból elimináltak [SzJk 218]. 1736: Mikor valamely ur, házán kívül, kivált valami városon megholt, ... koporsóban tették, akkor éneknél s predicationál egyéb nem volt, ritkán bucuztatás [MetTr 401]. 1868: temetési Díj. prédikációs halottól 42 x énekszóval tanításért 21 x Butszutatásért 80 xr [Gyalu K; RAK 144 papi díjével].

búcsúztató halotti búcsúztatás; iertăciune; Nachruf. 1839: Temettem el butszutatoval Budán Ns Horváti Adámnak fiát Sándort [Burjánosóbuda K; RAK 99].

buda¹ árnyékszék; closet, budă; Abort, Abtritt. 1722: Nimeth Sigmond ... (: Salva venia :) az budára ment volna ki, es ott el esvén, ugj

rontotta volna őszve magát [Hosszúaszó KK; Szentk.]. 1723: egy uj jo keszületű Buda mind oldalfelt, mind alol meg deszkázva [Holtmaros MT; Told. 29/7]. 1724: Ezen Bóltbul nyilik egy ajtó a Budára [Koronka MT; i.h. 29/12]. 1789: én keső estve a' Budán voltam [Usz; Pf]. 1811: egy Fájín kis Budátis csináltotam a házombol Nyilik ki az ajtoja egy kis folyoso forma es annak az végiben jo Budám [Konkolyva SzD; Ks Kornis Anna Kornis Gáspárhoz]. 1814: én mint Kőműves Mester ember dolgozván a' régi épületnek háta megett ... egy régi Borona fa árnyéket vagyis Budát [Dés; Ks 29. 790]. 1823: Egy egy ülésű szalma-fedel alatt sövény oldalul Buda [Majos MT; Told. 35].

buda² magyaros szabású férfi díszöltöny; îm-brăcămintă de sărbătoare cu croială ungurească pentru bărbati; männliches Festgewand nach ungarischem Schnitt. 1860: 3 1/2 s(ing) sötét kék kelme Budára f 17,, 50. 2 1/4 s(ing) fekete borsos poszto f 5,, 40 6 1/2 s(ing) moldon béllésnek ... f 3,, 52. 7 drb ezüst gomb ... f. 14,,70 | Buda készítése f. 16. Sinorzat hoz: f. 6,50 [Kv; Újf.].

budabekees magyaros szabású, rövid felsőkabát; scurtă de croială ungurească; kurzer Oberrock nach ungarischem Schnitt. 1860: Egy Buda bekes prémezése Szurke Persiáner bőrel 25 fl | egy Buda bekes Szurke Persiáner prém. fl. 1 [Kv; Újf.].

budai bor vin de la Buda; Ofener Wein. 1732: Tokaji aszszu szőlő bora Cub: 5 ... Budai bor Vr(narum) 16 Ugyan Budaj Veresbor Vr(narum) 6 ... Egri fehér bor Vr(narum) 8 [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.]. 1850: 11 veder 846ki budai piros bor [Algyógy H; Born. F. II].

budaláda gyalogárnyékszék, gyalogbuda; closet portativ; Tragabort. 1810: Egy Buda Láda Veres festékkel Rf 1 xr 42 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály szgy hagy.].

budáseseber ürülékes dízsa; clubăr pentru excremente; Abortzuber. 1846: Vizes, budás és szapullo csebrek [Dés; DLt]. 1848: Vizes- budás és szapullo csebrek melyek legyenek Sz: Régeniek [Szu; DLt].

budonka, budunka 1. bođonka

budri 1. bođri

buffanás puffanás; bufnitură; Puffen. 1644: Ūst giarto Istua(n) vere az feöldön az szasz ejer-meket az szekerczeuel ugj hogi hazamba hallot az buffanása [Mv; MvLt 291. 415a. — *Uo. más valló puffandásról beszél]. — L. még puffandás al.

bufozás pufogás; bufnitură; Puffen. 1760: Az Merk Luka házában hallék valami Zerétét, és

bufogástis, és arra oda futamodám [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

bűg sűg-bűg; a sűsoti; tuscheln. 1699: láttam hogy egy más szemiben mosolygottak Suttogtak, bűgtak, beszélgettek [Hr].

bugyborekölő átv kb. rotyogó; clocotitor; brodelnd. 1827: Folyo Esztendő Május 15. napján Házassági Életre léptem Özveggy Gáll Miklósné Kováts Juliánnával, kivélis mind addig Házassági tsendes szeretettbe Élttem vala medig also Detrehehbe lako egy Toht (!) Josefné nős prázna életbe Bugyborekölő ns aszonymal annyira öszve barátkozot, hogy már most minden igaz ok nélkült Feleségem ellenem valo Pert inditot [TLt Köz. ir. 1519].

buggy kidomborodó/öblösödő rész a női ruhán; bufá; Bausch. 1777: gyöngyös budgyok, és a' gyöngy keze valo tiz tiz rendből allohoz valo Brillant arany csattak [Nsz; JHbB 406 Bethlen Rozália kel.]. 1824: Egy túl köntös három rend buggyal [Fugad AF; HG Mara lev.].

buggyozó vas '2' 1824: Ket buggyazo vass. Harom darab Czerna Csapke Három sing varrott urkos gárnir [Fugad AF; HG Mara lev.].

Egy Brassóban — a múlt század végén — a századfordulón — nevelkedett, de aztán Fogarasra került nő egykori felvilágosítása szerint maga régimódi csipkés ágyneműje fodrát hajszító-vassal, ill. vmi ilyenféle eszközzel szokta volt bodorítani (Lőrinczi Réka közlése). Valamelyes valószínűséggel feltehető, hogy ilyenféle tárgyra vonatkozhatik a címszóbeli szó is.

bugyillaris pénzestárca, erszény, pungá de bani; Geldbeutel/tasche. 1789: Budilaris — 48* [WLt Cserei Heléna jk 28a. — *Értsd: dénár, pénz]. 1806: Kis Papa egy kis pugilarist adott [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 208]. 1820: Egy pugillaris [Mv MvLev.].

bugyog buzgólkodik; a se sili/strădui; sich beeifern. 1755: Táblán való baja iránt Ng(na)k én eleget bugyogok az itten valo Uraknál, kikhez közelebb férek [Bécs; Ks 96 Baló Antal lev.].

bugyogó bőszerű, buggyos térd- v. boka nadrág; pantaloni bufanti; Pluderhose. 1805: Károlyért atyafiság jussán tartottam a Sárka bugyogomra 4 betsületes veszőket, pro appetitu, nékie 8 volt, s felét el vettem mert nekem egy sem volt [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 111]. 1848: Két veress Bugyago [KkG Consr.].

bugyogónadrág bőszerű, buggyos térd- v. boka nadrág; pantaloni bufanti; Pluderhose. 1844: Kis János . . . a Czondrája alatt hozott egy Kék bugyago Nadrágat és egy ujost [Bágyon TA; KLev.].

bugyogós buggyos; bufant; pludrig. 1576: Wagon Aky Bwgyogos zoknya wyan wolth, walamy dy-yb darabochkak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7 15].

bugyogós korsó szűk szájú (csicses) korsó; urcior cu gurgui (cu cioc); Krug mit enger Mündung und Schnauze. 1673: Bugyogos korsora f — //50 [Uti]. 1675: Bugyogós korsó 13 [Uti]. 1676: 5. Juny vinczen* léué(n) az Uy Keresztyenektol vásárlotta(m) az szerint Kilencz Fekete bugyogós korsot . . . Hat apro csecses korsot [Uti. — *Alvinc AF]. 1679: Fejér bokalyos bugyogos korso nro 2 | Mázos bugyogos korso nro 2 | Tarka mazu, bugyogos korso nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lett. 24, 30, 59]. 1683: egj Cseberben Bugyogos Korsó (mellyekben, ugy itilem vagjon mustár :) [Uti]. 1690: Kűs Kamara . . örögh Bugyoghos mazos korsok nrő 2 [Kentelke SzD; BK Inv. 8]. 1698: edgj bugyogos korso [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1721: 2 Bugyogos korso [Köröspatak Hsz; Told. 19]. 1726: négy bugyogós korsó [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. 1732: Egy bugyogos korso dugostol Lot 44 [Ks 73. 55 Kornis Zsigmond hagy.]. 1735: Bugyogos Korso 7 [Ks 38 V. Clenodia fam.]. 1753: Bugyogos korso Nrő 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1767: Egj Ezüst Bugyogos korso [Buzásbesenyő KK; Ks 21. XVIII. 78]. 1770: Bugyogos mázas korso 3 . . Rostelyos ivo korsó 2 [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1].

bugyogós üveg szűknyakú üveg(palack); sticlă cu gîtul strîmt; butelle; enghalsige Flasche. 1697: Vagyon az Vinczi felső várban . . . Parkanyos fogas nro 3. Paraszt fogas nrő 1, ezeken az fogasokon kék virágos bokály nrő 5. Fejér bokály nrő 2. Bugyogos Üveg nro 1 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lett. 7]. 1742: vagyon hét üveg palaczk, 3rom bugyogos üveg [Zsombor K; Somb.].

buha ? bagoly; buhă, bufință; Eule. 1797: A Kondásnak egy buhájért 2 Rf 33 xr [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. 48].

búj ts 1. (előszeretettel) látogat; a vizita/frequentia; frequentieren. 1751: az irt Gondviselő tsak ide s tova haszontalan jár, Betzel Házát bujja inkább [Marossztkirály AF; Told. 29].

2. kutatgat, (belemerülve) keresgél; a scotoci/scormoni; herumstöbern/suchen. 1771: Tudom . . . hogy . . . Ezen eő Excellentiája Malmának also Silipjéről jo fél ember Magossányi (!) Szőkése volt*, mivel én halász ember Léven többire öröké a vizett bujtam s buvam máigis és ezeken Malom Silipje alatt száma nélkül halasztam [Ádamos KK; JHb XX/25. 11. — *Ti. a Küküllő vizének].

buja 1. szertelenül szeretkező; lubric, senzual; wollüstig. 1657: Galambfalvi Ferenczet, hűtőlenül tüle elfutot feleségetül Kalmándi Annatul, abszolvalta az sz Ecclesia mikor el szőköt, latrokalt ment el, Hallatot, s bizonyos hogy igen reszeges, buja rut parazna életü aszszonyi allat volt annak előtteis, mig hozza nem költ, mellyet nem ertett volt meg [SzJk 84]. 1815: Térj meg azért már valahára s hadd el az eddig

valo korhely, Részezes, Buja, ócsmán, Fertelmes Diszno Életedet s .. meny bé Vásárhelyré Iskolában 's Tanoly jól, 's viseld ottan szépen magadot [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.].

2. bujálkodó, paráználkodó; libidinos, desfrinat; buhlerisch. 1737 Fogarasi Samuel Mostoha leanyával Kovats Maria Aszszanyalis buja szeretetb(en) volt, dolgátis közlette véle [Dányán KK; Born. XXXIX. 16].

3. dús, dúsán tenyésző; bogat, luxuriant; üppig. 1847: Tökszőlőnek szörnyü buja fája és levele van, s szeme ámbár szintoly apró és gyéres; de ugy tetszik színe fejéresebb mintha hamvas volna [KCsI 13 Kemény Dénes kezével.].

bujálkodás paráználkodás; desfri; Buhleri. 1598: Vargha Jmreh egy nehanjzor ment be az orsolia azzonj hazaba, ott eggejott ittanak es eottenek, ejelis egy hazban thwdo(m) hogy egy nehanjzor haltanak de hogy valamj bujalkodast lattam volna hozzajok en (nem) lattam [Kv; TJk V/1. 247]. 1759: Néhai Alb Tyiron életében egy F. Fentösi Menyecske szeretvén ezen Csegelly földre jártanak ki szerelmeskedni, holott egy alkalmatossággal a Fentösiei rajta kapták bujálkodásokon [F.fentös Szt; TL]. 1822: (Szarvadi Farkasnak) nem az én árendátorságom vala szíve szándékának tárgya, hanem Czélja levén a Feleségemmel leendő bujálkodás [K; KLev. Gergelyfi Bénémin (28) ns vall.].

bujálkodik paráználkodik; a duce o viață destrăbălată/desfrinată; Unzucht treiben. 1759: Hal-lotta(m) azt hogy Néhai Alb Tyiron egy Fentösi Menyetskét szeretvén ezen csegely földén tanálták volna őket bujálkodni [Nagysomkút Szt; TL]. 1766: feleségét azzal motskolta az I hogy mikor első éjszaka el hálta, mingyárt meg esmérte hogy szüz nem volt, .. és aztis széltib(en) kiáltosza az I. h(ogy) annyira bujálkodik az A-ral h(ogy) soha Aszszony ember ne lehessen [GörgJk 205].

bujaság 1. paráználkodás; desfrinare; Unzucht. 1597 (A legénynek) az Azzony agiaba wolt az eleot fekesse, es az túmultusban chak hertelen kapta az parnat es wgi ewlt rea, ex quib(us) p(rae)sumitur hogi az ew buiasagokat zabadon wegbe wihettek [Kv; TJk VI/1. 26].

2. érzéki(es)ség, kicsapongás; sensualitate, lascivitate; Sinnlichkeit. 1736: Petki Farkas, az ifju ifju legénységében szekérben lovakot fogatott, egynehány csicsai asszonyokot, leányokot egyben gyűjtött, felülteti szekérben őket, maga lesz az kocsis, hogy Szeredában vigye az sokadalomban őket; ezt pedig nem bujaságból cselekedte, mert akkori időben jámborabb volt mind férfi, mind asszony, leány mint most, hanem csak tisztességes tréfából s maga mulatságából | Kivált az Székelysége, mikor valamely urfi vagy nemes ifju legény vigan volt s táncolni akart, leküldött az faluban az falusi leányokot esszegyűjtette, az házához felvitette, virradtig is tisztességesen el-

tánczoltanak, még hogy legkisebb bujaság esett volna is, soha hire helye sem volt [MetTr 419–20].

bujasenyv ? lues. 1844: a Méréfalván és több falukban az himlő oltás alkalmával ki ütött buja senyv körüli nyomozódásról kívánt jelentést a következő gyűlés eleibe adja bé [UszLt XI. 85/2. 47]. 1845: buja senyvben sinlődő adozo közlakosok [K; KLev.].

E betegségnevet az adalékainkkal közelkorú CzF így értelmezi: „A test elsoványodásával, s elgyöngüléssel járó nyavaly, melynek oka a testben dülő bujadóg.” Ez utóbbi betegségnevet értelmezése pedig: „Általán bujaságból eredni szokott ragályos senyv.” — E két értelmezés alapján vmely nemibetegségből eredő sorvasztó betegsége, főként lucere gondolhatnánk, csak hogy a fenti 1844. évi adalékban himlőoltás alkalmával kiűtött nyavalyáról van szó.

bujbé, bujbélé 1. bujka (női blúzféle); bluziță incheiată la gît; eine Art Bluse. 1873/1878: vásárlott 10 sing sárga anginétet Bujbénak valót Rf 15 [Mv; Told.]. 1840: 1 Bujbélének való Kartony [Dés; DLt 1248]. 1847: Roza ... ma kapott kitsi széket, tegnap kitsi bujbélet [Kv; Pk 7]. 1850 h.: egy fekete bujbélé bársonyba szegve parkét béléssel [Pk 2].

2. kb. női kabátka; scurteică; Frauenjäckchen. 1838/1845: bujbélé övig, nehűtt azon alól is, érő, bőjjú, néember-felőltöny; többnyire bőrrrel bélelve. Erdélyi viselet [MNYTK 107. 14].

bujbélé-esinálás bujkavarrás; confecționarea bluzuliței incheiate la gît; Verfertigung des Frauen-tulifants. 1854 Biri bujbélétsinálása. Lujza bujbélé tsinálása [Kv HG].

bujbélé-rékli női blúzféle; un fel de bluzuliță pentru femei; eine Art Frauentulifant. 1840: Egy Bujbélé rékli [Dés; DLt 1545/1841].

bujdákol bujkál; a se ascunde; herumschleichen. 1762: Szakáts Jánosnít ki budákolt? [Kézdkóvár Hsz; Bogáts 12]. 1765: Molduván Vonya ...tsak azon féltibe bujdákolt az Erdőn, hogy ne talántán katonának vigyék [Szépkényerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 10].

bujdokik bujkál; a se ascunde; sich verborgen halten. 1583: ez Theodreók Marthonne vallasa hamis, sem Budoktam estalloba en, Amint ez vallia [Kv; TJk 4/1, 166].

bujdoklás bujdosás, kószálás; pribezie; Herumwandern/irren. 1723: az Incta Szathmári Erskok, törvénytelenül teréhb(e) esvén, igen Szép, és ép, idejére elő jött Fiu Gyermekeket hozott bujdoklásába e világra [Kv; TJk XV/4. 22].

bujdokol 1. bujkál; a umbla într-ascuns; sich verborgen halten. 1583: egikor Ieowe oda Peter kowach az Balas kowach legenie az Legeniekehez es en Ersebet mo(n)dek neky hogy Peter kowach mit budokla az tw leantok az kadban az haz eleot es monda peter kowach lictarmat hoztak balassy

gergelynwł es meg esmere(m) Vram hogy masun-
nat hoztak az Lictarmat es Vram vere meg mind
azzoniamat es mind az leant es az chiuprot az
feoldheoz vere az eleot budokolt (igy!) [Kv;
Tjk 4/1. 157]. 1585: Grusz Peter az zomzedgja
Hozzu Jakab haza Alat Budokol vala [Kv; i.h.
482]. 1591 ele vete magát Istuan, es hagi meg
zolituk hagi nem mehet, de eo annal inkab kezde
budoklani mindenwt [Kv; Tjk V/1. 164]. 1597
Elek Janos Hogy pedig adossaga eleot búdo-
kot (!) volna, es fogtattae valaki megh adossa-
gaert abba(n) sem thudok semmit | en ne(m)
thudom adosaga eleot búdoklote wagi miatt
[Kv; Tjk VI/1 8, 13]. 1629: Balintfi Christofnak
ados leue(n) az kerekas, akkor sem mert hon lenni,
hanem budoklot [Kv; Tjk 18]. 1671 levén olyak
kik nem hogy Sanczok meg szerzesében igyekez-
nenek, de seőt inkább budokolnak [Radnót MT;
DLev. 3. XXXIA. 14]. 1717: Csiszar Istan
bizony csak budokol Gegő előtt | csak budoklek
Gegő előtt | nalam anak utana nem is mert halni
hanem csak budoklot [Vacsárcsi Cs; Born. XXXIX.
50]. 1736: Székely István Házánál budoklot [Kibéd
MT; Sár.]. 1793: Sorbán Péter el lopott
egy Lovat, és a Kémeri Szőlő Hegyen budokol-
ván velle el fogattatott [Érkávás Sz; TKhf 13/34].
2. bujdosik; a pribegi; (herum)wandern. 1742:
(Veres Samuel) Törvenyt nem állott, hanem búj-
doklott, s ugyan azon bujdosásába láttam én is
a' Rákotzianum Revolutio előtt [Kisened AF;
JHb]. 1758: az Mlgs Groff idősb Teleki Sámuel
Vrnak igen Keményen szolgálunk és Taxát is
sokat fizetünk; már ugyan annyira is meg
félemltetünk eő Ngától, hogy csak bujdoklunk
[Szakatura SzD; TKI]. 1783: Atyim Mihály
hogy el ne fogják bujdoklik [Koronka MT; Told.
39/12].

bujdokoló 1. bujkáló; care se ascunde; sich
vor einer Sache drückend. 1593: Az zolgak, zol-
galok feleol kic imit amot lezzegnek, es el ne(m)
akarnak zegeodni, eo kegmek zollottanak, hagi
biro vram vyolaghi . vigiaztasson rea es ha effele
engedetlen, budoklo heneleo zolgakat zolgalokat
talaltathat, megh fogassa [Kv; TanJk I/1. 208].
2. bujkálás, rejtekezés; ascundere; Verstecken.
1736: Székely István itt az Faluban bujdoklo-
jábanis volt [Kibéd MT; Sár.].

bujdosás 1. (idegenben) bolyongás; pribegie;
Herumwanderung (in der Fremde). 1614: Mihály
...varadon vago(n) budosasba(n) [Kv; RDL
I. 96a]. 1629: Simon Gieörgi ... budosásra ualo
szandekat emlegete [Dob.; Ks 41. I]. 1711 a
bujdosás, kivált erdélyi embernek, igenszokatlan
s nehéz dolog [Rákos Cs; SzO VII, 172 Cserei
Mihály a Moldvában bujdosó erdélyi kurucokhoz].
1712: az hoszas bujdosás, engemet exhaurialt
[JHb Jósika István Jósika Imréhez]. 1714: mi-
koron én Magyar országról a' bujdosásból haza
jöttem azt a' Hajas Janost a hazammal találtam,
ő lakott benne míg én oda bujdostam [Somosd
MT; Bál. 86].

Szk: ~ba esik. 1687: Edgyetmása el kotyave-
tyélése miatt bujdosásb(a) estem [Szilágycseh;
GramTr VIII] * ~ra adja magát. 1639: Modra
Thamasis szabad akarattia zerint obligala arra
magat hagi soha teobbzeór búdosásra magat nem
adgia [Csz; Bál. 72]. 1695: én Tekei Tivadar
az felső Siralmas drága esztendőkb(en) mint
Attjatul Annyátul arván maradt gjamoltalansá-
gomba(n) az bujdosásra és koborlásra adtam(m)
vólt magamat [Marossztkirály AF; Wass] * ~ra
juttat. 1600: Az Vristen egy vdvarhazatis
bekesegesen Nem hagyja birnj eo magatis budosásra
Jutata mint Istentelent [Kv TanJk I/1. 364] *
~ra megy. 1715/1761: idegen országra bujdosásra
kelletett mennünk el hagyván érettem kedves
Hazáját, s' őt esztendő forgása alatt veleim
túrt szenvedett [Nsz; Berz. 17a. —*A feleség].
Sz. XVIII. sz. v. Az árvasag nyomorúság a
bujdosás szigorúság [Llt].

2. vándorlás, utazás; cälatorie in sträinătate,
peregrinaj; Wanderung, Reise. 1781: a Fiunak
a Divisio szerint jutatt könyveken kívül ruháza-
tyára, és Academiai bujdosására adtál valami
Pénzt ? [Mv DLev. 4. XXXVI. 1 vk].

bujdoshatik bujkálhat; a se putea ascunde;
sich verborgen halten können. 1590: Jeowendeobe
Ne(m) budoshatik, be kel leonj ez Varosba, a'
vassal, es a' varosba publicé apronkent Árúlnj
[Kv; TanJk I/1. 146].

bujdosik 1. (idegenben) bolyong, bujdokol; a
pribegi/rätäci; (in der Fremde) sich herumtreiben.
1570: Major Peter Mond ... Neky Jer haza Attiam
fia byzon Nem Bant senky chyak Neh Bwdossal
[Kv; Tjk III/2. 16f]. 1585: vandorlot bujdosot
Az Anniatol a leany [Kv; Tjk IV/1 507]. 1591:
Pernezy istwan Az korb kergetettis engemett
kjert ... sokat kellett Budosnom [UszT]. 1592:
Azon keözben el zeökenek ... esmet ... Thamas
az vta(n) zellel budosek [i.h.]. 1593: Mikor halala
teortenek az Cheh Tamasne fianak, el budosek
Kresteli Marton, es hat eztendeigh budosek oda,
vegre Gratiat zerze maganak, es vgi jeoue meg
[Kv; Tjk V/1. 401]. 1597 Elek Janos sok ideigh
búdosek adossaga eleot ket eztendeigh leön oda [Kv;
Tjk VI/1. 14]. 1604: Anak vtana mikor Zekerestől
Budoswnk wala . azt monda ... soha azon az ka-
pun be ne(m) megiek többzer [Újszékely U; UszT
18/168]. 1634: ez Ázzony . az Akosfalui malombeli
molnarral el szökek, es mind oda budosot [Mv;
MvLt 291. 32a]. 1717: Kiváltképpén némelj ré-
szei székünk(ne)k ugj mint Kászon ujfalú Kozmás,
Tusnád, Danfalva generalis marsush(an) Levén
adást számul sem tudják tartani, mely miá
bujdosik lakóssa [INyR Csz, Gysz és Ksz panasza].
2. bujkál; a se ascunde; sich stecken. 1571:
Egi karulért . kyt lofew hozot volt erdeoreol
harom tehenet vittek el, eo maga sok Ideig
hon nem mert lakny, hanem budossott fogsag
eleott [SzO II, 326 a székelység panasza az ogy-
hez]. 1573: Minekwatna Az Abram ely Bwdosot

volna az Kalmar Lazlo Jwhay Melleol, . . . Mond eo hogi vyzza kellene hiny az Jwh melle Ne Budosnek [Kv; Tjk III/3, 216]. 1574: Nagy Iacab az zles kertbe Zeokellet volna Be es otth lesnek . . . kerdettek hogi Myert Budostatok az Zasok (!)* keozetis ha Igaz Emberek vattok [Kv; i.h. 350. — *Olv.: Szászok]. 1592: Tudom hogi az Ceklas Mihali halalakor idestova budosot felteben es ne(m) mert az varosra jwni [Kv; Tjk V/1, 209] | tetoua budosot Thamas [UszT]. 1597: Lattam az Kis Imreh giermekit hogi waltigh budostat ala s fel mezitlab az apioktol igen feltek [Kv; Tjk VI/1, 38]. 1600: az erdeon budosom wala [UszT 15/24]. 1612: Colosuarat lako Czizar Andras ada erteswnkre . . . hogi . . . Egy Buzas Janos new . . . Ember, teob Complex tarsayual edgiwtw hatalmasul igaz uttyaban ra tamadot volna, es minden jowaytol meg foztotta, es bizontalan helyeken budosnejek [Kv; PLPr 47 fej.]. 1623: Szokasok szerenth az szuksegek Idejin ne budossanak az szolgat eleott magokat ne nonyogassak vyolagh szallagoskeppen, auagy egyeb mesterseges szynek alatt el ne kossek [Csikszereda; Törzs]. 1629: Hallotta(m) magatol az Aszonytol hogj az Ura uerte s budosot eleotte burianba(n) hol szelel [Mv; MvLt 290, 147a]. 1649: (A jobbágy) haza jó nem budosik s hon lakik az Apiaual es eo kmet iamborul szolgallya [Királyhalma KK; Ks 67, 46, 24a].

3. bujdosóként megy/kerül vhová; a merge/ajunge unde va ca pribeag; als Landflüchtige irgendwohin gelangen/gehen. 1579: buda Janos, pogan eloth Jde ez warosra budosoth volna [Dés; DLt 205]. 1591: Ez Balast Jol esmertem ott my falunkban Jakab falwan . . . oda my hozzankis masson budostanak vala [Tjk VI/1, 340 Gergely Pal veres darabont-tizedes (Jakabfva Cs) vall.]. 1632: kd oly embereket kiuam en tullem uissza melliek teoss giukeress Ilondaiak. Ilondarol saiat eoreksegkebeol budossanak Kopatzfaluara [Kv; Ks 41, d. 21] | vst gjarto Istua(n) monda hogj jaj nem tudom, hozasd ki egjik louamat mert en el budosom ugimond s meg en mondom neki hogj miert mennel miert budosnal hogj hadnad ide giermekedet [Mv; MvLt 290, 62b].

4. kószál, kóborol; a vagabonda/hoinári; sich herumtreiben. 1570: latta egy Lo Bwdosik volt az filey hataron, Azonba Menth oda az Zylwassay Imre kenezze, kerdette hogj ha lattanak egy Bwdoso lowat otth valahwl [Kv; Tjk III/2, 111]. 1573: Biro vra(m) tērwenie az hogi Miert Inmar (!) keszeo alasfel Bwdosny es Mas hazat keresny Kadar Janosnenak, Azert Maradion Bekeszegel [Kv; Tjk III/3, 414]. 1585: Az Azzony zekeresert budosik vala hogj el vitesse a bort az Eotweos orba(n) pinzczyebeol [Kv; Tjk IV/1, 501]. 1590: Afelett költöttemis es sokattis Budostam kitt senkj Tiz forintiaertt fel nem wotem volna [UszT]. 1592: (A ló) ot farkas vczza vegin budosot zellel beteges vanzorodot lo vala, egizer latam hogj hat ot az Keowes padon megh holt | Keolteottem magamra, az kuchisra, mert hazamtol el nem bochatotta(m) meggh valazom nem leot, hogj

hirtelenséggel a mia ne budossam f o d 65 [Kv; Tjk V/1, 275, Szám. XIV/5, 144].

5. vándorol; a peregrina/pribegi; wandern. 1601: Chanady Ferencz Coloswary . . . vallja ez Ianos deak mind zellel budosok deaksagh tanulny [Kv; Tjk VI/1, 558]. 1633: My az Malmot azert attuk eo kegne, hogj az faluban nem volt malom, Epite megh s legien eoue Birja mint Sajattyat s nekunkys legien hol Erölnünk ne kellessek falukrol falukra budosnunk Buzaczkanal [F.venice F; Szád.].

bujdosó I. mn 1. bolyongó, bujdokoló; pribeag, pribegit; sich herumtreibend. 1584: Az Magiar Vczay fertalyban Mind Budoso es lakos Sellereken ez fertaliban veottnek f. 122/22 [Kv; Szám. 3/XIV, 5]. 1592: Zedhettenek ez fertalyban lakos es Budoso Sellereken az Ado Zedeo Vraim f: 100/66 [Kv; i.h. 5, 1]. 1631: Az Budoso Szolgak, szolgakokra szorgalmatos gondot vjsellienek Ado szedeo Vraim, mert igen sok panaszolkodas vagio(n) hogi sokan cziak henielnek [Kv; TanJk II/1, 316]. 1682: azon buydoso Jobbagyok(na)k fel keresésében s meg fogtatásában lenne segítséggel [Kv; RDL I, 159].

2. vándorló, vándor-; drumeț, peregrin; wandernd. 1601: temetet Warga Gaspar harm Budoso legent . . . f 1 . . . Warga Gasparnak attam, harm budoso kuldusoknak el temetesetol f 1 [Kv; Szám. 9/XV, 17–8]. 1819: Az ugy nevezett bujdoso és Mesterség tanulás végett vándorló idegen Mester Legények, ha a városba érkeznek, azok ne vendég fogadoban, hanem az atyamesterhez Szállyanak [Kv; MészCLev.].

3. kóborló, kószáló; hoinar, vagabond; herum-schweifend. 1585: Az Wandorlo, Bwdoso, Boreok-segnekwl valo lezzegeó zemelliek, ha mith az felseo dolgokba* hatalmassagokban megh chelekednek, . . . vgian megh fogiak minden hatalommal [Kv; KvLt Vegyes III, 18. — *Ti. feljebb a constitutioban előadottakban]. 1591: Biro vram eo kegme mind az ket piaczon* kialtassa megh, hogi affele budoso, lezzegeó, es vandorlo iffiak kertek, maiorok keozetot ne lezzegienek [Kv; TanJk I/1, 164. — *A Nagy- és Kispiacón].

4. tekergő, csatangoló; haimana, vagabond; herumstreifend. 1585: Az Wandorlo, Bwdoso zemelliek, ha mith az felseo dolgokban* hatalmasagokban megh chelekednek, Akar kichin bewn es hatalom legien, Akar penigh nagy, vgyan megh fogiak minden hatalommal [Kv; PolgK 18. — *A fentebb részletezett]. 1597: az Kis Imreh giermeki ige(n) budosok woltak, kiert Kis Imreh ige(n) verte rongalta eoket [Kv; Tjk VI/1, 38].

5. menekült, emigráns; emigrat; landflüchtig, emigriert. 1589: 14 Noemb. Egy zegheny Budoso Jambornak Kith Religioert, Gezty ferencz halallal fenieget wledeöz hogj Magiar orzagba nichessen hazaiaba Adattak f. 2 [Kv; Szám. 4/X, 37a]. 1679: Első Ház.* Ez az bujdoso magyarok számára rendeltetven, Magiar Orszagi háznak is mondatik [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 8. —

^aSzoba Teleki Mihály udvarházában]. 1696: az Magyar Országai bujdoso magyar Urak előtt fateált ., a több bujdoso rendektől Dosa Ur(am) recognitiót extrahált [Gyf; Berz. 17 Fasc. XII].

Szk: ~kenyér. 1668: Ezt penig én kglmes Aszszonyom a' Nagtok istenes itéletire támasztom, ha valaki kívánhattyaé azt én tölem hogy szintén ugy mennyek én most elődedin elő a' dologgal a' ki bujdosokenyeret még jo modgyával meg sem emészthetem, vagy bujdoso turbánnak letétele után meg sem pihenhettem [KJ] * ~turbán→ ~kenyér.

6. Állatra von. (el)kóborló/bitangoló; rätácitor, care se răzlețește, de pripas; umherirrend. 1512: Pervenint etiam et boves divagii quos wigo budoso vocant [DomH 162]. 1570: latta egy Lo Bwdosik volt az filey hataron, Azonba Ment oda az Zylwassy Imre kenezze, kerdetto hogy ha lattanak egy Bwdoso lowat otth valahwl [Kv; Tjk III/2. 111].

◇ Szn. 1780: Bujdoso György Uram ő Klme [Aranyosrákos TA; Borb. II].

II. fn 1. (földesúr keze alól elszökött) bolyongó ember; bájenar (iobag fugar de la stăpînul feudal); (dem Feudalherrn entflohener) Drückeberger. 1582: Zettenek az fertalyban mindenesteol fogwa az Sellereken mind Lakoson mind Budoson [Kv; Szám. 3/VI. 1]. 1627 olah Janos budoso [Kányád U; UszLt IV. 50. 140]. 1635/1650: valamely Botues Mester Inast akar szegóttetni ., Elseoben azt tudakozza megh az Mester szorgalmatosson megh hozzá fogadia, ha nem Jobbagy fiue, ha nem budoso, es ha jo nemzet [Kv; ÓJk]. 1741: Kindai Ferencz részeg lévén az házamra jött s ott vert megh ., világot kell vennem az nyakamban, holott penigh Semmi nemzetségem bujdoso nem volt [M. fráta K; BLt I].

2. vándor, vándorló; pribeg, peregrin; Wanderer. 1585: Zedhetnek ezen fertalyban mindeneosteol az Sellereken mind Lakosokon s mind Budosokon In Summa f 56/93 [Kv; i.h. 3/XXIII. 1]. 1607 Veottem egy Asot az Budosoknak temetésekre d 50 [Kv; Szám. 9/XV 9]. 1671 Hogyha penig az illjen foldozok nem a Varos tagiaj keozzul valok(na)k talaltatnak, hanem bugdosok, Felesegek es eoroksegek nem leven, semmikeppen ne dolgozhassanak, seot az Varosban is az illyeneknek lakni ne legyen szabad [Kv; KvLt Céhir. I. 17].

3. kóborló, bujdokló, bolyongó; haimana, hoinar; Landstreicher, Vagabund. 1585: tudom hogy a leany feyerwarig el orzaglot búdosó volt es hogy Dabo Mihalrais ra keoti vala magat [Kv; Tjk IV/1. 508]. 1594: Benedekffi Thamas Biznicha megh hogy mikor Janos faluat Vrünk Jde Vdwarhely varoshoz applicalta akkoris bwdoso volt Lokodj Matthias soha fejedelem szolgálja Nem volt sem Iktattak, hane(m) Minden kor bwdoso volt [UszT].

4. kóborgó, kószáló; vagabond, pierde-vară; Schlenderer. 1572: Megh Ertettek eo k. Byrovra(m) bezedet Az Eyel Iarok Bwdossok feleol [Kv TanJk V/3. 59b].

5. (szabadságharcos) menekült, emigráns; emigrant; Emigrant. 1699: én bujdoso voltam Török országb(an), meg penig olykor, mikor az idegen Nemzett^a, nagy erőtt vett és igen elhatalmazott, ebben a mi boldogtalan Erdélyi hazánkban [Mk Macskásy Boldizsár végr. — ^aA német (oszlák)]. 1709: Determináltattott, hogy minden bujdosók Máramarosban, Ugocsa- és Szatmárvármegyében dislocáltassanak [TT 1891. 269 SzZsN].

6. bolyongás, bujdoklás; pribegire; Herumwandering, Irrfahrt. 1570: Silvester gyermeket hogy valami lopast Mywelt volt Thakach Janos megh verte Erte . Azthwl fogwa Bwdosoba vagion az gyermek [Kv; Tjk III/2. 40]. 1595: Zaio Simon mosta(n) budosoban Vagion [M. csesztve AF; JHb XXVIII/58]. 1597: Waas Georg Allot be esmeg az kapwban, mert bwdosoban volt [Kv; Szám. 5/XIV. 115]. 1624: egy Manyila Demeter nevű tős és örökös bedelljei Thorda vármegyebeli jobbágya az nemzetes és vitézlő Thoroczka Zsigmond Urannak búdosoban volt . valahol . feltalálathatják, az ő földekre szállíthassák és örökösen bírassák, mint saját örökös jobbágyokat [Torockósztyörgy TA; SzO VI, 76]. 1652: Czere Ianosne . . . Ennek az ura bujdosob(an) vagyon [Türe K; GyU 96]. 1666: Bukur . . . Fia budosoba uagyon [Récse F; Ks 62. 46. 24a] | ha valami oly dolog az üdö(ne)k változasi miat occuralna, hagi kezehez nem vehetne ő kigyelme meg nevezet bujdosajab(an) lévő Jobbagyot örökösön maradjon Berzenzei Marton uram(na)k [Gálfa MT; Berz.] | az Molnar Andras fia . . . most búdosaiaban uagyo(n) [Recsenyéd U; BLt 11]. 1675: Uayda Janos sokaigh Uolt budosoban [Abrudbánya; Törzs]. 1693: Petken^a lako s mostan pedig budosoban lévő Jakab István nevű jobbágy [Hr 1/18. — ^aPetek U]. 1697: innét Csehbűl Felsőszivagyru az en kglmes ur(amna)k sok jobbágya mais bujdosob(an) vadnak (így) [Szilágycseh; BK]. 1698: (Jobbagyot) en Bujdosojab(an) sem Tudok, sem az orszagb(an) sem az orszagon kívül [Balavására KK; Ks 8. XXIX. 9]. 1711: Borbely János . . . Csak hamar elszökék, mais Bujdasajába van [Szárhegy Cs; Wlt]. 1717: Botye Lup elé jött az bujdosobol [KGy]. 1720: Bur Laczk Fia . . . ugi üti főben az birot hagi mindgjart meg hall, ő mindgjárt elábál, azolta is mind bujdosoban vagion [H; UtI]. 1747: Sároson két Jobbagj tétetett nyilban . . . Fiok három, az is édgylk bujdosajab(an) vagion [Szentdemeter U; Ks 83]. 1766: Disznajoi Magyari Mihály a felyeb való időb(en) el mátkásítván Répárol egy Mária nevű Leánt meg tsalattatott Mária . . . el bujdosott mint hitetlen, most is bujdosojaban vagion [GörgJk 208]. 1783: Atyim Mihály . . . Fekete Jantsit öszve rontotta volna, azon időtől fogva bujdosojában vagion [Koronka MT; Told. 39/12].

Szk: ~ba esik elbujdosik. 1570: Mykor . . . az Jakab Molnar legen Bwdosoba eszet volna, Talalta volt harsongart alat zablayawal dardayawal [Kv; Tjk III/2. 106]. 1573: Az vtan oztan hagi Kakas Budosoba eszet volt valamint fert

hozza es valamint chinalt Iarast Hennig az Kis Antal kerten be [Kv; TjK III/3. 186] * ~ba megy bolyongásba/bujdoklásba indul. 1679: Mivel az en Ur(am) Kovacz Marton cohabitált az nenemmel, megh is terhesítette az nenemet, engemet hűtős feleségét el hagiót, bujdosoba(n) menve(n) ... Azert a sz. szektül absolutiot kívánok [SzjK 135].

bujdosódik bujdosik, bujdokol; a pribegi; sich verborgen halten. 1696: (A j b) innét Gyergyobol oda ki az mezőségre bujdosodot vala [LLt 10. A]. 1720: Kovacs Iórincknek fia ... Aranynas székre Bujdosodot volt [Mikháza MT; Berz. 17 Fasc. XII]. 1742: akkor néhai Groff Lázár Ferencz ur(am) Molduvaba bujdosódott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 93].

bujdosókemence ? kb. mozgó (szállítható) kemence/katlan; cuptor mobil; Fahrküche. 1791: A Konyhán találtattak ezek: Egy Mosogató Cseber Egy Bujdosó Kemence [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1804: A Konyhába ... Egy Bujdosó Ujj Kementze [Hosszútelek AF; Kath.]. 1824: Egy bujdoso Kementze [Fugad AF; HG].

bujdosóban bujdosása idején; in timpul pribegiei; während der Irrfahrt/Herumwanderung. 1722: egy alkalmatossággal Máramarosban bujdostokban Kováts Maria Aszszonnak egy gyermekét vivén be az Dayka az ajton .. azt mondotta volna Kováts Maria Aszszony Fogarasi Sárának, hogy ezen gyermek jobban Attyad fia, mint Kováts Peternek [Kv; BfN X. 2/113].

bujdosából bujdosásából; din pribegia sa; aus seiner Verbannung/Landesflucht. 1753/1781 Mikor .. Kun Miklos ur bujdostából Rákotzi mellől, a kurutz világ végén gratiára meg jött volna, tsak az pusztá kőfalakat jobb részein fedetlen találta [Algyógy H; JHb LXXI/3. 198].

bujdosat bujdokoltat; a ține în pribegie; verborgen halten. 1600: Az gyermeketis eő gyowattat el, es ala s fel budostattia, mert Lenart Pál el tartana [Farkaslaka U; UszT 15/268].

bújjk, búvik 1. (el)rejtőzik; a se ascunde; sich verstecken. 1570: My koron Byro vra(m) Kelement Rea zabadytotha volna hogi megh fogassa az leant .. szok zo Bezed es vgian Ereoltetes vtan Megh Mondyak hogi az zalmaba Bwt volna [Kv; TjK III/2. 88]. 1582: latam az leant, megh en eleottem a' kemencze mege bwt vala | mind ketten buwank az kemencze mege [Kv; TjK 4/1. 38, 60]. 1583: balas kowachne az istalloba buttak vala es orzag margit [Kv; i.h. 155–6]. 1584: egy fiachkam Egy eyel monda: Apa, Apa, Ihol Nem tudom michoda leo rea(m) .. ahol Apa A kemenczebe Bwwek [Kv; i.h. 262]. 1598: netalam az kamara Zekbe(n) bwt^a [Kv; TjK V/1. 243–

4. — *Ti. egy legény]. 1600: Hogi a' dulok el jeóuenek, el futek im egy paita hyara buam [UszT 15/27]. 1603: en Az Echyetes Altalog melle bwttha(m) vala Iettembe(n) [Kv; TjK VI/1. 666]. 1630: en iettemben mindgiart az kemencze mege buttam s en ot üttem adigh migh az rualkodas el czendesedet [Mv; MvLt 290. 126b]. 1631: az aiot megh nita(m); be suhana mellem az Aszony, az pad ala buvek, onnet vonniak ki az legeniek^a [Mv; i.h. 239a. — *A városi hajdúk]. 1664: monda Tonbay (!) György itt keressük a lilek bestie kurva fyat mert ide buvek [Császari SzD; Wass]. 1672: Ez captiva ... Bernhard Deak Vram majorjaban az szalma lyukban buván, ott latitált, és ott hitván személyekkel paráználkodott [Kv; TjK 185]. 1735: az Nemes ember az Nimetet reá vivén az emberre az hová butt volt, mind ketten az embert meg kerülek s meg fogák [Gáncs/Csicsógyörgyfa SzD; TKI]. 1750: meg ijedvén tölle elszaladtunk a hová lehetett buttunk előtte [Ohába AF; Told. 25]. 1762: értémis mikor olly nagj nados és tos hely volt hogj még az ellenség előtt is el lehetett volna buni benne [Méra K; EHA]. 1765: olly erőssen vexálta Biráinkot Fő Biro Uram, hogy az erdőkönis bujnak Biraink [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 36] | (A cancellisták) eskettenekis és a többek között Utrizálták hogy vallyon kitsoda but egy embernek a' Kertiben [F.gerend TA; KS]. 1782: Egy nád pálczával .. Nemes Márkat főben üt, mely szegény öreg Ember .. Praefectus vram Lova nyaka ala buvék [F.zsuk K; SLt XLI. 5. 8]. 1788: látom hogy még a jukba nem buttál, mert Héderfájáról datálod Leveledet [Szászalmás NK; IB].

A szöveg homályos célása miatt az utolsó adaléknak ide v. más jel. alá tartozása bizonytalan.

Szk: a föld alá ~ (szegyenében). 1688: A vén asszony ... a mint mondja „Uram végett” mindehét el akarják venni, már a Becsülő bizotmány ki is van nevezve ... majd a föld alá buvik [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.]. * a fulibe prűcsók ~. 1625: Tyivoran Lyika (55) .. A Fulibe Ptrűtsők butt [Galac BN; CU 7/13. 147] * ördög ~ belé. 1779: Mikor az Ádám Czigány Leánya haza jött Csesztvérről a volt a hire hogy ördög butt volna beléje, a mely baja leánykorában nem vala meg [M.lapád AF; Mk-Rh Szilvás 5/3].

A két utóbbi szk-ban vmilyen (ideg)betegség keletkezésére vonatkozó babonás népi hiedelem őrződött meg.

2. szik. 1749: Hát el mene innét az a' Tot bujnék az Annnya valagába [Szentbenedek SzD; Ks]. 1774: Bunnál az Anyád pitsájába, baszám az Anyádát [Bábalalma KK; Ks 19. VII].

3. kb. bebújjk/férközik; a se băga/viri; hincin-können. 1846: a kérdés alatti Jozságbá .. találattott egy olyan rossz ház, hogy allg tudtak alája buni [Havadtó MT; TSb 49].

4. borul; a sta cu capul pe masă; auf etw. fallen, sich hinwerfen. 1596: Leórinchj Peter az aztalra bútt úala minth rezegh ember aluzik uala [UszT 11/54].

5. kibújik/jön; a iesi; herauskommen. 1847: Rozának^a ... két első also foga most buvik [Kv; Pk 7. — a Öbeli leányának].

bujkál(ik) 1. rejtekezve kószál; a umbla intr-as-cuns; sich herumtreiben, herumschleichen. 1676: Szathmári ... a bokrok között bukálva(n) lator-ságát úgy akarta el titkolni [Kv; TjK 247]. 1762: Az kérdésben tött bigamus ... míg azon gonossá-gban élt, bukált; hogy Krajnik Uram eleiben nemis került [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1777: a' Málé szedescor Háza nepestől itt Puskás Vaszi-nál lappangutt Kratsun Stéfán, és ott bukáltak a Török buza hajban, mulatott ott valami két napot, harmadnapján jo reggel elindult Maramaros-ban [Kócs SzD; KS]. 1794: az Exp(onen)s Veres Györgynek félelme miat bukálva járt és ditsekédése miat [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. 1799: azon hat Hetett is mind bukálva élték [K; KLev.]. 1807: ott bukálók a' magam házamnál [K; i.h.]. 1818: Alba Togyer ... Szemébe mondotta azonn Ifju-nak, hogy a Szolgálat előll többnyire bujkálni, és el szokni szokott [Körösbánya H; Ks 115e]. 1834: a' Tiszt ... a' feleségit-gyermekeit össze verte — a' házból ki idézte, a' kik harmad napig bukalnak a' kertbe [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap vall.]. 1870: Kolosvári Márton ... mint hallom helységünkbe bujkálva elszökött ... mint hallom helységünkbe bujkálva czelleng [Csomafája K; Kidei lev.].

2. elrejtőzik; a se ascunde; sich verstecken. 1758: még gyermekel is szemben nem menyen hanem bujkálék előtte [Altörja Hsz; HSzJP]. 3. (el)bujdosik; a pribegi; (herum)wandern. 1817: a mi kevés jöne is attól el essen az ehező nép; — a kik azon Kegyelmet ohajtva várják, s bu-kálnak is az éhség mián; Csuszávalis élnek, de arra is nem igen kapnak [Póka MT; TLt 542/817 belekeveredve az 1317/817 sz. alá].

bujkálás ascundere, pribegire; Herumwan-derung. 1777: Flora Kosztán elszökése után tett utazását s bukálását így beszéllé nekem ... az Exponens Mlgs Groff Uram ó Nsga Tisztartója [Rettég SzD; KS].

bujkáltat lappangtat; a ascunde; verborgen halten. 1765: ezek idegen embereket tudom hogy bujkáltattak dugva tartották, vendéglettek | Faluban jöven két Alföldi idegen emberek harmad napig bujkáltatták vélek éjjel nappal edgyütt ittanak [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

bújtat 1. vkit segít elrejtőzni/bújni; a ascunde (pe cineva); verstecken. 1632: Az migj az Annia bement az hazba(n) adegh az agj ala butatta az Aszont [Mv; MvLt 290. 81a].

2. vkit vhová való bújásra kényszerít; a pune pe cineva sá se ascundă; zum Hineinschlüpfen zwingen. 1597: háromszar kerewlliek megh az cziganok az perengert velle^a s ki kiseriek az kapun, ha teőbeor affele vetekbe(n) talaltatik sakba bútatva igia megh az Zamost [Kv; TjK VI/I. 98. — ^aA paráználkodással gyanúsított

férfiavl]. 1647: Ez személiek edgyütt paraznal-kottak mind ketten megh eölettessenek, es az Aszszonyt sakba butatua(n) vessek az vízbe, miuel hogi vra va(gyo)n [Kv; TjK VIII/4. 169].

3. vkit vhová (be)buktat/vettet; a arunca; untertauchen lassen. 1629: maga sem tagadgia az fogoly Daika az paraznasagot; azért annak modgya szerént az prengerhez keottessek, ott megh veszeoztessek, az cziganokkal ki kesertessek; innét az varos hatararol el mennyen ... ha ide jeone ..., sakban dugiak es az vízben butattyak [Kv; TjK VII/3. 206].

4. szikh. 1753: Nyikulitza mindgyart szidni s otsmanyitani kezde minden fele rut szokkal mondván kurvásnak, gyilkosnak, tolvajnak, bes-telennek, és küldvén vagy butatván (Salva venia:) az Annia valagaba .. monda Eregy akar hová a kurvanyadba [Abrudfva AF; Ks 27].

bújtatás bebújtatás/dugás; bágare/virire in; Hineinstecken, Untertauchen. 1629: Birak vrain eo keglmek assumálván Director vrain, úgy mint Ak es Kerekes szüle Incta keozotot valo Causat az boszorkansagh dolgaból Teczet eo keglmeknek teoruenj szerent, hogy az bizonságokhoz kepest az Incta wizen valo butatásal megh p(ro)baltassek elseoben; annak utánna ahoz kepest teoruent p(ro)nuncialnak eo kglmek, s az torturatis deli-bernalnak [Kv; TjK VII/3. 205].

bújtatlik bebújásra kényszerítettetik; a pune pe cineva sá se bage/vire (in sac); zum Hinein-schlüpfen zwingen. 1597: az azzony ... az faitalan gonoz eletert az keozeonseges bewntetes-nek helien az perenger alatt erosse(n) megh vezzeoztessek es az varosrol ki ewzettessek, soha penigh teobe az varosson magat ne talattassa, mert ha itt tapasztaltatik sakba bútassek es az vízbe eölettessenek minde(n) theorwen nelkewl [Kv; TjK V/I. 134]. 1599: az azzony ... kj az vra agyat hwthy ellen het eztendeigh valo zolgaia-wal strupalta sakban butassek, es az vízben eölettessenek [Kv; TjK VI/I. 372].

bújtató ? lappangtató, rejtegető; ascunzător; Verberger. 1554: Bwthato Myklos [Kv; Szám. 1/IV. 29]. 1555: bwthatho Myklos [Kv; i.h. 98]. 1563: Bútato Miklos [Kv; i.h. 1/VII. 86].

bújtattatik vki (be)bújásra erőltettetik; a fi silít sá se bage/vire in; zum Untertauchen zwingen. 1600: Egy iffjw zemelt Jlona neweott ky ferfy ruhában eölteozott volt, eo kglmek egez Tana-chyul egyeott lewen Sententiaztak hogy az Pe-renger melle keottessek es ereossen megh vere-tessenek (így!) Annak vthanna kj kergetessek, es ha valaha ez varoson talaltatik megh eölettessenek, es vízben butattassek [Kv; TjK VI/I. 407].

bujtogat felloval/készttet; a aşıta; hetzen. 1857: Különben is az emberek úgy látzik bujtogatva vagynak, — a' mint alattomba meg tudtam

tám irtak a Tekintetes urhoz, s éppen ellenem [Komolló Hsz; Bet. 4 Sylvester Dávid lev.].

bujtogató izgató; ajtítator; Hetzer. 1848: itten egy bujtogató járt, azt mondá hogy Bétsből jött, meg hagyta hogy gyakorolják magokat a fegyver forgatásba — a leg nagyobb rebegések közt vagyunk [Nagycsán TA; Born. F. Id.].

bukáta élelem, étel; bucate, mincare; Lebens-mittel. 1808: a Szóts Miklos eő kelme Szekere Hogy az Ojtozi Commendos katonák Bukátajjokot bé vitte az Ojtozban adattotott rendes fizetés 1 Rhf [Kvh; HSzj]. 1842: tudositottam a káplárokat a várdáról hogy Bukátájokot hozzám hozzák el küldés végett [Kvh; i.h.]. — L. még MNYTK 107. 14.

bukdásol botladozik, botorkál, botorkázik; a se poticni/orbecái; stolpern, holpern. 1854: (A tanuló) Utóbb a Tanodából az élet gyakorlati terére kikerülve, idegen volt azon s csak bukda-csolt igazi élettudomány ismerete nélkül [ÚjFE 82].

bukik esik; a cădea; fallen, stürzen. 1793: hanyott bukott [Dés; DLt az 1799. évi iratok között]. 1807: ha pofon vágsz vissza vágom hogy a kert alá bukol [M.bikal K; KLev.]. 1846: Virág László mingyárt kezibe lévő Csákánnyavai utni kezdette Darvas Jánost — s kettőt ütven réa az a' földre bukkat (!) [Dés; DLt 530/1847. 13].

bulgár, bulgárus I. *mn* bolgár; bulgar; Bulgar-en. 1780: A Devai Bulgarokkot minden magok jussokban meg hagyni, s tartani kíványuk Alázatos szolgálja Devai Bulgar Comunitas [Déva; Ks 75. VIIIb. 112].

Bu. 1795: A Bulgár Városban [uo.; Ks 75. VIIIa]. 1812: vagyon a Bulgár városan magam tulajdon Házam [uo.; Ks 117 Vegyes ir.].

II. fn kb. bolgár (eredetű) városi telepes-polgár; bulgar; angesiedelter Stadtbürger bulgarischer Herkunft. 1756: Plopp nevezetű Praedium Dévai Bulgarusok(na)k Szakasztat [uo.; Ks 94. 24. 3] | a' mult esztendőben rendeltetvén a Piaczon a' Dévai Bulgarusok(na)k is apróság Portekacskájok kiárulására is különös hely, redimallyák aztot Rf 6 [uo.; Ks 101]. 1762: A Marason Lévo Rév Hajónak árendája Rft. 130 ennek Taxája a Bulgáraktól 50 Rft [uo.; Ks 76. IX. 12]. 1795: egy hasább szállójeket allatom-ban eladták Bulgarusok Fogadoját árendában bíró Carolus Holtzappel nevezetű betsületes Schusternek ... a Bulgár Városban [uo.; Ks 75. VIIIa]. — L. még fennebb I. al. |

bulgárus, burgárus I. *fn* bulgarita Szent Ferenc rendi szerzetes; cǎlugar din ordinal franciscanilor bulgariti; Bulgariter. 1796: A Károly Fejérvári T.P. Burgarusok Conventjének 35 veder Borért a x 42 adatott 24 Rft 30 x [Déva; Ks 95]. 1818:

a' Dévai Tiszt. P. Franciscanusok törvényt es értelem szerint való Dézmát se egészben, se különöson meg határozott részben nem kaptak a Devai Mlgs Uradalomtól, a mit kaptak esztendőnként, azt a' Mlgs Birtokos Uraság kegyességéből alamisna gyanánt szokták kapni a' Gabonából, és a Borból, nem tsak a Dévai, hanem más, itt Erdélyben lévő Bulgarusok és Stephaniták, Szerzetes Házakis [Vh; Ks 118 Vegyes ir.].

II. mn bulgarita; cǎlugăr franciscan bulgărit; bulgarit. Szk: ~bardi. 1821 Fejérvári Simonyi Sándor minek utánna katona kötelességének szándékos el titkolásával tsalardal (!) a' szent Ferentz szerzetbéli Bulgarus Barátok közzé magát fel vétette volna azon Barátok Alvinczi Klastromából. el szókott [DLt 467 nyomt.] * ~szerzetes. 1821 Déván a Bulgarus szerzetesek Capitulum tartására 4 kupa szín Bor [Déva; Ks 105. 169].

A Szent Ferenc rendjéhez tartozó erdélyi bulgarita provincia a XVIII. század elején a bulgáriai török üldözések elől cime-néült szerzetesekből alakult [P. György József, Szentferenc-rendiek élete és működése Erdélyben. Kv, 1930. 224].

bulya török nő; turcoaică; Türkin. 1644 Ezt mondotta Varga Birtala(n) teoruin keözben Ne-keo(m) hogj Jm hamissa(n) rea(m) eskwuek Phileóp Palne, de ha az terueni hozza bizoni ki meczeti az nieluot ha Akkora volnais mnt Egi Ekeornek, Mert soha azt ne(m) tudgia miczoda az hwt, mert ember ne(m) tudgia Teoreoke Buliae vagy mi Allat, vagj racz [Mv; MvLt 291. 425a]. 1687: Azon kell igen busulnom hogj az mely Bulyat Annus(na)k vettem volt; olyan szerencsetlenül jára. Husvet napja(n) más bulyával edgjütt ök meg vesztegettek, addig tanczolanak (: hogj amannak már öt holnap dolga leuen az nemet kapitanton, az ki nekem atta:) idetlen szült mas-nap, annyera nehezen van hogj remenseg elete felol ne(m) sok van [Sziget (Máramaros-); Ap. 6. Kálnoki Sámuel feleségéhez].

bulyavászón (vékony, finom) török gyolcsfajta; pinzá (subțire, fină) turcească; (feine) türkische Linnenart. 1620: Egy Báál Teoreók vaszonul f 3./ Egy Báál Erdeli vekoni vaszonul f -/60 Egy vegh Bulia uaszonul f -/8 [KvLt II/69 Vectr 11]. 1628: Ket darab bulia vaszon [Gyalu/Kv; JHbK XII/14. 5] | Bulya vaszonra uarrot egj darab fejer varras [Bodola Hsz; BLt]. 1628/1635: Apro kezkenyok: Egi zkofjom arannjal uarrot patiolat kezkeneo. Mas bulya uazonra aranjal seljimmel varrot teoreok kezkeneo [uo.; BLt 5 Béli Kelemen hagy.]. 1634: 1 Egy feő-teöl (lgy l) Seliemmel Varrot bulia Vaszon [Kv; JHbK XVII/15]. 1663: 1 Vegh Tsiömoliet fl 26 25 sing Bulia vaszon fl 10 [Kv; KvRlt X. A. 25]. 1665: Egy Vegh Bulja Vaszonra Tal. 6 [Uti]. 1683: Egy bulya vaszon Tatár küldte meg Egy Ing bulya vászonbul [Uti]. 1686: előruha buja vászonra varva írás utan Fejér czérnával csipke formára varva, Széles csipke kőrfüllötte | Kis Jngek Száma Har-inadik buja vaszonra varrott arany ezüst teccin

burduhosz potrohos; burduhos, burtos; dick-wanstig. 1772: Széplaki Lajosné Aszszonyom szidta s.v. kutja Pitsájából esetnek, nagj ajakunak Burduhosznak s több eféléknek teli torokkal kiáltotta nevezgette | Széplaki Lajosné Aszszonyom .. Szidalmazván az Exponens urat Ebágyán Szült Burduhóssza, Budakon nints mit egyék s ide jött hogy az Jobbágjamat meg egye [K; EMLt].

burgárus l. bulgárus

burger polgár, civis; cetățean, burghez; Bürger. 1817 Adam Ezen Kezem írásomat Maras Vasarhelyi Burger Kerekes János [Mv; Ks 72. 53].

burger-bál Bürgerbál, polgári táncmulatság; bal al cetățenilor/burghezilor; Bürgerball. 1825 mi azon éjtzaka Burger Bált tartván Szakáts István minden Antre pénz nélkül bé ment a Bálba [Dés; DLt]. 1832: Ezenn bé állott Fársángi napokban szándékunk lévén ezen Nemes Városban Szombatonként Burgel, Vasárnaponként és Csőtörtőkönként Nobel bálakat tartani a régi bevett szokás szerént Bál Commissariusokat —, és a bé menetelek árát meghatározni rendelni instáljuk [Dés; DLt 84].

burgonder burgundi bor; vin de Burgundia; Burgunder (Wein). 1850: a borsot, lentset, rázt ürmöst, kitsi burgondert, fuszujkát a lovak bé hordhatnának egy jo szekérel [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

burgonya krumpli; cartof; Kartoffel. 1838: (Egy földnek) a sáncz közé fogandó része bé ültethető burgonyával (Csekelaka AF; KCsl 3).

burgus l. burkus

buria hordócska; butoiăș; Fäßchen. 1761 Papuk Péter . egjtőlis mastolis csipdesettá kitől tyukat, kitől réczét Ludat Szurdukán Juontol egj akócska vagj buria pálinkát [Fazsacél H; Ks 113 Vegyes ír. — *Értsd: lopott].

burján 1. dudva, gaz; buruiană; Unkraut. 1592/1593: azt a porondot az Reti Malom alatt . Tudom hogy porond es burian vala [Beke BSz; Ks]. 1598: az temeteo kertben az búryant mindt le uagyak f 2// — [Kv; Szám. 8/V. 46]. 1694: az ház megett el menő kis kert vannak ebb(en) megj fák és borostjan fák is; de most tsak a' Burján vette fel [Borberek AF; BfR]. 1735: a veteminyés Kertekb(en) az Burjanyokat most tisztitatom [Kv; TKI Mihály deák lev.]. 1745: lattam hogy az ... Aszszony holmi burjant hoz [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII]. 1752: A káposztátis ... éppen a' gyom előlte, úgy a' Tőkis mind belé holt a' burjánba [Szentdemeter U; Ks 83 Sükei Mihály lev.]. 1840: Orsova* ... Gyalagassai Burjánt kaszáltak a Csikos kertbe [Born. G. XXIVb. — *MT].

2. dudvabozót (felbokrosodott dudva); burnienos; Unkrautgestrüpp/gebüsch. 1568: minapys a burianboly Jouenek ky, az zochna Jacabal iol lehet semmit ne(m) lattam de Joth ne(m) velhetek Rayta (Igy!) [Kv; TJK 223]. 1629: Hallotta(m) magatol az Aszonytol hogj az Ura uerte s budosot eleötte burianba(n) hol szelel [Mv; MvLt 290. 147a]. 1770: viszá térvén egy Embert (kinek az burjány közül kiemelt fejtől ijedt vala meg feleségem:) láték | látta hogy egy tsoport burjánból egy Czigány ki üti a fejét . igyekezém a Czigánynak az Udvarba valo bé vitelin, de hirtelen más két Czigányok az burjánból ki szökdösvén, oltalmára fel támadának [Mezőpagocsa TA; SzentkGy].

3. gyógyfű/növény; plantă medicinală; Heilkraut. 1769: Groff Töldalagi Pál Ur ő nsga Ménesse Tél közepétől fogva mind rühös vólt, hanem most mint egy Ót hete, hogy gyógyúlni kezdett holmi burjannyal, és Dohattal orvosolván azt [Töld. 19/44]. 1842: Jáné Mária mutatott nékem valamelly Burjányt, és kért hogy azt nékie főzném meg — meg mondván: hogy azt nékie Feketéné nevezetű aszszony adta volna olly végre: — hogy ha azt meg főve melegen gyomrára tenné, a' szűlést nagyon könnyitené és elő segiténé, .. gyomrára tévén, — terhétől mingyárt meg szabadult, de a' Gyermekek halva lett [Dés; DLt 85. 1–2].

4. átv szemét, gaz, gyom; murdărie, iarbă rea; Mist, Unkraut. 1767: A Mlgs Urak(na)k Tudositásokat kötelesen vette 'a Supr. Consistorium, és approbálta 'a Pasquillust irt személiek ellen tett Investigatiot, némellyek(ne)k Collegumból lett ki igazittatásokat ... Jobb is a veteményes kertből ki hányni az afféle burjánokat [Nsz; BK Kv-i ref. koll. cs., ref. consistoriumi leirat].

5. tbsz burjános/dudvás hely; loc buruienos; Unkrautgebüsch. 1754: Román Istokkalis keresetem Burjanokban felen valo helyeken őket keringeni lattam [Altörja Hsz; HSzjP].

burjános gazos, gyomos; buruienos; unkrautig. 1657: ezt az burjanas retet Somaj Miklos Uram birja [M.fodorháza K; SLt HI. 38]. 1786: A Buza is itt mi nállunk igen ritkás, burjános, tövises, ugyan rajta vagyunk .. hogy a nagyjából (me)ggyomlálhassuk, de kevés szaporával [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1844: A' Szöllöt harmadikszor is kapálgotjuk hol burjánosabb [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. 1851 Augusztus 30-án kiadván 2 kalangya rozszát a jobbat hol t.i. nem volt annyira megödlve és nem oly murkos mint egyebütt — Csontos ... annyit mondott, hogy potolyam még valamivel mert burjános [Dob.; Bet. 3].

Hn. 1671: az Burjanosban (sz) [Borsa K; BHn 109]. 1677: A Burjánosban (sz) [Tövis AF; EHA]. 1701 Burjánosban (sz) [Torja Hsz; EHA]. 1732: Burjanos nevű helyben (sz) [Pálfa U; EHA]. 1762/1769: A Burjános hegy alatt (sz) [Szilágycseh; EHA]. 1764: Burjános mezőbél

föld (sz) [Bencéd U; EHA]. 1794: a Burjánysoban (k) [M.kapud AF; EHA]. 1851 Burjánysobólgy nevű helyen (sz) [Csókfva MT; EHA].

burjánvonó gyomláló; plivitor; Jäter. 1595: Az zeoleok dolgarol 26 Septembris volt 4 Niesseo, awagi búrian vono f — d 48 [Kv; Szám. XV/6. 44–7]. 1596: 3 Die May hogi a' zeoleot meg vonattatúk voltanak Eotten del vtan, 4 oraig ... d 50. 7 Die May voltanak búrian vanok nro 8 . d 96. 10 Die May volt 4 búrian vano, egi homlito d 40 [Kv; i.h. 7/II. 38].

burkos 1. lombos, terebélyes; rámuross, frunzos; laubig. 1744: Ezen házak előtt egj régi nagy burkos Zádok fa, fa kapczokkal öszve foglalva, minthogy az Szél el hasította volt [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. 1757: egj burkos gyertyán fára keresztet vágattunk [Kál MT; Berz. 2. 41/120].

2. ? bozontos, gyapjas; mítos, stufos; zottig. 1815: Antalnak . haja, bajussza, és burkos haja, fekete [DLt 239 nyomt. kl].

burkus, burgus I. fn porosz (nép); poporul prus; Preuße. 1768: in Anno 1767. fogsagban esek Silesiaban Breslau városában a' Burgus keziben [Sárfva Hsz; HSzjP Stephanus Kondrath (39) nb vall.]. 1806: a' Burkus, és a Muszka a Frantziat 2 versen jól meg agjabugjaltak [Vingárd AF; Ks 101 Lázár József Kornis Gáspárhoz] | Ma az a hír jött, hogy a Burkus és Anglus jo formán meg verték a Frantziát [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 202]. 1846: a Prussussal vagy Burkussal volt háborus időkben belli subsidiumot vett és adott [Illyefva Hsz; HSzjP].

II. mn porosz; prusac; preußisch. 1814: első probája volt Napoleonnak az Anglus H. Vellington Vezérsége, és Burkus H. Blükker Vezérsége alatt lévő Sereg ellen [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 276].

Szk: ~ fegyver. 1822: Egy hoszszu jo Csőjü s szerszámu Burgus fegyver, az ágya is meg lehetős [Nyárádsztanna MT; MvLev.] * ~ flinta porosz löfegyverfajta. 1804: Két Burkus flinta [Borosbenedek AF; SLev.] * ~ kard. XIX. sz. eleje: Egy réz kosóros (!) Burgus kard [BK Inv.] * ~ ló. 1761: Voltanak itten negj hamos Burgus barna szőrü Lovajlis egyéb Ménesse vagy Lovai nem voltanak, hanem hat Paripák [Szász-vessződ NK; JHb XXIII/31. 22] * ~ pisztoly. 1813: Egy pár Burkus rezes pistoly [Dés; DLt 630 nyomt. kl] * ~ puska. 1785: Harom nagy Burgus puska kettő panganeteival [Borosbenedek AF; SLev.] * ~ süveg. 1754: Két Burkus süveg, szór premmel hányatott Egy Prussus szór premmel premezt Cimerman Süveg [Nsz; Told. 19]. 1785: Egy Burgus Granateros Süveg [Borosbenedek AF; SLev.].

burkusi, burgusi porosz; prusac; preußisch. 1797: Payer János a Burgusi Schleisiába lévő Offlanifi [DLt nyomt. kl].

burkus-szilézial porosz-sziléziai; prusac-silezian; preußisch-schlesisch. 1826: Burkus-Silesiai Reichenbach nevű Város [DLt 1123 nyomt. kl].

burok gyászlepel; pinzá de doliu; Trauerkleid. 1736: Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztének, . . . Az asszonyok kendervászomból burkot csináltak az fejekre, azt megfektették, hamuszín volt, azt a hátokon leeresztették, hogy az földön vonszolódott a farka, azt penig az háta közepin még egy helytt az közepin felakasztották, ott egy darabig hármason függött az burok [MetTr 405].

bursa egyh ? adomány-gyűjtő zacskó; pungă pentru chetă; Geldbeutel für Spende. 1732: (A templomban) találtunk két fejer fátjol virágos Szkofiumos velumot, egj fejjel elég veres bursát hozzávaló hasonló palával, edgj virággal veresselt bursat palauat edgyütt [Kóród KK; Ks 12. I]. 1751: E szerint Vadnak a' Temp-lom Egygyetmáj . Velum, Bursa 2, pálo 1 [uo.; Ks 20/X].

burtokos 1. lombos, terebélyes; gros, stufos; laubig. 1745: az Maros Partyán levő burtokos fűzbokor [CsS].

2. bozontos; stufos, zbirlit; zott(el)ig. 1804: Irinia Szurdár, Kalános Czigány Gesztenyeszin haju olyan burtokos Bajuszu, és kitsin Szakállu [DLt nyomt. kl]. 1808: Gyurka alias Oláh Istok kerek ábrázatu, sárga kitsin burtokos bajuszu [i.h.].

burtuka bodonkút (odvas, ill. kivájt fatönkben felfogott forrás); burtucă (izvor captat); mit ausgehöhltem Baumstamm eingefasste Quelle. Hn. 1767: Bacza^a Burtuka [Retteg SzD; SzDMon. V, 532. — *Baca, tőszomszédos település].

burzokos bozontos; stufos, zbirlit; struppig. 1808: Rotár Bánko, sátoros Czigány, nagy fekete szakállu, burzokos haju, egy nagy fekete czondrával szökött-el [DLt 880 nyomt. kl]. 1823: Szentiványi József mint egy 31 Esztendő s . . . sárga burzukos bajuszu [DLt ua.]. 1833: Toth István . szöke őszibe elegyedett burzokas bajuszu és pofa szakállu [DLt 796 ua.].

bús bánatos, szomorú; intristat, trist; betrübt. 1853: ha látnál be bus, be keseredet vagyak látva Lelkem Anyám gyengülését [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szn. 1729: Szathmári Samuel és Feleséghe Bús Ersók Aszszony [Kv; Tjk XV/7. 18].

? Hn. 1740: A Bús kútnál (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA. — L. még KHn 80, 82].

búság ? kb. kedvetlenség; indispozíció, mihnire; Mißmut, Unwille. 1568: Caterina C(on)sor(s) Pauli Zeoch . . . fassa e(st), Ezt tudom hogy az gyermeketh elég Bwsagbol Tartotta fel, es Jgaz elég Baya volt vele, de en azt Ne(m) tudom hogy ha

dologhoz tartsak mar eö kgek^a magokat, hogy se magokat ne fáraszzák, se minket többé ne busítsanak [KvLt Fasc. I. 188 fej. — *Ti. a kv-iak az egy-i végzéshez]. 1668: Juda Ngod Tolmacsa alázatosan Könyörögh Ngk mint Kegls Ur(ána)k ., egy nehányszor busítottam Ngodat Conventiom szerent valo posztomnak ki adatása fellől, s mind ho penzem fellől, de meg eddeg tsak semmiben maradt [Utl]. 1669: Az Székely Samuel dalgáról hogy kedet busítottam rolla követem [LLt Fasc. 155]. 1672: bizony dolog hogy kgldet ennyiszer busítani neheztelem nem is busítannam kgldet ha az szükseg nem kenszergetne [Kantafva Hsz; Bál. I]. 1696: ujjab querelával necessitaltatott a' N. Tanacsot busítani [Dés; Jk]. 1701 edés Anyám Aszszony ., ezzel is kel busitanom kegyelmedet hogy ha lehetséges bar csak egy fejtelt Czizmat külgjön Kegyelmed nek(em) [Ne; BLt 9 Toth István édesanyjához Angyalosra (Hsz)]. 1711: Jollehet ennekelötte is vegesztetett volt ., hogy senki az Atyafiak közül Esperestye hire nélkül ügjes bajos dolga-b(an) ne recurrallyon T. Püspök Urunkhoz es mashoz; mindazaltal azt sokan posthabealvan immediate a Mgos Urakat s Supremum Consistoriumat keresik es busittjak dolgoknak orvoslasara [SVJk] | Levelünk által kelletek Ur(am) kglmedet busitanunk meg nyomorodot terhes alapunk fellől [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50 a város Kászoni János főkirálybíróhoz]. 1718: ezert kellet néke(m) most legkiváltképpen Ur(am) kgldet busítannam, külömben bizony mostanis kgd Szomorú Statussa nem busítottam volna [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1720: Magam különs meg terhelteésem iránt kelletek az Mgos urat busítannom [Szökefva KK; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1725: Követem pedig alázatosan az Vrat hogy merészlettem oly bátorságon terhelni s busítani [Darlac K; Ap. 2 Haller János Apor Péterhez]. 1730: alázatosan követem Ngdat hogy ez irasom által kelletett terhelnem s busitanom [Szilágyfőkeresztúr; Ks 99 Szikszay László lev.]. 1784: kívántom Nsgtokat ., tudositani erről a hosszas térről melyet emberi nyom nem ért ezen a földön hogy a juhok ilyen idő tájb(an) még szenát egyenek úgy hogy már átállamis Nsgtokat busítani [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

búsítás kedvetlenítés; intristare, mihnire; Be-trüben, Behelligung. 1638: Az Iffiunakis az volna keuansaga hogy az dologh keozoteok el Igazodgyek, hogy ha Eö nekj holta teortennek, hogy az eo edes Anyanak ne legyen masoktol erette busítása [Kv; RDL I. 115]. 1682: (Feleségemet) nem akartam gondviseletlenül, io dispositio nélkül hadni hogy az én holtom utánis az világi kevés el maradandó jóvacskaíkn végett ., se az Atyafiaktól, se másoktól akarkikteolis busítása, háborgatása ne lenne [Kv; i.h. 160]. 1714: Nsgdot alázatosan követem sokszori busításimról [Eger-begy TA; JHb XVI/11 Harsányi M. Miklós kezé-vel]. 1721: busításunkról Ngódatt igen alázatosan

követtyük [Gyula K; Ks T. 24]. 1729: Kételezes, es bátorságos busításomról, alázatosan követvén az urat, ajálom Mltsgs Uri házával edgjut, a jo Isten oltalmában [Kiskapus K; Ks 99 Gyerőffi Kata lev.]. 1733: Gyakor busításomról ur(am) kgldet nagy becsüllettel követem [Kisilye MT Berz. I].

Szk: ~t cselekszik kedvetlenséget/búsulást okoz. 1637 szalai Tamas iöteön iöt oda hoz-zank csak ugi kere el uramtul az Nierget s az ultatol fogua oda vagion; az uta(n) Matias Deakis elegh sok busitast tselekedet erette Vra-mon szegenj [Mv; MvLt 291. 100b].

búsíthat kéreessel terhelhet/háborgathat; a putea incomoda/deranja cu o cerere; belástigen könnyen. 1629 szerelmes Urunkat mostani beteges alapatia miat nem busithatod [Bál. 64].

búsíttat kéreessel terhelhet/háborgattat; a face să fie deranjat/conturbat cu o cerere; belástigen lassen. 1656: ez irant valo parancsolatunk ellen penigh cselekedni húségtek semmi uton ne mere-szellyen, és minket ne busitasson [Gyf; DLt 439 fej.].

búsíttatás kedvetlenítés; intristare, mihnire. Entmutigung, Verstimmung. 1674: Töb busittá-tását szenvedni ne(m) akarua(n) az dologt az utolsó deliberatioja szerint executioha vetettyuk ne is busitso(n) Tovab bennünköt [Törzs. Bornemissza Anna határozata Galgai Rác Istvánné kérelmére]. 1709: Mellj dolog communicattik Kegyelmetek-ke eo fine, hogy magát ezen determinatiohoz accomodallya, és többé busittatásunk ne legjen [Nsz; KvLt Fasc. I. 197 gub.]. 1724: Az Urnak töllem illy Sokszor valo busittatását mind leve-lomb(en) mind praesentiamb(an) majd immár szégyenlem [Sorostély AF; Ks 95 Bethlen Imre Kornis Istvánhoz].

búsíttatik kedvetleníttetik, háborgattatik; a fi intristat/deranjat; verstimmt/belástigt werden. 1634: ezen exponens Aszonnak dologat, vegje Istenes consideratioba(n) es igazicza el minden haladek nélkül ., hogy teöbzeör ezen dologh véget ne busittassunk [Ks 33. I. 13 fej.]. 1655: Meg parantsoltuk vala ennek előtteis, Betlen ösi joszagodat úgy szolgaltatnad, hogy az Török uraknak sokszori panaszszával s Jenei Vég házunk éppitéseben valo hatra maradással ne pusztulna el de azt el mulatád s mi busittatunk miatta az Török szomszédoktól [IB X. 2 a fej. I. Bethlen Domokoshoz]. 1662: egyéb aránt bizonynyal hidgyed mint olyan országa végezésit, s Ura méltóságát megh böczülleni nem tudorosz emberrel úgy bánatunk, s ha töbször busitatunk, nyakon köttetünk [Told. I fej.]. 1701 az követ-kezendő Husvét napjára tisztességesen el készítse azt az munkát és az B: Cehis többé ne busittas-sék miatta [Kv; AsztCjk 37]. 1717 Kld azért azon dologt vagy pro justitia accomodallya vagi authenticum Documentumokkal maga jussát com-

proballya és complanállya, ne busittassék többször az Regium Gubernium [Nsz; Wass gub.].

búskodik búslakodik; a se míhni/intrista; sich betruben, betrubt sein. 1574: Zeoch Demeter egy estwe Meg Ieo valahonnat Bwskodwan sem eot sem Iwt leh fekw | Ieot volt Ide az varosra Zabo Bertalanne Nagibaniarol hogy Bwskodik volt kerdy my dolog volna az, mond az azzony akarta haza vinny az penzt, De 20 fli(n)t heat talalta [Kv; Tjk III/3. 310, 396]. 1607: Benedek Istua(n) igen búskodik vala hogy az eörekseget eö Akarattia ellen biria vala Kackó Jakab [Nagygalambfva U; UstT 20/64]. 1718: Bálint János buskodva mondotta [Siménfva U; Pf]. 1760: öt esztendeje el veszett vola egi kövér Récze a' Tyukász Major házból ..., melyért sokat buskodott a Tyukászné [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

búskodó búslakodó; míhnit, intristat; bekümmert. 1678/1683: Egi kis rövid politia melljét Is(te)n az kiket ez Kornis hazban megh marazt, iovoltabol, azoknak tanulsagara, nem artolmosnak itiltem penara venni (így!), sok fele latogatasi közt az felseges Is(te)nnnek, buskodo gondolkodasim közben [Ks Kornis Gáspár kezével].

búskomor mélységesen szomorú; trist, posomorít, sumbru; schwermütig. 1854: Balsorsunk sebére írt, a jövőre biztatást nem nyújt a búskomor jelen; a borult láthatárról reménysugár nem molyog felénk [ÚjFE 3].

A NySz e szót nem ismeri, de nem lehetséges a NyÚSz-ban sem; ez utóbbi csak a *búskomoly*-t szerepelteti, ill. értelmezi. Noha CzF már 1862-ben szótárasta, sőt — az ErtSz évfelzet nélküli idézete szerint — jókai is élt vele, az AkCsz maga-felvette szóként sorolta bele anyagába.

búslakodás szomorkodás; míhni, intristare, tristete adincá; Kummer. 1819: Néhai Rákosi Boldisár urnak buslakodásit, tünődéseit, panaszkodásait tapasztalta vagy hallotta a Tanu? [Kv; Pk 2 vk].

búslódás bajoskodás; trudä, necäjealä; Müh und Not, Schwierigkeit. 1757: Nem tsak szegjen sok buslodással, böjti napokon hal után nyargaltatni, de sött el kerülhetetlenül 'a Méh kertben jo hoszzu Halastot kellett csináltatni [Déva; Ks 92. I. 23].

búslódik búslakodik; a fi trist/míhni; sich betruben. 1744: Király Biro Vr(am) igen Szégyenlette, hogy a Faluk bé nem jártnak a Connumeratiora; még étczakais eo kglmé nem alhatott; buslodott erőssen hogy a dolog ugy esett [Középajta Hsz; INyR. Huszár József (52) ns vall.].

búsong búslakodik; a fi trist/míhni; sich betruben. 1759: nem hogy jó szántából ment volna Tit. Técsi János Uram az accordára, sőt mikor kezét akartunk tölle venni busongva ki ment előttünk [Told. 79].

búsongat bústítgat, szomorítgat; a face să fie trist/míhni; betruben. 1631 en monda(m) hogi egi uolta(m) annak* az Anniaual s most igen busongattiak az attiafiat s monda az oruos Asszony hogy kiczoda busittia [Mv; MvLt 290. 262a. — *A megholt asszonynak]. XVII. sz. e. f. Nekwnk sem hagy bekett ferencz Pal, bussongatt az my Igassagunkertt [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.].

búsongó 1. búslakodó, szomorkodó; míhnit, trist; betrubt, bekümmert. 1874: E követ emelte utánna Busango özvegye Csulak Rozsália [Mészkö TA; temetői sírkőről].

2. kb. kedvetlenítő; care provoacă indispoziție/míhni; verstimmend. 1635: Egikor leven Ebeden Vass Janos Uram Aztalanal harmon ..., Es mikor ot Ebed felet volnank, sok busongo bezedekkel Vas Janos Uram . . . zinten nem emlekehetem, hogi ha azt mondaie Eö kegime hogi az leveleket oly helire tezi az vagi teotte hogi megh az giermekys nem lattia Sohays [Dob.; Wass].

búso ~~ak~~ búslakodik, szomorkodik; a se míhni/intrista; sich trüben. 1773: más Nap reggel hozzám jöven busonkodva, ugy monda Nékem* [Dés; Ks 32. XXXII. — *Kov. a nyil.].

bustya beste, bestia; desfrinat(ă), curvă; Hure. 1736: Minden szitkozódások az férfiaknak, uraknak, nemeseknek, alábbvaló rendeknek ez volt: Aha bustya vére, lelketlen kurva fia, pogány kurva fia, számár kurva fia | Egyik asszony fel nem fér az szekérre, eleget könyörög, hadd ülhessen fel ő is, fel nem veszik, mondja nekik: Meglátjátok, bustya nők, ha én el nem mehetek az sokadalomban szekéren, tii sem mentek el békével [MetTr 415, 419].

E szót a NySz az itt id. helyen kívül csak Weber Amulcumból (1845) ismeri, az ErtSz pedig — e két adalékra hivatkozva — 1. 'helytelen, rossz, elhibázott' jel-sel, ill. 2. szitkozó minősítéssel felveti a *bestye* szóval való egybetartozás lehetőségét.

búsul búslakodik, szomorkodik; a se míhni/necäji; sich betruben, traurig sein. 1568: Sos Matehoz menek es lata(m) hogy igen busult vala, s monda ihol egy lada, egy nemes azone olyan ha nytogattak volna (így!) [Kv; Tjk 188]. 1584: ez Keodme(n) Ianosne ... így zitkozodot feleolle, Amely Bestie lelek hires Curwa miath en busulok, meg lattia Azt hogy feiere Iarok, vagy Niere(m) vagy Ne(m) es be is Ideze(m) Nem hize(m) hogy az en vram a' Kurwawal azal Ne(m) vetkezet | Menenk az Boltha(n) Olaios Georgnehoz, Az Azzony Mayd Syrankozo felben vala, Mondank mith busulz hogy nem bekelték meg mit perleóteok eg' massal [Kv; Tjk 4/1. 369, 372]. 1592: Niari Marton ereossen kezde magaban busulni es teoreodni Im ez esse Neste kúruak zinte megh emeztenek, zariatok ki Immar [Kv; Tjk VI/1. 183]. 1600: Az en Aniam egy volt Boythos Boldisarral, hogy megh bolondult vala felette sokat busult miatta [Kv; Tjk VI/1. 462—3]. 1602: mikor megadták volna a Básta hitire a várat,

okat ezen szokkal jelenté [Kv; CartTr II, 874]. 1671 Igaz dolog nem keves egyenlenségre való materiak szolgáltatának, es busulast szerzettenek, magok kezozott való nemely Nyughatatlan elmek iteratis vicibus conuenticulumokat czynalua(n) magok kezozott Hadnagy hire nelkwl [Dés; Borb. I egy-i bizottság jel.]. 1675: szikszay György Uram eő kegye foglalta volt el egy velkeri jobbagyunkat noha vgyan szerezhethetnek kegy(elm)ednek busulast es akadályt mindazonáltal Isten oltalmazzon hogy azért kegyeddel, veszedkegyem [Gyeke K; Wass 24].

Szk: ~t szerez. 1635: mért uezekettek egy massal, mert uramnakis busulast szerszetek [Mv MvLt 291. 39a].

3. kedvetlenség, alkalmatlanság; indispozíció, supárare; Unwille, Belästigung. 1663: akarvan eő kglme Mikola ur(am), mind minket az országgal olya(n) busulástól es magatis megh fizethetlen sancz adastól oltalmazni, eo kglme ez hazából ki menve(n), Assecuralluk sem szemeljében, sem jóságában, sem egieb semmi nemű jovaiba(n) megh nem haboritattik, károsittatik, seot inkab oltalmaztatik [JHbK XIX/21 fej.]. 1681: Vadoltatua(n) Borsai Nagy Kata asszony, Komlosi Uram felesege paraznasag nemeivel ..., Komlosi Uramis lattatik kedvezni és connivealni felesegenek ez dologban. Hogy azért az mi Sz: Tarsasagunk ne motskoltassek s gyalasztassek alkalmatosságokkal (így!)^a illenőnek itiltük, hogy relegaltassek Komlosi Atyankfia közülünk, leve(n) annak előtteis sok busulasa tarsasagunknak miatta [SzJk 153. — ^aNyilvánvaló elírás *alkalmatlansagokkal* h.]. 1707/1754: eo kegyelmek(ne)k mint Condivisionalis Attyafiai(ka)k keves Jóságok imit amot Léven ... Csak ottan ottan a' Sok busulás éri miatta [Cege SzD; Wass]. L. még ETA I, 146.

4. harag; supárare; Zorn. 1787: Áldassék az Jsten, ami (!) atyaink(ka)k Istene mind örökkön örökké, ki az ő nagy busulásában meg emlékezett irgalmasságáról melyet ígért az öt felők(ne)k ezer iziglen és meg kegyelmezett a Nsgtok életének emberi reménség felett [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

búsult bús, szomorú; mihnit, trist; traurig. Szk: ~ lélekkel van búsul, búsulakodik. 1598 k.: Simon Hannagy azt mo(n)da Leorinchnenek, en mi(n)deneket neked hagiok Jo fiam az my vagio(n) .. mostis ige(n) busult lelekkel uagiok te miattad úgy mond [Malomfva U; UszT 13/94]. 1599: búsult lelekkel(is) valem, Mondam hogy ferj volnal megh ne(m) engedne(m), mind az által gondom leszen rad [i.h. 14/15].

búsultában 1. bánatában, szomorúságában; de supárare; im. Betrübte(n). 1573: satoromra iot es minemw egtelen bezedekkel rutolt en busultomban sokra (!)^a tudomant nem tehettem [Kv; TjK III/3. 268a. — ^aÉrtsd e szókra]. 1590: Azt nem tagadom mondand busultomban biszon Jambor feleséged volna de esztet ne(m) tartod

wgy azt mint illenek [UszT]. 1591: ahol azt mondgia hogj en etet szitta(m) s kwiwazta(m) volna teokelletlennekis mondottam volna azrul ez valast teszem chiak reowideden latam karomat marhamat tehenemet s diznomnak malaczit vgy azra bwsultomba(n) talam lehet hogy zolta(m) valamit, de az mit en zolta(m) te Jsmet azt vizza attad [i.h.]. 1640: im az apám az lábánál fogva vonta el az legént az szolgáját az felesége hasáról, s arra való búsultában bújosott el az apám [Mv; MvLt 291. 212a átfrásban]. 1736: az asszony

kérdi, micsoda szekér az, mondják, hogy az megholt ura testit viszik, akkor az felesége az asszony hanyattá esik és mindjárt szörnyű halállal meghal. Az fejedelem fel bontatván az testit, hát az urán való busultában az szive ketté hasadt volt [MetTr 403].

2. bosszúságában; de ciudă/necaz; im Verdruss. 1582: Egkor talala(m) az feleséget^a es monda(m) Neki hog az pozot chaki Lazlonenak veotem volt, de Busultomban monta(m) volna es feledékensegembe hogy Kalma(n) vram Atta volna [Kv; TjK 4/1. 41. — ^aTi. Nireo Kálmának]. 1639: hallattam hogy busultaban montta modovay Marton hogy menni szantalan sok lator tartia az Imre hazat nam hul mi lator vagion mind ott talallia heliet [Mv; MvLt 291. 202a].

bűszerzőné bánat- és bosszúságszerző nőszemély; femeie care cauzează supărări și necazuri; Verdruß erregendes Weib. 1787 Instáló Levelet ír még is bestelenkedik a fogatlan Toratzkai Licitariumával kínálja az embert hogy meg egye, vén Diszno kopatz az a betsület tartsa meg kegyelmed magának és mikor el fogy a Vén Buszerzőné által készített Pomádé tehát akkor azt vedd elő, és kend az kopatzodra annál inkább meg fogja az hajpor [Szászalmád NK; IB. Toldi Zsigmond tréfálkozó lev-e I. Bethlen Sámuelhez.].

buta 1. tompa; timp, fără vîrf; stumpf. 1690: Beres Ókrók. 1 Sargha Fel álló Hegyes szarva, 2 Barna Boghar Szarva 3 Kesely, Buta Szarva, 4 Rötth, Buta Szarva 5 Kek Szelyes Szarva 6 Kek, Konya Szarva 7. Fejer Fel álló Hegyes Szarva [Kentelke SzD; BK Inv. 14–5]. 1697: Tino Kessely Buta szárvaj [Almakerék NK; UtI].

2. fojtott, tompa; infundat, surd; dumpf. 1801: Koronás tallérok ... massájok fejér-onnal elegyítve vagyon, és a' pengések buta, és hangja süketebb [DLt nyomt.].

3. hegyezetlen, tompa; neascuțit; ungespitzt. 1815: A' Krumpinak kapálása ... a levelek körül a' föld kézzel vagy buta vaskoval vigyázolag meg piszkáltatik [Kováts Sámuel, Utasítás a Krumpli természetésre (nyomt.)].

4. ? tompa szarvú; cu coarne boante; mit stumpfen Hörnern. 1628/1652: Négy eőkreót edgy fekete, Masik buta barna, harmadik veres Reót, Negiedik Veres Tarcza [Torockosztgyörgy; Thor. X/7]. 1681 Az Milványi^a megh holt jobbágy <omnaak> ... maradott eőkre négy egyik egy fejér

buta kettei szöke egyik fel álló szarvu egyik rőt fel álló hegyes szarvu [Ret. 1. — *K]. 1691. Egj szöke Buta ökrömet el lopta [Kv; Tjk 13. 460]. 1843: egy pár Buta ökör [Magyaró MT 1.1.].

Az adalékokban a címszóbeli szónak talán 'igába/járomba nem szoktatott, jármozgatlan, tanulatlan; neiválat la jug, nepris la jug; nicht eingejocht, uneingejocht' jel-ével is számolhatni.

Szk: ~ fejű ? nyomott fejformájú. XVIII. sz. eleje A kanczák legyenek egyenes természetűek, buta fejűek, és lámpás orrujak ne legyenek [JHb 17/10 lótarási ut.] * ~ orrú nyomott/tömpe orrú. 1803: Vonya Parászka nevezetű Rab Aszszony ... buta orru [Torda; DLt]. 1805: Vald-rán Péter ... hosszuko buta orra | pej szörű kisdéd zömök, kajla fülű buta oru (paripa) [DLt nyomt.]. 1823: Vales András nagy vastag buta orru [DLt ua.]. 1826: Tyiva, alias Palagya luj Nicoláj nevezetű rab Aszszony buta orru [DLt 1031 nyomt.] * ~ szarvú tompa szarvú. 1692: Harmadfű ünök: 1. Hegyes szarvu szöke 2. Sárga elé álló szarvu 4 Sarga csonka szarvu 7 Kék buta Szarvu | Negyedfű Tulok 2. Kék kaila Szarvu 3. Szöke Buta Szarvu 5. Rőt Buta szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 23—4]. 1752: Egj kék Buta szarvu ökör [Dob.; TL 42]. 1757: Egy pár: buta szarvuak fakok 2: esz(ten)dösök [Pusztaszatmiklós T; Berz. 1/9]. 1808: kurta testű buta szarvu (bornyű) [DLt nyomt.].

butácska maflácska; prostuť; ein bißchen dumm. 1841 Lakatos Ferencz egy kissé butácska [DLt 697 nyomt.].

butácskán ? kb. maflácskán; cam prostuť; ein bißchen dumm, ein bißchen tölpelhaft. 1807 (A szökött rab) beszédjét úgy ejti, mint a' vastag nyelvűek tudniillik butácskán 's keményen, egyeb aránt folytában 's akadozás nélkül, bátran beszélő [DLt 674 nyomt. kl].

butás tompa; timp, bont; stumpf. 1697: Béres ökrök .. Barna Tarcza Butás szarvaj [Alma-kerék NK; UtI]. 1747: Tugya az Tanu aszt, Hogy Szathmari Boros Istvannak ket Tulok ökreit, egyik ... vekony fen álló kajlás szarvu, Ugyan Szathmari Molnar Istvánnak ... két ökreit, egyiket Daru barnas szörűt, fen allo Szarvut á masikat barnab Szörűt butas Szarvut az Szathmari hegybeli pajtakból éczakanak idejen el Lopták volna? [KSz; Ks 27/XVII].

butázott ? kb. tompán vágott; táiat timp, retezet; stumpf geschnitten, abgestumpft. 1824: Két pár Aranyazott párkányos régi modi a végén görbén butázott M. L. betűkkel jegyzett ezüst Nyelű Kések [Fugad AF; HG].

butélia, butella 1. karcsú-nyakú palack; bute-lie; Bouteille. 1735: két gömbölyeg Náddal tekert hoszu Nyakas buteliak [Kv; Ks 40 Varia XXVIIc].

1736 Az Ur Házab(an) Tokai bornak valo butélia 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101]. 1753: Szalmával be tekert butellák N. 14 [Marossz-tkirály AF; Told. 18]. 1761: A pintze fenekéb(en) két Perslogban bé petsételve Butéliák(an) holmi Tokai Borokis vagynak [Szászvevsszód NK; JHb XXIII/31. 28]. 1788: Egy pár fa olajnak valo sima Butelia [Mv; TSb 47]. 1791: Szalmás üres Buttellia [Nagyercse MT; Told. 19]. 1816: Tizen-negy Butellák. Tizennegy asztali Butellák [Var-solc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina lelt.]. 1817: Egy Szalmás Butelia xr. 11 [Mv; MvLev. 8]. 1848: Champagner tizen egy butella 55 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

2. vány palacknyi; de o butelie; von irgend-einer Bouteille. 1773: Egy Butel (1) Rosolis Den 90 [Dés; Wass 7]. 1788: Négy butelia Syrup [Mv; TSb 47]. 1789: Egy Buthelia Czitrom léért 20 xr Egy Buthelia fa Olajert 51 xr [Déva; Ks 95]. 1795: 12 butelia asszu szőlő bor [Ádamos KK; JHb XIX/50]. 1805: Vettem két butélia fa ola-jatt per 45 [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.]. 1847: 1 Bout(elia) Tokay aszuszóllő bor ft 2 2 Bout(elia) Tokai bor ft. 3 xr. 20. 3 darab na-rants f. 1 xr 15 [Kv; Újf.].

butéliácska karcsú-nyakú palackocska; butelie micá; Bouteillechen. 1751 kültem butéliatskák-b(an) mind az Specialéból, mustrát mind az másik-ból, azaz a második asszu szőlő borából [Szent-demeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

bútevő ? sirató; bocitoare; Klageweib. 1591 Testes Annae Georgy Buteueo Sukien(sis)* [Kv; Tjk V/1. 140. — *Vmelyik K-i Zsukról való]. Talán a halottsiratókat illethették a címszóbeli szóval.

bútor mobilá; Möbel. 1849: Butorak a' Tiszti bel szabában [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

bútor-krepin bútorszövet/behúzófajta; stofă de mobilă; Art Möbelüberzug. 1866: bútor Crepin ... „50 ... francia butor szövet 4., 88 [Kv; Újf. 1].

bútorszövet bútorbehúzó kelme; stofă de mobilă; Möbelstoff. 1866: bútor Crepin „50 fran-cia butor szövet 4., 88 [Kv; Újf. 1].

butuja hordócska; butoiuş; Fäßchen. 1743: küldöttem ... Egy butuja Tejfelt. Egy butuja Vajat [A.árpás F; EMLt Váradi Zsigmond gr. Teleki Ádámhoz].

butuk 1. farönk/tönk; butuc, buştean; Holz-klotz. 1754: láttam Szemeimel elégszer hogj fát hoztak a Veszszösi Határról .. a télen esztendeje tölt én magam is kértém vala Tisztarto Urtol egy butukot, adott is eo kgylme egy butukot nekem [Kápolna KK; EMLt Andrej Béres (57) jb vall.]. 1813: Azon egész erdők és tájék, oly móddal vétetik tilalom alá, hogy azon helye-ken csupán szálfaakat, zsindelyeknek, dranyiczák-

nak, léczeknek és deszkáknak való tőke fákat, vagy butukokat vágasson a borsai nép [Erdő III, 175 Mm által a borsai erdők tilalom-zár alá vételére kiküldött bizottság jk] | azon zsidók, akiknek Borsán magoknak fűrészmalmok vagyon, a fűrészmalomhoz szükséges butukokat, vastagabb fűrészesdeszkáknak s más materialéknak való fenyődarabokat nem magok szokták az erdőből kivágni, hanem azt a borsai erdőt teljes jussal bíró lakosoktól veszik. Tekintetbe vétetődven továbbá az is, hogy a már számos kivágott és meg is fizetett butukoknak, ha a zsidók annak használásáról eltiltatnának, rothadást kellene szenvedni és a lakosok is, a kik a már kivágott butukok mellett magoknak mind élelmük fenntartásokra, mind adoik pótlására sokat érdemeltek, e megye rendi igazságos, sőt szükséges dolognak ismerik, hogy azon zsidók, akiknek Borsán fűrészmalmuk vagynak a már levágott s általuk megvásárlott butukokat deszkáknak s egyéb materialéknak fűrészekre kivághassák [i.h. 178—9 Mm határozata az erdők tilalom-zár alá vétele dolgában].

2. (láb)kaloda; butuc, falangá; Fußstock. 1645: Tavalý az mely embereket az fejedelem ő Kegyelme számára küldöttünk volna, .. elszöktek .., Jászvásárról is vagy tizenötöt butukokban^a veretvén úgy hozattunk vissza [Jászvásár (Iasi); Veress, Doc. X, 186. — ^aA közlétevé nem egészen szabatos lapalji tájékoztatása szerint „butuc identic poate cu calodă instrument de torturat osinditi”. 1756: az Báts midőn maga p(rae)mondajat kérte meg verte Balog Uram az után. Az Lábát butukban tétette három hétig raboskottatta [Butyásza Szt; EMLt 5 román j b vall.].

butyikos bot bunkós/furkós bot; ciomag, máciucá; Knüttel, Knotenstock. 1832: panasoltam ... egy butyikos bottal feje behasítását [Dés; DLt 258].

butykos szűknyakú lapos, szesitalos üveg; sticlă de rachiu cu gîtul îngust; Angster. 1730: egy Butykos bélől egészen kívül hasábosan arannyos [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

butykós 1. butykós, bogos; noduros; knorrig. 1797: Ezen Erdő Tsutkos, Butykos, bokros és tseplesz Szüntelen vágattatott, hordatott, míg utolsó pusztulójára maradt [Szentegyed SzD; Wass].

2. csutkós, tuskós; butucos; klotzig. 1597 Ezen kis aitoro (!) veottem ket Aito mellieket f — d 28 Ket reouidgieb butykoss Labfat, kit az feoldben a' butykos vegiuel astak veotte(m) f — d 40 [Kv; Szám. 71/XII. 25].

butyor batyu, bugyor; boccea; Bündel. 1843: a' Sido portekait öszve rakva butyorába a hátára vette volt [Dés; DLt 793].

buvákol bujkál, bujdokol; a umbra într-ascuns; sich verborgen halten. 1765: Mi volt az óka, hogy azon Legény az Erdőre szaladott, és ott Lappangott, s Buvákol? [Dob.; Eszt-Mk. Vall. 6 vk].

buvik 1. bujik

búza 1. búzavetés; semănătură de grîu; Weizensaat. 1573: Lowok az Bwza keozet Iar, Buzakba is zok kart teznek [Kv; TanJk V/3. 82a]. 1595: megh lara Barabas Georgyne, oda mene, s ket keuet el vyn ben(n)e, alab viue s azon búzaba le teue [Uszt 10/109]. 1597: Thúdom penigh azt hogi ige(n) zegeny búza wolt mert en segítette(m) aratnys de igen vadoczoz zegeny búza wala [Kv; TjK V/1. 140]. 1610: az mikor tilta az Actrix Azonj Doboy Zanislot kerde hogy tiltode Zabiat buzaiat es marhaiat .. ? [Vágás U; Uszt 51a]. 1649: Minden buzaiokot, s gabonajokot, arattata es takarittata el, maga szamara, Petky Mihály uram [Malomfva MT; Bál. 1]. 1674: ez szeszarmi hataron az falun alol valo búza igen szegeni [Bethlen SzD; BLt Fileki Mihály Béli Pálhoz]. 1679: ők .. egettek szenankot, buzainkot kaszálták [Ne; EMLt]. 1695: Lám Széken eleg nagy darab Buzája maradt kglmed(ne)k elegendyek meg kglmed azzal [SzJk 293]. 1700: Die 2 Juny Kezdettem az Spotály Buzait gyomlátni cum Pers 13 [Kv; Szám. 40/1. 19]. 1730: a maga búzájából bé akarván hajtani ... az marháját ... [Türe K; Told. 28]. 1733: a buzaji Ngodnak igen jok hogy jobbat Istentül ne(m) kirhattunk volna ..., az füvek is igen jók [Noszoly SzD; Ap. 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. 1774: ha az Vetettlen maradt földeket bé vetették volna két el vetett Véka Buzán ... termet volna három kalongja, mellyis egy Véka Buza eresztésivel, let volna 450 Véka Buza [Mocs K; KS Conscr. 80]. 1793: Az Buzák meg lehetősök .. hanem nem lészen annyi kalongya mind mátzor mivel gyérek [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.] | az Őszi vetésekben az téli vizes idő mián, mindenik Lábakban az Buzák meg borsosodtak [Hadad Sz; JF 36 LevK 242 Vintze István lev.]. 1840: Petele^a ... Gyalagassai búzázt gyomlátnak ott a határon [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — ^aMT].

Szk: ~ **aratni**. 1744: En most á .. Buza aratáskor Buza aratni voltam Bölöni Vargha Ferencznek [Középajta Hsz; INyR 4—5] * ~ **gyomlátni**. 1634: monda az Leany az mikor búza gyomlátni jártunk Mihokkal, az menyézer kellet cziak annyézer attam^a [Mv; MvLt 291. 31b. — ^aTi. annyiszor teljesítette a legény nemi von. kívánságát, ahányszor az akarta] * ~ **hordani**. 1700: Jöttek be a Meraiak^a Buza hordani [Kv; Szám. 40/I. 19. — ^aMéra K]. 1701: az czegei béreseknak penig meghagytam, hogy Szentgot-hárdra menyenek fel búza hordani [Moni XXXV. 339 VGyN] * ~ **hérni**. 1803: nem mégyek hozzá búza kérni [Aranyosrákos TA; Borb.] * ~ **látogatni**. 1600: Nylas Miklos. oda menth volt az azzony hazához valami búza látogatni [Kv; TjK VI/1. 422]. 1638: enis az Gazdam Aszonial eggjütt búza * látogatni megjünk vala [Mv; MvLt 291. 137a] * ~ **örizni**. 1675: haza eresztv(en) az Jobbagjokat, marasztottam harmat az búza eorzeni, felven a' sertes Marhaktol [Kv; Szám. 35/1. 19] * ~ **szenlelni**.

1725: tegnap nagy pompával voltunk buza szentelni M. püspök ur(am) meg szentelte [Kv; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1736: szent Márk napján buza szentelni ... kellett mennünk az monostori templomhoz [MetTr 434] * ~ venni. 1748: mentenek oda a Sütőnek buza venni [Torda; Borb.].

2. búzatermés; recoltá de griu; Weizenernte. 1589: Az darabontoknak Itelj az feoldet az szek az bwzaiat penigh kit feledelem számara vetettek az varhoz takarák be [Szu; UszT]. 1726: Darlacznak az iden igen szűk buzája lett [Ks 96 Apor Péter lev.].

3. learatott, kalangyába rakott búza; griu secerat și clădit în clăie; Weizenmandel. 1672: teőbszeor edgizernel ne(m) emlekeznk hogj uitte volna el buzankot az uiz ... szenat, s buza kalangjakot gjakorta uit el az uiz [Ádamos KK; JHbK XXI/16].

4. (kicsévelt) szembúza; griu (gräunte); Weizenkorn. 1507 annak vtanna attam vala Bwzat mel Buzanak koblet Attam masfel forynton [NyIrK VI, 187 Cheh István kezével]. 1546: Gernyezen, az my Buza azthagok, wadnak, azokbool, Banffy Bernaldnak, thyzthan, adyanak Ewthwen Bezercze (!) kebel Bvzath [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. 1568: zeybert görne ezt monta az hazat senkynek ne aggyatok mert en buzat töltök bele [Kv; Tjk 170]. 1570: Repas Myhal ... Ment volt Buza venny oda Be az Maroson Twl [Kv; Tjk III/2. 15]. 1579: Eztettek az Swteoknek is keonyeorgeseket, az Szereda napon valo bwza vetel felől. Azert eo kegemek wegeztek hogy zereda nap az Swteok wehessenek Buzat de ily moddal hogy ketteot vagy negyet walazzanak keozzwllek kik Az Buza keozót Jarion es aruyat zakazza es teorje az teobbyzót penig bwnetes alat oda ne meryen Menny [Kv; TanJk V/3. 188a]. 1584: Senky ez Warosban se beleol se kiwwl búzanak zabnak arpanak mely az vasaron el nem kelne zallast ne adgyon, se sonak [Kv; PolgK 13-4]. 1589: Zabo gjorg ... az kett Erdeő pastornak Adot volna penzewl es Buzawül f. 20 [Kv; Szám. 4/X. 89]. 1590: Vetettem taualy Buzat warosset 41 koblot | Eczeris Mazoris az tyukokat tartottak uottem Buzat p(ro) f. 1 d 40 [Kv; i.h. 4/XVII. 2, 4/XX., 27]. 1594: Az Bagossi Maior haznal Buza tartani ualo labas Kaas^a vagjon No. 2 [Bagos Sz; UC 78/7. 18-9. *Kas]. 1600: Ebben az buzaban attam el penzen Cub 39 [Kv; Szám. 9/XII. 60]. 1686: Az Gabanas hazb(an) vagjan buza Sax Cub 634/1 [Küküllővár KK; UtI]. 1716 en az somoljai buzamot bé adom [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1717 eo kgemk annyt a menyit most fel vettek szep el vethető buzaval tartozzanak be fizetni [Marosstgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1731 Ezen annotalt Buzának Summája facit Metretas 1918 1/2 [Szent-benedek SzD; Ks 15. LVII]. 1735 az ide valo buzabul Vecturáztunk Kolosvárra buzat [Nagy-sármás K; TKI]. 1748: a mi adósság ő Kglménél volt, Buzául, Törökbuzául s pénzül felvették [Torda; Borb.]. 1749: az itt Valo Buzákban buza féreg

miat feles kár vagyon, holott a nyáron Vas rostán eresztettem, szellőztettem, de megis elég féreg benne [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. 1791 aratás után ... a kiknek cipot adunk buzául meg vészszük rajtak [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. 1823: a' Tolvaj ... el hordott ... Tiszta búzát ismét 5 vékát ... Buzát Köz kenyérnek 8 vékát [Firtosváralja U; Borb. II].

5. 1580: Az my az vassarbyraknak Instructioiat nezy, . zereda napp es chibterteken mig az zazlo fen al^a, idege(n) embert se magiart se olahot az Buza keozybe^b ne hagian be menny hane(m) ki kwlgie onnet [Kv; TanJk V/3. 223. — *A karóra tűzött vásárcéger/jelvény. ^bAzaz a búzasorba/piacra].

◇ Szn. 1639: Buza Mihaly [Dés; Jk].

búzaadás búzabeli segélyjuttatás; ajutor acordat in griu; Weizenhilfe. 1580: Az my az zolgaknak valo buza adast illety ..., az porozloknek mykor buzat rendelte volt, ... de nem vgy hogy orokes teorvennye walnek, Azert mostis az wdeohoz kepest in subsidium az ket porozlonak vegeztek hogy Aggianak egez eztendeigh, egy egy keöbel buzat [Kv; TanJk V/3. 213a]. 1685: mostani szűk üdeőben folyamodván ... eo kglme jo akarattyahoz buza adás dolgából [Dés; Hr 1/27].

búzaalja búzaocsu; codină de griu; Weizen-afterkorn. 1689: Dorva (!) és Buza allya Sax Cub 48// = [Marosillye H; UtI].

búzaállítás ? kb. a learatott búza raktározására készült, oldalt rendszerint nyitott faépítmény; șopron pentru depozitarea grului secerat; Weizenschuppen. 1837: Egj rongyos szekér szin és egy haszon vehetetlen Buza állás [Marosgombás MT; TSb 20].

búzaaratás seceratul grului; Weizenernte. 1744: En most a ... Buza aratáskor Buza aratni voltam Bölöni Vargha Ferencznek [Középajta Hsz; INyR 4-5].

búzaarató secerátor de griu; Weizenernter. 1687: A Tiszta Zab 9710 czipokat nem az idegen mester emberekre Erogaltá. Hanem nyarat Szaka Széna Sarju kaszásokra, gyűjtőkre, buglyálókra, Buza Zab aratokra s, egyéb efele munkasokra kiknek Tiszta Zab czipot Szoktanak adnia [Máramarosziget; Törzs].

búzaasztag búzaszakasz; stog de griu; Weizenfeim. 1546: oth Aranyon, wagyon, haath Bvza aztagh othh azokath mynd, el, cheplessek [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1598: Also Philen^a egy buza aztagh p(er)tinet Gel 216/— ezt most cheplik [Kv; Szám. 8/IV. 20. *A. füle TA]. 1599: vala Berkesi Farkas vramnak ... egj buza asztaga volth harom szaz kalangya [Uszt 14/51]. 1633: Kegd elmeneteb(en) maradot

buza Asztagh att nadason 4 [UtI]. 1647 Vagjon egész öregh Buza Asztag Nro 6 1/2 [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1735: ezen Csűr körül Buza Asztag vagjon nro 3 [Mezősztyakab TA; JHb XI/9. 9]. 1741: még 3 buza Asztag vagjon Csépletlen [Pálos NK; Ks 99]. 1754: a Csűrös kert ... vagyon két jó nagy és két kisebb Buza Asztag [Kincsi KK; JHbK XXVIII/10]. 1849: Prostyan Nikulaj csépettetett ki egy tiszta Buza asztagot [Héjjasfalva NK; CzZ].

Szk: ~rakó állás. 1851: A' Csűr gerendáira van helyheztetve a' nagy buza asztagrako állás szétszedve [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

búzaáztató-láda lada pentru înmuieră griului; Weizenbeizbottich. 1838: A Szitáló malomban egy buza áztató nagy tölgy fa láda égy [Km; KmUlev. 2].

búzabeli 1. búzából befolyó; (intrat) din griu; vom Weizen (einkommend). 1735: Az mi Proventus gyűlt búzabéli ugj egjebekbéli is Kolosvárra vitték [Mezőújlak K; TKI]. 1749: Béjővő búzabéli interes Mettr. 1 just. 8 [Szgy; SVJk].

2. búza; de griu; Weizen. 1740/1778: Ezen búzabeli p(rae)tensioját az Viduanak Fejérvári Istvany Uram ő kegelme fizesse meg [Pókafva AF; JHb XXV/57]. 1784: egy Gyermek Lavát akkari Tiszt Toma Szakáts eo Kegyelme az udvarba bé kapta és azon Buzabéli adosagába el vétetett [Szecsel Sz; Mk IV/35. 21–4].

búzabér búzabeli évi járandóság/illetmény; venit/retributie in griu; jährlicher Weizenbezug. 1827 Szentgyörgy napjától fogva, az Buza Bér bé szolgáltatásig rendre kéttzer napjába főtt étellel az oskola Tanított interteneállya Ekklesiánk [Visa K; SzConsc. külön mell.].

búza bogár zsuzsok; Calandra granaria; gärgäritä; Getreide/Weizenkäfer. 1730: Egy véka lisztért a G(ene)ral(is) szállásán buza bogár pusztítani Den. 24 [Kv; Szám. XIX. 18]. 1851: A Cséplés foly de ugyan sok Buza bogár van [Széplak KK; SLt évr. Bíró Sándor lev.]. I. még másik nevét *búza féreg* al.

búzaeséplő cséppel dolgozó; imblätitor de griu; Weizen Drescher. 1658: Buza cseplő, 5 Embereknek N. 120^a [Borberek AF; Wass 8 Perc. 35. ^aCipő-elszámolásból].

búzácska 1. (egy kevés) szembúzácska; cantitate mică de (gräunte de) griu; Weizenkörnchen. 1633: My az Malmot így Attuk eo kegmenek. Hogy Epite meg s legien coue Birja mint Sajattyat s mi nekunkys legien hol Erőlnünk ne kellessek falukrol falukra budosunk Buzaczkankal [P venice F; Szád.]. 1716: szintén most akarnék valami élésetskét, s búzácskát szállíttatni vellek Szebenbe [Kiskend KK; Ks 95 Bíró Sámuel lev.]. 1748 Tudom hogy volt két lova, szekere, búzácskaja, egy Tehene [Torda; Borb.].

2. kics learatott, kalangyába v. asztagba rakott búza; griu clădit în clăi sau în stoguri; Weizenmandelchen. 1748: láttam egy kis búzácskájátis cir. 30. Kalongyánit [Torda; i.h.].

3. egy kevés szembúza-járandóság; venit mic în (gräunte de) griu; ein wenig Weizenkörnbezug. 1654: Nd meltoztassek Asztalom tartasara valami keves Buza/czkámatt megh adatnj [Gerend TA; KemLev. 1427]. 1793: ha Nagyságodnak is úgy tettezenek jó volna az oda való kertülöknek, valami kevés Buzátskát fizetni s inkább tartoznék Kötelességinek tartani réa vigyázni [Harad Sz; JF 36 LevK 232].

búza decima búzatized; dijmă de griu; Weizenzehntel. 1683: Az Buza decimabol sedecimát, annakis harmada az mesteré [Szilágycseh; SzVJk 123. — ^aTi. tartoznak adni a hűvek].

búza dézma búzatized; dijmă de griu; Weizenzehntel. 1590: Merabol^a Buza dezma arra fl. 5 d. — Az Meh üalchagh tezen fl. — d 42. Barani dezma tezen fl. 3 d — [Kv; Szám. 4/XIX. 4. ^aMéra a város közeli kalotaszegi jö-faluja]. 1594: Semmi fele Adott az varhoz soha ne(m) attanak. hanam Barani buza es bor dezmat adnak [Somlyó Sz; UC 113/5]. 1742: a jobb jobb földeket a Tanácsbéliék, és Ispányok s azok(na)k Komjai, Baráttyi bírván, mind azok égy szál buza dézmát nem adnak [Kv; Aggm. C. 12]. 1754: a buza és Zab dézmát is a Csűrhez takarítottuk volt [Buzd AF; Ks 22/XXIa]. 1783: N. és K Rapoltón, Aranyon, Gyertyanoson Buza Dézma kalongva Gelin(arum) 200 [H; JHb XXXI. 28].

búzaelő kb. színbúza; griu pur; Reinweizen. XIX. sz. e. f. Tiszta buza elő nintsen, mert ki vagyon szemelni adva (így!) másod vagyon szemelni adva 49 véka — de nem fejér kenyérnek való [SLt Vegyes perir.].

búzafejú ? hosszúkö fejű; cu capul lunguieț; mit länglicher Kopfform. Szn. 1723: két égy Testvér Atyafiak egyik(ne)k neve Buzafejú Györgj a Másiknak Buzafejú Christof [Pókafva AF; JHb XXV/45]. 1726: Pokafalvi Paraszt személyek Buzafejú Hánes ... Iffjabbik Buzafejú András Eörög Buzafejú András [uo.; i.h. 46]. 1739: Buzafejú Lőrincz. Buzafejú Matjás [uo. Kath.]. 1764: Martinus Buzafejú [uo.; i.h.].

búza felosztás búzaosztás; împărțirea griului; Weizenteilung. 1570: Hogi az polgar Vraim, kyk az Buza fely oztaskor az Malombol Magoknak Bwzat veottenek, Az mynt azkor az Malom Mes-terek az Theobit ely athak azon arrat megh keryek az polgar vraitnwl [Kv; TanJk V/3. 2a].

búza féreg zsuzsok; gärgäritä; Weizenkäfer. 1674: az udvarházat Rakoczi Georgy el hanyata, azt mondták hogy sok buza féreg vagyon benne s azért hanyatta el [Mezőorményes K; JHbK XX/20]. 1730: meg feles buza, Vagyon,

szeműl, de buza fereg igen erősen vesztegeti ... Male is vagyon vagy negyven vika aban is bele eset az buza fereg [Varsolc Sz; Ks 99 Datz Peter ub lev.] | a régi asztagból ... a buza fereg mind meg ötte a buzát [Noszolyi SzD; Ap. 4 Só János deák Apor Péternéhez]. 1735: az buzát én már meg rostaltatam s meg is Szelőztetem, csak hogy az keusset használl, mivel bele eset a buza fereg [Kv; Ap. 1 Apor László lev.]. 1737: az 1735beli arpból ... a buza fereg bele esven az malaczoknak erogalta(m) metr. 25 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1749: az itt Valo Buzákban buza fereg miatt feles kár vagyon, holott a nyáron Vas rostán eresztetem, szellőztetem, de mégis elég fereg benne [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. 1759: 20. 22 Esztendő S Törökbuza is völt, de azokat annyira meg emésztette volt a Buza Féreg Egér, régiség és rothadság hogj még feléje sem lehetett menni sok(na)k [M.orbó AF; TSb 2]. 1798: A Pálkának valo Gabonát itten tanáltam ... a mi buza vagyon benne aztott a' Buza fereg meg ette [Roskány H; Ks 75 VII, 279a]. — L. még másik nevén *búzbogár* al.

búzaférges zsuzsokos; cu gärgäritä; kornwürmig. 1731 egy asztag buzat most csépeletetek a' ki hatra maradot buza az is mind buza férges [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.].

búzaforgató-lapát lopatä pentru vinturarea griului; Weizenumkehrschaufel. 1852: A' buza forgató lapátok nincsenek meg [Kv; KmULev. 2 malomszám.].

búzaő 1. búzakalász/fej; spic de griu; Weizenähre. 1597: Theoreok Peter wallia mikor az asztagot az Jspotaliban el verek az buzában mind éger miatt s mind eseo miat nagj kar wala mert sokat hantanak felreis benne kibem semmi buza feo nem wolt [Kv; Tjk V/1. 140].

2. (arany)búzakalász-mellű; broșă de aur în formă de spic de griu; (goldene) Weizenährenbrosche. 1788: Keskeny feketé ujj bársony nyak szorító Arany Buza fő [Mv; TSb 47].

búzaöld ogor/holdä de griu; Weizenfeld. 1593: az Jegh esseo verte buza feoldet Nemely Attiamfiay fel Akariak zantatnj [Kv; TanJk I/1. 218]. 1647: A horgasban buza feold [M.királyfya KK; BK 48/16]. 1699: hodgya pataka felé buza föld [Nagykend KK; EHA]. 1757: egy Fetske Farku Jó buza föld [Szentmihály Cs; Sándor conscr.] | én is jelen léven láttam hogy a Templom mellett lévő Buza földek alatt valo Kaszálojában Farkas Uram(na)k az ... Groff Ur eő Nga Ekével elé rugtattak [Nyárádszentbenedek MT; Told. 28]. 1791 A Mehre menőbeli Buza Fold [Ádamos KK; EHA]. 1810: a' Kintses Dombnál lévő Buza föld [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 26]. 1820: egy négy vékásnyi Buza földöt [Szind TA; Borb.].

búzagymolálás búzavetés-gyomtalanítás; plivirea semănăturilor de griu; Jäten der Weizensaat.

1788: már ha Isten életünknek kedvez ezen a héten az ugorlášhoz s buza gymolálášhoz és rosolášhoz fogunk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

búzagymoláló búzavetés-gyomtalanító nap-szamos; zilier angajat pentru plivirea semănăturilor de griu; Weizenfeldjäter. 1600: 29 May Tiz buza giomlalonak Eunik attam ... d 50 [Kv; Szám. 9/XII. 68]. 1700: Következik Buza Gyomlalomra valo kenyerbéli Erogiom ... Die 2 Juny. Kezdettem az Spotaly Buzait gymolál-tatni cum Pers. 13 [Kv; i.h. 40/1. 19].

búzahányás búzalapátolás; lopătarea griului, Schaufeln des Weizenkorns. 1597: Keott (!) Embernek fyzete(m) egy Nopra az buza haniá-sert f — d 28 ... az waros búziaiat haniotam az boldtöl az Zobaba attam keot Embernek f—d 26 [Kv; Szám. 7/XI. 12 Stam János kezével].

búzahatár (a fordulás gazdálkodásban) a határ-nak búzával bevetett része; hotar însămiștat cu griu; der mit Weizen besäte Teil der Gemarkung. 1769: Tudjaé a Tanu ... Hogy a közelebb el mult 1768-dik esztendőben buza hordas(na)k a farkan Bögözban a buza Határból bé hajt-ván a Határ pásztorok a Bögözi ökör csordát a Korda György Ur . Majorjába étzakának ide-jén, kik hajtották ki onnan azon éjjel ? [Usz; IB vk] | mikor bé hajtották volt nagyohb részét a Falu ökreinek immár a buza Határban nem volt másnak buzája hanem az Ur Excja földin voltak még künn a kalongyák [Bögöz U; IB].

búzaházi a Buzaháza (MT) tn -i képzős szárm.; din Buzaháza/Grișorul; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Buzaháza: Buzaházaer. 1807: a' Buzaházi, Határ Szellyibe [Csfskztmárton MT; EHA].

búzahordás 1. búzabehordás; căratul griului; Weizeneintragung. 1574: Borbel Demeter . wallia hogi Az Buza hordaskor zegitet Eo zekel Matenak Bwzat rakni zekerre az kajanto veolgebe [Kv; Tjk III/3. 342]. 1587: Az Zentielek mellet Nagy Seppedek vagjon, Ammellie(n) a' buza hordas lenne [Kv; TanJk I/1. 54]. 1589: Az Bwza hordas koron, magunkra es Azttag Rakokra kolt Bor f. 1. d. 40 [Kv; Szám. 4/XII. 17]. 1769: a közelebb el mult 1768dik esztendőben buza hordas-(na)k a farkán ... [Usz; IB vk. — A teljesebb szöv. *búzahatár* al.]. 1788: már a Jo Isten segitts-géből a buza hordást el végeztük [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

2. búza-elhordás/elvitel; transportarea griului; Weizenabtransport/abtragung. 1600: Deliberatum ... Az Buza hordasr(w)l menedekre ne(m) fog-hat, hane(m) maior potentian wagyon erette [UszT 15/79—80].

búzahordó 1. mn búzaszállító; pentru că-ratul griului; Weizen liefernd. Szk: ~cseber. 1591: A Malomban vagion ... Buza hordo che-

ber [Kv Aggm. A. 53] * ~ *hambár*. 1750: vagyon az ereszt alatt egy derék jó buza hordo *Hámbar* [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4]. 1780: Buza hordo *hambár* 3 [Bethlen SzD; BK]. 1837: Egy buza hordo *Hambár* [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55] * ~ *kas*. 1685 e.: Fenyő deszka buza hordo kas Nrő 1 [Borberek AF; MvRK Urb. 11] * ~ *lajtorja* ? búzahordáshoz használt szekéroltal. 1647: Ket buza hordo *lajtorja* [Marosillye H; Vlt 55/5415].

II. *fn* búza-betakarító munkás; cārător de grâu; Weizeneinträger. 1570: hallotta az Zotth azkor mykor Zygarto Georgh Buza hordoyhoz akar volt ky Menny [Kv; Tjk III/2. 74]. 1592: Aratoknak Buza hordoknak Attunk borth az Arataskor f 2/25 [Kv; Szám. XII/5. 10]. 1629: megh en atta(m) vala keölczön penzt borbely Ferencznek hogy az buza hordoknak megh fizete [Mv; MvLt 290. 162b].

búzahordó búzáshordó; butoi pentru grâu; Weizenbottich. 1777: A kadárló szín melyb(en) talattak ezek ... Egy buza hordo 3 szőlő hordo bot [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5].

búzakalangya clăie de grâu; Weizenmandel. 1589: Sum(m)aja á Buza Kalongianak 993 [Kv; Szám. 4/XI. 2]. 1672: szenat, s buza kalangjakot gjakorta uit a uiz [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1723: á sövéfaluiak széna buglyájokat s még buza kalangyajokat is tésolya farkán vonták hamarébb voltáért az ár viz elől [MbK]. 1746: a' viz^a még buglyájokat és buza kalangjákat (!) is a' Dombaiaknak el viszi [Ádamos KK; JHb XIX/8. — *A Kis-Küküllő árja]. 1797: Az illyen Buza Kalongyát ... szokták rakni 26: Kévékből [Szentgyed SzD; Wass]. 1820: a' buza kalongyak eresztene egy, a' Ros pedig Másfél vékát [Magyaró MT; UszLt Urbéri összeírások 2].

búzakalangyalás búzakalangya-rakás (a búza-kévék kalangyába rakása); clădirea clăilor de grâu; Aufmandeln der Weizengarben. 1587: Az Buza kalongyalasra fogattam hatt olahott [Kv; Szám. 3/XXXIV. 10].

búzakalangya-váltás kb. kalangyaszám szerint fizetett hadiváltás; răscumpărarea plătită pentru susținerea armatei după numărul clăilor de grâu; Weizenablöse gezahlt nach der Zahl der Weizenmandeln. 1604: a buza kalangya ualtsagra atta(m) mas fel forintot haza(m) nepeis adot D. 50 mykor Varadra mentek az hadba [UszT 18/65].

búzakalászos búzakalász-mintával szőtt; jesut cu modele de spic de grâu; mit ährenartigen Mustern gewoben. 1836: Ezen ... ött abroszhoz háromhoz kell tsak keszkenyőt szőni — Mért a' buza kalászos abrosznak, és a' tört veszsősnek már a keskenyői megvadnak [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

búzakas búzatartó kas; şopron/coşar pentru păstrarea grâului; Weizenkorb zur Bewahrung des

Weizens. 1588: Egy Buza kas [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 19]. 1754: á buza kasban, és Törökbüza *hambár*(an) a' mi kevéss meg maradott, aztot felosztottuk [Bukuresd H; Ks 62/4].

búzakása búzadara, zsemlekása; griş; Weizen-grieß. 1687: Egy kis sacczob(an) buza kása [UtI].

búza-kereskedés negoţ cu grâu; Weizenhandel. 1585: Nem tudom hogy Tars leot volna Bota Ianos Nagy Ianossal a buza kereskedesben [Kv; Tjk IV/1. 513].

búza-kommisszárius ? vásári búzaellenőrző-biztos; comisar care controlează grâul dus la târg; Weizenkommissar. 1818: hivatalokra nézve az exemptiora érdemesek A Polgári rendből A' Biro ... Mind a' két rendből A Collecto-rok | Quartély Mester | 1 Vásár biro | 2 Buza Commissarius [Szu; UszT 8/68].

búza-komputizálás búzaelszámolás; decontarea grâului; Weizenabrechnung. 1730: Furir(nak) buza Computizalaskor 1 kupa bort Den. 10 [Kv; Szám. 56/XIX. 13].

búzálab búzatábla; ogor/tablă de grâu; Weizenfeld. 1826 k.: (A Csulakágy patakának) a Nagyságod Buza Lábjának közös közepéttére Uj ágyat akarnak árkolatni; hogy a Nagyságod lábán keresztül a mi törökbüza földjeinken, réteinken, a meg nyitandó Küküllőbe ömöltetik [Gyalakuta MT; GyL].

búzálszt fâină de grâu; Weizenmehl. 1674: Buza utolya Cub 12//— Buza Lászt Cub. 25 —// [Radnót KK; UtI]. 1686: Szemen szedet Buza Lászt Sax. Cub 20 ... Mosott Buza Lászt Sax Cub 10//— [Fog.; UtI]. 1787: hat véka örlöt. Buza Lászt ... Hf 4 Dr 62 [Mv; MvLev. Csizsar György hagy.].

búzalopó búzatolvaj; hoţ de grâu; Weizendieb. 1586: Bwza lopo hideluit vertek ki az cziganok attam —/60 ltt(em) poroszloknak attam —/50 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 17]. 1597: felele teglasne te Sak lopo buza lopo te Zekely Mihalne Ageb kelle teób, Zolliake teobbet [Kv; Tjk V/1. 119].

búzamalom-eltető búzavető; semănător de grâu; Weizensämann. 1606: 22 7bris Vettettem el az zegeniek zamara haro(m) köből buzat, az Buza mag el uetőnek atta(m) tölle f — d 16 ... az veteőnek es Boronalonak attam Egj eőreg kenieret az szegenyekeből [Kv; Szám. 12a/I. 33].

búzamalom búzaörlő-malom; moară de măcinat grâu; Weizenmühle. 1613: Forro Pál vram harmad magaua ... Abrugybaniara fel Jeottek volna Vrunck eo felsege Bathori Gabortol Adattott Donatioual az Abrugybaniay Buza malomnak mely az Abrugy vizen vagyon el foglalasara [Abrudbánya; Berz. 17]. 1635: az Keörpeniesi Buza Malom Vayda Martonne halala utan Vaci Benedek kezehez került [uo.; Törzs.].

búza-masinarosta búzarostáló gép; ciuritor de griu; Weizenschwingemaschine, Weizenreiter. 1840: A Csúrnél egy ujj buza Masina Rosta [Mocs K; Told. 36].

búzamásod a csépléskor kapott gyengébb búza-fajta; (bob de) griu de a doua calitate; Weizenkorn zweiten Grades. 1755: a buza másodból három vékát adott palinkáért [Buza SzD; LLt 162. B].

búzamerengető-kalán búzamerő kanál; căuș pentru a lua griu; Weizenschöpfkelle. 1821 Egy meg lehetős buza merengető kalán [Koronka MT Told.].

búzamerő búzameréshez/lapátoláshoz használt; folosit la scoaterea griului; Weizenschöpf-. Szk: ~fakalán. 1814: Egy Buza mérő fa Kalány [Buza SzD; LLt] * ~ kalán. 1761: Szoro lapát Nro 1 Buza mérő nagy Kalán Nro 1 [Spring AF; JHb XXIII/31. 38]. 1780: buza mérő kalán 3 [Bethlen SzD; BK]. 1813: Buza mérő kalány [Veresegyháza AF; Told. 18]. 1841 Egy Buza mérő kalán [Egeres K; Ks 89].

búzamosó búzamosáshoz használt; folosit la spălatul griului; beim Weizenwaschen verwendet. Szk: ~cseber. 1829: a Malomba találatnak különbféle Requisitumok buza moso tseber 1 [Km; KmUlev. 2] * ~ rosta. 1829: a Malomba találatnak különbféle Requisitumok buza moso rosta vas drotból 2 [Km; i.h.] * ~ tekenő. 1729: Egj örög Buza mosó tekenő [Marossztyörgy MT; Ks XXIIb].

búzanedvesítő-láda láda pentru înmuierea griului; Weizenbeizlade. 1766: Az Malmokb(an) Buza nedvesítő láda 1 [Déva; Ks 76. IX. 16].

búzaocsú szemetes, pelyvás búzaalja; codină de griu; Weizenafterkorn. 1679: Buza Ocsu Cub 3/3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 133–4]. 1680: találtunk ezen haz heján disznónak buza Ucsut Cub 23// [A.porumbák F; Ált Inv. 19]. 1685: Szemen szedet buza Közönseges buza Buza utolya Buza ucsu [A.komána F; UtI]. 1686: Buza ucsut (!) vadgyan Sax. Cub. 66//— [Szűv; UtI]. 1706: Búza úcsú találatott circ. Cub 3//2 [H; UtI].

búzaörlő-malom moară de măcinat griu; Weizenmühle. 1635: More Lazlo Ur engemetis ala hit vala Keörpeniesbe, mikor az Marcestjekkel perel vala az Keörpeniesi határon valo buza Eörleő Molna feleoll [Abrudbánya; Törzs]. 1700: Vagjon egj Buza örlő Malom az Varos végén [uo.; EHA].

búzaörzés búzavetés-örzés; păzirea semănăturii de griu; Weizenbewachung. 1600: Ket hêtre ket Jnas giermeknek buza eorzystwl attam d 64 [Kv; Szám. 9/XII. 71].

búza-perceptor búza-számadó; persoană care dă socoteală de griu; Rechnungsleger für Weizen. 1775: In Anno 1702: Diversis vicibus Buza Perceptor Fejer Marton es Szakolczai Daniel Uramék Erogaltanak buzát Peter Déák Ur(am) Inspectorságáb(an) az Militiának Computálva tészen az árra fl. 1844,00 [Kv; KvLt Fasc. I. 213]. 1746: Két buza Perceptor [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

búzapiac búza/gabona-vásártér; piața de cereale; Weizenmarkt. Hn. 1677: a' buza piaczan [Ne; EHA]. 1769: a Buza-Piatzon [Ne; EHA, EM XXXVIII. 222].

búza-prebenda búzajárandóság; retribuție în griu; Weizenlohn. 1774: Egy Csiki szabad Legény Lukáts Péter Nevezetű itten az Méltóságos Udvarban Conventio mellet koltsár volt, kinek azon Esztendőre volt két véka buza p(re)bendája, azon kívül Turora, és Tehényhúsrá pénz de mennyi nem tudom [Mocs K; KS Conser. 70].

búza-prebendás búzajárandóságos/béres; argat care primește retribuție în griu; Knecht mit Weizenlohn. 1735: Kilencz buza praebendásnak per duas metretas usque ad ultimum Maji [Szent-benedek SzD; Ks 70 Szám. 51].

búza-restancia búzahátralék; restanță de griu; Weizenrestanz. 1595: Toroszkaj Miklos szolgálja Marton Deak mene . Lonara^a buza restantia szednj [Kv; Szám. XVIIa/6. 73 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. ^aSzázlóna K].

búzarosta ciuritor de griu; Weizenschwinge. 1848: Buza rostáló hat juku nagy vas rosta egy [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

búzarostalj ocsú, rostahulladék; codină; Weizenafterkorn. 1750: Azonban ezen Talyigán két Zsák szárnyas majorságnak valo buza rostaalyát küldöttem bé [O.csesztve AF; Ks 83].

búzás I. mn 1. búzaörlő; care macină griul; weizenmahlend. 1586: mindenre az buzas ember Ada okot [Kv; Tjk IV/1. 610].

2. búzatartás céljára való; care servește pentru păstrarea griului; zur Aufbewahrung des Weizens dienend. 1786: Pusztá Sz' Mihályi Malom Két Vámos Hámbarja, egyik búzás a' másik Törökbúzás [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

3. búzaárló/árus; vnzátor de griu; Weizenverkäufer. 1585: Anna Sipos Peterne vallia, az három Azzony dolgat chak ig' lattam hogy harm(n) kezekkel valtig tusakodanak az sákon, wtest Nem latta(m) hogy chelekettének volna, Az Buzas ember vallast teón Azert hogy Molnar Mihalne Atta volna megh eleób Az buzara Az Zentmiklos penzet [Kv; Tjk IV/1. 484]. 1681 Minden buzas szekertől fizetnek^a per den 2 [VhU 51. — ^aVásárvámot].

Szn. 1700: Anna Buzas cons. Martini Császár. Buzas Mihaly [Dés; Jk]. **1727:** Georgius Búzás [Dés; Jk].

II. fn képét (papi gabonajárandóságot) búzában fizető; care plătește simbria preotească în grâu; die Korngülte im Weizen bezahlend. **1702:** mind(en) bér* fizető akar búzás akar pénzes ad egy egy véka zabot, ha zabot nem ad tiz pénzt [M. valkó^b Sz; SzVJk 44. — *Ti. papi bér. ^bKésőbb: Alsóvalkó].

búzásbesenyői a Búzásbesenyő (KK) tn -i képzős formája; din Buzásbesenyő/Valea Izvoarelor; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Búzásbesenyő: Búzásbesenyőer. **1711:** Búzás Besenyei határon [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26]. **1736:** Buzás Besenyei Jóság [KK; CU XIII/1. 199]. **1763:** Buzás Besenyei Kádár Joseph [Hsz; LLt].

búzáshordó búzatartó hordó; butoi în care se păstrează grâul; Bottich zur Aufbewahrung des Weizens. **1767:** Negyvenes romladozott búzás hordo Nro 4 Kússebb romladozott búzás hordo Nro 3 [Szászvezsőd NK; JHb XXIII/31. 24]. **1768:** 40 Vedres búzás hordo 5. 20 vedres boros hordo 15 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb].

búzáskas 1. búzásszállító/tartó vesszőhambár; coș pentru transportarea, respectiv pentru păstrarea grâului; Getreidekorb zur Beförderung u. Aufbewahrung des Weizens. **1570:** az Gereb Balastwl Marat Marhat egy Low zekeren vytte volt hoz Bartos az Keres Andrasne haza eleybe oth Rakta volt leh, Egy Kad egy Bochyka Es Buzas kas es egy Eoregh Lada kyben Minden approlek beh volt Rakwa [Kv; TjK III/2. 156]. **1601:** Buzas kas nro 3 [Kv; Aggm. A. 41]. **1676:** Két vesszőből font búzás kas [Gyf; JHb XXXI/3]. **1764:** Buzas kas kettő Buzas Szuszek egy [Esztyén SzD; Told. 25].

2. kb. búzatároló góré-féle; un fel de coșar pentru păstrarea grâului; eine Art Weizenspeicher. **1696:** Buzas üres Kas no. 1 Hitvan Ajtaja Lakat rajta no 1 [Bethlen SzD; BK].

búzásszuszék búzatartó láda; ladă pentru păstrarea grâului; Getreidekasten zur Aufbewahrung des Weizens. **1700:** Csernai malomban lako Molnár al(ia)s Erdélyi Péter dolgát ugj ertettük hogj a mint Molnár volt, a malomban levő búzás szuszékat fel verte volna [Csolnokos H; Szer.]. **1764:** Buzas kas kettő Buzas szúszekek (!) egy [Esztyén SzD; Told. 29]. **1780 k.:** Egy búzás szuszék [uo.; i.h.].

búzásszák sac de grâu; Weizensack. **1591:** Buzas es bor sakok [Kv; Aggm. A. 53].

búzaszalad búzából főzött-erjesztett sörfajta; un fel de bere făcută din grâu; Weizenmalz. **1684:** Buza és Ros Szalad Cub 40//—Arpa szalad, Cub 2// Zab szalad Cub 40// [Fog.; UtI].

búzaszalma pai de griu; Weizenstroh. **1689:** az Lábos marhák szükségire Kő halom szék(en) vitetett Buza, köles, Zab, es Arpa szalmát f 13//50 [Bucsum F; MvRK]. **1732:** Vagyon a Csűrőn aloll két szakasz szalma, melyek(ne)k edgyike Zab szalma, a többi Buza szalma [Erdőszengyel MT; TSb 51]. **1765:** Adatatt dalag fejében 123 Kalangya Buza szalma [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

búzaszárasztó I. mn búzaszárogatásra használt; folosit pentru uscarea grâului; zum Weizenrocknen verwendet. **Szk:** ~ deszkatábla búzaszárogató deszkalap. **1736:** a' Sütő Házban. Czipo gyuro vagy szaggato fenyő deszka Tabla nr. 1 Buza szárasztó Deszka tabla nro 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 95] * ~ lepedő. **1680:** talaltunk Buza szárasztó lepedőket no 4. kik(ne)k harma negy szelbe negyedike ött széljbe vagjon [Aporumbák F; Ált Inv. 16]. **1753:** Buza szárasztó Ujj Lepedő Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII. —Erdélyben régen általános, sőt ugyanitt faluhelyen még újabban is a búzatisztítás befolyó művelete a búzamosás és utána a napon — lepedőn v. ponyván való szárogatás (SzE 71)] * ~ ponyva. **1679:** Vagyo(n) ezen Padon Buza szárasztó ponyva (:béli szőr, melyeke kender:) nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 33]. **1685:** Buza Szarasztó Ponyvak nr 6 [Aporumbák F; UtI]. **1724:** Buza szárasztó szőr vászon, vagy ponyva három [Koronka MT; Told. 29/12]. **1817:** Buza szárasztó ponyva [Varsohc Sz; Born. III. 33] * ~ tábla búzaszárogató deszkalap. **1679:** Buza szarasztó, partasztos hosszu deszka Tábla (: két ket szal deszkából leven össze foglalva:) nro 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 54] * ~ vászonponyva. **1788:** Buza szárasztó viseltes vászony ponyva [Somogyom KK; Told. 45]. **1848:** Buza szarasztó vászony ponyva négy [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

II. fn ? búza-szárogató munkás; muncitor care usucă grâul; Weizenrockner (Arbeiter der sich mit dem Trocknen des Weizens beschäftigt). **1700:** Jöttek be a Meraiak Buza hordani Asztarakoval Tiztartoval Buza szarasztoval Pers. 13 [Kv; Szám. 40/I. 19].

búzaszelelő-rosta búzaszeletetéshez használt rosta; ciur pentru vinturarea grâului; Weizenwindfege. **1788:** Buza szelelő Rosta [Mv; TSb 47].

búzaszem búzamaz; bob de griu; Weizenkorn. **1767** imit amot az tisztassán két három borozdát fel szaggattatott igen hibáson s helyen helyen buza szemét is láttunk szellyel az bokorban s szántásban egy vekanit el vethetett [Hídvég Hsz; Eszt-Mk].

búzaszemesen búzaszem-mintáson; cu model de bob de griu; weizenkornförmig (gemustert). **1717:** Karmasin szín, ezüsttel búzaszemesen szőtt szkofiumgombos óv [Nsz; DanielAd. 95].

búzaszer búzasor (piaci búza/gabona áruló hely); loc/sir (rezervat) în piață pentru desfacerea grului; Kornmarkt. 1759: a' közönséges piattzon a' buza szerben és a' só áruló helyen [Mv; MvLt].

búzatarló learatott búzaföld; miriște de griu; Weizenstoppfeld. 1728: az Buza Tarló fel nem szabadul [Dés; Jk].

búzatartó-tonna búzatároló faedény; vas de lemn pentru păstrarea grului; Tönnchen zur Aufbewahrung des Weizens. 1780: Vagyon két viseltes Bikfa Szuszek ... Vagyon 5 Nagy Buza tarto fenyofo Tonna [Kv; Pk 6].

búzaterítő-gereblye ? a szalmájában levő búza v. a szembúza teregetéséhez használt eszköz; gereblă pentru întinderea grului sau a boabelor de griu; Rechenart zur Ausbreitung der Weizenkörner od. des Weizenstrohs. 1837: Buza terítő Gereblye [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

búzatermő producător de griu; weizentragend. 1732: Ezek eddig alkalmas buza termő földek* [Erdőszengyel MT; TSb 51. — *Bizonyos földek felsorolása után tett megjegyzés].

búzátlanság búzahiány; lipsă de griu; Weizenmangel. 1706: az Katonakatis erejek felett kesztették A Buzatlanságh, Zabtatlanságh ighe(n) megh njomita s nyomja [UszLt XIII. 94].

búzaútó kb. silány (hulladék)búza; codină de griu; geringhaltiger Weizen. 1657: Erogalt a' Kulcsar az Apro Majorsagra, Buza utot, es Rosta allyat, cub Sax. N 13 [Borberek AF; Wass Perc. 9].

búzaútolj harmadrendű búza; griu de slabă calitate; Weizenafterkorn. 1632: Az szuszek mellett két feőldes hordo, N 2. Az edgikben uagion buza utolj Cub N 2 [A.porumbák F; UC 14/38. 175. UrbF 287]. 1667: buza utolj volt cub. 3. azt hanjattam az szorotlan búza köze [Bonyha KK; UtI]. 1684: Buza utolj Sax. Cub. 137 [Katona K; UtI]. 1685: Szemen szedet buza Közönséges buza .. Buza utolya Buza ucsu [A.komána F; UtI]. 1753: Buza utoly [Buza SzD; LLt].

búzaútolj-liszt harmadrendű, silány búzaliszt; faină de griu de slabă calitate; geringhaltiges Weizenmehl. 1684: Liszt Korpa és buza utolj Liszt vagyon Sax. Cub 60 [Katona K; UtI].

búzaútolj-szalad a búza silányából erjesztett-főzött sörmassza; un fel de bere făcută din griu de calitate slabă fermentată; Weizenmalz aus Afterkorn gegärt. 1689: Arpa szalad Sax Cub 12//. Zab szalad Sax Cub. 24//. Buza utolj szalad Sax Cub. 10// [Fog; UtI].

búzáválasztó-rosta ciur pentru separarea grului; Weizenschwinge. 1788: Buza választó nagy drotos Rosta [Mv; TSb 47].

búzávalérő-körtefa nyáron termő körtefafajta; păr timpuriu fructele căruia se coc o dată cu coacerea grului; Birnbaum dessen Frucht mit der Weizenreife reif wird. 1727: búzával erő Körtvély fa [BfN Gyalui cs.].

búzávám (örlési) vámbúza; uium de griu; Weizenmehlzoll. 1797: Az elegyes Buza vám 2 Kőb(öl) [Déva; Ks 96].

búzaverem groapă care servește la păstrarea grului; Weizenmiete. 1658: hagyok az feleségemnek az Varba(n) egy haz helyet az ott valo ket Buza Vere(m)mél edjött [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1697: az Csűrös kertben ez ideji Buza asztag nro 3 Buza veremk is nrő 8. Az lső Veremb(en) Vagyon Buza Cub. 75//1* [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lelt. — *Ugyanitt még 5 tele és 2 üres verem]. 1698: Tudodé ki verte fel ... Nemzetes Sárosi Susanna Aszszony Gyulatelki* Buza verem ? [Ks vk. — *K]. 1757: Ezen Kamarának közepette az Ajtaján belől igyenessen vagyon ... jo Buza verem [Nagy-ernye MT; LLt Fasc. 129].

Hu. 1614: az buza verem oldalon [Nagymoha NK; EHA].

búzávétel búzávásárlás; cumpărare de griu; Weizenkauf. 1579: Ertettek az Swteoknek is keonyeorgessek, az Szereda napon valo bwza vetel felől [Kv; TanJk V/3. 188a]. 1644: haniak egj mast Mihaljko Kadar Istuannal es az feleségevel; az buza vetel felet, hagi kitiül varjak az buzának az arrat [Mv; MvLt 291. 401].

búzávetés semănătură de griu | holdă de griu; Weizensaat | Weizenacker. 1587: Az buza Vetest es Mayorsagott Arattak megh az Jobbagyok [Kv; Szám. 3/XXXIV. 10]. 1592: egi lepedeot lopot volt, es vgi vízi volt altal az buza vetesen [Kv; TjK V/1. 220a]. 1594: Az Somlói földön vagyon Buza vetes hold No. 111 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15]. 1595: az en feleségemnek az oztotzas vtan walo veteset el tartottad es azt az búza vetest becziewieuel kuanom meg [UszT 10/13]. 1599: Hogy iutt azon Jobbagyom Buza vetesire .. keornywl vezik zegeny Vramath [Dés; Eszt-Mk]. 1629: adot Gava Peter ... negy vekan valo buza vetist [Sófva BN; Ks 41. E. 15]. 1650: Az mezőn két daraboczka Buza vetes [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. 1674: Negyven öregh köből buza vetessel foglalták el Szilvást az Asz(ony)tul [Mező-örményes K; JHbK XX/20]. 1697: az Nemes vármegyé az katonakra drabontokra magok fejekre s egy egy lovokra portiot nem vetet de marhajokra vetetek meljett erősen kirnek rajtok ... az vár megye hogy az sok csordátt látja buza vetést takarmánt látja ara valo kepest egy az varosra veti a portiot ..., az varos bizony teljessege el pusztult [Szilágysegh; BK. Kúmvés Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1701: Az ki Házasi-tott leányok(na)k adának 14 véka buza vetést [Polyán TA; JHb XVI/7]. 1775/1781: Al Gyó-

gyon...külön külön minden esztendőben szoktanak vettetni, 's vettettnek most is hét nyoltz száz véka búzát, egy véka buza vetés után lehet aratni közép szerű terméskor két kalongya búzát. [Algyógy H; JHb LXXI/3. 350].

búzavetetés semănarea grului; Aussaat des Weizens. 1642: Meg zab arataskor el kezdette az buza uettetést [Mákó K; GyU 76].

búzavirág 1. búzavirág-formájú dísz; podoabă în formă de albăstriță; kornblumenartiger Schmuck. 1589: Egy o keosseonthiw Negy buza viragh rayta [Kv; KvLt Vegyes I/2. 63].

2. emberi ürülék; excremente de om; Entleerung, Fäkalien. 1838/1845: Búzavirág, finomabb kitétele az emberganénak [MNyTK 107. 14].

búzavirágos búzavirágyszerű-díszes; de ornamentatie care imită albăstrița; kornblumenartig verziert. 1608: Egj Búza viragos kesentiw Nio(m) m— p 30 bechultek . . f 6 [Kv; RDL I. 83]. 1617: Jutot ozlas zerent Ersebet azzonnak Ezust marhabol Egy buza viragos kesentiw [Kv; Pf]. 1636: Egi kis buza uiragos kesentiw [Kv; RDL I. 109].

búzavirágszín élénkkék-színű; de culoarea albăstriței, albastru deschis; kornblumenfarbig. 1820: Buza virág szín tafota Iberok [Felső SzD; Hodor lev.].

búzavirágszínű élénkkék-színű; de culoarea albăstriței; kornblumenfarbig. 1811: Buza virág színű ujas rekli [DLt 508 nyomt. kl]. 1844: Kecskés György öltözete buza virág színű ujjas [DLt 1050 ua.].

buzdugány 1. buzogány

buzgó 1. bugyogó; clocotitor; sprudelnd. Hn. 1734: Buzgo kut nevű helyben [M. gyerőmonostor K; EHA]. 1754: a Buzgo Kutban (k) [M. valkó K; KHN 103. — L. még i.h. Mut.].

2. lelkes; zelos; eifrig. 1780: Buzgo indulatom volt és vagyon a' publicumhoz [Ne; Borb. II Kováts József rector-prof. kezével].

3. áhítatos; evlavios, cucernic; inbrünstig. 1678/1683: Is(te)n akarattja ellen nem erőszakkal, s, okoskodással kel ellent vetni, hanem az alatta valoknak, eletek megh iobbitasavol, magok megh alazasavol, penitentia tartatassal Istenhez szűrű buzgo ohaitással valo fuhazkodással kel, az engezteléshez niulni [Ks Kornis Gáspár kezével].

4. ájtatos, kegyes; pios; gottselig. 1819: Öreg buzgó Bódi János a' Templomot Esztendeigh és szorgalmatosan minden nap kétszer gyakorlotta, tsak egy Héti változása után meg hala [Damos K; RAK 104].

buzgón lelkesen, odaadóan; cu rîvnă/ardoare; eifrig. 1865: kérem gyermekeimet legyenek mindig nemzeties és vallásos érzelmeik, ragaszkodjanak buzgón azon valláshoz, melyben születtek [Kv; Végr. 4–5].

buzgóság buzgalom, lelkes odaadás; zel, ardoare, rîvnă; Eifrigkeit. 1694/XVIII. sz. eleje: Én Szabó Ersébeth lévén ezen jószág(an) Dotalista, az én életem(ne)k utolsó végéről gondolkodván, az én Istenemhez valo buzgóságomból, adtam és engedtem^a azon birodalom szerint a' mellyel én birtam [Krasznahorváti Sz; SzVjk 202. — ^aA szóban forgó telket]. 1744 k./1770 k. Mlgos L. Baró Lázár János Vr hites Felesége Mlgos Grof Teleki Kata Aszszony Isten Ditsósságéhez valo buzgóságából adott a' Mihályfalvi kitsiny Eklésia-b(an) való Ur Asztalára egy három szél vékony gyóltos Abroszt körül, és közepin két rendel bécsi kötéssel [Csicsó Mihályfalva SzD; SzConscr. 227]. 1752: vagyon egy Ujj abrosz, mellyet egy valaki Isten dicsőségéhez valo buzgóságából az Ecclesiának Conferalt [Szotyor Hsz; SVjk]. 1810 k.: Korpos János Istenes buzgóságából ajándékozott az Eklésiának lma Aprilis 4 márást mely az Eklisia ládájába bé is tétettetett [Nagykapus K; RAK 2]. 1864: mi eszközök által lehetne a' népre hatni? hogy az iskolák irányában több buzgóságot tanusítsanak? [Gyalu K; RAK 86].

buzgóságos áhítatkeltő; evlavios, cucernic; inbrünstig. 1794/1795: a' Gen. Synodus arra ki rendelendő erdemes Atyafiak által ut mutatást készítvén a' Gyengébb Lelki Tanítók(na)k es a' szükségesebb Materiakra Predikatioikat es olyan könyörgéseket iratni mellyek erthetők es buzgóságosok lennének [M. bíkal K; RAK 14 egyházker. közgyűlési hat.].

buzogány buzdugan; Streitkolben. 1600: Darabos . . monda oztan mond megh az Azzoniodnak Az nyilván valo bestie lelek kurwanak hogy eleombe ne kereolyeon mert ezt az buzogant bizony az hatahoz verem [Kv; Tjk VI/1. 476]. 1652: Egy ezüst aranyas Buzogany. Egy portai nyakb(a) vető ezüstös aranyas kard fekete czap(ás) [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.]. 1699: Vasas buzogány volt nro 2 [Llt 28. C]. 1770 k.: 1 pallos, egy rosz búzdugány | Az buzdogany hulladeki nem tudni hová lettenek vékony pléh forma portai Ezüstből valok voltak es dirib darabokban [Cs. Vajda lev.]. 1771: 1 Buzogany ezüstös nyelvű es fejű 15//— [Ap. 5 Apor Péter lelt.]. 1774: kicsoda küldött fegveres embereket vagj is katonákat N(em)z(ete)s Tisza István Berekszai Nemes Udvarházára és . . . egj Nyisztor Miklos nevű Jobbágját . . . buzdogányokkal, csákányokkal, puska Aczelokkal, és egyéb botokkal es dorongokkal verték volna? [H; Szer. vk] | Tisza István Ur(amna) volt egj Dalia nevű Jobbágját ugj ütötték volt egj Buzdugánnyal az mennél nagjob tüzes üszegett kaphattak, azzal verték [Berekszó H; i.h. Kanisa Mihály (40) jb vall.]. | az Tisza István Uram Dalia nevű jobbágját ugj meg ütötte egj Magyar országi katoná melyben egj buzdogány-nyal hogy az mingyárt le rodgjant [uo.; i.h.]. 1777: Egy aranyas ezüstös buzogany | Ezüstös aranyas Buzdogany [TSb 5; 26]. 1719 k.: Egy aranyas buzdogany, egy toll hejával [Llt Pasc

115]. 1720: Fodor Samuel Uram egj Buzogánt ígért Barcsai Joseph Ur(amna)k [Abrudbánya; Berz. 18 Fasc. H]. 1736: Mihelyt az fejedelem^{leült} asztalhoz, az fegyverhordozó inas, aranyas köves hüvelyű kard s fejedelmi buzogány lévén keresztül téve a karján, mind ott állott az fejedelem háta megett, míg asztaltól felköltek | Az ifju legények, az kiktől kitölt, viseltek ezüst aranyos tollas buzogánt, bársonnyal volt borítva az nyele, az végi^a pedig ugyan ezüstös aranyos; az kiktől pedig olyan ki nem tölt, vas buzogánt viselt, az nyele ezüstös aranyos volt, én is ilyet viseltem ifju koromban [MetTr 335, 349. — *A kiadvány kétségtelen sajtóhibáját (végi) javítva]. 1742: Egy ezüstös Buzdogány [Nsz; Told. 19]. 1744: egy vass Buzdogány Török modi ezüstös nyelvű felig [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1750: A Bozdogányról való tudosítását ... alázatossággal értöttem [uo.; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1753: Értük életben Nehai Csáki Lászlót az oregetis .

Nagj Almásonnis hala meg, Buzogántis tettek vala melle mikor halva fekütt [Nagyalmás K; JHb XXX/9]. 1771 hegyes törökkel egy filigrand munka ezüst buzdogányt és más ezüst buzdogányt ezüstös baltával [Kendilóna SzD; TKI „Cseh Benjámín de Miske” vall.]. 1786: ezüst portéka

Buzdogány [Nsz; Ks 74/58]. 1793: egy ezüst buzdogány filigrán munka [TL Consr.]. XIX. sz. eleje: A Méltóságos Grof, és Camerarius Bethlen Lajos Ur ó Nagysága Viasz Képe ... jobb kezében tartván egy ezüstös Buzdogányt, tengeri Tekenő Beka Hajból készült Nyéllal [BK Inv.]. 1849: a falba alkotott könyves Teka, — benne ... 2 spádé — és egy nagy spádé . Egy Buzdogány [Szentbenedek/Dés; Ks 73. 55.].

Szn. 1628 Buzogány Istuane Anna [Telek Hsz; BLt].

buzogányos buzogánytartó alakos; cu o figură care ține în mină un buzdogan; mit Streikkolben haltend(er Figur). 1696 Zlotok(na)k edgyiken Buzogányos kép volt [Dés; Jk].

bű 1. ocsmány, undok; scírnáv, spurcat; ekelhaft, scheußlich. 1731 olyan bű ember volt, hogy ha este tisztát adtak rá, reggelig mind ösze gazolta | olly bű és ocsmány ember volt, hogy az maga ganéjával bé keverte az fejét [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1813: tisztátalan bű volt 's az miatt háromszoris kellett reá fejért adni [Sszgy; i.h.].

2. ronda; urít, scírbos; häßlich, scheußlich. 1831 sok bű és méj árkok lévén rajta^a keresztül kasuly, azokat be kellett tölteni [A.csernátón Hsz; i.h. *Ti. földön].

bűbáj varázslás, boszorkányozás; vrájitör, vráj: Zauberei. 1591 Zaz Borbolia Azt monda erre nekem, Azt mondotta ennekem Boba Catus hogi ha az Teglas Janos gameiaul megh kennek az Teglas Janosne sariat, esmet az Azzoni gameiaul az vra sariat, tudna hogi mingiarast megh giwleolnek egimast. En valtig kerem hogi ne czelekednek ollian Istentelen dolgott. Lattam

az vtan hogi egi kutban keouet ham (!) vala de azt nem tudom, bwbaí volte, vagi mi volt [Kv; Tjk V/1. 133]. 1593: Kadar Jstua(n) deak vallia ... hallotta Az Nyary Aniaara Az bw Bay feleol valo panazzat a' Cassay Azzonnak [Kv; i.h. 333].

bűbájlás varázslás, boszorkányolás, ördöngösség; vrájitör, farnece; Hexerei. 1591 Martha Keo Mihalne vallia, Noha en Varga Georgineuel ket vagi harom holnapigh laktam de nem tudok sem hallottam semmi bw baiolast hozzaia ... Veres Andrasne bwueos baiosnak zitta. Orsolia azzoni, Lakatos Gergelne vallia. Jonal egiebet ne(m) tudok, nemis hallottam Varga Georgine feleol bwueolest baiolastis nem hallottam feleolle bizonyos keppen | Martha, Nagi Andras felesége vallia, hogi eo Varga Georginehoz semmi bw baiolast nem latott sem hallot, noha eo eztendeigh lakot nalla [Kv; Tjk V/1. 124].

bűbájos I. fn boszorkány | igéző, varázslónó; deocheatoare, vrájitör; Hexe | Zauberin. 1584: Myert hogy az Bizonsagok vilagosok es feokeppen Baka Georgnek vallasabol hogy Labanak semmy Niaualiaia Ne(m) lewen delkor ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swltigh raita tartotta ky miat fél ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadot Towabba Jarulnak az on eottesbeol valo bew Baiossagha ... Egiebet fenietessyes voltanak, Azert vgy teczik a' teorwennek hogy ez illie(n) dolgaiert, vesztiesiert es Bew Baios voltayert twz legien raita. I(ncta) App(ellat) | Az Alperes azony Jambor teos giwkeres zomzediwal tartozik hetedmagawal meg eskenny ezeken hogy a' Zakaly Georgy hazaba(n) eo eyel be Nem me(n)t Az gyermeke el veztesebe(n) eo ne(m) Rezes, az vza(n) valo hintetgetest sem chelekette semmy gonoz vegre es Masnak Niomorusagara, Az Barmok hogy hazara Mentek rittak arrolis eskeggiek vgia(n) zomzediwal hogy azokat Ne(m) tuggya es az eo chelekedetibeol bew baios voltabol Nem leot [Kv; Tjk 4/1, 252, 259]. 1614: az Czegeres vetkeseknek bwnteteseken kezdue el, teczik nekwnkis orzagul, hogi az Nezeok Ieouendeo mondok, varaslok, Beobaiosok ugi mint Eordeogi tudomaniok, seot nem cziak azok, hanem az kik Istennek kemeni paranczolattia ellen azok utan iarnakis, Ieouendeol-tetnenek, varasolatnanak uele teorueni zerint bunte<tt>essenek erdemek zerint [Ks 89 egy-i végzés].

II. mn boszorkányozó, igéző, rontó; vrájitör/-toare; zauberisch, Hexen-. 1592: Jgy zidta Kalmar Tamasne a' Njari Marton Anniat: Megh egettetem Az Bw Bajos bestie lelek Curwat Eordeog volt ne(m) ember volt. Az Nyylwa(n) valo bozorkani bestie lelek Curwa, mert eo keoteotte meg leaniomat hogy gyermeke Ne(m) leze(n) [Kv; Tjk V/1. 300, 333]. 1625: Farna Miklosnet, mjuel hogy Fejeruarat accusalta volt egy bubajos azzonj Citaltatva(n) attu(n)k az Zolgak(na)k d. 2 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 22]. 1660: (Konya Anna) torturara vonatassék es comperialvan büntetessék mint effele

bűbaio varaslo es boszorkanj szemelt megh szoktak büntetni [Kv; i.h. VII/3. 263. — A teljesebb idézetet l. *bűbájosság* al.]. 1777: (Az ítélszék) comprobálja Botránkoztató feslet életit és paráznságát . . . Aszszonyi néphez nem illő szörnyű attával Teremtettével való káromkodását Búbájos varaslokkal való varáslasat [Msz; Pf]. — L. még *bűbös-bávos* al.

bűbájosság boszorkányság, ördöngösség; vrájitörte, farmerce; Hexerei. 1584: Domini Senatores . . . deliberarunt. Mierthogy az egyik vallo sokzor hallotta azt Zabo Catotol, hogy eo rea az Anniarol marat volna halala vta(n) az Bozorkansagh es attol az Bozorkansagot meg tanolta, Mely vallasa tantum facit hogy Bozorkannak mongia magat, Ez vallasahoz penigh hogy eo ollia(n) zemely volna, illien dolgay accedálnak es ereositik tudomaniarol valo vallasat, hogy az fazakasnet meg feniegette hogy chontorkaiabol ki vagattia nyelwet addeg Ne(m) Niugzik . . . wadnak egieb Jambor kerez-tienek tudomania es giogitassa ellen valo bew Baiossagyes, segit azis hog egy Azzonnak harmad Napra p(ro)fetalta megh hogy megh Bannya azt hogy Ne(m) engedet valamý fat neky, Es harmad Nap mulwa megh eset rajta Az Niaualia . . . , Azert holot kerezien emberheöz ez fele Bew Baiossagh Nem illendeo, seot Az vristen ez fele emberekre kik illyen eletben elnek bwnetetest es tilalmat vetet, Teczik a' teorwennnek hogy elseoben meg kenoztassek ez Zabo Cato, Es Annak vtanna halalt Zenveggyen | Baka Georginek vallasabol . . . ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swltigh raita tartotta ky miat fél ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadot, Accedal eheöz Az Takach Jeremias vallasa minemeokeppen az gyermek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony hinat-la(n) oda me(n)t, es eordeoghy hatalmawal illien veszet Niaualiat vgy hozot chak harmadnapra helire hogy semmit a' gyermekem tizta epp testnel Ne(m) esmertek Towabba Jarulnak az on eottesbeöl valo bew Baiossagha . . . Bew Baios voltayert twz legien raita [Kv; Tjk IV/1. 222, 259. — A teljesebb idézetet l. *bűbájós* al.]. 1629: En nem láttam soha Szabo Andrásnéhoz semmi boszorkánysagot, bűbájossagot, sem nem hallot-tam, . . . hanem lattam hogy apro gyermekeket gyógyított fűvet mit szedet, el hittak s hozzájais hoztak gyermekeket | tertio se expurgallya magat az Incta hogy eo nem boszorkanj es az boszorkanj bű bajossaghoz semmit sem tud nem ert [Kv; Tjk VII/3. 116, 207]. 1650: (Az asszony) vagi egetesre, vagi vízbe vetesre iteltessek az boszor-kansagert, es bubaioissagert, es exmissiora keredzik [UszT 8/64. 34b]. 1660: Director Vraimek citaltat-vañ nehay itt valo Nemeth Andrasnak megh hagiátot eozevgie Konya Annat teorvenyre vadol-vañ bubaioissagal boszorkánysaggal varaslással melljeket az napokban exequaltatott Boszorkany aszszony Bartha Anna mint egy testamentaliter feleolle mondotta (!) volna Kivanvan az teorventől hogy torturara vonatassék es comperial-

van büntetessék mint effele bűbaio varaslo es boszorkanj szemelt megh szoktak büntetni [Kv; Tjk VII/3. 263]. 1822: A Sokszer említett boszor-kánysággal (!) tele Bernáld Benedek, hozzá hasonló boszorkányos Groff Mikes Jóni etc. az 8 Sok ördön-gös Társakkal etc. . . . baszom teremtetta rajtam ördöngösködnék Bernárd oly Bűbajossagokat practizál rajtam, a melyjekkel a boszorkánysagot tudo Olhánnek (!) másokat meg-ronnak tagjaik-banis Az ilyjennek régen a Sententziája Borso Szalma volt [Kv; RLt név-jelzés nélküli r. kat. pap kezével].

bűdös I. *mn* 1. bűzös; puturos, impuñit; stinkig. 1578 egy bwdes sar vagyón a' To farkaban [Pocstelke KK; Bñ Pocstelki cs.]. 1580: Az Zemet Birak vczanke(n)t el laryak az varast es kiálczyak megh hogy se trebelt se egieb bwds vndoksagot ky ne eosse(n) senki, se kapozta lewet se az barbelyok az lwgot se az Zochyek Az chyawat . . . Az Timarokat is es vargagat (!) kenzerichyek effele bwds vndoksagoknak ky hordassara hogy az vczakat azzal ne rutichyak [Kv; Tanjk V/3. 226b]. 1584: az leankammal othon mint Zegeny eozevgie Azzony le fekwem, es Egkor ezen Sos Ianosne kepeben ream Ieowe a' haiamat megh foga, . . . Zertelen igen bewdeos vala [Kv; Tjk 4/1. 243]. 1592: Ket pincze tok . . . Ezek mostan io keez tiztak nem bwdeoseök [Kv; Szám. XIV/5. 188]. 1598: az Posta mester zolgaia egy zeken ige(n) rezeg wala . . . fogak az legeniek mert ige(n) bewdeos vala az haz teolle ki igazitak az alton [Kv; Tjk V/1. 143]. 1632: az zolgámnak zagolva(n) az szajat aztis mondotta hogi az te zadbol igen io illatt jó ki, de az en Urame ollia(n) budos saluo honore mint a zár [Szjk 36]. 1634: oly budos volt az leanyzonak az laba az tür (!) miat, hogy eligh alhattuk el az buzit [Mv; MvLt 291. 6b]. 1657: Ketelyben lako Magyar Simon ily dolgot jelent az szent Ecclesianak; felesége ellen . . . Az en feleségem oly bűdös, dohos, mely az orrha-bol (!) szarmazik ki, hogy en semmikeppen vele nem lakhatom, vele annak törvénye szerint nem közősködhetem Azert valast kívánok [Szjk 83]. 1699: azon panaszkodot, hogj rabságáb(an) igen el romlot rőcsköldöt meg nyomorodot ember volt, ugjan bűdös is volt miatta [Vaja MT; VH]. 1716: ugjan bűdös volt nyavalyás az rutságtol [Nagyida K; Told. 22]. 1744: (A lépesmész) bűdös volt meg nem ehettük [Gyeke K; Ks] | virattig nem láthattuk hogj mi légjen bűdes [Mezőzál TA; Told. 28].

Hn. 1581/XVIII. sz. kőz.: Bűdös erdőben (sz) [Burjánosóbuda K; BHn 39]. 1589: az bwdeos toh mellett [Pocstelke KK]. 1591: Egi darab Zena fy vagjon esmet az bydeos kut Alljaban [UszT]. 1594: az Bewdeos kuth [Esztény SzD]. 1599: az bwdes zek patakanal [Lengyelva U; UszT 14/15]. 1632/1664: Az Bűdös kuttál (sz) [Koronka MT]. 1643: Az Bűdös kuttál (k) [Dobo-ka; DHn 10]. 1644: Az Bűdös Eger kuttianal (sz) [Szentivánlaborfalva Hsz]. 1647: Az Bwdeos kut-nal (sz) [Nagyteremi KK]. 1652: Bűdös kuth(an)

(r) [Póka MT]. 1654: Bűdes kut alatt (k) [Magyaró MT]. 1677: Bűdöstó fara [Melegföldvár; SzDMon. V. 162]. 1681/1748: Bűdes kutnál (sz) [Szancsal KK]. 1692: Bűdös kutra járobán (sz) [Túr TA]. 1693: Az Bűdös Kutnál (sz) [Ne; EM XXXVIII, 222, ETF 58: 13]. 1700 k.: Bűdös kutnál (sz) [Kide K; BHn 87]. 1701: a bűdös kut háto(n) [A.csernátón Hsz]. 1715: Bydeskut (sz) [Kérő SzD]. 1718: Bűdös sze(k) mellett (sz) [Szilágy-cseh]. 1719: Bűdös kutt hegyinn (sz) [Bh; KHN 10]. 1722: A' bűdös Kutnál [Feldoboly Hsz]. 1737: A Bűdes tora jarob(an) (sz) [Kalotasz-tírály K; KHN 52]. 1740: a Bűdös kutnál (sz) [Boroskrakkó AF]. 1751: a Budeskutnál valo kis ret [Kercsed TA]. 1752: Az Bűdeskuta (sz) [Szancsal KK]. Az Bűdes kut Dombja meget (sz) [A.tők SzD; THn 6]. 1754: A' Bűdös Kutnál (sz) [Dés]. A' Bűdös Tonál (sz) [Nagyernye MT]. 1765: a' Bűdös-To farka n. élen [Bonchida K]. 1766: Bűdös kut (e) [Szászfenek K]. 1767: In loco Bideskut (sz) [Borosbenedek AF]. 1768: a' bűdös patakban (sz) [Lázárfva Cs] | a bűdös Kutnál (sz) [Köpec H]. 1773/1801: Az Budus Tó nevű helyen [Apahida K]. 1776: az Bűdös kűtön (lk) [Sámsón Sz] | A Bűdös Sárón innet (k) [Mezőbergenye MT]. 1781: A Bűdös Motsárba [Mákó K; KHN 235]. 1784: Bűdös kutnál (k) [Bölon Hsz]. 1791: a' Bűdes kut alatt (k) [Magyaró MT]. 1799: a bűdös Sárnál lévő árok [Retteg SzD]. 1802: A Budes Tobeli ret [Nagyernye MT]. 1805: mentünk a' Bűdöss Tóhoz [Csekelaka AF]. 1819: a Bűdes To (k) [uo.]. 1826: a' bűdes kutnál (sz) [Kál MT] | A Bűdes kut alatt (sz) [Magyaró MT]. 1832: A' Bűdes rétbe [Mákó K]. 1838: Bűdes kut (k) [Bádok K; BHn 30]. 1839: a Bűdes kutnál (sz) [Vaja MT]. 1840: a Bűdes tonál (sz) [Mocs K]. 1842: Vagyon egy darabocská bokros erdő a' Bűdes oldalon [Felfalu MT]. 1847: A Bűdes kutnál (sz) [Mészke TA]. 1858: A Bűdös kutnál (k) [Dés]. 1864: Bűdös kút [Zentelke K; KHN 142]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. undok, ronda; scirbos, scirnav; ekelfaft, scheufllich. 1595 u.: En azt hall(am) monda fekete fere(n)chne Lazlo Peternek hogy, nem mondaz abb(ol) Igazat bwdes eb, merth ne(m) vagiok en az a'ki te [UszT]. 1819: bizan egy bűdös ven embernek ily ifiu Aszszont feleségül el venni nem is kellett volna [Kv; Pk 2].

II. fn 1. tömlő; puscárie; Kerker. 1567: Nemes besthye kurua, el otottad az uradat de ha meg kaphatom bizony a bwdesbe tethetem [Kv; Tjk 126]. 1591: Mikor be hozak az Eottues legint es az bwdesbe vinnek, monda .. Job hogi en eoltem megh az esse lelek kuruat, hog' nem mint enge(m) megh marczonegot volna [Kv; Tjk V/1. 170]. 1594: vegeztek egienleo akarattal, hogi ha ennek, vtanna, az Zaz vrain keozswl valaki, maga gondolatlan az mas felt vagi akar mellyel tizteletlen zoval, vagi oli bozzu bezedel, ki el twrhetetlen volna, illetne, az varos zaz Arany forintot vegien raita: Ha penigh oli zemeli lenne, ki azt megh ne(m) adhatna, zaz napigh wllieon erette az toroniba az bwdesben [Kv;

Szám. V/6. 41]. 1596: Ieoue hozzam Lakatos Balint .. hogi ammi egietmast ez fokhazhoz mfuel, megh fizessek neki .. chinalt az bwdeson valo nagi Lakatnak kolchot, megis Igazitotta [Kv; i.h. XXIX/6. 80]. 1597: Lakatos Balint Miuel Varas zamara Az ket bwdeshez valo ket eoreg lakatnak chinalt mindeniknek kolchiot f. — d. 25 [Kv; i.h. 7/XII. 20].

2. méta (labdajátékban az a menedékhely, ahol az ellenpártbeli játékosnak a másik pártjátékosát nem szabad megdobnia); loc de refugiu (la jocul de oină); Zufluchtort (im Schlagball). 1838/1845: bűdű: laptajátéki műszó, azon határozott hely (méta = bűdös) hol meg kell állni a kifutóknak [MNyTK 107 bűdű al.]. — L. még alább bűdű al.

bűdöskirály sintér, gyepmester; hingher; Schinder. 1730: az Városnak sok rendbeli szolgálattyaaira applicaltatott Szemellyeknek ... tött Expensakat, Tömlőcz Tartonak, Hohernak, Czigányok Vajdájok(na)k, Bűdös Királynak, illendő fizetéseket meg adván, Tésznek in Summa Hfl 273,03 [Kv; Szám. 56/XIX. 32].

bűdöskő kénköfajta; piatră-pucioasă; Schwefelstein. 1652: Egy 12. vederni Tonna bűdös kű (!) N.1. Masik tonnabani el porladot bűdös kő mint egy 10. font N. 1 [Görgény MT; Törzs]. 1656: Az asztal fiaban egy darab ruhaba(n) kötve valami keues Crispan, Timső (!), bűdös keő [Doboka; Mk Inv. 5]. 1661: bűdös kű [K.]. 1684: Medgyes(n) vásárlott nő. 160 font bűdes köert erog(áltam) f. 29/19 [UtI]. 1688: Egy Masa Kenkötől f. —/60 Egy Lo terhe Bűdös kötől f. —/60 [Bfr Vect.]. 1702: az ki rühes agarak vadnak ot az peczér inassal mosatásd meg ..., ha dohany nincsen vétes bűdös követ egy nékiek s mikor meleg van akkor kenyék és minden harmad nap mosatásd [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1711: nem az mü határunk(b) Léven az bűdös kő hanem az Háromszéki határban [Impérva Cs; Born. XXXIX 50]. 1759: szállíttasson el ... Egy kis fejer skatulyában feles bűdös követ [Sárd AF; Tsb 51]. 1787: Vétetik két font Réz víz két font bűdös kő [UszLt X. 80]. 1798: 16 lóth Bűdöskő 5 xr [Déva; Ks 73. 74. 137 1/4]. 1825: hus kékkő bűdöskő 24 xr. [Kv; Pk 5]. 1842: Vettem bűdöskövet méhek ölni 30 xr [Görgény MT; Born. F. Vc]. 1849: 1/2 font Bűdöskövet 8 xr [Dés; Bet. 3].

Az 1688-i adalékból ítélve a bűdöskő és a kénkö egy adott időpontban, ill. helyen két különböző kénféleségre vonatkozhatott.

bűdöskőfuszujka babfajta; un soi de fasole; eine Art Bohne. 1842: egy ferslagban meretett Bűdös kő faszujka 5. veka és 12 kupa [Csekelaka AF; KCsl 3].

bűdöskőszin kénsárga; de culoarea pucioasei; schwefelgelb. 1676: Vöttem 10 sing bűdös kő szin Angliait, singit 4/80 [UtI 11]. 1688: Bűdös kő szin poszto szoknya valastol három rend fekete Csipke az allyán [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1696:

bűdös kő szín posztó fekete Csipkével vállastol [MNY XXXVI, 198]. 1699: Angliai bűdöskő szín szoknya [Szárhegy Cs; Llt]. 1710: Egy bűdöskő szín Angliai Nusztlabbal bellett ... mente [Told. 19]. 1788: Lopott két pár posztó Nadrágot a' mellyeknek egyike Sárga Bűdöskő, a másika Bőr színűek voltak [Nsz; Dlt nyomt. kl]. 1846: egy Szeges felsőjű, aranyozott szélű bűdöskő színre festett virágos findsia tálastol [SLt Inv. 17].

bűdösköszín-forma kénsárgás, kénsárgaszerű; de culoare pucioasei; schwefelgelbartig. 1742: Egy bűdöskő szín forma ezüsttel aranyal szőtt szoknya [Ne; Told. 19].

bűdöskővirág kénvirág; floare de pucioasă; Schwefelblüte. 1801: 1/2 Loth bűdös kő Virág 3 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. 1829: A Berke Juhak rúhesek lévén Orvaslásokra vettem Bűdöskő virágot 1 Rfr [Hosszúasó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. 1830: A Berke Turma Rúhes lévén orvaslásokra vettem Bűdes kő virágot 2 Rfr. [uo.; i.h.].

bűdöskővirág szín kénsárga; de culoarea florii de pucioasă; schwefelgelb. 1768: Bűdöskő virág szín aranyos vég Materia, színes virágokkal [Nsz; TGsz 51].

bűdösödik bűzösödik; a se împuți; stinkend werden. 1679: Mint hogi ezen pinczet ighen csunyaúl tartják, mind fai deszkái kezdettek bűdösödni, s rothadni [Uzdizsptéter K; TL. Bajomi János lelt. 141].

bűdösség bűz; putoare, miros urit; Gestank. 1584: Bekessy Janosne Borbara vallia hogy leot vala hozzam ez Zabo Cato betegsegemben es be keote, mikor a faydalmat es buedosseget a keotesnek nem zenuedhettem(m) volna, gonozt mondek Neky Meg zidogatam [Kv; Tjk 4/1. 219]. 1592: A waros ket pincze tokbeli palaczkokat megh foldoztattam az bwdössesgebedlis ki tiztítottam [Kv; Szám. XIV/5. 165]. 1657: Ketelyben lako Magyar Simon ily dolgot jelent az szent Ecclesianak; felesége ellen Az en feleségem oly bűdös, dohos, mely az orrhabol (!) szarmazik ki, hogy en semmikeppen vele nem lakhatom I(ncta) replicat p(er) procuratorem suu(m) A bűdösseget hogy forgattya, talam a jo Ura(m) mikor azt a bűzt ertette, maga poszszantotta meg magat [SzJk 83]. 1744: érzünk igen nagy bűdesseget, és mondok egy másnak de micsoda bűdösség vagyon it [Mezőzáh TA; Told. 28]. 1801 a szél az ő bűdösségit el veri [Torda; KW].

bűdösül bűzösödik, bűdösödik; a se împuți; stinkend werden. 1590: az azonj illien rusnja is volt, hogi az hust melliet megh kellett volna feznj, akoron eo el hatta budesulni es ugj hantak kj [Kv; Tjk V/1. 45].

bűdű méta (labdajátékban az a menedékhely, ahol az ellenpárti játékosnak a másik párt játé-

kosát nem szabad megdobni); loc de refugiu (la jocul de oină); Zufluchtsort (im Schlagball). 1838/1845: bűdű: laptajátéki műszó, azon határozott hely (meta = bűdös) hol meg kell állni a kifutónak [MNYTK 107. 14].

Az i.h. kevésbé pontos értelmezését a szerk. a maga gyermekkori emlékezésén alapuló értelmezésével helyettesítette.

bűjöl, bűjös-bájos 1. bűvöl, bűvös-bájos

bűkk bűkkerdő, bűkkös; fűget; Buchenwald. 1604: Az mint az Abastfaluai az szekben a bikkeket nevezek, Medűe Verme bikit, szekeres bikit, Kerekes bikit, nagy patak bűkit Abastfaluai birodalomnak tudom [Abásfva U; EHA] | en laktam hogjaban* maknak Jdeien Kosar vagj mentem oda az Njeres new heljen hogj által mentwnk egj bwkoth ertwnk otth egj oldalban Kosart vagtunk [UszT 20/173. — *Hodgya U] | a bűkek Abasfaluake vgymond [Lövete U; EHA]. 1666: fekete Palne felöl valo bűken [Farkaslaka U; EHA] | farkaslaka felöl az bwket farkaslokjak birtak [Szentgyörgy Cs; UszT 20/173]. 1674: egj igen nagy bykben talaltam megh őket mind marhas-tul szekereztül [Bethlen SzD; BLt 8].

Hn. 1591 Horghas bewk teowebe(n) (sz, k) [Kissolymos U]. **XVI. sz. vége:** Az bik patak mellett [Jedd MT]. **XVII. sz. eleje:** Kerek bwk alatt (sz) [Barót Hsz]. 1603: Parczadfalva zabadtattia az Nagi bwket [Farcád U]. 1604: az bűket ne(m) tudom mi(n)t birtak [Lövete U]. 1630: Az kerek bwk kuttia fele (sz) [Deréte K; KHn 33]. 1650: Az Bűknel (sz) [M.fenes K] | Az Czionka bűk oldalan [Szentlászló TA]. 1654: Bik utya allyaban [Holtmaros MT]. 1676: az Kis bűk arkan alol [Körösfő K; KHn 66]. 1679: Kűs Bűkben (k) [Szováta MT]. 1685/1792: az Bikkben (e) [Dálnok Hsz]. 1687: Sáros Bűk fön (k) [Néma SzD]. 1697: a' Kadbűkiről le jövő felső és nagyobb Arok [Dés]. 1699: Horgas Bik alatt (sz) [M.zsákod U]. 1712: az Bűk alatt [Vaslab Cs]. 1718/XVIII. sz. A Bűkben ... egy kis irtás rét [Monó Sz]. 1718: Mihaly bűkkiben (sz) [Szilagyecseh]. 1721: Bokor bikiben (sz) [Kozárvár SzD]. 1732: Az Kőblős Áj Völgyben a bik alatt (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1733: hivatott legyen Darocz bike patakanak [Daróc K; KHn 249] | az Kadbikkben senkiis tölgy fát ne horgjon [Dés]. 1734: az Bik elein aloll (sz) [Kide K; BHn 89]. 1737: A Bűk elein (sz) [uo.; i.h.] | Lapos Bik (e) [Bádok K; BHn 24]. 1738: a Lapos bűkk (e) [uo.; i.h.]. 1740: A' Bikk elein (sz) | Irtovány Tóó bikkiben [Inaktelke K] | Bikk oldal szőlő felett (sz) [Sztána K]. 1744: A Bik torokba (sz) [Szentdemeter U]. 1746: Falka Bűkbőn (!) * [Vadasd MT; Told. 42. — *Kétszer így]. 1747: az Harangláb Bikk nevű Erdőben [Désfva KK]. 1750: A Pejér Bik nevű Erdő [Papole Hsz]. 1755: A Kűs Bűkben nevű Erdő [Papole Hsz]. 1761: A' bűkk alatt (sz, k) [Egrestő KK]. 1761: A' bűkk alatt (sz, k) [Rigmány MT]. 1762/1779: A Bikkben (k) [Monó Sz]. 1765: Bűk árka (e) [Szucság K; KHn 254]. 1767: Bik uttya [Toldalag MT]. 1773: A Kerek

bük (sz) [Szarhegy Cs]. 1778: Az Erdő háton
a' Bik végiben (sz) [M.öld AF]. 1782: a Kád Bük
nevezetű hely [Dés. — L. még ETF 101. 35].
1793: a' To biknél (sz) [Győrővásárhely K; KHn
154]. 1795: A' Bük farkba (sz) [Kispetri K].
1806: A Kerek Büken (sz) [Magyarókereke K;
KHn 93]. 1807 a' Farbikk tetejéig [Árapatak
Hsz]. 1811: A' Bikkben (sz) [Jobbágytelke MT].
1825 a Bikk eleje nevű helyen (sz) [Zágon Hsz].
1835 A' Farbikba (sz). A' Bikk ut szélén (sz)
[Árapatak Hsz]. 1851 Nagybikk [Hídvég Hsz].
1864 Toth Bük [M.fenes K]. — A jelzet nélküli
adalek az EHA-ból való.

bükkdeszka bükkfadeszka; scindurá de fag;
Buchenbrett. 1577 bwk deszkakat bowe(n) farag-
tassanak az molnok zwksegere [Kv; TanJk V/3,
154a]. 1582: weottem az tanachyazhoz Bykdez-
kat 304 zalat weottem f 1/60 [Kv; Szám. 3/V.
16]. 1586: az mit az Malom hazra keölteottem
Az melj bwk deszkak az nilakat emelgetik
attam a hat deszkaiert —/36 [Kv; i.h. 3/XXIV. 23].

bükkerdő bükkös; fäget; Buchenwald. 1592:
Az fanchialiának sem(m)i hatarokat nem twdom
az orozhegie(n) alol valo bwk erdeon felliel, melliet
Kws biknek hinak [Uzst]. 1632: Vagion Teölgy
es Bik erdejek igen io, eppwletre ualo, meli Erdeo-
keön .. az Teölgy makkon Ezer Diszno makk
termes ideien iol megh hizik Bik mak termes idejen
pedigh kilencz szaz hizik megh [Grid F; UC 14/38.
5]. 1714/XVIII. sz. v.: Pincze nevű helyben egy
darab nyír és bik Erdő [Albis Hsz; EHA]. 1736:
Doszu muzica ounuluj nevő nagy Tartomány
bik és Csere makk termő darab erdejek [Vláháza
AF; EHA]. 1806: kis darabotska kerek fiatalos
bük erdejek [Bede MT; EHA].

bükkfa 1. bikkfa; fag; Buche. 1666/1793: a ki
fentőnek vagy egyéb darék (l) műbe valo makkos
bikk fát, musdallyos tölgy fát meg hántana vagy
le vágna, azért maradjon három forinton [SzékFt
19]. 1699: Vagion edgy darab tilalmas erdeje
mellyb(en) Csere és Bik fak vadnak [Pipe KK;
LLt Inv. 89]. 1732: Csere Erdő, abbolis a Csere
es Bik fakon kívül szabad a Jobbágyok(na)k
tűzre hordani [Nagyida K; EHA]. 1749: egy Bikfa
ágai között találtunk egy új orját* [Kismuncsel
H; Ks 112 Vegyes ir. — *Friss disznóorját]. 1756:
vagion a Majorságnak valo Rekesz mely Bikkfából
alacson modra szegeletekben bé rova rakatátván
hasonlo rako fából négy részekre osztatott [Bra-
nyicska H; JHb LXX/2. 25]. 1760: (Az erdő)
nem tsak Bük fákat .. hanem felés Nyárfákat
is terem [Hasadát TA; EHA]. 1777/1780: vagion
egy jó, és épültre valo Tölgy, és Bikk fákkal
bővölködő Erdő [Vád SzD; JHbK LII/3. 278].
1798: Találtatnak ezen erdőbe Nagy vastag
meg nyesett Bik, és Csere fák [Bálványosvárallya
SzD; EHA]. 1811 imit amot bik és Gyertyán
fakis Teremnek [Spring AF; EHA]. 1822: (Az)
Erdőkben .. szép és előmeneteles fiatal Bük
és Gyertyánfák vagynak [Rava U; Told. 18].

2. levágott bükk tűzi- vagy anyagfa; lemn de
fag; Buchenholz. 1573: az halalba holt volt Meg
Kalmar Imre haza tayan Mwheoz valo fa volt
zokfele Es twzre valo Bwkfa vgian hoszw rakással
[Kv; T]jk III/3. 195]. 1623: Egi bikfából chinalt
szuzek 7 keobleos f. 1. d. 25 [Kv; RDL I. 121].
1680: Az Süttő hazok hejan talatunk .. Szeker
Lajtorjainak es rudgyainak valo szároz bik fákat
no 120 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 24]. 1731 Az
Bikkfát penig hordani fel szabadítottuk [Dés; Jk].
1735: Asztalos janos Ura(m) is semi szék és
asztal labnak valo bikfakat nem talál [Kv; TKI
Mihály deák Teleki Ádámhoz]. 1736: Az Palotá-
b(an) találtatott öszve hajlo kerek asztal Csinoson
tsinált bik fából valo labakon álló 1 [Várhegy MT
CU XIII/1 100].

Szk: ~ *dszokfa*. 1756: Az Pintzében Jó vastag Bik-
fa Zászok fa 8 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 27].
3. 1590: Az Bik fan^a azkith megh kaphatnak
fl. 1 az Erdeo birake [Km; GyU 13. — *Azaz
bükfalopáson-hordáson].

bükkfaajtó bikkajtó; usá din lemn de fag;
Buchtür. 1680: nyilik a Sütő házra egy paraszt
bik fa ajtó [A.porumbák F; ÁLt Inv. 7]. 1740:
a' pitvar(ba) mennek bé egy paraszt fa sarkas
bikka ajton [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61].

bükkfabokros bikkbokros sarjerdő; lästärish de
fag; Buchendikicht. 1815/1817: Az Avas Pataka
nevezetű Helyen (e) ez Bükfa Bokros van egy
néhány nyeső Gyertyánfa is benne | A Nagy
Ortoánba (l) (e) .. ez is Gyertyán Nyeső fás
és bikfa Bokros Erdő, tsak tűzre használható
[Béta U; EHA].

bükkfaborona bükkszálfa/gerenda; birná/grindá
de fag; Buchenbalken. 1740: Ezen Funduson
vagion egj bikfa boronákból tölgyfa talpokra
épített szalma fedelű ház [Algyógy H; Ks 89 Inv.
61]. 1756: Hoszszú vastag Bikfa Borona 5 [Nagy-
rapolt H; JHb XXXV/35. 16]. 1761: Ezen Csüros
kertnek közepire tserefa talpokra, bukfa boronából
szalma fedél alatt vagion erigalva, régi de még
meg szolgálható, egy fedel alatt kettős Székelyes
Csür | bukfa boronákból alatonon fel rova,
Szin [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 49]. 1763:
a malom haznak oldalai bikfa berenakból vagion
(egy l) kirakva [Ispánmező SzD; Torma]. 1811
Egy bikfa barnákból rakott ... Ház [Spring AF;
KvAKt Mss hung. 6]. 1821: (Épített) egy két
kövű Malmot bikfa baranából Deszkával fedve
[Görgény MT; Ks 79. 146]. 1847: A' Hammu
'sir főző ház .. bikfa boronákból gyenge deszka
fedél alatt [Fárpás F; TSb 46].

bükkfabot bitá de fag; Buchenknüppel. 1715:
egy bükkfa bottal utanna rugaszkodot, ugy(an)
az ország uttyan azon bottal vert hozzája [Vaja
MT; VH].

bükkfabutuk ? bükkörönk/tönk; butuc de fag;
Buchenklotz. 1822: Istálóba valo Bükfa Butuk
[Mv; EMLt].

bükkfadeszka bükksdeszka; scindură de fag; Buchenbrett. 1585: wettünk ... a Scolaban a kapú keozet valo keosznak bikfa dezkat [Kv; Szám. 3/XIX. 33]. 1655: keötteónk harmincz eöt horgiolt beókfa deszkakat [Kv; SzCLev.]. 1694: mind az Garadics oldala, mind az Könyöklő es Folyoso oldalais Bik es Tölgy fa Deszakkal elegyesleg meg van deszkazva [Kövár; JHb Inv.]. 1737: (A) virágos kert ... az Udvar felől magos bikfa deszkából, ... Kollát kertel vagyon bé véve [Csákgörbő SzD; JHbK XXVI/13. 7]. 1747: Vagyon az fás kert ... kötött Deszkás Kapuja, Körödös körül Cserefa -s Bikfa faragott Deszakkal be kollátözva [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. 1756: vagyon az Ökör Istáló Bikfa rako fabol Sasok köze negy Sezegetre Ajtaja Faragott vastag Bikfa Deszkából [Branyicska H; JHb LXX/2. 28]. 1847: (A kert) egy darabig bikfa deszkával van kerítve [Fárpás; TSb 46].
Szk: ~ ajtó. 1740: (A) Pitvarból jobb kézre szolgál egy paraszt; de jo bikfa deszka ajto fa sarkas [Algyógy H; Ks 89. 62] * ~ padlás. 1740: Ezen Kamará(na)k is bikfa deszka padlása vagyon. A' Kamara kívül belől tapasztatlan [Algyógy H; Ks 89 Inv. 62].

bükkfadeszkaéska bükksdeszkaéska; scindură de fag; Brettchen aus Buchenholz. 1772/1812: Bikfa keskeny Deszkatákból össze rakott s fa Sorkokon járo Kapu [Kál MT; HG Conscr. 128]. 1795: ezen Háznak padlása vagyon hat darab Gerendákra rakott, és helyhezített Bikfa Deszkatákból [Algyógy H; Ks 74/56 Conscr. 9—10].

bükkfadrányica (nagyobb fajta) bükkszindely; draniță de fag; Buchenschindel. 1821 (Építette) A' Szekér Szint ... cserefa talpokra . bikfa drányitzával fedve [Görgény MT; Ks 79. 126]. — Az összetétel utótagjának jel-re nézve l. a drányica címszót.

bükksfaerdő bikkerdő, bükks; pădure de fag, făget; Buchenwald. 1821: Nyir, Nyár, magyaro, gyertyán, eger, tölgy es bük fa erdő, vesszőnek, karonak, bornának használható [Ködmönös SzD; LLt.].

bükksfiatal bükksarjfa; lástar de fag; Buchensproßling. 1760: egy bükfa fiatalon az kereszt még a hányás is a tövin van [Székes MT; Berz. 11. 77/60]. 1830: (A) Sovárbükke nevű fíjatalos erdeje felől olyan vastagságú bükfa fíjatalakot össze kötve huzogatott bé az hegyről [Erdősztyörgy MT; TSb 35. — *Valószínűleg a tanú mutatta a vastagságot]. 1832: lattam hogy bikfa fiatalokott vagot [Magyaros MT; CsS].

bükksfafogas bikksfafogas; cuier de fag; Kleiderrechen aus Buchenholz. 1756: Hámnak való vastag bikfa fogas lábokon álló l [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35].

bükksfagerenda (ácsolt) bükkszálfa; bürnă/grindă de fag; Buchenbalken. 1740: (A háznak) tölgyfa

talpokon és fellyül bikfa gerendáb(an) álló négy tölgyfa ágosokra eresztett Tornátza vagj ereszsze vagyon [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61]. 1756: számláltattak meg a Ház körül fel ástott hoszszu Bikfa Gerendák vagjis Boronák [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 16]. XIX. sz. eleje: Egy Szalma fedél alatt lévő pitvar, ház, és kamara . az ház felső padlása van bik fa gerendákkal, s bik fa deszakkal durván padlásolva [Vád SzD; JHb LXXI/10. 977].

bükksfagrádics bükksfalépcső; scări de fag; Buchenstiege. 1837 a tornátzából a' hijuba fel járo bikfa grádics jo állapotba [A.szőcs SzD; Bet. 5].

bükksfahámbár bükks-gabonásláda, bikkhombár; hambar de fag; Getreidekasten aus Buchenholz. 1761: Bukfa hámbár Nro 2 [Bolya NK; JHb XXIII/31. 32].

bükksfakanapé bükksfaheverő; canapea de fag; Kanapee aus Buchenholz. 1816: Festett Bükfa kanapé 2 karos és hat karatlan töltött Székekkel 128 Rf [Kv; Born. IV. 41].

bükksfa-kapufél bükks-kapubálvány; ușor de fag-stilp de poartă de fag; Torpfosten aus Buchenholz. 1851 van egy ócska kis kapu fa sarkakkal 's fa kilintsél, vékony bikfa kapufelekkkel és fazárral [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

bükksfakaró par de fag; Buchenpfahl. 1851: egy néhány bikfa karo a' kakasülöken | gyalog kert sövényből bikfa karókra [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

bükksfakos l. cövekverő-bikkfakos

bükksfaláb bükks-tartóoszlop; stilp de fag; Tragbalken aus Buchenholz. 1851: Ezen pinczébe van egy 13 bikfa lábakon álló alma tartó állás | A' Borzondi Csűr két oldala 's két bútíje alatt tölgyfa talpak, azokra állított nyolcz bikfa lábak [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

bükksfalábú ágy pat cu picior de fag; Bett mit Buchenfüßen. 1817: Egy sárka Festéki Fenyő Fa és egy Bikfalábú ágy 10 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

bükksfalapító bükks-nyújtódészka; planșetă de fag; Buchenknetbrett. 1833: Egy bikfa Lapító [Nagylózna SzD; LLt Csáky-per 386. L. 50].

bükksfaorm a zsillip vmelyik bükksfából készült része; coamă de fag (la ecluză); Schleusenteil aus Buchenholz. 1840: K Monostori Papiros Malomnál Bikkfa ormok a zsillipre egyik 1 1/2 öl hoszu a másik 4 schug és 8 czol egy schug szélesek keszen ki vágva ki faragva [Km; KmULev. 2].

bükksfapálen bükksfabot; băț de fag; Buchenstock. 1629: Horvat Istua(n) ... egj bwkfa pal-

czanal megyen uala az Vczan által [Kv; TJK VII/3. 101].

bükksa-rakófa (rövid) bükksfagerenda; grindá (scurtá) de fag; (kurzer) Buchenbalken. 1756: Vagyon az Ökör Istáló Bikfa rako fabol Sasok köze negy Szegeletre Ajtaja Faragott vastag Bikfa Deszkából [Branyicska H; JHb LXX/2. 28]. 1787: Töredék tarto szín ... cserefa ágasokra, és sasokra emelkedett felig bikfa rakofakkal fel rakott oldalai jo állapotban vagynak [Vécke U; Told. 18].

bükksás bükkserdő, bükksös; fáget; Buchenwald. 1845: A' hágonál cziheres, gyertyános, bükksás [Türe H; EHA].

bükksaszék bükksaszék; scaun de fag; Stuhl aus Buchenholz. 1756: Bikfa paraszt szék 1 [Nagy-rápol H; JHb XXXV/35. 21]. 1837: Anginnal borított otska bikfa szék 1 darab [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 13].

bükksaszekrény bükksfaláda; ladá de fag; Kiste aus Buchenholz. 1680: Malom vagyon egy öreg bik fa szekrény mely(en) vagyon vám buza Cub 20/3 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 34]. 1749: Egj Bük fa Szekreny [Királyhalma Nk; Ks 23. XXIIb].

bükksaszuszék bükksa-láda-fajta; ladá de fag; (Getreide)Kasten aus Buchenholz. 1680: vagyon egj bikfa szuszékban malom por Cub 3/3 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16]. 1735: Egy bikfa üres szuszék [Királyhalma Nk; Ks 23. XXIIb]. 1767: Gabona tarto bikfa szuszék Nro 2 [Siménfa U; JHb XXIII/31. 18]. 1772: Bikfa szuszék [Backamadaras MT; LLt 336. B]. 1780: Vagyon két viseltes Bikfa Szuszék [Kv; Pk 6]. 1836: Egy közönséges bikfa szuszék [Szászkerék K; LLt]. 1862: három avaték bikfa szuszék [Mezőbánd MT; TSb 39].

bükksatábla bükksasztal; masá de fag; Tisch aus Buchenholz. 1756: A Kováts Mhelyben Hoszzú Bikfa Tábla 1 [Nagyrápol H; JHb XXXV/35. 14].

bükksatapló iascá de fag; Buchenschwamm. 1815: Küldök két kászu Szurkot, és kevés Bükfa taplot Nsgod Számára [Banyica K; IB].

bükksatekenyő bükksatekenő; covatá/albie de fag; Trog aus Buchenholz. 1761: Dagasztó bük fa tekenyő kétt két vekás [Kéménd H; JHb XXXV/39. 33].

bükksaváló troacă de fag; Buchentränke. 1756: Egy öles ujj Bikfa vályu 1 [Nagyrápol H; JHb XXXV/35. 16]. 1797: Az Uj lo istaloba ... vagyon ... az ajtóval szembe egy nagy bükfa válo, azon feljül Sorogja, melyekből az lovak esznek [Kőröspatak U; Pf]. 1833: Egj abraklo bikfa vállu lábokon [Katona K; Ks 73. 55].

bükksléc bükksfaléc; leat de fag; Latte aus Buchenholz. 1756: Vagyon a Beres haz Tserafa koszu Gerendái 9. fenyő fa Szaru fáit közönséges Bik, Tsera és Nyárfa Létzeivel, s, meg avult Szalma fedél alatt tartják [Branyicska H; JHb LXX/2. 12].

bükksmakk bükksmakk; jir; Bucheichel. 1604: be menenk az Medúe Vere(m) kebelebe az diznoúal Az Vtan tēr bikbe szallank masod Zallasba az bik makra [UszT 18/100]. 1681: Makkos erdeje bösegesen vago(n), Nagyubb részint mind bikk makkot terem [Lunkány H; VhU 115]. 1732: a Tekei Ecclae(s)i a Erdeje felé edgyik szeliben felesebb, azontul ritkábban talaltatik bik makkot termő fa [Nagyida K; EHA]. 1824: a' fenn irt két Erdő bükkes — terem Bik makkat [Szásznyíres SzD; Ks 79 Conscr. 68].

bükksmakkos bükksmakk-termő; care produce jir; Bucheichelfrucht bringend. 1721: egy bükks Makos erdő Gyalul Máré nevű [Marótlaka K; EHA].

bükksmakktermés recoltá de jir; Bucheichelfrucht. 1632: Vaglon Teőlgý es Bik erdejek igen io az Teőlgý makkon Ezer Diszno, mak termés idejen iol megh hizik Bik mak termés idejen pedig h kilencz szaz hizik megh [Grid F; UC 14/38. 5].

bükksöske bükkserdőske; pădure mică de fag; Buchenwäldchen. 1756: az Alfalvi határba Kerek bük nevű tilalmas Büköske [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 90].

bükksöny borceag, mazărice; Wicke. 1840: Orsova* Marhássai .. Bükksönt a porgolát rétről hordtak [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — *MT]. 1841: Adorány* Marhássai zántottak vetettek Bükksönt az Adorányi (!) Lábba [uo.; i.h. — *Adorján MT].

Hn. 1754: Hoszzu Bükksönben (sző) [Bh; KHn 17].

bükksös I. mn bükksás; cu fagi; mit Buchen bewachsen. 1680: Vagyon ez Falunak bikkes erdeje [Szaráta F; ÁLt Urb. 62]. 1687: vago(n) egi nagi Erdő, mely az várassal-is köz; (: többire bikkes, Tölgyes;) [Hátszeg H; VhU 150]. XVIII. sz. eleje: Dómesdi Bikkes Erdők [H; JHb XLI]. 1737: A Kis bükkes északasa bükkes fiatalas közben meg élemedett Bikkák is vadnak [Nagyida K; Told. 11/73]. 1740: Vagyon a Falunak Fenyves, Bikkes, és Tölgyes Erdeje [Méregjó K; Mk]. 1744: egy nagj darab Bikkes erdő, mely Falusiak Erdejének tartatik [M.zsákos U; EHA]. Erdő feles vagyon de ... többire Bükkes [Siklód U; LLt Fasc. 67]. 1761: Vagyon a Falunak egy Szent-séd nevű bükksös és fenyves havassa Gyergyó felé [Bogárfva U; JHbK LXVIII/1. 146]. 1775/1802: Az oculált Erdős tiszta bükksös, nem pedig tölgyes vagy Tserfás sem nem elegyes [BSz; JHb LXVII/3. 92]. 1805: egy Nagy Bükkes, Többire Tókés erdő [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31].

Hn. 1834: Bükös Uduban a' hosszú parlag (k) [Tarcsaftva U; EHA].

II. fn bükkerdő; pădure de fag, făget; Buchenwald. 1747 a Tekei oldalán fekvő Bükkest meg mérvén [Nagyida K; Told. 27]. 1758: a' Bánya Bérczi nevezetű helyen (e) .. édg részre bükkes [Kiskapus K; EHA]. 1772: A Délről való végiben vagy on egy Bükkes [Szászfenes K; BethlenKt Mikes Conscr.]. 1860: Pál bükke, bükkes [M.zsákod U; EHA].

Hn. 1725/1855 Sylvae Bikes vocatae [Borbánd AF; EHA]. 1732: A kis Bükös alatt az Eszekben (sz) [Nagyida K; EHA]. 1737 A nagy Bükkes [uo.; EHA]. 1747: A Nagy Bükkes Sarkánál [uo.; EHA]. 1780: a Bükkes alatt (sz) [Ne; EHA, EM XXXVIII, 223, ETF 58:14]. 1850: az uraság bükössében (sz) [Vaslab Cs; EHA].

bükköserdő bükkerdő, bükös; pădure de fag, făget; Buchenwald. 1606: valamely bwkes erdeje vagio(n) azt mi(n)d eok etetek meg [Uszt 20/71]. 1632: Bükkes Erdejek igen io uagion [Poiana marul^a F; UC 14/38. 16. — *Almászmező]. 1680: vagyon ez Falu hatara(n) egy darab bükkes erdő (F.porum-bák F; Ált Urb. 59). 1681: Vagyo(n) az Erdő ható(n) majd két mély földnyire ki terjedő havas-is bükkes Erdőjével egygütt, melye(n) ha mikor makk terem foltos dísznöket szoktak rea fogadni es hajtani [H; VhU 65]. 1730: egy nagy Erdő nevű Tölgyes és Bükkes Erdő [Szépkényerfűst-márton SzD; EHA]. 1744: egy nagy darab Bükkes erdő [M.zsákod U; EHA]. 1745: Doszul, bükös gjertyános és tölgyfás közös Erdő [Apahida AF; EHA]. 1747: Bükkes Erdő a Bértzen elé [Nagyida K; Told. 27]. 1761 Az Falunak Épületre való fenyes és makkot termő bükös erdeje felesen vadnak, kivált az Havason [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194]. 1770: egy Kerbunyistye nevezetű oldal, mellyen volt Szép bükös erdő [Nagyesküllő K; BHN 79]. 1777 Egy Darab osztatlan Tilalmas Tölgyes és Bükkes Erdejek [Retteg SzD; Ks 89]. 1777/1780: vagyon Makot Termő Bükkes Erdejek [Déda MT; JHbK LII/3. 354]. 1781 Bükkes, Tölgyfás és Makkos Erdők [Mákó K; Hr]. 1800: a' Köd felől való északi Bükös Erdőben a Ködi Sertések makkoltak [Benedek-fva Sz; BfR II. 58/21]. 1824: e' Tölgyes, és kevés bükkes karo létz, és wesszős Erdő [Szásznyíres SzD; Ks 79 Conscr. 69]. 1827: a' Nagy Bükben ... Toldalagi rész bükkes erdő [Magyaró MT; DE 2]. 1834: Tölgyes Cserés, Gyertyános, és bükös Erdő [M.dersze SzD; DHn 42].

bükkösfű bükkfű; fag; Buche. 1796: Erdő Lá Fundature nevű helyen nagy szálos, Vén fák, Tölgyes, Bükös, és Gyertyános fák vagnak benne [Szentgyed SzD; Wass]. 1815: a' Groff Kemény Sámuel Vr ő Excellentiája Alodialis Erdeje Egy része áll Bükkes Épületre való nagy fákból [Virágosberek SzD; Ks 77. 19].

bükkpálcza bükkfábot; băț de fag; Buchenstock. 1644: Az mikor Nagi Janos szitkozodek

Kadar Gergelyel szinte az szegeniek kuttiaigh kesere Nagi Janos, egi nagy bük palczával [Mv; MvLt 291. 410b]. 1696: Kovács Janosultis (!) hallá hogy kerkedezék velle hogy mint verte az bük palczával az pásztort [Mikháza MT; Berz. 17 Fasc. XII].

bükkvesszős bükkbokros; cu tufe de fag; buchenbuschig. 1860: János vágása jó bik vesszős elég tömötten növe [Csob U; EHA].

bűn 1. véték; păcat, vină; Sünde. 1563: 1563 esztendőben feleltettük meg a város^a, és mentették magokat a gonosztevő emberek: hogy ennek előtte való két esztendőnek utánna a tordai gyűléstől fogva ezután azért a bűniért, senki nem kergetheti és nem büntetheti őket [ETA I, 21 BS. — *Mv-t]. 1573: Ieo oda Kapa Myhalneis Mond Keresturinak, Az myt leltel magadnak nekem semy bwnēm benne, twdod Ez eleotis myh esset az en hazamnal te raytad | Megien Boltiaba Kapa Myhalnenak, Mond hogi myt cheleketetek hazadnal Kereztery peteren, Byzon meg hal az Ember, Nem Iol lesen dolgo-tok erre, Mond Kapane ..., Bwnen lelt az kur-wafy Mert az Azzonemberre masot volt harom-sor ott hasan vagdaltak valamely kapasok [Kv; TJK III/3. 56—7, 64]. 1575: zeomeom elot hordozom hogy minden embernek eczer az bewn-nek az ew Solgiatt az az a testy halalt meg kel kos-tohny [Szentanna MT; LLt 99/8]. 1585: Az Wan-dorlo, Bwdoso Eoreoksegnelkewl valo lezegeő Zemelliek, ha mith az felseo dolgokban^a hatalmas-sagokban meghe chelekednek, Akar kichu bwnn es hatalom legien, Akar penigh nagy, vgyan meghe fognak minden hatalommal [Kv; PolgK 18. — *A megelőzőleg említett dolgok közül]. 1588: Az varos procuratori Ielentettek hogy sok gonozsagh volna ez varosson es Eyel Iaro es parazna Azzony Alla-tok megis elegen volnanak ... Vegeztetet hogy Walahol effeleket tudhatnak, Iarianak el teorweny zarent dolgokba(n) es Aky mith erdemel, vgy bewntettesek zemely valogatás nelkwl el Iarianak a' bewunek bwnnteteseben | Myerthogy penigh sok gonoz bewnbe(n) eleoket ertnek az varosban kinek ket felesetet ertik, kinek penigh ha egy vagyonis, el wzy teolle, velle Nem lakik egy kenyeren, Leaniokis sokan vadnak kik Nem tiztak Jambor etelbeliek, Azonkeppen eozwegiekis Legien gongioik Zorgalmatoson hogy ez illien zeme-liket ky tiztichak [Kv; TanJk I/1. 60, v/3. 286a]. 1650: Damasdi Istvan priuata sna autoritate az halgatojba(n) bön nelkul az Isten hazabol kj tagatta (így!) ördögk kőlykeynek con-pellalua(n) [SzJk 182].

2. paráználkodás, paráznaság; relații sexuale, desfrú; Buhlerei. 1625: Hallottam masoktól hogy Inczie Istuane szauaua mondottak, hogy ok-landj Mihallial volt volna bwn szerent [Bözöd U; Uszt 89a].

Szk: ~ben lát paráználkodás közben lát/kap. 1570: egy Nap Kwthy Antalné az Rengeo Annat keowethy volt Jllen zowal Megh Bochias

Jo leaniom Annazon Mynekwnk az dologrwl my leon Raytad, Mert az en vra(m) azt Mongia hogy Ew Teged Bwnbe Nem latot Erre Mond neky az Anna, hat myert eskwek ream Az Te vrad Myert fyzetet vrad az chiganoknak Es az varas Zolgainak [Kv; TjK III/2. 103] * ~ön lát. 1631 Hamar Istuan egi nehaniszor oda kergette az feleséget hozam vizes Istranggal, es azt mo(n)dotta az felesége Azert uer ugi mo(n)d hogi lato(m) Beöruei-neuel az bűnön szemelj szerint es megh mo(n)-dam [Mv MvLt 290. 47b] * ~re kíván. 1584: Ilona Theolcheres Adam zolgalo leania, vallia, illyen bezelgetest hallottam zaiabol Annak a' leannak Akj ferkel Miklosnal meg terhesedet volt, Mondwan egykor az vram firtogat vala Es bewnre kewan vala de Nem engedek neky [Kv; TjK 4/1. 227].

3. hiba, fogyatékosság; cusur, defect; Fehler, Mangel. 1583: Kendj Ianos eg leant kwldeót volna Balas kowachnehoz es azt Izente volna hog' meg vezette volna Az farkat, de Adna orússagot mert meg Banna Kowach Balasne Azt Izente volna, Ne(m) en bwnéom, vgmond, myert Ne(m) hagiót ennekem akkor beket, mikor hawas voltam [Kv; i.h. 148]. 1591 u.: Thudom hogy az santasagh búneuel véve el az louat So<fal>ui Ferench, Zente Jstua(n) ne(m) felelt feleölle, erkeölches vol<ta> feleöl sem felelt, merth Akkor ne(m) kerdettek [Bogárfva U; UszT].

bűnbánat hete vall bűnbánati hét (a prot-ok-nál az úrvacsoraosztó vasárnapot megelőző hat nap); sáptámina pocáintei; Woche der Reue (letzte Woche vor dem Empfang des Abendmahls bei den Protestanten). 1863: Az uri Sz. vacsorát mindenütt la mártii kell ki osztani, egy felől az egyformasáért, más felől, hogy a bűn bánat he-tiből, a hushagyó ked ki kerülődjék [Gyalu K; RAK 78].

bűnhődés bűnözés, bűnelkövetés; infractiune, săvîrsirea infractiunii; Straftat, Verbrechen. 1802: a' Vak Cziganéra mint hogy tsak egy Tanu valja a Paráznaságot mind addig Eccla követésre nem lehet ítélni, mig nagyobb világosságra nem jön az ő bűnhődése, annyival is inkább hogy ő ... protestál és excipiál azon Fatensek ellen [M. bikal K; RAK 85].

bűnhődik 1. (meg)lakol; a ispăși/pătimi; büßen. 1571 az ket megh lato Mestertis Teorwenre hiak, es ha Terwen zerint Menthetyk Magokat Io, hwl nem teorweniel Bwnhedienek [Kv; TanJk V/3. 51a]. 1584: Mynden Brassay, Lugassy Awagy Karansebessy ..., ky halat hoz vag' chikot ide az Warosra, Egesz három Nap tartozzanak arwlly Nylwankeppen, hordaiokath fel werwe es Apron-kent el Adny, ha ky penigh ez wdeo alath Zamas-son vagy el adna, vagy megh Wenne tehagh Az hainak el veteleuel bewnheóggiek [Kv; KvLt Vegyes III. 6]. 1585: Myerthogy penig ez varosban lako embernek Holt dia Hatwan hat forint, ... De Herczegh Caspar vra(m) Az Warosnak feo

Biraia eset ez vetekben, Azert az vetkesnek mel-tosagahoz kepest itiltek eo kgmek hogy Caspar vram ez illien vetket ket anny fizetessel Zasz harmincz ket forintal Emendalhassa megh, min-den engedelem nelkwl az ketzer valo Dia zerent fizetesewel bwnheóggiek [Kv TanJk I/1. 7-8]. 1579: Ha ky penig meg leleczyk ky fellyeb venne a karot^a tiz forintot vegienek rajta a ki penig eleibe menne a Mezeore, azis ugyan azon bwntetessel bwnheggiek [Kv i.h. V/3. 183b. — ^aTi. szőlőkarót]. 1698/1699 az ki latta miert ne(m) vite be, annak büntetése zerint bűnhedet volna [Cege SzD; Wass].

2. bűnözik, bűnt követ el; a păcătuí; sündigen. 1791: A' Nös Paráznák egy hét alatt a' Temp-lom ajtajaba fel járván ugyan a' Templomba Vasárnap Reggeli Isteni tisztelet végén kövessenek Ecclat, ha többször bűnhődnek valamennyiszor történik annyi hetek alatt [M. bikal K; RAK 10].

bűnjel corp delict; Beweisstück. 1872: az erdő-ben kár tétetett Bálint (Kongó:) János által, ki egy vas horoggal az ágakat tördelte; az horog, Mint bűnjel, el is vétetett tőle [M. bikal K; RAK 298].

bűnös 1. vétkes; vinovat, culpabil; sündig. 1573: ha azt myweled Annal Iukab bwnesze teszed magadat [Kv; TjK III/3. 306b]. 1584: ez Lakatosne bizoniossa teotte maga hogy tudomanios volna Accedal ezis hogy az eo lelky esmerety (így!) es bewnews volta, Nem titkolodot, hane(m) ky izent oly meg vezet Zemeliknek hogy lennenek irgalmassagal hozza [Kv; TjK 4/1. 266]. 1593: ez az Anna ennekem feleségem wala, megh zekte hytyth ..., mostis ugian feyehez zolok, annal Inkab beónessy teotte magath hogy az oth walo teörwenh nem warta | igen vezekel-nek, hogy el loptak az Istua(n) penzeth, de en ne(m) tudom ky dolga, s ky bűnes feleölle [UszT]. 1604: az kitől a lowat wötte az bűnös Embert azt hoza ele [i.h. 16/55]. 1622: (Az Isten) engemetis zegeny bönös fiat valasztot az órók Elete [Nagydoba Sz; LLt Fasc. 71]. 1637: en monda(m) io eőczem, mind halalig tagad hamit czelekettel ne ted beűneosse magad [Mv; MvLt 291. 108b]. 1658: Legh Elszőben Azert aja(n)lom az en Bv-neosz Lelkemet az en Terempteo Istenemnek szent Markaba, az en Eodveziteo Jesus Christuso(m) által, Testemet penegle(n) az Eo Annyanak a Földnek, az melyből vetetet volt [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1762: Ajtoni Ferenczné eőkegyelme mondotta a Iesus Cxs tsak ollyan ember mint mü, es oly két bűnes ember csinalta, mint minket [Torda; TjK V. 109]. 1797 meg valloam nem tagadam hogy ollyan vétkes és hibás ember vagyok hogy senki is nálamnál bű-nősbő nintsen [Mezőcsávás MT; Kp II. 52]. 1863: A kolosvári tisztelendő óvári szerzetes ház-nak hagyok 6000 (!) ~ hatszáz (!) forintokat, hogy annak kamatjából évenként az én bűnös lelkemért, néhai férjemért, kedves elhunyt fiaimért szent misék szolgáltassanak [Kv; Végr.].

Szk: ~nek agnoszkálja magát vétkesnek ismeri el magát. 1763: Azis accedal, hogj Boros Miska mikor fen forgat ezen dolog, mindenkor tsak feleig agnoszcaltá magát bűnesnek, s' fele refusiot igért [Torda; TjK V. 154–5] * ~sé hagyja magát 'ua.' 1586: Az Molnar Ambr(us) es Botos Marton lovait ez peter ez hatarrol el lopta volt, Az vta(n) penig esmeg ez varosra leot az lopasert fogtatassal megh Iyeztwe(n), el futamodot kiwel bwneosse hatta magát [Kv; TjK IV/1. 568].

2. hibás; vinovat; schuldig. 1623 k.: kezdé oda jeoni egy katoná Varga Miklosne mingiarast el hagia az Mezes pogaczia czinalast es keozwlwk ki mene az pituarba az katonaualelegie ropogtatakat az agiat. Az szolgalo Leania mond-ua(n) nekem hiszem nagy dologh az hogy az agy bwneos mihelt a katonak ide jeonek mindgiarast az agiat ropogtattiak [Mv; MvLt 290. 29a]. 1775: Én nem vagyok bönös [H; Ks 114 Vegyes ir.].

büntelen I. hsz ártatlanul; in mod nevinovat, färrä vinä; schuldig. 1570: Trombitas Demeter Zydyá volt Zabo Janost hogj Bwntelen Megh fogatta de ha ky Zabadiwhat Megh emlekezyk rola | az korchoma haznal eotet Bwntelen vgy vteotte volt Balint Thywadar hogi vereis folt volt az orranak | Mond az zora Zeoch georgy .. Bestie Lotthyo kwrwa, Illien Zydalmakal Illet, kyt ha Tagadna meg Byzonitom, hogi penig Engemet Bwntelen Igh zydalmazot, ha az teorweny engedj Nyelwehez zolok erte | Teis vgian Aldoztal azkor hogj azt Bwntelen zenwettet [Kv; TjK III/2. 9, 11, 30]. 1573: mykor Megh hallotta volna hogi testamentumot tenne Kerestury Megen oda, Mond neky Jo peter vram az eleo Istenert kerlek hogj valakyre Bwntelen Ne valy [Kv; TjK III/3. 64–5, 103, 200a]. 1598: ieoue keozinkbe nagy rezege(n) Borsos Gergeli mingiarast garazdalkodny kezdé. Andras deakotis bewntelen vaga megh [Kv; TjK V/1. 179]. 1628: Ihul attia(m) fia Gabor, mint vezte engemet büntelen, az szegeny giermekim mint maradnak arvaja, mert neke(m) megh kel halno(m) ebbe(n) [Tövis AF; Told.]. 1632: Hal-lotta(m) ezt Meszaros Imrehne szajabol hogi mon-dotta, hogj megh lattia ezt hamar Istuan hogj veres tajtekkal turatom ki uele az kit most fize-tek, mert ezt büntelen fizetteti velünk, illien sze-geeny fejünkben [Mv; MvLt 290. 74b]. 1656: egj Jobbagiomot Petraka Iuant fogtak uala megh az eoszszel bwntelen gianora az Ispanlakaiak [Iklód KK; Thor. X/20]. 1687: Enge(m) az Falunkb(an) le vonatott, Hadnagy Vram, edgyet útött, az faromon .., de enge(m) büntelen vert [Kisgoroszló Sz; GramTr VIII]. 1761: mondván Vaszily Vram miért verél meg büntelen [Mikeháza SzD; Ks 25. III. 69].

II. mn 1. ártatlan; nevinovat, färrä vinä; schuldig. 1569: Felseges kegyelmes vrunk .. kegyel-mesen emlekeznek megh, ez el mult wdökbe az kössegnek gonoz tamadasokkerth, mint estwnk

vala felseged nehességebe, kybe mynd ez elöt, mynd ez vtan, my magunkat Byntellennek mon-gyuk mynd eltwnkgy [SzO II, 237 a székely fő-emberek a fej-hez]. 1570: visellienek gondot Rea, hogj Ez varossy Bwntelen emberek Azok mya karba neh Essenek, hane(m) fizessenek kyk ados-sok [Kv; TanJk V/3. 7b]. 1573: Eo ely Ment volna De azt Monta az vra hogj ha artatlan vol-tat Twgla sohowa Neh Mennyen, vgy Nem Ment ely Maga Pechy Mattiasne es teob zomzedy es azt Montak hogi ha sinten Bwntelenis ely Mennyen

.. De en Nem fogadam Zowokat, Mert artat-lansagaba byzot (igy l) [Kv; TjK III/3. 58–9]. 1574: Zeoch demeter Mond neky Io Sogorom Illyen vndok dolgot hallok feleoled hogj az Baro-mal vetkezel ... ha Iambor vagy hat Leh Nem fekszel alatta, hanem ky tyztitod magadat beleole Mond Zeoch Demeter .. gondot viszelek rea hogj vagy az ky ream keoltötte az en feyemre rakya az Tuzet vagi en annak feyere rakom, Mert en Bwntelen vaglok benne [Kv; i.h. 319]. 1579: bwntesse az teorweny a ky vetkes, A ky penigh vetetlen es bwntelen Menekegyek megh teorweny zarent [Kv; TanJk V/3. 198b].

2. kb. nem érdekelt, nincs benne; nu este inte-resat, nu face parte; an einer Sache nicht teil-haftig sein. 1573: az felperes Bizonsagy Nem elegek az kezessegnek meg byzonitasara Ninchen ky Nilwan vallana rola. Az alperes byzonsagi nem hallotak semmy kezesseget

Ianos kenez harmad magawal tartozek azon Meg eskenny hogi Eo Mindenestwl fogwa Bwntelen az kezessegbe ha Ig Meg eskwsik Ment Ember lezen [Kv; TjK III/3. 218].

büntet büntetéssel sújt; a pedepsi; (be)strafen. 1585: Monda Ersebet ... kezben vagiok Amyt Erdemlek azzal bewntessenek, előlienek megh hetwen hetczet megh erdemlettem a' halalt [Kv; TjK 4/1. 454]. 1588: Az Meszarosok Wak-mereo batarsagokrol vegheztenek volt, ... eo kgmea Ne mulassa el hane(m) ereosse(n) bewntesse eoket [Kv; TanJk I/1. 84. — *A bírő]. 1597: Keotelenden lakozo Ozuay Istuan Bad Istuan Neue Aloll ... el menne es el zeöknek tehat bad Istuan es Megh maradykys ezt Az felwll megh Irt bi (!) adot Jobbagyot kergethessik es meghis foghassak Mind(en) teoriny Nelkw Minth Az fele hwty hagyotat, es zintne vgi büntlessik [Páncélcseh SzD; Ret. O. 5]. 1600: Az borkor-chomarlokatis .. vgy beontessek eo kgmek, aminth ennek eleotte valo eodeokban vegeztenek eo kgmek varosul feleoile [Kv; TanJk I/1. 353]. 1601: valamely mezaros penigh beliegezettlen tartana barmajtt affeleket barmok el vetelewl beontessenek [Kv; i.h. 383]. 1616: Az falu eorize-sert az tyzth senkyth ne haborithasson se Bant-hasson, hanem chyak az falu büntesse [HSz] *salu-örzés* al.]. 1772: akár Juh akár Csorda Pász-tor legyen ha be adatik az Határ Biro büntesse egy forintig valahányszor a Gabonabeli kár tétel¹ vádoltatik [i.h. *juhásztor* al. — *Igy l.]. 1796: A Falusiakat sokat büntette, huzatt vont rajtok

annyit, hogy a feje se érné meg [Méra K; Aggm. B. 15].

büntetendő megbüntetendő (személy); condam-nabil, pasibil; strafbar. 1822: ha a büntetendő büntetését a Számado kurátor elmulasztandja a büntetés rajta vevődjek fel [Damos K; RÁK 200].

büntetés 1. pedeapsă; Strafe. 1558: Panazol-kodnak zokan hogy haz hyara Sok zenath Rakthak Azerth wegezek hogy . az Artalmas helen walo zenath Nagy erews Bywnthethessell ky hor-dattasak az warosbol [Kv; TanJk V/1. 48]. 1578 senkit Teorwen nelkwl nem bwntetethny, azért eo kegme Biro vram wltesse(n) birot, es az rayta leot gyalazatrol agallyon ellene az varos procu-ratori által melto bwntetessell procedallianak ellene [Kv; i.h. V/3. 173b]. 1584: az gonoz embe-reknek semmiben engedelmet Ne tegienek hane(m) zemely valogatassnelkwl el Iarianak a' bewnnek bwntetesebe(n) [Kv; i.h. 286a] | Minden reggel penigh az Chiaplarok az wasarbirak eleot ielen legienek tiz, tiz pinz bewntetes alatt | Az hatal-maskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy szemelyere, vagy hazara tamadnak, feokeppen Eyel, De vagy Semmy veresegeth vagy Sebe-sewlest vagy kichin verth Sebet vereseget hatal-mawal chelekezik, Azt a Capitanok bewntetessell le chendesithessek [Kv; PolgK 11, 17]. 1588: A meszarosok Wakmereo batorsagokrol veghez-tenek volt De holot Biro vramat kertek volt az el mult gywlesbe a' bwntetesre Eo kgmet mostis kerik hogy eo kegme Ne mulassa el hane(m) ereos-sen bewntesse ecket [Kv; TanJk I/1. 84]. 1590: valamj Gabonaia az eo maga tarlajan termet, azt eorlenj Monostorra tartozoth hoznj, zaz pinz bewntetis alath [Kajántó K; GyU 18]. 1600: az Azzonnak refundaltays valamj rezebeol karat, egyeb beontetese nem lehet [Kv; TjK VI/1. 419]. 1602: No talam Nem mindenestol hadgyak ezt Isten beontetesere hanem az emberekis megh kezdenek erette beontetny [Kv; i.h. 566]. 1606: megh itely az teorüeny ny nemy byntetese leze(n) [Uszt 28/18]. 1609: magannis megh eset uolna az beontetis [Dés; DLt 315]. 1628: az z. szék talal-lion bontetst neki erete [SzJk 32]. 1638: Eggik-is okot az haborusagra ne adgion mert vala mellik okot szolgáltatt annak bwntetise ligien [Kv; RDL I. 114]. 1655: Edgy szemely ... fize-tett beontetst f 6 [Kv; SzClev.]. 1679: Udvar Kapuja Vagyon az kapu közot: Bunte-teshez valo Lapát No. 1 [Uzdisztpéter K; TL]. 1738: Hogy ha valamely Inas az kiis Gazdajat akarná Hamissan vadolni akár mely Szénü Dolog-ban és meg nem tudná Bizonyítani akkor mikor az dolog kérdőre menne tehát az ollyan Inasnak Buntetése Lészen 16 Lapát [Kv; FésűsCJk 43]. 1829: A mi . ezen Legelőből a' Colonosok marhái el-tiltását, abból való bé hajtogatásokat illeti a' közönséges Legelővel elégedjenek meg [K; SLt Vegyes perir.]. 1840: Alázatosan Instá-lom a' Tekintetes Tanácsot méltoztatik nekem is

el engedni azon Constitutionális büntetést* [Dés DLt 921. *A lovaknak tilalmasban járásáért].

Szk: ~be adja magát. XVIII. sz. eleje: ha pe-niglen valla mellik Mester büntetésbe esnék, es büntetésben magát nem akarná adni, és az Nemes Tanácsal fenyegetőznék büntetődjek hat forintakkal [Kv; KvLt Céhir. PosztCart.] * ~be esik. 1665/1754: Ha ki büntetésben esik s pénze nintsen, adjon annyi erő zálogot [AsztCart. 15]. 1694: Céh Napunk lévén, a Kérdés alkalmatos-ságával esuen büntetésben Asztalos Marton, azért hogy az Atjának választ nem hozott d. 30. solvit [Kv; AsztCJk 15. — L. még céhnap al.] * ~en marad. 1663/1728 Ha valakit Falu gűleleiben, vagj Birot, vagj Falu Esküttjeit meg hamisgatna vagj valami bestelen szot szollana avagj tamadast tenne három forint legien az poenaja, ha pedig ugj ot (!) masokkal is hasonló keppen bannek azon büntetésen maradjon mox et defacto [Szent-mihály U; Törzs]. 1790: 12. pénz büntetésen ma-radjan [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76] * ~ét elveszi. 1747: Czigany Adam I(ste)n és Haza Törvénye ellen Produs Laczko nevű Cziganynak edgy Csots szopo Leánkáját meg ferteztette, mellyet (!) még az természetis irtoztato gonosz tselekedetit in instanti docealvan, meg kíváno(m) a' jure, érdemlett büntetését el vevén tízzel égettessék meg [Torda; TjK III. 119] * ~t művel. 1570: Egez ceh mywelte az Bwntetst, Eothwes palon [Kv; TjK III/2. 1].

2. büntetéspénz; amendă; Strafgeld. 1585: Herczegh Caspar vra(m) Az Warosnak feo Biraia eset ez vetekben, Azert minden engedelem nelkwl ez ketzer valo Dia zeren fizetesewel bwn-heóggiek, Melynek megh wetelet eo kgmek ez Jeowendeó Zent Georgy Napigh halaztottak, hogy akkor ez bewntetst az Zamwewó vrainnak be zolgaltassa [Kv; TanJk I/1. 7–8]. 1655/1754 k.: Ha valamely Mester, más Mester Társának mű-helyéből Legénnyit avagy Inassát valami szin alatt el-hitegetné, tartozzék büntetéssel flor. 4 [Kv; AsztCJk 7].

3. kb. büntető jogkör; competența unei instanțe de a pedepsi; Strafbefugnis. 1590: Aprolek lopas falu bewntetise [Kajántó K; GyU 18].

büntetésből büntetésből eredő; de pedeapsă; Straf-. XVIII. sz. vége: azonn büntetésből adosság rajtam törvényesen fel fog vétetődni meg láböl-hatatlan el nyomorittatással [BfN Zentelki cs.].

büntetéspénz amendă, gloabă; Strafgeld. 1646: adot egy szemely bwntetes pinszt f 2 d 40 .. Vgian ezen szemely adot Viaz pinszt [Kv; SzClev.].

büntetetlen büntetetlenül; nepedepsit; unbe-strafft. 1597: Teolcheres Leorincz ... tawaly Biro wramtol harmadzoris polgarokat kér wala, ew kegme megh igire de azzal fenyegette ha azokis wgi talalliak bewntetetlen ne(m) haggia [Kv; TjK VI/1. 80–1]. 1600: egességes emberek kudulastol meg zeonnyenek, mert valakit abban meg tapaztálnak beontetetlen nem zenwedik,

hanem minden ember munkája vthan elyen [Kv; Tjk VI/1. 362]. 1651: Tot Andor az Damokos Ferencz Ur(am) eo kegyelme Vdvaraban leveo inas malefactioba incurralvan, melliert eo ke-(gyel)me meg temleczeztetne ugian teorveni utian büntetetlen nem akara hadni [A.csernátón Hsz; HSzjP]. 1762: a dolog világosságra ki jövőn, az büntetetlen ne maradna [Torda; Tjk V. 126]. 1764: Pap Mártonis büntetetlen ne maradgyon [uo.; Tjk 225].

büntethet a putea pedepsi; (be)strafen können. 1563: 1563 esztendőben feleltettük meg a várost^a, és mentették magokat a gonosztevő emberek hogy ennek előtte való két esztendőnek utánna a tordai gyűléstől fogva, ezután azért a büniért senki nem kergetheti s nem büntetheti őket [ETA I, 21 BS.—^aMv városát]. 1578: Meg ertettek eo kegmek my nemő gyalazat esset legie(n) eo kegmen Byro vramon Mind azon által eo kegmeknek vgj teczet egas varussul, hogy senkit Teorven nelkwl nem bwnthetny, azért eo kegme Biro vram wtesse(n) birot, es az rayta leot gyalazatrol agallyon ellene az varos procuratori által melto bwnthetssel procedallianak ellene [Kv; TanJk V/3. 173b]. 1616: ha penigh valamely keozzülünk meg nem allana es az vegezest fel bontana, az Nemzet hat forintra Zalagalhassa es büntethesse [Lozsád H; Törzs]. 1654: En Udvarhely szeki Ffilei Daniel Maczkos Janos fia, ... ha eo Ngktol el szóknem ... eo Nagok meg fogatathassanak akár ki által, es ezen Reuersalisomnak erejeuel halallalis büntethessenek [KemLev. 430].

büntetlen büntetlenül; nepedepsit; unbestraft. 1574: Az zantas feleol vegeztek hogy ... ha ky ez vtanis azt mywelne eo K. Biro vram Neh engedie Bwnthetn se hagyta zantassatis ely foglalhassa [Kv; TanJk V/3. 102a]. 1768: valamely Cselédgye jo gondot nem visel, s jól meg nem őrzi a tilalmas helyektől marháit, eő Nsgának jelentsük meg, mert büntetlen nem szenvedni ell gondviseletlenségét [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

büntetlenség nepedepsire; Unbestraftheit. 1580: Megh ertettek sok kwleomb kwleomb fele panazokból az Nagy Licencia es bwnthetlenség myat my nemő modnelkwl valo hatalmok es erozagok (!) esnek eyely es nappaly tamadassok myat, es fegywerkedesek myat [Kv; TanJk V/3. 231a].

büntető pedepsitor; Straf-. 1628 után: Z. Falvi Nagi Mihály Vram nem gondoluan sem az I(ste)nnnek kemeni bñntető ostarat es parancziolattiat, sem az vilagi kemeni bñntető magistratu-soknak törvenniem nem nevezem, sem maga boczióletet es hozzam kéőteles allapattiat nem tekintven; Az mint Dios Anna neuő zolgalo Leanlo(m) fateallia, es fatealta, velle tiztatalanól elt [SzJk 30].

büntetődik büntetettik; a fi pedepsit; (be)straf werden. 1599: Myerthogy ... az mentet es gjolch

felseo ingeket az Balas lopta volna el re-le-galtassek telliessege az varos hatararol, es annak vthanna itt ne talaltassek, mert Nagyob beontetessel beonteteodik [Kv; Tjk VI/1. 368]. 1602: Valakik penigh effele fraúsbán meg tapaztalodnak ne chak boranak el veztesueul beonteteodgyek hanem hwthy tiztessege vezzen el erette [Kv; TanJk I/1. 421]. 1621: Valakj ez ellen meg tapasztalodik czielekednj kedvezes nelkwl bwn-teteodgyek [Kv; i.h. II/1. 314]. 1625: keuanom az teőruintul hogy az J azon buntetessel buntetodgyek az mint (!) az malefactor erdemlet volna [UszT 30a]. 1647: azt keuanom(h) hogi ... bizo-niczia rea(m) meg bizoniosodua(n) a dologh bwn-teteodgyem erdeme(m) szerent [Kv; Tjk VIII/4. 168]. 1649: valamelyik iffiu mesternek az Dekany parantsoland s nem tselekedné, tehát egész mester-séggel büntetődgyek, minden engedelem nélkül [Kv; MészCLev.]. 1655/1754 k.: Ha valamely Mester, más Mester Társának műhelyéből Legényit avagy Inassát valami szín alatt el-hitegetné, tar-tozzék büntetéssel flor 4 .. Az Legényis érdeme szerént büntetődgyék; az Inas penig vétkes lévén meg-lapátoltassék [Kv; AsztCJk 7]. 1664: ha bűnos büntetődgyiek erdeme szerint [Sebesvár K; UtI]. 1670/1740: Falu boszujára Semmi fél Marhát Senki Határunkra bé ne hozhasson, ha bé hozza egy forintra büñntetődgyek, mégis a marhát ki vigye | Vegezék azt is hogyha mikor ut tsinálni hívná a Biro a falut, aki el nem akarna menni tiz pénzre büntetődgyék [Homoródsztpál U; Wlt]. 1682: az Incta ... az Istenes Törvény szerent büntetődgyek | Valakik az sarampok Epetesere valo Fainak Levagasara es haza valo vontatasara el nem mennek ... toties quoties 50.50 penzzel büntetődgyenek [Dés; Jk]. 1700: Miklos Mihaly szitkozodasert bursalis penaval büntetődöt [Cseb U; Ks 90]. 1724: Idegen ember helyről jöt ember ... ha valamely falusi ember szállást adna neki s korcsomát tartana az Gáza büntetődgyek forintig [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33]. 1737: fel panaszoltatott Hoch Lukás a Legé-nyek el tsábitásáért büntetődött 4. V. forintra [K; AsztCLev. Perc. 25]. 1751 az Fijamat ... Ujbár Nikula rutul meg verte, ... meg ki-vánom hogy törvenjesen büntetődgyék [Vályeb-rád H; Ks 62. 32]. 1761: Rotyis Alékszának vádgyára minden egyben valo felelés nélkül hat Márjásig büntetőttem erőszakoson [Illyésfa Sz; BfN 45/9]. 1762: az kik . hűtőők voltanak ... az miket el p(rae)daltanak ugi mint hűtős emberek léuen ugy büntetődgyenek mint olly(a)n hamis hűtűek [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 43. 31]. 1769: ha mely nőtelen Mester legények az hazas Legényeket szenvedni nem akarnák hanem vexal-nak erdemek szerent fognak büntetődni [UszLt XIII. 97]. 1770: a tiltással valo nem gon-dolasokért, toties quoties büntetődgyenek külön külön [Torockó; Bosla]. 1781: ha valamelyik(ne)k az Mustyaban tsak kissebberis viz üsmerszenék tehát azan személj háram forintig büntetoggyék [Szókefva KK; Kp II. 2]. 1790: a' ... Gyepüje akár-kinakis résben talaltatik, ekkor büntetődik négy

pénzig [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. 1792: Szakál Ferentz Deák ... Büntetődöt ket Renens forintokig [Kv; Öjk]. 1800: a Vak Czigáné is hasonló képpen büntetődjek [M.bikal K; RAK 84]. 1806: Az erdei gyümölcsöt, és Makkot; valaki a' fel szabadittásig szedi 's hordgya 3 MForinttal és 25 tsapásokkal büntetődgyék [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. 1826: a potentiarius Emberek ne páltzával, hanem minoris potentiae poenával pénzben büntetődjenek [Mv; SLt Vegyes perir.]. 1862: A' Magoss Kormány rendeli hogy az erdő praevaricatiok a' bűn minőségéhez képest keményen büntetődnek [Gyalu K; RAK 67]. 1864: Minden igavonó marhával biro gazda azon esetben, ha a kirendelt időre ekéjével vagy szekérével ekklai vagy papi dologra ki nem áll, Egy frt 20 xrral büntetődik [M.bikal K; RAK 251]. — L. még HSzj *erdő-örzés* al.

Ha. 1820: büntetődött [Dés; DLt].

büntető-mester hóhér; cälau, gide; Henker. 1643: Veöttem Kednek leueletth melybeöl Daniel neueő Czigany feleöl ir Kd hogi az Varosi beöntetű mester Vagi hoher szegheödöt szolgálta liufn ighen megh lopta volna eginehani rendbeli lopással az gazdaia [Sófva BN; BesztLt Miss. 32 Petrus Gavay Andreas Vegh besz-ti bírőhoz].

büntettet büntetéssel sújtat; a face să fie pedepsit; (be)strafen lassen. 1649: Devecserben^a lako Szekely Thamas feleségének paraznasagat proponallia hogi tolle el futot vagion haro(m) esztendeje; azért az Eccl(esi)a bocziatotta feleségének keresere a' hol talallia fogassa es büntettese mint hitőtlen parazna szemelt [SzJk 68. — aSzD]. 1670/1740: Ha pedig gypü kerten menne bés a kertes ember is minden be üzéséért büntettesse a Biroval ötven pénzre [Homoródsztpál U; WLt. ^aTi. a marha].

büntetethetik büntetéssel sújthatatik; a putea fi pedepsit; bestraft werden können. 1763: minthogy ... a paraznaságért halálos aquisitiót én ellenem hűtes férjem nem institualt, prosequalni sem kíván, sőt Dimissionalist is engedett azért hogi paraznasaggal accusaltatom, halálosan nem büntetethetem [Torda; TJk V. 179].

büntetetik büntetéssel sújtatik; a fi pedepsit; bestraft werden. 1584: Walahol effeleket tudhatnak, Jarianak el teorweny zarent dolgokba(n) es Aky mith erdemel, vgy bewntettesek [Kv; TanJk V/3. 286a]. 1589/XVII. sz. eleje: Az hiteű mester penigh az ki az eő felebarattia mellől az szolga rendet hozzá hiteti, eőt forinttal bwntettesek [Kv; Céhir. II. KómcArt. 20]. 1602: valaky megh Tapasztaltatik penigh benne it valo ember hogy teobbet fizetne Akar hwn valo zeo-leyenek miweltettesetool tiz tiz forinttal beontettesek [Kv; TanJk I/1. 406]. 1665/1754: Ha pedig Chéhünkbeli B. Mester embert vagy maga személyében, betsületiben, vagy Mesterségében valamelyik Legény diffamálná, büntetessék méltó

érdeme szerint [Kv; AsztCart. 15]. 1687 az Officialis ugi vigiazzo(n) es vigiaztasson ... hogi ... ne mások, s idegenek által, hanem az Várbeli Tiszt által büntetessenek^a [Szentkirály H; VhU 90. — ^aA jb-ok és a taksások]. 1702: .. ha peniglen a meg mondott mesterek egjmas ellen vete-nének egjmast rutul bestelenitenek azok büntet-tesenek minden könyörületesség nélkül egj egj Forinttal [Dés; Jk]. 1759: Strancz Péter ... nem tudom vétkes volte vagy pedig csak mások bal informatiojokra büntettetett [Bulzest H; Ks 101]. 1772: Valamely Marha mellett Pásztor lé-szen, ha Gabonában tapasztaltatik Szaladásnak nem lehet nevezni, hanem mint szánszándékos kártékony ugy büntetessék [HSzj *szaladás* al.]. 1819: ha a tetetésre valamellyik Mester Ember megnem jelennek i Rftal büntettes-sék [Kv; MészCLev.]. — L. még HSzj *kosár* al.

bürrős Csak ebben a letorkoló szk-ban: *lesi* ~ kb. coki! hátrább az agarakkal!; incet, incet! las-o mai moale; eine Art Interjektion: pack dich! 1825: a Praefectus oda menvén hogy hol-miert meg szollította, bätorkodott vele szembe szállani s még a Felesége is nyelvelődött, hanem meg tsendesedvén a dolog után áljanak szerte szélyel ne peslérezenek azt gondolja hogy a halgatás elégséges. Lesi bürrős! ha En Kendnek jo kenyeret adtam, huzza meg a baga-riát 's mind ketten dolog után áljanak minék mikor ideje [Kv; IB gr. Korda Anna lev.].

bürokrata biocrat; Bürokrat. 1826: szeretném, hogy Ngod Bétsből ki ne indulna, mert a' Biroc-raták ugy tapasztalom, hogy oda fen is Nagy-ságnak eleget ígérnek, keveset tellyesitnek [Mv Told. 7].

bürrök Cicuta; cucută; Schierling. XVI. sz. eleje: Bwrek [MNY XXI, 141]. 1813: az egész hely a Ngod leg jobb Széna termő helye és nem igaz, a mint fel adták hogy az tsak bürrök és Hunyor termő hely volna [Perecsen Sz; IB Botos Péter gr. Korda Annához].

büszke 1. kb. felfuvalkodott, elbizakodott; in-gimfat, infumurat; stolz. 1696: ketten vagy háromn kivált képpen valo okai azon szerentsét-lenség(ne)k; kik nem ő Nga Jobbágyi vra(m), ha-nem más haszontalan büszke Legények; kiket is vr(am) meg fogatta(m), s vasma(n) Tartatok [BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. 1762: azon büszke Jobbágy legény a' lovakat belé tö-vekelte, és rutul el praedalta [Sár.].

2. fennhéjázó; trufas, mindru; übermütig. 1765: midőn Murvai á Házban bé ment ezek ottan betű-llettel mulatván, maga boszuságában és illetlen kevelységéből külömbenn be köszönnis nem tu-dott, hanem illy büszke s vérengzésre másokat ingerlő beszédekkel: Jo szerentsével Legények, mi szándékkal vadtok? [Torda; TJk V. 253].

büszkeleg büszkélkedik, feszít, hivalkodik; a se mindri; stolzieren. 1852: Josi ... itt hagyá

vasárnap, 's most Vásárhelyt bűszkeleg pléh gallérjával [Kv; Pk 7].

bűszkén fennhájzva; trufaş, mindru; übermütig. 1755: nagy bűszkén meg szolitta minden ok nélkül [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

bűtű 1. vminek a vége/végső része; capăt(ul unui lucru), limită; Ende(teil) einer Sache/eines Gegenstandes. 1607 Az Viz kertt beoteoyenel benneb vettetek az viz fele az kertet [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. 1627 az mely feoldek ala mennek itt az Szeóc Pal hazanall, azoknak az beotwinel uagyon egy feöld [Gyszm; LLt Fasc. 152]. 1656: az Sos Pal örökege vegen az Malom felől bűtűn azt fogada Biro Pal ur(am) hogy az kertet éppen el tartya fiurul fiura [Homoródsztnárton U; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1677 (A) hely(ne)k vicinussa alol az bűtűjén Simo Laszlo haza [Kis-solymos U; Márkos lev.]. 1678: az bűtűjén Mihály Geörgyek vicinusok [Csicsó Cs; LLt 126. C]. 1690: Fenn a betűjinelis Sinka Pal Uram örökség kerti a vicinussa eze(n) örökség(ne)k [Makfva MT; DLev. 3. XXXIA. 25]. 1693: az Ut valasz bűtűjén (sz) [Szgy; EHA]. 1695/1717 ben valo helye öröksége két végén valo betűjén vicinussa Nagj Péter ben valo helye [Kobátfva U; Pf]. 1697: Mely Szena fu Also vicinussa az földek bűtűje [Nagyernye MT; Told. 2]. XVIII. sz. eleje (Egy föld) v(icinusa) fejel ez meg irt kert(ne)k az vege es földek bűtűje [Tekerőpatak Cs; LLt]. 1718: (Egy föld) nap nyugott felől valo bűtűjének vicinussa az megje erdeje [Backamadaras MT; EHA]. 1720: hinto és szeker színek; ennek két felől valo betűjén egj egj darab romladozott keofallal azon Segestjének az bűtűjén Papi öltözetet tarto labas asztal [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1724: Az Controversiaban forgó Haltartot egészen az bűtűjén valo Sátoros Kertigh adék öröksőn az Mélgos Aszonnak [Héviz NK; JHbT]. 1725: mely útról is a' Metalis hely le tér közepé útul (!) alá felé északra, és edgj darabig le mégjen mig az Exponens Mlgs Asz-sz(ony) ő nga erdeinek (székelyesen:) a' betűit két őszve folyó ut ki hegjesitti Már onnat a' meg irt betűről meg tér [Mezőmés MT; BK]. egy föld .. v(icinussa) az földek betűje [Mezőbánd MT; Berz. 14. XV/9]. 1736: Ezen Pusztá Udvarház hely Tövisvel van bé kerítve melynek bűtűjét vagy felső végét terminállya Domokos János Uramnak Gyümölcsösse [Noszoly SzD; CU]. 1741 Daroczi János szabad személy szántó földének az bűtűje [Backamadaras MT; LLt]. 1745: Szántó föld a Só nyaloban Vicin(usa) egy felől a földek betűje [uo.; CsS] egy darab hely, melynek Dél felől valo betűje az erdő allyában, Észak felől valo vége pedig az holt Szamosban utkózik [Szurdok SzD; JHbK XXVI/5]. 1746: az Sz. Rontási Unit Ecclesia Rétjé felső bűtűjén az Sz. Lászlai Hataran lévő Kaszáll rétek után valo Gyepű felső betűje [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/8]. 1749: bűtűvül rea jarok^a Adám Pálé, Ketskes Mihálye Sebestyen Gergellye,

Gyeorgyi Gergellye [Bözöd U; Pf. — aTi. földek]. 1752: edgy darab Szántó föld edgy darabja utkózik meg az Pálfi Sigmund edgy darab kaszálo széna fűve és edgy darab Szántó föld bűtűje vagy végében [Tarcsafva U Pf]. 1756: engedők az Néhai Horváth Bodisar Posteritási rész nyilnak az felső bűtűjén az bércezen az két utak között lévő három szegű kis szegület erdőskét [Széplak KK; SLt 20. Sz. 14] ezen helyét .. alol és az bűtűjén kertel avagy szántal birják [Aldoboly Hsz; LLt]. 1757: Kaszálo vicinusa) Nap-Nyugatrol a fel járo foldek betűje [Nagyernye MT; LLt]. 1759: Szántó Földetske .. vicinussa mindvegig az Földek Betűje [Kland MT; Berz. 2. 37/4]. 1760: (A) Joszag vagyon Kis Solymosban in vicinitatibus az betűjén belől az Falu Kis Solymos között le fojo pataka, az felső betűje maga Markos Andras Uram [Kissolymos U; Márkos lev.] A vicinitasokkal most declaralt hazhelly bűtűjén egy szántó föld [Búrjánosúj-buda K; JHbK XLVI/7]. 1761 szántó Föld ... vagyon ... in vicinitatibus nemelly emberek le járo földök bűtűje (!) vagy vége [Jedd MT; Told. 45/3]. 1767: a Kender nyilaknak also bűtűje [Csejd MT; LLt Fasc. 129]. 1771/1817: (Az erdő) szélessége a' Sz. György felől valo betűjén 146 .. öll [Jedd MT; Mk]. 1772: Szántó Föld .. vicinussa Napkelet felől a Földek Bűtűje [Kozmás Cs; LLt] (Egy mezőbándi^a határszélben lévő földnek) Vicinussa az uraji hatar szellyben lévő uraji szántó földeknek bűtűje [MbK. — aMT] a' Tizenkét köblösnek a' Bötőin vicinussa Délről a' Pásintos utt, Eszakrol Földek betűi [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1773: Lévén Ngödnak a' Csik Pálfalvi határon egy darabb Szántó föld, Melly földnek három felől, két betűjén, és egyik oldala felől én vicinussa vagyok [Ks 65. 44, 13] A Halasto Dombján a Vetés kert bűtűjénél [Ditró Cs; EHA]. 1779: (Egy föld) vicinussa alól a kertek betűje [Náznánva MT; Pf]. 1780: (A) Darab erdő megmértetvén Királyi öllel találtatott a' felső bűtűje Vln. Reg. 95 az also Bűtűje Vln. 128 [Harasztkerék MT; Told. 80 Conscr. 13] ezen Szena fű hely .. Vic(inusa) az felső vegin bűtűjén egj darabján Váralljai Janosi Gergelj [Csehétfva U; Pf]. 1790: Melly halastonak s körüllette s bűtűjőknél lévő kaszálo helyeknek szomszedjai a régi ut hely Nap keleti vége vagy bűtűje [Kebele-sztiván MT; CsS]. 1791: kaszálo .. Felső vége rug fell az Fülöp György Uram joszágará bűtűjén [Bözöd U; B. Filep lev.]. 1792: (A földre) kegyelmetek Lak helye vagyis joszágai rugnak rá, más felől pedig a' Feketeügy vize oldalul, az also betűjén pedig Ugron Jus feljül [Szörce Hsz. HSzjP]. 1795: a kegyelmeteknek Tanorogjának köz óda rugó bűtűjén kegyelmetek tartoznak köz kertet állítani [Ádamos KK; JHb XIX/45]. 1796: az első nyilasok Táblájára járo véggel valo földek Bűtűjek szomszédtságában [Szövérd MT; Hr]. 1797: Magyaros Föld elején vic(inusa) bűtűjén eszakra Toth Peter [Csehétfva U; Pf]. 1801: ezen helyeknek Sem oldalán, Sem Dere-

kán, Sem bűtűjén utat nem értem, nem tudok [Kökö Hsz; Kp IV 297] | a botos gödre ezen földnek bűtűjén tér meg [Százpatak Hsz; HSzjP]. 1803 Óri Károly Ur pusztá Sessioja bűtűje [Asz-szonynépe AF; UnVjk 5] | Ezüst Pohár (hat boglárával) az égyik boglár(nak) Bűtűin ilyen ezüst betű I a' második boglár bűtűin K [Csókíva MT; UnVjk 234]. 1805 A Káposztás kert külső bűtűjénél egy pajtáska [Makíva MT; DLev. I. VIII. 29]. 1806: mely – Erdőnek felső végén vagy Bűtűin vicinussa . Sipos Péter also végén vagy Bűtűin Horváth Dániel Ur [Vaja MT SLt 12. V 20] | az ut jövén keresztül az egres utyán, itt keresztül lépik az hidnál való Pál György földének a' bűtűin [F. rákos U; Falujk 7–8]. 1808 a földnek reá rugo bűtűje [Msz; TSb 28]. 1809 egy ben való Josság Vicinussa Nap Keletről a Vadadra járo ország Utja a betűje [Havadtó KK; Kp II. 80]. 1810: egy iratvány szántó föld Vicinussa Nyugutrol az földök bűtűji reája járnak [Jedd MT; LLt]. 1813 a' Táblák alsó bűtűjénél el járo ut [Bede MT; LLt 59/18] | Kaszáló vicin(usa) alol a' reája ki rugo földek bűtűi | Az also Falu végén pusztá Sessio vicin(usa) fejjül a hidra bé járo Sikátor, alol a' Lörintz Moses Jossága bűtűül a' Tanorokra bé járo Sikátor, más felöl bűtűül a Lörintz Fiak birtokok [Újszékely U; Wass]. 1816: a' Szakadát béli Földeknek a' Commetaneusok által ki hompozatott bűtűje Szomszédtságában [i. b. 107] | Hegyes nevű erdő nap keleti betűje mindenütt az Andrásfalvi erdőbe ütközik [Jobbágyfa MT; Bál. 67] | (A) Cziinterem . . . napnyugot felöl való bűtűjén vagon egy fenyő deszka ajtós bejárója [Vadad MT; UnVjk 213]. 1817: Josságának . . . széleségére a' felső bűtűje 7' s fél öl, also bűtűje pedig 6 ~ hat öl [Köszvényes MT; Told. 50] | (Egy föld) a kár hágo Utjára ki jó bűtűl . . . be nyulik Eszakra Himpatak felé [Köpec Hsz; EHA]. 1818: kitsin Curialis . . . találtatott edgyik Bűtűjének Szélesége 8 1/6 Nyoltz Simplex Kirallyi ölekné [Sztána K; CU]. 1822 Szántó föld Vicinussa Bűtűben (!) az Pál Familia Szántó Fölgyek [Vadasd MT; Kp II. 118]. 1824: Bűtűül a Dömötör falvi határ széle szomszédtságokban [Siketíva MT; NkF]. 1826: azon Földeknek Felső Betűje hossza 64. öl Az Also Betűje 70. öl [Maroshodák MT LLt]. 1831 Székely Farkasné . . . az eő kegyelme Léányátis meg verte a Seprű bűtűjével [Torda; TVLt Közíg. ir. sztn]. 1834: (A szántóföld) Déli bűtűje Ovális Figurájú | Togát nevű helyen . . . Déli bűtűje hegyessen végződik [Gyalakuta MT; EHA]. 1835: egy föld Szomszédjai Felső bűtűjibe a Magdo jossága után való hely, also bűtűjibe az árok [Küsmöd U; Pf]. 1836: Föld rakásból határdomb erigáltatott . . . a Budzilla Filep roszt földje felső bűtűin a domb tetején [Remete/Toplica Cs; Born. XVb]. 1838: Széna fű szélyi nyil felső bűtűje [Csekelaka AF; EHA]. 1838/XIX. sz. v.: Az én Balla Mihály curiam bűtűjében, vagy is a kert végiben [Vaja MT HG. Balla lev.]. 1841 adom Nemes Josef Urnak a Báro Kemény részen, és Szepesi János

Urtol biratott Curialis fundussai bűtűben léyő egész porondomat in gura szeketuri [A. szőcs SzD; Bet. 5] | Elvetetett Tsegejj bűtűjéhez Elegy buza 2 véka | Hoszsú Tsegejben a' földek bűtűjénél (sz) [Kisillye MT EHA] | (Egy föld) napkeleti betűjén 77.3. such németh Ölekre 3 singes öllel terjedvén ki [HSzj lánc al.] | Vagyon itt egy szénafűhely, melynek szomszédgya Északról Gy. K. Hoszu János, napkeletről azaz. a betűjén L.k. Foris György fiai Napnyugotrol pedig azaz hazuli betűjén Pál Antal [Bereck Hsz; HSzjP]. 1844 Ezen Monostori határban az ugy nevezett Felső Berek Szamos felölly mostani felső bűtűje [Szászfenes K; KmULev. I]. 1851: A' Borzondi Csűr két oldala, s' két bűtűje alatt tölgyfa talpak [Erdősztyörgy MT; EHA] | A' Borsovölgy nevű láb . . . az alsó bűtűjén a Borsovölgy árkaival, a felső bűtűjén Roska András szántó földjevel határos [Bács K; KmULev. 4]. 1857 (A) földnek szomszédjai bűtűbe égyfelől az én . szántóföldem, másik bűtűbe . . . a Szilágyi János Árvai földjeik [Mezőbánd MT; Hr]. 1868: egy Darabb kaszáló Szomszédgya . felyel bűtűül . . . Grof Toldalagi Victor [Szováta MT; Bereczki József lev.]. 1876: a földek bűtűjén, a bodoki veteményes határ keleti bűtűjén létező régi halom [Bodok Hsz; MkG].

Hn. 1693: az Ut valasz bűtűinél (sz) [Szgy]. XVII. sz. v.: Köz berez bűtűiben (sz) [Menaság Cs]. 1718: az földek bűtűjén [Nyárádsztlászló MT]. 1732/1748: a Retek betűje vicinassában [Gálíva MT]. 1749 az Bűtűben [Etéd U]. 1759: a' Bűtűben . . . az ő Kegeymek erdejek [Jedd MT; Told. 45/1]. 1762: az örögben (en) az Irovtványók (!) betűjén [Lukailencíva MT]. 1767: Szakadát bűtűjibe (k) [Körspatak U]. 1772: a Földek Bűtűje [Kozmás Cs]. 1773: Az Ádám kerte bűtűinél (sz) | az orosz Tamás Kerte bűtűin (sz) [Ditró Cs] | A Killyén uttyán a földek bűtűin (sz) [Szárhegy Cs]. 1775: A Nagy Völgy bűtűjénél [Oklánd U]. 1778: Csörgő Mart bűtűjibe (sz) [Körspatak U]. 1781: Gyó (!) Szent Miklosi havason Gyermán bűtűin Commoralo Providus Czepes Simqn [DE 3]. 1795: a Csere Fűn az Erdők Bűtűjén (e) [Kakasd MT]. 1797/1800: a hágok lábja bűtűjén [Lörincíva MT]. 1803: Százok Betűinél (sz) [Szentbenedek MT]. 1811: felső Völgy bűtűje nevezetű helyben [Körspatak U]. 1817: Bűtűbe [Koronka MT]. 1818: A' Fűzes kurták bűtűin (k) [Szotyor Hsz]. 1822: a Feljáró Földek Bűtűjénél (sz) [Demeteríva MT]. 1825: Lörintzi hidgyába vagyis Setét vápa bűtűibe (sz) [Körspatak U]. 1864: Aszod bűtűje hegy sorok [Ditró Cs]. 1876: Sajgo bűtűiből a gátra az ágat behordotta [Etéd U]. – A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból való.

2. hosszúkás építmény, tárgy (két) rövidebbik oldala; capát; Ende. 1772: (Az udvarházat) .9. Pár kötött oldal jó erős fenyőfa Szarufák és az Bűtűjén négy négy rövidebb, és hosszabb fenyőfa Szarufák tartják [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.]. 1779: A mostoni épületnek eszak felöl való bűtűiben ujj épületeket tégyen vagy is ragaszon [Déva; Ks 78. 20]. 1785:

Malom ház edgik bütüjün való fedele ujjitást kíván [Szu; Ks 73. 55]. 1797: (A háznak) felső végén ... betüül pedig nincs fedele [Kőrispatak U; Pf]. 1816: a' Templom hátulsó bütüjénél keresztül mérve 17 a' Torony felől való bütüje keresztül mérve 12 1/2 .. öl | Hátráb a' Templom bütüjében | A' Prédikáló Szék felett való Szegelet bütüjén [Csíksztrmárton MT; UnVjk 139–40] | (A templom) első bütüjébe foglalt Torony [Ikland MT; i.h. 247]. 1821 A Kementze bütüibe egy Gyermekekenyőfa ágy [Mezőméses MT; HG Mara lev.]. 1841: az lsztelő malomnak also bütüje .. őszve hasadozott [Bács K; KmULev. 3]. 1851 közönséges ló-istálló .. A saroglyák, és zabló valuk két felől a két bütüben jó állapotnak | nyolcz vessző-aszáló-tábla, melyeknek bütüi és oldalai deszkából vagynak vas kapcsokkal össze foglalva [Erdősztyörgy MT; TSb 34]. 1852: Az Malom fedelének két bütüje és Zsilib felőli oldala roz [Backamadaras MT; CsS]. 1853 nekünk kellett ezen kőházat is befedetni .. a' Nyugoti bütüéhez a' Konyhát és Kamarát toldatni [Lécfa Hsz; Kp V. 387]. 1883: Demeter János a ház két bütüit újra tsepeszte [Étéd U Nkf].

3. kb. vminek (boldogabbik) vége; capátul mai gros al unui lucrú; das dicke Ende eines Gegenstands/einer Sache. 1807: hozzá döfe a' nálla lévő páltzája betüüvel az Exponenshez [Tarcsva U; Pf]. 1813: (Pérje) a Mlgs Aszszony ó Nsgát orránál fogva vonta hurtzolta, es az után .. egy jo vastag Borostyánfa legyező bütüjével erősen meg is verte [Kük. IB instr.].

4. ütő, törő; pisálog; Mörserkeule. 1850: Mo'sár bütüstől [Szék SzD; Cs. Vajda lev.].

5. nyelv, ütő; limbă; Klöppel. 1851 Egy Csengettyű bütüje Csinálása és bététele árarába 20 x [Kv KLev 13].

6. ~ vasabroncs vég-vasabroncs; cerc de fier la capátul butucului; Eisenendreifen. 1851 Egy czövekverő új bikfa kos, három fogantyus vas karikával, két bütü vas abroncsal, két oldal szorító hosszú vassal [Erdősztyörgy MT; TSb 34. — L. még búkkfa-kos al.].

bütüföld ? hosszában elnyúló földszalagok végére keresztben szaladó (szántó)föld; ogor care se întinde de-a latul capetelor unor ogoare; auf das Ende eines Feldes querliegendes Feldstück. 1787 A Kut alatt bütü föld [Szárzspatak Hsz; Hr 2/38].

Hn. XVIII sz. eleje Az nagy Sz egyházas uton alól az also végén az bötü földek között [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1773: a Bütü földek (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. 1850: A' veress ér dombján vagy mint most neveztetik az úgy nevezett bütü föld (sz) [Gyergyóalfalu; EHA] | a bütü földek [Gyszm; KM].

bütühatárkö fenék-határkö; piatră de hotar la capátul unui ogor; Grenzstein am Ende der Feldmark. 1801 (A) kö ezen kérdésbe forgo le járó földek oldal határ köve, valamint a többi-

nek bütü határ köve | a' régi helyén állván volt oldal, s egyszersmind bütü határkö [Tarcsva U; Pf].

bütükereszt (fába vágott) határkereszt; cruce de hotar (increstată în lemn); Grenzmarkkreuz (geschlagen in den Baum). 1781: mely Erdőnek a tetején éj nagj élő Csere Fára bütü kereszt-is Vágattaték [Vaja MT; Ks 66. 45. 17f].

bütükeresztes határkeresztes; cu cruce de hotar la capát; mit Grenzmarkkreuz versehen. 1760: a veszet uton belől a leg alsó (!) betü kereszt Cserefa [Jedd MT; Told. 45/2].

bütükeresztfa határkeresztfa; cruce de hotar; Grenzkreuz. 1760: egy Darab Erdő also Betüjen vicinussa az Bejaro Ut .. az vego betü kereszt fáig [Jedd MT; Told. 45/2].

bütükert ? fenék-kerítés; gard la fundul terenului; Zaun am Ende eines Grundstücks. 1767: a szöts rontotta a bütü kertet [Tarcsva U; Pf]. 1801 Nagyon terhekre lévén az hogy törvényes bütü kertet tartsanak [Vaja MT; VH]. 1835: ment a bütü kert azon Cserefára [Kőrispatak U; Pf]. 1851: A' Csűrös kert megetti káposztás kert .. Az itteni oldalkert a' Gróf Rhédei udváré, bütü kert a' gabonás felől a' kas végében sövény, zsendely fedél alatt [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

bütülődik kb. sarkallik, végével dül/ütközlik vhová; a da/ajunge cu capátul unde va; auslaufen. 1797 Léven egydarab Porongy Bokros Követes viz mosott helye ... Eszak felől betülődik ... folyo Kükölli vizibe [Bethlenfa U; Ks 65. 43]. 1849: Szeles Károly ur úgy nyilatkozott, hogy a ki járó földek végei, nem a Kováts Moses ur által állított viz borozdáig, hanem végig ki a Kováts Moses ur által el szántott eke útig jártak ki, s abban bütülődtek [Szu; Borb. II].

bütüs 1. kidomborodó; reliefat; hervorgehoben. 1803: egy Nagybatska sima On Tángyér, mely(ne)k feneke közepére kívülről égy más mellett lévő két küs Mezőtskében az öntőnek^a Czímerei égyik bütüs, a' más sima [Harangláb KK; UnVjk 167. — a'gy, de talán inkább öntőnek].

2. (hosszan elnyúló szalagföldre) keresztbe menő; care se întinde cruciș la capátul altor terenuri; querlaufendes Feldstück. 1626: az Nylas ret vegében az mely ret bwtősnek hiuattatik [Szentbenedek MT; EHA].

bütüsen ? csapottan; tesit; gestümmelt, geschnitten. 1829: Vaszi Patkovénak a' haja kurtán bütüsen vágva [DLt 942 nyomt. kl].

bütüvég ? fenékvég; capát diu fund; das untere Ende eines Grundstücks. 1812: melynek^a also bütü végét a' maros vizének edgyik ága mossza [Mv; Lokodi lev. — a'Ti. földnek].

bűvöl varázsol, boszorkányoz; a vráji; verhexen. 1582: Veres Imreh vallia, Egizer ... Talalam eleöl Cassay Azzont a' Mezeon .. Emilthe hog eo fwwezte volna megh poztometheo Martont, Akkor énnem Azt Monda hogy Addeg forgodot Mellette Santa Ersebet hog eo vezete volna es eo bwweölte volna . Monda ez Cassaj Azzony, No eregyel (!) s mond megh Annak Az Machka Pechetnek poztometheo Martonnenak, hogy Amely chomolekot fel keőteot az gerendaba Santa ersebettel eoewe vegiek le azt az bwweolest Baiolast, es meg Giogiul az vra egiebet Nem tudok [Kv; Tjk 4/1. 108].

bűvöl-bájol varázsol, boszorkányoz; a vráji; verhexen. 1574: Margit Broz Swllerne, Angalit Varga Martonne, Anna Varga Symonne Azt vallyak hogi ketteyt vicey Antalne tanytotta volt rea, Egiket Mas azzon Ember, hogi Beteges gyermeket kyn az Ebagia New betegseg vagion, Az eb keolyeknek feiet Meg feozek, Es azban feressek, Eok az zerezt chelekettek, kylenczer eginap ferezettek, Nemellyik az vtan az Zamosba eotette, Nemellik veotte oda teotte ky penig chiak vduaran ely ontotte, Ez fele orwoszagal zokan eltek, Nem bweltek bayoltak [Kv; Tjk III/3. 370].

bűvölés varázslás, boszorkányozás; vráji, fermecare; Behexung. 1574: Zeoch georgy hity vtan semmyt eo Nem twd arrol Mondany myt teolle Barbel Janos kewan sem Eb feye sem Bweles feleol [Kv; Tjk III/3. 369]. 1582: az Mire engem kerd hogy ha lattam vagy tudom beoweolest Awagy bozorkanyasagat* En nem tudom sem lattham [Kv; Tjk 4/1. 106. — *Ti. az asszonyrak]. 1593: Cassai Catus azt mondotta gianakodom hogi az Niari Marton annia oka hogi nekem gyermekem ne(m) lezen eo bwueolt megh. Az annials azt mondotta hogi az bwueos baos esse kuruara rea bizonitia az bwueolest [Kv; Tjk V/1. 331]. 1748: Tudja é a Tanu hogy . Argyelan Josziv Varáslással bűjéléssel, és bájálással élt volna, vagy pedig élne, kinek, mikor, hol, mivel varáslat, és artott é vagy használt az ő varáslásával? [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk].

bűvölés-bájolás varázslás, boszorkányozás; vráji, fermecare; Hexerei. 1582: Monda ez Cassaj Azzony, No eregyel (!) s mond megh Annak Az Machka Pechetnek poztometheo Martonnenak, hogy Amely chomolekot fel keőteot az gerendaba Santa ersebettel eoewe vegiek le azt az bwweolest Baiolast, es meg Giogiul az vra [Kv; Tjk 4/1. 100. — A teljesebb szöveg bűvöl al.]. 1591: Nem hallottam sem tudok bwueolest baiolast sem egieb gonossagot Varga Georginehez [Kv; Tjk V/1. 124]. 1592: kerekas leorinczne hutj vtan ezt walla törösök Tamassenak en nem lattam sem lopasat sem bwueolest bajolasat [HSzjP]. 1711: Semi szemmel látott bűvölést bájolást boszorkányságot ellenem nem doceálhatnak [Dés; Jk].

bűvös I. mn kb. megboszorkányozott/babonázott; vrájit, fermecat; behext, verzaubert. 1568:

Ez (!) hallottuk hogy, azt monda varga Peter . el akartuk vony toled az bwos hayat,* ezen tudomant ton Mihal hogy az o hayat mondana, de azert peter az bwos hayrol monda, nem az o hayat [Kv; Tjk 192. — *Ez és az egész szövegkörnyezet meglehetősen zavaros, de az idézetben alkalmasint *bűvös ház*-at kell olvasni].

II. fn boszorkányozó, ördöngösködő (személy); vrájitör/toare; Zauberer, Hexenmeister. 1593: Dabó Demeter vallia Hallottam Cassai Catustol, hogi Niari Martonnak az anniat bwueosnek zitta [Kv; Tjk V/1. 331].

bűvös-bájos I. mn varázsló, boszorkányozó, boszorkány-; vrájitör/toare, fermecatör; hexenhaust. 1592: Kalmar Tamasne zayabol hallotta(m) hogy az Niary Marton Anyat Bwueos Bajos bestie Curwanak zitta [Kv; Tjk V/1. 300]. 1593: Julia Azzoni, Gruz Peterne vallia . Cassai Catus ezt mondotta . . . gianakodom hogi az Niari Marton annia oka hogi nekem gyermekem ne(m) lezen eo bwueolt megh. Az annials azt mondotta, hogi az bwueos baos esse kuruara rea bizonitia az bwueolest | Ersebet leowegh (!) Peterne vallia Cassaj Kalmar Tamasne Bwueos Bajos Curwanak Zitta, a Nyary Mar(ton) Anniat | Dorottia Azzoni Nagi Gasparne vallia: Cassai Catustol hallottam hogi bwueos baos, bozorkany kuruanak zitta az Niari Marton Anniat | Borbara, zabo Jstuan deak zolgaloia vallia: Niari Martonne azt mondotta az vranak Niari Martonnak, az te aniad vgimond, az az nagy faru, nag fenekw bwueos baos bozorkani kuruu az ki az eordeogeoket vendegge hitta [Kv; i.h. 331–3]. 1595: Hallottam Kalmar Thamasnetol hogi az Niari Marton Anniat bwueos baos kuruanak zitta [Kv; i.h. 295]. 1673: In foro Orban Catha felöl hallatva(n) oly dologh, hogy tudnylik Vra bűjös bájos boszorkan(n)ak kialtotta volna, azert az Directorok p(ro)testal(na)k arrol, hogy suo tempore gongiok leszen rolla [Kv; Tjk VIII/1. 305]. 1696: Bűvös Bávós személyekről irt Articulussok(na)k poenajaban incurallyon* | az is Comprobaltatik hogy minemü bűvös bájos mesterseget tartott maga Házánál [Dés; Jk. — *Ti. a vádlott]. 1743: Isten s emberek törvényét maga előtt viselő igaz keresztény, jó lelki esmérettel bíró, tisztá természetű ember, . még csak meg gondolásától is irtozik az oly bűvös bájos ördögi mesterségre, ugyan ördögtől mint tanító mestertől meg tanított gonosz személytől [Kv; Tjk XVI/3. 119]. 1745: Tudgyae a tanú hogy Kálnán lako Inquilinus Marosán Márk Felesége Buxa Anyimie bűjös, bávos és boszorkányos Asszony légyen? . . . mi csoda károkat tett egészségben kit rontot, Vesztes és babonázott légyen meg, és kinek minémü váras-lásokat vitt véghez? [BSz; Ks 9. XXXIII vk] | nemis tudom az Utrumban meg nevezett Asszony-nak Semmi boszorkányságát, bűvös bávos mester-ségét [Kálna SzD; i.h.]. 1748: Déván . . . ő Excellja Felső Malmában lako Molnár Joszivot legitimo Certificaltatt Dominialis Szekire . . . törvényre, ez okon: hogy magod el felejtven

mind Isten, és Nemes Haza affele bujos bajos
ördögi Mesterseggel élő emberekről irt törvényeiről,
magodat az rossz életben elegjitetted azzal
kérkedtél, hogy olly ördögi Mesterséget tanultál
az Nemet Molnártól, hogy az malom el bomlik,
meg nem marad Semmi, Sőt az Exponens Molnár
János meg bolondul [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].
1765: váldoltatik (l) az I(nct)a ., hogy ő bűjes,
bajos boszorkánysági mestersegekben gyakorol-
van magát, maga gonosz mesterseggel sokaknak
ártatt, nemelyleket testében, s annak részeiben,
másokat javaiban meg rontván károsítván
edgyik magáról vallya hogy ötöt személy szerint
gyötrette, s edgyik házból, az másb(a) által vetette,
kénnoza, más viszont hogy egy Léánykának or-
vaslásához fogván, három pogatsakat süttetett,
s parantsolta azok(na)k oly gyermekeknek való
adását, kik I(ste)n fizessét ne mongjanak érette,
nem különben nemelylekre meg neheztelvén, vagy
meg fenyegetvén azok meg betegedtek, vagy
valamely nyavalya követte oket, mely ezen faten-
sek fassioinak hitelt adni, és annak valóságát
bizonyítani éppen nem engedi a jozon okosság
[Torda; Tjk V. 290]. 1796: Ambrus Gedeon Uram-
nak bizonyos bűvös bájos babonás értelmű
Írása [Réce Sz; KemLev. 1265]. L. még *bű-
bájos* al.

II. *fn* varázsló, ördögösködő (személy); vráji-
toare, fermecătoare; Hexerei treibende Person,
Hexenmeister. 1584: hywa hozza ez Lakatosne,
Es hat az Kertiben egy Anny Darab helien mint
eg keozepszerew malomkereket twzet teot vala.
Es twz keozepiben fazeke vala, Es azt monda
hogy keoreos fanak forgacha vagyton benne és
olayot vezy es magat megh kenye velle, mert azért
igen fokadekos vala, es chak bizonsagul hit vala
enge(m) oda, hogy bwyeos baiosnak Ne Mondanak,
holot maga giogitasara chinalna azt A kenetet
[Kv; Tjk 4/1. 263]. 1591: az en hazamnal Veres
Andrasne Varga Georginet bwueos baiosnak zitta
[Kv; Tjk V/1. 124]. 1670: az captiva felől hallatik,
és mondatik rettenetes I(ste)n es vilaghi emberek
elle(n) valo gonosz czelekedeti, hogy tudnyllik
odo, kőteo, varaslo bűjös bajos, hitegeteo, santito,
vakito, Ittem Beczüilletes emberek(ne)k ez veghaz-
ban szolgálókat hittá, az eo tudomány(na)k
mestersegeknek tanulására hogy tizenket fia va(gyo)n
neki fekete czondrás ... azok imit, amot az or-
szagban tanczolnak szépe(n) mint eyel jarok [Kv
TanJk II/1. 769].

bűvösbájoskodás boszorkánykodás, ördögös-
ködés; vrájitörle, fermecátorle; Hexerei. 1670:
az Inct(na)k nyilván való boszorkánysága felől
ne(m) docealnak, mind azért, mint hogy reportal-
nak oly vilagos Circumstantiakat amellyek
ne(m) kiczin p(rae)sumptiot importallnak az Inct(a-
na)k boszorkánysága, es bűjös bájoskodása felől
az nagy p(rae)sumptio alol tertio se eliberallja
magát intra octava(m) [Kv; TanJk II/1. 724–5].
1674: In causá Pauli Mondre Delib(eratur)
... meg visgaluan eo Kglmek Tanaczul ... az Inek
I(ste)ntelen gonoz czelekedetit, hogj tudnyllik

hamis czalardkodásával, és J(ste)ntelen practikájá-
val, hitegetésével sokakat decipialt, és megh karosi-
tot ., speciesse leven czelekedeti az ördögöl való
correspondentia(na)k várás(na)k, bűjös, bajos-
kodás(na)k, Teczet azért 'a törvény(ne)k hogy
pro exemplo alioru(m) az szolgák által az pelengér
alá kivitetve(n), ighe(n) erősse(n) palczákkal megh
verettesek ..., ez várásról ... de facto el tavor-
zék, ..., Secus ha it találatik felakasztatik
[Kv; Tjk VIII/11. 335]. 1745: Az Vtrunban
Specificalt Aszszonjak (l) Semminemű Varáslását
bűvös bávoskodását soha nemis hallottam [Kálna
SzD; Ks 9. XXXIII].

bűvösbájoskodik boszorkányoskodik, ördögös-
ködik; a vráji/fermeca, a face vráji; hexen, zaubern.
1592: Achi al(ias) farkas Antalne .. vallia: hallot-
tam zaiabol Cassai Borbaratol (igy l) hog' ...
az Annia Bwweos baioskodik kedniwle hog' eot
megh nem buntethetik [Kv; Tjk V/1. 301]. 1674:
Directores dicunt ... kellett az It citaltattat-
nunk, hogy tudnyllik it ez városban, es masuttis
ez országban bűjös bajoskodot, varással, és
egyéb hitegetessel masokat decipialt, megh karosi-
tott, azért ezeket, és ezekhez hasonló czelekedet-
teit docealva(n) megh kevannyak hogy Talion,
vagy a mit a C(aus)a concernal azon convincal-
tassek [Kv; Tjk VIII/11. 325].

bűvösbájosság boszorkányosság, ördögösség;
vrájitörle, fermecátorle; Hexerei, Teufelei. 1592:
Niarinetol hallottam, hogi mondotta, gianakodom
hogi Niari Martonnak az Annia valami bwweos
bauossagot tud [Kv; Tjk V/1. 300]. 1639: En
egjeb bűjös bajossagot nem tudom, ennek az Kallai
Giurkanenak, hanem mikor az szegeny Apamot
hazza* bűnele, ... az ganéjat aszala megh s
azt attá megh innia az apamnak | En veleni
lakot ez eleot maid közel ket eztendeigh de akkor
is semmi bűjös bajossagot nem latta(m) [Mv;
MvLt 291. 188a, 190b. — *Értsd: hozzá, azaz
magához]. 1664: Ezek uta(n) az Actorokis exhi-
bealvá(n) az Captiva ellen valo fassiojokat, kíván-
nyák a jure megh büntettetni az Captiva Aszszont,
mivel villaghos bizonsagok jeöttek be bűjös
bájosságháról [Kv; Tjk X/4. 252]. 1674: Agoston
Istvánnét citáltattuk bűjeos Bájossággal vádol-
tatván [Kv; Szám. 34. L. 18]. — L. még *bűbá-
josság* al.

bűvös-bávos l. bűbájos, bűvös-bájos

bűvösködik l. bőveskedik

bűz átható szag, bűdösség; miros urit, putoare;
Gestank. 1597: Simon Janos ... wallia ... hiwa
egizer eleombe Sardine az leankat, monda neki
hallode te leany mond megh az gazda eleot
mit chelekedet az vrad veled ne zegenlied
hane(m) mond megh bizwast . . az perwatában
mit chelekedet, monda vgi hōgi feiemet be dūga
az perwatába, hogi nem kialthatta(m) chiak nem
holtam megh bewzbe wgi bant vele(m) [Kv; Tjk
VI/1. 95]. 1634: oly budos volt ez leanyzonak

az laba az tür miat hogy eligh alhattuk el a buzit [Mv; MvLt 291. 6b]. 1567: Ketelyben lako Magyar Simon ily dolgot jelent az szent Ecclesianak; felesége ellen Az en feleségem oly bűdös, dohos, mely az orrhabol származik ki, hogy en semmikeppen vele nem lakhatom, vele nem közösködhetem I(ncta) replicat p(er) procuratorem suu(m) A bűdösseget hogy forgattya, talam a jo Ura(m) mikor eszt az bűzt ertette maga poszszantotta meg magát [SzJk 83].

Szk: ~be kever. 1691: eddigis nem voltam olyan Ember, hogj valakit bűzben keverjek – s megint magam Tisztitsam ki – s bizony most sem tselekszem [Kv T Jk 13. 468] * ~t költ? ocsmány hírt kelt. 1719: eddigis ex rancore persequaltak aszt a kire nagy haragjak volt sub Colore infectionis, mingjart a Gonosz es I(ste)ntelen ember bűzt költ már ha akar mint az dűhűt ebre [Ebesfva; KJ Rétyi Péter lev. – Az értelmezés a szöveggrész homályossága miatt bizonytalan].

Sz: mind egy ennek a ~e kb. sötétben minden tehén fekete. 1584: Hallam egkor Az Azzony hogy kery vala Andrast hogy ne |bantana hadna beket neky ... Mondek en neky mith chinalsz Andras, Tudod hogy Neked feleséged vagion felele erre: No tudom enys hogy vagion, de mind egy ennek a buzy. Én azért a' factumot Ne(m) latta(m) Kv; T Jk 4/1. 351–2].

bűzaszat gyantaszerű bűzös folyadék; lichid urit mirositor; stinkige Flüssigkeit. 1849: 6 Loth Bűz aszat (: assa foetida:) 21 x Kőrisbogár tinctura (: üveggel :) 14 x [Dés; Bet. 3 gyógyszerészszámlából.].

bűzhödt bűzös, bűdös; urit mirositor, puturos; stinkig. 1724: az Isten tudgja megnyit busulok laczika nyavalyáján az a sok reggeli bűszűt (!) viz leves s tehén hus lé árt neki [Illyefva Hsz; Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. 1761: Az nevezett Czigányok bordélyában akadtunk az ajto megett egj gödörre, mely fákka, ganéjjal s földel bé volt fedve, azt ki bontván tanaltunk benne egj Sákot tele aprólék bűszhött hussal [Kosest H; Ks 113 Vegyes ir.].

bűzhöszit bebűzől/bűdösít; a impuți; stinkig machen, einstänkern. 1665/1754: Ha valamely Legény vra s Asszonya akarattya elle(n) a' házat s házatáját dohányál bűzhöszti, nem illendő Társaságbéli Mester legényhez, ezért büntetése két heti bér [Kv; AsztCArt. 15].

bűzől szagol, szaglászik, szimatol; a mirosi/adulmeca; riechen. 1603: latok hogj ahol az farkas meg marta wolt az 6 menes Lowat, onnat felől Egy Kutia Jő wala az menesek wtanna Jarnak wala bwzelik wala seot wgian mondokis Egi masnak hogj czioda dolog mint bwzelik az menesek az ebet [Nagygalambfva U; UszT II/3. B. 40].

? bűzzék ? árnyékszék-ülőke; scaunul closetului; Abortstuhl. 1587: Az Kyraly wczay Swteo hazrol walo Keolchyege 25 Juny Chynaltattam egy byzzeket az Kynyeres hazban attam az Achnak d. 14 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7].

Elírás vagy mah-hasonulásos alak is lehet a szövegben *bytsék* (olv. *bítsék*) helyett, és így ez az adalék esetleg a *bűszék* című alá vonandó.